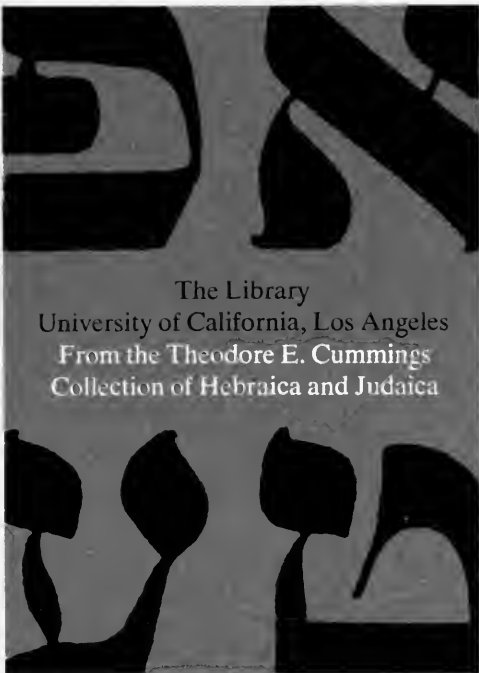

**TEXTS AND STUDIES OF THE JEWISH
THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA, VOL. II**

GEONICA

BY

LOUIS GINZBERG

The Library
University of California, Los Angeles
From the Theodore E. Cummings
Collection of Hebraica and Judaica

Digitized by the Internet Archive
in 2007 with funding from
Microsoft Corporation

GEONICA

OXFORD : HORACE HART
PRINTER TO THE UNIVERSITY

TEXTS AND STUDIES OF THE JEWISH
THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA, VOL. II

GEONICA

BY
LOUIS GINZBERG

II
GENIZAH STUDIES

NEW YORK
THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA
1909

שאלות ותשובות הגאונים

מן הגניזה אשר במצרים

עם תקונים והערות

מאת

לוי במוהרר"ר יצחק זצ"ל גינצבורג

BM
501.5
G43g
v.2

נויארק

תרס"ט

1259857

CONTENTS

	PAGE
GEONIC RESPONSA: FRAGMENTS I-XXXVIII . . .	I
APPENDIX: FRAGMENTS XXXIX-XLVII (<i>She'eltot</i> and <i>Halakot Gedolot</i>)	349
LIST OF ABBREVIATIONS OF TITLES OF BOOKS .	402
INDEXES:	
SUBJECT INDEX TO THE RESPONSA	404
GENERAL INDEX	411
ADDITIONS AND CORRECTIONS	419

GENIZAH STUDIES

GEONIC RESPONSA

I.

FRAGMENT British Museum Ta, parchment, consists of a quire of two leaves, the middle pages of which are missing, and contains 19 lines on the first, 18 on the second, 20 on the third, and 21 on the fourth page. It is written in a square Rabbinical hand of about the thirteenth century, and represents portions of a collection of Geonic Responsa. Although no name is mentioned in the Responsa there can be no doubt about their Geonic origin, as the first Responsum was known to Rabbi Nathan ben Jeziel, who made use of it in his '*Aruk*, s. v. שוור¹. The description of the bonfires on Purim among the Babylonian and Elamitic Jews², as given in the '*Aruk*, undoubtedly goes back to our Responsum¹. But it does not seem that Rabbi Nathan had this Geonic Responsum before him. He probably took his explanation from Rabbenu Hananel or some other old commentator on *Sanhedrin*, 64, who had copied the Geonic Responsum. The Gaon describes the burning of Haman in effigy as follows: Four or five days before Purim the young men make an effigy of Haman, and hang it on the roof. On Purim itself they build a bonfire, into which they cast the effigy,

¹ שוור or שוהין or שנהין in the '*Aruk* gives no sense, and is to be read שטשין as in the fragment.

² See Hirschfeld, *R. É. J.*, VII, p. 174, Tschorni, ס' המסעות, pp. 191-2; and Safir, אגן שפר, fol. 86 b.

while they stand around joking and singing, at the same time holding a ring above the fire and waving it from side to side through the fire.

The purpose of the ring is not stated by the Gaon, but it may be assumed that the effigy was suspended from it. The Aramaic word for this ring is *משוררת*, "the jumper," and the same word is used for "stirrup."

The second Responsum is also of "culturgeschichtlich" interest. It deals with the use of *אסימן*, which was no longer known in the West, as shown in the explanations of *Baba Me'zia*, 47 b, by Rabbenu Hananel and Rashi.

According to the Gaon, *אסימן*, which the Talmud explains by *מעות הניתנן בסמן לבית המרחץ*, is used thus: For a silver coin a man purchases the right to take ten baths; and in token of having prepaid the price of admission, he receives ten copper pieces from the keeper of the bath-house. For each bath one of the copper pieces is given back to the keeper, and these checks are called *אסימן*. The Gaon adds that so late as his own time the same system was in vogue among bakers and porters.

The third Responsum is an answer to the following question: One of two witnesses who had signed a bill of divorce declared that the divorce was not valid, because the husband was forced by the ruler of the place, *שלטון*, to divorce his wife. In his answer the Gaon treats very exhaustively the legal maxim *כיון שהניד שוב אינו חוזר ומניד*, showing when witnesses may modify statements made by them previously.

(Leaf 1, recto.)

דפוריא שקופצין מצד לצד ועוברין בתוך האש בעוף זה
¹ דרך העברה הכי² אמ' אביי שירנא³ דליביני⁴ במצעי גורא מהאי נורא מהאי נורא גיס⁵ . . .
 ראבא אמ' במשורתא⁶ דפוריא פירוש שירנא דליביני לבנים שמונחות כמו בניין
 אלא שאין ביניהם טיט אלא מונחות אחת על אחת מבעירין איש⁷ מצד⁸ ואש מצד זה
 5 שלשון זו מניע ללשון זו והלבינים באמצע והנתון למולך זו היא דרך לדברי אביי⁹
 אבל לדברי ראבא כמשורת דפוריא פירוש משורת בית קפצא כי אדם בזמן שהוא
 קופץ קאשואר ואם קפץ אומרין שור ליה והקפצאן שראגיל בקפ צא¹⁰ קורין אותו
 שורה¹¹ ואפילו היין בזמן שממהר אישיו להחמיץ (?) אומרין לו קפץ ובלשון ארמי
 אומרין משל¹² חמרא אעפי¹³ דגברי שאור פוריא הן ימי הפורים מנהגן¹⁴
 10 ועילם כי הבחורים עושין צורה כהמן ותולין אותה על נגותיהן ארבעה חמשה
 ימים וביום הפורים עוסין¹⁵ מדורה שלאש ומטילין לתוכה את הצורה ההיא
 ועומדין הבחורים סביבה ושוחקין (?) ומומירין ויש להם טבעת תלויה בתוך האש שנוטלין
 וקופצין מצד האש לצד האש הזה אותה מטבעת נקראת משורתא ותקפיצה
 וכן נמי הטבעת שחולין אותה בחמור ובסוס שהרכב מניח בה את רגלו האחת וקופץ
 15 באחרת ועולה על גבי בהמה נקראת משורתא זה הוא משורתא ורפירשו רבנן¹⁶
 אסימון מעות הניתנין¹⁷ בסימן לבית המרחץ כך מנהגן במקומות הללו שמקרימין
 18 . . . לבית המרחץ עשרה פעמים שנכנסין לו בכסף אחת ובעל המרחץ נותן
 למקדים הזה עשרה מטבעות שלנחושת שהן סימן כי נתקבל ממנו
 שבר עשרה פעמים וכל זמן שמביא לו

¹ *Sanhedrin*, 64 b.² The editions of the Talmud as well as the MSS. read דיני רמי.³ The editions have שירנא, but the MSS. have שירנא, see *Dikduke Soferim*, ad loc.⁴ ליבני of the printed text is more correct.⁵ The copyist wrote גורא twice instead of גיסא.⁶ Read *משורתא*.⁷ Read *אש*.⁸ The copyist left out *זה*.⁹ By some mistake the word *העברה* is put here instead of after *ירק*, line 5.¹⁰ Sie! ¹¹ *שורה*.¹² *Baba Batra*, 96 b.¹³ Read *אפפי*; see *Dikduke Soferim*, ad loc.¹⁴ Read *נבל* or *בבל* in the margin; the copyist added *נבל* which he had left out in the margin.¹⁵ Read *עושין*.¹⁶ *Baba Mezia*, 47 b.¹⁷ Only MS. Ham. reads *הניתנין*, the editions and all the other MSS. have *הניתנת*.¹⁸ [לשלם לבעל בית.]

(Leaf 1, verso.)

מטביע אחת מין אותן המטבעות נכנס למרחץ ורוחץ ואם רצה ליתן במתנה זה נוטלן בא
 בא ורוחץ במרחץ ונכנס באותו סימן עושה כך ועוד יש מנהג לנחתומין ולזולתם כך
 שמקבל הנחתום דמי מאה רטאלות¹ ונותנן ללוקח מעות שלנחושת בסימן ועל זה סימן
 קטלא¹ ועל סימן שתי רטאלות ונ' וד' ובזמן שמביא לו לנחתום אחד נוטל כשיעור
 5 מה שעליו וכן הסבלים² לכל פעם ופעם נוטלין סימן וכיוצא באלו: וששא³
 וראמרינ⁴ לענין בית הכסא אנתי⁵ לא עילת לשיעור גמרתה לך מילי דשיעור
 שאלת בריש או בדל ושאלת בין בריש בין בדל מה הלשון הזה לענין בית הכסא
 שיעור הוא והוא המקום שכתבו בו ארצה שיעור⁶ וישב עשיו בהר שיעור⁷ ופירוש
 הדבר כי מנהג בני שיעור שנקבצין שנים שלשה בבית הכסא ואי כפת להן
 10 בכך אבל לרבנן אין דרך ארץ לעשות כן וכך האוה מעשה כי בתחלת מה
 שעלה רב ספרא לארץ ישראל היה הוא יושב בבית הכסא בא ר' אבא ונהר⁸ על
 פתח בית הכסא שמעו רב ספרא וא' לו הקבץ למה אתה שוהא השיבו ר' אבא
 עראן⁹ לא קבא¹⁰ לארץ שיעור למדתה דרכי ארץ שיעור היאך אתה אומר לי להנכנס¹¹
 כבני שיעור והלא שנינו מצאו נעול בידוע שיש שם אדם¹² פתוח בידוע שאין
 15 אדם שם ללמדך שאין דרך ארץ להכנס בזמן שיש אדם שם ופירשו רבן
 כי רב ספרא לא מדרכי שיעור אמ' לר' אבא להכנס אלא כיון ששמעו שנהר
 סבור היה בלבו שמוסכן¹³ הוא ומוחלחל¹⁴ ואים ישהא עצמו מסכן כדתניא רבן שמ'
 בן נמ' אומ' עמוד החזיר מאביא¹⁵ את האדם לידי הדרוריקין סילן החוזר מביא את

¹ The Arabic *طَل*.² הסבלים.³ וששאלה =⁴ *Berakot*, 62 b; *Tamid*, I; cf. 'Aruk, s. v. שער, VI, 96-7, ed. Kohut.⁵ Perhaps אנתי? The editions have השתא עד, some of the MSS. עד כאן; see *Dikduke Soferim*, ad loc.⁶ Gen. xxxii. 4.⁷ Gen. xxxvi. 8.⁸ Editions: נהר with ה, but MS. Paris has also נהר.⁹ See leaf 2, recto, line 5.¹⁰ Sic!¹¹ Sic!¹² This agrees with the text of the *Mishnah Tamid*, I, 1; in the *Gemara Berak.*, 62 b, מצא is repeated before פתוח.¹³ שמסכן.¹⁴ See *Megillah*, 15 a: מאי ומהחלחל, and 'Aruk, l. c.¹⁵ Read מביא.

(Leaf 2, recto.)

אחד מעריו אומר הדברים הכתובים בשאלה זו תחלת כל דבר ראוי לראות
היש שם עדות שלמסירה שכתבו שני עדים וחתמו כי מסרנו את הגט
לירה של פלונית אים אין ורואין אים שם חתם ידי עדי מסירה
אף על פי שחתם ירה על יד . . . ול גופו של גט מקוים בבית דין אין לסמוך על אותו
5 הגט שאילו כתב לה אלק גט ועדים לא נמסרו אינה מתגרשה ועד אין
הוא יורשה ואף על פי ששני עדי הגט אימדין עבשיו כי מסרנו את הגט
לירה אבל לא כתבו לה עדות מסירה כיון שאחד מהן אומר מסירה
בטלה היתה ולפנים להראות לשלטון נעשתה ולא לגרשה גירושין גמורין
אין לה ולא ליורשיה ראייה בדבריו שהרי הפה שאמר מסרתי הוא הפה
10 שאמר מסירה בטלה היתה ואין חתם ירו בדיהן בכלום שעבשיו
הוא בא להכחישו או לעקרו ונמצא העד השני שלגט עד אחד ואין
סומכין עליו להוציא את ירושתה מחזקת ירושת האיש ולפיכך ראוי
להיות הקרקעות ההם עם כל עזבון חאשה בחזקת יורשי הבעל ומעמידין
בית דין אותן בדיהן אבל אם כב . . . כתבו וחתמו שני העדים כי מסרנו
15 לירה את הגט ועבשיו בא אחד מהן לומר מסירה בטלה היתה עיקר דבר
זה אינו דומה לעדים שאמרו תנוי היו דברינו¹ אלא יש לדמותו לשני דברים
דומה לאמנה שהוא אומר אמנה היתה בינו לבניה שאינן גירושין אלא דברים
בטלים להראות לבני אדם ואילו כך בלבד היה הדבר לא היה בדין לשמוע לדברי
העד האחד מעדי המסירה אחר שכתב וחתם במסירה סתם לומר כי מסירה
20 בטילה היתה כאשר אנו אומדין² אמ' רב ששא³ בריה דרב אידי שמע מינה

¹ See *Ketubot*, 19 b.² *Ketubot*, *ibid.*³ The editions have ששת.

(Leaf 2, verso.)

מדרב כהנא עדים שאמרו אמנה היו דברי¹ אין נאמנין מאי טעמא כיו
 דעולא היא אעולא לא חתמו וכיון שאינו נאמן לומר אמנה היו דברי דאמי
 לעד אומ' תנוי ועד אומ' אין תנוי אלא שיש לדמות את הדבר הזה לעדים
 שאמרו מודעא היו דברינו משני פנים אחת מהן . . . מין הגט שאם אמר
 5 הבעל לעדים היו יודעים כי מסירה שאני מוסר בטלה היא ומוסר (?) . . . לפניהן
 מודעא בדבר זה הגט בטל הוא דאמרינן² אמ' רב ששת האי מאן דמאסר
 מודעא אניטא מודעיה מודעה פשיטא לא צריכא דעסיוה³ ואירצי מהו
 דתימא בטוליה בטליה למודעה⁴ קא מש' לן ואימא הכי נמי⁵ ליתני וכן
 אתה אומ' בגיטי גשים כופין אותו עד שיתן⁶ מאי עד שיאמר רוצה אני⁷
 10 ועד דמבטיל ליה למודעיה קמא⁸ ודומין עוד דברים אלו למודעא מצד
 אחר שיש שם אונס השלטון שאם לא מסר לה גט להראותו כי גורשה⁹
 היה מניע ליה אונס גדול כאשר פירש בשאלה לפיכך מצילה ממנו
 במסירת הגט ומוסר מודעא כ' בשביל כך הוא ואף אילו מכר היה . . .
 זה המודעא קיים בו דאמרינן¹⁰ אמרו נהרעא¹¹ כל מודעא דלא כתיב ביה
 15 אנן שהדי¹² ירעינן ביה באונסיה דפלניא לאו מודעא היא מודעא דמאי
 אי דגט ומ . . . נה נלווי מילתא בעלמא היא ואילו מודעא¹³ דזביני האמ' ראבא
 לא כתבינן מורעא אזביני¹⁴ מודה ראבא היכי דאיניס¹⁵ כגון מעשה דפרדיסא
 ובדבר הזה אנו אומרינן¹⁶ מר בר רב אשי אמ' אמנה היו דברינו אין
 נאמנין מודעא היו דברינו נאמנין מאי טעמא זה ניתן ליכתב וזה לא ניתן
 20 לכתב ולפיכך שואלין את העד הזה ואומרינן לו אמר לך ראובן ליכתוב
 את הדברים שמסר לך כי מפני האונס היא מוסר גט בטיל ואם אמר הין

¹ Read דברי.² Arakin, 21 b.³ Editions: עשה.⁴ The editions l. c. omit למודעה.⁵ The editions have כן דאם.⁶ The editions l. c. omit נשים כופין אותו⁷ The editions l. c. omit רוצה אני.⁸ The editions omit קמא.⁹ Perhaps גירשה.¹⁰ Baba Batra, 40 a.¹¹ The editions l. c.: נהרדי.¹² Editions omit.¹³ The editions l. c. omit ואלו מודעה.¹⁴ Editions: לשלם דובי.¹⁵ אגיס דאונס, editions דאיניס.¹⁶ Ketubot, 19 b.

II.

Fragment British Museum T b, paper, consists of a quire of two leaves, of which the middle pages are missing, written in an ancient, square Rabbinic hand, not later, probably, than the thirteenth century. It represents eight Geonic Responsa, coming from a collection in which numbers 2-8 of the fragment formed the Responsa 16-22. As all the Responsa of the fragment, with the exception of the last three, are explanatory פרושים of some difficult passages of the treatise *Pesahim*, we may well assume that there is not much missing between the first leaf of the fragment, containing an explanation of *Pesahim*, 10 b¹, and the second leaf dealing with *Pesahim*, 55 a.

The order in which the Responsa are given is probably the original one, and not that of the compiler who arranged them, as is shown by the fact that the last three Responsa, dealing with three difficult passages of *Yoma*, are not in accordance with the order of the Talmud. If this assumption is correct, then we may ascribe these eight Responsa to Hai Gaon, as the seventeenth Responsum is quoted in the '*Aruk*, s. v. הנאון היה קורא, with the words הנאון "par excellence" in the '*Aruk* is none other than Hai Gaon, the אהרן הנאונים, as Abraham ibn Da'ud calls him. Müller's statement, in his *Einleitung*, p. 195, according to which the author of the nineteenth Responsum (No. 30 in Harkavy's Collection) is the Gaon Sherira, is therefore to be corrected. Besides, there is no real reason for ascribing this Responsum to Sherira, except that the preceding Responsum, No. 29 in Harkavy's collection, seems to come from Sherira's hand. I say "seems," because Hai Gaon also might have spoken of Judah Gaon as his אבי אביו, in the sense of great-grandfather.

¹ The fact that Rabbenu Hananel, in his Commentary on *Pesahim*, 55 b, also made use of Hai's Responsum, misled Kohut to believe that the '*Aruk* was quoting Rabbenu Hananel; see Kohut's note ad loc.

Our fragment shows further that Harkavy¹ was wrong in assuming that MS. I of his collection is a copy of the original Responsa which were kept in the archives of the Geonim. Numbers 30-31² of his collection, when compared with Nos. 19 and 22 of our fragment, prove to have been copied from an incomplete collection in which Nos. 16-18 and 20-21 were missing.

The first Responsum contains a long explanation of *Pesahim*, 106-111a; and is a highly interesting illustration of the Geonim as commentators of the Talmud. It shows that the very concise style of the Geonim in explaining the Talmud, as found in many of their Responsa, must not be considered as the only way the Talmud was then explained. The passage in *Pesahim*, 106, explained in this Responsum, is not a difficult one; the Gaon nevertheless took pains to explain it in such a way that he made it possible even for a beginner to comprehend the Talmudic discussion. We may therefore assume that the Geonic פירוש of the Talmud was by far more exhaustive than is generally believed, but in answering questions relating to difficult passages of the Talmud, the Geonim, for practical reasons, gave only the digest of a commentary.

In the second Responsum the Gaon gives as the correct reading of the Mishnah, *Pesahim*, IV, 8, נואזיות של הקרש, and adds that נואזי is the Aramaic equivalent for Hebrew ענפים. It is worth noticing that the reading given by the Gaon is not found in any of the editions or MSS. of the Mishnah or Talmud. But perhaps נויזיות in the Vienna MS. of the Tosefta (*Pesahim*, II, 19, ed. Zuckermann) is a copyist's error, as ו and ז are often confounded in Hebrew MSS. The Mishnah ed. Lowe has נמיזית, thus connecting it with נחם "to cut," and in a similar way נויזיה is to be explained as derived from נח "to cut."

The third Responsum contains the Gaon's explanation of

¹ Introduction to his edition of *Responsen*, p. viii.

² It is very surprising that Müller had entirely overlooked No. 31, which is therefore missing in his *Einleitung*.

the expression בעל השם in *Pesahim*, 86 b, where he explains differently from Rashi. According to the Gaon the gentleman referred to in the Talmud introduced himself as רב הונא, because he wanted to indicate his title of רב, and this explanation is more probable than Rashi's, according to which the name רב הונא was given to him at his birth.

The two charms to which reference is made in the Talmud (*Pesahim*, 111 a) are given in the fifth Responsum. The first charm runs as follows: "God of gods, save me from an evil encounter, from the evil Adversary (= שטן), from grievous sickness. Guard me as the apple of the eye [is guarded], for in thy hand are power and strength, and thou art God." The second reads: "Forsake me not, and abandon me not; hide not thine eye from me; be thou a guardian unto me. Answer all my petitions unto thee with yea, and not with nay."

The last three Responsa are explanations of the Talmudic passages, *Yoma*, 66 b, 44 b, and 28 b. The first of these three Responsa was known to R. Hananel, who made use of it in his commentary on *Yoma*, but it seems that he did not know the Gaon's explanation of *Yoma*, 28 b. In the Responsum dealing with *Yoma*, 44 b, the Gaon quotes a Midrashic passage which is found in the *Pesikta de Rab Kahana*, but unfortunately the text of the fragment is in very bad shape, and it is therefore doubtful if the source for the Gaon was the *Pesikta* or some other Midrash.

(Leaf 1, recto.)

ואף על פי שהוא אסור בהנאה וזכ' אמ' לעולם בודק¹ ואין לנו לפחות בן וחורנו
 וחקשינו על הפירוש הזה ואמרנו האין נאמר שר' יהוד' סובר לנזור שאין
 בודקין על החמץ אחר זמן הביעור שלא יבוא לאכל ממנו והלא ר' יהודה
 ...² ר' להתעסק בחדש בזמן שהוא אסור כדי שיהא סמוך לעת קריבת
 ...³ מר מצוי קמח וקלי בשוקי ירוש' ולא חשש אולי יאכל ממנו כאשר
 ...⁴ רת כי חשש לבדיקת חמץ אחר זמן ביעור שלא יבוא לאכול ממנו ופרק

¹ *Pesahim*, 10 b-11 a; *Menaḥ.*, 67 b-68 a.

² [מהיר.]

³ [העומר.]

⁴ [אמרה.]

1. . . . שאני חדש בן הוא אמ' אין החמץ רומה לחדש לפי שהחדש לא הותר לו
 2. . . . תעסק בו אלא בדרך משונה ואין קוצר אלא בקיטוף וכיון שהוא עושה
 3. עשים משונה ממנהגו זכור הוא כי איסור יש בידו ואינו בא לאכל ממנו
 4. 10. התר קצירה שעל ידי קיטוף היא הרי טחינה והרקדה כמ' 5
 ואיך לא חשש ר' יהוד' שמא יאכל כאשר אתה או' שחשש
 בענין בדיקת חמץ השיבוהו אי משום הא לא קשיא משנה 6 בטחינה
 ממנהגו ואינו טוחן אלא בריחים שליר ומשנה 7. ואינו מרקד אלא
 על גבי נפח 8 כרי שיהא זכור 9. לא חשש ר' יהוד' כאשר חשש
 15 לענין בדיקה וחזר אביו והקשה לו ל. . . 10. אם אמרת כי זה שלא חשש
 ר' יהוד' לענין חדש כאשר חשש לענין בדיקה מפני שעסקו בחדש עסק
 משונה הרי שנינו קוצרין בית השלחין שבעמקים אבל לא גורשין ואוקמנה
 בר' יהודה ונדחו דבריו של רבה ופירק אביו על דעתינו הראשונה פירוק אחר
 ואמר לענין חדש כיון שהקוצר והמתעסק בודל ממנו זכור הוא ואינו בא
 20 לירי אכילה אבל הבדוק אחר המועד אינו בודל מן החמץ ולפיכך לאו
 . . . עמ' 11. יבוא הוא לירי אכילה לפי כך חשש ר' יהוד' לזה ולא חשש לזה . . . 12
 רבא ושאל למה הקשיתם דברי ר' יהוד' בחדש שאין חושש לו
 על 13. בחמץ וחושש לו ולא הקשיתם דברי חכמ' בחדש שחששו לו
 ואסרו לקצור בית השלחין שבעמקים על דבריהן בחמץ שלא חששו לו
 25 וציוו לבדוק עליו וחזר גם הוא להשיב דבר 14 דר' יהוד' אדר' יהוד' לא קשיא
 כאשר שינה אביו ודרבנן אדרבנן לא קשיא כ' בחדש קוצר הוא לאכילה
 לפיכך חששו שלא יבוא לירי אכילה ואסרוהו אבל בחמץ בודק הוא עליו
 לשרפו ודעתו עליו לזאת לפיכך לא חששו שלא יבוא לירי אכילה ובא
 רב אשי לפרק פירוק אחר מפשרה של משנותינו שהיא אומרת מוצאין
 30 את שוקי ירושלים שהיא מלא קמה וקלי ולא עמד פירוקו כי קושיינו אינו
 מוצא אלא מקצירת בית השלחין לכן דרב אשי בריתא 15 היא כלומר
 לפי שאינה לפנים מן הדבר אלא . . . 16. מן קושיינו עומדת וכיון שסמכנו

1 [רבה.]

2 [להתעסק.]

3 [מעשים.]

4 [והקשה אביו הינה.]

5 ? כמה שהוא

6 קשנה.

7 [ברקידה.]

8 נסה. Read

9 [ובשביל הכי.]

10 לרבה; see *Dikduke Soferim*, ad loc., where it is shown that the correct reading is רבה, not as our editions have it, רבא.

11 Read שמא ?

12 וחזר ?

13 דבריו.

14 So in the MS.

15 Editions: ברומא, but MS. Oxf.: בריתא, see *Dikduke Soferim*, ad loc., and 'Aruk, s. v. בר, II, 166, ed. Kohut.

16 לבר ?

על פירוקו של אבוי לר' יהוד' שאמ' חמץ לא בדיל מיניה¹ חששו בו וחמץ
לא בדיל מיניה וחשש הקשינו.² האיך תאמר כל היכא דלא
35 בדיל מיניה נזר ר' יהודה והרי התיר לשם³ שפופרת נקובה מן. . . אה⁴ שמן
על פי הנר בשביל שתהא מנטפת ולמה לא חשש אחר שכבה הנר

(Leaf I, verso.)

לקחתה ולהסתפק מן השמן ההוא לפי שאינו בודל מן השמן ההוא כאשר חשש
לענין בדיקה⁵ והשבנו על זאת שיכול ר' יהוד' לאמר כי אף השמן הניתן בשפופרת
שעל פי הנר בודל אדם ממנו בשביל חומרה של שבת ואימתה ולכן לא חשש לו
כאשר חשש לענין בדיקה וחזרנו והקשינו איך תאמר שבשביל אימת ה. . . .⁶
5 לא חשש ר' יהוד' והרי מצאנו דבר כזה בשבת שחשש לו ר' יהודה דתנן חבל. . .⁷
שנפסק לא יהא קשורו אלא עונבו ר' יהוד' או' כורך עליו פונדא או פסיקא⁸ ובלב.⁹
שלא יענבנו ואמרינן בה¹⁰ דר' יהוד' אדר' יהוד' שכאן אינו סומך על אימת. . .¹¹
וחשש ואוסר את העניבה ושם סמך על אימת שבת והתיר ליתן על פי הנר. . .
שפופרת מלאה שמן ולא חש וקשיא דרבנן אדרבנן שכאן התירו את הענ¹². . .
10 ולא חששו שמא יבוא לידי קשירה ושם אסרו ליתן שפופרת של. . .¹³ על פי. . .
הנר כי חששו שלא יסתפק ממנו וחזרנו ופירקנו לזה ולזה.¹⁴
קשיא¹⁵ מיהלף ביון שהוא מותר בשמנים מיתחלף. מרדק. . . .
אוסר אחד ומתיר אחד לפי כך חששו ואסרוהו ליתן שפופרת של שמן על פי¹⁶ הנר
שלא יתחלף לו בשמן המותר אבל עיקר עניבה¹⁷ בקשירה ואין זו מתחלפת בזו
15 וכשמתדין אותו לענוב יודע. . . קשר אסור ואינו בא לקשור וחזרנו
עוד כזאת והקשינו לחכ' שהתירו. . . ואמרנו הלא שנינו קושרין דלי בפס¹⁸. . .
אבל לא בחבל ור' יהוד' מתיר ודקדקנו בדבר ואמרנו האי חבל דמאי אילימא
דגב¹⁹ חבל דעלמא שלוקח חבל וקושר בו את הדלי אפשר שיתיר ר' יהוד' כמו
זה והלא קשר של קיימא הוא והלא²⁰ פשיטא שזה חבל של גרדין שהוא קשור

¹ About the same space is left empty in the MS.

² על חירצו. ³ לשום. ⁴ Read מלאה.

⁵ Empty space in the MS. ⁶ [השבת.] ⁷ [דלי.]

⁸ This is also the reading of MS. Munich; see *Dikduke Soferim*, ad loc.

⁹ [יולבר.] ¹⁰ Read קשיא 'בה. ¹¹ [שבת.]

¹² [העניבה.] ¹³ [ביצה.] ¹⁴ [דרבנן אדרבנן לא]

¹⁵ Add בשמן.

¹⁶ This is the correct reading, not as the editions have it: בצד הנר.

¹⁷ Read אינה. ¹⁸ בפסיקא. ¹⁹ So in the MS.

²⁰ Read אלא.

20 בו ליוכתו¹ מצד אחד ובא וקושר את הדלי מצד אחר למלאה בו מים
לפי שעה שהתירו ואין² גזרו חכמ' שלא עשו כן והם התירו בחבל דלי שנפסק
לענב ופרקנו אמרי לך רבנן חבל בחבל מתחלף כי החבלים דומין זה לזה
וכשאתה מתירו בזה פשיט ידיו ואף אל זה ולפיכך נאסר אבל קשירה בעניבה
לא מיחלפא ואין זו דומה לזו וכשאתה מתירו בעניבה אין ידו נפשטת לקשירה
25 והרי עמדו ר' יהוד' וחכ' בדבריהם ונמצא פירוק של ר' יהוד' כאביו דהיכא דבדילי
לא גזר רבנן כגון חדש וכגון נתינת שפופרת של שמן על פי הנר אבל היכא
דלא בדיל גזר רבנן כגון בדיקת חמץ אחר הביעור ואשר הקשו לו לר' יהוד' שאסר
את העניבה ולא סמך על אימת שבת כאשר סמך בשפופרת כנר פורק שהוא
אסור³ כל עניבה בשבת ואלו היתה מותרת לו לא היה גזר עליה ונמצא פירוק
30 דרבנן כראבא וחורנו אחרי כן והקשינו לדברי אביו שפירק על דעתו של ר'
יהוד' דהיכא דבדיל לא גזר דבריו שאסור⁴ להקין דם לבכור ואפילו מת וגם הקשינו
דרבנן אדרבנן ופירקנו דברי שניהם כענין אדם בהול על ממונו שזה אסר מן
הטעם הזה שלא יפרץ בדבר אם תתירהו במקצתו ואלו החכמ' התירו מן הטעם
הזה שלא יפרץ ברבר אם תגזור לאסור עליו את המותר והקשינו על הפירוק
35 הזה של שניהם שהוא טעם אדם בהול על ממונו ולא חשש פן יפרוץ לקדר
כאשר תחוש בבכור פן יפרוץ במקום שעשה חבורה מום ואף החכמ' הרי אסרו
קירצוף ואף על פי שאדם בהול על ממונו ולא חששו שמא פן יפרץ לקדר כאשר
חששו ב...⁵ ופירקנו על דעתא דרבנן כי הבכור אם לא יקיוו לו דם ימות

(Leaf 2, recto.)

אפילו בי"ג בניסן⁶ אם נעקרה שיבולת בידי המנכש חייב⁷ ור' יהוד' לשותל⁸
הטינה⁹ כי יש לפניו ג' ימים עד שעת התרת קצירת העומר ואיפשר¹⁰
עד העת ההיא ומזאת הקשינו אילו היה ר' יהודה סובר כי יד' מותר בעשית מלאכה
לא היה אומר היה מנכש בי"ג ונעקרה בידו¹¹ אלא היה אומ' היה מנכש ביד'
5 ונעקרה בידו שיבולת שותלה לפי שיום התר שלישי הוא ליד' ולדבריו

¹ יכנו = ? יקנו.

² ואין Read.

³ ואסר Read.

⁴ [בבכור.]

⁵ *Pesahim*, 55 a.

⁶ The use of the word חייב here is very strange, as the question is only whether by putting the שיבולת back he would be able to use it after הקרבה העומר.

⁷ ? בשותל במקום

⁸ Our texts have שיב, but R. Hananel also reads סינא.

⁹ [לשוש.]

¹⁰ [שיבולת.]

¹¹ [התרת קצירת.]

... שר¹ שתקלוט מיום יד' עם² יום יו' ומתו....³ ג' ולא אמ' ביד' ושניהם שוים⁴
 קליטת הרכבה למדנו שלא היה מתיר לעשות מלאכה ביד' וזה הוא פירש
 ... נו⁵ מקשין ואו' אי סל' דע' אבר⁶ ר' יהוד' יד' מותר בעשיית מלאכה.....⁷
 ... ביד' לא ביד' האיכא ג' ימים ועל זאת פירקנו אמ' רב יוסף בגלילא⁸ שאנו מה
 רושו⁹ ודאי כן הוא שאם נעקרה בידו שיכולת אפילו ביד' חייב¹⁰ להחזירה ולשובלה¹¹
 כי יש לפניו ג' ימים עד עת התרת קצירה ובגליל שנו היה מנכש ביג' מפני שאסור
 לנכש ביד' אבל ביהוד' יש להן לשנות היה מנכש ביד' וחזרנו והקשינו לרב יוסף דאמ'
 בגלילא שנו ואמרנו והאיכא לילה אם ניכש לילי יד' ונעקרה בידו שיכולת הלא...¹²
 חייב הוא לנוטעה ולמה אמ' יג' ופריק רב יוסף הא מני בית שמאי היא דתנן הלילה
 בית שמאי אוס' נמצאת משנה זו לבית שמאי ולאנשי גליל אבל אנשי גליל שאינן
 בבית שמאי יש להן לשנות היה מנכש לילי יד' ובא רב אשי¹³ ופירק פירוק אחר
 ואמ' אין אנו צריכין להעמיד את משנת ר' יהודה זו לא בבית שמאי ולא כאנשי
 גליל שאסור לקצור ביד' וזה אשר אמ' ר' יהודה היה מנכש ביג' ולא אמ' היה מנכש
 ביד' מפני שהשותל ביד' אין לו עד שעת התר קצירה אלא יום אחד שלם שהוא
 יום טו' ומקצת יום יד' משעה ששתל ועד סופו ומקצת יום יו' ואלו היה לו שני
 ימים שלימים ומקצת יום אחד היינו אומ' מקצת היום ככולו ומחייבין¹⁴ אותו לשתול
 וזה הוא חד מקצת אמר¹⁴ עכשיו שאין לו אלא יום אחד מלא ומקצת יום ראשון
 ומקצ' יום ג' תרין מקצת לא אמרינן¹⁴ זה הוא פירוש כל השמועה כולה
 ואף על פי שאין דרכינו להרויח כל כך ושש' נימזות של הקדש¹⁵ מאי ניהו ולא כן הוא ין
 אלא גוואזיות בואו¹⁶ והן קושקושי אילנות ועצ' הנלקחים מהן אין קורין אותן בלש'
 ארמי גוואזי אלא הגוואזיות שהן ענפי אילנות של הקדש והיו אנשי יריחו מתירין
 אותן ואומ' אבות' לא הקדישו אלא קורות אנו נתיר גוואזי בגידולין הבאין לאחר
 מיכן ומיחו בידם חכמ' ודאי שחכמים אומ' אין מעילה באילן.....¹⁷
 חלוק עליהן שכך שנינו¹⁸ הקדש שדה ואחר כך נתמלאת.....¹⁹

¹ [איפשר.]² Read ער.³ [ומתוך שאמר יג']⁴ Reading doubtful.⁵ אנהנו.⁶ Read אמר.⁷ [למה אמר המנכש ביג']; instead of 'ביד', beginning of line 9, read 'ביג'.⁸ This is the correct reading, not בגליל as the later editions have it.⁹ ?¹⁰ See n. 6 on preceding page.¹¹ Read ולשתולה.¹² [או.]¹³ Editions and MSS.: רבינא.¹⁴ This is also the reading of MS. Munich, see *Dikduke Soferim* ad loc.¹⁵ *Pesahim*, 55 b.¹⁶ See 'Aruk, s. v. נכו.¹⁷ [ורק ר' יוס']¹⁸ *Mishnah Meilah*, 13 a.¹⁹ [מצלין בה ואין מצלין]; this is a free quotation from *Mishnah Meilah*,

30 בנידוליהו וכול' אלא שבך אומ' חכמ' אף על פי שאין מעילה.¹
 איסור יש בהן ושש' הא דרב הונא בר נתן²³

יח

(Leaf 2, verso.)

נחמן בר יצחק אמרו לו מה שמך אמ' להו רב הונא וכול' מהו בעל השם אני כך
 הוא או' לה כיון סמוך⁴ אני בשיבה וקרוי רב כדחנן סמיכת זקנים⁵ וכול' ופירשו
 רבנן⁶ דסמכין ליה בשמם וקרוי ליה ר' וניכר שמי רב הינא בר נתן אלו אמרתי
 לכם הונא בר נתן לא היתם יודעים מי אני והיתם חושבין הונא בר נתן דעלמא
 5 וכיון שאמרתי לכם רב הונא אתם יודעים שכי. . . וני⁷ חברי נודע לכם מי אני
 ושש' הא דאמרינן⁸ פ⁹ מאי אמ' רב פפא נפתח באל ונסיים באל.¹⁰
 כן הוא או' שאם הפסיק כלב או דקל או אשה בינו ובין חבריו יאמר דברים.¹¹
 בהם אל כנון שיאמר אל אלים הצילני מפנע רע ומשטן רע ומחלי רע.¹²
 כאישון בת עין כי בידך כח וגבורה ואתה אל נמצא ראש הדברים אל וס.¹³
 10 או שיאמר לא תעובני¹⁴ לא תטשני לא תעלים עינך ממני היה לי שומר.¹⁵
 כל אשר אשאלך תאמר הין ואל תאמר לאו וכל דברים אלו כשרים לדבר זה
 כ ושש' שאלו את ר' אליעזר פל' מהו לעולם הבא¹⁶ אמ' להם לא שאלתוני
 אלא על פלוני וכול' כך פירשו חכמ' על אבשלום שאלוהו וכך היתה השאלה לפי
 שבא על פילגשי אביו כאשת איש חשובות ואין לו חלק לעולם הבא או דלמא
 15 סבירא לן כדרב יהוד' אמ' רב¹⁷ נשים בכחובה וקידושין פילגשים בלא כתובה
 ולא קידושין ולפי כך יש לו לאבשלום חלק לעולם הבא והפליג ר' אליעזר בדברים
 ואמר להם עד שאתם משאלין על אבשלום שאלו על שלמה מי סבירא כי ההוא
 דאמר ר' שמואל בר נחמני אמ' ר' יונתן¹⁸ כל האומר שלומה חטא וכול' וכשהוירו דברים
 ואמרו ושלמה מהו לעהבא' אמר להם על אבשלום שאלתם בתחלה וכל כך

¹ [בנידולין מכל מקום].

² *Pesahim*, 86 b.

³ [איכלע לבי].

⁴ [שסמוך].

⁵ *Mishnah Sanhedrin*, I, 3.

⁶ *Sanhedrin*, 13 b.

⁷ שכיבורי.

⁸ *Pesahim*, 111 a.

⁹ [בשבי עסחים].

¹⁰ שמחהל בהם אל ומסיים, see Harkavy's edition of the *Teshubot ha-Geonim*, p. 8.

¹¹ שמרני.

¹² from נמצא to או is not found in Harkavy.

¹³ not found in Harkavy, but given by Rabbenu Hananel in his Commentary, ad loc.

¹⁴ Harkavy.

¹⁵ *Yoma*, 66 b; cf. Taussig, *טה שלום*, pp. 73-5; Wertheimer, *שלמה*, pp. 42-3.

¹⁶ *Sanhedrin*, 21 a.

¹⁷ *Shabbat*, 56 b.

20 לפי שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לפיכך¹ . . . אותם מזה לזה ומזה לזה

כדי שלא יחזיר להם תשובה | ושש' בכל יום² לא היה להם נוש³

שמכסין בו את המחטה כגון תיק וכגון נרתיק וכן מפרש⁴

חמה יש לו נושתוק⁵ שני לשמש שם אוהל בהם וכול'⁶

מוציא חמה מנרתיקה⁷ ללמודך בי נרתיק ונושתיק אחד הוא | ושש'

25 דשמשא קשי משמשא⁹ וסימנך¹⁰ כולי הני כן פירושן

מקום שכונת החמה שעברו כנפיה¹² אותן הרשפים שיוצא¹³

ולישב שם בקיין קשה מלישב בחמה וסימנך¹⁴ ויש בו

מחידוד ריח החומין יותר מן החומין עצמו שברירי

וסימנך דלפא עיקר לשון שברירי הן סנורים דכתיב הכו בסנורים תרג' מחו

30 בשבריריא¹⁶ וכן הוא אומ' לא תצפה כלום אחרי הנגה¹⁸ מן השמש

לצל קשה מעת היותה וסימן לדבר דלף הבית ככת²⁰ ידלף הבית קשה

הוא יותר מן המטר עצמו הרהורי עבירה קשה מעבירה²¹ וסימנך ריחא דבשרא

דבר זה ברור והסימן מריא²² דבשרא אותה חתיכת בשר ומריח בה אין א'²³

מוצא ידים מוזהמות²⁴ וזהמות ידים בבשר

35 קשו קשיא מדקיימא וסימנך תנורא שבירא²⁶

¹ [הפליג or רחה.]

² Yoma, 44 b.

³ נישאחיק; the editions have נשחק.

⁴ נשחקיק יש לו [נפסקא וסיונות]; see *Pesikta*, ed. Buber, XXIX, 186 below

⁵ נשם שכתב וגו'.

⁶ *Pesikta*, ad loc., נשחק, but see 'Aruk, s. v. נשחק, V, 396, ed. Kohut.

⁷ [ועוד אמרו אין גיהנם לעתיד לבוא אלא הקב"ה.]

⁸ *Aboda Zara*, 3 b below.

⁹ is the reading in Harkavy's text, *Responsen der Geonim*, p. 12.

¹⁰ Yoma, 28 b below.

¹¹ [דנא דחלי וכולי.]

¹² [שמשתחא.]

¹³ ש' חמה ולא עברו: In Harkavy.

¹⁴ שיוצאן משם נקראין ויהא ולישב וכ': Harkavy.

¹⁵ דלף חלה instead of דנא; דנא דחלה קנקן של חומין: Harkavy.

¹⁶ [שמשא קשו משימא.]

¹⁷ Gen. xix. 11.

¹⁸ נשחקיק העין ולא: Harkavy.

¹⁹ נשחקיק: Harkavy.

²⁰ בחמה: Harkavy.

²¹ Harkavy: דלף מורד.

²² Yoma, 29 a.

²³ Read אומין; Harkavy: היה בריר שאלו אהה אוהו דהיכת בשר.

²⁴ אינך מוצא בה וזהמא כאשר אהה מוצא בורים וזהמות: Harkavy; אין אהה.

²⁵ Harkavy: אילא.

²⁶ מוזהמת הבשר שילחי קימא: Harkavy.

²⁷ Read שגירא.

III.

Fragment Taylor-Schechter, paper, consists of a quire of two leaves, one of which is here given. It represents the remainder of a collection of Geonic Responsa, of which the whole of one, the beginning of another, and the end of a third Responsum are preserved. The complete Responsum deals with the expression במדה הראשונה occurring in 2 Chron. iii. 3, which the Gaon tried to explain by the Tannaitic tradition that the standard of measurements was changed in post-Biblical times. In his somewhat lengthy discourse he remarks: "Know that the Books of Chronicles consist of two parts; of those Ezra wrote the Genealogies till לו אחים (2 Chron. xxi. 2), and the rest was done by the Men of the Great Synagogue." His remark shows the source of Rabbenu Hananel's explanation of the Baraita, *Baba Batra*, 15 a, and it is very probable that the Gaon read in the Talmud עד וְלו as ed. Pesaro has it, and not עד לֹא as all the other editions and *Tosafot* have it.

The end of this Responsum seems to contain a reference to Saadia's Arabic translation of the Books of Chronicles, of which nothing is known¹, but the text of the fragment is unfortunately in very bad condition, and therefore this fact is not very certain.

(Leaf 3, recto.)

וזאת הוזהרה שצוה הכת עליו להיטיב לך אם תחפץ מוטב ואם לאו יכולה
 היא לעכב ויש לה שלא תהי לו לאשה ואין בכך כלום ואין עליה שלא תחבב
 נירושין: ז' ואשר שאלת מה טעם הכת בדברי ימים²
 ואלה הוסד שלמה לבנות את בית האלהים הארך אמה³ במדה
 הראשונה אמות ששים או⁴ זו היא המדה הראשונה דע כי ספר דברי
 בימים נחלק בכתיבתו לשני חלקים עזרא ייחס בו עד וְלו אחים⁵

¹ See Steinschneider, *Arabische Literatur der Juden*, p. 55; Pinsker, *Likkute Kadmoniyot*, Supplement, p. 41.

² Read דמים; 2 Chron. iii. 3.

³ The Masoretic text has the pl. אמות.

⁴ Read א.

⁵ See *Baba Batra*, 15 a, and *Dikduke Soferim*, ad loc.

וה . . שאר¹ אנשי כנסת הגדולה כתבו אותה והם אשר אמרו כי הוסר
 שלמה לבנות את בית האלהים במדה הראשונה כי הם היית
 בידיהם מדה אחרת וכך היה הדבר כי משה רבנו² נתן לישראל
 10 אמה והיתה שמורה ביניהן ובה מדר שלמה את בניו והיא ראשנה
 ובשעלו בני הגולה חששו שמה לא יוכלו לצמצם בהוגן כי לא היו בדיהן
 אורין ותומין כאשר היה הראשנה ויגורו פן יהיה בה מעט חסרון
 והסכימו והוסיפו עליה חצ . . . ע . . .³ ובמדה השניה שהוסיפו עליה
 חצי אצבע מדרו לבנין בית שני וגם עשו אמה אחרת שלישית
 15 שהוסיפו עליה חצי אצבע אחר ולא בשלישית היו מדידות הבנין
 אילא בה היו משתלמין . . . מנין⁴ ועל פיה מחשבין להן שכרן
 להתרחק מן המעילה ומדידותן . . . נזנית⁵ היתה אשר אמרנו
 כי יתרה על של משה חצי אצבע . . .⁶ היתה להן אמה אחרת
 חסרה מזו טפח אחד שיש בה מידת דברים ידועים⁷ וגם היא
 20 מידי משה קיבלוה ולא שמענו כי הוסיפו עליה: וכל חלה⁸ דברים
 מפורשים במשנתנו בסדר טהורות במסכתא כלים⁹ רבי מאיר
 או . . .¹⁰ לאמות שהיו שלו בבינונית¹¹ חוץ ממזבח הזהב והקרן
 12 ומפורש בתלמוד מנחות בסדר קדשים¹³¹⁴
 אמר¹⁵ ששה טפח¹⁶
 אבן אף אוקת ענה¹⁷ השלחן א . . .¹⁸ שנים עשר . . .

(Leaf 3, verso.)

ורחבו ששה עומע¹⁹ מי . . ה²⁰ להודיעך שהלכה ברבי מאיר: וגם פרשו מפני
 מה נקריית בינונית מפני שיש שם שתיים אחת של משה חסרה ממנה

¹ והנשאר ?

² *Erubin*, 4 a; *ibid.* 48 a.

³ [חצי אצבע.]

⁴ [אומנין.]

⁵ [בינונית.]

⁶ [ויעד.]

⁷ See *Erubin*, 3 b-4 a.

⁸ Read אלה.

⁹ Chap. xvii. 10.

¹⁰ [כל אמות.]

¹¹ Our Mishnah reads בינונית היו האמות; ed. Lowe has: but the *Talmud Menahot*, 97 a, quotes our Mishnah with the addition: במקדש. The reading of our MS. שלו בבינונית can be explained only if we take של ר' = של as a gloss to בינונית, which means a cubit of six handbreadths.

¹² [והסובב והיסור.]

¹³ *Menahot*, 98 a.

¹⁴ not in our texts of the Talmud.

¹⁵ טפחים.

¹⁶ [רבי יוסי בר.]

¹⁷ אוקת ענה corrupted into אגן תנייה.

¹⁸ [אורכך.]

¹⁹ ?

²⁰ [מינה.]

הצי אצבע ואחרת גדולה ממנה הצי אצבע וכן מפורש במשנתנו
 במסכתא כלים¹ שתי אמות היו בשושן הבריה אחת על קרן מזרחית צפונית
 5 ואחת על קרן מערבית² דרומית שעל קרן מזרחית צפונית היתה
 יתרה עלשל משה הצי אצבע ושעל קרן מערבית² דרומית היתה
 יתירה עליה הצי אצבע נמצאת יתירה על של משה אצבע ולמה
 אמרו אחת גדולה ואחת קטנה אילא כדי שיהיו האומנין נוטלין
 בקטנה ומחזירין בגדולה כדי שלא יבואו לירי מעילה וסמך לזאת
 10 שנינו רבי מאיר כל אמות שהיו שני נבינוניות³ כאשר פירשנו והלכה
 כמוהן כי כן פרט⁴ המפורש בסתם משותנו⁵ במדות בדבריו⁶ וזה אשר
 שנינו⁷ ש...⁸ אמות היו בשושן הבריה ה...⁹ צורה שעל שער מזרחי
 של מקדש אשר שנינו במסכתא מדות¹⁰ שער מזרחי ועליו שושן
 הבריה צורה ומפורש בתלמוד מנחות¹¹ כי צי...¹² שושן הבריה לשבת
 15 את מלכות פרס שכר שותה¹³ נבנה בית שני מ...¹⁴ טעמא רב חיסרא
 ורב יצחק בר אבדומי חד אמר כדי שיהא¹⁵ אימת מלכות עליהן וחד
 אמר כדי שידעו מאין¹⁶ באו לאן הלכו¹⁷ דאמר רבי ינאי לעולם תהא אימת
 מלכות עליך שני וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר ונ' ואילו
 לדילי...¹⁸ קאמליה רבי יוחנן אומר מהבא ויד יי היתה אל אליהו
 20 וישנס מתניו וכיון¹⁹ שהבית השני נמדד באמה בינונית כ... נור
 פירשני ואחרי כן נכתב... דברי הימים פורש בו כי אשר הוסד שלמה
 ב...²⁰ הראשנה שהיא אמה של משה: ודבר זה ט...²¹...²² אל פיומי זכ לז טעות גדולה ואק זה מרו...
 אילא ותנ... לך כלל שאם תראה את דבריו תהי...
 25 אשר שאלת... טנוב²³ האמור בדברי רחבעם ד...

¹ Chap. xvii. 9-10.² Our texts have מזרחית.³ Compare note 11 on preceding page. ⁴ Read אשר. ⁵ Read משותנו.⁶ See the explanation of the *Mishnah Middot*, III, 1 given in *Menaḥot*, 97 b.⁷ *Kelim*, XVII, 9. ⁸ [שהי]. ⁹ [היא]. ¹⁰ *Middot*, I, 3.¹¹ *Menaḥot*, 98 a. ¹² [ציור]. ¹³ שברשעה. ¹⁴ [מאי].¹⁵ Read שההא. ¹⁶ מהיך in our texts.¹⁷ These two words are probably added by a copyist after *Abot*, III, 1.¹⁸ Editions: לדירה. ¹⁹ וכיון. ²⁰ [באמה].²¹ משה בו ר' סצדיה. ²² הנאק. ²³ מעם?

IV.

FRAGMENT T-S., paper, eight leaves, size 9 × 14 cm., is written in the cursive hand of the thirteenth or of the twelfth century. The letters often run into each other, which makes the deciphering of the MS. difficult. Moreover, the copyist was negligent, and although there is evidence in many cases that he was well able to mark clearly the differences between י and ו, ב and כ, ד and ר, yet he often so writes these similar pairs of consonants that they cannot be distinguished from each other.

The fragment represents the remains of a collection of Geonic Responsa, and contains forty-two Responsa, which, with the exception of the first two, bear the name of their writers, Zemah², Sherira, and Hai.

Below, I propose to give a brief *résumé* of each Responsum, together with parallels to them found elsewhere in Geonic literature.

1. The first Responsum, whose beginning is missing, deals with the use of raisin wine for Kiddush, and for the Seder. Isaac ben Gajat, in his שער שמוח, p. 2, quotes the decisions of the Geonim Paltoi and Zemah on this question, and the same decision of Zemah is cited in the Geonic collection חמרה גנוה, 35. But in both these collections the wording shows variations from the form given in our fragment. Notice particularly the addition occurring in our fragment, according to which raisin wine made by Gentiles is prohibited³.

2. According to this Responsum, one who eats bread baked by a Gentile is not subject to the punishment of flagellation. The same opinion is attributed, in the הלכות פסוקות, 26, to the Gaon Rab Amram. But while in the

¹ The writer begs to acknowledge his indebtedness to Professor S. Schechter, who was good enough to put at his disposal the Genizah text presented in this article.

² Undoubtedly Zemah ben Paltoi.

³ Comp. also ספר הערוך, p. 207.

latter the פסק, the final, authoritative decision, is stated simply, without argument or explanation, our fragment goes into a discussion of the points leading up to the decision.

3. The Responsa from the third to the eighth, inclusive, deal with טרפות, and are ascribed to Sherira. The first of this group, on כנתא דהורא, is found in ה"פ, 43, and ח"ג 159, only in these works the Responsum is attributed, not to Sherira, but to Hilai Gaon and Isaac ben Jacob Gaon respectively. It is noteworthy that Hai Gaon, who, in תורתן של ראשונים, II, 41, also has a Responsum on כנתא, makes no reference to his father.

4. On חוטין בריאה. This Responsum is found also in ח"ג 16, and there it is ascribed to Gaon Natronai. The quotation at the end of the Responsum, הואי סירכא וכו', is found neither in the Talmud nor in the Geonic literature known to us. Most probably, however, it was taken from some Geonic טרפות הלכות.

5. In this Responsum Sherira renders the very important decision that the עינייתא, if on the right lung, is to be counted as one of the five אוני. Rashi on *Hullin*, 47 a, argues against this decision, which he states he had found in the חשבות הבבלים. It is doubtful whether Rashi had our Responsum before him, for there are several Geonic decisions to the same effect (for which see, for instance, Harkavy, *Responsen der Geonim*, 183, and Responsum 18 of our fragment).

6. This is the only discussion of סירכא דעינייתא in Rabbinic literature, and it is therefore curious that none of the old codifiers has any reference to this decision.

7 and 8. In ה"פ, 32, the פסק of these Responsa is given on the authority of Hilai Gaon, but in a very corrupt form, and it is to be corrected according to the text of our fragment.

9. The group 9 to 29 is ascribed to Zemah Gaon, but it is extremely doubtful whether all these Responsa issue from the same authority. The first of the group,

No. 9, codifies the Talmudic discussion (*Hullin*, 56 a) on נפל לאור.

10-11 treat of שמוטת נק and שמוטת ירך, and in both cases the Gaon decides against Rab (*Hullin*, 57) in opposition to the general rule, הלכתא כרב באיסורי.

12. This Responsum is found in ה"פ, 35, where it is also ascribed to Zemah Gaon.

12 a. This Responsum is a reply to the question about the slaughtering of a bird whose windpipe has no cartilages (טבעת). The Gaon maintains that the case is impossible. It may happen that the cartilages are small and thin, but they cannot be lacking entirely.

13. The thirteenth Responsum deals with סירכא דריאה. The Gaon decides that any סירכא makes the animal טרפה.

14. This is identical with Responsum 14 in the ח"ג, where it is ascribed to Natronai.

15 is the well-known Responsum on סירכא דליבא (ח"ג, 15, and Isaac ben Moses' אור זרוע, 311) given in our fragment in a much correcter form than in the other two sources. The statement at the end of our Responsum, which does not occur in the parallel sources, is of historical importance: ומר רב סמונאי בותיה הוה כבירא ליה ודלא כתב לכם דלא רישא אלא ריש כלא דהוה ליה¹ ראשונים ואחרונים וכו'. From this we see that Rab Semonai was a Resh Kalla, and also, that even in cases in which he consulted the Resh Kalla the Gaon did not refer to him.

16. This Responsum, on שיפולי הריאה, seems to be directed against the divergent opinions of other authorities. See א"ז, I, 112 a, and 114 a towards the end.

17. The Gaon decides against Rab in the case of סכין של עכו"ם (*Hullin*, 8 b). The justification of his decision lies in the fact that the opponent of Rab, Rabbah bar Hanna, or, as the Gaon reads, Rabbah bar Huna, is one of the later authorities, and the rule הלכה כביתראי applies. This statement of the Gaon is of great importance, as,

¹ ליה דהוה must be read twice, to complete the clause before it and the clause after it.

according to the older authorities¹, the rule cited applies only to a difference of opinion among later Amoraim.

18. This Responsum deals with the same subject as the fifth of our fragment, the latter by Sherira. There is a difference of opinion between the two Geonim. According to the fifth Responsum the עינייתא counts with the right lung only, according to the eighteenth it may be counted with either the right or the left lung. There can be no doubt that Responsum 183 in Harkavy, *Responsen der Geonim*, should be corrected in accordance with the text of our fragment. They must be identical with each other, both having the same author, Zemah Gaon, but the text as printed by Harkavy obviously contains a contradiction.

19. In the nineteenth Responsum the Gaon decides that an animal is not made טרפה by eating or drinking prohibited food immediately before its slaughter. The assumption is that the tissues have absorbed and assimilated the food-material, even though so short a time passes between the taking of the food and the death of the animal.

20. This Responsum contains a curious explanation of the prohibition בשר בחלב. Proceeding from the Talmudic statement (*Niddah*, 9 a) that milk is only blood modified, the Gaon maintains that in eating meat and milk together we are violating the prohibition against the use of blood. Obviously, the Gaon believes that milk brought into contact with blood regains its status as blood. Unless we assume this reasoning on his part, we would expect milk to be prohibited in all circumstances.

21. Here the Gaon gives a somewhat rationalistic explanation of the טרפות י"ח. He formulates the principle that any disease which results fatally in man disqualifies an animal affected by it as food.

22. The Gaon decides, on the authority of the Talmudic

¹ See Tosafot to *Kiddushin*, 45 b, below.

בביתו ולא בביתו (Ketubot, 94), that the heirs of a man who has left a single dwelling house are not obliged to let his widow occupy it. If her sustenance is provided for, she can be made to return to her father's house. This decision does not apply to a case in which the estate owns several houses.

23. This deals with the case of a widow who prefers to be maintained by her late husband's estate to having her dowry paid out to her. The practice varied in different parts of Palestine as well as in different parts of Babylon. In the latter country, with the exception of Nehardea and its district, the widow was compelled, in the time of the Amoraim, to accept her dowry (Ketubot, 54 a). For his own time the Gaon decides that in Babylonia the old practice with its exception should be continued, but beyond Babylonia the widow's preference was to be considered. However, the Gaon's decision was not universally accepted, as may be seen from Harkavy, *Responsen der Geonim*, 389. Comp. also Alfassi on Ketubot, l. c.

24-25. The next two Responsa also deal with dowry rights, in connexion with Ketubot, 54.

26. Here we have a lengthy discussion of the dimensions of the two tablets of the Law. The subject-matter and the temper of the discussion make it highly improbable that this Responsum is genuinely Geonic. Furthermore, *הנאן ר' נתן בן חיאל זקל* is quoted, which would bring the Responsum down to the end of the eleventh century. It is possible that *חיאל* is a copyist's error for *חנניה*, who is mentioned by the Geonim Natronai and Zemah (see Müller, *Mafteah*, pp. 121, 149)¹. It should be noted, too, that the statement here attributed to Nathan does not occur in the *'Aruk*, which throws further doubt on the reading *חיאל*.

27-30. These Responsa deal with mourning ceremonies,

¹ This Nathan was from Africa, and he was no relative of Sherira, whose uncle's name was Nathan ben Judah. Müller, *Mafteah*, 157, attributes to the Babylonian Nathan what really belongs to the African.

and, with the exception of No. 28, are found in the Geonic collection שְׁעָרֵי צִדִּיק, III, 4, 8; III, 4, 4; III, 4, 5, where they are attributed to the Geonim Paltai, Natronai, and Hilai respectively.

31-32. Both these Responsa bear the superscription לְרַבְנֵנוּ הָאֵלִי, and all the Responsa that follow, up to the last, lack a superscription. It remains doubtful, therefore, whether all the following Responsa are attributed to Hai Gaon, or only the two actually bearing his name. The first of these two Responsa is found also in ש"ץ, III, 4, 6, and is there attributed to Paltai Gaon. The other, which is written in Arabic, will appear in the next article of this series.

33-35. This group of three contains explanations of certain difficult words in Gittin, the most noteworthy among the explanations being of the word מְכִילָתָא. According to the Gaon the Amoraim possessed a sort of digest of the most important parts of the Halakah, and this they called מְכִילָתָא.

36-40. This group of four Responsa deals with certain laws of clean and unclean (טומאה). In Responsum 36, the Gaon calls attention to the fact that vessels belonging to Gentiles are not unclean by reason of their owners, but only because they may have been used for prohibited food. He supports his opinion by reference to the Talmudic statement that the corpse of a Gentile cannot defile (הָמָא הַגִּימִי אֵין מְטַמֵּא בָאֵהָל) ; compare *Yebamot*, 61 a, *Baba Me'zia*, 114 b). On the other hand, the Gaon is very strict regarding טְבִילַת בַּעַל קָרִי, which, he insists, must precede even the benediction over food as well as any other prayer. It is worth calling attention to the Geonic opinion concerning אוֹכֵל חוּלִין בְּמִהְרָה. After the destruction of the Temple it ceased to be a possible practice. At first a few Perushim, who led a completely isolated life, succeeded in maintaining the practice, but later it became absolutely unattainable.

41. The last Responsum is a very lengthy though clear explanation of the Talmudic topic עֲרוּגָה in *Shabbat*, 85 a-

85 b. Rabbenu Hananel in his commentary on this passage refers to Saadia's explanation of it, but the few quotations adduced by Hananel do not justify us in ascribing the Responsum to Saadia. Hai Gaon also has a long Responsum on this topic (see Harkavy, *Responsen der Geonim*, 425), his explanation differing from that given in the present Responsum, which tends to strengthen doubt as to Hai's authorship of the latter Responsa of our fragment. At the end of Hai's Responsum as printed by Harkavy, there is a reference to a strenuous but vain attempt to explain the same topic. Possibly Hai had in mind the Responsum in our fragment.

(Leaf 1, recto.)

שליצמוקין לא יביא ואם הביא כשר¹ כיון דלקרבן כשר מברכין עליו בורא
פרי הנפן ומקדשין עליו בין בשבת בין בפסח ומבדילין עליו ואסור ליקחו מן הגוי
ונוהגין בו מנהג יין ככל דבריו ומי שאין לו יין בפסח יעשה שליצמוקין כמה שפירשנו
וששאלתם על אודות הפת דע כי גזירה היא שגזרו עליה חכמ'^{II}
5 ואסור לפקפק בה שכך אמרו חכמ' גזרו על פיתן מישום שמנן ועל שמנן
מישום יינן ועל יינן מישום יין נסך ועל יין נסך מישום בנותיהן ועל בנותיהן
מיש' עב' זר' שהוא דבר אחר ועל דבר אחר מיש' דבר אחר ופירשו חכמ' מאי
דבר אחר אמ' רב נחמן בר יצחק גזרו על תינוק גוי שמתמא בזיבה שלא
יהיה תינוק ישראל רגיל אצלו במשכב וכו' הולכך³ האוכל פת שלגונים
10 אין עליו מלקות אלא מוכיחין אותו ואומר' לו אל תהי רגיל לעשות כן וקל
הוא הדבר שכך אנו אומרין הריפתא⁴ שגר' ישראל ואפא גוי שפיר דאמי
שגר' גוי ואפא ישראל שפיר דאמי שגר' גוי ואפא גוי ואתא ישראל חתי
בנחלים שפיר דאמי⁵ וכשאמרו חכמ' לא תשעי מיניה דאבה דאכיל נהמא
דארמאי⁶ לא אל תספרו עמו אלא כך פירש אדונינו נחשון גאון זל אל תאמרו
15 שמועה מפיו תלמיד חכמ' המורה הוראה ואוכל פת שלגונים לא תאמרו
שמועה מפיו בבית המדרש ולכך האוכל פת שלגונים אין עליו מלקות אלא
תוכחה בלבד

שאלה ענ' רבינו שרירה הגאון זל

III וששאלתם כנתא דהדרא⁸ דיבשא מהו לצלותה וכבר יבשו החוטין כך
20 ראינו⁹ לצלותה בשפור ואעפ' שיבשו החוטין מפני שעל ידי האור יוצא דמם
אבל בקדירה אסור לבשלה כל עיקר שה'ל רוחות היא כבדא וכחלא וכנתא
IV אסור לבשלה בקדירה וששא' אם נמצאו חוטין בריאה סמוכין בין בחוטין¹⁰
בין בלב ואותן חוטין אין בהם קימא ועד שמכנים טבח ידו ליבדוק מתפרקין
חוטין מאליהן יש לחוש בדבר הזה או לא כך ראינו דאם תותב אי נמי רירא
25 ומתפרק מאליו ואין מקומו ניכר מותר ואם חוטין אעפ' שאין מקומן ניכר
ואין הוין כחוט השערה יש לחוש ויש לחוש דאמ'רי' האי סירכא דניקב בר חד
V יומא כתרי יומי הוא ושכתוב חמשה אוני איתלה לריאה וכו'ל¹¹ אישתכח
תרתין מימינא מיצטרפא עינוניתא בהדיה או לא אי אישתכח עינוניתא

¹ *Baba Batra*, 97 b.² *Shabbat*, 17 b.³ Read הילכך.⁴ Read וישאח.⁵ *Aboda Zara*, 38 b.⁶ *Aboda Zara*, 35 b below. Our texts read: "Do not speak to Ibo." See, however, R. Samuel Edels ad loc.⁷ from: עין.⁸ *Halakot Pesukot*, 43, הדרא דכנרא, but *Hemdah Genuzah*, 159, has it like our fragment.⁹ Read ראינו שמונה.¹⁰ Read בריאה.¹¹ *Hullin*, 47 a.

(Leaf 1, verso.)

משמלא מאי ואומא דריאה לא הויא ממנינא דאוני או לא כך למדנו אומא
 דריאה לא הויא ממנינא אלא צריכין חמש אוני לבר מתרתי אוני¹ ועינוניתא דורדא
 ודאי לעולם מן המנין דאוני ודוקא למנין תלת מימינא מאי טעמ' דעינוניתא
 דורדא דימין הוא דקימא הולכך אי חסרן אוני דימין והוין תרתי אוני מימין
 מצטרפן עינוניתא עמהן ואם דשמלא חסרן והוויא חדא משמלא לא מיצטרפא
 עינוניתא עמה וטריפה היא: ובהדי דימין גופה מאי טעמ' מיצטרפא אימא
 ביריה בפני עצמה היא ולא מיצטרפא ולא אפילו בהדי ימין לא קאמרינן
 ההיא דביני בני דאתא לקמיה דרב אשי סבר למיטרפה אמר ליה רב ^{הוינא} ~~אני~~
 בר² אויה לרב אשי הני עיזי ברייתא הכי הויא להו וקרו להו עינוניתא דורדא³
 ומדלא קאמ' ליה דהכין בירייתא כך יצירתה אלא קאמ' הני בירייתא הכי אית
 להו שמעינן מינה דהא עינוניתא יתירה היא ומשום הכי מיצטרפא עם אוני
 וכשמצטרפת אין מצטרפת אילא שלימין שמקומה שם הוא:
 VI וששאלתם היכא דנגיד חוטא מעונוניתא דורדא מעילאי או מתתאי
 או בכל דדבק ההוא חוטא טרפה או לא הכי אמור רבנן כל סירכא דהוי
 15 בעינוניתא דורדא טרפה דזמנין דסירכא מן אומא דריאה גופה ועייל
 כולה סירכא מתרבא דליבא ואפה (?) ועדרין ידיה סירכא מן טרפא דליבא
 VII דהוא מחיצה מן ריאה לכבדא: וששא' אונא ואומא דסריכין
 מעיקביהו ועד סופיהו טרפה או כשרה או נמי סריכין עם פלגויה כך
 ראינו דאונא דסריכין מאומא מתחלה ועד סוף טרפה ואם לאו סריכה
 20 עד פלגא או שלא כסדרן דלאו מקום רביתא הוא טרפה ואו מקום
 רביתא הוא ומפרקאנא⁴ אונא מן אומא צריכה בדיקה היכא דסריכה
 VIII מפרק לה מהיכא דסריכא או מבצבץ טרפה ואם לאו כשרה: והיכא
 דאיכא קרום בין אומא^א לאונא^ב או מקום רביתא הוא ואיכא מכה בריאה
 וסתמיה קרום שעלה מחמת מכה בריאה נידון כריאה וכשרה אבל ודאי
 25 ליכא מכה אי נמי שלא במקום רביתא ועלה בה קרום אחר דלאו קרמא
 ראשון דהוא כיתונא דריאה טרפה:
 תמת⁵

¹ Read אומי.² The editions of the Talmud read מר הוינא מר, MS. Munich without רב.³ Hullin, 47 a.⁴ ?; ה"ע, 32, reads ראש.⁵ Arabic: end.

(Leaf 2, recto.)

תשובות האילן¹ תקן רב צמח ראש ישיבה זל

ix ובהמה שנפלה לאור צריכה בדיקה בבני מעים אמרו בלב ובקרקבן ובכבד²
ומאי שנא הלן משום דאלין אדומין הן אי משכח להו דיריקו להו אודעינן בהו
דעבדת אור בהון פסידא ופסולין עוף מבהמה שיש בו בני מעין אדומין
5 ובני מעין ירוקין ובדיקין כמה שאמרנו אמ' ר' יוחנן משום ר' יוסי בן יהושע
נקובתן במה שהוא ירוקתן במה שהוא וכדר' יצחק בר' יוסי דאמ' ליה ר' אבהו
כי אמר' אדומין כשרה בלב ובקרקבן ובכבד ובהמה בני מעיה כולן אדומין
כשמריקין בעלן פסולה כדר' יהושע בן לוי ורב שמואל ורב נחמן בר
x יצחק³ ובוקא דאטמא דשף מדוכתיה למהוא כשמוטת ירך⁴
10 בבהמה לא דאמי דשמוטת ירך בבהמה מילתא פסיקתא היא
שמוטת ירך בבהמה טרפה אבל הא עד דאיעכל אועכלי האוי
וטרפה אבל דשף מדוכתיה ולא איעכל לא⁴ ובוקא דאטמא
דעוף נמי בבהמה דאמי דתאני לוי כל טרפות שמונו חכמ' בבהמה כנגדן
בעוף יתר עליהן עוף⁵ ואי איכא דמשתבש בדרב הונא אמ' רב שמוטת
15 ירך בעוף כשרה ובתרתא דרב ירמיה בר אבא דקא מתריץ בסופה
בפירוש אמ' רב חתוכה פסולה שמוטה כשרה וליתא להא דרב ירמיה בר
אבא ולא לדרב הונא אמ' רב מאי טעמ' חדא דרב ירמיה אמ' רב כל אלו
קא אכיל שמוטת ירך בבהמה כשרה שמוטת ירך בעוף וכול' ולית
היל ככל הני שמעתתא אלא כיהא דשאל ר' יוסי בר' נהוראי אמר' יהושע
20 בן לוי והלא היל רווחת ביש שמוטת ירך בעוף וכול' טרפה ותרנגולת היתה
ל' שמעון בן חלפתא שנשמטה ירך שלה ועשה לה שפופרת שלקנה וחיית
אילא מאי אית לך למימר ההיא ד' שמעון בן חלפתא תוך שנים עשר חודש
הוא דחלת ואחר כך מתה הא נמי דקא אמרת דניקדד קנה שלה בתוך
xi שנים עשר חודש הוה⁶ וסליקת שמעתין בשמוטת ירך בעוף טרפה: ועוף
25 שנמצא מכה בין אנפיה צריכה בדיקה בריאה שמא ניקבה וכנף שלעוף שנשמט
צריך לבדוק בריאה שלה דאמ' רב יהודה אמ' רב שמוטת ירך בבהמה טרפה
שמוטת ירך בעוף כשרה שמוטת נף בעוף טרפה שמה ניקבה הריאה ושמואל
אמ' תיבדק וקאמר' יוחנן תיבדק וחזקיה אמ' אין ריאה לעוף ור' יוחנן אמ'

¹ Read דאלין.³ Ibid.⁵ Ibid., 56 a.² Hullin, 56 b.⁴ Ibid., 54 b.⁶ Hullin, 57 a-57 b.

(Leaf 2, verso.)

יש לו וישנה בעלה שלורד בין אנפים ומסקי' אלא אין לא לנפח ולא לחמר
מאי טעמ' אין לו לחמר אמר חגא הואיל ורוב צלעותיה מנינות עליה ור' חזקיה
אמ' לאו היל' היא דקא אמרי במערבא משמא דר' יוסי בר חנינה מדבריו
שלרבי ניכר שאינו בקי בתרגומין¹ ומנו חזקיה דקאמ' מכלל דחזקיה אמ' אין
5 ריאה לעוף מיש' הכי אינו בקי בתרגומין ורב ור' יוחנן ה'ל כר' יוחנן וכל שכן הכא
דקם ליה שמואל כותיה וקאמרי תרויהון תיבדק וליתא לדרב' והיל' בשמואל ור'
יוחנן דאמרי תיבדק וכיצד בודקה מביא שפופרת שלקנה דק ומכניסה
xii בפה קנה שלריאה ומנפיה ובודקה כשמואל ור' יוחנן: ועוף שלא מצא
מרה בכבד שלו בודקין בכבד שלו במקום מרה וכיצד בודקה מוצין אותה
10 אם יש בה טעם מר אומדין מרה היא ומיבלע בלעתיה כבדא למרה ואי לא
מריר טרפה דתאני לוי כל טרפות שמנו חכמ' בבחמה כנגד² בעוף²:
xii a ושכתוב עוף שאין ניכר בו טבעת גדולה כשל בהמה מהיכן מקום
שחיטתו מפני מה אין ניכר נהי דדק הוא קנה שלעוף יותר מן הבהמה
סוף סוף הכרה יש וניכר קנה שלה וניכר טבעת גדולה מיהו צריך
xiii לדרקק ולהציץ בו יפה יפה: והריאה דסריכה בטרפשא דכבדא
16 אין לה בדיקה וטריפה וכן ריאה דסריכה בחזה אי נמי בשמנונית דחזה
אין לה בדיקה ואף ע"ג דשכיחה בהודה³ (?) דלא אשכחנן דאמור' רבנן מקום
רביתה היא אלא אוני דריאה מדופן ואוני דסמיכו להדדי דקאמ' לא אמרו
אלא שלא כסדרן אבל כל סירכא דריאה טרפה וכן ריאה דסריכא
20 בנרגרת או בשמנונית דנרגרת אין לה בדיקה וטרפה ולא משתכח
xiv אלא באונא עליונה דימין שהיא עולה עם הנרגרת: ושתי ערוגות שלריאה
שהן אומי אחת מיכן ואחת מיכן וביניהן סימפון ושמנונית שהוא
דבוק בשידרא ונימצא סירכא דריאה באותו סימפון אם דבוק
מעיקר הלב ובא לו עד למטה אומ' כך נבראת ואם מפוצלת כמו
25 מחולקת זו מזו ואפילו מעכו וחזר דובקן אמרינן ודאי סירכא הוא
xv ואין לה בדיקה וטריפה: ושפירשחם שאדונינו מר רב יעקב גאון
התיר לנו לבדוק אותה טרפשא דליבא עכשו כתבו לנו מנהג שתי

¹ Hullin, 57 a.² See E"ה, 35.³ ביהו דה ? בקרית?

(Leaf 3, recto.)

ישיבות ואם אתם בודקין בסירכא דסריך בטרפשא דליבא או לא
 והתחזקו בדבר זה יותר מדאי כדי שלא יתגורדו קהלות ישראל
 ותעשה תורה כשתי תורות ופירשו לנו באיר היטיב מנהג שתי
 ישיבות בסירכא זו והושבנו להם מה שהורונו מן השמים ריאה
 5 שניסרך בטרפשא דליבא אפילו כחוט השערה אין לה בדיקה
 וטרפה שהלכה רווחות היא חלב העשוי כבובע אינו סותם
 ומאי ניהו טרפשא דליבא¹ שאעפ" שניסרך כחוט השערה
 ומפרקו ואינו מבצבץ טרפה דאמרי' לא ניסרכה אלא אם
 כן ניקבה הריאה ואם תאמר בדקה ולא ניקבה ואין אני קורא
 10 בה הריאה שניקבה כבר ה'ל רווחות קרום שעלה מחמת מכה
 בריאה אינו קרום² ולמחר חוזר וניקב ואם תאמר חלב שלב
 סותמן שהרי הוא דבוק ממנו ומקומו הוא ונידון אותו כאונה
 מיסטר חברתה דריאה דקאמרי' אבל כסדרן מקום רביתה
 הוא ולא אמרי' הכי דקימ' לן ה'ל חלב העשוי כבובע אינו סותם
 15 וזה הוא טרפשא דליבא¹ לפיכך סירכא דליבא לית ליה
 בדיקתא
 וטרפה וכך מנהג שתי ישיבות דסירכא דליבא לית ליה
 וטרפה: ואנשי מקצת אנדלס ופרס שבודקין אותו לא יפה הן
 עושין מבשירין טרפה בפרהסיא ובידיים ואנשי אפריקא שאין
 מבשלין בקדירין שלן שבודקין בסירכא דליבא יפה הן עושין
 20 וינוחו להן ברכות על ראשיהן ואנשי אנדלוס שתולין במר יעקב
 גאון אל ועל כאן היה ועמנו היה ואנו יודעין מנהג מה היה אוסר
 ומה היה מתיר אם הן יודעים כן נמי היינו שומעין שמתיר
 עליו
 רבי יעקב סירכא דליבא והיו רבותינו שלשתי ישיבות חלוקין
 ולא הודו לו ולא קיבלו ממנו ופעם אחת שמעו חכמי' שמרבי יעקב
 25 התיר לבדוק סירכא דליבא וניכנסו אצלו מר רב איכומי ומר רב
 צדוק גאונים וקל ונכנסו אצלו וכמה תלמידים עמהם אמרו לו
 בודאי שמענו שאתה מתיר לבדוק סירכא דליבא אמר להם לא

¹ Hullin, 49 b.² Ibid., 48 a.

(Leaf 3, verso.)

סירבא ממש שנמרך ^{ממש} כחוט אנו מתיר והאומרים משמי אין ירעין
 כיצד אני מתיר פעמים שיש בהמה ששמנה יותר וירבה חלב שלבה
 ומתוך שדחוק הוא באוני דריאה ובעינותיה דורדא וירבה הרבה וידבוק
 בריאה תותב בעולם ולא כחוט חס ושלום וכיון שטבח אוחו בקנה
 5 שלריאה ומנענעה יפה יפה מתפרק חלב מיד מן הריאה ואינו צריך
 לפסקו ^{מיד} אלא הוא מעצמו מתפרק מיד ובכך שאני מתיר סירבא
 שניסרך. השיבו מר רב צדוק שאם כך אתה אין אנו חלוקין עליך
 עבשיו אם ירצו מן השמים ויבואו שאלות הללו אצלכם הוכיחו
 אותם והודיעו אותם מה שחקקנו לכם ומה שהודענו לכם מנהג שתי
 10 ישיבות ואפילו מר רב יעקב גאון שכאים מכוחו הודענו אתכם
 כיצד היה מתיר ולא כמה שהם אומרים היה מתיר והתירו בהן מי
 שבודק סירבא דליבא שלא יעבור על דעת שתי ישיבות ואם חס
 ושלום עושין הודיעום שיש מן הדין לנדותם ולהלקותם ועוד אפי'
 מר יעקב עמד בדבריו כמה שפירש בשאלות שלו ולא כמה ששינה
 15 למר רב איבומי ולמר רב צדוק גאון מי אליס מר הקדוש הא
 קאמרי ה'ל כ' מחבירו ולא מחבירי¹ ולמר רב יעקב היו חלוקין עליו
 כל בני דורו ואין בשתי ישיבות שעשה כמותו ולא עוד אלא שכתב
 והדר² מילתא אמרה מר רב יהודאי כי יתבין קמיה מר רב
 חנינאי ומר רב סומנאי והא כבר פירש לכם מר רב חנינאי
 20 סירבא דליבא לית ליה בדיקותא וטריפה ומר רב סמונאי כותיה
 הוה סבירא ליה ודלא כתב לכם דלא רישא אלא ריש כלא דהוה ליה³
 ראשונים ואחרונים פליגין עליה דמר רב יעקב ודאמ' מיש' רב
 יהודאי איכא למימר דלא אמרה מר רב יהודאי אלא מילתא
 מיסתברא ליה ולא קיבלה בניה דריה מיניה ותליא⁴ במר רב
 25 יהודאי כי דאמ' רבנן⁵ אם ביקשתה ליחנק התלה באילן גדול
 xvi ואווא דריאה יש בה בדיקה בכלה בין בגפן בין בשיפולן
 עד מיצרא דאומי ומאי טעמ' דכולהי אוני מקום רבייתא קרינא
 וכך מנהג שתי ישיבות ואין מודדים באצבעות כלל:

¹ Ketubot, 21 a.² Read דהא.³ See p. 21, footnote.⁴ Read תליא.⁵ Pesahim, 112 a.

(Leaf 4, recto.)

xvii וש' איתמר השוחט בסכין שלגנים רב אמ' קולף ורבא בר רב
 חונא אמ' מידת¹ כמאן בה עבדינן והיל' כמאן כך ראינו שה' כרבא בר רב
 הונא² וכמותו אנו עושין משני טעמים חדא דרבא בר רב חונא בתראה הוא
 וכל שכן דקם להו ראבינא כותיה דקאמר: רב אמ' קולף ורבא בר רב חונא
 5 אמ' מידת וקאמרי בהא קאמיפלגי דרב דאמ' קולף קאסבר בית שחיטה
 רותיה ורבא דאמ' מידת קאסבר בית שחיטה צונן ומסקינן דכולי עלמא
 בית שחיטה צונן ומאן דאמ' קולף דחזקא דסכינה בלע ומאן דאמ' מידת
 קסבר סימנין אנב דטריד לא בלעי והיל' כותיה דרבינא³:

xviii וש' לענין אינוניתא דורדא הכין אמור רבנן חזינן אי עליא לנופא

10 דימינא ואיכא בימין תרתן אוני והא עינוניתא מצטרפין ליה לתלת אוני

וכשרה ואי איכא חדא אונא בשמלא וחדא עינוניתא מצרפין ליה לתרתין

אוני וכשרה כדאמור רבנן ההיא ביני ביני דאתי לקמיה דרב אשי' וכדל'

xix וש' פרה שהיתה רועה באפר ונסתכנה ואמרו להן הרופאין השקוהא⁴

יין והשקוהא⁵ יין ולא הועילה לה כלום והפרה והיין לגנים הן וקנו אותן

15 ישראל ושחטוהו ובישלו את הבשר והיה הבשר נותן טעם יין מדמינן

לה לטומאה דאמ' רבא כשם שטומאה בלועה אינה מטמאה כך טהורה

בלועה אינה מטמאה⁶ או נמי לנוזר מדמינן לה דאמ' ר' עקיבא נוזר ששרה

ביין את פתו ואכל כזית מפת ומיין חייב⁷ הכא נמי כיון שנתן טעם יין אסור

או דילמ' כיון דאישתני אישתני: כך רא' שאין אוסרה אותו יין לאותה פרה

20 ובשרה מותר לישראל החזיר נמור ואין לחוש לאותו יין ששתתה שהרי בטל

במיעה ואו אפילו שחת בשעת שחיטה כיון שנכנס בכריסה שלפרה ונתערב

ברעי שלה אין חוששין שיין שלגנים קל מאוד אצל הפרה ומה מים שיש בהן

אפר פרה שהן טומאה חמורה אם שתתן פרה אין מטמאין אותה שכך

שנינו⁸ פרה ששתתה מי הטאת בשרה טמא ר' יהודה אומר בטלו במעיה

25 וקיטלן בעלמא⁹ סתם מתניתין ר' מאיר¹⁰ ור' יהודה הלכה כר' יהודה¹¹ הילכך פרה

זו מותר בשרה לישראל ואין חוששין ליין שלגנים ששתתה שכבר בטל במיעה

וכך הל': ודומיא דרא¹² לקיבה דמבשלין לה בחלבה משום שכנס במעיה

xx אבל כחלא דלא בטיל חלביה משום שלא כנס במעיה אמרו חכמ'

¹ *Hullin*, 8 b.

² So reads MS. H in Rabbinovicz, *Dikduke Soferim*, the editions have רבה, who was a contemporary of Rab.

³ This reading is not found either in the editions or MSS. of the Talmud. Compare also Rashi, ad loc. ⁴ *Hullin*, 47 a.

⁵ Sic! ⁶ *Hullin*, 71 a; but רבה and not רבא. ⁷ *Mishnah Nazir*, VI, 1.

⁸ *Parah*, IX, 5, comp. also *Pesahim*, 18 a. ⁹ *Erubin*, 96 b.

¹⁰ Read מאיר twice, to complete the clause before it and the clause after it. ¹¹ *Erubin*, 46 b. ¹² Read רגא.

(Leaf 4, verso.)

בין שהנשים הוות החלב עליו נהפך לדם

xxi

6

10

15

xxii

20

xxiii

25

למה אסר לָגַז הַקֶּבֶה עלינו הבשר בחלב שהחלב פעמים הוא דם ופעמים
 חלב מנין שהדם נהפך לחלב שכל אנשים¹ שאשה מעוברת אינה רואה
 דם אלא אותו הדם נעשה חלב לחיבורן² עליו ונא' מי יתן טהור מטמא וג'³
 מנין שהחלב נהפך לדם וכל שמבשל בשר בחלב כאילו דם אוכל וכת'
 ולא תאכל הנפש עם הבשר וג' שמונה עשרה טריפות שהן שמונה עשר
 מומין שאם ימצא אחד מהם בבהמה פסולה ואסורה באכילה ואילו הן
 שמונה עשרה טריפות נקובת הושט וג' עד ד' מאיר מכשיר וחכמ' פוסלין
 זה הכלל כל שאין כמוה חייה טרפה⁴: ולמה שמונה עשרה טריפות ללמדך
 שכל דבר שהוא נופל בגופו שלאדם והוא מת ממנו אסר עלינו בבהמה
 ללמדך כיון שהושט שלאדם ניקב הוא מת וכיון שהנרנרת נפסקה
 אדם מת ניקב קרום שלמוח תידע לך שכמה פצעים נופלים בראשו
 שלאדם ואינו מת וכיון שקרום מוחו ניקב מיד הוא מת לפיכך אסר לנו בבהמה
 נקובת קרום שלמוח ניקב הלב לבית חללו כיון שליבו שלאדם ניקב מיד
 הוא מת וכיון הבהמה הריאה שניקבה תידע לך כמה מכות וכמה
 פצעים וכמה שוטים נופלים על גופו שלאדם ואינו מת וכיון שמכין
 אותו על הריאה שתים שלוש מיד הוא מת וכן כל שמונה עשרה טרפות
 שלא יאכלו בני ישראל נבלות וטרפות דכתיב נבילה וטרפה לא תאכלו וג'
 וששא' את תהי יתבית בביתי וכול'⁵ כך ראינו שאנו אומ' תאני רב
 יוסף בביתיה ולא בבקעתיה⁶ היכא דאית ליה ג' ד' בתי ולא היכא דלא אית ליה
 אלא חד דימא⁷ שכך אמרו חכמ' בעיקתא שכן מי שאין לו אלא בית אחד שדר בו
 יכולין יתומים לומר לאשת אביהן אילו היה לאבינו ג' ד' בתים היה לך ליטול
 אחד מהם עבשיו הרי את רואה שאין לנו אלא בית אחד לכי אל בית
 ואנו משגנרין לך מזונות אית לה שמשגנרין למקום שהיא ולית היל
 כמר בר רב אשי⁸: וששא' כך היו אנשי ירושלם כותבין שתקא אלמנה
 ניוונת כל ימי חייה בזמן שאין ת בעת כתובתה ואם ירצו יורשים נותנין לה
 כתובתה ופוטרינן אותה וקא איתמר רב אמ' ה'ל כאנשי יהודה ושמואל אמ'
 ה'ל כאנשי גליל: בבל וכל פרוורה וכול'⁹ וה'ל זו שאלו אנשי בצרה

¹ Read החרשים.² ?³ Niddah, 9 a.⁴ Hullin, Mishnah, II, 1.⁵ Ketubot, 54 a.⁶ Read דריא.⁷ Ketubot, ibid.

(Leaf 5, recto.)

את אדונינו נחשון נאון שלנו זל פירשו לפניו אנו אומ' בבל וכל פרוארה
 נהגו כרב נהרדעא וכל פרוארה נהגו כשמואל אנו שמרוחקין מרב
 ומשמואל כמי נעשה שלח להן כיון שאנו אומ' עד היכן נהרדעא עד דסאני
 קבא דנהרדעא כיון שעשו נבול לנהרדעא ולבבל לא עשו נבול כל מקום
 5 שבעולם כרב רוצין לעשות שאם ירצו יורשים נותנין לה כתובתה ופוטרין
 אותה וכך מנהג בישיבה שלנו שאנו עושין כרב: ומקום שאין להם מנהג
 כרב קימ' לן ה'ל כשמואל בדיני וכל שכן שהרי סתם משנה בן כסתם משנה
 בירושלם דתנן אלמנה ניוזנת מנכסי יתומין¹ ומפרשין דכאנשי גליל אתיא
 xxiv וששא' הא דאמ' רב יוסף כיחילה ופירכיסה אין לה מזונות² מה טעם
 10 אין לה מזונות וכך פירוש' דהא אמ' רב יוסף שכיון שכיחילה ופירכיסה
 נתנה דעתה להינשא וכיון שנתנה דעתה להינשא אין לה מזונות
 כתובתה בבית דין דאמי שאין לה מזונות ואנו אומ' אם תבעה כתובתה
 בבית דין אין לה מזונות ואם תבעה כתובתה שלא בבית דין³ אין לה
 מזונות שעד שתובעת כתובתה בבית דין ומשמועה זו בטלה משאמר
 15 רב יוסף כיחילה ופירכיסה אין לה מזונות אילא יש לה מזונות ואין הלכה
 xxv כרב יוסף: וששא' הא דאמור רבנן מסייעא לה לר' אבן דאמר אבן
 אמר ינאי תנאי כתובה ככתובה דאמי למאי נפקא מינה למוכרת
 למוחלת וכולל ולכתובת בנין דכרין⁴ פיר' לכתובת בנין דכרין
 20 בניה לאחר מיתת אביהן אותה תוספת שלה בעיקר כתובה ואם
 20 לו קרקע ומכרן ומת והניח בנים משתי נשים ובאין בניה שלראשונה
 ליטול כתובת אימן כיון שמכר שדותיו לאחר ואין לו בביתו אלא
 שיעור כתובה אחת ותפשתן אשתו שנייה ה'ל רווחות היא בעל חוב
 מאחר שקדם וגבה גבה⁴ ובני אשתו ראשונה אין מוציאין מיד לקוחות
 שכך אנו אומ' כתובת בנין דכרין פום בדיתאוי אמרין לא טרפה
 25 ממשעבדי בני מתא מחסיה אמרין טרפא ממשעבדי והיל לא
 טרפא ממשעבדי⁵:

¹ *Ketubot, Mishnah, XI, 1*; 95 b.² *Ibid.*, 54 a.³ *Ibid.*, 54 b-55 a.⁴ *Ibid.*, 90 a.⁵ *Ibid.*, 55 a.

(Leaf 5, verso.)

xxvi ויש' כמה אותיות הם בעשר הדברות שש מאות ועשרים¹ וכמה
שורות היה בלוח עשר שורות בשתחלק שש מאות ועשרים לעשר
שורות נמצאת השורה ששים ושתיים אותיות והאות כמלא אצבע ובין
אות לאות כמלוא אות שהוא כמלוא אצבע נמצאת השורה בין כתב ובין
5 רוח מאה ועשרים וארבע אצבעות וארבע אצבעות מלמעלה וארבע
אצבעות מלמטה וארבע אצבעות מקום אחיה הרי שתיים עשרה אצבעות
הוסף אותם על מאה ועשרים וארבע נמצאו כל האצבעות באורך השורה
כתב וריוח שלמעלה ושלמטה ושל אחיה מאה ושלושים ויש אצבעות
סימן קל' זה פירטם אורך הלוחות אפרנס הרוחב שללוח כמה
10 שללוח² כמה שורות הין בלוח עשר ובין שורה לשורה כמלוא שורה הרי כ'
שורות וארבע אצבעות מפי³ הרי עשרים ושמונה אצבעות ברוחב
הלוח ראה והבין יש לך בלוח עשרים ושמונה שורות כתב וריוח
ואצבעות שבפה ושבפה שהן עשרים ושמונה אצבעות ברוחב
הלוח ובאורך שורות הלוח קל' עשרים פעמים מאה עושין שמונה
15 מאות שלשה פעמים שלשים וששה הנשאר תן שלשים מהן
על שבעים וששה מאה הוסף אותם על תשע מאות הרי אלף
תנם לאלף על אלפים הרי שלשת אלפים נשארו שלשה מאות
ושמונה הרי יש לך כל שורות הלוח אורך ורוחב הכתב וריוח ואצבעות
שלארבע צדדים ומקום אחיה שלשה פעמים אלפים ושמונה מאות
20 ושמונה אצבעות סימן נף תחת ותחת הלוח נקראת בלוח
משני צדדיו הרי ששת אלפים תחת תחת תחת תחת ידע
המחשב כי שנים עשר אצבעות עושות זרת ויב אלף אצבעות
עושות אלף וזרתות נשארו לך ד' פעמים תחת חשבם יחד עושים
שלשת אלפים ומאתים ושלשים ושנים חלק לשלשה אלפים למאות
25 ויש לך שלשים ומאתים מאות אצבעות ושלשים ושנים הוציא
מהם עשרים וארבע מאות אצבעות על מאתים וזרתות נשארו
שמונה מאות ושלשים ושתיים אצבעות חלקם לאילו שמונה

¹ See Tobiah ben Eliezer's *Lekah Tob*, II, 139, ed. Buber.² The second שללוח is a dittography from the preceding line.³ Read וקשה וקשה, "on both sides."

(Leaf 6, recto.)

מאות לחמשים חמשים הרי שש עשרה פעמים חמשים צא מהם י"ב פעמים
 חמשים לחמשים זרתות הרי מאתים וחמשים נשארו לך ארבעה פעמים
 חמשים הרי מאתים ושלשים ושתים אצבעות הוצא מהן מאה ועשרים
 אצבעות על עשר זרתות הרי מאתים ושלשים נשארו מאה ושתים עשרה
 5 אצבעות הוצא מהם תשעים וארבע אצבעות לשמונה זרתות הרי מאתים
 ושישים ושמונה נשארו שש עשרה אצבעות הוצא מהן י"ב אצבעות שהן
 שלש זרת וזהו שאמרנו כי העולם כלי קטן והוא מחזיק כלי גדול שהרי
 נמצאת התורה אלף ומאתים ושישים ותשע זרתות ושלש זרת בשל הקֶבֶה
 והעולם נמצא זרת אחת בשלהקֶבֶה שנא' ושישים בורת תכן: נפרש שיעור
 10 מנלה עפה בתי' ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר מנלה עפה ארכה עשרים
 באמה ורחב עשר באמה כך פירש רבינו הגאון ר' נתן בן יחיאל זקל כי מפתחו
 שלהיכל הכין מדתה כי שם היתה המגילה פשוטה שהיה ארכה עשרים אמה ועשר
 אמות רוחב לפיכך אמ' ארכה עשרים ורוחב עשר באמה והיא עפה כפולה
 מלשון וכסף תועפות לך שהוא לשון כפול ותרנ' וכפלת ותעוף הולכך כשאתה
 15 פושטתה מכפולתה נמצאת עשרים על עשרים וכת' והיא כתובה פנים ואחור
 כשתקליש אותה ותעמידנה לשני חלקים ותסמוך יריעה ליריעה נמצאת
 ארבעים בעשרים חלקינה בתברייתא יש לך עשרים רצועות שמונה
 מאות אמה זה אמה מרובעת בתברייתא יש בה ארבע זרתות וצורתה
 וכוין שיש לך אמה ה' מאות
 והאמה נמצאו זרתות בידך
 מאות אמה משמונה שלשים
 ושתים מאות זרת ושלשים

אוּרְךָ זֶרֶת	אוּרְךָ אִמָּה		זֶרֶת אִמָּה
	זרת	זרת	
	זרת	זרת	

אוּרְךָ אִמָּה

ושתים זרתות עושין שלשת אלפים ומאתים נמצאת התורה שלשת אלפים
 ומאתים זרתות וכת' מי מרד בשעלו מים ושימים בורת תכן נמצא העולם
 25 כולו אחד משלשת אלפים ומאתים בתורה¹

xxvii ושש' הא דתנן רבנן מאמתי כופין את המטות משיצא מפתח ביתו
 דברי ר' אליעזר ו' יהושע אויף משיסתם הגולל² היל בר יהושע אם אין אבילות
 חלה עליו עד שיסתם הגולל דאמרינן רב אשי אמ' אבילות אימתי חלה עליו
 משעת סתימת הגולל³ ומשעה שנתחייב אבילות נתחייב בכפיית המטה:

¹ Erubin, 21 a.² Mo'ed Ka'fan, 27 a.³ Sanhedrin, 47^b.

XXVIII	ושש' מי שמת לו מת בחולו שלמועד חייב לחלוץ עליו או לא והחולצין משום אבל הוא או משום כבוד דבר זה כבוד שנינהו שקורעין וחולצין בחולו שלמועד הקרובין בלבד אבל קרובים רחוקין להשתתף עמהם אין חולצין שכן שנינו אין קורעין ולא חולצין ולא מברין אלא קרובין שלמת ¹ : ושש' מאי ברכת אבלים ומאי תנחומי אבלים ² ברכת רחבה כדקאמרינן אבילים בעשרה ואין אבלים מן המנין ³ והשתא איסתלקא לה תנחומי אבלים כיהא דמר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרעא ביה מילתא וברוך להו ⁴ ושש' דברים שבצנעה הנך דאמר' נהר רשות ⁵ נעילת הסנדל ותשמיש המטה רחיצת ידים ורגלים בחמין דרשות נינהו ואי באעי עבד ואי באעי לא עבד הני מילי בפרהסיא אבל בצינעה ואפילו פתו דחובה נינהו לעשותן מאי נינהי פריעת הראש והחזרת קרע וזקיפת המטה בצנעה נהנה וכל שכן תשמיש המטה
XXIX	דצנעא הוא: לרבנו האי ושש' על הא דאמר רב יהודה מת שאין לו מנחמין באין עשרה בני אדם ויושבין במקומו ⁶ באי זה מקום שיושב בבית הכנסת או בביתו ותוב עד כמה ימים עושין דבר זה ותוב מה הן אומרין בשעה שיושבין במקומו כך אמרו חכמ' אם רב חסידא נפשו שלאדם: נשמתו שלאדם מתאבלת עליו כל שבעה ⁶ שנא' אך בשרו עליו יכאב
XXX	ונפשו עליו תתאבל ואינה מתאבלת אלא במקום ⁷ שנפטר ממנו ולא שנא יש לו מנחמין או אין לו מנחמין באין ויושבין במקום שכן אמרו חכמ' ההוא מת שאין לו מנחמין דשכיב בשיבותיה דר' יהודה כל יומא הוה מיכנף רב יהודה בי עשרה ואזיל ויתיב בדוכתיה איתחוי ליה בחלמיה תנוח דעתך שהנחתה את דעתי ⁷ אלמא אע" דאין לו מנחמין כיון שבא ויושב במקום שנפטר נשמתו ישם היא מתנחמת: לרבנו האי זל ⁸
XXXI	שש' מי שמת לו מת בחולו שלמועד חייב לחלוץ עליו או לא והחולצין משום אבל הוא או משום כבוד דבר זה כבוד שנינהו שקורעין וחולצין בחולו שלמועד הקרובין בלבד אבל קרובים רחוקין להשתתף עמהם אין חולצין שכן שנינו אין קורעין ולא חולצין ולא מברין אלא קרובין שלמת ¹ : ושש' מאי ברכת אבלים ומאי תנחומי אבלים ² ברכת רחבה כדקאמרינן אבילים בעשרה ואין אבלים מן המנין ³ והשתא איסתלקא לה תנחומי אבלים כיהא דמר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרעא ביה מילתא וברוך להו ⁴ ושש' דברים שבצנעה הנך דאמר' נהר רשות ⁵ נעילת הסנדל ותשמיש המטה רחיצת ידים ורגלים בחמין דרשות נינהו ואי באעי עבד ואי באעי לא עבד הני מילי בפרהסיא אבל בצינעה ואפילו פתו דחובה נינהו לעשותן מאי נינהי פריעת הראש והחזרת קרע וזקיפת המטה בצנעה נהנה וכל שכן תשמיש המטה
XXXII	דצנעא הוא: לרבנו האי ושש' על הא דאמר רב יהודה מת שאין לו מנחמין באין עשרה בני אדם ויושבין במקומו ⁶ באי זה מקום שיושב בבית הכנסת או בביתו ותוב עד כמה ימים עושין דבר זה ותוב מה הן אומרין בשעה שיושבין במקומו כך אמרו חכמ' אם רב חסידא נפשו שלאדם: נשמתו שלאדם מתאבלת עליו כל שבעה ⁶ שנא' אך בשרו עליו יכאב
XXXIII	ונפשו עליו תתאבל ואינה מתאבלת אלא במקום ⁷ שנפטר ממנו ולא שנא יש לו מנחמין או אין לו מנחמין באין ויושבין במקום שכן אמרו חכמ' ההוא מת שאין לו מנחמין דשכיב בשיבותיה דר' יהודה כל יומא הוה מיכנף רב יהודה בי עשרה ואזיל ויתיב בדוכתיה איתחוי ליה בחלמיה תנוח דעתך שהנחתה את דעתי ⁷ אלמא אע" דאין לו מנחמין כיון שבא ויושב במקום שנפטר נשמתו ישם היא מתנחמת: לרבנו האי זל ⁸

² Ibid., 24 b.

¹ *Berakot*, 46 b.

⁵ *M. Kat.*, 24 a.

⁷ Ibid., 152 b.

⁸ Here occurs an isolated Arabic Responsum. The original text and

a Hebrew translation follow on p. 38.

⁹ *Gittin*, 44 a.

לרבנו האי זל

סיאלנא ען אלוב הל יגוז לה אן ידכל אלי אלכניסה פי אוקא אלצלאה פדכרנא
 אנה יגוז אן ידכל אלי אלכניסה פי וקת אנתמאע אלציבור ואלצלאה לכנה
 י[פרד לה] מוצע ולא יכון מלתזקא באלנאם פי וקת אנתמאע אלציבור
 ואלצלאה לכנה יפרד לה מוצע¹ שיא יכון וחדה נאלסא עליה ולא יכון
 מזינא בל יכון שעתא פי זיה ומן יראה קד אקבל אלי חיתהו ממן לא יערפה
 אן יכון גאעלא יחדרה מן אלאלתוזאק בה אלי אן יתפצל אללה בוחוב עאפיתה
 וטוהארתה ויגוז לה אלתזויג ולא יחרם דלך

Hebrew Translation ².

וששאלתם על הזב אם מותר להכנס אל בית הכנסת בזמן התפלה.
 כבר זכרנו שמותר לו להכנס אל בית הכנסת בזמן התקבץ
 הצבור ובזמן התפלה. אבל יוחד לו מקום ואל יהי לו מגע עם
 האנשים בעת התקבץ הצבור ובזמן התפלה. אבל יוחד לו
 איזה דבר שישב עליו בלבדו. ואל יקשט את עצמו אלא יהא מנוול
 במראהו. ואם יראה איש אשר לא יכירהו שיתקרב אליו יתחיל
 להזהירו לבלי נגוע בו עד אשר ירחם אלהים עליו ויחזירהו
 לבריאותו ולטהרתו. ומותר בנשואין³ ואין אסור בזה

¹ The copyist, under the influence of the preceding line, wrote 'מוצע' instead of שיא, but noticed his error in time.

² I beg to acknowledge my indebtedness to my friend and colleague, Dr. I. Friedlaender for his kind assistance in translating the Arabic into Hebrew.

³ The Arabic text has "marriage," and according to it I have נשואין in the Hebrew. But perhaps הווי = Aramaic ווי, which in later Rabbinic is used in the same sense as השמיט המטה. The question put to the Gaon would then have some justification, as there are cases when a person in a state of impurity is אסור בה"מ. Comp. *Mo'ed Ka'fan*, 15 b, Pinsker, ל"ז, supplement, p. 32, below, and ש"ה, 176.

(Leaf 7, recto.)

כך פירש מבילתא הלכות ברורות שמקובצות מכל התלמוד ונעשית במסכתא
 שבשם שממירה אחת לקמח אינו יוצא אלא שתות אחד שלסולת שמבילתא שתות
 שלמירה היא כך מבילתא דר' זריקא מסכתא אחת מכל התלמוד כולו ונעשת
 xxxiv כמותו מסכתא אחת שהיה שונה ר' זריקא וכך ה'ל' ושש' דפנוה¹ מאי ניהו כך
 xxxv פירשו דפנוה כלום הכוהו: פרוסבול² פורסא דמילתא כלום תקנתא דמילתא:
 xxxvi וששא' הכוזים והקיתונות וכל³ דע כי לטומאה אין חוששין בויבות
 7 כי אין טומאה מן הגויים לא בויבות ולא בנידה ולא כיוצא בהן ואף המת
 הגוי אין מטמא באוהל אלא מפני גיעולין חוששין לקיתונות שלחרס ששתה
 בהן הגוי שמא הניחום על פיהם בזמן שהן מנואלין בבשר נבילה וכל שאפשר
 io לו שלא לישתות בהם לא ישתה ואם נצרך אדם מניח טליתו או כסותו ביניהן
 xxxvii או בין שפתיו ושנתה: ואם נשים גויות שתו בכלי חרש הרי אמרנו כי
 בכל התורה הטומאות היוצאות מגופו של אדם כן כת' בתורה דבר אל בני
 ישראל בני ישראל הם מטמאין בטומאות הללו ואין הגוים מטמאין
 לפיכך אילו ננעה נדה או זבה גויה בכלי חרש או ששתת בו לא נטמא
 xxxviii ממנה אבל לענין גיעולין גשים ואנשים שוין: ובעל קרי אינו אב
 16 ואין מטמא כלים כל עיקר אלא כנוגע בשרץ הוא שכך אמרו חכמי בעל
 קרי כמנע שרץ ומצוה היא על בעל קרי שלא יאכל עד שירחץ ויטהר כדי
 שיברך בפיו ברכה נכונה לפני המזון ולאחריו שכך שנינו במשנותינו לענין
 קרית שמע בעל קרי מטהרה בלבו⁴ וג' ואם אין לו מים אוכל בסדר שאמרו
 20 חכמי⁵ בעל קרי שאין לו מים לטבול קורא קרית שמע ומברך לפניו ולאחריה
 ואוכל פתו ואינו מברך לפניו אבל מברך לאחריה שתיים: ושיעור שאין מים
 בינו ובין מקום מים ארבעת מילין שהן שמונת אלפים אמה שכך אמרו חכמי
 לגבל ולתפלה וגו' ואם היה בדרך ודרכו לאחריו אל המים אינו חייב לחזור
 כענין אם ר' יוסי בר חנינה לא שנו אלא לפניו וגו' מיל אינו חוזר אבל פחות
 25 ממיל חוזר⁶ ובתלמוד ארץ ישר' ר' יוסי בר' יוסי הוה אתו באלפא ראה אותו
 תולה את עצמו כדי לרד לים לטבול אם אל חסכן בעצמן אם לו צריך^א
 לאכול אמר לו אכול כשהגיעו ללון אם לו ר' יוסי ולא התרתי לך שם אלא מפני
 סכנה אבל כאן אתה אסור לאכול עד שתרחץ אם ר' ינאי שמעתי
 שמחמירין

¹ *Gilfin*, 34 a.² *Ibid.*, 37 a.³ *Sifre*, Num. 158; *Abodah Zarah*, 75 b, but in both passages כוסיח and not כוסיח.⁴ *Berakot*, *Mishnah*, III, 4; 20 b.⁵ *Berakot*, 22^a; comp. *Dikduke Soferim*, ad loc., *Tur Oraḥ Hayyim*, 88, and *האשכול* I, 1.⁶ *Hullin*, 122 b-123 a.

(Leaf 7, verso.)

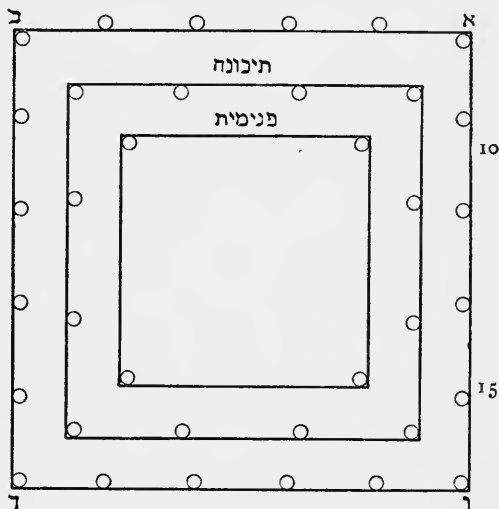
xxxix בה ושמעתי שמקילין בה וכל המחמיר בה מאריכין לו ימיו ושנותיו¹: ולענין
בעל קרי בתפילה אין לו לבעל קרי להתפלל עד שירחץ וכך שנינו היה עומד
xl בתפילה וכל² שאלה דע כי כל הפירות אין מקבלין טמאה אלא בהכשרה
בענין שנא' וכי יתן מים וכל ומי פירות אין מכשירין ואין אבטיחין ^{בענין}
5 ולא רמונים מקבלין טומאה אלא בהכשר וכל שכן תפוחין וקישואין וכן בשר
צלי אבל מבושל במים הרי הוא כשר ודע כי אוכלין טמאין בחולין אינן
אסורין כי לא דיבר הכת' והבשר אשר ינע בכל טמא אלא בקדשים
אבל בחולין לא אלא יאה ונאה לאכול חולין בטהרה וכל ימי בית המקדש
רבים היו אוכלין חוליהן בטהרה וכיון שחבר רבו פרושין שהן פרושים
10 מכל(?) אדם ומתערבין זהבזה³ ועכשיו אין יכול לאכל חולין בטהרה
כראוי וכן כת' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם ^{בני} טמא וג'
xli וישא' על אודות הערוגה⁴ ובאשר הקרמנו לפירושה מוזמן
ד⁵ מילין מבוססות⁶ לה ואז יישר פירושה ויתכונן חוק ראשון כי הנפץ המיוחדת
הנטועה צריך הזורע זרעונים להרחיקם ^{ממנה} ששה טפחים וחוק השני כי
15 הנטוע שיש בו אפילו חמשה גפנים צריך הנטוע זרעונים להרחיקם ממנו
ד אמות חוק שלישי כי הזרעונים המעורבים שעלו אם בכל מאה מהם
כרובע הקב ממין אחר צריך למעטו או להבירו וכן שיעורו א' מן כד
חוק רביעי הזורע זרעונים לכתחלה צריך לשום בין זה לזה טפח
כדי שלא יינקו זה מזה: חוק חמישי הנטוע בתוך שדהו שתי שורות
20 קישואין או דלועין שאורך כל שורה שלוש אמה מותר מפני שהן מוכיחין
על עצמן דכשדה⁷ אחרת הן: חוק ששי הנטוע בתוך שדהו שורה
אעפ' שארכה חמשים או שתי שורות שהן כ' או ל' אם לפי שאין
מוכיחין את עצמן והן נראין כמעורבין דשדה: חוק שביעי אם
היה זנב השדה ירק יוצא ממנה ונכנס לתוך שדה יש⁸ אחר מותר
25 לפי שהוא ידוע וגלוי כי מן סוף השדה הוא וזה הוא ראש תור כי
התור כמו גבול וכמו שפה ככת' שפה לפי סביב⁹ ומתרגמינן
תורא מקף לפומה סכן(?)¹⁰: אחרי אשר הצענו והיבנו שבעת
החקים האלה אנו מפרשין את מדת הערוגה בין בחשבון בין

¹ Yerushalmi Berakot, III, 6 c, below.² Berakot, II, 5; 22 b.³ Baba Batra, 60 b.⁴ Shabbat, 84 b.⁵ Read י.⁶ בסים from מוססות.⁷ Read אחר.⁸ Read על.⁹ Exod. xxviii. 32, where our Targum reads מקף.¹⁰ An abbreviation?

(Leaf 8, recto.)

בתבנית צורה כיצד בחשבון ערונה שהיא ששה על ששה טפח הרי כן
 לו' טפח שהן ג' טבלאות טבלה החיצונה כ' טפח טבלה תיכונה יב' טפח
 טבלה פנימית ד' טפחים: והאיך זורע אותה מניח טפח ומחצה מכל זוית
 שבטבל¹ החיצונה שאין זורע בו מאומה וזורע שאר הטבלה החיצונה ד'
 מינים ואף מחריב טבלה תיכונה שאין זורע בו מאומה וזורע את^{השנימית}
 הזרע החמישי וכיצד בתבנית צורה אי זו היא הערונה לו' סימנים
 האילו הן הן גופה שלערונה כ' מהן הקשורין אילו באילו הן הן טבלה

הן הן הפנימית כיון שמחריב
 את הטבלה האמצעית ואין זורע
 בה מאומה ואף נוטש
 זויות מן ד' זויות הכתוב עליהן
 אבנד טפח בקרן ומחצה מיכן
 ומחצה מיכן סמוך לו וזורע את
 הנשאר נמצא אין בין זרע לזרע
 פחות מטפח: ואם היה לו גובל
 רחב טפח מכל סביבותיה נמצא
 גופה שלערונה ה' טפחים על ה' טפח'

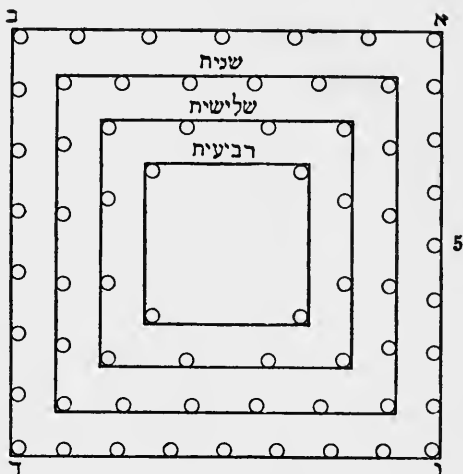

ונמצא פרטן סד' טפח ואף נעשית ד' טבלאות טבלה החיצונה כ'ה טפח
 והשניה כ' טפח והשלישית יב' טפח והרביעית ד' טפח והותר לו לזרוע
 בתוכה יג' מין ג' בכל רוח ורוח וא' באמצע כיצד נוטעו בכל קרן זוית
 טפח אחד וסמוך לו חצי טפח מיכן וחצי טפח מיכן נשתיירו שם
 טפחים זורעו בכל רוח ג' מיכן זורע טפח ומניח טפח זורע טפח ומניח
 טפח ואף מחריב את הטבלה השנית כרי להיותה הפסק ואין זורע בה^{מאומה}
 וזורע שתי טבלאות הפנימיות זרע אחד הרי כאן יג' זרע וכיצד דמותן
 ומראית עין גובל הסימנים האלה העשרים ושמונה הקשורין זה בזה
 הן הן גופה שלגובל כי בנטוש הזורע את הקרנות הכתוב עליהן אבנד

¹ Read טבלה.

(Leaf 8, verso.)

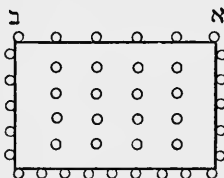
ועוד חצי טפח סמוך לכל קרן
וקרן ובגמרו את שאר הטפחים
לזרוע א' ולהניח א' ובנטשו עוד
את הטבלה השנית שהן ב' טפחים
קשורים זה בזה ובזרעו את
השלישית והרביעית יחד זרע
א' נמצאו לו יג' מין שאין ייבין
זה מזה: וכל מקום אשר צוינו
להחריבו בין בערוגה ראשונה

10 בין בשניה אם יעלה על לבך לזרעו החבונן כי אי אפשר שלא ייבין

זה מזה ואם צריך את כולן לבטלן עשות ספרים הרבה וכֹּל זהו
פיר' שדאכא¹ ריבון כאשר שנינו משדכין על התינוקות ליארם
ועל התינוק ללמדו תורה וללמדו אומנות² וכן כל שידוך כמו ריבון
ובת עד' ותשקט הארץ מ' שנה ומתרגמ' ושדוכי ארעא ד' ישראל
15 מ' שנין: ואחרי כן אמרינן שמועה בפני עצמה אמ' ר' יוחנן הרוצה
למלא את גינתו ירק עושה ערוגה ו' טפחים ועונל בה ה' וממלה¹
ומה תבניתה למראה עיין כגון זו הסימנין לו הן גופה של ערוגה
והסבובה המקפת באמצע היא העונל והקשינו לו וכֹּל וכל

הדברים האלה
20 לארץ אינו חייב
חטה ושעורה

¹ *Shabbat*, 85 b; שדאכא with 'ר' and not שדאכא with 'ר' is the reading of the 'Aruk, see s. v.

² *Shabbat*, 150 a, below.

³ *Kiddushin*, 39 a.

V.

FRAGMENT¹ Am., paper, size 18 × 13 cm., consists of a quire of two leaves, of which the middle pages are missing. It is written in a square hand, but with a strong turn to cursive, and belongs to about the twelfth century. It represents the remainder of a collection of Geonic Responsa containing five Responsa by the Gaon Hai.

The fragment has suffered very much from water and dampness, which have obliterated nearly the entire first page. The names עיזא בר משה, מבורך בר עמרן, ישעיהו בן יהודה occur twice on the first page, in a document the nature of which I am unable to make out on account of the bad state of the fragment. On the last four lines of the page the following words are legible: (line 14) נאן וצל לאנשי פאם; (line 15) שואמרין; (line 16) יום טוב; לו' בו תחלי הרבא כדרך; and on the last line לטעם כחול שני שקוברין את. These few words enable us to identify the Responsum with that quoted by R. Isaac Gajet in his שער שמה, II, 59 a, in the name of Hai, in regard to the recital of the funeral prayer תחלי הרבא, and there can, therefore, be no doubt that by נאן in our fragment Hai is meant.

Responsum No. 2, on the question if locusts belong to the class of prohibited food, has been published before, by Harkavy in the Hebrew periodical *Ha-Peles*, II, 47², and by Schechter in his *Saadyana*, fragment 34, page 62. Our fragment offers better readings than theirs. Harkavy also published in *Ha-Peles*, *ibid.*, the third Responsum, of which our fragment has preserved only the beginning.

Responsum No. 4, of which the commencement is missing, gives a short explanation of the passages in the Talmud *Sanhedrin*, 54 b, and *Niddah*, 44-45. The literal quotations

¹ This fragment belongs to David W. Amram, Esq., of Philadelphia, who kindly placed it at my disposal, for which I herewith express my thanks.

² Comp. also the Hebrew periodicals, *Ha-Goren*, II, 88, and *Ha-Pisgah*, V, 52-54.

from the Talmud in this Responsum are very interesting for the history of the text of the Talmud.

Responsum No. 5 deals with the question whether the זכרונות מלכויות ושופרות on the Musaf of the New Year are to be said by the whole Congregation or only by the חזן. A part of this Responsum is quoted by Ibn Gajet in his שערי שמחה, I, 28, where Hai Gaon is given as its author. Hai's answer is that the additions to the מוסף של ר"ה should be recited only by the חזן, and he adds, מעולם לא נעשה כן בישיבות, "that they never were recited by the congregation in the synagogues of the Academies." On the later custom, compare Jacob ben Asher, *Tur Oraḥ Hayyim*, 591, and the authors quoted by him.

(Leaf 1, verso.)

וּדְשִׁאֵלְתָּן

הא דתנן החגבים מן הסלילה¹ אסורין ומן ההפתק מותרין²
מכלל דחגבים מיתי שרו ועוד מדתנן ר' יהודה אומ' אף
המוציא חגב חי טמא ומשנינן עד דמוקמינן דילמא
מאית ואכיל ליה³ מכלל דחגב טהור אי מיית שרי וקשי לן
5 מאי דאשכחנן לרבנו מר רב סעדיה זל דאמ' חגבים שמתו
אסורין ודגים שמתו מותרין ולא ידעינן מהאי טעמ' או הילכתא
או מנהגא וחומרא הוא דאיתמר ואנן לא שמיע לן מאן
דאכיל להו ובתורת איסור נהנו קדמונינו בהן יליף לן
מרן אנחנא לא שמיע לנא דמר רב סעדיה גאון נע
10 אסר חגבים מתים אלא ודאי כדגים דאמו בין לענין אכילתן
בין לענין דמן ומנהגא דעלמא דמיתי⁴ שליפי חגבים
ושאדו להון בדודי אעפ' שרובן מתים ומאן דאמרין
מתים אסורין אטו לשחיטה מצרכי להו או לחניקה
ביר ישראל

וּדְשִׁאֵלְתָּן

15

עדים שיודעים עדות בקנין על פה צריכי להעד
בפני בעל דין או לא כיון דאמרי⁵ סתם קנין לכתיבה
עומד⁶ וכל מאי דדינינן בשטרא דינינן ביה כשטרא
דמי ולא צריכי וכן שטר שאין בו קנין מי צריכי
20 להעד בו בפני בעל דין או לא לפי שיש אצלינו בו

¹ Not סלילה, but סלילה is the correct reading. It is a diminutive after the form qūṭail, and is to be translated by "small basket."

² *Abodah Zarah*, II, 7; *Gemara*, *ibid.*, 39 b.

³ *Shabbat*, IX, 7; *Gemara*, *ibid.*, 90 b.

⁵ Harkavy, *כיא דאמרינן*, which gives no sense.

⁴ i. e. דמיתי.

⁶ *Baba Batra*, 40 a.

(Leaf 2, recto.)

אחד אין הבא עליו פטור מאי טעמא משום שאין שכיבה חשובה מן
 השוכב עד שיהא בן תשע שנים ויום אחד כין אינה חשובה בנשכב
 עד שיהא בן ט' שנים ויום א' והא מילתא כולה בנשכב אמורה ולא
 נאמרה בשוכב לפי שאין נהרג אלא גדול כי זאת מפורשת ותנינא
 5 בנידה¹ בן תשע שנים ויום א' שבא על יבמתו קנאה ואינו נותן נט
 עד שיגדיל ומטמא כנדה לטמא משכב תחתון כעליון ופוסל ואינו
 מאכיל² ופוסל את הבהמה מעל גבי המזבח ונסקלת על ידו ואם
 בא על אחת מכל העריות האמורות בתורה מיתות³ על ידיו והוא
 פטור ושמואל אמ' משכבי אשה כתי' בזכר⁴ כי היכי דאשה
 10 נשכבת יש לה ביאה מבת ג' שנים ויום א' הכין נמי זכור הנשכב
 מבן ג' שנים ויום א' ובאשה תנן⁵ בת ג' שנים ויום א' מחקר' בביאה
 ואם בא עליה יבם קנאה וחייבין עליה משום אשת איש ומטמא
 את בועלה לטמא משכב תחתון כעליון נישאת לכהן אוכל⁶ בתרו'
 ואם בא אליה א' מן הפסולין פסלה מן הכהונה ואם בא עליה א'
 15 מיכל העריות האמורות בתורה מתים³ על ידיה והיא פטורה
 והילכתא כרב בהא מילתא דהבא על הזכור דאמר⁴ תניא
 כותיה דרב הבא על הזכור בן תשע שנים ויום אחד והבא על
 הבהמה בין כדרכה בין שלא כדרכה והאשה המביאה את
 הבהמה בין כדרכה בין שלא כדרכה
 20 וישאל יש מי שאומרין עלינו לשבח חייב

¹ *Mishnah Niddah*, V, 5; *Gemara*, *ibid.*, 45 a.² This is also the reading in the first edition of the *Mishnah* (Naples, 1492), and in the edition of Lowe, but the later editions of the *Mishnah* and the *Talmud*, including the ed. princeps of *Niddah* (Soneino, 1487), have מאכיל בהרומה.³ Here again our MS. agrees with ed. princeps of the *Mishnah*, and with the edition of Lowe, all other editions reading מוכהים.⁴ *Sanhedrin*, 54 b, below.⁵ *Niddah*, 44 b.⁶ האכל; editions, including the ed. princeps of the *Mishnah*, read אכלה =

(Leaf 2, verso.)

כל א' וא' לאומרה ואַעֲפֵּה שהוא עומד אחר שליח ציבור ומתפלל
 בלחש אותה מתפלל ואם התפלל שבע לא יצא ידי חובתו עד שיתפלל
 תשע אם בבית הכנסת ואם בביתו ואין במוסף שלראש השנה
 שבע כלל אלא אלו התשע יורנו אדונינו כן הוא אם לאו
 מעולם לא נעשה כן בשיבות אלא בזמן שהצבור
 מתפללין בחבר עיר אין היחיד מתפלל בלחש אלא שבע בלבד
 וגם שליח ציבור אינו מתפלל בלחש אלא שבע בלבד וכשיריד
 שליח ציבור לפניהם אומ' תשע וכך יצאו כולן ידי חובתן
 והכין אמרין רבנן הא מילתא דתנן¹ כשם ששליח ציבור חייב
 כן כל יחיד ויחיד חייב רבן גמלי' אומ' שליח ציבור מוציא
 את הרבים ידי חובתן ובחבר עיר קימא² ועל ציבור שמקובצין
 להתפלל דתנא קמא סבר כל אחד וא' מתפלל תשע ורבן
 גמלי' סבר כל א' וא' מתפלל שבע ואין אומ' מלכות זכרונות
 ושופרות אלא שליח ציבור אומרן ומוציא את הרבים [השומעין]
 ידי חובתן ופסיקא הלכה כרבן גמלי'² וכן המנהג (?) וצריך
 היחיד שיכוין את לבו לשליח ציבור מתחלת ירידתו
 באבות שהיא תחלת ברכות ושיהא עומד אחריו כמי
 שהוא עומד בתפילה ועד סוף התפילה ואי נמי לא מצלי
 יחיד כל עיקר מוסף בריש שתא אפילו שבע אלא שתיק
 ונחית שליח ציבור ואומ' תשע כבר יצא כל יחיד ויחיד

¹ *Rosh ha-Shanah*, IV, 9; *Gemara*, *ibid.*, 33 b.² *Rosh ha-Shanah*, 34 b.

VI.

Fragment¹ T-S., Loan 97, paper, size 18.5 × 14.5 cm., consists of two leaves, written in a very ancient square hand of about the tenth century. It is the remainder of a Geonic Responsum dealing with the קרושה. Its author is a Palestinian scholar, the pupil, or at least a younger contemporary, of Jehudai Gaon, the head of the Academy of Sura, about 760. The writer of this Responsum describes Jehudai as "one who has not had his like from early times until this day, being great in the knowledge of the Bible, the Mishnah, the Talmud, the Midrash, the Tosafot², the Hag-gadah, and practical law" (Leaf 2, recto, lines 26-28). The description of Jehudai, which fills more than a page, is highly characteristic of the time and the country of the writer. The highest praise he has for the great Gaon is that "he never decided a legal question without having the authority of the Talmud and of his teacher, for his decision."

With regard to the supremacy of the Babylonians, even in the Holy Land, notice the interesting information given in this fragment, that it was on account of the Babylonians who lived in Palestine that the liturgy was changed, and the "Kedushah" was introduced into the daily prayers, although in the original custom of the country, the Kedushah was to be found only in the שחרית of the Sabbath.

That the Kedushah was not recited on week-days we knew before (comp. Tosafot to *Sanhedrin*, 37 b, s. v. מכנף; Midrash ויכול in *R. É. J.*, XIV, 110; *Maseket Soferim*, XX, 7; Jellinek, *Betha-Midrash*, V, 162, and *Or Zaru'a*, II, f. 9 c), but now we know that even on שבת וי"ט the Kedushah was recited only with the תפלת שחרית, and not with מוסף. This explains the introductory formula כתר in the קד' מוסף according to all³ the rituals except מנהג אשכנז and מנהג מצרים.

¹ I beg to acknowledge my indebtedness to Dr. S. Schechter, who placed fragments VI and VIII at my disposal.

² תוספת is here not the "Tosefta," but is identical with apocryphal Midrashim, and therefore is mentioned after Midrash.

³ I have compared the following rituals, all of them in the possession of the Jewish Theological Seminary of America: (1) רומי; (2) ספרד;

The old introduction was undoubtedly נקדש, as in Ashkenaz and Roumania, or נקדישך, as in the Sephardic ritual, and כתר was originally used in Babylonia only on account of the influence of the Merkabah literature, and there nothing but כתר was used, as can be seen from the Seder Rab Amram Gaon, and the Italian ritual, which is modelled after that of the Babylonians. All the other countries kept their old נקדש or נקדישך, but when they yielded to the influence of the Babylonian schools and introduced the קדושת מוסף, they took over the formula כתר with it. In connexion with this I will state that the old editions of the Italian מחזור know only כתר for all the קדושות, נקדישך in the later editions being due to the influence of the Sephardic Kabbalists, who offered explanations why כתר should be recited only in מוסף. The oldest Italian מחזור known to me in which נקדישך occurs is ed. Venice¹, 1626, Bragadini. But perhaps the Mahzor edited by אברהם חבר טוב² is older than the one mentioned; and in this edition we have the marginal note on the קדושת חול: יש נוהגים ע"ד האמת שלא: קדושת חול. לו' כתר אלא במוספין ובנעילה ב"ה ואומרים במקומו נקדישך.

Another interesting point in our fragment is the tradition according to which the insertion of שמע in the קדושה had its origin in a religious persecution of the Jews. This tradition is found also in the Responsum of Sar Shalom Gaon³ (Seder R. Amram, page 11, Pardes, ed. Constantinople, 56 b), but our fragment adds some details not known before. It agrees with the other sources that it was a Christian persecution, but adds that the persecution ceased when the Christians were defeated by the Mohammedans.

(מחזור אש"ם (8); (MS.) צרפת (7); נפא (6); קרפנברך (5); אויגנין (4); רומניא (3) (MS.); and סדר ר' נמרס (9); מחזור בירין (10); סדר ר' נמרס (9); (MS.); the oldest ritual known, a copy of which is in the possession of Dr. Schechter. With the exception of the סדר, I have used the first editions of the rituals mentioned. The third edition of ספר מ' ספר (Adelkind, Venice, 1544) has נקדישך in the הלה and כתר for the Hazan! The second edition, and that of 1543, printed in Venice by Elijah Levita, has כתר only. Saadia in his Siddur has נקדישך only.

¹ The existence of this edition is doubted by Steinschneider (Cat. 2538), but the Jewish Theol. Sem. of America possesses a copy of the first part.

² He was active as an editor from 1595-1643. The copy of this Mahzor used by the writer lacks the title-page. The bibliographers know of no Mahzor edition by this Abraham Haber Tob.

³ Comp. also *Abudarham*, p. 64 b, ed. Amsterdam.

(Leaf 1, recto.)

בהן באבות תחילה וסוף במורים תחילה וסוף ונ' ¹ וקל וחוי' ומה אם
 השתחואה שאינה לה ברכה ולא הזכרת השם נתנו לה חלמול
 שיעור וטבעו אותה המברך ברכה שאינה צריכה על אחת כמה
 וכמה ועוד שנו ח'כ' ז'ל היכא מנענים ² ומה ניענוע נתנו לו חכ' ז'ל
 5 שיעור המוסיף אות אחת על מטבע' חכ' על אחת כמה וכמה שאסור
 להוסיף אות אחת ועוד שנו חלול רב נחמן בר יצחק אמר העושה
 בבית שמי חייב מיתה דתנן אר' טרפון אני היתי בא בדרך והטי'
 לקראות כר'ב בית שמי וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמ' לו כדוי'
 הייתה לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל ³ אין בה ⁴ לא ברכה
 10 ולא הזכרת השם חייב מיתה מפני שעבר על דברי בית הלל וחכמים
 שקבעו הלכה בבית הלל שכך כתוב וסביביו נסערה ושאר מלמד שהקב' ⁵
 מרדק עם סביביו אפילו כחוט שערה חייב מיתה ⁶ ושנו חלול לכל נושא
 הקב' פנים חין ממוסיף על שבחו שלהקב' אפלו אות
 15 אחת שאין נושא לו הק' פנים שכף כת האל הנ' הג' והנו אשרלא ישא
 פנים ולא יקח שוחד ואי אתה מוציא בכל התורה כולה שכתוב
 אשר לא ישא פנים אלא בפסוק זה מפני שהוא שבחו שלקב' ⁷ וכן אר'
 יהודאי זכ' אד' ונ' לברכה כל ברכה שאינה בתלמוד אסור לכרך
 אותה ואסור להוסיף אות אחת בא ולמד באן (?) לומר המלך
 20 הקדוש לאמר מלך הקדוש ⁸ כמה ח'כ' נחלקו בה עד שקבעו חלול
 הלכה שכך שנו חלול אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל
 השנה כולה יתפלל אדם האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט
 חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים יתפלל המלך
 הקדוש המלך המשפט מאי הוי עלה רב יוסף אמר מלך הקדש
 25 מלך המשפט ורבא אמר המלך הקדש המלך המשפט והלכתא
 בנותיה דרבא ⁹ וכן כל ברכה וברכה שתקנו חלול שאתה מוציא
 כמה ח'כ' נחלקו בה עד שקבעו הלכה ואן לך כל ברכה וברכה אלא
 שאתה מוציא אותה בתלמוד וכן אמר מר יהודאי זל שגורו
 שמד על בני ארץ ישראל שלא יקראו קריית שמע ולא יתפללו והיי

¹ Berakot, 34 a, below. Our text reads בהודא instead of במורים. Comp. also Rabbiniwicz, *Dikduke Soferim*, ad loc.

² Sukkah, 37 b; Mishnah and Gemara.

³ Berakot, 11 a, below.

⁴ Read ומה זאת שאין בה. The line under אין בה is to indicate that the writer left out some words.

⁵ Baba Kama, 50 a.

⁶ Comp. Sanhedrin, 88 b.

⁷ A similar passage is found in the MS. of the *Midrash ha-Gadol*, Dent. x. 17, and probably it was in the original text of *Megillah*, 18 a.

⁸ Read הקדוש מל' לאמ' או לאמ' הק'.

⁹ Berakot, 12 b.

(Leaf 1, verso.)

מניחין אותן ליכנס שחרית בשבת לומר ולזמר מעמדות
 והיו אומרים בשחרית בשבת מעמד וקדוש ושמע במוסף
 והיו עושים דברים הללו באונס ועכשיו שכילה הקצה מלכות
 אדום וביטל נזרותיה ובאו ישמעלים והניחום לעסוק בתורה
 5 ולקרא קרית שמע ולהתפלל אסור לומר אלא דבר דבור במקומו
 כתיקון חזל תורה במקומה ואסור והתר במ' ותפילה וקריית
 שמע במקו וכל ברכה וברכה וכל דבר ודבר כתיקון חזל במק
 ובזמנו מפני שאסור לומר קריית ש' בתפילה או תפילה בקרית
 שמע או שבת בשלש ראשונות אלא ברכת שבת כתיקונה וברכת'
 10 יום טוב כתיקונו ואם אתה מזכיר שבת במנן או יום טוב במ'
 במנן כדרך שאומרים רצה והנחיל לבניהם שבתות למנוחה
 כבר הזכיר שבת בשלש ראשונות כיצד אומר ומברך ברכת
 שבע כתיקונה ולא תיקנו חזל להזכיר שבת או דבר אחר שני
 פעמים שכך שנו חזל כל הקורא קרית שמע וכופלה הרי זה
 15 מנונה¹ ואפילו אנו ליה וליה עינינו ר' יהודה או' שונים אותה לומר
 אנו ליה וליה ע'י וקשיא להו לרבנן אינו והא א' רב זירא כל האומר
 שמע שמע מודים מודים ומפרקים דא הכי אנו ליה מודים ליה
 עינינו מיחלות² וכל שכן לומר זוכרנו לחיים במנן שהיא בקשה
 ולא מעין ברכה היא דאפילו באמצעיות שאמרו חזל אם בא
 20 לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה או' מ³ במה דברים
 אמורים רפואה בברכת רופא ופרנסה בברכת שנים אבל רפואה
 בברכת השנים ופרנסה בברכת רפואה דלאו מעין ברכה היא הרי
 זה מנונה וכל שכן בשלש ראשונות שלקצה וכל שכן שאסור
 לשאול צרכיו בשלש ראשונות ובשלש אחרונות וכל (?) עיקר מפני
 25 שמערב שאילה בשבח ואפילו לערב שבח בשאילה ושבח בהודא
 והודאה בשבח והודאה בבקשה והודאה באמצעיות כולן הרי זה
 מנונה אלא נומר כל ברכה וברכה כתיקונה ולחתום כמעין אותה
 ברכה אבל לומר שלא כמעין אותה ברכה ולחתום שלא כמעין
 אותה ברכה שהוא מזכיר אסור בא ולמד מאדם שנכנס לפני

¹ Berakot, 33 b. Our texts read שמע את שמע.² Sukkah, 53 b, for which our fragment gives an entirely new explanation.³ Abodah Zarah, 8 a; comp. also שהל"ק, ed. Buber, p. 268.

(Leaf 2, recto.)

מלך בשר ודם שאין יכול לומר אלא דבר ודבר ובקשה ובקשה אבל
 אם בא להתערב בדבר שלא כמעין אותו דבר או בשעה שמשגיח
 את המלך מערב שאלה בשבח ושבח בשאלה או דבר בדבר דוחפין א[ותו]
 ואפילו אדם לפני אדם כמותו שנוף אותו ומישים אותו טפס כל שכין
 5 זה שאומרים שמע בין קדוש לימלוך שאין הוא לא עיתו ולא מקומו
 שתיקנו חז"ל מפני שלא תיקנו חז"ל לקרוא קרית שמע אלא שחרית
 וערבית בלבד מן המשנה ומן התלמוד אם אתה אומר שמע פסוק ראשון
 שהוא אז עיקר קריית שמע פסוק ראשון הוא¹ אמר רב יהודה אמר
 שמואל² שמע יש' יי אל יי אחד זו היא קריית שמע שלרבי יהודה הנשיא
 10 ועוד תנו רבנן שמע יש' יי אל יי אחד זו היא כוונת הלב דבר מאיר אמר
 רבא הלכה כרבי מאיר³ ועוד כל שכין זה שאומרים פעמים באהבה
 שהוא כמנים דעתו כלפי מעלה ומתעשים⁴ ואומר שאנו אומרים
 פעמים בכל יום שהוא כמנים דעתו כלפי מעלה ואמר' יהושע בן
 לוי בעשרין וארבעה מקומות בית דין מנרים ואחד מהם מנים
 15 דעתו כלפי מעלה⁵ שאפילו אנו עוסקין בתורה שהיא חיי העולם הבא
 ביום ובלילה אסור לנו להזיק טובה לעצמינו שלא ברא הקב"ה אותנו
 אלא לכבודיו שכך כתוב כל הנקרא בשמי ונו ותרע לך שכן היא ותקנת
 שמד היא שאין אומרים שמע בן קדוש לימלוך אלא בתפילת שחרית
 של שבת בלבד אבל במוספין ובמינותה וכל ימות השבת אין אומרים
 20 עד עכשיו אין אומרים בארץ ישראל קדוש ושמע אלא בשבת או
 בימים טובים בלבד בשחרית בלבד חוץ מירושלים ובכל מדינה
 שיש בה בבלאיין שעשו מריבה ומחלוקת עד שקיבלו עליהם
 לומר קדושה בכל יום אבל בשאר מדינות ועירות שבארץ ישראל
 שאין בהם בבלאיין אין אומרים קדוש אלא בשבת ובימים
 25 טובים בלבד ודברים הללו אין מעיין אותן ומדקדק בהם אלא
 הותיקין כגון מר רב יהודאי שלא היה כמותו מן כמה שנים
 עד עכשיו שהיה גדול במקרא ובמשנה ובתלמוד ובמדרש
 ובתוספות ובהגדות ובהלכה למעשה ולא היה אומר דבר שלא

¹ The words הוא ראשון are a dittography from the preceding line.² Berakot, 13 b. The reading of the MS. agrees with MS. Munich; comp. Dikduke Soferim, ad loc.³ Berakot, ibid.⁴ If the reading ויתעשים is correct, then it stands for ויתעשה של הקב"ה.⁵ Berakot, 19 a.

(Leaf 2, verso.)

שמע מפי רבו והיה גדול בקדושה ובטהרה ובחסידות ובענוה
 והיה מדרקק בכל המצות כולן והיה מאסיר¹ את עצמו לשמים
 והיה מקרב את הבריות לתורה ולמצוות ולא הניח כמותו אף
 אתם התבוננו לדבריו והבינו שם . . . ת שמים וחכמים אתם והבינו
 5 דבר מתוך דבר שכל הדברים הללו הן כולן בתלמוד ולא ניתן תלמוד אלא
 להנות בו ביום ובלילה ולהבין דבר מתוך דבר ולקיים דיקדוקי תורה
 ודיקדוקי מצות ובזמן שאסר להן מר רב יהודאי זל כל סורקה אפילו
 כחוט השערה אין לו בדיקה בין דסריך תרבה דליבה ובין דסריך
 בשפולי דריאָה ובין דסריך בנבה דריאָה בין דסריך בחיתוכה דאני
 10 ודוקא דסביך בבשרא נתקבצו עליו תלמי חכמ' ובקשו ממנו לומר
 להן מהיכן הוא אוסר להן אותו אמר להן מן התלמוד גופיה אמר רב
 יוסף בר מינימי אמ' רב נחמן ריאָה שניקבָה הרופן סותמתה כשרה
 ואמר רבינא והיא דסביך בבשרא אמ' ליה אבא יוסי לראבינא טעמא
 דסביך הא לא סביך מאי טרפה אלמא אמימנ' (sic!) ניקבה אית בה אי
 15 הכי אף על גב דסביך נמי אמרינן ניקבה אית בה מלא תנן ניקב פסול
 מפני שהוא שותת ונסתם כשר מפני שהוא מוליד וזה הוא פסול
 שחזר להכשירו זה למעוטי מאי לאו למעוטי הא ולא למעוטי
 קרום שעלה מחמת מבה בריאָה ממקום אחר² לומר לך כל היכא דאכא
 סירכא דחתיכה דאוני דאמרנן דופן מגני עילויה ודווקא דסביך
 20 בבשרא עוד מדרב יוסף דאמ' רב יוסף קרום שעלה מחמת מכה
 בריאָה אינו קרום³ דכיון דניקב אף על גב דמסתם טריפה היא
 מדתנן ניקב פסול ועוד מדרב דאמ' רב נחמן הלב העשוי כמן קובע
 אינו סותם⁴ ועוד אמ' מר יהודאי זל שמעולם לא שאלתם אותי דבר ואמרתי
 לכם אלא דבר שיש לו ראייה מן התלמוד ולמדתי הלכה למעשה
 25 מרבי ורבי מרבו אבל דבר שיש לו ראייה מן התלמוד ולא היה בידי הלכה
 למעשה מרבי או שהיה בידי הלכה למעשה מרבו אין לא⁵ ראייה מן התלמוד
 לא אמרתי לכם אלא דבר שיש לו הלכה מן התלמוד והיה בידי הלכה למ'
 מרבי לקיים דתניא⁶ אין מורים הלכה מפי מקרא ולא הלכה מפי משנה

¹ The Aramaic form, instead of the Hebrew מוסר.² *Hullin*, 48 a. The reading of our MS., compared with the editions and MSS. of the Talmud, shows many variants. Note especially the reading יוסף אבא, and not 'רב' as the editions have it. Rabbina could never have spoken to R. Joseph, and therefore יוסף אבא is the correct reading.³ *Hullin*, 47 b.⁴ *Hullin*, 49 b, below. Our texts have כבוב, and not קובע.⁵ Read ואין לו.⁶ Comp. *Baba Batra*, 130^b.

VII.

Fragments T-S., Loan 90, 103, 104, 105, size 19.5 x 14 cm., written in a square oriental hand of about the twelfth century. They represent the remainder of an index to a very large collection of Geonic Responsa. The Geonim by whom these Responsa were written are Doza, the son of Saadia; Sherira; his son Hai; and Samuel ha-Kohen, or, as he is usually called, Samuel ben Chofni. Some of the Responsa are written conjointly by Sherira and Hai; but the greater part of the Responsa lack the name of their author. One bears the name of חוקיה בן שמואל ראש סדר נכר פלמטי, and is addressed to בהלול בן יוסף. This בהלול was a contemporary of Hai, with whom he stood in lively correspondence (comp. Harkavy, *Responsen der Geonim*, p. 345), and accordingly "grandson" cannot have its literal meaning here, as there is about a century and a half between the time of Paltai and that of Hai. I am inclined also to believe that this חוקיה did not live in Babylonia, but in Africa or Palestine. The reason for this assumption is his title ראש סדר, the bearers of which known to us from Geonic times are all scholars living outside of Babylonia (comp. Poznański in *Z.H.B.*, VII, 146), and this notwithstanding the fact that the title originated in Babylonia, where at the close of the Tannaitic time it was conferred upon leading scholars like Shila שילא and Abba Arika (*Hullin*, 137; *Letter of Sherira*, p. 28, ed. Neubauer), while the Palestinians used the title ראש ישיבה. But with the establishment of the academies in Babylonia the title of ריש סדרא ceased, and instead of it came מתיבתא, and later Gaon. In contrast to the Babylonian מתיבתא, the other academies were only סדרא, and their leader ריש סדרא¹.

Among the persons to whom Responsa are addressed occur the following names: בני קירואן; בני ואדי אלקארי; אלהנן בן

¹ Comp., however, *J.Q.R.*, XVIII, 404, where the ראש הסדרים are mentioned at the time of the reorganisation of the Academy at Sura.

שמריה ; בהלול בן יוסף ; משולם בן מרב אנקולונימוס ; נחום ; יהודה בן יעקב בן נסים . With the exception of two, Meshullam and Nahum, all these names occur in other collections of Geonic Responsa (comp. especially Harkavy's index to his edition of the Geonic Responsa). Concerning משולם, there can be no doubt that it is the great Meshullam, one of the founders of Jewish learning in Europe toward the end of the tenth century. Our fragment establishes the fact, beyond a doubt, that Italian-French scholars stood in correspondence with the Geonim of Babylonia. The first Responsa by Sherira and his son Hai to Meshullam with reference to the text of the משנה, *Zebahim*, 45 b, is especially interesting, as this reading of the Geonim was transmitted to the teachers of Rashi, and he refers to R. Meshullam in his commentary on *Zebahim*, *ibid.* Our fragment corroborates Rashi's statement and supports him against Tosafot (*Menahot*, 109 b, s. v. בתחילה), who credited Kalonymus, the father of Meshullam, with the emendation of the משנה. It is noteworthy that the name Kalonymus is spelt אנקולונימוס, which suggests a Provençal origin for the name קלנימוס. The description of לוכא as a part of France¹, אשר בארץ פרננה, is due to the fact that, among the orientals, France was the general name applied to any Christian country of western and central Europe.

The statements summarizing the contents of the Responsa are very brief and vague, and therefore in many cases we are at a loss to say with certainty whether these Responsa are otherwise known or not. The compiler of the index gives only the first five or six words of the Responsa, and the name of the Talmudic treatise referred to in the Responsa. It is therefore obvious that in many cases it is impossible to tell the subjects dealt with in the Responsa. I have nevertheless given references to Responsa that suggested themselves to my mind as parallels, even though I may have been incurring the risk of error.

¹ Natronai Gaon, in שו"ת צדק, 20 b, no. 12, speaks of "distant countries like Spain and France."

(Fragment 90 ; leaf 1, verso.)

אלדרג אלרבע

שאלות מרב משולם בן מרב אנקולינימוס
ממדינת לוכה אשר בארץ פרנגה לרבנו
שרירא גאון והאיי אב¹ זל

א זבחים²

זה שאנו שונים בזבחים אדם³ ונומו מהו

ב סנהדרין⁴

בארבע מיתות דרך למלך

ג מצעא⁵

ודמפרשי רבנן אסימון מעות הניתנין

ד סוף ברכות⁶

ודאמרינן לענין בית הכסא

ה שבועות⁷

והא דגרסינן בשבועות בחרישה

ז שבועות זבחים

ותוב דאמרינן מותר קרבנות צבור⁸

ז גיטין

והא דגרסינן בגיטין דאמ' ליה ר' יוחנן לחזקה⁹

ח הוריות¹⁰

ודאמרינן לענין עכברין אפילו גוגמי גוצי

ט תורות ~~מנחות~~¹¹

ודקאמ' ליה רבן שמ' בן גמ' לך נתן נהי

¹ אב בית דין = אב.

² *Zebahim*, 45 b (*Mishnah*). Comp. introductory note.

³ דהם? Comp. the Talmudic passage referred to in the preceding note.

⁴ *Sanhedrin*, 64 a, *Mishnah* and *Gemara*. For nos. 2-4, see pp. 3-4.

⁵ *Baba Me'zia*, 47 b.

⁶ *Berakot*, 62 b.

⁷ *Shebuot*, 6 b. Comp. 'Aruk, s. v. חרש, ed. Kohut, III, 506, and Wertheimer, קהלה שלמה, p. 16.

⁸ *Shebuot*, 10 b, 12 b; Wertheimer, l. c., p. 17.

⁹ *Gittin*, 84 a; Wertheimer, l. c., p. 18.

¹⁰ *Horayot*, 13 a, below. Comp. 'Aruk, s. v. גנאי, II, 233, and Harkavy, 195.

¹¹ *Horayot*, 13 b, below. Comp. 'Aruk, s. v. קצר, where Sherira's Responsum is quoted.

(Fragment 90 ; leaf 2, verso.)

שאלה לנאון זל ואב זל ערבי
 ושאלה אכר'יהי¹ כתובות²
 המשרה את אשתו על ידי שלישי
 למרב חזקיה בן שמואל
 ראש סדר נכר פלטוי
 ראש הישיבה מנחה
 שלוחה למרב בהלול
 בן מרב יוסף זצל³ בתרא⁴
 הנך עיזי דאכלו חושלא בנהדרעא
 אלדרג כאמס
 שאלות מרב אלחנן בן שמריה זצל
 א' לרבנו שמואל הכהן גאון זל ביצה'
 הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר
 ב' בתרא⁵
 אמר רב נחמן אמ' שמואל בודקין לניטין ולקידושין
 ג' פסחים⁶
 על מה שבערב פסחים גער באומה זו
 ד' ביצה⁷
 רבה ורב יוסף דאמרו תרויהו סחופי כסא

¹ The dots are to indicate the reading אכרי והי.² *Ketubot*, V, 8. Comp. the Geonic collection, גנוח, 73.³ *Baba Batra*, 36 a ; 'Aruk, s. v., reads חושלי.⁴ *Beḥah*, 15 b. ⁵ *Baba Batra*, 156 a.⁶ *Pesaḥim*, 118 b ; *Responsa of the Geonim*, ed. Lyck, no. 13.⁷ *Beḥah*, 23 a, top.

(Fragment 103 ; leaf 1, recto.)

שבועות ¹	ז
שטר שכת'בו ויהא פל זה נאמן עלי	
מיצעא ²	ח
שטר שאין כתוב בו אחריות הא קימלן	
גטים ומיצעא וסנהדרין ³	ט
שטרא דכת'ביה הכי זכרון עדות	
גטים ⁴	י
כהן קטן שלא הגיע לפרקו מהו שיקרא	
מיצעא ⁵	יא
ראובן ושמעון אחים הוו והיתה להם מצר	
בתרא	יב
רחל היתה לה חצר שנקפלה לה בכתובתה	
מיצעא ⁶	יג
שבועות	יד
ראובן תבעיה לשמ' במאה זוז ואודי	
שבועות ⁷	טו
אשכחן בספר שבועות שלאדונינו דכת'	
וינבני אן יעלם אן מן לים לה שטר ולא קנין	
חולין	טז
נהגו אנשי מקומנו שנוטלין בשר מן הט[בח]	
אלדרג אלכאמם	

¹ *Shevuot*, 41 a, 41 b ; דמרה ג', 88.² *Baba Mezia*, 12 b-13 b.³ *Gittin*, 39 a ; *Baba Mezia*, 100 b ; *Sanhedrin*, 15 a.⁴ *Gittin*, 59 b-60 a ; *Responsa*, Lyck, 94.⁵ *Baba Mezia*, 107, 108 ; *Responsum*, Lyck, 94.⁶ *Baba Mezia*, 3, 4 ; *Harkavy, Responsen*, 184.⁷ שיעי צדק, 72 a, no. 6.

(Fragment 103 ; leaf 1, verso.)

א לרבנו האי גאון זל קידושין ובתרא¹
 נהגו בני קירואן מימות אבותיהם ועד עכשיו
 ב בתרא²
 ראובן מהלך על רגליו בשוק ובקש לכתוב
 ג והדה אלשאלות לר דוסא גאון חולין
 אלאספאריה ערבי
 ד חולין³
 אלנקאנק ערבי איצא
 ה שרירא גאון מנחות⁴
 פי עמל אלציצית
 ו בתרא⁵
 מן אעתל עלה ווצא בוציה
 ז מיצעא⁶
 פסק דין ידכר פיה חכם אלשפעא פי מא
 ח מיצעא⁷
 פי פלגא מלוה ופלגא פקודון
 אלדרג אלסאדס
 שאלות בני ואדי אלקרי לרבנו שרירא
 ט גאון והאיי אב זל בתרא⁸
 אמ' רב פפא דיקלא ואלום ארעא ואסיק

¹ *Kiddushin*, 47 b ; *Baba Batra*, 76 b ; Harkavy, 199.² *Baba Batra*, 132 b ; Harkavy, 220.³ *Hullin*, 61.⁴ *Menaḥot*, 40-43. This Responsum is found in MS. among the Cambridge Genizah fragments.⁵ *Baba Batra*, 46 b.⁶ *Baba Meḥia*, 108 b. Comp. Cassel, ה"ק, 9.⁷ *Baba Meḥia*, 104 b. Comp. *Responsa*, Coronel, 5.⁸ *Baba Batra*, 124 a ; Harkavy, 201.

(Fragment 103; leaf 2, recto.)

כתובות¹

והא דאמ' ריש לקיש המוציא שם רע על

לח שנה²

פיר' גם דהא מתניתין התוקע לתוך הבור

למ' פי אלמנתכלה איצא

המלוה את חבירו על המשכון ואבר המשכון³

מ'

ועל דברת אשר אמרנו בענין המתרגם פסוק⁴מא' משקין⁵

הא דשלח רב יצחק בר יעקב בר גיורי מש'

י' יוחנן אפעלפי שאמרו בלי פשתן אין בהן

מב' שבת⁶

אם אתה מקניטני גזרני טומאה אפעל

מז' חגיגה⁷

הא דאמור רבנן והשתה דנפקא לי מן ולמקצה

מז' סוף גיורות⁸

הא דתנן אמ' י' יוסי והלא אין מורה אלא

מה' כתובות⁹

הא דתנן י' יהודה או' אפילו עני שבישר' לא יפחות

מז' שבת¹⁰

והא דאמור רבנן ואם הוציא והכנים בשונג

מז' שבת¹¹

הא דאמור רבנן מניחין מיחם על גבי

¹ *Ketubot*, 44 b; Harkavy, 247.² *Rosh ha-Shanah*, 27 b (*Mishnah*).³ *Baba Me'zia*, 81 b-82 a; *Responsa Mant.*, 65.⁴ *Kiddushin*, 49 a; Harkavy, 248.⁵ *Mo'ed Ka'fan*, 18 a, below; Harkavy, 249.⁶ *Shabbat*, 17 a; Harkavy, 250.⁷ *Hagigah*, 12 b on the top.⁸ *Nazir*, 66 a (*Mishnah*).⁹ *Mishnah*, *Ketubot*, IV, 4.¹⁰ *Shabbat*, 6 a.¹¹ *Ibid.*, 51 b.

(Fragment 103; leaf 2, verso.)

כתובות ¹	מִחַ
	הָא דַתְנָן וְאִלּוּ יוֹצְאוֹת שְׁלֹא בַכְּתוּבָה
כתובות ¹	מִחַ
	הַקּוֹלֵנִית שְׁאֵם ר' טְרַפּוֹן הִילְכְתָא
כתובות ²	נָ
	וּוֹרֵד כְּנֶגֶד פְּנֵיהֶּ מַהוּ
כתובות ³	נָא
	הָא דַתְנָן אִם יֵשׁ עִמּוֹ מֵרַחֵץ בְּאוֹתָהּ הָעִיר
	נָב
	מִנְהֵאנָא דְהִרְבָּה מִמְדִּינוֹת אֶלְמַעְרַב דְּכִי בְעִי ⁴
	אִינִישׁ לִיכְנֹס לְאַרוֹסְתּוֹ בְּבֵית חֲמִי
גמ' ⁵	נָנ
	אֲשַׁכְּחֵן בְּהִלְכוֹת גְּדוּלוֹת גְּבִי גִיטָא
גמ' ⁶	נָד
	פִּיר' גַּמ' דְּהֵנִי תִרְתִּין הִילְכְתָא שְׁנֵי גִיטִין
שנה ⁶	נָה
	תִּשְׁעַ בְּרֻכּוֹת דְּרֵאשׁ שְׁנָה קִימָא לָן
שנה	נָו
	צְבוּרָא דְאֵיעֻבָּא לְהוּ תְּפִלַּת הַמִּנְחָה
ברכות	נָז
	הָא דְאִימִיר בְּהִלְכוֹת גְּדוּלוֹת וּמָאן דְּאִיתִיהּ
ברכות ⁸	נָח
	הָא דְאִמְר' חִיִּיה בְּרַ אָבָא אִמְר' יוֹחָנָן אֲנִישׁ
	בְּנִסְתַּ הַגְּדוּלָה תִּיקְנוּ לְהוֹן לִישָׁר בְּרֻכּוֹת

¹ *Ketubot*, VII, 6; *Gemara*, 72 a, 72 b; Harkavy, 251, 252.

² *Ketubot*, 72b; Harkavy, 153; cp. *'Aruk*, s.v. בהולת הוורד, ed. Kohut, II, 215.

³ *Ketubot*, VII, 8. ⁴ Read בהרבה מדינות. ⁵ Harkavy, 254, 255.

⁶ Ibid., 256. ⁷ *Rosh ha-Shanah*, 34 b, 35 a; Harkavy, 257.

⁸ Berakot, 33 a ; Harkavy, 259.

(Fragment 104 ; leaf 1, recto.)

קָד . . .
 דאמרינן ויציאת מצרים גופה מנלן . . .
 קָד סנהדרין¹
 הא דתניא מעשיה ברבן גמ' שהיה יושב על גבי
 קָד שבועות²
 תנן הפוגמת כתובתה לא תפרע אלא בשבועה
 קָד נדה³
 הא דאמ' זעירי מעת לעת שבנדה עושה
 קָד בכורות⁴
 דתנו רבנן מנין שאם קרא לתשיעי עשרי
 קָד בְּזוֹרוֹת⁵
 הא דתנן הקרח פסול ואמר רבא
 קָמ מיעצא
 ראובן אמ' לאשתו אל תדברי עם פלונית
 קָי זבחים⁶
 כל הזבחים שקיבל דמן
 קָיא מיעצא
 ראובן הלוה לשמעון אלף וחמש מאות זוזים⁷
 קָיב . . . ביצה (?)
 טבח שנשע² שלא יאכל בשר כל

¹ *Sanhedrin*, 11 b.³ *Niddah*, 5 b.⁵ *Ibid.*, 43 b.⁷ Müller, ג"מ, 13.² *Shevuot*, VII, 7.⁴ *Bekorot*, 59 a.⁶ *Zebahim*, II, 1.

(Fragment 104 ; leaf 1, verso.)

קיז בבורות¹
 הא דשאל קונטרקוס הנמון את רבן יוחנן
 קיז זרה²
 פשטו הישמעלים על הרומים
 קיז מיצעא
 ראובן שיגר עם שמ' משי מאי סיקליה
 קיז קידושין³
 ראובן קידש בתו קטנה לבן שמ' קטן
 קיז שבת⁴
 הא דאמ' רבא עור בהמה טמאה
 קיז שבת⁵
 הא דאמ' רב חיסדא כתב שבלוחות
 קיז חולין⁶
 הא דתניא ת בולן מוכרות
 קיז כתובות
 הא דתנו רבנן אחד נכסים שיש להן אחריות
 קיז גטים⁷
 כתובות
 קיז תאני שילא שלש מידות בנערה
 קיז בתרא
 כתובות⁸
 זה אז זה כתב ידי

¹ *Bekorot*, 5 a.² *Abodah Zarah*, 8 b ; Harkavy, 45.³ *Responsa Mant.*, 167.⁴ *Shabbat*, 28 a.⁵ *Ibid.*, 104 a.⁶ *Hullin*, 95 a.⁷ I do not find this passage either in *Gittin* or in any other place, but perhaps this was the reading of the Gaon in *Gittin*, 65 a. Comp. also Müller, ג'מ"מ, 97, and *Niddah*, 46 a.⁸ *Ketubot*, II, 4.

(Fragment 104 ; leaf 2, recto.)

פסחים	קסד
	הוא הדין לערלה בשתים שלש
פסחים ¹	קסה
	הא דתנן רביעי גומר עליו את ההלל
ברכות ²	קסז
	יחיד המתפלל ואו' יוצר אור כאשר
שבועות ³	קסח
	הא דתנן היו שניהן חשודין חזרה שבועה
קידושין ⁴	קסח
	מצינו נוסחאות כתוב בהן אותיות ובעת
בתרא ⁵	קסט
	הא דאמ' מר בריה דרב יוסף משמ' דרבא בכור
בתרא ⁶	קע
	הא דתנן ר' יהודה ⁷ או' התחתון נותן את
בתרא ⁶	קעא
	הא דאמ' רב אחא בר אדא מש' דעולא תחתון
	קעב דמאי ⁸
	מי שהיו לו עשר שורות של עשר עשר
כתובות	קעג
	יש תקנה למדינתנו שכל אישה שמת בעלה

¹ *Pesahim*, X, 7.² *Berakot*, 21 b ; comp. Seder R. Amram, 4 b, below, and Maimonides *Yad, Tefillah*, VI, 17.³ *Shevuot*, VII, 4 ; ש"ץ, 71.⁴ *Kiddushin*, 47 b.⁵ *Baba Batra*, 142 b.⁶ *Baba Me'zia*, X, 2, and the following passage is from *Baba Me'zia*, 117 b. We thus have two passages belonging to our *Baba Me'zia* quoted from *Baba Batra*. This can hardly be explained as a repeated copyist's error. We seem to have here a striking endorsement of the theory advanced by Dr. D. Hoffmann (Berliner and Hoffmann, *Magazin*, VI, 116-17), that what appears in our texts as the last chapter of *Baba Me'zia* is in reality the first chapter of *Baba Batra*.⁷ Our texts have י"ח instead of יהודה.⁸ *Demai*, VII, 8.

(Fragment 104 ; leaf 2, verso.)

הדא מא פי אלנו
אלתאני דכר מא
פי אלנו אלתאלת
והו דרג ואחד איצא
נסכה בכט אלכהן שצ
שאלות מר יעקב בן מרב נסים לרבנו
א שרירא גאון והאיי אב זל כתובות¹
הא דאמ' שמואל אין בין נערות לבגרות
ב יבמות²
מצינו בפירוש מרב אהרן דאמ' דשטר מיאון
ג כתובות³
אשה שגרשה בעלה והחזירה לאלתר
ד כתובות⁴
נהנו רוב אנשי מקומנו שכותבין בכתובתן נאמנות
ה בתרא⁵
בארי⁶ שכתב כל נכסיו לאשתו
ו כתובות⁷
הא דתנן קטנה שהשיאוה אמה או אחיה
ז נשים⁸
הא דתנן נשתתק אמרו לו נכתוב נט

¹ *Ketubot*, 39 a ; Harkavy, 74.² *Yebamot*, 107 a.³ *Ketubot*, 82 b ; *Responsa Mant.*, 179, ש"צ, IV, 12 ; 55 a ?⁴ Harkavy, 224. ⁵ *Baba Batra*, 131 b.⁶ i. e. כרי and who is not a כרי.⁷ *Ketubot*, XI, 6 ; Müller, ג"מ, 12.⁸ *Giffin*, VII, 1.

(Fragment 105; leaf 1, recto.)

כז קמא ו קידושין¹
 וכתבת כי מצא אצלנו (?) בתשובות אנשי
 קאבס ישנה לשכירות מתחלה ועד סוף
 כח משקין²
 יש מי שאו' אסור לאדם לעשות אירוסין
 כה מיצעא³
 וחמרא בד תליסר מגאני
 כו ברכות וסוכה⁴
 תרגיקא הכי אמרינן כסנן שלמיני מתיקה
 כז תעניות
 ובתענית יוש⁵ יז באדר רגילין אנו לנפול
 כח תעניות⁶
 ולענין לעזרה אבל לא לעזקה
 כט פסחים⁷
 ודרבא בר ליואי דאוחיביה לרבא היא
 ל מיצעא⁸
 והכין אמרין רבואתא קדמאי דהל כז יי
 יהודה דאמ' אם היתה מדה יתרה
 לא בתרא⁹
 אשכחן למקצת גאונים מי ש[אין לו] שתי שערות
 לב מיצעא¹⁰
 והמפקיד מעות אצל חנווני הל כז יהודה

¹ *Kiddushin*, 48 a, last line; *Baba Kama*, 99 a.² *Mo'ed Kaṭan*, 8 b.³ מיצעא is a copyist's error for שסחים; cp. *ibid.*, 107 a, and 'Aruk, s. v.⁴ *Tosefta Berakot*, IV, 1 : *Sukkah*, 27 a; cp. 'Aruk, s. v.⁵ Read יוש or יים.⁶ *Taanit*, 19 a.⁷ *Pesahim*, 40 b.⁸ *Baba Me'ia*, III, 7.⁹ Harkavy, 205.¹⁰ *Baba Me'ia*, III, 2.

(Fragment 105 ; leaf 1, verso.)

אלדרג אלמאסע

שאלות מרב יהודה בן מרב יוסף לרבנו
א האי נאון זצל זרה
וגדנא לסידנא ראם אלמתיבה זל מסלתין¹
פי נראד סליק אלנוים

ב זרה
אלמסלה אלמאניה אלואצלה עלי יד מרב

ג שוטח²
אדא צלת אלמאעה ולם יכן באלחצרה כהן

ד תעניות³
אדא נור רייס אלמוצע עלי אלמאעה

ה משקין⁴
אדא אמר הרא אלרייס בנידוי אנסן

ו ברכות
אדא בארך שליח צבור פי לילה אלאחר

ז משקין⁵
רסומנא פי יום ט' באב הל יגדי בתנייר

ח תעניות
ראינא מרב נחום אלחזן אלברדאני קטע עלי

ט פסחים⁶
אדא יום י"ד פי ניסן יום אלסבת יגז

י מיצעא
אדא חלף אנסן לא יאבד קנין אבדא

ענדנא פי אלכניסה מוצע מיוחד לאבדלים

משקין⁵¹ Harkavy, 207.² *So'ah*, 38.³ *Taanit*, 14 a, bot.⁴ *M. Kaf.*, 17 a.⁵ *M. Kaf.*, 23 a.⁶ *Ibn Ga'et*, ש"ט, I, 23, bot. ?⁷ *Pesaḥim*, 65 b.

(Fragment 105; leaf 2, recto.)

ז
 ארא כאן ראש חדש בחול ולאין יקאל אלהינו
 ד כתובות
 אמראה שכת מן זונהא אנה יקדר פי
 ה תעניות¹
 קיל אן באלשם לא יתעשון אלתאמן אכד נהאר
 ז נדה
 ארא נאם בעל קרי עלי משכב נדה
 ז נדה
 משכב נדה זוב זובה ומושבם
 ח יבמות²
 אלחליצה אינז יכון מן אלה' אלחא'צדין אלאב
 ט יבמות³
 ארא אמתנע אליבם מן אליבום ואלחליצה
 ;
 אלדי פי אפואה אלנאם אין טומאה ממת
 יא יבמות⁴
 ארא ולר ממזר פי כם יכתן מן אלנאם
 יב שבת⁵
 ארא נסי אלכתאן סכין אלכתאנה יום אלסבת
 יג בתרא
 ארא כאן בין ידי צבי לם יבלג אלחכליף

¹ Deals with משקט, *Taanit*, 30 a.² *Yebamot*, 101 a.³ *Comp. Pardes*, 23 c.⁴ *Comp. Tur*, II, 265.⁵ *Shabbat*, XIX, 1.

(Fragment 105; leaf 2, verso.)

יד גטים¹
 אן צאחב אלהלכות גדולות קאל . . שפוסל
 טו שבועות
 ראובן טאלב שם בדינרין ונצף וכתב
 יז גטים¹
 החוגגים הישמעאלים לא יבואו למצרים
 יח גטים²
 ראובן והב רבע לה לשמ' מתנה גמורה
 אדרג אלתאני עשר
 שאלות לרבנו האיי זל
 א וצלתה מן אלבצרה בתרא³
 תלאמדה גלסו פי דאר ראס מתיבה סורא
 ותנו מעה המוכר את הבית לא מכר
 ב בתרא³
 ומכתשת קבועה אבל לא את החקוזה
 ג וד בתרא³
 בעד הלסית⁴ ומצולה
 ה בתרא³
 ים וממל שנשאו ונתנו
 ו בתרא³
 על האמור בתלמוד מן התוספה תנו רבנן
 המוכר את בית הבד מכר את הסירים⁵

¹ Harkavy, *Responsen*, 312.² Ibid., 313.³ *Baba Batra*, 65 b-67 b.⁴ Our texts have הילסית; Rabbinovicz records also חילסית and חלסית.⁵ Read נכרים? Comp. Rabbinovicz, ad loc.

VIII.

Fragment 2634, MS. Heb. C 18, ff. 35-38, Bodl. This fragment consists of a quire of four leaves, written in Syr. square characters, 4to, vellum. Though the writing is largely obliterated, the missing portions can readily be supplied, as will appear from an examination of the dotted words in the appended copy of the fragment. It must have belonged to a collection of Geonic Responsa, eight of which are preserved in our fragment. No author is mentioned, the seventh alone being elsewhere ascribed to Sherira, and the only indication of the time of the fragment is afforded by the reference made to the Gaon Zadok (about 823), leaf 38, recto, line 10.

The first Responsum in this fragment deals with a peculiar modification of the law of dowry and jointure, as it was developed in certain places outside of Babylonia. In these places it was customary for the bridegroom to sign a contract in which his future wife's dowry, together with such gifts as he himself made to her at their marriage, were set down and appraised greatly beyond their actual value¹, and the provision was made that, on the decease of the husband, or in the event of divorce, the woman was to receive the fictitious amount therein mentioned. This practice led to much litigation, and in many cases worked injustice to the heirs of the dead man. The Gaon, questioned as to how the real value was to be determined, advised strongly that the custom, which he describes as "robbery" and "deception," be entirely abolished, and the practice prevailing in the academies of Babylonia and in the places under their jurisdiction be adopted in its stead. The Gaon feels so strongly upon the subject that he quotes the form of contract in use in Babylonia. As this is probably the oldest form of the כתובה containing a jointure provision, it deserves to be translated here,

¹ Comp. שגריר צדק, p. 56^a, No. 16: וחק העיר בכתובותיהם פנמים שמכנסות : 16. בנרניא דבר מונש וכוהבין להן ממון הרבה קשלי קשלים במזא שהנניא

After an introduction, in which he lays stress upon the fact that the appraisal of the articles mentioned in the contract is strictly in accordance with their real value, the Gaon continues (leaf 35 verso, lines 7-13): "And this is the dowry which she brought to him: jewellery and ornaments of such and such value; wearing apparel of such and such value; and pillows and bedding of such and such value; and N. N. [the bridegroom] has consented to add to the prescribed marriage portion [כתובה] silk of such and such value; necklaces (?) of such and such value; wearing apparel of such and such value; and garments of such and such value. The above-mentioned N. N. takes upon himself and his heirs after him the obligation to pay out the value of this marriage portion, together with the addition made by himself. And this dowry has been delivered to the bridegroom, and it has been clearly seen [by the witnesses] that its value is exactly as herein set down."

The second Responsum likewise deals with the law of dowry. The Gaon was called upon to decide a case in which a creditor lays claim to the dowry of the debtor's widow. The peculiar feature was that though at the time of the man's death the husband and wife lived in harmony, there had been a quarrel, on account of which the woman had carried away, out of her husband's house, all granted her by her dower rights, and had deposited it with a third party to secure it against her husband. After this occurrence the man contracted a debt, and then happened his death, the dowry articles all this time remaining in the safe-keeping of the appointed guardian. The Gaon decides that the creditor cannot claim them in payment of the money owing to him, in view of the fact that the debt owing to the woman, that is, her dower rights, antedated the debt owing to him. He states explicitly that this decision was not influenced by the fact that the dowry had been deposited outside of her husband's house; in all cases the widow is the preferred creditor.

The third Responsum treats of a case classified as usury. Peddlers were in the habit of bartering junk, flax, wool, &c., purchased in the city, for wheat, barley, and other country produce. The wares they carried with them to the country were purchased with borrowed money, and they stipulated to repay the debt in kind: for a certain sum loaned the creditor would receive a number of measures of wheat, or other produce. In the interval between the contracting of the debt and its payment on the return of the peddlers, the price of natural products would rise, the benefit of the augmented market value accruing, however, entirely to the creditors, and not at all to the peddler-debtors. The Gaon condemned the practice as usurious, and decided that an arrangement for the payment of a debt in kind was permissible only if the produce was at hand.

The fourth Responsum deals with the law of slavery. If a Jewish master has had a Christian slave for a twelve-month, and his efforts to induce him to accept Judaism have been unavailing, he must dismiss him. The same decision occurs in several other Geonic Responsa not identical with ours¹.

The fifth Responsum warns against resorting to a legal fiction in order to evade the law of Sabbath rest, even as applying to domestic animals. A man is not permitted, the Responsum says, to lend his cattle to a non-Jewish neighbour, who will make use of them, over a holiday or a Sabbath; nor is he permitted to dispose of them by mock sale, for if the law refuses to countenance a legal fiction in the case of usury and castration, surely the Sabbath law, which transcends these in importance, must be guarded against even the shadow of an infringement. Though this is a subject frequently dealt with in the Geonic Responsa literature², yet the Responsum under discussion occurs in no other place.

¹ Comp., for instance, צ"ט, p. 26^a, No. 21; Müller, סעפא, pp. 127, 132, 215, and 270.

² Comp. הלכות שבת, ed. Müller, p. 66, No. 125, and קהלת שלמה, pp. 16-19 of the Introduction, and pp. 52-62 in the body of the book.

The sixth Responsum deals with two phases of the law of slavery. It decides, first, that an oral declaration before witnesses, by the master, that a certain slave belonging to him has been manumitted, is binding upon the heirs of the master; in case he should die before he writes the bill of emancipation, they are compelled to give the slave his liberty by executing the written instrument. In other words, in Jewish law the execution of the bill may be but a second step in the process of manumission, the first step having been the oral declaration before witnesses. Furthermore, the manumission of a slave, whether by oral declaration or by a written instrument, need not be in Hebrew; any other language will do as well. In substantiation of this decision, the Gaon refers to an interesting historical fact. He tells us (leaf 38, recto, lines 7-11): "It is related of Nathan ben Shahriar¹, a member of the family of the Exilarch, that on his death-bed he issued the order, in Arabic, that his male slave N. N., and his female slave N. N., were not to be owned by any one after his death. There were only these words, no formality customary in such acts was observed, and no written instrument was executed. The matter came before our lord, the light of our eyes, our master Rab Zadok Gaon, may his soul rest in Paradise, and he decided that according to law they must be set free, and he compelled the heir of Nathan, Shemaiah, who was the son of Isaac², the Resh Galuta, to write a bill of manumission."

The law of slavery is also dealt with in the seventh Responsum, the only one in our fragment found elsewhere, namely, in שַׁעֲרֵי דִּקּוּק, p. 26^b, No. 29, where it is ascribed to Sherira. The question considered is the sort of extraneous indications that may be accepted as proof of the emancipation of a slave in cases in which no bill has been made out. A man had sent a slave of his to school, and had had him taught the reading of the Torah and the Prophets, and

¹ Comp., Schechter, *Saadyana*, pp. 75-7.

² Usually known by his Persian-Hebrew name, אִסְחָק.

later the slave had been married with all the ceremonial observed at the marriage of a free man, as, for instance, the recital of the "seven blessings." On the death of the master, who left a young son, the slave insisted that these circumstances indicated his emancipation. The matter was brought before the court, which finally granted him his liberty, in order to secure to the heir the dead man's fortune, which had been entrusted to the slave. The Gaon considered the decision of the court not justifiable. That he had educated him and had his marriage ceremony performed as though he had been freed, had been reprehensible acts, but they could not be adduced as proofs of manumission. Reading of the Law before a congregation might have been accepted as such proof, but not mere ability to read the Scriptures.

The eighth Responsum is in an incomplete condition, and deals with the hermeneutic rule, שני כתובים הבאים כאחד אין, מלמד.

(Leaf 35, recto.)

עצמו בדין הוא שיכולין למחות על ידו ושכתבת מנהג שלנו כשאנו
 נוסאין אשה בשעת נישואין יתן לה אביה בגדים ותכשיטין ואנו שמין את
 הבגדים יתר על דמיהם ועומד חתן ונותן לה במתנה כך וכך זהובים ותחזור
 כלה וחשים אותן במתנה עם מה שהאביא¹ מבית אביה בנדוניה שלה
 5 ויכתבו עליו שטר בממון הרבה ושטר מחזק ומקוים בקינן ויכתבו על
 החתן שטר מקוים ונעשה צאן ברזל אם מת תטול הכל כל מה שכתבו בכתובתה
 או לא או אם תתגרש שתטל הכל או לא או אם אמדה
 הזהובים הכתובים בכתובתה או תטול בגדים שהביאה מבית אביה ואם
 מן הדין שתטול מה שהביאה באיזה שומא תטל אותם שומא ראשמוי בשעת הנשואין
 10 או במה שומין עכשיו אם תטל נדוניה שלה שלם ומפס
 בלבד מאתים כספים יליף מרנא כך ראינו שמנהג שלכם משונה ממה שנהוג
 בכל מקומות ישראל ואין מנהג רע ומכוער ממנהג שלכם
 ויש בו משום גזל ויש בו משום גנבת דעת . . שמתקהלים
 ויושבים זקני ישראל במסיבה וכותב אבי כלה בנדים מאה מנה במאה וחמישים
 15 ושוי אלף באלף וחמש מאות על חתן עשוק וכותבין שטר מקוים ומחזק
 עליו מה אתם אומ' בנפשיכם ולא עוד אלא נותן לה אלף זוז במתנה ומעורבתן
 עם מה שנתן לה אביה וקורא אותן נדוניה ונדוניה שלה הוא לאחר שנתן
 לה אלף זוז קורא אותו נדוניה וחוזרת וכותבת עליו שטר באילו ואילו וקורא
 אותו שלה אם כן לדבריהם הוא אין לו תוספה כלל לא כך אנו אומדין כמה
 20 פעמים בתלמוד² עיקר כתובה ותוספת כתובה היכן היא תוספת כתובה שלו
 ואם תאמר חוזר וכותב עליו זה שנתן לה במתנה אחר ממנו ויקרא על שמה

¹ שהיא מביאה or שהביאה.² Ketubot, 90 a, and in many other places.

(Leaf 35, verso.)

ולא עוד אלא שחזרת וכותבת עליו בנדוניא אין אנו יכולין לדון בכך
ועוד כיון שיש שום שלשקר היאך אפשר לעמוד על שיעור שום זה
פעמים ששמין מאה במאה וחמשים ויש ששם מאה במאתים יש ששם
מאה במאה ושלשים כיון שאין הדבר באמת היא אין לו קיצבה לשום
5 של . . . היאך אפשר לפסוק הלכה ברבר מנהג בשיבות ובבבל ובכל
מקומות ישראל כן. הוא משנתן לה אביה לכלה שמין אותו בעדים באמת
וצרק מה ששוין וקוראין נדוניא וכותבין בשטר כתובה ודין נדוניא
דהנעלת עלוהי מן דילה תכשיטין כך וכך בגדים כך וכך כרים וכסתות
כך וכך וצבי פלוני רנן ואוסף על כתובתה שירי מן כן וכן פתיכתא¹ כבלי
10 מן כן כן מאני דלבושא שוי כן כן וכסויא שוי כין כין וקבל פלוני רנן
אחריות כתובתה דא ותוספתה עלוהי ועל ירתוהי בתרוהי ואיתהנפק
נדוניא דא ליד חתנא וחזינא דשאוי הדין שומא דמפרש לעילא דכיון
דכתבין הכין בתר כן כד מנרש לה לא יכיל למיטען ומימר דלא הוה
שאוי ההיא נדוניא ההיא שומא דכתבי עלאי ואנא משתבענא ומפקענא
15 דאמרין ליה כבר מפרש בכתובה דשמניה ודאי שאוי ויהיב ליה כל דכת'
בכתובה מיהא לית לה למשקל דינרי עינא אלא שמין כל בגדים שלה ואפילו
בלאות שעליה דאמרין² אלמנה רב אמ' שמין מה שעליה ושמואל אמ' אין
שמין מה שעליה והילכתא כרב ואם היא מורדת אין לה אלא נדוניא בלבד
נוטלת כמות שהוא ויוצאה בין שישנו כמות שהן בן שבלו עד למחצה
20 ועד לשליש ועד לרביע³; ואם עשתה את נדוניא צאן ברזל על בעלה שמין
אותו בשעת יציאתה מביתה מה שחסרו נוטלתן בעיניהם והחסרון בין תיים⁴

¹ פתיקא is certainly identical with כתיקא, *Kiddushin*, 9^a, the meaning of which is, however, doubtful; comp. Rashi, ad loc., and 'Aruk, s. v. חמר (ed. Kohut, III, 437). I think that ככלי in our text is the explanation given by a glossator to כתיקא, which he takes to be a kind of necklace.

² *Ketubot*, 54 a.

³ *Ketubot*, 63 b, below, to 64 a.

⁴ Read ביניהם.

(Leaf 36, recto.)

משלם בעלה: ¹ ומנהג זה ששאלת אם מת תטול כל שכתב לה בכתובתה ובלבד שיהו
 בנדים שהביאה קיימין תטול אותן בעיניהם באותו שום שלעיל שמתחילה והפחות
 בין תיים ² ישלמו יורשים וכן אם גרשה כך הוא הדין אבל אם מרדה אין לה אילא
 בנדים ותכשיטין שנתן לה אביה וששאלת ראובן שהיתה לו אשה ונפל קטטה
 בניניהם ונטלה בנדיה ותכשיטי הבעל והלכה לבית אביה אמרה מתיראה אני מבעלי
 5 זה שיאכל כל מה שהבאתי מבית אבה ויפסיד כל מה שיש לי ואחר כך מוציאני
 מביתו ואין לו מה שאפרע ממנו אילא נפקיד בנדים ותכשיטין על יד שלישי שלא
 יטול אותם ורצה בעל בכך והשלישו אותם ועשה שלום עם אשתו ואחר כך
 לזה ראובן ממון מבני אדם ואכל ומת ובא בעל חוב לתבוע ממנו והאשה לתבוע
 כתובתה ונדוניה שלה: אותן בנדים ותכשיטין שהשלישו הואיא תפיסה מחיים
 10 או לא יש לו לבעל חוב לגבות מהן אולא או דילמא כיון דתפס תפס כך ראינו
 שאותו בעל חוב אין לו לגבות עד שתיגבה אשה כתובתה מפני שכתוב בשאלה
 לאחר שעשה שלום עם אשתו לזה ונעשה שטר כתובת אשתו קודם כמה שנים
 למלוה שלזה ושנינו ³ מי שהיה נסוי ⁴ ארבע נשים ומת הראשונה קודמת לשניה
 15 ושניה לשלישית ושלישית לרביעית אלמה כל דקאדים קאדים נאבי וקאמרינן
 ברישיה ⁵ מדרקתני הראשונה קודמת לשנייה ולא קתני ראשנה יש לה שנייה
 אין לה מיכלל דאי קדם שנייה ותפס לא מפקין מנה שמעת מינה בעל חוב מאוחר
 שקדם וגבה מה שגבה גבה לעולם אימ' לך מה שגבה לא גבה ומאי קודמת לגמרי
 כידתנן בן קודם לבת שוויה רבנן לבעל חוב מוקדם לגבי בעל חוב מאוחר כבן
 20 לגבי בת דכמא דאיכא בן לא שקלא בת בעלי חובות נמי עד דמשתלם בעל חוב
 ראשון לא גב בעל חוב שיני מידי מן חוב דיליה והכא ודאי אשה אי ⁶ קודמת

¹ This view is not accepted by all the authorities, comp. Asheri, Nachmanides, and R. S. B. A. to *Ketubot*, 63 b-64 a, and Jacob ben Asher, *Tur Eben ha-Ezer*, LXXVII.

² Read ביניהם.

³ *Ketubot*, X, 5; 93 b.

⁴ = נסוי.

Ketubot, 90 a.

⁶ Read ו.

(Leaf 36, verso.)

איזה הוא נשך¹

לפני בעל חוב הילכך תיפרע כל כתובתה ואם יותר הדבר יפרע בעל חוב ובין
 דהבין הוא מה לי תפס מחיים מה לי לא תפס כלל בין כך ובין כך כתובה שלאשה זו
 קודמת לבעל חוב זה בין תפסה בין לא תפסה בין מקרקע בין מן מטלטלי ושאלת
 סוחרין מחורין בעיירות ובכפרים ומוכרין נרוטאות ופשתן וצמר ובשמים וקובצין
 5 חטים ושעורים ושעור ושאר דברים ונוטלין ממון מבעלי בתים על שעה ועל חטין
 ושעורין ופוסקין עמהן כך וכך קפיוס בדינר ונוטלין ממון וקונין מקח זה ומוכרין
 להן ומרויחין כשפורעין את הפירות הוקרו מותר לתן להן פירות או יתנו להן
 ממונם ובעלי בתים כבר עיכבו ממונם בידם זמן הרבה אם תאמר יחזירו להם ממונם
 לא ימצא מי שילווה להם ממון ותנעל דלת בפני לווין ואם יתנו להם כמה שפסקו אסור
 10 או מותר שמוכרין ביוקר והרויח בעל ממון היאך נפסיק ביניהם כך הוא
 הדין בעלי בתים אילו שנותנין ממון לסוחרים אילו ופוסקין עמהן כך כך קפיוס
 בדינר אם בשעה שיתנו להם ממון ישנן לאותן חטין ושעורין בבתיהם ואפילו
 קצת מ . . . שרוצין ואפילו כפליים דקאמרינן כולם יש לו מותר
 ואם אין להם בבתיהם אסור² דקאמרינן אין לו אסור והקילו חכמין בדבר זה דקא
 15 אמרינן³ אמ' רב הונא יש לו סאה לזה סאה סאתים לזה סאתים ור' יצחק אמ' אפילו
 אין לו אלא סאה⁴ לזה על זה כמה כורין ותלכא כר' יצחק דקאתי ר' חייה כואתיה
 דקאמרינן תאני ר' חייה לסיעיה לר' יצחק טיפת יין אין לו טיפת שמן אין לו
 הא יש לו לזה עליה כמה טיפין אבל ודאי כדבר זה מלוין להן זהובים ואחר כך
 הולכין לעיירות וקובצין חטים ושעורין ושאר מינין אסור לעשות כן שריבית
 20 נמורה היא ואפילו יש להם לסוחרים על אנשים בעיירות ובכפרים חטים ושעורים
 ועדאן לא נבאום ולא קבצום אסור ללות עליהן ולקבין רמיהן דקאמרינן אמא⁵

¹ These three words at the top of the page are written by a later hand, evidently a memorandum, referring to the chapter איזה הוא נשך of the treatise *Baba Me'zia*, treating of the laws of רביה, under which the Gaon classifies the case put to him.

² *Baba Me'zia*, 63 a.

³ *Baba Me'zia*, 75 a.

⁴ This is the reading of different MSS. of the Talmud, the printed text reads: לו סאה; comp. Rabbinovicz, *Dikduke Soferim*, ad loc.

⁵ אמר.

(Leaf 37, recto.)

ראבא האי מאן דיהב זוזי לקורא וקא אולן שערי שער' ארבא ארבעה וקן ליה
 הוא חמישה חמישה אי אית ליה שרי ואי לא אסירי פשיטא לא צריכא דאית ליה אשראי
 מהו דתימא כי עד שיבוא בני או עד שנמצא המפתח דאמי ושרי קמש' לן כיון דמחסרן
 גוביאנא אסירי¹ ואפילו מאן דאית ליה פירי בארעיה וקא מיזרבנין בחד שיעורא אסור
 5 למיקן ליה למלוה טפי מן ההיא שיעורא דאמ' ראבא האי מאן דיהב זוזי לנינאה
 למיזבן קארי וקאמיזרבנין עשרה קארי בני זרתא וזרתא ואמל' יהיבנא לך עשרה בני
 גרמידיא גרמידיא דאי איתנין בההיא שעתא שרו ואילא אסור פשיטא מהו דתימא
 כיון דמימילה קאראבי שרי קמש' לן כיון דליתנין בעידנא דקא שקיל זוזא אסור²
 ואם תאמ' משום דעיבבו ממונם בידם אם כן אנר נטר לי קאשקלין האמ' רב נחמן
 10 כללה דריביתא כל אנר נטר לי אסור¹ מן הלין טעמי דינא הוא דמהדרי להון ממונא
 בעיניה או דפסקין בהדיהין כי היכין דניחא קמי שמיא וקאים תרעא לעלמא
 דקא אמרינן ליון על שער שבשוק וכן הלכה ומי שיש לו עבד נצרי ונילגל
 עמו שנים עשר חדש ולא רצה למול אסור לו להשהותו ומזכרו לאלתר
 דאמ' ר'³ יהושע בן לוי הלוקח עבד מן הגוי ולא רצה למול מגלגל עמו שנים עשר
 15 חדש וחוזר ומוכרו לגוים וכך הלכה ואי קשיא לך אמרוה³ רבנן קמי דרב פפא במאן
 דלא בר' עקיבא ההיא דר' עקיבא סובר לא מקיימין כלל דתנו רבנן מקימין עבדים
 שאינן מולין דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא או' אין מקיימין דאפילו שנים עשר חודש
 אין מקיימין והלכה כר' יהושע בן לוי ואסיר ליה לישראל להשכיר בהמתו לגוי
 לרכוב עליה בין ביום טוב בין בשבת מפני שמצווה ישראל על שביתת בהמתו
 ושורך וחמורך וכל בהמתך
 20 בעצמו שנ' אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ובהמתך וכתוב למען ינוח שורך
 וחמורך וכ' ולהערים ולמכור בהמה לגוי מערב שבת ולחזור וללוקחה למוצאי

¹ *Baba Me'zia*, 63 b; the text of the Talmud as given here differs from the printed one and also from the reading found in MSS. Notice especially ראבא instead of רבא, and comp. *Tosafot*, s. v. ואמר.

² *Baba Me'zia*, 64 a.

³ *Yebamot*, 48 b.

(Leaf 37, verso.)

שבת אכור איסור גזר השתא הערמת ריבית שאסור ממון הוא ואסור¹ סירס
 בחוצה לארץ שהוא איסור קל הערמה דילהין איסור² הערמה דשבת דאיסורה
 איסור חמור ומוזהרין עליה בכל התורה על אחת כמה שהערמה אסור וששאלת
 אדם בארי³ שאמר לשני עדים היו עלי עדים ששיחרתי את עבדי זה ואי שפחתי
 5 זאת בפניהם ולא קנו מידו ולא כתב להם גט חירות יש לו לחזור עליהם ולהשתעבד
 בהם או לא קנין מהני בגט חירות או לא אי נמי כתב להם בלשון ישמעלים שפחתי
 זו ועבדי זה הן בני חורין ואין בו קנין יצאו לחירות או לא כך ראינו דקנין מהני
 בגט חירות טובא ולמאי הילכתה דאי קני מיניה כותבין גט חירות ואי לא קני מיניה
 אי אמר אית לבון רשותא למיכתב גט חירות כותבין ואי לא כתבין אבל
 10 לחזור ולהשתעבד בהם אינו יכול ויצאו לחירות מאי טע' כיון דאמר לעדים היו
 עלי עדים ששיחרתי את עבדי ואת שפחתי זאת מאלתר דנפקו להו לחירות
 דקאמרינן⁴ ביאתא רב דימי אמ' ר' יוחנן מי שאמר בשעת מיתתו פלונות שפחתי
 אל ישתעבדו כה לאתר מותי כזפין את הירושום וכותבין להם⁵ גט שחרור ואמרינן⁶
 אמ' אמימר
 המפקיר עבדו ומת אותו עבד⁶ אין לו תקנה אמל' רב אשי לאמימר וה' כי אתא רב
 15 דימי אמ' ר' יוחנן⁷ מי שאמר בשעת מיתתו וכו' אמל' אמימר דרב דימי טעותא
 היא אמל' רב אשי מאי טעותא דלא אמ' בלשון שחרור האמ'⁸ בלשון שחרור הכי
 נמי דהאוי בן חורין ואמרינן⁹ דסקרתא דעבדי דאיזדיבין לגוים כלו מארואתהו
 בתראי אתו לקמיה דרבינא אמ' להו¹⁰ איזלו הדרו על בני מרואתכון קמאי די
 דיכתבון לבון גיטא דחירותא אמרו ליה רבנן לרבינא והאמ' אמימר המפקיר
 20 עבדו ומת אותו עבד⁶ אין לו תקנה אמ' להו רבינא אנא ברב דימי סבירא לי
 אמרו ליה והא דרב דימי טעותא היא אמ' להו ומאי טעותא דלא אמ' בלשון שחרור

¹ *Baba Me'zia*, 62 b.² *Baba Me'zia*, 90 b ; instead of איסור read אסיר.³ בארי is one who is not a כרע, to whom reference is made further on, line 12.⁴ *Giffin*, 40 a.⁵ Read לה.⁶ The editions of the Talmud read העבד.⁷ From מי till אמימר is missing in the editions.⁸ הא אמרה = רב אשי missing in the editions.¹⁰ Editions : וילו אהדרו אבני מרואתא קמאי ויכתבו לנו.

(Leaf 38, recto.)

האמ' ¹ בלשון שחרור הכי נמי: שמעינן מן הלין שמעתתא רביון דר' יוחנן ורב
אשי ורבינא דבתראי אינון ² הכין קאמרין דכי אמ' בלשין שחרור יצא לחירות
הילכתה כואתיהון וליתה לדאמימר דאמל' ³ לרב אשי אנא כשמואל בר יהודה
סבירא לי הילכך אדם זה שאמר לשני עדים היו עלי עדים ששיחרתי את פל'
5 עבדי ואת שפחתי זאת יצאו לחירות וכופין את יורשיו וכותבין להן גט
שחרור: וששאלת אי נמי כתב להם בלשון ישמעלים הן בני חורין ואין קינין
יצאו לחירות אולא: כך היה מעשה באחד מן בני נשיאה ושמו נתן בר שהריאר
והיו לו עבד ושפחה וצוה ואמר פל' עבדי ופל' שפחתי לא ימליבהום אחד מן
בעדי' ⁴ ולא קינין הוה ולא גט חירות הוה ואתא לקמי אדונינו מאור עינינו מר רב
10 צדוק גאון נחא נפשיה בנן עדן ופסק להו דינא דיצאו לחירות וכפייה ליורש
דנתן שמעיה בריה דיצחק ראש גלותא וכתב להון גיטא דחירותא וששאלת
ראובן היה לו עבד ושפחה והולידו בן עמר ראובן גטל את הבן והכניסו לבית
הסופר וקרא תורה נביאים והיו אותן עבדים ושפחות ⁵ משמשמים את אדוניהם
והיה ממון האדון ביד העבד עמדו עשרה מישראל וברכו לעבד ושפחה
15 שבע ברכות בפני האדון ולא אמר להם כלום והולידו בנים לאחר מכן ולא אמר
האדון אתם בני חורין ולא כתב להם גט חירות ומת האדון ועמדו בית דין ועשו
פשרה עם העבד שלא יאבד ממון המת וכתבו לו גט חירות ויש לו לאדון בן קטן
כשיגדול הבן יכול להחזירו לעבד לעבדות או לא אותה ברכת חתנים מועלת
להם או לא: וגט שנתנו להם בית דין מועל להם או לא כך ראינו שאותו הבן
20 שהכניסו רבו לבית הספר וקרה תורה נביאים לא יפה עשה רבו שלימדו תורה

¹ דהא אמרה =² The words 'אשי ורבינא דבתראי' refer to אינון only.³ Giffin, 40a.⁴ Arabic: لا يملكهم احد من بعدى.⁵ Read ואתו אותו העבד והשפחה.

(Leaf 38, verso.)

דאמ' ר' יהושע בן לוי אסור לאדם שילמד את עבדו תורה¹ מיהא אף על פי
 שקרא תורה ונביאים עדאן² עבד גמור הוא ואם תאמר דקא קשיא היא
 דתניא³ או שקרא שלשה פסוקין בבית הכנסת לא יצא לאחרות⁴ היתיר⁵ מיכין
 יצא ההיא כגון שקרא בספר תורה בעת תפילה בפני ציבור דההוא ודאי כיון
 5 דצלי בהדי בעשרה וקרא בספר תורה אמרינן דשווייה רביה בן חורין מירי
 דהוה אתפילין דקא אמרינן⁶ בשרבו הניח לו תפילין דיצא לחירות אבל בן
 עבד זה עדאן² עבד גמור הוא: ואביו ואמו וכל בניהם עבדים גמורים הם ואין
 מועלת להן אותה ברכת חתנים שבירכו להן אותן עשרה ישראל ולא יפה עשו
 אותן ישראל שהוציאו שם שמים לבטלה דכי אמרינן⁷ בשרבו השיאו אשה
 10 דוקא אשה בת ישראל דנפקא לחירות דאמרינן מי איכא מירי דלעבדיה לא
 מעבד ליה איסורא וחוא עבד איסורא אבל כי האי מעשה לא נפק לחירות:
 הגט חירות שכתבו לו בבית דין לא עשו ולא כלים: על פי מי כתבו להן אדון
 לא שחררו ולא נתן להם רשות לכתוב לו יורשים לא עשאום בני חורון הם
 מעצמן עשו ולא עשו ולא כלום לפיכך אותו עבד ושפחה וכל ולד שלהן
 15 עבדים גמורים הם וששאלת שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין⁶ מאי
 פירושה תרין קראי דמפרשין חד פירושא וחד מילתא ואף על גב דאיכא
 בתלמודא טובא ולא איפשר לפרישנון לכולהון אלא פרישנא לך חד מות
 יומת המכה⁷ אין לי אלא במיתה הכתובה בו מנין שאם אי אתה יכול להמיתו
 במיתה הכתובה בו שאתה ממיתו בכל דבר שאתה יכול להמיתו תלמוד לומר
 20 מות יומת המכה מכל מקום: וכת' בנואל הדם הוא ימית את הרוצח מצוה ב

¹ *Ketubot*, 28 a.² עדיין.³ *Gifin*, 40 a.⁴ לחירות.⁵ דא יתיר.⁶ *Kiddushin*, 58 a, and in many other passages.⁷ *Baba Me'ia*, 31 b.

IX.

Fragment 2821—MS. Heb. f. 56, fol. 102 of the Bodleian, written in Syr. Rabb. char., 16mo, paper—is a Geonic Responsum with reference to travelling by boat on the Sabbath. The permission to do such travelling on the Sabbath is here shown not to be original with the *Halakot Gedolot*, but to have been inserted by the Gaon Mar Jacob ben Mordecai, who incorporated it in the famous collection to give his own decision more weight. The few decisions by this Mar Jacob that have come down to us show him to have been a man of extraordinary independence¹. As a result he was often accused by his opponents of pretending to have traditional authority for his statements; particularly he was accused of invoking the authority of Jehudaï². We are not in a position to decide whether these charges have a foundation in fact. However that may be, they go to show the attitude of the Geonim to the *Halakot Gedolot* in the form in which they had R. Jehudaï's work. They felt it had been tampered with.

Recto.

אלה מן דרג³ הביאו לפניהם תאי⁴
וענבים ודין ז' הא דתנו רב' אין
מפליגין בספ' פחות מג' ימים לפני
השבת⁵ ומפ' בהל' גרז' דכל היכא
דקנו לה שביתה בספינה מחולא
שפיר דאמי למיתב בה בשבתא
וסגויי מה לי מבעור יום מה לי

¹ Comp. Müller, *Mafteah*, 73.

² Comp. above, p. 31, line 24.

³ Arabic ج⁵⁰ = Hebrew ג⁵⁰.

⁴ *Shabbat*, 19 a.

⁵ Editio Venice, f. 17 a, line 15; ed. Hildesheimer, p. 81.

שלשה ימים קודם שבת הילכך
 שפיר דאמי היל' כהדין פירושא
 10 או לא — הכין חזי' דהא מילתא
 דאשכחתון בהל' לא סבירא לנא
 דמעיקרא משמא דמר יעקב
 גאון בר מרדכי נע' איחמרא
 והכין איסתבירא ליה דהא דתניא

Verso.

בסיפה¹ רבן שמ' בן גמ' או' אי¹¹
 צריך על כוליה מימריה האיי
 ואסתברא ליה דאע"ג דיקימ'
 לן הל' בר' מחבירו רבן שמע'
 5 בן גמ' אביו היא ולא חבירו²
 וליתיה לסבאריו דמר יעקב
 גאון נ"ע ואפי' אמרי' הל' בהא
 מילתא כרבן שמ' בן גמ' לא פליגין
 אלא בענין פוסק עמו לשבת
 10 ואינו שובת³ דאמ' לך ר' צריך
 לאדכורה לשבתא ולשוויי לה
 הכירא דלא לידמי ליה גוי
 דיש' קא מחיל שבתא.

X.

Fragment 2807—MS. Heb. c. 13, fol. 22, in the Bodleian, written in Syr. square char., 8vo, paper, on one side only. It is what is left of a letter addressed by a scholar at Bagdad to an outside community. The first seven lines read as follows: "... And thus whenever you have

¹ *Shabbat*, 19a.

² The same statement is found also in R. Hananel's Commentary on *Shabbat*, 19a.

³ The editions read על מנה לשבות, while R. Hananel, *ibid.*, and MS. Munich agree with the reading of our fragment.

transactions¹ with the Government, I admonish you to let us know about them, that we may consult with the prominent members of the Bagdad community in the midst of which we dwell, namely, the sons of *R. Natira* and the sons of *R. Aaron* and then the Government will deal with you according as the Lord will aid your helpers. Thus do ye, and not otherwise, I adjure you."

There can be no doubt that the *Natira* referred to is the well-known supporter of *Saadia* in his struggle with the *Resh Galuta*; and it follows as an obvious inference that *R. Aaron* must be *Aaron Sarajado*, the opponent of *Saadia*. Of the children of *R. Aaron* we know nothing; while of the sons of *R. Natira* the names have been preserved, *Sahl* and *Ishak*², as well as the fact that they were among the most prominent Jews in *Babylonia*. However, as *R. Aaron Sarajado* also was a man of wealth and influential connexions, it may readily be assumed that his sons, too, were counted among the leaders of the community.

The letter must have been written after the year 960, as it refers to *R. Aaron* as one who has departed this life (see line 5), but there is no clue as to the author of the letter. Unquestionably he must have been a man of considerable influence and high position; the whole trend of the letter makes that appear clearly. Identification of the writer with one of the *Geonim* is precluded by the fact of his residence in *Bagdad*.

Recto.

ובן כל הפיך ושאלה אשר יהי לכם מצד
 המלכות הנד תגידוהו לפנינו כי אז נצוה
 את בעלי בתים חשובים אשר בבגדד אשר
 אנחנו יושבים ביניהם בני מר' נטירא ובני
 5 מר' אהרן זכר הנאספים לברכה וזכרון פליטיהם

¹ The Hebrew expression *הפיך ושאלה* is a locution modelled after the Talmudic phrase *שבעה הפיך*.

² Comp. Harkavy, *Festschrift*, in honour of A. Berliner, pp. 37-8; and Friedlaender, *J. Q. R.*, XVII, p. 753.

לקימה ואז ישיבו לכם מאת המלך כאשר
 יספיק י"י מעונו בידם כן תעשו ואל תטשו
 — ואחרי זה אנו מצוים עוד וכותבים אליכם
 כתבי הזהרות ותוכחות לעורר את לבותיכם
 10 ולהקיץ את שרעפיהם על מצות י"י אדנינו
 מה תעשו ותחיו בו וממה תסורו ולא תמותו
 כי כן חייבין אנהנו אולי נצא ידי חובתנו
 בדבר הגדול הזה אשר קבלנו וכן יום ביום
 תבשרנו בשלומכם כי שלום נפשנו הוא
 15 כי אם אין צבא אין מלך¹ ובאפס תלמידים
 אין הוד לחכמים ויהי י"י בבסלכם וינהג
 עמכם ועמנו במדת רחמיו וחסדיו הרבים
 ושלומכם וברכותיכם וטובותיכם וכל הצלחותיכם
 ירבו לעד

XI.

Fragment 2634—MS. Heb. c. 18, fol. 40, in the Bodleian, written in Syr. Rabb. char. The writing is blurred in many places, but the illegible parts can be supplied easily, so that the text can be deciphered without difficulty. It contains seven Responsa, of the first of which but two lines are given, sufficing, however, to indicate that it dealt with a liturgical question. As no author is mentioned in connexion with any of the seven Responsa, it is an open question whether they were all written by the same author, and it is difficult to assign them to a specific date. In the view they take of certain *Halakot*, some of them show plainly that they belong to the early Geonic time.

2. The second of these seven Responsa deals with the passage *Berakot*, 5 b, שנים שנכנסו להתפלל וכו'. It is the opinion of the Gaon, that one of two persons alone in a synagogue may not go out before the other, lest the latter be disturbed in his devotions by being left behind as the sole occupant

¹ Comp. *Pirke R. Eliezer*, III: . . . צבא אין and אמר ר' יואל המלאך, ed. Amsterdam, fol. 12 a.

of the synagogue. From the expression *ומיתירא מן המיוקין*, used in line 10, recto, it appears that the prohibition applies only to the services at night. This is in agreement with the opinion of the Geonim quoted by Rabbenu Hananel in the *Responsa*, ed. Lyck, and by Nathan ben Yehiel, *'Aruk*, s. v. *טרף*, ed. Kohut, p. 19.

3. The Gaon prohibits the insertion of a phrase like *יָקִים עֲלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ* in the benediction *אָמֵת וַיְצִיב*. He does not stop at this specific injunction, but goes on and sets up the general principle that the *ברכה נְאוּלָה* refers to the deliverance from Egypt, and has nothing to do with redemption in the future; hence no phrase pointing to the Messianic time is to be tolerated in this benediction, according to him. He fortifies the position he takes on this point by referring to the *נְאוּלָה* in the Morning Service as recited in the synagogue of the Academy, in which *נְאוּלָה* follows immediately after *מִי כַמְכָה*. This view he shares with Rab Amram (*Seder Rab Amram*, 6 b); and there can be no doubt that the old *נְאוּלָה* contained no reference to the redemption of the future, as appears clearly from a comparison of the various rituals with one another. The Ashkenazic Ritual has *צִוֵּר יִשְׂרָאֵל*, and the Italian has *בְּנִלֵל אֲבוֹת*, while the Sephardic has *נְאוּלָנוּ יְיָ צִבְאוֹת*. Indeed, it is doubtful whether, in the last, *נְאוּלָנוּ* is to be taken as a reference to the redemption at the end of time, seeing that the parallel passage, in the *נְאוּלָה* of the Evening Service, has *כִּי פָדָה*, the perfect form of the verb, hence an allusion to the past. It is noteworthy that the Ritual *רומניא* also has the reading *אֲבוֹת בְּנִלֵל*; but these words are followed not by *חִוְשֵׁעַ*, but by *הוֹשַׁעַת*. Is this the original form of the prayer, or was the perfect tense of the verb a later substitution in accordance with the view of the Geonim that the *נְאוּלָה* refers to the past, and not to the Messianic time?

¹ Comp. *Seder R. Amram*, 19 a, first line. This insertion in the *נְאוּלָה* is, however, missing in the two MSS. of the *Seder R. Amram* in the library of the Jewish Theological Seminary of America.

4. The fourth Responsum deals with the question whether the Reader in the synagogue is to repeat ברכו for the late-comers. In the Geonic collection שיערי חשונה, No. 205, ed. Leipsic, 20 d, we have a decision by Sar Shalom Gaon on the same question, to the effect that the Reader is to repeat ברכו for those who have not recited the שמע. Our fragment, on the other hand, makes the explicit statement (lines 3-4, verso) that the Reader is not to repeat, even for those who have not recited the שמע. However, it would seem to me that the text of our fragment stands in need of a change; if we read ונבר instead of ולא, in line 3, the difference between the two Responsa disappears entirely¹.

5. This Responsum contains an explanation of the term נין החמה, derived by the Gaon from its use in Onkelos. In אשכול, I, 10, it is ascribed to Sar Shalom.

6. Here we have the opinion of the Gaon on the subject of מולייתא, discussed by the Talmud in *Pesahim*, 74 a-b. The Gaon shares the view expressed by the Rabad, in his השנות on Maimonides מאכלות אסורות, VI, 17, according to whom the Talmudic permission covering מולייתא extends to קדירה—a view opposed by R. Natronai Gaon and others, who limit the permission of the Talmud to צלי². Another interesting point in this Responsum is the reference to הרחה with hot water, the use of which is opposed by all authorities except Maimonides³.

7. The last Responsum of the group contains a decision permitting the use of a fowl though it has been prepared with the liver. This must be an exceedingly old decision, for all authorities known declare fowl טרפה if the liver of the bird has been cooked with it, instead of being removed and broiled separately⁴.

¹ Comp. *Seder R. Amram*, 15 a.

² Comp. שיערי חשונה, 263, ed. Leipsic, p. 24; הלכות פסוקה, 44 and 45; Maimonides, l. c.

³ *Baal ha-Ittur*, ed. Lemberg, II, 2 d; Maimonides, l. c.; comp. also Müller, *Mafteah*, 279.

⁴ ה"ט, 45; ש"ה, l. c.; Müller, l. c., and 70.

Recto.

. ד משום דתפילת מוסף לא קביע מקומה אבל כי האי גוונא מצלי
 יחיד בבית הכנסת ויוצא למלא¹ ושפיר דאמי ואין בכך כלום וששאל²
 בשנכנסין שנים לבית הכנסת אחד קדם וסיים בגאולה מהו להפסיק ולהמתין
 לחבירו ויתפללו שניהם כאחד או דילמא כיון דתכף לגאולה תפילה לא צריך
 5 לא כן הוא פירוש שמועה זו ושאמרו חכמ' שנים² שנכנסו להתפ' וקדם
 אחד מהן וסיים ולא המתין לחבירו לא כמש' היא ואין דומה לזו:
 וכן פירוש ב' שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהן ויצא מבית הכנסת
 ולא המתין לחבירו ונותר חבירו לבדו בבית הכנסת כיון שרואה
 שנותר לבדו מטרפת דעתו ומיתורא מן המזיקין ועוקר לבו מן התפילה
 10 ואין בו לכוון לבו ודומה כמו שלא התפלל לפיכך טורפין לו לאותו שקדם
 ויצא תפילתו בפניו²: והא דמקום שאמרו להאריך אין רשאו לקצר³:
 יש שמאריכין בגאולה שלאמת ויציב ואומ' יקים עלינו יי' אלהינו
 מלכותו גדלו ותפארתו ומאריך הרבה ושנה⁴ או לא: כך ראינו
 שאי אפשר לאמר כן משני טעמ' אחד שכך שנינו³ בשחר מברך
 15 ב' לפניה וא' לאחריה בערב מברך ב' לפניה וכ' לאחריה וכי תימא
 אחת ארוכה ואחת קצרה בערב הא דאמור אבל באמת ויציב א'
 אחת לאחריה היא ובין דאחת היא היאך אפשר לומר אחת ארוכה
 ואחת קצרה והלא אחת היא: טעם אחר אמת ויציב כולה
 אין בה בקשה ורחמים כל עיקר אלא סידר יציאת מצ' בלבד
 20 ומעשה שהיה היאך אפשר לומר יקים על⁵ מלכותו ולבקש
 רחמים הו' לכן לא מיתבעי למימר וכל שכן שא'⁶ בב' ישיבות
 ובבית רבינו אין אנו אומ' אילא יי' ימלוך לעולם ועד
 משאמרו יש' על ים סוף וששאל²
 צבור הפודם על שמע וגומר את הסדר
 25 ש מהוא שאומר ברכו בשביל בני אדם
 לאחר שאמ' שלח ברכו: או נמי
 בני אדם שנכנסו לאחר שאמ' שלח
 . . . ולא מש . . . יש בכך משום

¹ למלאכתו.² *Berakot*, 5 b; the reading of our fragment differs from that of the editions, as well as from that given in MS. Mun.³ *Mishnah Berakot*, I, 4; *Genara*, *ibid.*, 11 a.⁴ Read: כיור לעשות כן או לא.⁵ עלינו; comp. line 12.⁶ שאין אומרין.

Verso.

אין זימון למפרע¹ או לא מה עינין זימון ואין זימון למפרע
 בברכת המזון וברכו משום שהסדיר שבחו שלהק' ולהתפלל
 עינין זה על זה אילא כך הלכה אם אותן בני אדם שנכנסו באחד ולא
 קראו קרית שמע אל יחזור ויאמר ואם אמר מוצא שם שמים
 5 לבטלה היא: ושש' זמן הנץ החמה: הנץ החמה כמשמעה
 בשעה שמבקשת חמה להראות פניה כמשכתוב ויצא פרח ויצין
 ציין ומתרנ' ואנץ נץ בשעה שמאדים העולם וחמה מלבלבת לצאת
 כמות עשבים ואלנות שמבקשים להוציא עלין כמש' הנצו הרמונים
 תחילת הראות פניה ושש' תרנגולת אם נמלח תוכה יפה יפה
 ומדיחה יפה יפה ונתן מים ראשון² רותחין מכלי ראשון לתוכה או נמי
 10 מכניסה בכלי ראשון מהו לעשותה מלאיתא שריא או אסירא:
 כך ראינו מלאיתא והדחא ברותחין כך אמרו חכ'³ הא מלאיתא
 מאן דאסר אפילו פומה לתחת מאן דשארי אפילו לעיל והילכתא
 דמלאיתא שריא אפילו פומה לעיל ודוקא שלא נתן לתוכה תבלין
 15 דאסירא משום דבלעי הצד⁴ תבלין מן ההוא דם אבל ודאי מלחה
 מלחה והדיחה כמשש' שמלחה והדיחה ברותחין אפילו נתן
 לתוכה תבלין שריא: ותרנגולת שנתבשלה ונמצא בה
 כבד פחות מכזית זורק את הכבד ואוכל את התרנגולת
 ומותרת לכתחלה ואפילו היה יתיר מכזיתא זורק את הכבד ואוכל
 20 תרנגולת מה טעם מפני שכבד חרי הוא בעצמו: מה
 אוסר את תרנג' דם שפלט מן הכבד בודאי דם שפלט
 אינו הווה יותר מששים בתרנגולת לפיכך אינו
 אלא אסור הכבד ומותרת ועוד מצאנו שהק'⁵ . . .
 חכמ' אפילו בדבר שחמיר מזה הרבה
 25 דתנן⁶ הלב קורעו ומוציא את דמו⁷ . . .
 קורעו אחר בישולו ומותר:
 ששיעור מדם שחיטה בשעת . . .
 בהמה נכנס דם שחיטה . . . נה . . .

¹ Berakot, 45 b.² Reading doubtful.³ Pesahim, 74 b; the editions read מלייתא, while MS. Bodleian has מלייתא = מלייתא of our fragment.⁴ הצדוק =⁵ Read שהקילו.⁶ Mishnah Hullin, VIII, 3; Gemara, ibid., 109 a.⁷ Read לא.

XII.

Fragments 2760—MS. Heb. d. 48, fols. 13, 14; and 2826—MS. Heb. d. 63, fols. 60, 61 Bodleian; Syr. Rabb.; 4to, vellum. These two fragments not only are written in the same characters, but they actually belong together, so that 2826, fol. 61 is the continuation of 2760, fol. 14, and 2760, fol. 13 is the continuation of 2826, fol. 60. Whether the first quire of two leaves precedes the latter, or vice versa, cannot be determined. The arrangement I have made is based upon the fact that the first-mentioned set deals almost wholly with the treatise of *Gittin*, and the other set with *Baba Mezia*. I shall hereafter refer to the set dealing with *Gittin* as Fragment A, and that dealing with *Baba Mezia* as Fragment B.

These two fragments contain thirty-one Responsa, all, with the exception of four, being new material. Neither the author of the collection nor its date can be fixed; indeed, it is doubtful whether all the Responsa have one and the same author. The collection may be a later grouping of Responsa from different authors. Judging from language as well as subject-matter, Fragment A and Fragment B form each a unit, whatever their relation to each other may be. A possible exception may have to be made for Responsa 9 and 10, which do not seem to belong to Fragment A, and which, indeed, are found elsewhere, as will be shown presently.

Fragment A contains the following ten Responsa:

1. Of the first Responsum only the end has been preserved, but even in its fragmentary state it is of some importance for the textual criticism of *Gittin*, 77 b. This passage in our text of the Talmud gives an anonymous discussion on a decision rendered by R. Joseph. In the Responsum, the Gaon ascribes the discussion to Samuel and Rab Jehudah. We must conclude that R. Joseph cannot be the well-known authority of that name, who lived two generations after

Samuel, but must be identified with אסא¹, the older colleague of Samuel, whose full name was Joseph.

2. The second Responsum also deals with *Gittin* (79 a). Besides explaining the text, the Gaon expresses his opinion as to the authoritativeness of the statement by Raba with regard to רשויות.

3. Here we have the very important decision, that an error in writing out a bill of divorce may be corrected between the lines without invalidating the instrument. Though this Geonic decision was found in the Responsa Collection, Mantua, No. 97, none of the codifiers from Maimonides to the present time refer to it, though the view expressed in it is opposed by them all. According to them, a bill of divorce is rendered void by a correction of its text. It is characteristic of the Geonic times that the Yerushalmi and the Tosefta are ignored—the very authorities used by the codifiers².

4. The Gaon holds that a Gentile cannot be made a messenger to carry a bill of divorce. He makes no reference to the decision on the same subject rendered by R. Hananiah³, who, as a rule, was freely cited by the Geonim. The inference that our decision anticipated R. Hananiah's is not unwarranted. It should be mentioned that the text, especially in lines 23-24, is corrupt.

5, 6. These two Responsa contain explanations and decisions on matter contained in *Gittin*, 80. The interesting point is, that the Gaon maintains, that decisions are to be made with Samuel as against R. Ada bar Ahba, while the codifiers, including even so early an authority as Alfasi, decide with the latter against Samuel.

7. The Gaon states it as his opinion that the form of נט קרה had become obsolete⁴, as it had originally been instituted for the places settled entirely by priests.

¹ On the relation of אסא to Samuel, comp. Harkavy, *Responsen*, 274.

² Comp. *Tosefta Gittin*, IX, 8; ed. Zuckermann, p. 334; *Yer. Gittin*, VIII, 50 c.

³ Comp. Müller, *Massekht*, 72; and Harkavy, *Responsen*, 312.

⁴ Alfasi, as well as the other codifiers, gives very brief treatment to נט קרה; they, too, considered it an obsolete form.

8. This Responsum is the first in the Collection not dealing with divorce matters. Possibly it belongs to another Collection. According to it, a guardian of orphans appointed by their father before his death cannot transfer his charge to another without further formalities. He must appear in court and explain his situation, leaving it to the discretion of the tribunal to select a substitute.

9, 10. These two Responsa in the same relative order are found also in the Responsa Collection, Mantua, Nos. 88 and 89. The first of them demonstrates how meat may be used without מליחה¹. The second of them deals with the calling up to the reading of the Law. It decides, that in case not enough men are present at a public service who can themselves read the assigned portion, the same limited number of adepts may be called up a second and even a third time. It is noteworthy that in the Mantua Collection this Responsum is given in Hebrew, while our MS. has it in Aramaic. There can be no doubt that the latter is the original form. A similar decision, also in Aramaic, given on the authority of R. Natronai, is to be found in *Seder Rab Amram*, 29 a.

Fragment B begins with Responsum 11.

11. Of this Responsum only the last sentence has been preserved. It deals with the subject אין אדם מוריש שבועה לבניו (Shebuot, 44 a).

11 a. This Responsum also treats of a subject in *Shebuot* (38 b), the difference of opinion between Rab and Samuel as to the amount of a claim justifying an oath.

12. Here we have a very important decision with regard to the Halakah, that no man may be fined on his own confession. According to the Gaon, this law cannot be applied in the case of לא מפקין. This, however, is not the view of the great codifiers, as can be seen from *Tur*, *Hoshen Mishpat*, I, 3 a, ed. Königsberg.

¹ In later Geonic times this lenient practice was not permitted. Comp. also Alfasi, *Hullin*, VIII, ed. Wilna, p. 28, and Müller, *Mafteah*, 279, and *Baal ha-Ittur*, ed. Lemberg, II, 2, below.

13. The Gaon decides : *המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו* (*Baba Mezia*, 8 a). He adds that the questions raised by Raba do not imply that he rejected the principle; they merely indicate his abstract, theoretic interest in the matter, not any practically valid objections.

14, 15 are brief explanations of *Baba Mezia*, 10 a and 12 b.

16. The Gaon explains the expression *לפנים* in *Baba Mezia*, 16 a. A Geonic explanation of the same expression was known to Rashi. The latter takes it to mean the inner chamber of the Academy, while our fragment takes it to mean the innermost recess of the heart.

17. This Responsum is found also in ש"צ, p. 90, No. 28. It contains a description of the different kinds of documents enumerated in *Baba Mezia*, 16 b.

18. A short explanation of *Baba Mezia*, 11 a.

19. In explaining the Talmud passage, *Baba Mezia*, 9 b, the Gaon speaks of three different classes of society: first, the aristocratic class, consisting of the Nasi, the Gaon, and the Ab-Bet-Din; second, the middle class, scholars and merchants; and the third class, slaves, watchmen, and habitual tipplers. The expression Nasi is rather startling; the expected word is Resh Galuta. The supposition at once suggests itself that Gaon and Ab-Bet-Din likewise do not refer to the Babylonian institutions, but to similar officials in Palestine or Egypt. But this hypothesis is disposed of by the fact that the words for "watchman" and "tippler" are Persian, and no Babylonian or Egyptian would have resorted to this language. We are therefore forced to the inference that Nasi stands for Resh Galuta, as it sometimes does in both Talmudim¹.

20. The Gaon gives a definition of *טובת הנאה*, and in explaining it he cites a Persian-Arabic saying, the meaning of which I confess myself unable to determine.

21. This Responsum is interesting on account of its explanation of the word *תגרה*, which occurs in *Baba Mezia*, 21 b, and, according to the Gaon, means "edge of a field."

¹ Comp. also *Seder R. Amram*, p. 51 b : . . . נשיאים וגאונים, and ד"ה, 4.

The Gaon evidently connects the word with the root ¹אנר, meaning "to frame", "to hedge about." However, he seems not to be right, as חנרא occurs in the Targumim in the meaning of "staff," a meaning that suits the passage in *Baba Mezia*.

22. This Responsum likewise is interesting from a philological point of view. The Gaon explains תרארא (*Baba Mezia*, 20 b) to mean "blockhead," like the Arabic ²الغواة (?). I cannot conjecture the etymological basis for this explanation.

23-25. These three Responsa are brief explanations of *Baba Mezia*, 25 a, *Pesahim*, 47 b, and *Baba Mezia*, 6 b, below. They contain nothing new².

26. This Responsum treats of the Halakah, אין הולכין בממון (Baba Kama, 46 a), and offers several interesting *variae lectionis*.

27. This Responsum is allied with the last. It discusses a point in *Baba Batra*, 92 b, where the Halakah just mentioned, אין הולכין וכו', is fully treated.

28-31. The last four Responsa offer explanations of *Baba Batra*, 93 a, 93 b, 95 b, 97 a. Responsum 29 is particularly interesting. The Gaon had a reading different from our text, and his reading is not without Halakic importance.

(Leaf 1, recto.)

י ואמ' רבנן מעשה רב ודקשיא לך מאי שנא מההוא גברא
דורק ניטא לרביתהו³ התם נמי נימא עד דמאטי ניטא לידה מאי דאמי
הכא להתם התם רשות הרבים היא וקרוב לה וקרוב לו לא מחזק
בירה דילה משום הבין אמל' שמואל לרב יהודה⁴ התם חצר דילה היא אי גמי

¹ Did the Gaon think of נורא, "bank of a river"?

² For Responsum 25, comp. ג"ק, 111.

³ *Gitfin*, 77 b.

⁴ The words שמואל לרב יהודה are not in our text of the Talmud.

- 5 דאשליה¹ מקום . . . עד דמטא לידה דתניא² נתנו בידה אין לי אלא ידה
 II גנה הצירה וקרפ' מניין תל' לומ' נתן בידה מכל מקום: ורשאלת³ כגון שהיו
 מחצה התחת⁴ עורפות על העליונות הכי דאמי הכין חזינא דקא'
 תאני⁵ היתה עומדת בראוש הגג וזרקו לה כיון שהגיע לאוור הגג הרי
 זו מגורשת הוא מלמעלה והיא מלמטה וזרקו לה כיון שיצא
 10 מרש' הגג נימחק או נשרף הרי זו מגורשת ומקשינן הוא מלמעלה
 והיא מלמטה הא לא מינטר אמ' ר' יהודה אמ' שמואל כגון שהיו מחיצות
 התחתונות היכא דיתבא היא עורפת על העליונות דכי זריק לה
 מלמעלה למטה אתינאח על ההיא טופינא דטפיא מחיצות
 תחת' על העליונ' והא דאמ' ראבא שלוש שמידות⁶ בניטין דקאמ'
 III לענין שבת ולענין חטאת אבל לענין גיטין הלכה היא: וגיטא
 16 דטאעי ביה סופר בדיתהוויין⁷ או בכרן או בודן או בכל
 דטאעי תלי בן דרא לדרא ושפיר דאמו דלא עדיף
 גט מספר תורה דקאמר' הלכה⁸ תולין את השם
 IV ולא מיפסיל גיטא בהכין ולשרורי גיטא
 20 ביד ארמאה כיון דבאעי למימר בפני
 נכתב בפני ניתחתם ולא מצי אמי
 פסול ואי דאיכא שהדי יש'⁹ אחריני
 דשהדי על חתימת ידי דהלך
 שהדי נתינה הלך יש'⁸ ועוד תנן
 25 בהדיא הכל⁹ כשירין להביא את
 הגט חוץ מחרש שוטה וקטן
 והסומא והנוכרי וקא'
 עלה דנוכרי משום דלאו
 בר תורה¹⁰ הוא והדאמ' ר'
 30 חייה בר אבא¹¹ אמ' ר' יוחנן

¹ דאשליה as in אשיל=אשלי שוליא, *Baba Kama*, 32 b = שוליא; our texts read אושלה.

² *Giffin*, 77 a.

³ *Ibid.*, 79 a.

⁴ ההחזוטה =

⁵ Read himself; the copyist forgot himself, and after having written מידה and שלוש=שלוש, which is to be read ש again wrote שמידה, which is to be read ש.

⁶ About the spelling with three yods, comp. *Responsen der Geonim*, ed. Harkavy, 13, 255, 436.

⁷ *Menahot*, 30 b.

⁸ ישראלי =

⁹ *Mishnah Giffin*, II, 5; *Gemara*, *ibid.*, 23 a.

¹⁰ Editions: התירה; R. Hananel: כריה.

¹¹ Editions: אצי.

(Leaf 1, verso.)

אין¹ העבד נעשה שליח לקבל גט אשה מיד בעלה לפי שאינו בתורת
 גיטין וקידושין ואף על פי ששנויה אם היתה עברה זכתה לו וקשיא לך
 מה לענין אם היתה עברה זכתה לו לאין העבד נעשה שליח לקבל גט אשה
 מיד בעלה טובא מעלין בהראדי וטובא שיכן בהראדי אם
 היתה עברה זכתה לו הכין פירושה הא עברה שיפחה דראובן היא וקאמ'⁵
 אדון דילה דקא ניתא לי לאפיקיה לחירות לברא דהאוי לה והא בראיתא
 רבי היא וקאמ' רבי אי הא שפחה לאו עברה היא כוון דליתיה לולד דילה
 במעה ועראן לא מתעבר לה לא שאווי מימריה שום מידעם אבל
 אם היתה עברה זכתה לו דראמי לולד דאיתיה בביתא ואיחידא
 10 באבא באנניה² וקאמ' ר' יוחנן אף על פי ששנויה אם היתה עברה זכתה
 לו זכיא ליה למשקל ליה גט שחרור להאיי ולד דאיכא בכרסה אפילו
 הכין אין העבד נעשה שליח לקבל גט אשה מיד בעלה וכמא דמענית
 בה נהרא לקמיה עד סופה דקאמ' וחד אמ' הינו טעמה דרבי בחזקה³
 דעבר⁴ עובר ירך אמו ונעשה כמה שהיקנה לה אחד מן איבריה
 v והא מתנ' דהזרק⁵ כל עריות שאמרו צרותיהן מותרות וקאמ' אמי
 16 בגוה תצא מזה ומזה וקשיא לך לא משכחת לה רתצא אלא מחד
 בגוה אחתיה דראיבן דאינסיבא לעלמא ואית לה צרה ומית
 ההיא איניש מעלמא ואזל דראובן ונסבה לצרה דאחתיה
 לסוף אישתכח אחתה אילונית נפקין לה מיניה
 מאי תצא מזה ומזה איכא האבא כלום
 20 מפקין לה אילא מראיבן בלחוד: לאו הכין
 סוגיה דהא מתנ' ולאוי כי היכין דקשיא לך
 הוא אלא סוגיא כל עריות שאמרו
 צרותיהן מותרות ומאי נינהו שש
 25 עריות חמורות מאילו וכל' מתנ'⁶
 מי איפשר למימר דאזל דראובן
 ונסבה לצרה דאחתיה וקאמ' אמי
 תצא מזה ומזה הא קא הויין בה
 בהדיא⁷ יכול שש עריות חמורות
 מאלו יהו צרות אסורות אמרת
 30 וב' עד יצאו שש עריות

¹ *Giffin*, 23 b.² Read באנניה.³ Read 'ק' בנה.⁴ Read דסבר.⁵ *Mishnah Giffin*, VIII, 6; *Gemara*, *ibid.*, 20a.⁶ *Mishnah Yebamot*, I, 3; *Gemara*, *ibid.*, 13 a.⁷ *Yebamot*, 3 b, where our texts have: . . . שיהיו צרותיהם.

(Leaf 2, recto.)

חמורות מאלו הואיל ואי אפשר לינסות לאחין צרותיהן מותרות
 דאין צרה אלא מאח: אי לא הכין משכחת לה כנון דאית להון יבמין
 להלן שש עריות והלכו הצרות האילו וניסאו לשוק והלכו שש עריות
 האילו ונתיבמו ונמצאו אילוניות הלן צרות דילהון דאינסיבו לשוק כיון
 5 דיבמות נמצאו אילוניות ויצאו הלן צרות דניסאו לשוק מן . . .¹ בעליהן
 ומיבמיהן וכל הדרכים האילו בהן: ומנ' לן דהכין היא ולא שיק ראובן דנסבה
 לצרה דאחתיה כל עיקר דקאמרינן² על הלכו הצרות האילו וניסאו:
 ניסאו אין זינו לא תימ' תיהוי תיובתיה דרב המנונא דא' רב המנונא
 שומרת יבם שזינתה פסולה ליבמה לא לא³ תיהוי תייבת' והכין קתאני
 10 ניסו והוא הרין לזינו והאיי דקתני ניסאו לישנא מעליא: ואמרינן
 לישנא אחרינא איכא דאמרו ניסאו והוא הרין לזינו נימ' מסיע ליה לרב
 המנונא דאמ' שומרת יבם שזינתה אסורה ליבמה לא ניסאו דוקא
 דמיחלפא בהאשה שהלך בעלה למדינת הים והשתה דרב המנונא
 לאו הלכה היא דעיקרא מן גמארא דארושה⁴ דאמרי במערבא לית
 15 הילכתא ברב המנונא ומקשינן ואלא הקתאני שומרת יבם וכנוסה
 ומפרקינן המני ר' עקיבא היא דאמ' אין קידושין תופסין בחיבי לזין
 ומשוי לה בערוה: אבל ודאי דקשיא לך דאזל ראובן וניסבה לצרה
 דאחתיה הא לא איירינו בנזה כל עיקר והא מתנ' ר' עקיבא היא דאמ'⁵
 יש ממזר מחיבי לזין ותוב דקשיא לך נמצאו אילוניות קשיא
 20 כולהו אמרינן א . . . אמי היכין אמרינן בה נמצאו אילוניות קשיא
 לא קשיא לא סניא דלא הוי או כולהון בכל חדא וחדא היני דלא מצית
 לה ליתה ומע' לו דאמרינן הכין דתנן⁶ חמש עשרה נשים פוטרות וכול'
 וקתאני וכולן אם מתו או נמאינו⁷ או נתגרשו או שנימצאו אילוניות ואן
 אתה יכול לזמר בחמותו ואם חמותו ואם חמיו שנימצאו אילוניות
 25 או שמאנו הא נמי תיהוי כי הנך ג'⁸ הכונס את יבמתו והלכה צרתה
 וניסת לאחר ונמצאת זו אילונית תצא מזה ומזה וקשיא לך מי איכא

¹ Read דיי.² *Gifftin*, 80 b, and parallel passages.³ From the second לא till קתאני are the explanatory words of the Gaon.⁴ *Soṭah*, 18 b; the reference גמארא דארושה given in the text is incorrect, as the passage in question is not found in the fourth chapter of *Soṭah*, *פרק ארושה*, but in the second chapter, *דיה מביא*.⁵ Read לא אמי.⁶ *Mishnah Yebamot*, I, 1; *Gemara*, *ibid.*, 2 a.⁷ Read מיאי.⁸ *Mishnah Gifftin*, VIII, 7; *Gemara*, *ibid.*, 80 a.

vi ממזר מיבמה אין הזני ר' עקיבא דאמ' יש ממזר מחיבי לאוין: כתב¹
 סופר גט לאיש ושובר לאשה ונתנו זה לזה וכו' ושאלתה לכם כתנא
 קאמא או הלכה כר' אלעזר או הכין מהויה מילתה תנא קמא סתמא קאמ'
 30 אתא ליה ר' אלעזר פרישה למילתא אם לאלתר מצאה הרי זה גט אם לאחר

(Leaf 2, verso.)

זמן יצאה אינו גט ואתא ליה שמואל ורב אדה בר אהבה² ושבקה למימרא
 דתנא קמא לגמרי וקא האווי במימרא דר' אלעזר היכי דמי לאלתר והיכי
 דאמי לאחר זמן הכין מהויה מילתא דסוגין כר' אלעזר בשמואל³ ורב אדה
 בר אה' בעינו לאותובי תיובתא לשמואל תני לא כל הימנו שלבעל ראשון
 5 לאבד זכותו שלבעל שני בשלמ' לרב אדה בר אהבה דאמ' עמדו ונישאו
 הינו דאיכא בעל שני אלא לשמ' דאמ' כל זמן שיושבין זה הא לאלתר הא ליכא
 ניסו אין האכא כלל מאי שני קשיא הא מתנ' לשמואל ומפרקין אליבא דשמואל
 זכות הראייה לשני וקם ליה שמואל במילתיה ולא איתיתב ושמואל ורב אדה בר
 vii אהבה הלכה בשמואל — גט⁴ קרח הכל משלימין עליו ומאי משלימין עליו עדים
 10 דקאתני אפילו קרוב והשתה גט קרח ליתיה וגט מקשר ליתיה ולא עבדינן
 בהון מעשה וסלקוה רבנן לגט קרח דקאמ' מאי טעמ' דגט קרח גזירה
 משום כולכם וזימנן דהאויין ז'ח'ט' ואמל' כולכם חתומו ופאיש חד דלא חתים
 ולא קא מקימא שליחותיה דבעל הילכך גזרו ביה רבנן וכן מקושר כי
 דקאמ' ⁵ אתרא דבהני הוא דהוה קפדי ומגרשי נשיהן והשתא לא נהוג גט
 viii מקושר משום דלההוא אתרא דבהני הוא דתקינן להון רבנן: ודשאל'
 16 אפטורפא בגזמנה לו דרך יכיל למנויי הוא אפטור' אחרינא או לא
 כך ראינו דלא יכיל למנויי אפטור' חליפיה מאי טעמ' דמיתנא לדיליה
 הוא דהימניה ולא הימניה לההוא אחיר דההו הקמיה ולא מנייה ולא
 סמך עליה: דאמרינן בשלמא שכיב מרע הימניה לדיליה על ממנויה
 20 דממונא דנפשיה הוא וכל דבר עביד ביה אלא אפטור' מי יכיל למינויי
 אפט' על ממונא דלא דיליה הילכך לא יכול אלא מה תקנתו לית לבי דינא
 ולימא קמי בי דינא דאנא נודמן לי דרך ואיני יכול לעמוד וניסתלק

¹ *Mishnah Giffin*, VIII, 8; *Gemara*, *ibid.*

² *Giffin*, 80 b.

³ Read . . . and as to the difference of opinion between Samuel and R. Ada bar Ahba . . .

⁴ *Mishnah Giffin*, VIII, 10; *Gemara*, *ibid.*, 81 b.

⁵ *Baba Batra*, 160 b.

ix בבי דינא ולוקמון בי דינא אפטור' מן בית דינא ודוכתא דליכא מילחא
למימלח בישראי אם אן אפשר לאוכלו צלי מביא חתיכות בשר
25 ומניחו לפניו ומרתיה את הקדירה ער שיעלה עמוד ונוטל חתיכה
אחת וחוזר ומרתיה עד שעלה עמוד וחוזר ומוטיל¹ חתיכה אחרת
עד שייכלה בשר ודבר זה אסור למוסרו לנשים ולעמי הארץ
x שאין יכולין לעמוד על הולכות חליטה: ודוכתא דמצלו בה
וליכא ו' למיקרא בסיפרא תנן ומתלתי² ושפיר דאמי
וטפי עדיף מלמיכטל

30

(Leaf 3, recto.)

xi לבניו כיון דלא שקלין בלא שבועה ושבועה לא יכלין לאישתבועי.³
xi^a מוריש שבועה לבניו⁴ לא שקלין מירעם ופקע ממינהון והטענה שתי
בספ' דפליג רב ושמואל⁵ אתא ליה ר' אבא שקלה למילתא דקא⁷ מתניתין כותיה
דרב וקראיי כואתיה דשמואל⁸ או לא מי דקאמרינן⁹ תאני ר' חייה לסיועי לרב הלכ'
5 כרב מאי טע' דמתנית' דר' חייה דוקא אינון דקאמר¹⁰ אמל' ר' לאו אמרי לכו כל מתנ'
דלא איתמרא בדבי ר' חייה ור' אושעיה לא תיתבו תיובתא מינה משבשתא היא ולא
xii איתמרא בי מדרשא לתרוצי: והא דקאמ'¹¹ מה פיו שאין מחייבו קנס מחיבו שבועה
ודאי הכין היא ולית בה קושיא מחיבו שבועה מודה מקצת טענה ישבע:
ואין מחיבו קנס כגון ל' שלעבד נ' שלאונס ושלמפתה וק' שלמוציא שם רע ונוק וחצי נזק
10 ועין שלעבד הלין כולהון אין משלם אדם על פי עצמו חדא מינהון¹² מעשה ברבן
גמל' שסימא את עין טבי עבדו והיה שמח שמחה גדולה מצאו לר' יהושע אמר לו
יהשע¹³ אי אתה יודע שטבי עבדי יצא לחירות אמר לו במה¹⁴ אמ' לו שכבר¹⁵
סימיתי את עינו אמ' לו אין בדברייך כלום שכבר חודית אלמא כל קנס אין משלם
על פי עצמו אנת איתיה לך קושיא דלא דאמי ואמרת טעמה דאמ' לא חבלתי מעולם¹⁵
15 קנס על פי עצמו: קשיאן על הדאדי מאי קשיאן על הדאדי הכי קאמ' אי חבל

¹ Read וטטל or וטטל.² = שונים ומשלים; comp. *Seder R. Amram*, 29a, and *Responsa Collection*, Mantua, 99.³ Read אדם אדם.⁴ *Shevuot*, 48 a.⁵ *Mishnah Shevuot*, VI, 1; *Gemara*, 38 b.⁶ *Shevuot*, 39 b.⁷ דקא אמר.⁸ Read כשמאל או לא הלכה.⁹ *Shevuot*, 70 a.¹⁰ *Hullin*, 141 a, below, where our texts read: אמר ליה ר' דרא לאו אמיא: והיה שמח שמחה גדולה מצאו לר' יהושע אמר לו וכו' כל מהניחא דלא הניא בי רבי חייה ובי ר' אשעיה משבשתא היא ולא תותבו מינה בי מדרשא.¹¹ *Baba Mezia*, 3 b.¹² *Baba Kama*, 75 a.¹³ Not in our texts.¹⁴ Our texts have למה.¹⁵ Comp. *Mishnah Shevuot*, VII, 3.

ותפים ליה לחובל ואמל' חבלת בי כי מודי ליה משלם על פי עצמו ניהו או
 בתביעותא דניחבל יוצא דתפים ליה וקאים קא משלם ליה הילכך לא דאמיא
 XIII הא מילתא להא מילתא כל עיקר: והא דאמ' ¹ ראמי בר חמא המגביה מציאת
 חבירו קנה חבירו הילכ' היא דקאמ' ר' אמל' רב אחא בריה דרב אויה לרב אשי דוקיה
 20 דראמי בר חמא מיהיבא ומשנינן כמא ² שינויי וסלקינן אלא שמע מינה
 המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו וכי תימא משום ראבא ראבא אימלך ³
 בעלמא קאמ' ושקולה בעל' דקא משקיל ליה לעולם אימלך ³ לא קנה חבירו
 ומסקנא ⁴ קאמרינ' אמ' ראבא בר בר חנה ⁵ אמ' ר' יוחנן המגביה מציאה
 לחבירו קנה חבירו ואם תאמר משנותינו דאמ' תנה לי ולא אמ' ליה ⁶
 25 זכי לי: ואף רב נחמן הס' ⁷ הדין סבירא ליה דקאמ' ⁸ מילא ונתן
 לחבירו רב נחמן אמ' כרגלי מי שניתמלאו לו רב ששת אמ'
 כרגלי הממלא והויינין בה כמא ² ואמרינן במסקנא אילא הכא
 במגביה מציאה לחבירו קא מיפלגי רב נחמן ורב ששת מר
 30 סבר קנה חבירו מר סבר לא קנה חבירו: מציאת פועל
 דקאמרינ' ⁴ בקרקע עולם או ברש' הרבים אי נמי בקרקע שלבעל
 הבית בזמן שאין בעל הבית עומד עימו דקאמר' אמ' ⁹ עולא

(Leaf 3, verso.)

... שעומד בצד שדהו הו' וכן אמ' ר' אסי וכן אמ' רבא בר בר חנה אמ' ר' יוחנן ¹⁰
 xv אבל אין עומד בעל הבית בצד שדהו מציאת פועל לעצמו: ודשאלת
 מאי איכא ¹¹ בין נכוש עימי לעדר עמי לעשות עמי מלאכה היום כך הדין נכוש
 עימי קים שיעוריה וכן עדר עמי קים שעוריה והכי קאמל' בעל הבית
 5 לפועל נכוש עימי ר' ה' שעות וכן עדר עמי דכיון דכוליה דיומא לא
 משעביד ליה לבעל הבית בההיא שארא דשעות דלא משעבר ליה לבעל
 הבית כי משכח מציאה לעצמו והינו דקאמרינן מציאת פועל לעצמו אבל
 אמר לו עשיה עימי מלאכה היום כיון דמשעבר ליה כוליה דיומא מציאתו
 לבעל הבית לאו טובא איכא בין נכוש עמי לעדר עמי לעשות עמי מלאכה
 10 היום: ור' יוחנן אמ' האבא בעבד נוקב מרגלית עסיק דמלאכתו חשובה הרבה

¹ *Baba Meḥia*, 8 a.

² כזה =

³ אימא לך =

⁴ *Baba Meḥia*, 10 a.

⁵ Editions and MSS. read אבא בר אבא.

⁶ This is also the reading of MS. M.

⁷ Comp. note 2, p. 106.

⁸ *Beḥaḥ*, 39 a.

⁹ *Baba Meḥia*, 11 a.

¹⁰ *Baba Meḥia*, 11 a. The reading of our fragment agrees with MS. M., comp. Rabinovicz, *Var. Lect.*, ad loc.

¹¹ *Baba Meḥia*, 12 b.

דכין דמישחכיר י' וזוי ביומא אין רבו רוצה לשנותא במלאכה אחרת
 ומסח דעתיה דבעל הבית לא משגיל¹ ליה לענין מציאה משום הכין
 מציאת פועל לעצמו: ראבה אמ' במגביה מציאה עים מלאכה דלא קא
 פחתא מלאכה דבעל הבית מש' הכא מציאת פועל לעצמו: רב פפא אמ'
 15 כנון ששכרו ללקט מציאות והיכי דאמי דקפאי אנמא כוארי² דבהדי
 כוארי אשכחה לההיא מציאה ולא קאפסדא מלאכה דבעל הבית משום
 xvi הכין מציאת פועל לעצמו ודשאילת³ לפנים ולפני לפנים מאי ניהו הכין
 פירושה: אמ' ראבה⁴ זו אין צריכה לפנים האי שמעתא לא עמיקא ולא
 נפיש הוייה ולא צריכא עומקא דליבא אבראי אבראי דליבא אידעי
 xvii פירושה אמל' אביי טובא עמיקא וצריכא ג. י' דליבא: שטרי
 21 חלטאתא ואדרכתא⁵ חלטאתא שטרי⁷ כידמתרגם לחלוטין:
 אדרכתא נברא דפקד מן דינא ולא יהיב מאי דאית עליה
 כתבינן לאידך אדרכ' אניכסיה: הנפק כנון דכתיב ביה כתבא דנן
 נפק לקדמנא ופסיק ביה דינא ולאן שטרא דעדים בלבד דעדאן
 xviii צריך למיפק לבית דינא לקיומיה: מר אמ' חד' ומר אמ' חדא ולא
 26 פליגי: הכין פירושה מי סברת חדא מילתא היא ופליגי
 אמורי על הדאדי מר אסיר ומר שארי מר מטמא ומר
 מטהר ופליגי על הדאדי הלן ב' ניהו מר אמ' חדא ומר אמ' חדא
 ולא פליגי על הדאדי מר מורי בדמר ומר מורי בדמר:
 xix דקא קשיא לך דאין⁹ אדם חשוב הוא קאני ואין אינש זילא
 31 הוא קאני ואי אשה חשובה היא קניא אם כן מאן לא קאני

(Leaf 4. recto.)

הכין פירש דאמרינן¹⁰ לענין מציאה רכוב בשדה קנה בעיר לא קנה
 ומקש' רכוב בעיר אמאי לא קנה ומסקנא או נשיא או נאון או אב'¹¹
 דאדם חשוב הוא קנה כשהוא רכוב בעיר מאי טע' דלאו דרכיה לסנויי
 בכרעיה ואי אינש זילא הוא כנון עבדא או מיכורי¹² או נאוסין¹³ או אינש

¹ משגר =

² This reading agrees with that of MS. Rome II.

³ *Baba Me'ia*, 16 a.

⁴ Editions and MS. רב יוסף.

⁵ Read גווי.

⁶ *Baba Me'ia*, 16 b.

⁷ Read שטרי כתה, as given in the Geonic Collection, p. 90 a.

⁸ *Baba Me'ia*, 11 a.

⁹ *Ibid.*, 9 b, top.

¹⁰ *Baba Me'ia*, 9 a-9 b.

¹¹ אב ביה דין = אב'.

¹² מיכורי = Pers. مِخْوَر "wine-bibber."

¹³ In Pers. "watchman."

5 דוילא נפשיה עליה קאני ואי אשה חשובה דלאו דרכה לסגויי בעיר
 בכרעה קאניא: אבל אנשים אמצעיים כגון תלמ' חכמ' או סוח' או בעלי
 בתים וכי היכי דאמרין טעיית מן אִיסאָ בא"נים¹ דדרכו להלך ברנלו
 xx בעיר לא קאני כשהן רכובין בעיר: ודשאלת² היכי דאמי טובת הנאה
 אינה ממון לקנות ממנו בחליפין הכין פירוש כגון איתתא דזובינתה
 10 לכתובתה שוי ק' זוזי בכ' זוזי כי דאמרין בטעיית דרב כעבתין אמא
 להאָ ואמא עליהא³ או דאמרא ליה אי מאת בעל קמת לה כתובת אי ברשותאי
 שקיל לך שוי ק' בכ' ואי מיתא ההיא איתתא קמת לה כתוב' בחזקת בעל
 ואולי כ' זוזיך וקאמר' לא אלימא הדא מילתא לקנות ממנה בחליפין רב
 xxi פפא אמ' דעת אחרת מאי ניהו: לפנים⁴ ר' יוחנן אמ' הנמושות⁵ כבר
 15 מפרשין האני דאזלו על תיגדא ומאי ניהו גבול על כל שדה ושדה ר' שמע'
 בן לקיש אומ' ליקט בתר ליקט לקט אחר לקט דלית בה ממשא אילא דבר
 xxii מועט תרארא⁶ הכי קאמל' ר' אבה לרב עמרם כגוף אטום בעולם
 שאן בו חלל דלא קא ידעת פירוש דשמעתא כל עיקר ובלשון קדר⁷ הוצאח
 xxiii שמו: טיבעא מכריו⁸ דלא מכריו לא כסף ולא מטבע סתם אלא
 xxiv מטבע שלמלך פלני ושלמדרינה פלונית: מן הצאן ולא מן הפלגס⁹
 21 הכין פירושה שה בן שנה איל בן שתי שנים כגון שעברו יג' חדש או
 xxv יב' חדש יצא מכלל שה ולכלל איל לא בא ופלגס שמו: וששאל'
 היכי דאמי מינין הראוי לענין מעשר¹⁰ לענין מעשר בהמה דקאמר'
 באיזה צד הוא עשה כונסו ועשה לו פתח קטן כדי שלא יהו ב' יוצאין בבת
 25 אחת ומונין בשבט א'ב'ג'ד'ה'ו'ז'ח'ט' יצא עשירי סוקרו בסיקרא ואומר
 זה מעשר יצאו ב' בתשיעי אף על פי שהוא קורא אותן ט' כיון ש...¹¹ פוטר
 עימו אחר שהוא ראוי לעשירי פוטר את כולם והינו מונין הדאדי
 xxvi ודשאלת¹² המוכר שור לחבירו ונמצא ננחן הילכ' כואתיה דרב או
 הילכ' כשמואל הכין חזינא דהלכת' כשמואל חדא דקיימא לן בעלמא¹³ רב
 30 ושמואל הלכה כשמואל בדיני ועוד קימין חכמין כואתיה דתניא¹⁴ שור

¹ Reading very doubtful, and as it stands gives no sense. בן יִסָאָ בְּאִיִּים, "he who does not belong to the average classes of men," would fit in very well after נאִסָּין in l. 4.

² *Baba Me'zia*, 11 b.

³ I am unable to explain this phrase satisfactorily.

⁴ The copyist was going to give Responsum XVI here, but reminded himself in time that he had written it on the previous page.

⁵ *Baba Me'zia*, 21 b.

⁶ *Ibid.*, 20 b.

⁷ Arabic?

⁸ *Baba Me'zia*, 25 a.

⁹ *Pesaḥim*, 47 b.

¹⁰ *Baba Me'zia*, 6 b, below.

¹¹ Read שְׂדוּאָ.

¹² *Baba Kama*, 46 a; *Baba Batra*, 92 a.

¹³ *Bekorot*, 49 b.

¹⁴ *Baba Kama*, 47 b.

(Leaf 4, verso.)

שננח את הפרה ונמצא עוברה בצידה ואין ידוע אם עד שלא ננחה ילדה או
מישננחה ילדה משלם חצי נזק לפרה ורביע לולד דברי סמכוס וחכ' אומ'
המוציא מחבירו עליו הראיה: ותוב קאמ' אמ' ר' שמואל בר נחמני אמ' ר' יונתן¹
מנין למוציא מחבירו עליו הראיה שנ' מי בעל דברים ינש אליהם ינש ראיה
5 אליהם ואף רב אשי הס² הדין סבירא ליה כי בהי לא³ קשיא הא קרא מצרוך ליה
ומפיק ליה לדרב נחמן אבל לבמוציא מחבירו עליו הראיה כשמואל סבירא ליה
דקאמ' מחקיף ליה רב אשי הא מילתא למא לי קרא דבייב ליה ראשיה⁴ איהו⁵
אזיל לבי אסיא אלא קרא למאי אתא לכידרב נחמן הילכך מן הלן טעמ' בספסא⁶
דזבין לשחיטה וזבין לרידיא ובאקי⁷ בסרא וקס בדמי רידיא רב סבר בתר
10 רוביה אזיל ושמואל סבר כי אמרינן בתר רוביה אזיל ושמואל סבר כי אמרינן
בתר רוביה אזיל⁸ הני מילי לענין איסורא אבל לענין ממונא המוציא
מחבירו עליו הראיה וכן הלכה: ודכתבת אי שמואל קשיא הא⁹ מום
אחד וסנפו בין המומין מאי קשיא הא שמואל והא המכר פרה לחבירו ר'
xxvii יוחנן לא שמ' כולל התורה כולל נברא¹¹ אנברא קא ראמיית: והמוכר¹²
15 לחבירו ונמצא נגב או קובוסטוס הניעו הילכתא היא מאי טעמ' דלא
מותבין תיובתא או סייעתא אלא מן מתנ' או מן בראיתא דהל' היא
xxviii ודכתיב¹³ זרעוני גינה שאינן נאכלין נותן לו דמי זרעו ואף על גב דמתנ' קאתי
אפילו זרע פישתן אין חיב באחר' הקאמרינן בדוקא דגמרא תנא קמא
נמי הכי קאמ' זרע פישתן הוא דאין חיב באחר' הא זרעוני שאין נאכלין
20 חיב באחריותן אימא הכין מסקאנא דכי יהיב ליה דמי זרעו יהיב ליה
דקא אמרינן מהו נותן לו דמי זרעו וכי תימ' קאתאני יש אומ' הוצאה
xxix יש אומ' יחיד הוא ויחיד ורבים הלכה ברבים¹⁴: ודאמ' רב הונא אם בא
לנפח מנפה¹⁵ את כולו קיצותא כי דתני במתנ' המוכר פרות לחבירו הרי זה

¹ אמ' ר' יוחנן is not in our text, but it is found in the MSS. of the Talmud, comp. Rabbinoviez, ad loc.

² The writer first abbreviated סבירא to 'הס', then changed his mind and wrote it out in full. ³ Read לו.

⁴ Editions and MSS. read כאינא or כינא instead of ראשיה.

⁵ Editions omit איהו, but MSS. have it.

⁶ Read יזבין.

⁷ Read וזקרי or וזקרי.

⁸ Repeated by mistake.

⁹ Baba Mezia, 80a.

¹⁰ שמינני.

¹¹ Erubin, 82a, top.

¹² Baba Batra, 92b.

¹³ Ibid., 93a-93b.

¹⁴ Berakot, 9a.

¹⁵ Editions and MSS.: לנפוח מנפה.

¹⁶ Baba Batra, Mishnah, VI, 2; Gemara, ibid., 93b.

מקבל עליו ¹ טטפות ¹ לסאה וכ' מתנ' ואפילו עדשים דקאמר' עדשים
²⁵ איצטריכא ליה מהו דתמ' כיון דמיקר אקרו ² להו אימ' ניקבל רובי ³ קמלן ⁴ דלא
 כולוהו להים גבול דאמור רבנן במתנ' אבל כי אתנו עליה הכל לפי תנאו והא דרב
 xxx הונה כד אתנו עליה היא מקפא ⁵ חמרא מעולה שבמעולין דראוי למישרייה
 בקידרא מרצופא ⁶ דמיזרבן על קרנאתא ⁵: חמרא גרועא דלית ביה
 xxxi אלא מראית בעלמא: ודכ' ⁷ הא דאמ' ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוצדק
 30 דשאלת מן קדמ' לפרושה לך לכולה הכין פירושה שמרים

XIII.

Fragment Taylor-Schechter, vellum, two leaves, size 28 x 22 cm., small square hand, represents the remainder of a collection of Geonic Responsa. The Fragment is badly damaged; it is especially regrettable that the first two lines of leaf 1, recto, are practically missing, as there is reason to suppose that they contained the name of the author. Fortunately, the few letters left on the second line are sufficient to give us a clue. The letters נאי probably are the last of the name Natronaï, and the superscription of the Fragment may have read as follows: אלו
 תשובות לאדנו הנאון מר רב נטרוניא זכרוננו לברכה. This assumption is confirmed by internal evidence, derived from the separate Responsa. As will be shown when we come to consider them in detail, they contain opinions known, through other sources, to have been uttered by Natronaï ben Hlaï, the Gaon of Sura.

In its present form the Fragment contains eighteen Responsa. Of some of them the contents cannot be satisfactorily described on account of the damaged condition of the Fragment.

1. The first Responsum deals with the question as to whether a benediction is to be said while washing the

¹ Read שטפת.

² Phonetic orthography for דמיצק אעקי.

³ Editions and MSS. read differently.

⁴ *Baba Batra*, 94 a.

⁵ = מקפה, *Baba Batra*, 95 b.

⁶ Read שורצמא.

⁷ *Baba Batra*, 97 a.

hands before the grace after meals on the Passover-night. The decision of the Gaon agrees with that given in the *Seder Rab Amram*, 40 a, which holds that a benediction would be out of place. The two passages coincide, not only as to content, but also as to verbal expressions, and one is thereby tempted to conjecture that Rab Amram, in his Responsum, excerpted Natronai's decision in this case as in many another. That the custom of pronouncing a blessing over the washing of the hands before the grace after meals on the Passover-night prevailed in those days, we know, and not alone from the negative proof of the Gaon's adverse decision. It is expressly prescribed in the *Haggadah* of the Genizah published by Mr. Israel Abrahams in the *Jewish Quarterly Review* (X, p. 42). The perpetuation of this custom in the Passover-night meal is a highly characteristic phenomenon. It is not the only one for which this meal has served as a medium of preservation. There can be no doubt that at one time a benediction was always said over the washing of the hands before grace after meals, no matter what the season or the occasion¹. The custom fell into desuetude², but it was saved for the knowledge of posterity by the Passover-night meal, the typical Jewish meal, which gathered up and preserved numerous customs at one time or another generally observed. The washing of the hands before eating "Karpas" at the beginning of the *Seder* can also be explained only on the same principle. In ancient times the ablution and the blessing always preceded, not only the eating of bread, but also the eating of a vegetable with a liquid (טבולו במשקה)³.

¹ *Hullin*, 105 a. The statement of the Baraita, כמים ראשונים ואחרונים חובה, admits of no other explanation than that the washing of hands before the grace after meals was quite as important as, if not more important than, the washing at the beginning of the meal, the remark of the *Tosafot* (see s.v. כמים) to the contrary notwithstanding. Comp. also *Tanḥuma*, ed. Buber, *Balak*, 145.

² Comp. the authorities quoted by Joseph Caro in his *Beṭ Yosef*, *Orah Hayyim*, 181.

³ Some rigorists insisted upon the observance of this Halakah, even in

Become obsolete in post-Talmudic times, it yet lingers on in the Passover-night meal, though even there it is shorn of the benediction; the ablution alone remains.

2. The second is the famous Responsum by Natronai Gaon on the "Order of Benedictions," hitherto known to us only by references to it made by Amram Gaon in his *Seder* (1 a et seq.), by Abraham ben Nathan in his *Manhig* (6 b, 7 b), and many others of the older authorities. As this Responsum forms the nucleus of the Prayer-Book, it will be well worth while to consider it in detail.

In the Benediction *יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נִשְׁמָה*, in agreement with the German and the Byzantine ritual, showing that *הוּא* is not a later addition, as Baer supposes. The idea underlying the addition of *הוּא*² is that the soul, whenever it is separated from its body, as it is at night, is pure, in spite of its owner's sins, and every morning returns to him pure and clean. Another noteworthy expression is *הַיְמִי* instead of *מָמְנִי*, occurring twice in this Benediction. Are we permitted to assume, on the basis of the Palestinian word *הַיְמִי*, that this Benediction is of Palestinian origin?

The order of the short Benedictions in the Morning Prayer (ברכות השחר) is the same as that given in the *Seder Rab Amram*, with the exception that it omits the blessing *עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל*. This can be taken as additional evidence of Natronai's authorship, as Zedekiah ben Abraham Anaw, in his *Shibbole ha-Leḳeṭ* (ed. Buber, 3), states explicitly that in the "Order of Benedictions," by Natronai Gaon, the blessing *עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל* is omitted.

In the Benediction *נִשְׁמָה הַיְמִי* two considerable variants are offered by our Responsum. It has neither *וְהַיְמִי* at the end of the Benediction proper, nor *לְעָמֵינוּ יִשְׂרָאֵל* as the closing words of the final sentence. That the words *לְעָמֵינוּ יִשְׂרָאֵל* are a later addition is corrobo-

post-Talmudic times, but without success. Comp. *Bet Yosef, Oraḥ Hayyim*, 158.

¹ Comp. Ratner, on *Yer. Berakot*, 147.

² Comp. also Rabbinovicz, *Variae Lect.*, to *Berakot*, 60.

rated by the fact that they do not appear in the *Seder Rab Amram*, and that Isaac of Corbeil in the כמ"ק (151, Kopyst edition, 12 a) has לבריות instead of them.

The Priestly Blessing after ברכת התורה is not known to Natronai Gaon. From the remarks of the Tosafists (*Berakot*, 11 b, s. v. שכבר), and the *Manhig* (ed. Berlin, 9 b) of Abraham ben Nathan, we learn that to say it after the ברכת התורה was a French custom, and we may assume that it was not known to the original *Seder Rab Amram* either, but was put into it as a later addition. In connexion with this it may be mentioned that it is equally unknown to the Byzantine ritual.

The selections from the Talmud and the Midrash after the early morning Benedictions are the same as those in the *Seder Rab Amram* and in all other rituals, with the exception of the Byzantine, which does not contain אזהר מקומן. The reason assigned for the practice of reading these selections as a part of the liturgy is practically the same as that given in the *Seder Rab Amram*, and both authorities go back to the same Talmudic passage for it, though each has a reading of his own of the Talmudic passage.

The Benediction מקדש שמו ברבים does not occur in our Responsum, and that it is of later origin appears from the fact that in the Roman ritual it is recited without שם or מלכות, the very form used in the text of the *Manhig* (ed. Berlin, p. 7 b)¹ and by Maimonides.

It is very remarkable that this "Order of Benedictions" has no blessing over the T̥allit. Are we to assume that at the time of the Gaon Natronai the T̥allit was not worn generally?

The last Benediction in the Evening Prayer as given by our Responsum reads: המולך בכבודו המיר על כל מעשיו, which differs from all liturgical forms known to us.

3. The third Responsum is the decision of the Gaon,

¹ Notice that the words רב נטריא in the *Manhig* belong to the sentence preceding them, and not to the following one.

based on *Baba Batra*, 91, prohibiting the purchase of produce for speculative purposes, to raise prices and control the market.

4. The fourth deals with the subject of usury, giving the opinion of the Gaon, that it is forbidden to charge a higher price for goods because they happen to be sold on credit. He puts this practice in the category of usury. The identical Responsum is found in the Geonic Collection שערי צדק (p. 40 a), where it is ascribed to רב הלוי ז"ל. It is usually assumed that this הלוי is a misprint¹, or a false reading, for הל"י, and it is therefore generally credited to Hilai Gaon. But it is not impossible that the reading was הל"י, i. e. לרבנו נטרונאי בן הל"י, which the copyist misunderstood. He took לרבנ' to be לרבנו, which he abbreviated to רב, and then he omitted the ב' standing for בן, which in his reading was superfluous.

5 and 6. These two Responsa deal with questions of איסור והתר. The contents of the first of them it is impossible to make out, on account of the damaged condition of the Fragment. The second considers the question of the signs classifying a bird among the permitted species. The view of the Gaon is the same as that mentioned by Maimonides (מאכלות אסורות, I, 19) as the view of the Geonim. Comp. also Responsum 14 of our Fragment, and *Tur, Yoreh Deah*, 82. In the course of the discussion the Gaon mentions that the bird סונה, occurring in the Talmud, *Hullin*, 62 b, is a marsh-bird, which disposes of its identification with the wren, made by Lewysohn, in his *Zoologie des Talmuds* (p. 178), and by others.

7. This Responsum is a brief explanation of the Talmudic passage *Baba Me'ia*, 85 b, in which the great merits of R. Hayya in connexion with the revival of learning in Palestine are dwelt upon.

8. The eighth Responsum tells the Gaon's opinion on

¹ Is it likely that the suffix י in this name is the Persian *oi*, as in אֶסְקִי for אֶסְקִי, and in other names?

the subject of corporal punishment in schools, in the following words: "Children naturally can be taught only with the help of the ferule. . . . Therefore small children, and even big ones, if they are naughty, must have it applied to them. It does not matter, when the children are healthy, if they are caused considerable pain. But if the teacher uses the same method with small and delicate children, he is a barbarian, and he should be warned not to do it. If he persists after two or three warnings, he should be dismissed."

9-12. These four Responsa deal with liturgical questions. The first of them contains the decision of the Gaon, that in the Musaf Prayer the Biblical verses describing the sacrifices of the day are not to be recited. The same decision is quoted, on the authority of Natronai, by Ibn Giat, שער שמחה, II, 26.—The second of this liturgical group gives the form of the Benediction as רצה in the *Shemoneh Esreh*. It is nearly identical with the form in *Lev. R.*, VII, 2, in *Pesikta*, ed. Buber, XXV, 158, and in the Genizah Fragment published by Professor Schechter, *Jewish Quarterly Review*, X, 657.—Of the third only a few words are legible, and they give the form for the ברכת המינים, which closes with שובר רשעים, as in the *Seder Rab Amram* and in Maimonides. The Byzantine ritual also has שובר רשעים, though with the addition מכניע זרים.

13-14. Both these Responsa deal with the question of the species of permitted birds, but only the second of them is in a legible condition. At first sight there seems to be a contradiction between the decision here given and that in the sixth Responsum, but in reality the contradiction is only apparent. It should be borne in mind that the circumstances of the two cases respectively are different. In the sixth Responsum we are dealing with the case in which פרס ועונה מצויין, while in the fourteenth Responsum we have the case of פרס אינן מצויין. Comp. Joseph Caro, *Bet Yosef, Yoreh Deah*, 82.

15. This Responsum, found also in the *Seder Rab Amram*,

19a, gives the rule that every attendant at the services in the synagogue must conform, outwardly at least, with the accepted order, standing when the other worshippers stand, sitting when they sit.

16. The Gaon here renders the decision that a scholar is bound to interrupt his very studies to join a funeral *cortège* if it does not count the required ten men, no matter whose funeral it may be, whether of a child, a woman, or an ignoramus. This decision is quoted on the authority of Natronaï, in Ibn Giat's שערֵי שְׂמֵחָה, 237.

17. From this Responsum we learn the interesting fact that the custom of using Mazzot for עִירּוּבֵי הַצִּירוֹת is as old as the eighth century. The Gaon mentions Rab Phinehas as the first to introduce the custom, and it is very probable that this Phinehas is identical with Phinehas the brother of Mar Samuel, the contemporary of the Gaon Ḥaninah, who are mentioned in connexion with the redaction of the *Midrash Esfah*. Comp. *Yalkuṭ*, I, 736¹. Until now the custom could not be traced beyond the thirteenth century. Comp. *Shibbole ha-Leṭet*, ed. Buber, 71².

18. This short decision by Natronaï has evoked a lengthy refutation from Hai Gaon, published by Horowitz in תורתן של ראשונים, 251-6. The matter in dispute between Natronaï and Hai is whether it is allowed to milk cows on a holiday, the former forbidding it, the latter permitting it in direct and explicit opposition to Natronaï. A reference to this Responsum by Hai is found in the ראב"ה, § 330, where it says: הלכך הלכה... דחולב לתוך הקרירה אבל לא לתוך. הקערה והכין חזינא לרב האי גאון שכתב בדפסקין.

¹ Comp. however, Brüll, in his *Jahrbücher*, II, 82, note 133.

² Comp. the אשכול, fol. 74 d (183), of the Karaite Judah Hadassi, who opposes this custom of the Rabbinites, and Vidal de Toulouse, on 'Erubin, I, 16.

(Leaf 1, recto.)

. נא¹
 נאי¹ זכרנו
 מבר' על נמילה
 של אחר המז
 מכל נמילות השנה ה הלכך סימן זה של מעות הוא² ואין מברכין אלא על רחיצה
 שבשחרית מ³ שמתקין את עצמו לתפילה ועל רחיצה שלפני המזון של כל סעודה וסעודה
 אבל כשיצא מבית הכנסא חוץ מציאות של שחרית אין מברכין אלא אשר יציר בלבד⁴
 וששאלתם לפרש לכם מה הן מאה ברכות כך הן

אמרו חכמים בהרואה מקום⁴ ברחפת עיניה מאי א' וכולן ומשמע דכל אחת
 ואחת⁵ לומר בעיתה ובמקומה אלא משום הסינוף לכה כיון שנינער אדם משנתו
 אסור לברך אפילו ברכה אחת עד שירחוק ידיו חבין לקראת איך ישר' לפיכך⁶
 כיון שעומד אדם משנתו ניפנה ומחנן עצמו ונוטל ידיו ופניו ורגליו ומברך על הסדר⁷

וכיון שאין לו רשות לברך עד שנוטל ידיו נימצא מתקן את עצמו לברכות ולתפילה באותה
 רחיצה לפיכך ח לברך בא' י' אינ' מ' העו' אשר קדש' במצ' וציונו על נמילת ידים
 וזה הוא סדר ברכות אחר נמילת ידים ב' י' א' מ' העו' אשר יציר את האדם בחכמה וברא בו נקבים
 נקבים וחללים חללים נלוי וידוע לפני כמא כבודך שאם יסתם אחד מהם או אם יפתח אחד

¹ Read נבראי.² Comp. *Seder R. Amram*, 40 a.³ Read משום.⁴ *Berakot*, 60 b.⁵ Read ויהיה דוחה.⁶ Comp. *Berakot*, 23 a.⁷ Read דחיי.

15 מהם שאי איפשר להחקים אפילו שעה אחת ב' רופא כל בשר ומפלא לעשות: וצריך

לומר בכל אחת ואחת מלכות והזכרת השם שכך אמרו חכ' א' רב כל ברכה שאין בה מלכות
אינה ברכה ור' יוחנן א' כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ואף על גב דא' אביי
בזוהי דרב מסתברא מיהא מצוה מן המוכרח לומר תריוויו הזכרת השם ומלכות.

20 ואומ' אחר שונים נשמה שנתתה בי טהורה היא אתה 'ערתה אתה משמרה בקרבי
אתה נפתחת בי אתה נטלתה הימני ואתה החזרתה בי ואתה עתיד ליטלה הימני ואתה עתיד

להחזירה בי לעתיד לבא וכל זמן שהנשמה בקרבי מורה אני לפניך ארון כל המעשים ב' א' י'
המחזיר נשמות לפגרים מהם בא' י' אינ' מ' הענ' אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין
... וכל לילה ב' שלא עשיתי נוי ב' שלא עשיתי עבד ב' שלא עשיתי אשה

ב'... בניה שפל²... ב' פוקח עיוורים ב' המלביש ערומים ב' זוקק כפופים:

25 ב' רוקע הארץ על המים ב' אשר הכין מעדני גבר ב' שלא חסר מעורכי כלום שהוא ברכת מעלים.
ב' אוזר³... בנבורה ב' המעביר חבלי שניה מעיניי ותנומה מעפעפי יהי רצון מלפ' ל' איי'

שתדלתי בתורתך ותדבקני למצותך ואל הביאני לידי חטא ולירי נסיון ביין

והרחקני מיצ'... ה... ע' ותדבקני לצד הטוב ותתניני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל

רואיי ב' א' י' גומל חסדים.

¹ Berakot, 40b; the reading of our texts of the Talmud differs from that given by the Gaon.

² Read שפלים.

³ Read שפלים.

(Leaf 1, verso.)

ב
 ובפיפות כ
 ב'א': נותן התורה
 ואומ'¹ ש'ת זמ' ידבר
 5 לחמ' ל ר'יה נוחחי חש' לחק' ל'י במועדי: ואמרת להם זה האש' וכולה פ² ושונה
 פרק אחד איהו מקומן של זבחים ואומ' אחריו ר' ישמעאל אומ' בשלוש עשרי מידות
 התורה נדרשת וכול' שכך אמרו חכ' 3' 4' ר' יוחנן למקרא צריך לברך למישה ולמדריש אין
 צריך לברך ור' אלע' א' למקרא ולמדריש צריך לברך למישה אין צריך לברך ורב א' אף למישה
 צריך לברך לפיכך אומ' פרשת חמיר שהיא מקרא ושונה איהו מקומן שהוא מישה ודורש
 10 ר' ישמעל א' התורה נדרשת שהוא מדר' 4' לקיום דברי ר' יוחנן ור' אלעזר ורב ואחר כך אמ ר'יה
 לשבות ולדרוש מוטב וישר כיון⁵ מתחיל בחפילה 6' מניח תפילא של יד ומברך ב
 אשר ק' במ' וצ' להניח תפילין מניח תפילא של ראש ומב' ב' א' ק' במ' וצ' במצוות תפילין ומברך
 ברכה ראשונה של הליל שהוא ברוך שאמר עד מולך גדול בתושבחות ופורס על שמע
 ומברך יוצר אור 6' והבחר בעמו ישר' לפניו: ונאל ישר' לאחריו כמשישנינו⁶ בשחר מברך
 15 שנים לפניו ואחת לאחריו⁷: ועומד בחפילה ואומ' חשע עשרה ברכות עם ברכת המינין 8'

¹ Read מכיר חכיו.

ad loc.

⁴ Read מורש.I, 4; *Gemara*, *ibid.*, II a.³ Read דרשא.⁵ Read לא שרין.⁶ *Berakot*, II b; comp. *Rabbinovicz*, *Variae Lect.*,⁷ *Mishnah Berakot*,

במה ששינוי = 6'.

מיכן ואילך כל זמן שנוטל ידיו לסעודה מברך על נטילת ידים ופורם על המזון וישרי המוציא
 וישחה מים ומברך אחת לפנינים והיא שהכל נהיה בדברו ואחת לאחריהם והיא בורא נפשות
 רבות על כל מה שברא ב' מלך חי העולמים ולאחר שמועד מברך שלוש ברכות וברכת הטוב
 המטיב ואי אפשר שלא ייטתה מים שמים שלוש פעמים בכל יום ומברך שמים על כל פעם ופעם:
 20 ואם ניפנה או שימוטל מים נוטל ידיו ומברך אשר יצר וכשהוא סוּד למנחה מב' על נטילת
 ידים ופורם על המזון ומברך שמים על המים ומברך שלוש ברכות וברכת הטוב
 ובתפילת המנחה חשע עשרה ופורם על שמע ומברך שמים לפני המעריב ערבים ואוהב עמו ישראל
 ושלש לאחריה גואל ישראל ושומר עמו ישראל ושלשית שתקנו חכ' יראו עינינו וישמח לבנו
 25 וחותם ב' המולך בכבודו תמיד על כל מעשיו ומתפלל חשע עשרי של ערבית וכשמבקש
 לישן מב' ב' המפיל חבלי שינה על עיניו יהי רצ' מלפ' יי' איה' שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום
 ותהא מיטתי שלמה לפניך ב' יי' המאיר לכל העו' כולו בכבודו¹ הללו כולם כשאתה סופרם
 אתה מוציא שנותרני על מאה הרבה לפיכך בשבת שאין חשע עשרי ברכות אלא שבע ברכות
 של תפילות ממל' אותן במאה במני מגדים ומני בשמים כדקאמרינן² רב חייא בריה דרב אדא
 כשבאתה ובין³ . . . טבי טרה וממלא לך באספרמקין ומידי וכל שאיפשר לך להוסיף ומוסיף
 30 נותנין לך שכר על כך⁴ וישאלתם

¹ ככלא Read.² Menahot, 43 b.³ Read יבוכי.⁴ נותנין לך שכר על כך.

(Leaf 2, recto.)

... אצרי פירות אי לא כך ראינו קר¹ כי אמור

... חמרא לא איתיה בכלל אצרי פירות דהא קאמרין מפני

שמו. רבה נמי לא אמרו על השמן דקאמרין² אמרו עליו על ר'

אלע' בן עזר. ואמרין בין סבר לה כר' יהודה בן פתורא שמן משום דבאתריה

5 דר' יהודה בן פתורא³ שכ' . . . מיש' . . .⁴ מובא ולא שניא שבתאי ולא שניא כולי עלמא אסיר להון למיצר

פירי וכי תאמרו אם כן למא הוזכרו⁵ מפני ששבתאי עשיר גדול היה ולא היה ירא שמום והיה רניל

.. כך⁶ ואפילו בשני בצרות וששאלתם⁷ יכול אדם למכור מקח לחברו באשראי ומעלה לו דמים

...⁷ משתות או לא כך ראנו דרב נחמן הלכ' היא דקאמ' כללא דריביתא כל אנר נטר לי

.. מור לו באשראי בדמים של עכשיו מותר ואם מוסיף עליו אפילו שוה פרוטה למקח .

10 דנרי זהב אסור⁸ וששאלתם מהו ל' וטלאים ועופות כשהן בערותיהן

.. פיהן בכלי ראשון כך ראנו שאסור ב' משום דקים להו לרבנן דכלי ראשון

מבשל וכיון דמבש' הן משום איסור הלכ' ואיסור דם ובשבייל עופות ששאלתם

שהולכין לשם ואינו חדירין ואין אתם יודעין אם סונה¹⁰ היא או לא אותו עוף אין מצוי אצלינו

ולספקו בסונה אי אפשר שסונה מצויה אצלינו הרבה ואין שורה אלא באנמים ובין ביצעי

15 המים הילכך רבנן חכמ' הן לעיונינו בנויה אם אינו דורס ויש בו סימן אחד וקורקבנו ניקלף בידא

¹ Read שמיך?² *Baba Batra*, 91 a.³ Read אצרי בן עזריה and comp. *Baba Batra*, l. c.⁴ Read משתות⁵ Read דיוור or דיוור.⁶ Read בכך.⁷ Read אין מוכר¹⁰ Comp. *Hulin*, 62 b.

אפילו כדתי' בישמשא לאו סונא היא ויצי משמונה ספיקות ומותר וישיאלתם לפרוש לדר
 לכם מעשה דר' היא¹ תחילת מעשה הבין הוא דאימעיטא תורה מיישר' שם בארין ישר' עלה²
 עורה מבבל ויסדה שוב נשתכחה ועלה הילל הבבלי ויסדה ושוב נשתכחה עלה ר' הייא
 ובניו ליסדה וכיון שעלה כצא עירות הרבה שלא היה בהן לא מקרא ולא משנה ולא אפילו
 20 חמשה חומשין. ועני היה ולא היה ספק בידו ליקח ידיעות ולקנות ספרים וללמד בהן מ. עשה
 זרע פישתן ועשה ממנו חבלים ועשה נישב... ל... ד... בהן כמו שצדין יונים כרתנן³ אין פורסין נשכין
 ליונים וכול' וצר בהן צבאים ושהפן ועיבר עורותיהם וכתב תורה ולימד אותם.
 ומקרי ינוקי שפרשתם דמחו להו לינוקי טובא ודאי ינוקי לא נמרי אלא הכי במחתה ודר...
 שמואל בר שילת' הלכתא היא הילכך ינוק זוטרי אי נמי רברבי אי באישי עבדין להו כן ד...
 25 שמואל וינוקי בריאי אם מרבה עליהם ייסור אין בכך כלום אבל אם מרבה על הקט...
 הבחושים אכרי הוא ומתדין ביה זימנא ותרין וחלתה אם מקביל מוטב ואם לא... ח...
 ושליח ציבור לומר בתפילת המוספין של ימים טובים פסוקי מוסף.
 לא אמרין פסוקי אלא כדאמרין במגרא⁴ רב חננאל⁵ רב כיון שאמר בתו... תוב⁶ אין צריך
 כלום וישיאלתם בשביל עבודה היאך אנו אומרין אותה ב... בת' אנו בבית רבינו...
 30 ובכל מקום שיש בו חכ' כך אומרין רצה י' יינו' ושכון בציון ע...⁷ מהרה ויעבדוך בניך... דוש'⁸

¹ *Baba Mezia*, 85 b.² *Sukkah*, 20 a.³ *Baba Kama*, VII, end.⁴ *Baba Batra*, 21 a.⁵ *Rosh ha-Shanah*, 35 a.⁶ בנרות כרוב.⁷ יריך.⁸ בבהמה.⁹ ביושלים.

(Leaf 2, verso.)

. וברכת המינים יש שהוחם שובר רשעים ויש
 וברכת שלום כך אנו חותמין ב המכרך את
 שבין שי ד מהור או טמא כך נהגים אנחנו
 ושאלתם צייד שצד עופות הרבה ואין אנו יודעין
 5 יודעין שמותיהן מכניין על סימנן או לא כך ראינו שכל עופות שיש בהן ארבעה
 סימנן מהורין הן ואף על פי שאין מכיר שמותיהן ושאלו בהן ארבעה סימנן אלא שנים מהור'
 ובמקום שאין פרס ועונייה מצויין אפילו אין בו אלא סימן אחד כי לא דרים מהור כי דאמ
 מר' הילכ' עוף הבא בסופן אחד מהור והוא דלא דרים א' ליה רב דאשי לאממור הא דר
 בשאין בקי בהן ובשמותיהן בע ני' 2 סימני מאי א' ליה לא שמייע לי כלומר לא
 10 לי ואותקערה להי דר' יצחק' ודרב 4 וביצי עופות שנימצאו באנם כו נן
 ראשה אחד כר וראשה אחד לך' 5 דעוף מהור איכול ואילא לא חיכול דא
 אורבתו דרמייא ליונה 6 והלכ' כהורין מסקנא ושאלתם עאייל לבי כנשתא
 ומשבת ציבורא דקא ענו קדושה או יהי שמו הגדול כי קיימין או . . . יד יתבין' 7 יכל
 לענות כשהוא יושב והן עומדין או כשהוא עומד והן יושבין או היכין שפיר למעבר
 15 הכין שפיר למעבר כווחתן כדקאיימין קאים וכר יתבין יתבי ולא למחוי במיל מן

¹ Read אכסיר, *Hullin*, 62 a.² Read שני דעין.³ *Hullin*, 63 b.⁴ Read .⁵ Read יד הרי דיע קך and comp. *Hullin*, 64 a.⁶ *Hullin*, 64 a, where our texts read דרבתא דרמי.⁷ Read דיתבין דרמי.

כולא ציבורא ° והיכא דאיכא שבכא בור ואיכא רבנן דקא גרסין וליכא שאר
 אינשי דמלוו ליה לבית הקברות אלא פחות מעשרה ליבטלין ומלוו ליה או לא כך הלכה
 דאף על גב דההוא שבכא לאו בר תורה הוא ואפילו איתתא ואפילו ינוקא או ינוקתא
 והנהו רבנן דקא גרסי גברי רברבי נינהו מחייבין לאיבטולי ולאליויי בהדי שבכא
 20 דאי בר תורה הוה לא סי ליה בעשרה ולא בעשרין גברין אלא בענין כדאמור רבנן ¹ מבטלין
 תלמוד תורה להוצאת המת וכולה שמעתא ועירובי הצרות של כל שנה ושנה:
 במועד של פסח אנו רנילין לעשות: ומה שהיתקין לכם רב פינחס זכר צדיק לברכה
 שיהו גובין קמח מכל בית ובית ביום טוב האחרון של פסח ועושין אותו ריפי תקנה
 טובה עשה לכם ועשו כמותה ואל תוויז הימנה °
 25 ו... דם אישיכול ענבים אחר לתוך הקדירה או ² לתוך הקערה וי' רב חסדא מדברי
 רבינו נילמוד חוליב אדם עז לתוך וגי' ושאלתם עבדינן הכין או לא כך ראינו
 שאסור לעשות כך ואסור לחליב ביום טוב בין בתוך קדירה בין בתוך קערה שכך שנו חכ'³
 החולב והמחמץ ⁴ וכולה בשוגג בשבת חייב חטאת במייד ביום טוב סופיג את הארבעים
 דברי ר' אליעזר וכול' והלכה כר' אליעזר דרב חמא ⁵ בר גוריא איקלע לתדרעא בע' ⁶ מויה
 30 חוליב משום מאי מחייב אחא שאיל כי מדרשא אמרו ליה חוליב חייב משום מפרק

¹ *Ketubot*, 17 a-17 b.

² *Shabbat*, 144 b.

³ Our texts read והכינן; Rabinovitz offers no variants.
 as the printed text of the Talmud has it; MS. M. reads מפרק.

⁴ Read לא שבכא.

⁵ *Shabbat*, 95 a.

⁶ This is the correct reading, and not דברי,

⁷ Read ברי.

XIV.

Fragment Taylor-Schechter Collection, three leaves, paper, written in a large hand, square, with a tendency to cursive: contains the remainder of a group of Geonic Responsa, three of them having been preserved, and these not in their entirety.

1. Of the first Responsum, a single line, the last, appears on the fragment. It seems to have dealt with the question of the guardianship of the female child of divorced parents, whether she remains in the custody of the father or of the mother.

2. The second Responsum, of which the end is missing, contains a long discussion of the passage in *Baba Batra*, 80a, on the sale of the young generation of bees in a hive. The question is, how is the bee-keeper to distinguish between the old and the young, and deliver to the purchaser what he has contracted for. The Gaon replies thus: "When the young bees are born the hive becomes too small to harbour them as well as the old ones. The young leave the hive and swarm. To prevent them from flying away in all directions the keeper attracts them to a certain place by sweet melodies on the kettle-drum and on the flute, and thence they fly into the new hive prepared for them near by." It is noteworthy that the expression used by the Gaon for bee-hive is *בוארת*, probably to be read *Kuwarat*, like the Arabic and the Persian, not *Kaweret* (*כורת*) as traditionally pronounced. *Kuwarat*, to be sure, is an un-Hebraic substantive formation, but as it is of Persian origin (see Fränkel, *Aramäische Fremdwörter*) this does not militate against the Gaon's orthography.

3. This Responsum, of which the beginning is lost, contains a lengthy exposition of *Shabbat*, 34a-35b, the passage which considers the determination of the time of nightfall (*בין השמשות*). The Gaon has a contribution to make to the subject; he brings out some new points, especially by his reference to Tosefta, *Zabim*, I, end, and its bearing upon the Talmudic text.

(Leaf 1, recto.)

חפיצה בה ואין לב הבת אצל אמה:
 ואשר שנינו¹ הלוקח פירות כוארת²
 גם מי שקנה דבורים קטנים הנולדים
 מן הדבורים שיש עבשו בכוארת
 5 ואנו אין . . .³ קומינו כוארת דבורים
 שלרב . . . לא אמרו כי כשיוולדו דבורים
 קטנים ע . . הנדולים תדחק הכוארת מהן
 ויבריהו ת⁴ הקטנים מתוך
 הכוארת ו . . . אים וילכו הקטנים וישבו
 10 מנגד חוץ והן הנקראין נחיל ויבא בעל
 הכוארת ויקיף להן בתוף או בנחיל
 קול נעים ויציב להן עץ והן באין
 ונכרכין על אותו העץ ועולין וחונין
 עליו ונוטל אותן אל כוארת אחרת
 15 שנעשה להן וחונין: אותו הנחיל
 הוא פירות הכוארת ולבעל הכוארת
 הוא הוא ואם יבא אחר לקחתו מונעין
 אותו וב נו⁵ וכן נחיל שלדבורים
 אם נתיאשו הבעלים הרי אילו שלו
 20 שנינו נאמנת אשה או קטן . . מר⁶ מיכן

¹ *Mishnah Baba Batra*, V, 4; *Gemara*, 80a.² The traditional vocalization is כְּוֹרֶה.³ Read במקומינו.⁴ Read הקטנים את.⁵ Read שנינו קמא, it refers to *Mishnah Baba Kama*, X, 2; *Gemara*, *ibid.*, 114a.⁶ Read לאמר.

(Leaf 1, verso.)

יצא נחיל זה וזה הוא ששנינו
הלוקח פירות כוארת נוטל שלשה
נחילים ואשר שנינו מסרם פורש
תחילה בי יש לבעל הכוארת
5 ש . . סרס¹ את הדבורים הע . . ר כדי
שלא יולידו עוד נחיל אחר . . . פני² שהן
בחשין כי נולידו ועל ת³ אמרנו
במה מסרסין אמ' רב ה⁴ אמ' רב⁵
בחרדל ובטלה זאת דאמרי במערבא
10 משמיה דר' יוסי בר חנינה אין חרדל
מסרסין אילא מתוך שפיהם חד
חוזרות ואוכלות את דובשנן וזו
היא ששנינו באידך פירקין⁶ מרחיקין
את החרדל מן הדבורים ר' יוסי
15 מתיר בחרדל ואמרינן עלה⁷ תניא
ר' יוסי מתיר בחרדל מפני שהוא
יכול לזמ' לו עד שא . . .⁸ אומ' לי
הרחק חרדלך מדבורי הרחק
דבוריך מחרדליי מפני שהן באות⁹

¹ Read שיסרס. ² Read מפני. ³ Read וזה. ⁴ Read יהודה.⁵ רב is also the reading of MS. Rome, while all the other MSS. and the printed text have שמואל.⁶ *Mishnah Baba Batra*, II, 10; *Gemara*, 18 a, 25 a.⁷ *Baba Batra*, 25 b.⁸ Read שאתה.⁹ The editions read שמואל . . . מחרדליי שמואל . . . while the MSS. have שמואל.

(Leaf 2, recto.)

השמשות מטילין אותו לחומרו¹ שהוא
 כשבת ואין נימול לשני ימים שאם
 נולד בין בסוף ערב שבת מטילין
 אותו | לחומרו שהוא כשבת ואין
 5 נימול בערב שבת ומטילין אותו
 לחומרו שהוא כערב שבת ואין
 שבת שמיני ודאמרנן אמ' רב הונא
 בריה דרב יהושוע לענין טומאה
 כדתנן ראה שני ימים בין השמשות
 10 ספק² לקרבן יום אחד בין השמשות
 ספק לטומאה: הא מתניתין בזה היא
 שנויה: עיקר הדבר כי זה
 שראה שלש ראיות כהלכתן שתי
 ראיות מטמא משכב ומושב
 15 וצריך ביאת מים חיים ופטור מן
 הקרבן ואם אחת ראה הרי הוא
 כבעל קרי ואם אחת היום

¹ *Shabbat*, 34 b.² Read לקרבן ולטומאה.

(Leaf 2, verso.)

ושתים למחר או שתים היום ואחת
 למחר הרי זה זב גמור ואם ראה
 אחת בין השמשות הרי היא חשובה
 כשתים ודבר זה מפורש במשנה
 5 שלתוספת¹ מודה ר' יוסי אם ראה
 אחת בין השמשות אף על פי שאין
 בה כדי טבילה וסיפוג יש בידו² שתי
 ראיות מפני ששני ימים חולקין
 אותה ועל פי זאת שנינו ראה
 10 אחת היום ואחת בין השמשות
 או אחת בין השמשות ואחת למחר
 אם יודע שמקצת ראייה מהיום
 ומקצתה למחר ודאי לטומאה
 ולקורבן משום דהוה שתים היום
 15 ואחת למחר או אחת היום ושתים
 למחר: ספק ושמקצת ראייה
 מהיום ומקצתה למחר ודאי
 לטומאה וספק לקרבן: ראה שני

¹ Tosefta *Zabim*, end of the first chapter; ed. Zuckerman, p. 677, line 19.

² Editions read *בה* instead of *בירו*, while R. Hananel in his commentary on *Shabbat*, 34 b, reads *בו*.

(Leaf 3, recto.)

ימים בין השמשות הרי הן ספק ארבע
 נמצאו ספק לקרבן: ראה יום אחד
 בין השמשות ספק לטומאה מפני
 שהיא חשובה כשתים וזה הוא
 5 שאמרו מטילין אותו לחומר לשני
 ימים: ודקאמרינן הלכה בר' יוסי
 לענין תרומה אסיקנן דלא אכלי
 כהנים תרומה עד דשאלים בין
 השמשות דר' יוסי: אמ' ר' אסי¹ בר
 10 ר' זבידא העושה מלאכה שני בין
 השמשות חייב חטאת ממה נפשך:
 פירוש כגון שעשה בין השמשות
 בין ערב שבת לשבת ועשה עוד
 בין השמשות בין שבת למוצאי שבת
 15 מה נפשך או תחילתו דהאי חול תחילתו
 דאידך שבת והא מילתא עיקרה
 לננתא² דתנאיי דתנן במסכתא
 כריתות³ שבת ויום הכפורים עשה

¹ The editions and MSS. read יוסי, the current reading is that of Judah Albargeloni in ספר העתים, p. 23, who has יוסי בר אבין.

² Read פלוגתא.

³ *Mishnah Keritot*, IV, 4; *Gemara*, *ibid.*, 19a.

(Leaf 3, verso.)

מלאכה בין השמשות ואין ידוע
 באיזה מהן עשה ר' אליעזר מחייב
 חטאת ור' יהושע פוטר אמ' ר' יוסי לא
 נחלקו על העושה מלאכה בין השמשות
 5 שהוא פטור שני אומ' מקצת מלאכה
 עושה היום ומקצתה למחר ואמרינן
 עלה¹ תניא אמ' ר' יוסי שני אומ' הנבהה
 היתה מבעוד יום והנחה למחר²:. והא
 שמעתא ביאדה³ אין עושה בין השמשות
 10 אמ' להו ראבא לשמאעיה אתן דלא
 קים לכו בשיעורא דרבנן אדאיכא
 שמשא על ריש דיקלי אדליקו שרנא
 כרי שיעשו משמרת⁴:. ביומא דעיבא
 במאתא איכא תרנונלי כי התרנונלין
 15 באין לקיניהן בין השמשות: בדברא
 והיא השדה: ליחזי אורבי כי העורבים
 שבין לקיניהן עם חשיכה: או אדנא⁵
 והוא ירק שמצוי הרבה בבבל וקוראין
 אש . . .

¹ *Keritot*, 19 b.² The editions have an essentially different text.³ ביאורה.⁴ Perhaps the same as חוקקא, i. e. תוספת שנה.⁵ The later editions of the Talmud read אדנא, while the old editions as well as the MS. have ארני; comp. Rabbinovicz, *Variae Lect.*, ad loc.

XV.

Fragment Taylor-Schechter Collection, two leaves, paper, square hand, with a slight tendency to cursive. The fragment consists of a quire, of which one or two leaves are missing. It is the remainder of a collection of Geonic Responsa, the two preserved having been the eleventh and twelfth in the collection.

1. The first Responsum of the two preserved, of which the beginning and the middle are missing, is a somewhat lengthy commentary on *Kiddushin*, 54 b-56 a, dealing with מעשר שני. This Responsum is of great importance in the text criticism of the Talmud. Besides offering a number of variants to our printed editions, to which attention is directed in the footnotes, it contains a long passage, on folio 54 b, entirely missing in our text. The discussion in the Talmud (*Kiddushin*, 54 b) assumes that, granted the principle מ"ש ממון הדיוט, we must apply it not only to מ"ש at Jerusalem, but also to מ"ש outside of the Holy City. But this assumption flatly contradicts the plain statement of the Talmud, in *Sanhedrin*, 112 b (comp. also *Yer. Pe'ah*, VII, 20 c), that, in the opinion of all authorities, מ"ש outside of Jerusalem is מומן גבוה. The difficulty did not escape the attention of the Tosafists (comp. *Kiddushin*, 53 b, s. v. איהו), who tried to explain it away. Now, however, it seems that this point was actually discussed in the Talmud, in a passage which the Gaon knew, but which escaped from the text that has come down to us (1 recto, lines 1-3). Unfortunately, the beginning of the Responsum is missing, so that we are left in ignorance as to the conclusion reached by the Talmud.

2. The second Responsum deals with the text of the Mishnah and the Gemara of *Soṭah*, 27 b and 29 a-b. The Talmudic passage in question presents no difficulties, but as the Talmudists of the time of the Gaon were not well informed on details of טהרות, they turned to him with their questions, and he entered into them with some degree of particularity.

מן החלה דברי ר' מאיר וחכמי¹ חייבת אמ' רב חסדא מחלוקת במעשר שני בירושלם דר' מאיר סבר ממון גבוה הוא ורבנן סברי ממון בעלים הוא². גמר' תא שמע הפודה נטע רבעי שלו מוסיף עליו חמישיתיו³ בין שהוא שלו⁴ ובין שניתן לו במתנה מני אי נימא ר' מאיר כיון דיליף קדש קדש ממעשר היכי מצי יהיב ליה במתנה אילא לאו ר' יהודה לעולם ר' מאיר והכא במאי עסקינן דיהביה ניהליה כשהוא סמדר ודלא בר' יוסי דתנן ר' יוסי אומ' סמדר אסור מפני שהוא פרי⁵ פירוש זו כפירוש הכא שונה ברור הוא⁶ כי יש לה עמידה בר' מאיר דאמ' נטע רבעי ומעשר ממון גבוה הוא ולא מצי אדם יהיב ליה במתנה אילא מיהו סמדר לאו פרי ויאחיב ליה במתנה גמר' תא שמע משך הימנו מעשר בסלע ולא הספיק לפרותו עד שעמד בשנים⁷ נותן לו⁸ בסלע ומשתכר בסלע ומעשר שני שלו מני אי נימא ר' מאיר כיון דאמ' ר' מאיר מעשר ממון

² *Kiddushin*, 54 b, comp. the introductory note. ³ Read חמישיהו.

³ The editions of the Talmud read קורש גברי ליה והא מצי יהיב ליה וכו' . . . קורש ממעשר . . . עסקינן כגון דיהיב כשהוא סמור . . . ואמר סמור וכו' .

⁷ The editions read **בשרים**.

⁸ י is missing in the text of the Talmud, l. c., but is found in the text of the *Mishnah*, *Ma'aser Sheni*, IV, 6.

(Leaf 1, verso.)

גבוה הוא היכי מצי קני ליה במשיכה הא בעינא ונתן
 הכסף וקם לו וליבא לעולם ר' יהודה היא והבא
 חד סתאמא והבא תרי סתאמי ואי סתאמא דוקא
 הוא מה לי חד סתאמא ומה לי תרי סתאמי אילא אמ'
 5 רב נחמן בר יצחק הלכה כר' מאיר במעשר הואיל
 וסתים בבחירתא כואתיה¹ פירושה ברור כי
 השתים הראשונות נמצאת דרך דסאלקן^{לומר} אפילו לר'
 מאיר אבל הא דמשך ממנו מעשר בסלע שהדבר
 ברור בה כי המעשר נקנה במשיכה אף על פי יי
 10 שלא נתן לוקח דמים לא נמצאת דרך לה עמידה
 אליבא דר' מאיר דאמ' מעשר ממון גבוה הוא כי
 הנבוה אין נקנה במשיכה עד שיתן דמים וכאשר
 מפורש במשנתנו רשות גבוה בכסף² והתורה
 אמרה ונתן הכסף וקם לו ואפילו יתומים אמרנא
 15 בהן אמ' רב נהילאי בר אידי אמ' שמואל יתומים
 הרי הן כהקדש ולא מיקנו אילא בכספא³ והרי
 סתים במשנתנו כר' יהודה במעשר ועל כן שאלנו

¹ *Kiddushin*, 54 b; the editions read לו . . . ונתן. אמאי משהכר בסלע ונתן . . . לו
 אמר רחמנא אלא לאו ר' יהודה למילס ר' יהודה והבא וכו'.

² *Kiddushin*, I, 6; *Gemara*, *ibid.*, 28 b; the editions read ה:גבוה.

³ *Gittin*, 52 a, where the editions read ה:הילאי, instead of ה:הילאי, but Alfasi has the same reading as our MS.

(Leaf 2, recto.)

היבא דאיכא איסורא חתם קנסינן מעות נופן
 אצל המוכר הן ואותו קנסו חכמים והרי פירשנו
 את השמועה פיסקא באר היטב אחר
 שכתבנו את הנירסא כאשר ביקשתם :

יב והא דתנן בו ביום דרש
 6 ר' עקיבא וכל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו
 וכו' ¹ ומקשינן ומאחר דאין לו למה טמא ² ליפרשה
 מרנא עיקר דילה דראשא דר' עקיבא אינו אומ'
 טמא אילא יטמא לטמא אחרים לימד על ככר
 10 שני שהוא מטמא את השלישי אמ' ר' יהושע מי
 ינלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיתה אומ'
 עתיד דור אחר לטהר ככר שני ³ שאין לו ⁴ מן
 התורה אקשינן וכי מאחר שאין לו מן התורה
 למה הוא טמא ואהדרינן אמ' רב יהודה אמ' רב
 15 מן התורה אין לו מדין קל וחומר יש לו מטבול יום
 דכת' ביה ובא השמש ומה טבול יום שהוא מותר
 בחולין ובמעשר דתנן ⁵ טבל ועלה אוכל במעשר

¹ *Mishnah, Soṭah, V, 2; Gemara, 27 b.*² *Soṭah, 29 a.*³ Read שלישי.⁴ Read לו בקרא מן.⁵ *Nega'im, XIV, 3; the words טבל ועלה are missing in our text of the Mishnah, but the Talmud (Pesahim, 35 a, and parallel passages) has them.*

(Leaf 2, verso.)

העריב שמשו אוכל בתרומה אם נגע בככר פסלו
 מן התרומה אוכל שני שהוא פסול בחולין בפשוטו
 שלמקרא כל אשר בתוכו יטמא שנמצא כלי חרש
 ראשון ואשר בתוכו שני והכתוב טימאו אפילו
 5 בחולין דין הוא שאם נגע בו ככר שלישי שלתרומה
 נפסל ותנן התם¹ שרין שנמצא בתנור הפת שבתוכו
 שנייה שהתנור תחלה ואמרינן עלה אמ' ליה רב אדא
 בר אהבה לרבא חי'יה לתנור כמאן דמלי שרצים
 ותיהוי הא פת ראשונה אמ' ליה לא אמרינן כמאן
 10 דמלי שרצים דאמי דתניא יכול כל הכלים מיטמאין
 מאויר כלי חרש תלמ' לומ' מכל האוכל האוכלין
 ומשקן מיטמאין באויר כלי חרש ואין כלים
 מיטמאין באויר כלי חרש ואי סלק' דעת' אמרינן
 תנור כמאן דמלי שרצים דאמי בשרין קא נאנע²
 15 נמצא לדברי משנה זו התנור ראשון והפת
 שבאוירו שנייה והוא ככר שני וכן דרש ר' עקיבא
 כי לא נאמר כל אשר בתוכו טמא אילא יטמא

¹ *Kelim*, VIII, 5; *Pesahim*, 20 a, and parallel passages.² *Pesahim*, 20 a-20 b; comp. Rabbinovicz, *Variae Lectiones*, ad loc.

XVI.

Fragment Taylor-Schechter, vellum, 13 × 15 cm. (oblong), writing square, quire of two leaves, the middle portion missing. It represents the remainder of a collection of Geonic Responsa, the last of which in our fragment is numbered sixteen.

It contains four Responsa, all of them, unfortunately, in incomplete condition. Neither their author nor their date is ascertainable. However, the assumption is warranted that they belong to the later Geonim; and as the first two Responsa are elsewhere ascribed to Hai, the last of the Geonim may perhaps be accepted as the author of all of them.

1. The first Responsum, the beginning of which is lacking, deals with the validity of a marriage contract (כתובה) signed by a number of witnesses, some of whom were related to the contracting parties. Though the Jewish law in general terms excludes relatives from acting as witnesses to a marriage, the Gaon declares the document valid, because, as there were other witnesses besides, there was no proof that the kinsmen had not attached their names to it as a coveted distinction, or been invited to do it as a courtesy, and the Gaon grants this latitude of interpretation even when the signature of the kinsmen occurs first in the order of the witnesses. This decision is based on the statement in *Baba Batra*, 162 a, b. It is noteworthy, that the Gaon's reading of the Talmudic text differs essentially from our accepted reading. Our text (162 b) has חתומין על השטר, while the Gaon reads חתומין עלי, indicating that the second clause in the Baraita refers, not to a new case, but to the same case treated of in the first

clause. That the Gaon's reading is correct appears from MS. M. and from Rashbam, *ad loc.*, both of which have עליו as well as על השטר, the only explanation for which is that the original עליו was retained even after the text was changed by the addition of על השטר. The probability is that the change finally producing our present reading was made by Rabbenu Hananel, who had the theory that the second case in the Baraita was entirely different from the first; hence על השטר had to be inserted as the beginning of the new sentence.

Our Responsum is practically identical with that given in Harkavy, 42, but it offers a number of more acceptable readings. Comp. also תה"נ, ed. Coronel, 102.

2. The second Responsum, of which a few lines are missing at the end, deals with a dispute between brothers on account of the water supply in a house inherited by the two jointly from their father, and divided between them soon after his death. Some years later one of them claimed for himself exclusive rights upon the water supply gathered from that section of the roof which covered his part of the house, thus proposing to withdraw from his brother some of the water that had flowed into the cistern at his end of the property, the only cistern with which the house was furnished in their father's time as well as their own. The Gaon decides against him, on the ground that the second brother had by this time acquired prescriptive rights (חזקה) upon the whole water supply as well as the cistern at his end of the property. These were privileges to which a definite value should have been assigned at the time of the division of the property, and the division should have been made with their valuation as part of the inventory. The second brother's water supply could, therefore, be curtailed only by an act of injustice.

This Responsum is essentially the same as that given by Harkavy, 41, so that our two Responsa, both of them attributed to Hai, occur in Harkavy reversed.

3. In this Responsum a few lines are missing at the

beginning. It deals with the Talmudic passage in *Pesahim*, 71 a. The Gaon first of all establishes the correct text, שְׂמַחָה בָּחֵי, not בָּקֵי as it was read by his correspondents, probably residing in an Arabic-speaking country, in which בָּחֵי and בָּקֵי were pronounced alike. They must have represented the phonetic identity orthographically. The main difficulty in connexion with the text which the Gaon was called upon to solve was of a theological nature. It is an accepted principle with the Rabbis that כַּהֲנִים אוֹכְלִין (כַּהֲנִים אוֹכְלִין וּבַעֲלִין (*Pesahim*, 59 b), atoning power resides even in those portions of the sacrifices eaten by the priests, of those sacrifices, that is to say, that are not wholly consumed upon the altar. Several questions arise with regard to this point. How is it with the יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים, the priestly portions of which cannot be eaten until after the Great Day has passed, and atonement has presumably taken place? Still more difficult of solution the question becomes if the Day of Atonement falls upon a Friday. As the priests' portions cannot be prepared on the Sabbath, they lie over a second night, which renders them unfit. The same difficulty inheres in all the sacrifices brought on Sabbaths, and on holidays falling on the Sabbath, intended to be partly eaten by the priests, which, however, they cannot use until the Sabbath is over. The Gaon¹ reaches a solution by a peculiar explanation of כַּהֲנִים אוֹכְלִין וּבַעֲלִין מִתְּכַפְּרִין. His view is that atoning power resides, not in the act of eating, but in the character and state of the sacrifice. If the sacrifice is of the right sort, and there is nothing in it to prevent the priests from using the portions assigned to them for food, it does not matter whether these portions are eaten by the priests or not: they are not deprived of their atoning power. This explanation covers the case of all Sabbath sacrifices, and it also covers the case of the sacrifice on a Day of Atonement falling on any day except Friday, because we know beforehand that the priests will be able to eat their portions immediately

¹ Comp. also Tosafot on *Pesahim*, 59 b, catchword יָבִיל.

the Sabbath or the Fast is over; the delay will not have rendered them unfit. It is otherwise with the sacrifice of the Day of Atonement falling on a Friday. Then a second night must pass before the priests can prepare their portions, and the law is that no sacrifice may be eaten after more than one night has passed over it. The Gaon must resort to another explanation for this case. Basing his view on the statement in *Shebu'ot*, 8 b, he holds that on the Day of Atonement the atoning power is confined to the Azazel; the other sacrifices, of which the priests have portions assigned to them, do not possess their full atoning power on that day; they have only a preventive action; they avert suffering from the sinner whose sin cannot be atoned for by the scapegoat, because it is of such a nature as to require the expiation of death.

It is highly interesting to compare the Gaon's conclusions with those of St. Barnabas, in his Letter, VII, 4. He says: "And they shall eat of all the rams sacrificed for their sins on the day of fasting. And—note well what I am about to say!—the priests alone shall eat all the inner parts, unwashed, together with vinegar!" Up to this time it has not been noticed that the argument of St. Barnabas is also based on the principle of *כהנים אוכלין ובעלן מתכפרין*, according to which the atonement of the Day of Atonement could become effective only after the priests had eaten the parts allotted to them. His assumption that the priests ate their portions during the day itself, while the people were fasting, is, of course, wholly incorrect, though I cannot believe, with Güdemann (*Religionsgeschichtliche Studien*, p. 106), that it is an intentional misrepresentation. Barnabas simply put together several Rabbinic statements, and drew an unwarranted conclusion. He knew, as is said in *Pesahim* (l. c.), that on Sabbaths, or holidays falling on the Sabbath, the priests would eat their portions of the sacrifices unboiled, in order not to delay the atonement¹ the act effected. Also he knew that it

¹ Comp. Rabbenu Hananel on *Pesahim*, 71 a.

was not a transgression to drink vinegar on the Day of Atonement, because it is not customarily used as a drink (*Yoma*, 81 b). These two statements he combined, and obtained a conclusion that cannot hold water.

There is an apparent contradiction between *Pesahim*, 71a, and *Mishnah Menahot*, XI, 7. In the former passage, it is assumed that it was the custom of all the priests to eat their sacrificial portions raw on Sabbaths and holidays falling on the Sabbath; while the other text limits the practice to the Day of Atonement falling on Friday, and even then it is described as the habit of the less cultured priests¹. The contradiction disappears if we accept the view of the Gaon, that the שְׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים had no atoning power, and hence there was no need for the priest to hasten his meal.

4. The fourth Responsum, the end of which is missing, deals with the correct reading of the Mishnah text in *Erubin*, III, 1. The Gaon calls attention to the fact that the *Babli* and the *Yerushalmi* have substantially different readings of the passage. From the discussion of this Mishnic passage in *Erubin*, 30 b, we see that our reading of the Mishnah is as old as the Babylonian Amoraim, though the Talmudic discussion may be a Saboraic interpolation.

¹ My conjecture is that the Mishnah ought to read שְׂעִיר instead of שְׂעִירָה, נֶשֶׁח in this passage having the meaning of "stomach." Comp. Maimonides in his *Commentary*, ad loc., and Ginzberg, *Orientalische Studien* (*Theodor Nöldeke zum siebenzigsten Geburtstag*), II, p. 612.

(Leaf 1, recto.)

העדים הכשרים ואף אם בראש הוא חתום אומרין שמא
 רוחא שביק למאן דקשיש מיניה לפיכך תתקים העדות
 בשאר וכן אנו מוציאין כשאמר¹ אמ' רב עמרם שאין
 למידים משיטה אחרונה אמרנן אמ' ליה רב נחמן לרב
 5 עמרם מנא לך הא אמ' ליה דתניא הרחיק את העדים
 שתי שטין מן הכתב פסול שטה אחת כשר ואיבעיא
 להו² שטיטה אחת ומחצה מאי ופשטינן מיהא הרחיק
 את העדים שני שטין מן הכתב פסול פחות מכן כשר
 היו ארבעה וחמשה עדים חתומין עליו ונמצא אחד מהן
 10 קרוב או פסול תתקים העדות בשאר מסיעא ליה
 לחזקיה דאמ' חזקיה מלאהו בקרובים כשר הרי
 נתברר כי כתובה זו כשרה ואין בה פגם: וששאלתם³
 ראובן היה שוכן בחצר והניח שני בנים והיתה דרך
 המים מן הגנות ומבל צרך⁴ עוברת במקום ידוע והיתה
 15 האמה קבועה מאבות אבותיהם חלקו החצר והתנו
 על עצמן כל צד שיניע לכל אחד יקה אותו באבניו

¹ *Baba Batra*, 162 a.² *Ibid.*, 162 b.³ *Comp.* יתרה, 48, by Rabbi Judah ben Rabbi Asher.⁴ *Harkavy, Responsen*, 42, has also צרך, but perhaps it is to be read צדין.

(Leaf 1, verso.)

ועפרו ובנינו ובכל שבח שיש בו אם רב אם מעט לאחר
 שחלקו ושכנו שנים הרבה נפלה ביניהם מריבה על עסק
 ממון וסתם האחד דרך המים ואמ' אין לך עלי מים והסכים
 על מה שאמרו חכמ' ¹ האחים שחלקו אמ' לו השני זה הדבר
 5 אין להן דין דרך ולא דין אמת המים ולא דין חלון ואני לא
 שניתי ולא חילפתי יורנו אדוננו גאון שורת הדין
 כך ראינו כי כלל הדין כיון שעברו שנים אחר החלוקה
 והמים עוברין כמנהגם הרי עמדה החזקה ואין לאחר
 מהם למנוע את המים ולא לסתום בפניהם ולאו מטעמיה
 10 דהאי דפריש אין להם דרך זה על זה אין להן דרך ²
 דרך והדין כך הוא כי חצר שחולקין אותה שנים
 ונופל לאחר הצד החיצון שהיה הפתח בו ודרך הצד
 הפנימי עליו אין לפנימי אחר החלוקה על החיצון דרך
 וכן אם היו המים נשפכים מצד אחד והמרזב מוכן
 15 בו ונפל לאחר מהן אין עליו להעביר את המים כמו
 שהיו בראשונה אלא האחד מוציא את מימיו ממקום

¹ *Baba Batra*, 7 b.² Read דין דרך.

(Leaf 2, recto.)

בדבר חדא ששחיטת שעירי דרגלים מותרת בשבת אבל
 בישולן אסור¹ בשבת לפיכך אין נאכלין בשבת אילא חי ושמחה
 בחי ליכא: ² ואם מעכב עד שתצא שבת ומבשל הרי יצא יום
 שבת בלא שמחה ועוד מתמיה הכהנים אוכלין ויש³ שמחין
 5 ואתא רב פפא ופריק פירוק אחר שאין שמחה זו בשבת בבשר:
 וספרים שאין בהן חי טעות הוא: וכתבתם שמחה בקאי
 ליכא ולא כן הוא אילא שמחה בחי ליכא: ואשר פורש במסכתא
 מנחות⁴ לענין יום הכפורים חל להיות ערב שבת הבבליים
 אוכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה ודאי הדבר כאשר
 10 כתבתם דקימא לן מפני הבישול שאין יכול לאכל ביום
 הכפורים וכשיצא ותבא השבת אין יכול לבשל בשבת
 ועריכין לאכלו עד הצות לפיכך מי שדעתו יפה אוכלו
 כשהוא חי: והאלכסנדריים כן היו נוהגין לאכלו: ואשר
 כתבתם כיון שאין הכהנים אוכלין אותו ביום עצמו הנה
 15 לא נתכפרו עונותיהם שליש⁵ בו ביום לא כן הוא הדבר
 אילא כיון שהן מוכנים ועומדים לאכלן עונותיהם מיתכפרין

¹ The copyist first wrote אסור and changed it to אסורין.

² *Pesahim*, 71 a.

³ וישראל = ויש'.

⁴ *Menaḥot*, XI, 7; *Genara*, ibid. 99 b.

⁵ של ישראל = שליש'.

(Leaf 2, verso.)

שאין אכילה זו דוחה את תענית יום הכפורים ועוד הכפרה
 תלויה בשעיר שלעזאזל ואם תאמר תולה מה שתלוי הוא עד
 שאוכלין הכהנים את החטאת אין בכך כלום וישר' בלא עון
 דהא¹ תנן לענין ידיעות הטמאה יש בה ידיעה בתחלה ואין
 5 בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בפנים יום הכפורים תולה
 עד שידוע לו ויביא בעולה ויורד ואמרינן² עלה וכי מאחר
 שאינו מכפר למה תולה אמ' ר' זירא לומר שאם מת מת בלא
 עון אמ' ליה ראבא אם מת מיתה ממרקת אילא³ להגן עליו מן
 10 היסורין: וששאלתם⁴ מערבין לנזיר ביין וליש' בתרומה
 10 סומכוס או' אף בחולין ונתקשה לנו מאד ויש עמנו ספרים
 ואין בהן אף בחולין אילא סומכוס אומר בחולין יכתב לנו
 אדננו גאון איך גריסת הדקדוק ויכתוב תנא⁵ מפני שיכול
 לחזין ולילך בשירה תיבה ומגדל עד מצות לא להנות נתנו
 היאך הגירסא והפירוש ודאי יש שגורסין סומכוס או'
 15 אף בחולין אילא מיהו בארין ישר' אבל חכמי בבל כולן גורסין
 סומכוס או' בחולין ויש בין אלו לאלו חילוף ברור כי רשונה⁶

¹ *Shebu'ot*, I, 2; *Gemara*, *ibid.*, 2 a.² *Shebu'ot*, 8 b.³ Our texts read אלא אמר רבא; *Rabbinovicz*, *Var. Lect.*, offers no variants.⁴ *'Erubin*, III, 1; *Gemara*, *ibid.*, 26 b.⁵ *'Erubin*, 30 b.⁶ ראשונה.

XVII.

Fragment T-S., three leaves, 21×16 cm., writing small, square, with a tendency to cursive; the numbers and marginal notes, except the sheet mark at the top, are in a later hand, and in black ink, while the text is brown. It represents the remainder of an unusually large collection of Geonic Responsa, in fact, the very largest known. The numbers run up to 593, of which our fragment contains from No. 498 to No. 505 consecutively; then from 568 to 577 consecutively; and finally from 585 to 593 consecutively. The large number of 497 are missing from the beginning, and there is, of course, no telling how many more there were after 593. They cover a number of branches of Rabbinic law, the various subjects being noted in the margin by a later hand. The annotator used the classification of the Code of Maimonides, but he was either ignorant or careless, for he allows a glaring mistake to stand on the first page preserved. Misled by the word *מבוי*, which occurs prominently, he classifies one Responsum under *עירובין* which actually belongs under *שמותין*. All the Responsa preserved are anonymous, and as only a very few of them occur in other collections, there are no means at hand for determining their authorship and date. We may, however, assume that they belong to a number of different Geonic authors of various epochs.

1 [498]. The first Responsum in our fragment, the beginning of which is missing, deals with the case of a man's giving his property to his mother before his death. The Gaon rules that on the death of her son she can make no use of the property, nor dispose of it in any way, until she has paid the dowry to the widow, her daughter-in-law.

2 [499]. The second Responsum gives the decision of the Gaon in a dispute regarding an alley-way (*מבוי*). One of the several parties having a common alley-way moves from his house, and he makes a claim upon his former

neighbours, asking them to pay him for his share of the alley, which he is no longer using. The Gaon decides against his claim.

3 [500]. This Responsum is identical with the one attributed to Nahshon Gaon in the Geonic collection שער צדק, 81 b, 17. The subject dealt with is the sale of a slave under false pretences. His physical condition was impaired, yet his master asked and obtained the value of a slave in perfect health. The purchaser discovered the fraud practised upon him, and, after having had the slave cured, he demanded from the former owner a sum of money equal to the difference between what he paid for him and what his real value was at the time. The first master declared his willingness to take back the slave and return the money, a proposition to which the second master would not agree, as he had taken the trouble and gone to the expense of having the slave put into good condition. The Gaon decides that the purchaser's claim is justified.

4 [501]. The third Responsum in the fragment deals with a note of indebtedness, signed by two witnesses, which the alleged debtor refused to honour. The witnesses recognised the handwriting as theirs, but as they could not remember the sum of money mentioned in the note, their testimony was of no value, and the maker of the note could not be held to the payment of the sum therein mentioned. Comp. ג"ט, 84 a, 1; and Müller, *Mafieah*, pp. 237, 487.

5 [502]. An agent was sent to Egypt to purchase merchandise. On his journey he was attacked by brigands, who threatened his life. To save himself he showed the highwaymen where his employer's money was hidden. He now contended that he was not called upon to make good the loss, since, in any case, even if he had sacrificed his life, the money would have fallen into the hands of his assailants. The Gaon supports him in this contention, provided he can prove by means of witnesses, or will asseverate by means of an oath, that his supposition is

correct, that the brigands would in any case have found the money.

6 [503]. The Gaon decides that a debtor may force his creditor, who holds a promissory note against him, to take an oath that he has not paid up his indebtedness, as he himself maintains he has done; and this right belongs to him even though the creditor is willing to waive his alleged claim, if only the debtor will take the oath. There can be no doubt that this Responsum is the same as that quoted in a Responsum addressed to Hai (חמדה ננוה, 136), where it is ascribed to Natronai Gaon.

7 [504]. To this very day, the Gaon says, priests are under the obligation to avoid defilement. It is very probable that this Responsum is merely an extract from a much longer one found in the collection חמדה ננוה, 55, also attributed to Natronai Gaon. Comp. ק"ג, 4.

8 [505]. A debtor sends the amount of his indebtedness to his creditor through a messenger. The debtor receives a letter from the creditor acknowledging the receipt of the money. Later the creditor denies having written the receipt. Before the matter is cleared up, the creditor as well as the messenger die, and the heirs of the creditor claim the money due to their father. Though witnesses are found to testify that the handwriting is the creditor's, the father of the present litigants, they continue to urge their claim, basing it upon the contention that there is no way of establishing that the receipt refers to the transaction under discussion rather than some other debt owing from the same debtor to their father. The Gaon's decision is missing.

9 [568]. Of this Responsum only the last two lines have come down to us, and they contain the rather interesting statement of the Gaon based on a Talmudic passage (*Ta'anit*, 11 b), that study is of greater importance than fasting, but fasting surpasses almsgiving.

10 [569]. Here we have the Gaon's view on יחוד ארוסה, after the recital of ברכה נשואין. Comp. ש"ן, 19 b, 14; and 58 b, 24.

11 [570]. The Gaon writes out the formulæ for several sorts of deeds of gift from a father to his children, the expressions differing according to whether the deed becomes operative during the father's lifetime or after his death. Comp. ג"ש, 45 a, 5.

12 [571]. Here we have a case in which the dowry is paid out, though it be the woman who insists upon the divorce. Comp. חש"ר, II, 46, and ג"ש, 59 a, 30.

13 [572]. "A bachelor made out a deed of gift. Later, when he married, he made out a second deed of gift, transferring the same property to his wife, and in the presence of the first recipient, who uttered neither protest nor objection." The Gaon decides that the second transaction, and not the first, is valid.

14 [573]. The Gaon decides that an oath taken on a prayer-book is as sacred as one on the scroll of the law, and he who takes such an oath cannot be absolved from it. This Responsum is attributed in one source to Saadia, and in another to Hai; comp. Müller, *Mafteah*, p. 230.

15 [574]. The Gaon rules that a Jew who owns orchards, the fruit in which must be gathered day by day, so that cessation from work on Sabbaths and holidays would entail a serious loss, may sell an average day's pickings to a Gentile on the eve of the Sabbath or of a holiday. The sale must be completed before the day of rest enters, so that the Gentile does no work for the Jew on a holy day. Comp. ה"פ, 125; and Fragment XXI, 2, recto, below.

16 [575]. Though butter churned by Gentiles may be bought and eaten by Jews, the Gaon advises against it. This Responsum is found also in the Geonic collection שערי תשובה, 188, where it is attributed to Natronai Gaon.

17 [576]. This Responsum contains the decision of the Gaon with regard to נזיר. It is not improbable that this is the Responsum to which Maimonides expresses his vigorous opposition; comp. Maimonides, ביאה, XI, 15, and ש"ח, 173.

18 [577]. The Gaon goes into details as to the character

of the testimony admissible in the case of an עונה. The end of this Responsum is missing.

19 [585]. The contents of the Responsum are difficult to determine exactly, because the beginning is missing. All that can be gathered from what remains is that the case dealt with is what the judge of a certain town suspects is a mock divorce, desired for the purpose of escaping the payment of debts. The debt owing to a divorced woman, namely, her dowry, must be paid by the husband before all others. If, then, a man is hard pressed, the expedient of divorcing his wife may occur to him, the intention being, of course, to re-marry the woman, and again come into possession of the dowry. The judge in our case was willing to grant the divorce on condition that the husband took an oath not to re-marry the woman. The Gaon shares his suspicions, and sustains his decision. It is noteworthy that the Responsum mentions in full the name of the judge, David¹, and of the parties concerned.

20 [586]. This Responsum contains the interesting statement that the old-established custom, reaching back to Talmudic times, of taking an oath publicly on the sacred scrolls in the synagogue, was discontinued in the day of the Gaon. Instead, when the occasion required it, a conditional excommunication was proclaimed in the synagogue, as follows: "If thou, *N. N.*, owest money to *N. N.*, and dost not acknowledge the debt, thou art under the ban." Judging by the style of the Responsum, and the views expressed in it, we shall not go far wrong in ascribing it to Hai. Comp. especially his Responsa in ש"ט, 73 a and 76 a. In the latter Hai writes thus: "Such a thing as taking an oath on the sacred scrolls has come under our notice neither personally nor through the reports and traditions of scholars from generations ago. Our procedure is as follows: The draped bier is brought [into the synagogue]; and in it is a cock (Aram. נברא), symbolic

¹ David Ibn Haḡar? Comp. about him Steinschneider, *Arabische Literatur*, p. 143. Comp. also ש"ט, II, 36-7.

of man (Aram. נברא); lights are kindled, symbolic of the soul of man; ashes are strewn under the feet [of the one who is to take the oath], to indicate that man is but dust and ashes; empty, distended hides are put before him; they threaten him, saying, Behold, all these shall be signs unto you! Then children come with trumpets (שופרות), while the man is led up to the place before the Ark, and the precentor stands on the platform next to the Ark, and says: *N. N.*, who does not confess the truth, may he be overtaken by thus and thus [the curses of a ban]¹."

21 [587]. This Responsum deals with the limitations of the rights of a husband in the property of his wife. Comp. ח"ג, 25.

22 [588]. The Gaon gives the formula of the oath to be taken by a widow who makes demand for her jointure from the estate of the heirs of her late husband. This Responsum is identical with that found in the Geonic collection ח"ג, 26, where it and the previous one, No. 21, are ascribed to Rabbi Zemah. Comp. also ש"ץ, 65 b, top; and Müller, *Mafteah*, 148, for it appears in the former that it was still customary to take oaths in the time of the Gaon addressed.

23 [589]. The Gaon renders the decision that a widow left with an infant at the death of her husband may not withdraw her dowry from the estate until the child has reached the age of two years, the period during which a mother has the duty to nurse a child, and during which re-marriage is prohibited.

24 [590]. *A* dies, and *B* of his own accord pays his heirs money which he confesses he owed to the departed, though no memorandum of the debt was found. The heirs wish now to force him to take an oath that he has acknowledged the full extent of his indebtedness. The Gaon decides against the heirs. Comp. ש"ץ, 72 a, 5.

25 [591]. The Gaon decides that a widow claiming her dowry from her late husband's estate must take an oath

¹ Comp. ארזה חיים, II, p. 503; שו"ה, ed. Lyck, 10; and ש"ץ, 69 a, 72.

asseverating the justice of her demand, even when the estate does not suffice to satisfy her claim in full.

26 [592]. This Responsum deals with the status of a child born out of wedlock, a certain man being designated by the mother as the father of the child. The Gaon's decision is that such a child is not to be considered a bastard (ממזר); nevertheless, the alleged father cannot be held responsible for the maintenance of the child, nor is the child to inherit his estate after his death. If circumstantial evidence corroborates the woman's allegations, the man is to be excommunicated and exposed to public disgrace. Comp. ג"ק, 39, and ש"ץ, 46 b, 11.

27 [593]. This last Responsum of our fragment, of which only the beginning has been preserved, deals with a promissory note whose genuineness is denied by the supposed debtor. It is perhaps another version of Responsum 133 in the Collection שער יחשובה.

(Leaf 1, recto.)

5^a

השתי וכתבו לאמו לא כל הימנו כשהניח בעלת חוב שלו והקנה לאמו ומה שהקנה לא עשה ולא כלום ודין הוא שתתן הזקנה ממה שהקנה לה בנה כתובת כלתה בשבועה דלא אתפסה צררי ולאחר שתיטול כתובתה כלתה כל מה שנשתייר הו לזקנה כל מה שתרצה תעשה תרצת¹ לבן בתה

5 או לאחרים תתן תצט² ומבוי שרחב ארבע ויש בו שלש חצרות ואחד

שהן . . . את פתחו למקום אחד ואמ' להן לבעלי הצרות או תנו לי שלש המבוי שמניע עירובין

ל' או תנו לי דמים והללו אומ' לו לא נתן לך כלום בוא ודור עמנו מה הדין כך ראינו שזה שאמ' תנו לי חלקי או דמיו שלא כדין אמ' שאין חולקין את החצר עד שיהא בה ד' אמות לזה כול² וכל שכן מבוי שאינו עשוי אלא לדרך שאין חולקין אותו כלל שאף על פי שהל' כר' יהודה דאמ' אית דינא דגוד או אגוד³ הני מילי היכא שאומד או את מיגד או לא וגודי אבל הכא אגוד איכא גוד ליכא ומה שאמרו לו הן אין

10 אנו נותנין לך דמים אלא בוא ודור עמנו כדין אמרו לו כדתנן⁴ שני אחים אחד עני אחד עשיר הניח להן אביהן מרחץ ובית הבר עשאן לשכר השכר לאמצע עשאן לעצמו הרי עשיר אומ' לעני קח לך עבדים וירחצו בבית המרחץ קח לך זיתים

15 ועשם בבית הבר והדא מתניתא הלכה היא וליכא דפליג עליה תלך המוכר

עברו לחב⁵ והיו בו מומין והשביחו אדונו השני יש על הראשון לחזיר לו דמי

מכירה מומין לשני כמה שיאמרו הבקוין⁶ וראשון שאמר לשני טול דמים שנתתה לי וה' והחזיר לי עבד שלא כדין הוא עושה לאחר שנידלו שני והשביחו ולא כל הימנו אלא יתן לו דמי מומיו: תלפא⁷ והא דאמ' רבנן⁷ כותב אדם עידותיו על השטר

20 ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים היכא דחתמין תרי שהדי על שטר ואמ' קמי בי דינא דהא חתמות יד נינהו מיהו לא פקיע⁸ לן בממונא כמה האוי אם כמה

דכתיב בשטרא או לא היכין עבדין בהאי שטרא כיון דקא משהדין דהיא חתמות ידיהו מגבינן על פומהון אי דיל'⁹ כיון דלא פקיעי¹⁰ בממונא כמה האוי הוה לה פלגו דסהדותא ולא מגבינן על פומהון כיון דקא אמרין לא בריר לי ממונא דכתיב

25 בשטרא כמה הוי לא מגבינן ביה דאית למימר במאי קא מפיק מנזיה

ממונא מן לווה במימרא דעדים הא עדים נופייהו קא אמרי לא קים

לן בממונא והולכך איתרע ליה שטרא: תלפא⁷ ראוון

ב . . ש הלך למצרים שיגר עמו שמע' טו' זהובים לקנות לו בה

¹ Read רצה.² Baba Batra, I, 6; Gemara, ibid., 11 a.³ Baba Batra, 13 a-13 b.⁴ Ibid., 13 a; as the quotation is from a Baraita, and not from a Mishnah, the correct reading would be כרתנא, and not כרתנן.⁵ לחבירו = .⁶ דבקאין = .⁷ Ketubot, 20 a.⁸ בקיא = .⁹ דילמא = .¹⁰ בקיא = .

(Leaf 1, verso.)

שלוחין

סחורה נכנס למקום שמו אנראביה ושבּו משם למצ' ¹ בהליכתו למצ' ¹ יצאו עליהן
 ליסטיין וכשהגיע למצ' ¹ כתב לשותפו בכל מה שאירעו וכה כתב לו כשהגיע לאנר' ²
 שברתי על כל משואות שהיו עמי מן הערביים וכל זהובים שהיו עמי שיגרתי ביד
 פל' גוי מפני סכנת הדרך ולא השארתי אלא שלשה עשר זהובים של שמע' נתיראתי
 5 לשגרה עם הגוי שלא לעבור על דעתו ויצאו עלינו לסטיין ותפשו השיירה כולה והפשיטו
 כל מה שהיה עלי והניחוני ערום ועמדו לשחטני וכיון שראיתי כך אמרתי בלבי כל מה
 שיש עמי אין לי הצלה מידם מוטב שאומר להם שיש עמי זהובים ויניחו אותי אמרתי
 להם יש לי בדלוסקמא ט'ז' זהוב' ובאו עמי למקום השיירה פתחתי הדלוסקמא
 והוצאתי ט'ז' זהוב' של שמע' ונצלתי בהם והרי אני' משלם לשמע' חצי ממוני
 10 בשביל אהבה שיש ביני לבינו ואמ' שמע' זה הציל עצמו בממוני והכל ישלם
 לי איך הדין' כך ראינו אילו היו הדינרין מוצנעים ביד ראובן ולא הכירו
 בהן לסטיין ונתן אותן להן בודאי הציל עצמו בממון חברו הוא וחייב לשלם הכל:
 אבל אם כמו שמפורש בשא' שטען ראו' ואמ' כל מה שהיה עמי אין לי הצאלה
 מידם אם יש עדים בכך נפטר ואם אין לו עדים ישבע ראובן שאותן ט'ז' זהוב'
 15 של שמע' לא שינה בהם ולא פשע וכי אותה הדלוסקמא שהיו בה נטלה לסטיין
 ולא היתה לה הצלה מידם ולא נשתייר מן הזהבים כלום ואם יטול ממנו שמע'
 חצי הממון בפשרה יפטר ראובן מן השבועה' תִּקְן המוציא שטר חוב
 על חברו ואמ' לו פרעתוך אמ' לו מלוה השבע שפרעתני ולך ³ אמ' לו לוזה איני
 לוזה ומלוה
 נשבע השבע אתה וטול: כך ראינו שכדין אמ' לוזה שכיון ששטר בידו
 20 ישבע ויטול ואם האמינו לוה למלוה גובה בלא שבועה: תִּקְן וכהן שנכנס
 בבית הקברות או בבית שיש בו מת בזמן ⁴ חייב מלקות או לא כך ראינו שחייב
 טומאת מת
 מלקות דקדושתו קדושת עולם והתורה אמרה לנפש לא יטמא וג': תִּקְן ראובן
 היה ליה על שמע' דינרי בלא שטרא ושדר יתהון ליה עם לוי וכתב לו ראוב' כתב לשמע' בכתב
 ידו כי הביא לי מאצלך כ' זהובים לאחר ל' יום פגע ראובן בשמע' אמ' לו תן לי כ' זהובים שיש
 25 לי מאצלך אמ' שלחתים לך ביד שמע' לוי אמ' לו לא היו דברים מעולם ולא כתבתי כתב כלל
 ומת ראובן ולוי ועמדו יורשיו ותבעו את שמע' והוציא שמע' כתב שכתב ראובן ללוי
 ואיתי שהרי שהוא כתב יד ראובן אמרו לו היורשין שמה חוב אחר היה לאבינו
 בידך ואילא משכח שמע' שהרי שהוא כתב ידו של ראובן דיניה עם
 יורשי לוי או עם יורשי ראובן: הכין חזינא דאילא אישכח שמעון

¹ למצרים =² לאנראביה.³ וְלֶךְ.⁴ Read היה.

(Leaf 2, recto.)

כלבא אכלה לשירותיה¹ ומן הלין שמעתתא ירעינן דתלמ' תו' עריף מתענית : אבל תענית
וצדקה תענית עריף ראמ' ר' אלעזר² גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בנופו וזה בממונו :
תקע ושש' המארס את האשה ונתן לה קידושין וכתב לה כתובה וברכו אותם ברכת
אישות

אירוסין ונישואין ולא נכנסה עמו לחופה והיא בבית אביה מתיחד עמה אולא כך
5 ראינו שמותר להתיחד עמה ולישא אותה נמי והיא³ בבית אביה ואין בכך כלום :

תקע ושש' הכותב מתנה לבנו או לאחר לאחר פטירתו ולא כתב בה מהיום ולאחר
מתנה

מיתה יכול לחזור בו או לא ואם יכול לחזור בו בחייו לאחר פטירתו תהא מתנתו מהנה
או לא כך ראינו שהכותב מתנה לבנו או לאחר בחייו אין יכולין עמו אלא לאחר פטירתו
ועיקר שימסור להן שטר מתנה אבל אם לא מסר להן שטר מתנה לא החזיקו בה ואין

10 בידם ממנה כלום ואם שכבס מרע הוא ונתן מתנה מחמת מיתתו אם עמד ומבקש

לחזור חזור שכך אנו אומ' כל שאילו עמד חזור במתנתו אבל מתנת בארי

וקנו מידו ומסר השטר לבנו או לאחר מחיים כרי שיוכה לאחר מיתה זוכה בה לאחר
מיתה ואם לא כתב בה מהיום ולאחר מיתה יפה כחו של מקבל מתנה שהחזיק

באותה מתנה מאלתר וזה שתיקנו חכמ'⁴ לכתוב מהיום ולאחר מיתה ליפות כחו שלנותן

15 מתנה שלא יזכה בה אלא לאחר מיתה⁵ וזה שלא כתב מהיום ולאחר מיתה מתנתו

מתנה נמורה וזוכה בה מאלתר : **תקע** ושש' פנוי הנושא אשה ואינו יכול לבעול

אותה והיא בבתוליה : והוא אומ' אסרו⁶ אותי הריני בודק את עצמי באחות⁷ והיא

אישות אמרה לו מה אעשה לך שהרי מסרתי עצמי לך תצא בכתובה ותוספת ובנדרניא

שלה אולא : כך ראינו שתצא ממנו בכתובה ובתוספת ובנדרניא שכיון שמסרה

20 עצמה לו והוא שאין יכול לבעול נעשה כמי שאינו מבקש את אשתו ונותן לה כתובה

ותוספת ונדרניא שהביאה עמה מבית אביה ומנרשה וזה שאמ' אבדוק עצמי באשה

אחרת אם רוצה מנחת אותו ואם לאו אין מנחת אותו שכך אמרו חכמ'⁸ אמ' איזיל

איבדוק נפשאי באיתתא אחריתי אמ' ר' אמי אף בוז יוציא ויתן כתובה הולכך אשה

זו נוטלת כתובתה ותוספת ונדרניא ויוצאה : **תקע** ושש' פנוי שכתב מתנה

25 לאחר ואחר כך עמד ונשא אשה וכתב לה אותה מתנה היא גופה בפני אותו האיש

מתנה שנתן לו מעיקרה ולא עירער ולא עשה מחאה אותה מתנה הראשנה טמירתא⁹ היא

ולא מגבין בה להיכי מדמינן לה כך ראינו שאותה מתנה בטלה מן האיש והרי

היא בחזקת אשתו מאי טע' שכיון שכתבה לאשתו בפניו ולא עירער ולא מיחה בו בטלה

ממנו ואנו מדמין לה למה שאמרו⁹ חכמ' הכותב כל נכסיו לבניו ושייר לאשתו קרקע

¹ Ta'anit, 11 b ; our texts read לביכל כלבא לשירותיה.

² Berakot, 32 b.

³ The line over היא indicates that this word is to be cancelled.

⁴ Baba Batra, 135 b.

⁵ Comp. Targum Jonathan to Deut. xxiv. 6.

⁶ Read באחור.

⁷ Yebamot, 65 a.

⁸ Comp. Baba Batra, 40 b.

⁹ Pe'ah, III, 7.

(Leaf 2, verso.)

כל שהוא איברה כתובתה ומפרקין¹ אמ' רב במזכה להן על ידה ושמאל אמ' במחלק' לפניה והיא שותקת הכא נמי כיון שכתבה לאשתו בפניו ושתק ולא מלח איבר מתנתו עוד מדמינן לה למה שאמרו חכמ'² העורר על השדה חתם עליה בעד אדמון אומ' השני נוח לי והראשון קשה ממני וחכמ' אומ' איבר את זכותו הילכך איש זה איבר 5 מתנתו ועמדה מתנה ביד האשה תלעג' ושש' מי שנטל ספר תחנונים ושל תפילות וגשבע בה אותה שבועה תהא כשבועת התורה וכיון שנתחרט בה יש לה שבועות

הפרה אולא: כך ראינו ששבועתו כשבועת ספר התורה מה ספר תורה יש בו שמות של הקב' כך ספר תחנונים ושל תפילות יש בהן מקראות ושמות של הקב' ואין לשבועתו הפרה' תלעג' ושש' ישר' שיש לו כרם נטוע ומלקטו ומאספו בכל יום ויום מפני שמוציא פירות כצלף ואם אינו מלקטו ועוזב אותן בשבת וביום שבת 10 טוב הולך אותו היום לאיבוד ויש שם חסרון גדול כיצד יעשה וייהנה ממנו ימכור אותו לגוי מערב שבת וילקטנו גוי בשבת או לא כך ראינו שמותר למכור אותו לגוי מערב שבת וילקטנו הגוי בשבת ויתן לו דמים מערב שבת כמו שאמ' חכמ'³ הנהו מוריקאי דעברו שותפותא בהדי הדדי בשבתא מנקיט⁴ ליה גוי בחד 15 בשבא מנקיט ליה ישר' אתו לקמ' דרבא שרא להו כול והכא נמי כיון שמוכרו מערב שבת בסתם ולא במשקל שאם פחת פחת לגוי ואם הוסיף הוסיף לגוי מותר תלעג' ושש' חמאה של נים אסור או מותר כיון דקים להו לרבנן מאכלות אסורות

דחלב טהור עומד טמא אינו עומד מותר אלא שאין הדעת מקבלת ומי שיפה דעתו ואוכל מותר תלעג' ושש' יולדת נקבה שראתה דם שנים ושלשה ימים ופסק הימנה אותו הדם ואינה רואה דם עד י' יום יש לה היתר 20 נדה

לטהר לבעלה קודם י' אולא כך ראינו שיוולדת כיון שפסק דם ממנה תספור שבעה ימים נקיים ותטבול ומותרת לבעלה ואם רואה לאחר י' יום צריכה שתישב שבעה נקיים שסמוכין אנו עכשו על דר' זירא דאמ' בנות ישר' הן החמירו על עצמן כול אבל במקומינו יולדת אינה טובלת אלא לאחר שלשים 25 יום בין לזכר בין לנקבה ומותרת לבעלה ואם רואה כשהיא מניקה טיפה כחרת⁶ וישבת עליו שבעה נקיים תלעג' ושש' הנהרג בדרך ואין מי שרואה כלל ולא מי שמעיד על הריגתו אשתו מותרת לינשא אולא כך רא' שאסורה אישות

לינשא שכיון שאין מי שרואהו ואין מי יעמוד על האמת אסורה אשתו ואף על פי שהקלו חכמ' בעגונה לא הקלו כאותו הדבר מפני שאמרו חכמ'⁷ היחזקו 30 להיות משיאין עד מפי עד מפי אשה ואפילו מפי עבד ומפי שפחה אבל אם אין

¹ Baba Batra, 132 a.² Ketubot, XIII, 6; Gemara, ibid., 109 a.³ Abodah Zarah, 22 a.⁴ Our texts read: דנקיט בשבתא וישראל בחד בשבתא.⁵ Niddah, 66 a.⁶ Read כחרול.⁷ Yebamot, XVI, 7; Gemara, ibid., 122 a.

(Leaf 3, recto.)

קרי בית דין ואף על פי שמספנון¹ של רב דויד עם יצחק בר חייה הוא שלא היה לו ל...
 לאשתו של יצחק בן חיי... א מבחקא מילתיה דיצחק בר ישעיה ובקנוניא שעשה...
 האי דמגרש אינתתיה... למא ודאיטרדותא עברו ומיבעי לקיומי בהני הוא עשה שלא²
 כהונן לפיכך עושין בו שלא כהונן הולכך דינא לתבעו בבית דין ולאדרה הנאה לאינתתיה
 5 בבית דין ועל דעת בית דין דלא מהדר לה לעולם דלאו כל כמיניה דעביד קנוניא הוא ואית...
 ורטעי בנפשיה חלופי בית דין של ישר' ומקיים בנפשיה הלן מילי דנט עד דמדחי ליה לממ...
 יצחק בר עוקבא הילכך לא כל³ מאשת יצחק בר חייה שאומרת לרב דויד לא...
 ... אות ואנא בעלי אחיל לי ולא נחתנא בהך לדינא: ותפיק שטר כתובה ותחשוב
 ... ה אית בה וליתהנפק כל דיהב לה בבית דינא וליתשום בבית דינא ולתשום
 10 ... א תריצא ותשתבע דלא אתפסח צררי דהבא ודאי מבחקא מילתא דאית בה גונבא וגזילא
 ... בל יצחק בר חייה גופיה ולישתמט וליתחרם בשיפורי ערב ובקר בשבתות ובימים
 [טו]בים בכל בתי כניסיות עד שישלם ומפני שעשה כך והחזיק עצמו בגזלנות ובמעשים
 ... לתין וכל ישר' תובעין דיליה אינון לפום גונביה וישפיר עבר רב דויד דמני
 ... לא למיתבעיה ליצחק בר חייה ושמותיה ואחרומיה ערב ובקר בכל בתי כניסיות
 15 ... ר דרא... מן שמיא תיובתא בלבדיה והרר בתשובה הילכך אית ליה מן דינא למנויי
 ... אפטורפא עד כמה ד... חא ליה ותבע ליה ליצחק בר חייה עד דפרע ממונא ליצחק בר
 עוקבא: **תקפז** איתחא כי משבעין לה בספר תורה היכי משבעין לה בבי כנישתא
 משבעין לה או אולין עשרה לביתה ומשבעין לה וחישין לביוון וגברא היכי משבעין
 ליה כי אמור רבנן לאתפוס חפצא בדיה למן דמישתבע ולאשבעי בספר תורה
 20 בשנים קדמונות אבל בזמן הזה רוב בני אדם חשודין על השבעה וכל שכן נשים
 דודאי חשודין דתנן⁴ אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומין כלל נמנעו מלהשביעה כלל ולא
 חששו רבנן לחינה ולזילותה הירנא⁵ לא מהימנא בשבעתה ומשום הכין נמנעו מלהשביעה
 משום דאלמנה מוריא ואמרה בההוא הנאה דטרחת קמי בעלי אחולי מחיל גבאי מאי טעמא
 דכסיתי מיניה ממוניה ולא... יקה בשבעתה ואי קדימה היא ואישתבעת מן נפשה
 25 מנבינן לה כתובתה דהא אישתבעת דאמרינן⁶ ההיא אלמנה דאתי לקמיה דרב חונא
 תבעת כתובתה אמ' לה מאי אעביד לך דרב לא מנבי כתובה לאלמנה אמרה ליה מסקא
 ליה למר על דעתיה דתפיסי מכתובתאי מידי חי יי צבא' אם נהניתי מכתובתי כלום אמ'
 מודה רב בקופצת ונשבעת אפילו רב דאמ' בין בבית דין ובין שלא בבית דין אין
 משביעין אותה ולא מנבי לה כתובתה בקופצת מודי אבל שמואל בבית דין הוא
 30 דלא משבע לה חוץ לבית דין משבע לה: והירנא⁵ לא משבעין בספר תורה אפילו
 לאנשים: מטענין לה גזירתא וקארי שפוזי באנפיה ומשמתינן אנת פ'ל אי אית ליה לפאל'
 ממונא נבך ולא מודי בשמתא דיש' ליהוי דאי קאמ... איהו לחודיה ולישתיויב
 עלמא...

¹ שמשטו?² Comp. *Baba Batra*, 48 b.³ Comp. the expression⁴ *Gittin*, IV, 3; *Gemara*, *ibid.*, 34 b.⁵ האדנא =⁶ *Gittin*, 35 a.

(Leaf 3, verso.)

תקפז איש ואשה שמכרו נכסי מלוג כבר פירשו רבנן¹ שאם מכר איש לידו² אישות

נכסי מלוג ומת כיון דהנך ניכסי מלוג נכסי אשה הם וניכנסין ויוצאין עמה אתיא אשה מפקא להון מן לקוחות ואם מכרה האשה לבעלה ומתה בחיי בעלה כיון שהן משועבדין לבעל לאכל פירותיהן ועכשו שמתה האשה קנה נמי גופיה 5 שלקרקע הבעל מוציא מיד הלקוחות אבל מכרה האשה לבעלה או נמי מכרו שניהם הוי זביניהו וזביני וכן הלכה: ונכסי מלוג הם כל בגדים ותכשיטין שמכניסת אשה לבעלה ולא קיבל הבעל אחריותן שאם נגבדו או אבדו אינו חייב

באחריותן נקראין נכסי מלוג. **תקפח** אלמנה שתבעה כתובתה כיצד משיבין אותה דלא תפשה כלום מכתובתה או אפילו על פילכה ועל עיסתה: בלשון הזה

אישות

משיבין אותה שלא נתן לך בעליך בצנעה כספיים³ ולא הישתלמת מידי מכתובתך 10 וזה הוא לשון צררי כמו ויראו את צרורות כסף: ומגלגלין עליה שלא גולת ולא נגבת כלום אחר מיתת בעליך אבל אם רצו להשביעה שלא נגבה בחיי בעלה אין יכולין להשביעה שכך שנינו⁴ הלכה מקבר בעלה לבית אביה כול' במה דבר' אמורים שתבעה כתובתה אבל לא תבעה כתו' אין יכולין להשביעה כלל דתנן⁵ ר' שמע' או כל זמ'

תקפט היכא דשכיב ראובן ושביק ברא בר ג' ירחי ואתיא אלמנה ותבעה כתובתה 15 אישות

יהבינן לה או דילמ' מעכבין עליה לא מפריש בשאילתא מחמת מאי ניהי עכבא אם מחמת מניקה את בנה שאלת דינא הוא דמעכבין עליה ולא יהבינן לה עד

כד' ירחי דקתני ומניקה את בנה כול' **תקצ** היכא דאפקיד ראובן ממון גבי שמע' פקדון

ומת בלא שהדי ומת והוציא שמע' הפקדון ונתנו ליורשי ראובן יש עליו שבועה או

20 ניהוי כמשיב אברה ופטור: כך ראינו שכיון דאפקיד גביה בלא שהדי דאלו בעי אמ' לא היו דבר' מעו' כמשיב אברה הוי ופטור⁶: וכן אם מת שמע' ותבע ראובן או יורשיו את יורשי שמע' וליכא שהדי הוי משיבי אברה ולית עליהו שבועה כלל:

תקצא אשה שמת בעלה והניח מקצת כתובתה משבעין לה או לא אף על

אישות

פי שהניח מקצת לא תיטול כלום אלא בשבועה **תקצב** פנויה שאמרה מעוברת אני

איסורי בא'

25 מפל' והוא בשכונותיה והיא נתנה אמתלא לדבריה ונותנת סימנין באיזה יום ובאיזו

שעה ואותו האיש פנוי וכבד נחשד ברבר⁷ כמה פעמ' מה יש מה הדין פנויה

זו שילדה ילד שלה שתוקי הוא שמכיר את אמו ואינו מכיר את אמו⁷ ובתר אשה שדינן ליה וכשר לבא בקהל ואין חייב אותו האיש במזונותיו ואין יורש אותו: ואפילו תפס

מפקינן ליה ונואף ההוא חייב לנדותו ולחודיע קלוגו ברבים **תקצג** הוציא

טוען

30 עליו כתב ידו שהוא חייב לו ואמ' זה אינו כתב ידי מי נשבע לזה או מלוה⁸: אי קא מורדו

ונטען

זה שכתב ידו הוא תב ידו גובה מבני חרי דלאו שטרא מעליא בקנין הוא

¹ Baba Batra, 50 a.² Read לבדו.³ נכסים.⁴ Ketubot, IX, 6; Gemara, ibid., 86 b.⁵ Ketubot, IX, 8; Gemara, ibid., 87 b.⁶ Comp. שיערי דק, 72 a, 5.⁷ Read אביו.⁸ Comp. שיערי השובה, 133.

XVIII.

Fragment T-S., paper, four leaves, two joined and two separate, 17 × 13 cm., neat, small square hand. It represents the remainder of a Geonic collection of Responsa, of which nine have been preserved to us, five in an incomplete condition.

1. The first Responsum, the beginning of which is missing, deals with the relation of the second holiday to the first, especially with regard to the burial of the dead. The Gaon decides, on the authority of the Talmud, *Shabbat*, 139b, that on the first day the work connected with the burial of a body must be done by Gentiles, but on the second day it must be done by Jews. It is practically identical with a Responsum attributed to Natronai Gaon found in the Geonic collection ש"ח, 184, but our fragment presents it in a more complete form by far. Especially noteworthy is the orthography of the name of the city referred to in the above cited passage in *Shabbat*, in our Responsum כשכר, not בשכר as it appears in the editions of the Talmud and in the ש"ח (ibid.). That the reading כשכר is correct is corroborated by 'Aruk, s. v. אסתנדרא (ed. Kohut, 206)¹, and by the MSS. of the Talmud (comp. Rabinovicz, on *Yoma*, 10a; also Fragment XXV, 1, recto, line 1, below).

2. The second Responsum is a brief version of No. 57 of the Geonic collection ה' נאני מרה ומערב, where it is ascribed to Natronai Gaon. But, though a shorter form, ours is the better, the one in the collection named being in a very corrupt state. The Gaon here decides that it is not permitted to keep Sabbath dishes hot by putting them into ashes on Friday.

3. The third Responsum, perhaps also by Natronai Gaon, concerns itself with the materials permitted for the Sabbath lights, and is also found in Rabbi Judah bar Barzillai Albargeloni, ס' העתים, p. 17.

¹ Kohut refers twice to an article כשכר, but no such article can be found in the book.

4. Of the fourth Responsum only the beginning is preserved. It deals with the same subject as the previous one, and like it is found in the ס' ה'תתים (l. c.).

5. This Responsum, the beginning of which is missing, contains an explanation of the Talmudic passage *Ketubot*, 10 a, and the norm for such cases as are there discussed.

6. The Gaon decides that an individual whose morals are not above suspicion is qualified as a witness to a marriage, but not as a witness in an inquiry as to whether a woman is a widow or divorced. Comp. ג"ש, 85 b, 13.

7. This Responsum, of which only the beginning is preserved, is identical with the somewhat lengthy one given in גמ"ס, 86, and deals with the question whether a witness may retract a statement of his made outside of the court.

8. In exchange for part of a debt, a debtor agrees to give his creditor the use of a shop for a definite time. Before the time has elapsed, the debtor has an opportunity to sell his shop, and he desires his creditor to leave it. The Gaon decides against the debtor. Comp. ג"ש, 99 a, 22.

9. The last Responsum of our fragment is identical with that ascribed to Nahshon Gaon in the collection ג"ש, 98 b, 20, than which it is better phrased and lengthier. What is particularly noteworthy in our text is the explanation of the word חבילה, which is entirely new. The case dealt with is that of a day-labourer who has undertaken a day's job for a stipulated hire. In the middle of the day he refuses to go on with the work. His employer represents to him the difficulty of securing another working-man at that time, and also that he will have to pay a proportionately larger wage to the man who consents to do a half-day's work. The Gaon decides against the working-man, and rules that the employer may withhold his hire until he has paid the new labourer what he may demand, while the first one must then be content to take the difference between this sum and that agreed upon for his whole day's hire.

(Leaf 1, recto.)

על פי שרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן בהא
 הלכה כרב וכלכלה כמותה¹ ושני ימים
 טובים שלראש השנה רב² ושמואל דאמרי
 תרויהו נולדה בזה אכורה בזה; ופירות
 5 כותיהו וכך הלכה דאמר רבא הילכתא
 כותיה דרב בין לקולא ובין לחומרא לבר מן
 מת שהיקלו בו חכמ'³ דאמ' רבא מת ביום
 טוב ראשון יתעסקו בו עממין ביום טוב
 שיני מתעסקין בו ישר' ואפילו בשני ימים
 10 טובים שלראש השנה מה שאין כן בבציה
 וכך הלכה ואין לזוז הימנה: ואי קשיא
 דבני כשכר⁴ כבר מפורש טעמו שלדבר
 שהן אינן בני תורה: ואתם ברחמי שמים
 בני תורה והכמי תורה אתם וחס ושלום
 15 לפשוט לכם כבני כשכר ששלחו לו ללוי
 אלא אתם חשובים לפנינו כמותנו
 ושש' קדירות שטומנן בהן והן
 ברמין מערב שבת ומכסין אותן בכסות
 הראוי כנון גלופקריין ובסדינין

¹ From על to כמותה not in ש"ה, 184.² Beza, 4 b.³ Shabbat, 139 b.⁴ Ibid., 139 a; our texts read כשכר, and Rabbinoicz has no variants.

(Leaf 1, verso.)

ובשאר כיסיות הראויות ומצטמקת והולכת
 בלילי שבת הטמנה ברמץ כי האי גונא שרי
 או אסירי כן ראינו שכל הטמנה ברמץ
 אסור¹ מאי טעמא בכל מקום קא אמרינן
 5 גזירה שמה יטמון ברמץ אלמא רמץ אין
 לו התיר בשום אנפא בעלמא² ושש'
 אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן³ כו'
 הלכה כמאן כתנא קמא או כחכמ' או
 כדברי ר' טרפון כן ראינו שהל' כחכמים
 10 וכל שכן שקרובים דבריהם ודברי תנא
 קמא להיות שוין דקא אמרינן⁴ חכמ' הינו
 תנא קמא איכא ביניהו דרב ברונא אמ' רב
 ולא מסיימי אבל ר' טרפון פליגין כל
 תנאי עליה ור' יוחנן⁵ אמ' אין לך אלא מה
 15 שמנו⁶ חכמ' ושש' הא
 דבעא⁶ אביי מרבה שמנים שאמרו חכמ'
 אין מדליקין בהן הלכה כרבה או כראיתותב

¹ From אסור to ברמץ not in גמ"ז; the copyist jumped from the first ברמץ to the second.

² *Shabbat*, II, 1; *Gemara*, *ibid.*, 20 b.

³ *Shabbat*, 24 b.

⁴ *Ibid.*, 26 a.

⁵ Our texts read שאמרו, but MS. M. has also שמינו.

⁶ *Shabbat*, 21 a.

(Leaf 2, recto.)

ולא למנה מנה וכול¹ ואף רבא הם² הכין
 סבירא ליה דנאמן דאם כן מה הועילו חכמ'
 בתקנתן אמ' רבא חזקה אין אדם טורח
 בסעודה ומפסידה : ואף רב נחמן סבירא
 5 ליה דנאמן דההוא גברא דאתא לקמיה דרב
 נחמן אמ' ליה פתח פתוח מצאתי אמ' להו רב
 נחמן אסבוה כופרי מברכתא חביטא ליה
 ומקשינן ליה לרב נחמן והא רב נחמן
 הוא דאמ' אם אמ' פתח פתוח מצאתי נאמן
 10 ומת'רצינן דנאמן^{נשוי} ומסבינן ליה כופרי^{שאינו נשוי}³
 והשתא מסקאנא כדרב אחא דבטראה
 הוא דקאמר' רב אחא משני כאן בבחור
 וכאן בנשוי ומה הפרש בין בחור לנשוי נשוי
 כיון דנמיר לה למילתא ידע בין פתח פתוח
 15 לשאינו פתוח ומהימן בחור כיון דלא נסיב
 ליה כלל לא ידע בין פתח פתוח לפתח שאינו
 פתוח ולא מהימן
 ושט' החיטור על העריות

¹ *Ketubot*, 10a.² Read הנה.³ The words נשוי and שאינו נשוי between the lines is the explanation of the copyist of the Talmudic text referred to by the Gaon.

(Leaf 2, verso.)

מהו להעד בין עדות דעלמא ובין עדות
 אשה כגון דאסהיד דפלני בעלה מית ליה
 הכין חוינא דהרא הא פסיקא בנמרא¹
 דאמ' החשוד על העריות כשר לעדות
 5 ומחקף לה רב ששת עלה וכול' אמ' רבא
 ומודה רב נחמן לענין עדות אשה דפסול אמ'
 רבינא ואיתימא רב פפא לא אמ' רבא ורב נחמן
 אלא לאפוקה מבעלה דממציא ליה אשה
 אבל לעיולה לרשות בעל אחר מהימן דקא
 10 מרחקא מיניה ואמרינן פשיטא דהכי
 הוא ומפר' מהו דתימא הא עדיפא ליה
 דמהוי ברשות בעל אחר דתהוי גביה מים
 גנובים ימתקו קאמשמ' לן דלא אמרינן
 הכין אלא דכמה דמיחרא² ליה טפי עדיפא
 15 וניחא וכן הלכה ושש'
 ראובן היה יודע בעדות לשמע ואתא
 לקמי³ לוי ויהודה ואמ' להן ראובן⁴ שמעון
 אית ליה שהדותא נבאי בממונא דבינן
 לישכר ונטרו ליה לוי ויהודה ההיא

¹ *Sanhedrin*, 26 b.² רמיהרא, belonging to him only; comp. the reading of the MSS. in *Rabbinoviez*, on *Sanhedrin*, 26 b.³ לקמיה = .⁴ In גמ' the text reads ואמר להן שמעון, but שמעון must not be taken as the subject of ואמר.

(Leaf 3, recto.)

על חמשה דינרי ויהיב ליה חד זוזא נכיתא¹
 אתנאי תריהון דילא למיהדר בהון ר . . . מנ² . . .
 עד תרתין שנין וכיון דשהא שתא ופלגא
 אתא לוי ואמ' ליה לראובן אונר לי חדא חנותא
 5 ואנא יהיבנא דינרי דפרעת ליה לשמע' של³
 ראובן אמ' ליה לשמעון שקול דינרי דיוזפת
 מינך ושבקה לחנותאי אמ' ליה שמע' עד
 דמשתלימנא תרתין שנין דאית לי עלך
 ואמ' ליה ראובן הא אית לי חנותא אוחרנתא
 10 דקריבא להדא חנותא דמשתלמת מנה
 תרתין שנין אמ' לא נפיקנא דחזקה דילי מהאי
 חנותא אמ' ליה ראובן אי כתבית לך מיהא
 מי כתבית לך לא יהא לך פירעון אלא מזו השתא
 דלא כתבית לך הכי על דמצרי דיליה⁴ כתבית
 15 לית לך אלא למידר בחנותא בין בדא בין
 באוחרנתא דינא מאי והא דאמור⁵ רבנן
 סתם משכנתא שתא היכא דאחפיה עשרה
 דינרי ומשכין ליה חנותא ויהיב ליה כר'

¹ נכח from נכח, and not from נכיתא.² ראובן מן יומא רנן.³ = שיה.⁴ Text not very clear ; probably to be read רלי.⁵ *Baba Mezia*, 68 a.

-(Leaf 3, verso.)

זווי נכיתא ובעי למהדרר בבציר מן שתא
 יכיל למהדרר או לא: הכין חזינא דשלא
 כרין קאמ' ליה ראובן וטענתא דשמעון
 טענתא מעליתא היא ולא יכיל להנפוקיה
 5 עד דמליאן תרתין שנין כתנאיה ואף על
 נב דקאמ' ליה אית לי חנותא אחריתי דור
 בה לאו כל כמיניה מאי טע' דמאכ' ¹ משכנתא
 אלים טובא דא' אפילו אתי בר מצרא ובאעי
 למיזבנה לא יאכיל למיזבנה כמה דמשכנתא
 10 בידא דשמעון דקאמר' ² אמ' רב אשי אמרו
 לי סאבי דמתא מחסיה מאי משכנתא
 דשכונא גביה למאי נפקא מינה לדינא דבר
 מצרא דלא יכיל לזבונה לשום אדם אפילו
 לבר מצרא בזמן דבאעי לה מאן דמשכנה
 15 נביה וכל שכן לחלופה ליה בחנותא אחריתי
 דלית ליה מן דינא: והיכא דמשכין
 ליה סתאמא אף על גב דלא פריש ליה לא יכיל
 לסלוקיה עד תרתין שנין דקאמרינ' ³ בדרך

¹ Read דהאי.

² *Baba Me'ia*, 108 b.

³ *Baba Kama*, 79 a.

(Leaf 4, recto.)

שתיקנו משיכה בשומרין כך תיקנו משיכה
 בלקוחות וכשם שהקרקע נקנת בכסף
 ובשטר ובחזקה כך שכירות נקנת בכסף
 בשטר ובחזקה שכירות קרקע אלמא קנו ליה
 5 דאמ' ליה לההיא חנותא¹ ולא יכול להנפוקה
 מיניה עד דמשלם תנאיה: והיכא נמי
 דאזופיה דינרין ומשבין ליה חנותא סתם לא
 יכול חד מנהון מהדר בבציר מן שתא מן
 דרב אשי² דאמדינן כבר: ושש'
 10 ראובן דאוגר ליה לשמן[ע] למחצד
 ליה כל יומא וכי מטא פלגיה דיומא אמ' ליה
 לא בעינא למחצד אמ' ליה ראובן לא שביקנא
 לך דהאי דוכתא לא שכיחין בה פועלים ואי
 משכחנא נמי לא עבדין בהדאי פלגא דיומא
 15 לא באגר דילך דבוליה יומא ואמ' ליה שמע'
 אנא שקילנא אגרא דילי ואנת אי בעית למיגר

¹ Read דאמר ליה לההיא חנותא שכתיה.² *Baba Me'zia*, 68 a.

(Leaf 4, verso.)

מֵאֵן דְּמַחְצֵד לָךְ אֲנִי לֵחַי וְאִי בַעִית לְמִישְׁבֵּךְ
שְׁבוּק דִּינָא מֵאִי הֵכִין חֲזִינָא דְהֵדָא מִלְתָּא
כְּבֵר פְּסִיקָא¹ הַשּׁוֹכֵר פּוֹעֵלִים לְהַעֲלוֹת פִּשְׁתָּנוּ
מִן הַמִּשְׁרָה וְכָל דְּכֵר שֶׁהוּא אֲבָד וְחֹזֵרוֹ
5 בְּהֵן מְקוֹם שְׁאִין² אֲדָם הָרִי זֶה שׁוֹכֵר עֲלֵיהֶם
אוּ מַטְעֵן: וְאִמְרִי³ עֲלֶה עַד כְּמָה שׁוֹכֵר
עֲלֵיהֶם אִמ' רַב נַחֲמָן כְּדִי שְׁכָרְן וְהִיל' כְּרַב
נַחֲמָן וְאִף עַל נָב דְּאוֹתִיבִיָּה רַבָּא לְרַב נַחֲמָן
עַד כְּמָה שׁוֹכֵר עֲלֵיהֶם עַד אַרְבַּעִים וְחֲמִשִּׁים
10 זֶו וּפִירְקָה רַב נַחֲמָן הֵתָם כְּגוֹן שְׁבָאֵת
חֲבִילָה הֵתָם⁴ אוּ חֲצֵד לִיה שְׁמַעוֹן כּוֹלִיָּה יוֹמָא
מוֹטָב: וְאִילָא אֲנִי עֲלִיָּה רְאוּבֵן עַד כְּדִי שְׁכָרוֹ
דְּשְׁמַעוֹן וְלֹא יִהְיֶה לִיה לְשְׁמַעוֹן מִן אֲנִיָּה
שׁוֹם מִידַעַם: וְכִנּוֹן שְׁבָאֵת חֲבִילָה לִידּוֹ
15 וְהִכִּי פִירוּשֵׁת הֵדָא חֲבִילָה כָּלִים חֲשׁוּבִין אִינוֹן
וְשִׁבְקָה פּוֹעֵל בַּחֲצִי הַדֶּרֶךְ וְאַתָּא חוֹצֵל א . . .
וְאַתָּה לְבִיתִיָּה וְלֹאֲחִיָּה דְּאוּי אֲנִרָא דְּפִסּוּל⁵

¹ *Baba Mezia*, VI, 1; *Gemara*, *ibid.*, 75 b below.² Our texts read שֶׁאִין שֶׁ, but MS. R, as well as the *Mishnah*, ed. Lowe, agree with our reading.³ *Baba Mezia*, 78 a.⁴ Probably a repetition from the previous line.⁵ Read וְאַתָּה פּוֹעֵל אַחֵר . . . וְלֹא הוּא שְׁאִין . . . דְּפִסּוּל.

XIX.

Fragment T-S., paper, four leaves, 19×13 cm., small, neat square hand; first page not copied, because rubbed. It represents the remainder of a Geonic collection of Responsa, of which six have been preserved, two, the first and the last, in an incomplete condition.

1. The first Responsum, the beginning of which is missing, contains an explanation of the Talmudic passage, *Niddah*, 6a, which deals with the question whether the laws of Levitical purity were observed after the destruction of the Temple.

2. The second Responsum gives the reasons for the orthography of the words in a bill of divorce prescribed in *Gittin*, 85 b. The text of the Talmud before the Gaon differed essentially from our present text. It did not contain the words *לכתוב לימהך ומשמע לי מהך*, which are a variant of the next phrase *לכתוב למהך*, for we may properly assume that none of the explanations now in the Talmud formed a part of the original text. It further appears that the words *דיתיהוין דיתיצבין והצבין* are also an amplification of the original text, and at the time of the Gaon were not yet accepted as an integral part of the Talmud. The reason for the three *yods* in *דיתיהוין דיתיצבין* according to the Gaon is to distinguish the second person, feminine, of the imperfect, from the third person, feminine, with the suffix of the first person singular. In general, it may be said, that the stress laid upon the orthography used in a bill of divorce is partly due to the fact that the language of this legal instrument was not the Aramaic spoken in Babylonia, but that of Palestine, and all efforts were directed to the end of maintaining the historical

peculiarities of the wording. It was nevertheless necessary to guard against the false readings that might arise from the peculiarities of the Babylonian dialect. Therefore they spelled תהייל (with three *yods*) to indicate the consonantic value of *yod* as well as the i-sound appertaining to it, and distinguish it from תהיל, to be read with the a-sound. From this point of view, we understand, and agree with, the Gaon when he holds, that an infringement of these regulations does not in all cases invalidate the bill. They do not touch the essential points of the document².

A noteworthy feature is the way in which the Gaon quotes (leaf 2, recto, line 13) the Palestinian saying: נירא ביהוירי רומאני, putting the Babylonian רומאני for the Palestinian ביהוירי, חוורין, and קצירי for the בישא.

This Responsum is more or less identical with that found in the collection of Harkavy on p. 229, where it is ascribed to Rabbi Hai Gaon³. In part it is repeated in the same collection on pp. 5 and 129.

3. The third Responsum also deals with one of the regulations for bills of divorce. It gives a full explanation of the words מדינת הים. In the course of his explanation, the Gaon quotes *Kiddushin*, 72 a, his version being widely different from that in our text of the Talmud, as well as from that in the manuscripts⁴, neither the printed text nor the manuscripts containing the word⁵ דגישרא after רמחוא. There can be no doubt that the reading of the Gaon is correct. It is manifestly absurd to mark the boundary of a country by "the second bridge," without stating the

¹ The Babylonian form is without *nun*, but it seems that the longer form was sometimes used, and then the *yod* had its consonantic value. Comp. *השחר*, V, 235-7, 498; and VI, 325-9, where several unsatisfactory explanations of the longer form are given.

² Comp. Maimonides, *נרושין*, IV, 19, and the quotation from a Geonic source in Rabad; also p. 98 above; and *פ"ט*, 15 a, 28.

³ Müller has no reference whatsoever to the Responsum in his *Masseah*.

⁴ Quoted by Berliner, *Beiträge zur Geographie und Ethnographie Babylonien*, p. 21.

⁵ This is also the reading of Rabbi Sherira Gaon in *פ"ט*, 15 b, 30.

situation of the bridge. Maḥoza, as is well known¹, lay on the Tigris, so that the expression "the second bridge" becomes intelligible when it is connected with Maḥoza.

4. The fourth Responsum, similar in character to the third, defines the term סוריא with precision: "סוריא comprises a number of districts—Damascus, Aleppo, Mabbok—extending to Haran; all the country along the upper Euphrates is called סוריא²."

This Responsum occurs in Harkavy's collection, p. 230, where it follows the second Responsum of our fragment, and like the latter it is ascribed to Rabbi Hai Gaon.

5. The fifth Responsum contains an explanation of the passage *Mo'ed Katan*, 3 b, dealing with the Sinaitic Halakah עשר נטיעות וכו'. Strangely enough, the Gaon omits the main point, that the permission to cultivate land for the benefit of trees refers, not to the Sabbatical year proper, but to a short season preceding it, ערב שביעית.

6. The sixth Responsum, the end of which is missing, contains the Gaon's decision, that a lamp used on the Sabbath may not be handled even after the light is extinguished. Similar decisions on the same subject are cited in the Geonic collection ש"ח, 236 and 237, on the authority respectively of Rabbi Natronai and Rabbi Zemah. But the present Responsum is identical with neither of these two.

¹ Comp. *Berakot*, 59 a; *Baba Kama*, 30 a.

² Comp. Maimonides, *Terumot*, I, 3.

(Leaf I, verso.)

ומקשינן עלה מעשה¹ ועשה רבי כר' אלעזר
 לאחר שנוכר שאין הלכה כר' אלעזר אמ' כדאי
 הוא ר' אלעזר לסמוך עליו בשעת הדחק אי אמרת
 בשלמא דתרומה הינו דהוה תרומה בימי רבי
 5 אלא אי אמרת דקדש קדש בימי רבי היכי הוה
 ומפרקין אין כדעולא דאמ' עולא חבריא מדכן
 בגלילאי וששאל' הא דאמ' אביי²
 האי מאן דכתיב גיטא לא לכתיב לדין דמשמע
 ודין אלא ליכתוב ודן וכול' שמעתא היכי גרסי
 10 לה רבנן ופירושי כולחי וטעמה דכל חדא וחדא
 ואי איכתיב גיטא כהילכתיה וטעא סופר בחדא
 מהני דאביי או במקצתהון או בבולהון מי
 מיפסיל גיטא או לא ואי אתרא דאתא גיטא מיניה
 אתרא רחיקא הוא ולא כל עידן שכיחי אינאשי
 15 דאזלין להתם אלא זימנא חדא בשתא מהו לתקוניה
 לההוא גיטא ומיהביה לדילה * הבין היא שמעתא
 אמ' אביי האי מאן דכתיב גיטא לא ליכתוב ודין
 דמשמע דינא אלא ניכתוב וְדִן ולא ניכתוב
 למחך דמשמע חוכא אלא ניכתוב למחך *
 20 ולא ניכתוב איגרת דמשמע אִיגְרָת אלא נכתוב
 אנרת ולורכיה לווי דְּלִבְדוֹ ואילא מְשֻׁמֵּעַ
 כְּדִי הא שמעתא הכי גירסא דכולי עלמא

¹ *Niddah*, 6 a, end.² *Gittin*, 85 b.

(Leaf 2, recto.)

ואיכא רבנן דמוספין בה וניכתוב תלתא
 יוד ברתהויין דיתצביין ואילא משמע
 תהויין ותצביין ולוריד ביה בואו דתירוכין
 ווא דשיבוקין ואילא משמע תריכין ושביקין
 5 וטעמיהו הכין הוא או כתב ודין משמע
 וְרִיָּן דיהוי ליכי מינאי כלומר דינא דאית
 עילואי למיכתב לך ספר תירוכין ולא קאמ'
 הדין ניהו ספר תירוכין דכתבית לך וואו כתב
 למחך ולא תאלי ליה לכראעא דְהִי משמע
 10 מלשון שחוק כלומר תריכית יתיכי בחוכא
 או לחוכא ולעניין או כתיב איגרת לישאנא
 דגורא בלשון ארמי זנות ואשה שזינת אומדין
 עליה גַּרְת ויש משל¹ נירא ברופאני ומפלגא
 לקצירי ואתי למימר דהאי הכי קאמ' לה אי
 15 גַּרְת אם זנית יש לה שיבוקין ותנאי הוא זה
 ואי כתב וְכָרִי בְּרִי לְשׁוֹן דבר רק שאין בו טעם
 הוא ומילי דְכָרִי הכין פירושיה ואתי למימר
 כדי תריכית יתיכי דברים ריקים נתתי לך
 שלא בודאי. והנך דגרסי תלתא יודין
 20 בתהויין ותצביין לאו דברי הכל ניהו וחזישין
 דלא משמע דהכי קאמ' לה תְּהִיין לְרִילִי
 ותצביין לְרִילִי ורובא דרבנן גרסי בתירוכין

¹ *Pesikta*, ed. Buber, XI, 96a ; *Tanḥuma*, ed. Buber, Dent. 21, and in many other places quoted by Buber, but in all these places בחורין is used instead of רובאי.

(Leaf 2, verso.)

ושבוקין לורכה לוו דלא משמע ספר תריכין
 ואגרת שביקין כלומר ספר אנשים מגורשים
 או אנשים עזובים ואריך למיהוה תירוכין שהוא
 גירושין לומר שזו אגרת גירושין וספר הכריתות
 5 כל זאת להיות הדברים חתוכין למעמן ולא יהא
 בהן דבר שהוא כתלוי ועומד שיכול הבעל
 לערער בו והיכא דיהב ליה בעל רשותא
 לסופר למיכתב גט שלם וטעה סופר בהני
 כולהון או במיקצהון פשיטא דאי איתיה לספרא
 10 מתקין ליה אבל אי איתיה¹ לספרא ומן אתרא
 רחיקא אתא גיטא או מינסבא ביה אשה לא
 מהנפקין לה ודאי אי אתיא לאינסובי וקאי
 בעל קאי מערער ואמ' האי דכתיב ודין הכי קא
 אמרי ליה² דינא הוא למיכתב לך ספר תירוכין
 15 או האי דכתבית איגרת תנאי הוא ולא גרת³
 או האי דכתבית וכדי דאלמא מפליגה אני
 בדברים ריקים בטלים ודאי לא מנסבין לה
 ולעולם⁴ אי מינסבא בהאי גיטא דאית ביה
 מקצת הני טעואתא או כולן או כיוצא
 20 בהן לא תצא דתנן⁵ בתב לשם מלכות
 שאינה הוגנת . . . לשם מלכות מדי לשם

הנאי הוא אם גרת והנאי בטל שלא גרת = ³ Read לה. ² Read ליה. ¹ Read ליה.

⁴ See Harkavy, p. 229 : לה לעולם ואי, which is incorrect.

⁵ *Gittin, Mishnah, VIII, 5; Gemara, ibid., 79 b.*

(Leaf 3, recto.)

מלכות יון לבניין הבית ולחרבן הבית היה במזרח
 וכתב במערב במערב וכתב במזרח תצא מזה
 ומה וצריכה גט מזה ומה שינה שמו ושמה
 שם עירו ושם עירה תצא מזה ומזה וכל
 5 הדרכים הללו¹ בה ומקשינן אטו משום שלום
 מלכות יוציא² והולך ממזר ופרקינן אין ר' מאיר
 לטעמיה דאמ'³ רב המנונא משמא דעולא או'
 היה ר' מאיר כל המשנה ממטבע שטבעו
 חכמים בניטין יוציא⁴ והולך ממזר ווליתה
 10 לדר' מאיר וכל שכן לענין טעות סופר דאמ'⁵
 ר' אבא אמ' רב הונא אמ' רב זו דברי ר' מאיר
 אבל חכמ' אומ' אם נשאת⁶ הולך כשר ומודים
 חכמ' לר' מאיר בשינה שמו ושמה שם עירו ושם
 עירה שהולך ממזר אמ' רב אשי מתניתין נמי
 15 דיקא⁷ דקתני שינה שמו ושמה שם עירו ושם
 עירה מאן⁸ אינימא ר' מאיר נערבינהי וניתננהי
 אלא לאו רבנן אבל מאי דקאמרת מהו לתקוניה
 לניטא ומיהביה לדילה לא מיבעיא היכא דסופר
 לא יהב לן רשותא לתקוניה דאנו לא מתקנינן מידעי
 20 לדברי הכל אלא אפילו יהב לן סופר רשותא לית לן
 ואפילו שני עדים דנט צריכין אינון למיכתב לדברי
 הכל אלא במקום דיהב להון בעל רשותא לשווי
 שליח ואי נמי בית דין אינון ר' יוסי קאמ'⁹ אף אנו

¹ Our texts read האלו.² Our text of the Talmud reads הצא.³ *Giffin*, 80 a.⁴ Not in our texts in this passage.⁵ *Giffin*, 80 b.⁶ אם נשאת not in our texts.⁷ Our texts read אף אנן נמי הנינא שינה וכו'.⁸ Our texts read מאן קתני לה אינימא.⁹ *Giffin*, *Mishnah*, VI, 7; *Gemara*, *ibid.*, 66 b.

(Leaf 3, verso.)

מקובלין שאפילו אמ' לבית דין הנדול שבירושלם
ילמדו ויכתבו ויתנו לה ופליגי עליה ר' מאיר
וחנינה איש אונו ואמ' ¹ שמואל אמ' רבי הלכה
בר' יוסי ושאל'

נ"ה °

5 הא דתנן ² המביא גט מזדינת הים
מאי ניהי מדינת הים דאשכחנן בפירוש דכל
המדינות לגבי ארץ ישראל מדינת הים קארי
להי איתיה להאי פירושא או לא • ודאי
איתיה מי לאו קא יהיב מצרים לתחומי ארץ
10 ישראל ואפילו עכו ואשקלון והסמוכות לארץ
ישראל והמובלעות בתחום ארץ יש' כל דליתיה
מן ארץ ישראל מדינת הים קארי ליה ואפילו בבל
נמי מעיקרא לעניין גיטין ולא לעניין יוחסין •
דלעניין יוחסין בבל עדיפא וארץ ישראל עיסה
15 לבבל ³ עד דאתקן ליה ⁴ ואמרינן בבל ⁵ רב אמ'
הרי היא בארץ ישראל לגיטין ומותיב ר'
ירמיה ר' יהודה אומ' מרקם למזרח ורקם
כמזרח מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום •
מעכו לצפון ועכו כצפון והא בבל דלצפונה
20 דארץ ישראל קימא ותנן ר' מאיר או' עכו
הרי היא בארץ יש' לגיטין ואפילו ר' מאיר
לא קאמ' אלא בעכו דמקרא אבל בבל דמרחקא

¹ *Gittin*, 66 b.² *Gittin, Mishnah*, I, 1 ; *Gemara*, *ibid* , 2 a.³ *Kiddushin*, 69 b.⁴ ? ולא נראה עד דאתקן לה⁵ *Gittin*, 6 a.

(Leaf 4, recto.)

לא הוא מותיב לה והוא מפרק לה לבד מבבל
 וקא יהיב רב יוסף¹ תחומי בבל לניטין דברי
 הכל עד ערבא תינייתא דנישרא דמחוזא
 וחזין מזה כמדינת הים הוא²
 5 וששאל³ הא דתנו רבנן⁴ °[נ]י
 בשלשה דברים שווה סוריא לארץ ישראל אי זה
 מקום היא סוריא ומה שמו בלשון ישמעאל⁵
 סוריא כמה מדינות היא כנון דמשק וחלב
 ומבוק ועד חרן אותן מקומות שעל עליוני
 10 פרת קרויין סוריא ושמה בלשון ישמעאל⁶
 סוריא⁷ ולשון סורסי וכתב סורסי שהוא עכשו
 ביד נצרים בבבל וקוראין אותו סוריאני על
 שם אותו מקום הוא נקרא⁸ וששאל⁹ °[נ]
 עשר¹⁰ נטיעות ערבה ונישוק¹¹ המים הלכה
 15 למשה משני¹² פיר¹³ עשר נטיעות לעניין שביעית
 דאמ' בשביעית אסר רחמ' לחרוש ולזרוע ולזבל
 ולעשות כל מלאכה שבשדה אבל אם יש שם
 אילנות מותר לחרוש בשביל האילנות וכמה
 שיעורן הלכה למשה מסיני ממאה ועד עשרה
 20 לצדיק אילנות חורש ומותר מעשרה ולמיטה¹⁴
 לצדיק א' ל'נ'ו'ת¹⁵ השדה הוא ואסור דתנן¹⁶ עשר
 נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל
 בית סאה בשבילן¹⁷ ערבה שדוחה שבת הלכה

¹ *Kiddushin*, 72 a; comp. the introductory note.² *Giffin*, 8 a.³ *Mo'ed Katan*, 3 b.⁴ Read ונישך.⁵ Read מסיני.⁶ Read ולמשה.⁷ Cancelled by the scribe.⁸ *Shebi'it*, I, 6.

(Leaf 4, verso.)

למשה מסיני • ניסוך המים הלכה למשה
 מסיני • שנתסכין¹ מים כל שבעת ימי החג •
 וישאל' מהו לטלטל פמוט
 שהדליקו עליו באותה שבת • הכין חזינא דבר
 5 ברור הוא שאסור דתניא² מטלטלין נר חדש
 אבל לא ישן דברי ר' יהודה ר' מאיר או' כל נרות³
 שלמכתב מותר לטלטל חוץ מנר שהדליקו
 בה באותה שבת ר' שמעון או' כל הנרות
 מטלטלין חוץ מנר הדלק באותה שבת כבת מותר
 10 לטלטלה ולית הילכתא כר' שמעון ואף על גב
 דאמ' רבה בר בר חנה אמ' ר' יוחנן אמרו הלכה
 כר' שמעון לית הילכתא הכי מאי טע' אמרו
 אמ' וליה לא סבירא ליה ותוב אמ' פליגו בה רב
 אחא ורבינא חד אמ' בכל השבת הלכה כר' שמעון
 15 בר ממוקצה מחמת מיאוס • וחד אמ' מחמת
 מיאוס נמי הלכה כר' שמעון בר ממוקצה מחמת
 איסור ומאי ניהו נר שהדליקו בו⁴ באותה שבת
 אלמא אין הלכה כר' שמעון וכן הלכה • ופמוט
 נעשה בסיס לדבר האסור ואסור לטלטלה ושד
 20 אמ' אמ' ר' הורא⁵ פמוטות שלבית רבי מותר לטלטל
 בשבת⁶ ותרינ לישאני האון⁷ והלכה רווחת היא •
 דכל היכא דאיכא תרי לישאני לישאנא בתרא
 דוקא ובלישנא בתרא סמכינן אלא אי איתמר הכי

¹ Read שנתסכין.² *Shabbat*, 44 a.³ Our text and the MSS. read מטלטלין.⁴ *Shabbat*, 45 b.⁵ Ibid., 157 a.⁶ Read בה.⁷ Read חזינא.⁸ *Shabbat*, 121 a, end.⁹ = האויאן.

XX.

Fragment T-S., paper, two leaves, 19 × 15 cm., square writing, with a slight tendency to cursive. It contains eighteen Geonic Responsa, three of them incomplete.

1. The first Responsum, the beginning of which is missing, contains the decision of the Gaon regarding a childless widow and the *Yabam* who had been converted to another religion. The case was as follows: The brother of the deceased husband had given the woman *Ḥalīzah*, and at the same time turned the inheritance from his brother over to her, the transfer being effected by a Gentile court. The other heirs of the husband objected, but the Gaon upheld the right of the *Yabam* to dispose of his brother's inheritance, quite as though he had remained a Jew, and also endorsed the transfer as made by the Gentile court.

2. The second Responsum contains the law regarding the legal majority of women, based on *Gittin*, 64 b-65 a. It must be noted, however, that the Gaon's statement, 1 recto, lines 19-21, is not a direct quotation from this passage, but is a combination of it with *Yebamot*, 108 a, as is proved by what he says about פְּעוּטוֹת (line 23). We may, therefore, conclude that the Gaon had the same text in *Gittin* as Alfasi, and as Maimonides, *Ishut*, IV, 7, which in turn agrees with that of Rab Amram Gaon in גמ"ס, 97. These identical texts would seem to disprove the opinion of Rabbi Zerahiah Gerondi, that Alfasi's reading goes back to Rabbi Hai Gaon, who changed the original text of the Talmud. Our Responsum agrees with Rab Amram Gaon in other respects, too. Both maintain that a woman of א' ויום א' or שְׁבִיעִיָּהּ is considered to be of age. But while Rab Amram holds with Rabbi Meïr, in *Niddah*, 52 a-b, our Responsum holds with Rabbi Jehudah.

3. The third Responsum seems to be an extract from Rabbi Zemah Gaon, in the collection ש"ץ, 27 a, 30. It contains the decision that the word of a slave who asserts that he has become a Jew, but does not live as one, does not deserve credence, and his owner may, if he likes, sell him to a Gentile. Comp. ס' העתים, 238.

4. The fourth Responsum contains explanations of various passages in *Yebamot*, without, however, offering anything of importance. It is a matter for regret that the Gaon did not explain the expression מכנה in the phrase גיורת מכנה, variously interpreted by the later commentators and by the lexicographers¹. By the mistake of copyists, who did not understand the expression, מכנה appears twice as מכנה in the Jerusalem Talmud, *Terumot*, VII, 44 d, and *Kiddushin*, IV, 66 a.

5. The fifth Responsum, like all the rest to follow, except one, deals with Halakic questions concerning the Passover. It contains the Gaon's explanation of *Pesahim*, 45 b. He reads כיפה, and explains it as meaning a spherical mass, while our text has כיפת. Compare, however, Rabbínovicz, *Dikduke Soferim*, 'Aruk, IV, 307, and ש"ץ, II, 80.

6. The sixth Responsum contains the Gaon's explanation of חרוט, which he connects with חרס, potsherd, the material of which the vessel was made in which the חרוט was kept. A similar etymology is given by the author of the 'Aruk, s. v. חרס and חרוט, who has in mind the clayey consistency of the mixture. Needless to say that both explanations are false; as its form² proves, חרוט indicates something that has been scraped off, and is related to חרס only in so far as this word means a thing with which one can scrape.

7-8. The seventh Responsum is merely the question addressed to the Gaon without the reply given by him. There is the possibility, however, that lines 12 (beg. לא)-

¹ Comp. 'Aruk, IV, 252, and Rashi, ad loc.

² Comp. Barth, *Nominalbildung*, § 43 c.

17 (טפחים), on leaf 2, recto, which we numbered as the eighth Responsum, may be the latter part of the Gaon's opinion, the intermediate portion having been omitted by an oversight of the copyist. The question concerns itself with the preparation of certain sorts of Passover pastry, and it may be conjectured that the Gaon was led to give an explanation of חליטה in *Pesahim*, 39 b.

9. Here we have the decision of the Gaon that no marriages are to be performed on the intermediate days of Passover and Tabernacles. The same opinion is held by different Geonim, as appears from Responsa in other Geonic collections. Compare ה"פ, 156; גמ"ז, 81; and ש"ח, 218. Our Responsum, however, is not identical with any of these.

10. The tenth Responsum gives the opinion of the Gaon, that מצה baked by a Gentile under the supervision of a Jew may be used during Passover for all purposes except for מצת מצה. The same view is held by the Geonim Kohen-Zedek and Rabbi Hai, while the Gaon Rabbi Joseph ben Mari prohibits the use of such unleavened bread entirely. Compare ש"ש, II, 92-3; ש"ח, 291; גמ"ז, 111; and ה"פ, 166. Our Responsum is nearly identical with the one found in the collection גמ"ז, 111, and its probable author is Kohen-Zedek.

11. This is the decision of the Gaon that the blessing is to be recited over each of the four cups drunk at the Passover meal. The opinion is shared by many Geonim. Compare ש"ש, II, 99, and Müller, *Mafteah*, 84, 110¹. The ascription of the opposite view to the Gaon Kohen-Zedek² in *Tur*, *Orah Hayyim*, 477, contradicts our fragment, which ostensibly gives the opinion of Kohen-Zedek. The *Tur* probably made use of the passage in ש"ש just referred to, and was misled, by an ambiguous expression used there, into attributing to Kohen-Zedek a view opposite to that actually held by him. Comp. also ש"ח, 287; Kohen-Zedek's

¹ Comp. also מחזור וישרי, 276.

² It is improbable that *Tur* refers to Kohen-Zedek, II.

opinion as there given agrees with our fragment. Responsa 282-287 in נ"ש are perhaps extracts from a *Seder Haggadah* by Kohen-Zedek¹.

12. In this Responsum the Gaon explains why the benediction is not recited before Hallel at the Passover meal. The author is probably Rabbi Zemah Gaon. Compare ש"ש, II, 99, 100, and נ"ש, 102.

13. The Gaon decides that the blessing over the two cakes of unleavened bread at the Passover meal must be said over one cake that has been broken, and one whole cake. The same procedure is prescribed by the Geonim Rab Amram, Kohen-Zedek, and Rabbi Joseph. The only dissenting opinion is held by Rabbi Hai Gaon, who maintains, that while two whole loaves are required for every other holiday, on the Passover the cakes may either be broken or whole². The natural sense of the passage in *Berakot*, 39 b, endorses the opinion of the three Geonim, and contravenes the opinion of Hai. It seems, however, that in the time of the Amoraim the origin of the custom of using one broken cake and one whole cake was no longer known. In the days of the Temple, two whole cakes were used at the Passover meal as at any other holiday. But, unlike our present custom, the recital of the Haggadah took place after the meal³, when only bits of the cakes remained to illustrate the story. The broken מצה thus became identified with the Haggadah, and remained so even after the new custom of reciting the story before the meal came in vogue, when there was no longer any necessity for the broken pieces. Again, the holiday character of the Passover required the use of a whole cake, too. Thus the two cakes, the broken cake and the whole cake, were made to serve each a purpose of its own, the

¹ Comp. J. Derenbourg, in Geiger's *Wissenschaftliche Zeitschrift*, V, 398; Müller, *Maftaḥ*, 83, and *Handschriftliche, Jehudai Gaon zugewiesene Lehrsätze*, 17.

² ש"ש, II, 103; comp. כח' ויחי, 279; and ג"ל, 102.

³ Comp. R. Mordecai ben Hillel on *Pesahim* סדר של פסח; comp., however, *Mekilta de R. Shime'on*, 33, and Hoffmann's note thereto (4).

one to perpetuate an old habit, the other to mark the holiday character of the Passover.

Another Passover meal custom, the עקירת השולחן, "removing the table," underwent a similar development. As we have seen, the Haggadah was recited originally after the meal. The "removal of the table," marking the end of an Oriental meal¹, became the signal for the beginning of the Haggadah. Later, when the meal came after the story, the custom of "removing the table" was continued as a part of the Passover ceremonial.

14. The fourteenth Responsum deals with one who forgets to count the 'Omer. Partly, it is identical with the decision attributed to Rabbi Jehudaï Gaon²; but it contains a rather obscure amplification, found in no other source, which makes a distinction between an intentional omission and real forgetfulness.

15. This Responsum is a note on 'Erubin, 53 b, which, in spite of its brevity, throws entirely new light on the passage. According to our present text of the Talmud, the Galilean woman, typically careless of her speech, says שלובתי instead of שלובתי. But even the most ignorant could not mistake a כ for a ב in pronunciation; the two letters are often interchanged in writing, but not in speaking. Besides, there is no such word as שלובתי in any Aramaic dialect, to cause a slipshod pronunciation. The Geonic reading, therefore, which puts לשבבתי³ instead of our לחברתה, is undoubtedly correct. What happened was that the woman wanted to say שבבתי (my neighbour), and did actually say שלובתי, which in the Galilean pronunciation sounds like שלחופתי, meaning "my ransom⁴." The woman said: "May

¹ Comp. ה"ה, ed. Coronel, 57, 58; and ed. Lyck, 48.

² ש"ט, II, 108. Comp. also בנה"ג, ed. Hildeshoimer, 146 and 612; and ה"ה, ed. Schlossberg, 17.

³ Read לשבבתי; comp. also the reading לשבבתי in Rabinovicz, ad loc.

⁴ See *Nedarim*, 66 b, for an interesting anecdote about a Palestinian-Galilean woman. Instead of בלעי (calf's foot jelly), which her Babylonian husband had ordered for dinner, she gave him בלעי (lentils). It was not

a lion devour thee for me," instead of, "My neighbour, take some milk." The reading שלוחתי with ל instead of שלוחתי with כ is corroborated by MS. M, which reads שלוחתי, merely a different spelling of שלוחתי¹. It should be noted that the expression, "may a lion devour thee," was a common curse among the Jews of Talmudic times (comp. *Ketubot*, 72 b). It is, therefore, improbable that there should be a connexion between לבא and להב, or שלוחתי and שלהבת.

16-17. These two Responsa deal with certain kinds of pastry and their use on *Passover*². According to the Gaon, the cakes referred to in the Responsa may be eaten during the *Passover*, but they cannot serve as מצה מצוה. The same decision occurs in ש"ש, II, 93; and ש"ח, 284, and 100. The sixteenth Responsum is possibly the one ascribed to the Gaon Kohen-Zedek in ש"ח, 284.

18. The last Responsum of the fragment, of which only the question has been preserved, deals with the same subject as the tenth, מצה baked by a Gentile who is supervised by a Jew. It is probably identical with the decision by Kohen-Zedek in the Geonic collection ש"ח, 291, where these two, the tenth and the eighteenth of the present fragment, are combined into one.

her goodwill that was at fault, but her Galilean tongue and ear, the one unable to pronounce a ח, the other unable to distinguish it when pronounced. To her מלחי sounded like מלחי. It is, however, not impossible that the husband with his Babylonian peculiarities may not be guiltless. He may have mispronounced מלחי as מלחי.

¹ Comp. also the reading שלוחתי in ed. *Salonica*.

² I am unable to give a satisfactory explanation of שובך, leaf 2, verso, line 25: שֻׁנֵּץ?

(Leaf 1, recto.)

ומשום דגול דאית ליה ירית ליה בריה לית ביה משם
 דאמרינן¹ נכס . . . הגוי הרי הם ~~כמדבר~~ ~~כהקפד~~ כל המחזיק בהם כהפקר
 זכה בהם . . . מפרש לעילא בהרא דאולת אנתתיה
 ויהבת ליה . . . וה² דבעלה משומד וחלץ לה וכתב
 5 לה אביזארה בנוים אי זביני זבנה לירושא דאחים
 דיליה אפילו בדבר מועט זביניה זביני ולא אית
 לערערי בהדה בשום מידעם ואיבעי להון
 מינה וכל היבא דיתבא דנכסים מעוטם
 ולא יתבא בשמיה דגברא ולא קא חבעה כתובתה
 10 ואפילו לא זבנתיה לההיא ירושה מן ההוא משומד
 צריכה לאתזוני בהון ואי נכסים מרובים טפי מן מזונה
 וכתובתה כיון דירושא דמשומד היא חבנת מינה
 ואפסה ואחלה וכתב לה וכתב לה אביזאריה לא יכלין
 יורשים למתבעה בשום מדעם כול ושש
 15 ר חנניה בן אנטיגנס³ אפ'ע'ל'ג'ב' או" כל חק תינוקת
 שאינה יכולה לשמר קידושיה אינה צריכה למאן . .
 וא' רב יהודה א' שמואל הלכה כר' חנניה בן אנטיגנס
 וכן בקטנה שאינה יכולה לשמר גיטה אינה
 יכולה לשמר⁴ גיטה: כל שמבחנת בין צרור לנא
 20 לאנא וכל שמבחנת בין גיטה לקידושיה או לדבר אחר
 לעינין קידושין צריכה מאן צרור וזורקו
 אנא ונוטלו זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים:
 קטנה דהגיעה לכלל הפעוטות צריכה מיאן⁵
 ותניא אחריתי⁶ קטנה שלא מאינה ועמדה ונתקדשה
 25 משום ר' יהודה בן בתירא⁷ הם הם מיאוניה הלכה כר'
 בן בתירה לא שלא כר' היה נסיבת לאחר⁸: אי אית'
 שתי שערות לא סגי ליה⁹ במיאן¹⁰ לא בנט והיבא
 דיפגלו — דמלו שתי עשרי ויום אחד אפעלגב דלא¹¹

¹ *Baba Batra*, 54 b; our texts read כמדבר.² Read יאחזה.³ *Yebamot*, *Mishnah*, XIII, 2; *Gemara*, *ibid.*, 107 b, 108 a; the strokes over אפ'ע'ל'ג'ב' indicate that the word is to be cancelled.⁴ Read לקבל, and comp. *Gif'fin*, 64 b.⁵ *Gif'fin*, 64 b-65 a.⁶ *Yebamot*, 108 a.⁷ Read הם הם.⁸ Read שלכר היא נסיבת לאחר.⁹ Read לה.¹⁰ Read אלא.¹¹ i. e. דלא איהיה סמיך.

(Leaf 1, verso.)

א' רבא¹ קטנה כל שתים עשרה ממאנת והולכת מיכן
ואילך אינה ממאנת ומוקימין ומוקמנן לה בסופא
דכי לא בדקינן עם יקינן² קטנה שהגיעה לכלל
שנותיה אין צריכה בדיקה חזקה הביאה הני מלי לעינין
5 מיאון דלא ממאנה אבל לעינין חליצה הילכתא היא
וא' רבה³ קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אין צריכה בדיקה
חזקה הביאה סימנין הני מלי לעינין מאונים⁴
דלא ממאנה אבל לעינין חליצה בעיא בדיקה הלכתא
כר' יהודה וחל' כרבא שפחה גויה שאומרת
10 אני יהודייה וכל מעשיה מעשה גוים מותר למוכרה
לגוים ואין בכך כלום: ושש' אם פרוה⁴ פירש
מקודם ללסולטן מויתב מר זוטרא⁵: מעשה
בשוקת מהו כעוביה וכחללה בשתי אצבעות
חזרות למקומם תנן עירב מקוואות כשפופרת
15 הנוד ושערו חכמ' אותה שפופרת רחבה ועוביה
בשתי אצבעות שהם נכנסות ויוצאות ברוחבה
שלאותה שפופרת ובחללה וחזרות למקומם בלא
עיוזב ולא דוחק א' רב יוסף⁶ קטיר קאחזינא
הכא מהו קטיר קשר ויקשר קשר הושע בן אלה
20 וכי דכי אמרינן⁷ אמ' קרנא דברים בגו: דקא'
מבעיא לכו מהו גיורת מכנה⁸ אקמוה רבנן בעמוני
שנשא עמונית דקאמ' להו ר' יוחנן אני שונה עמיו
מעמיו' להביא בתולה הבאה משני עממים זאת
אומרת⁹ גיורת מכנה עבר רבה תוספאה¹⁰
25 עובדה באשה שהלך בעלה למדינת הים ואשתהי
ואשתהי ליה ולד במעי אמו תריסר ירחי שתיה
ואחר כן ילדתיא אימיה ואכשרוה לההוא ולד:
אר' אבהוא¹¹ סימני סרים ואילונית אין
עושים בהם מעשה עד שישלימו עשרים שנה

¹ *Niddah*, 46 a, read רבא רבא.² Read ומקשינן ומוקימין לה בסופא דכי לא בדקינן חיישינן.³ = רבא, compare note 4 to p. 194.⁴ *Yoma*, 35 a; text unintelligible to me.⁶ *Ibid.*, 61 a.⁷ *Kiddushin*, 44 b.⁹ Read אמרה.¹⁰ *Yebamot*, 80 b.⁵ *Yebamot*, 15 a.⁸ *Yebamot*, 77 b.¹¹ *Ibid.*, 80 a.

(Leaf 2, recto.)

ושש' כיפה שלשאור¹ שיחדה לשייבה כיצר
 עריבה מליאה שאור או בצק יבש ונעשת כמות
 כר או כסת ויחדה לישב עליה ולהניחה תחת מראשותיו
 כיון שסלקו מאכילה או מכותח נדחת מאכילה:
 5 ואינו עובר עליה כל יראה ובל ימצא ודקא שטח
 בפניה דא' רב יצחק בר אשיאן ש' א'² רב טח בפניה
 בטיט כול'ה בית החרוסת³ כלי חרש
 בוליע מקוהא ומחמצה לההיא עיסה
 ושש' מביאין עניים קמח וגוכלין אותם
 10 בשמן ובמי מתיקה ואוכלין ועשירין עושין
 אותם קמח שלאורז ועניים בשלחטים ויש . .
 שנובלים אותם במים לא לחלוט⁴ איניש
 תרתי חיטי בהדי הדדי גזירה בצורי אברש⁵
 דחברתה צוריה הוא אותו קורע שלחיטה
 15 באמצעיתה ולא סליק לה דיקולא דמייא
 דיקולא דקלים דיקולא דמים רותחים ועולים
 דקלים כטפח כשני טפחים ושש" אסור
 לישא אשה בחולו שלפסח ולא בחולו שלחג ולא לשמר⁶
 אבילות ושש' מהו שיאפה גוי בפסח
 20 מצות לישראל אם לש גוי לדעתו אינו יוצא בה
 ידי חובתו שנ' ושמרתם את המצות עשה לה
 שמירה בשעת לישא ואם יש חבורה גדולה
 ולא ימצא ישראל לאופות לה להם מצה סיפוקם
 יאפה ישראל מצה כדי שיגיע לכל אחד כזית
 25 משומר ואכלים בתחלה מה שאפה גוי ואחר כך
 מברכין על אותו כזית ממה שאפה ישראל וא' רב
 הונא⁷ בציקות שלגוים ממלא אדם כריסו מהם
 בלכר שיאכל מצה באחרונה ומיי ניהו בצקות

¹ *Pesahim*, 45 b; comp. introductory note.² Thus in MS. ! ש' א' ?³ *Pesahim*, 30 b.⁴ *Ibid.*, 39 b, last line; our texts read בצירי with י and not with ו.⁵ ?⁶ לנהג =⁷ *Pesahim*, 40 a.

(Leaf 2, verso.)

שלנוים בצק ממש חמין הוא אלא בציקות שאנן
 נ¹ בלבד שיאכל כזית באחרונה וזה הוא במקום
 שאיפשר² אבל לכתחלה אין עושין אם משמרין
 ישראל לאותו הגוי כשהוא לש וכשהוא אופה שמירה
 5 בעלמא³ הוא ובמקום שאי אפשר שפיר דמי:
 ושש' ארבעה כוסות שלפסח הלכה למעשה
 בשתי ישיבות שברכות על כל כוס וכוס ברוך פרי
 הנפן כל אחד ואחד מצוה בפני עצמו כיון דבעי
 למימר אנדתא והלילא מסחא דעתיה צריך לברוכי
 10 ב' פר' ה' משם כהן צדק ש' פירשנו לכם:
 ומפני אין מברכין לנמור בלילי פסחים מפני
 שחולקים אותו באמצע: ולילי פסחים להניח
 פרוסה בתוך שלימה ובוצע מאי טעמא לחם עני
 וצריך לבצוע על שתייהם: שש' ספירת העומר
 15 מאן דלא מני ביום הראשון אינו מונה עוד דכתיב
 שבע שבתות תמ' תה' וליכא ובשאר הלילות
 אם לא מנה ביום מונה בלילא • ואם משם מזיד אינו
 מועיל במנין ואם משם שכחה מותר למנות
 מהו⁴ דאמרה לשבבתיא אמ' ל' שולובתי תא ליכליך לבא
 20 הא תא אכלי חלבא נהיא⁵ תא אכליך אריה • אסור
 ללש העיסה בלילי הפסח ביין ובשמן בדבש וכן לקטף
 לא משום חימוץ אלא משם לחם עוני ובשאר יומי הפסח
 מותר • לקטף שאין קיטוף אסור אלא ליל חפס⁶ הראשון
 דהיה ליה מי פירות ומי פירות אין מחמיצים ושש'
 25 מהו לאיפות בשובק⁷ מותר להפך כל עוקב⁸ בין ביד
 בין בשובק • וזה שאופין בשובק בשאר ימים
 אבל בלילה הראשון אסור משם עיסה עשירה.
 פלטיר נוי מהו להדביק עיסה בתנור בפסח • וש'
 תקנה לדבר זה או לא אי משום בשולי גוים:.

¹ Read שאנן גוי.² Read איפשר.³ Read מצייתא.⁴ = בורא פרי הגפן.⁵ 'Erubin, 53 b.⁶ = אמרה לה.⁷ Read ודי א' אמרה.⁸ Read נסח.⁹ Comp. introductory note.¹⁰ ?

XXI.

Fragment T-S., paper, six leaves, 22 x 15 cm., square hand, tending to cursive. The two outside pages are too much rubbed to be copied; also leaf 6, recto, is in a very damaged condition, only a few lines being legible. Therefore, from leaf 1, verso, to leaf 6, recto, is all that could be copied. As much of the fragment as can be deciphered contains fifteen Responsa, some of which have been preserved in the printed collections of Geonic Responsa.

1. The first Responsum, the beginning of which is missing, is identical with Responsum 47, in the Geonic collection ג"ק, where it is ascribed to Sar Shalom Gaon¹. It deals with the circumstances in which a Gentile may be trusted to handle wine without its becoming יין סתם. Our MS. enables us to correct some mistakes in the printed text, as, for instance, the senseless יין של גוי בשינו, instead of which we must read, with our fragment, leaf 1, verso, line 6, שינו של גוי וישנו.

2. The second Responsum also deals with יין סתם. The decision of the Gaon is that a winepress made of clay, used by Gentiles, cannot be used by Jews, even if the glazing is first removed.

3. The Gaon enumerates the conditions under which a Jew may associate himself in business with a Gentile who traffics on the Sabbath and on holidays. This is a favourite subject in the Geonic literature of Responsa. There is hardly any other that is touched upon so often in the questions put to the authorities, showing that partner-

¹ Comp. also ג"ק, 117 where it is ascribed to Rabbi Zemah Gaon.

ships between Jews and Gentiles must have occurred with the utmost frequency¹.

4. This Responsum also deals with a subject connected with a partnership between a Jew and a Gentile. The question addressed to the Gaon reads as follows: "May a Jew enter into partnership with a Gentile in agricultural enterprises, if the Gentile works on the Sabbath with the cattle belonging to both partners, muzzles the ox while he is treading out the corn, and ploughs with an ox and an ass together?" The Gaon decides that the muzzling or coupling of animals by the Gentile forms no objection to the partnership, because the laws against these acts do not grow out of the relation between the possessor and the animal possessed, but aim rather to regulate the relation between the worker and the animal used. The Sabbath prohibition, on the other hand, is based on the fact of ownership. It is the duty of the Jew to secure a day of rest for an animal belonging to him, and from this duty he is not released when the Gentile uses it. The Gaon's opinion is novel in its leniency. Most of the codifiers refuse to sanction a partnership in which a Jew might expose animals belonging to him to being muzzled or coupled by a Gentile partner².

5. The fifth Responsum contains the following statement: An ass and an ox may be used together by a Jew without any scruples in threshing, the prohibition against coupling divers animals having application only to ploughing. This statement is so extraordinary that one would like to attribute its strangeness to a corrupt text, but this easy escape from the difficulty is cut off by the rare state of preservation of this part of the fragment. It remains for some ingenious interpreter to tell us on what grounds

¹ Comp., for instance, *Responsa of the Geonim*, ed. Lyck, 65, 67, 68; *Responsa of the Geonim*, ed. Mantua, 43; גמ"ז, 53-56; ד"ה, 10; and the next Responsum of our fragment.

² Comp. Maimonides, שכירה, XIII, 3; R. Moses of Coucy, סמ"ג, prohibition 184; ד"ה, 9; comp., however, *Tur*, *Hoshen Mishpat*, 338.

the Gaon ventured to oppose the whole chain of Jewish tradition, from the Tannaim down to the latest codifier, the author of the *Shulḥan 'Aruk*¹. Indeed, the view of the Gaon contradicts, not only the Rabbinic tradition, but even the Karaite interpretation, as can be seen from the statements of Elijah Bashyazi, in his *Aderet Eliahu*, Supplement, 13 c; and Aaron ben Elijah the Younger, in his *Keter Torah*, on Deut. xxii. 10. It should, however, be noted that both these Karaite teachers refer to the opinions of some Rabbanites, who maintain that the expression "plough with an ox and an ass together" is only a euphemism for hybridization. But it seems that this opinion is based upon a misunderstanding of what Maimonides says in *Moreh*, III, 49. He does, indeed, hold that the prohibition against working a field with divers animals is aimed against giving an opportunity for hybridization, but he does not thereby deny the simple and direct meaning of the law against coupling. Attention should also be called to the opinion of Rabbi Joseph Gaon in ה"פ, 10. He explicitly forbids threshing with divers animals. It must be admitted that the very emphasis he puts upon the prohibition may indicate the existence and expression of varying opinions upon the subject.

It is highly interesting that the view mentioned above, ascribed by the Karaites to the Rabbanites, is found in Karaitic sources only, and in a book of the founder of the sect himself. In Anan's ספר המצות, reproduced by Harkavy, in *Studien und Mittheilungen*, VIII, we read on p. 4: "And the Scriptures use the expression חָרַשׁ 'plough,' to teach us two things, the prohibition against hybridization and against ploughing as well, for הִרִישָׁה 'ploughing,' is the expression for רִבְעָה 'hybridization,' also, as it is written, לֹא חָרַשְׁתֶּם בַּעֲלֵלָהּ 'If ye had not ploughed with my heifer.'" As Dr. Harkavy remarks, on p. 194, the text here does not seem to be in good condition. However, it is certain that,

¹ Comp. *Mishnah Kilāim*, VIII, 2; *Sifre*, Deut., 231; Maimonides, *Kilāim*, IX, 7; *Yoreh De'ah*, 297, 10.

according to Anan, תהרש is an euphemistic expression for תרביע. From Anan's words, we may at the same time infer that in his opinion the prohibition is directed against ploughing and hybridization.

6. Here again we have a partnership between a Gentile and a Jew dealt with. The Gaon decides, that if a Jew gives money to a Gentile for the purchase of cattle, he is responsible for their Sabbath rest from the moment his partner-agent acquires them, even before he himself has come into actual possession of them. Strangely enough, in discussing the point whether the Jew becomes the rightful owner of the beasts from the moment the Gentile buys them with his money, the Gaon disregards the distinction made by the Talmud, *Bekorot*, 13, between a Jew and a Gentile in the law of acquisition.

7. The seventh Responsum denounces all legal fictions invented for the purpose of evading the law of Sabbath rest. If a sale is consummated in perfect form and without mention of any condition, but it is proved a subterfuge by the return of the Jew to his business at the end of the Sabbath, the Gaon condemns it as an evasion, as a deception of God and man, a public desecration of the Sabbath and of the name of God, for the law opposes double-dealing even in indifferent matters, let alone, then, in so sacred a concern as the sanctification of the Sabbath. Comp. pp. 81-82, above.

8. The eighth Responsum is identical with that found in ש"ץ, 26 a, 20. There it is ascribed to the Gaon Kohen-Zedek, but it is probable that the author is Hai Gaon¹. The Responsum deals with the case of a master whose slaves refuse to embrace Judaism, and as well with the case of a master who is unwilling to have his slaves embrace Judaism. In the former case, the Gaon decides that if at the end of a year the slaves persist in their refusal, they must be sold; in the latter case, he knows no

¹ Comp. ס' העה"ה, 237, and Müller, *Mafteah*, 82, note 21.

excuse for delay ; as soon as a Jew acquires slaves who are willing to accept Judaism, the master is bound to make Jews of them, and he is not allowed to sell them to Gentiles.

9-10. The beginning of the ninth Responsum is missing. It, as well as the tenth, deals with the prohibition against making any use whatsoever of anything that appertains to a heathen sanctuary.

In the first of the two Responsa the spelling **עכבת** (leaf 4, recto, line 14) instead of **איכבת** is noteworthy. The former is the correct orthography of the word in Mandaic. It is also to be noted that **דחנן** (4, recto, line 20) is used before quoting a Baraita, while on leaf 4, verso, line 6, we have **דחניא** before a Mishnah. Are we to assume that originally these two terms were used indiscriminately before quotations from any Tannaitic source, or are we dealing here with a copyist's error¹? Sherira Gaon, in Harkavy, *Responsen der Geonim*, 103, maintains that **חניא** can be used before a Mishnah and before a Baraita as well, while **חנן** may be placed before a Mishnah only. In our texts of the Talmud, with but a very few exceptions, **חנן** is used before a Mishnah, and **חניא** before a Baraita. This progress from Sherira to our texts apparently gives support to the assumption that there was a development in the use of these terms. Accordingly, it may well be that before Sherira they were not at all differentiated, but were applied indiscriminately.

11. The eleventh Responsum deals with the distribution of the property of a man who has left sons from two wives, upon each of whom a jointure had been settled, **כהובת בנין**. **דכרין**. The Gaon's decision is based on the laws upon the subject given in *Ketubot*, 90 a. One would be inclined to ascribe this Responsum to one of the earlier Geonim, as the **כהובת בנין דכרין** was obsolete so early as the time of Rabbi

¹ Comp. p. 150, above; in the Oxford MS. of the *Seder Rab Amram*, as also in the Genizah fragment of the *She'iltot*, reproduced on page 364, below, **חנן** is also used before a quotation from a Baraita.

Mattathiah. Notwithstanding the fact that the Geonim Rabbi Hilai, Rabbi Hananiah, Rabbi Dosa, and Rabbi Samuel agree with Rabbi Mattathiah in declaring it obsolete, Hai maintains that we have no right to abolish the Talmudic institution¹. Hence a reference to it in a Responsum cannot be taken as proof of the early authorship of the opinion.

However, it is highly probable that our Responsum is from the hand of Rabbi Moses ben Jacob, Gaon at Sura, for the view expressed in the fragment agrees with that given in פ"ג, 152, in the name of Rabbi Moses. It may be noted, by the way, that the anonymous Responsum in which it is quoted, in פ"ג is by Rabbi Kalonymos of Lucca, as may readily be inferred from a remark made by Rabbi Meïr, of Rothenburg, in his שער חשוכה, ed. Bloch, 176, but the corrupt text of Rabbi Meïr ought to be emended in accordance with פ"ג.

12. The twelfth Responsum contains an explanation of *Shebu'ot*, 41 a, the passage dealing with the differences between oaths of various kinds. The Gaon's definition of כובס occurring in the passage is extremely interesting. He connects it with כבס, to wash, and takes it to mean the same as what in German is called *Wäsche*, undergarments, &c. This is undoubtedly the explanation of the word given by the author of the 'Aruk, s. v., IV, 186, ed. Kohut, where the reading במלבושי is correct, as is proved by the words מלבוש המחבש. The emendation made by Kohut, changing במלבושי into במבושי, is therefore erroneous.

13. The end of the thirteenth Responsum is missing. It is probably identical with that ascribed to Rabbi Sherira Gaon and his son Rabbi Hai jointly, in Harkavy, *Responsen der Geonim*, 50; comp. also ש"ץ, 93 b, no. 2, and תה"ג, ed. Coronel, 5.

14. The portion of the fragment containing the fourteenth Responsum is so badly rubbed as to be unde-

¹ Comp. ש"ץ on *Ketubot*, 52; also ש"ץ, 57 a, 17.

cipherable. Only so much can be ascertained, that it deals with a Halakah based on *Baba Mezia*, 67 b, as appears from lines 10-12 and line 18. It is not impossible that these lines and the lines preceding them belong to the previous Responsum.

15. Of this Responsum only the beginning is preserved, and even this is in a mutilated condition. It deals with the expedients to be adopted, after ordination ceased to be practised, in imposing fines for which, according to the law, ordained judges are required. This is a subject discussed in a number of Geonic Responsa, as, for instance, in פ"ב, 29 a, 1-4, and ג"ח, 60, 120. Our Responsum, however, is identical with none of them.

(Leaf 1, verso.)

. . . . ל . . . למלקט . . . יארכה ויין של ישראל בכפר
 גוי ואין ישראל הדר באותו כפר ומפתח וחותם ביד
 ישראל מותר בשתיה שהלכה כר' אלעזר ואין לחלק
 בין כפר שיש בו ישראל לכפר שאין בו ישראל בזמן
 5 שיין של ישראל הוא כשמפתח וחותם בידן אילא.
 בזמנו שיינו שלנו וישנו ברשות ישראל לשמרו
 שצריך להחמיר עליו ביותר: ולמה שאם נמצא גוי
 אצלו אין נתפש עליו כנב שיכול לומר לו בין חביות
 שלי אני עומד דקאמ' ¹ ההוא כרכא דהוא ביה חמרא
 10 דישאל וגוי אישתכח גוי בי דני אמ' רבא אם
 נתפש עליו כנב חמרא שרי ואילא אסור וכו'
 שמעון בן אלעזר דסלקין רב יהודה ורב נחמן.
 בטעמה דרב יהודה אמ' ר' שמעון בן אלעזר
 להקל אמר ולא חישינן לגומלין ורב נחמן אמ' ר'
 15 שמעון בן אלעזר להחמיר אמ' וחישינן לגומלין
 הילכתא כרב נחמן דתניא כואתיה בהדיא דקא
 אמרין תניא כואתיה דרב נחמן אמ' זעירי ר'
 שמעון בן ר' אלעזר אמ' רשות גוים אחת מפני
 הרמאין ולעשותין בנת שלחרש שעשו
 20 בה גוים קודם לכן ולא קיפלו את החרש. אסור
 שכך שנינו ² נת שלאבן שזפתה גוי כנב
 והיא טהורה וכו' ולשלחרש אפעלפי שקילף

¹ 'Abodah Zarah, 61 b; our texts of the Talmud read ביה דני.² 'Abodah Zarah, Mishnah, V, 11; Gemara, ibid., 74 b.

(Leaf 2, recto.)

את הזפת הרי זו אסורה וכך הלכה¹ דררש רבה
 נאווה ארתחו רבא כי הוה משדר ד'ק'² להרפ' סחף
 להו וחתיים להו אבירציהו אלמא קאסבר מכניסו
 לקיום אפלו לפי שעה גזרו ביה רבנן דהוה ליה רבא
 5 כרבנן דברא³ דפליגין עליה דרבי דתניא הגת
 והמחין והמש' שלגוים ר' מתיר בניגוב וחכמ'
 איסרין ורבה⁴ רבנן דבריתא כסתם מתניתין דקא
 תאני ושלחרם אף על פי שקילף את הזפת הרי זו
 אסורה וכך הלכה ישראל שעשה שותפות
 10 עם הגוי ואותו גוי יושב בחנות ומוכר בשבת
 אם התנה עמו כתחלה על מנת שהניא⁵ שבת
 לגוי או שבת ומקצת ימים לגוי ושאר ימים
 לישראל מותר ועיקר שלא יחזרו ויעשו חישבון
 כדי שלא יתערב רוח שבת בשלחול ויטול יש'
 15 מן הרוח שלשבת אילא כל אחד לפי מזלו כמנהג
 הוה מותר ואם אינו מתנה מעיקרה אסור
 דהנהו⁶ מורקאיי גוי נקיט בשבתא ויש' בחולא
 אתא לקמיה שרא^{דרבא} להו אותיביה רבינא לרבא
 ישראל וגוי שעשו⁷ שדה בשותפות לא יאמר
 20 לו טול חלקך בשבת ואני בחול ואם היתנה
 מעיקרה מותר ואם באו לחשבון אסור
 אכסיף רבא לסוף איגלאי מילתא דהיתנו

¹ 'Abodah Zarah, 74 b.² Read ק"ק = ק:קנים, the Hebrew for נוֹלֵץ in our text, but comp. also *Kelim*, II, 2, according to which ד"ק, if it stands for דקים, is correct.³ = דבריתא.⁴ Read מוקים; the spelling רבה for רבא is found also on line 1 of this page.⁵ = שהניא.⁶ 'Abodah Zarah, 22 a.⁷ Our texts read שיקבילו.

(Leaf 2, verso.)

מעיקרה הוו ישראל שמבקש לעשות
 שותפות עם הגוי בחרישה ואותו גוי חורש בשבת
 וחוסם פי פרה ודש בה וחורש בשור ובחמור
 ושאלתם יש תקנה לדבר זה:
 5 כך ראינו שמשום חרישה אסור מה טעם מפני
 שחורש בבהמה של ישראל בשבת ובהמה
 מוזהר עליה להשביתה כמותו שנ' וכל בהמה
 וכיון שמחויב להשביתה מה לי חורש בה הוא
 מה לי חורש בה גוי בין הוא בן גוי אסור אבל
 10 משום חסימה אם חוסם גוי פרתו של ישראל ודש
 בה חיב¹ ישראל מפני שמצות חסימה חובת הגוף
 היא ולא חובת בהמה ושנו חכמים² פרות
 המרכ' בתבואה אינו עובר מש' בל תחסום
 והרשות בתרומה ובמעשרות עובר מש' בל
 15 תחסם וגוי שדש בפרתו שליש' אינו עובר מש'
 בל תחסם ויש' שדש בפרתו שלגוי עובר מש'
 בל תחסם ולא עוד אילא אפלו אמר לו יש' לגוי חסום
 פרתי ודוש בה מותר דאיבעיא להו מהוא שיאמר
 אדם לגוי חסום פרתי ודוש בה כי אמר' אמ'
 20 לגוי שבות בשבת דאיכזר סקילה אבל הכא
 דאסור לאו לא או דילמא לא שנא וגשכנה³
 להתירא ישראל מותר לו לדרש בשור
 ובחמור התיר גמור שאין מצוה אילא על
 החרישה ישראל שנתן מעות לגוי

¹ Read חיב.² *Baba Mezia*, 90 a.³ Read ומסקנה.

(Leaf 3, recto.)

בשותפות על מנת שיקח בם שורים ובהמה
 וחורש בהן בשבת כיון שנתן לו ליקח עשאו שלח
 ומשעה שקנה אתו גוי או מן¹ שורין ובהמה וחורש
 בהן בשבת אסור כי אותן שורין ובהמה שעמדו
 5 ברשות ישראל ואף על פי שלא באו לרשותו קנין
 בסף הן ועובר עליהן מש' לא תעש' כל מלאכה ואם
 תאמר עדיון לא משכו אמרו² חכמ' מעות קונות^{מהורה}
 ומש' גזרה בעלמא דבענן משיכה שכך אמרו
 חכמים מה טעם אמרו משיכה קונה גזרה שמה
 10 יאמרו לו נשרפו חיטיך בעלייה הולכך אסור לו
 לעשות כן ישראל שמבקש לעשות ערמה
 עם שותפו גוי שיש לו עמו שורים להרישה וחנות
 שלמקח וממכר ומוכרין לו בערב שבת וחוזיר
 לזקחן ממנו לאחר שבת זה מנהג שלפושעי ישר'
 15 ואסור לעשות כן מפני שני דברים ואין צריך לומר
 אם לא לקח ישראל דמי שורים וחנות ומה שבתוכה
 מן הגוי אילא בדברים בעולם שמכר לו שאין שוה
 כלום ואין בו מכירה כלל ואסור לעשות כן ואפלו
 לקח ממנו דמים ומכר לו מכירה גמורה והעיד עליו
 20 עדים שמכרת לי שורים אילו וחנות זו אפעלפי
 כן כיון שמתנה עמו על מנת שתחזירם לי לאחר
 שבת אסור מפני שעשה ערמה להשתכר
 בשבת ולעשות מלאכה בשבת בכונה ואיסור

¹ The status of the כן, "Jewish heretic," is essentially different from that of the גוי, "Gentile." Probably we should read הכמן, instead of או כן.

² *Baba Mezia*, 47 b, and comp. the introductory note.

(Leaf 3, verso.)

גמור הוא: אילא אפילו מכר לו מכירה גמורה ואין מתנה
 עמו על מנת שתחזיר לי וקנאו גוי קנין גמור בין
 שבמוצא שבת חוזר ובא ישראל לחנותו כמנהגו:
 הוכר הדבר שבערמה עשו להיתערם במצות
 5 ולגנוב דעת עליונה ודעת הבריות ויש בן איסור
 שבת. . וחילול שבת וחילול השם בפני ישראל וגוים
 שאפלו הערמה. . ב. . נ אפלו בדבר הרשות¹ אסור
 לעשות לכתחלה ערמה דאמרו ליה רבנן² לרב
 ששי חזי מר האי מרבנן ורב חייה בר חיון³ וכול'
 10 ומעשה מברא שבות בעלמא הוא ואף על פי
 בן צורבא מרבנן לא אתי למעבר בן שיש חרישה
 שהיא איסור מלאכה ופתיחת חנות בשבת לא כל
 שבין שאסור מכל צד וצד ויש בו חילול השם:
 וששאלתם עבד ערל שמיאן להמול
 15 ימכר לאלתר או שיגלגל עמו יב' חדש
 ושאלתם עבד שלא רצה רבו למולו
 תמה גדול יש בשאלה שניה ואיפשר בן עבד
 מזיק עצמו למול ורבו אינו רוצה: הלוא חובה עליו
 למל עבדו היו יודעין שזה שעושה בן עובר
 20 על המל ימול וג' ובכל יום ויום באיסור עומד וכל
 יום ויום בעשה כדי שנתיר לו למוכרו לגוים לפיכך
 אסור לו למוכרו לגוים אילא ימול אתו תחלה וימכרנו
 ליש' ואסור להשתמש בו עד שימול ושאלה

¹ Text corrupt.² *Shabbat*, 139 b.³ Our texts read הניא.

(Leaf 4, recto.)

וברקנן דתנן¹ מי שהיה ביתו סמוך לבית עבודה
 ונפל וכול' ומקשינן עלה והא קא שביק רוחא² לעבר'
 זרה אמ' רב חנינה מסורא דעביר ליה בית הכסא
 והא באעי צניעותא דעביר ליה בית הכסא דלילא
 5 והא אמ' מר אי זה הוא צנוע כל שניפנה בלילה
 במקום שנפנה ביום ואף על גב דאוקימנה בכרך³
 וכול' ביב של עבדה זרה שקמור ועובר⁴ בתוך
 ביתו של ישראל בעל כרוחו פעמים שוטפו מי
 גשמים ומפסידין כיליו וביתו הפסיד גדול וכשרואה
 10 ישראל מטר מתקין את הביב עד שיצאו מים
 בשביל שלא יפסיד אסור או מותר אילו קילון
 שהיה מכנים מים לע' זרה ובנו בית בביתו היה⁵
 בודאי היה אסור שכל מה שמתקין מהנה ע' זרה
 עכשו שמוציא מבית עבדה זרה מה עכפת⁶
 15 לעבדה זרה אם מתקין יש' את שלו אם לא ובשאין
 מתקנו מה הפסד לעבדה זרה כיון שתיקונו'
 ופסידו שליש' הוא ואין לעבדה זרה לא הפסיד
 ולא רוח בה מותר וכי קא טרח ישראל בדנפשיה
 קא טרח ובהתירא קא טרח דלא אסיר בע' זר'
 20 אילא או נהנה או מהני דתנן⁷ ר' נתן אומ' אם
 שעב' זרה מונחת⁸ וכול' ואם תאמר יהיה ביב
 זה כמשמשי עב' זרה משמשי עבדה זרה
 אין אסורין עד שיעבדו דתנן⁹ הגיע לכיפה

¹ 'Abodah Zarah, Mishnah, III, 6; Gemara, ibid., 47 a.² The printed texts of the Talmud read כרוחא קא, but MS. M. and some old authorities agree with the reading of the fragment.³ Read בכרך. ⁴ Read שמקמור עובר. ⁵ Read ומקצתו בביתו הוא.⁶ אכפה = ⁷ 'Abodah Zarah, 13 a.⁸ יום שעבדה זרה מנחה.⁹ 'Abodah Zarah, Mishnah, I, 7; Gemara, ibid., 16 a.

(Leaf 4, verso.)

שמצמידין וכול' ואמ' ר' אליעזר ואם בנה שכרו מותר¹
 וכול' אלמא הלכה ד... ת הוא שמישמי עב' זר' אין אסור'
 עד שיעבדו ולענין כתובת בנין דכרין ששאלתם
 כך הוא אם בא להן ממון או שנפלו להן נכסין לאחר
 5 מיתת אביהן אין הוויין מותר כי קאמרינן לעינין בכור
 אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק ומנלן דתניא² היו שם
 נכסין בראוי אינן כבמוחזק וכך הלכה: ואפילו
 כספים ומטל' מצטרפין לשתי כתובות היכא דנשא
 שתי נשים ויש לתנה³ בנים ומתה אחת בחייו ואחת במתו
 10 שלהן כתובת בנין דברין ולא עוד אילא היכא דמיתו
 אחת בחייו ואחת במתו לא צריכינן למותר דעד ואף
 על גב כל בא⁴ מותר דינר שקלין כתובת בנין דיכרין
 מפני שכתובה נעשית מותר לחברתה דתנן⁵ נשא
 ראשונה ומתה נשא שניה ומתה היא שניה ויורשיה
 15 קודמין ליורשי הראשונה ואמרינן שמ' מנה תלת
 שמע מינה אחת בחייו ואחת במתו יש להן כתובת
 בנין דכרין ולא חשיבין לאינצוי מימאי דקאמרינן
 שנייה ויורשיה קודמין ליורשי הראשונה מיקדם
 הוא דקדמי הא איכא שקל' ושמ' מינה כתובה
 20 נעשית מותר לחברתה מימאי מידלא קתאני אם
 יש מותר דינר ושמ' מינה כתובת בנין דיכרין
 לא טרפא משעבד ואף על גב דמתקף רב אשי
 לעולם אימלך⁶ אחת בחייו ואחת במתו אין להן כתובת
 בנין דוכרין: ולעולם אימלך⁶ אין כתובה נעשית

¹ 'Abodah Zarah, 19 b.² Bekorot, Mishnah, VIII, 9; Gemara, ibid., 51 b.³ להריות or לשחיתן.⁴ Read למותר ואף עלג דלפא מותר⁵ Ketubot, Mishnah, X, 1; Gemara, ibid., 90 a.⁶ אימא לך =

(Leaf 5, recto.)

מותר לחברתה ושאני הכא דאיכא מותר דינר :
 ותוב מיקמינן להי בפלונתא דקאמ' אחת בחייו ואחת
 במותו תנאי היא¹ דתניא מיתו אחת בחייו ואחת במו'
 . . ל ואפלו העק . . .² הלכה אמ'³ מר זוטא משמ' דרב
 5 פפא הילכתא אחת בחייו ואחת במותו יש להן כתוב'
 בנין דיכרין וכתובה נעשית מותר לחברתה
 אבל מי שהיה נשוי שתי נשים ומת הראשנה קודמת לשניה
 יורשי הראשנה קודמין ליורשי שניה⁴ ששאלתם לא לענין
 כתובת בנין דכרין אילא לנבות מנכסיו אי זו קודמת אי זו
 10 מתאחרת כי דקאמ' עלה שמעת מנה בעל חוב מאוחר שקדם
 ונבה משנבה נבה והלכתא משנבה נבה אף על גב דאיכא
 לישנא אחרינא שמעת מינה משנבה לא נבה מרפסיקא
 באין בערכין⁵ מאי טעמ' בעל חוב מאוחר שקדם ונבה מה
 שנבה נבה אמר רבינא לרב אשי האי נקטיה בכובסיה
 15 וכול' שמעתא⁶ ולמאן מנגדינן ליה ולמאן משמתינן ליה
 ושאלתם לפרושה
 עלתה על לב דלחובע משמתינן או מנגדינן אילא בין
 שמותי בין נגודי לנתבע וכך פירוש' מאי איכא בין
 שבועתא דאוריתא לדרבנן איכא למיפך שבועתא
 20 כנון שרצו . . שניהן לישבע תובע וליטול מפני שכל
 נשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין וכול' וכן
 רצו שניהן למיפך שבועה מן נתבע לתובע שבוע'
 דאוריתא אפכינן דרבנן לא אפכינן ולמר בר רב
 אשי דאמ' דרבנן נמי אפכינן שבועתא הוין. להו
 25 שוות כי הדדי אם כן מאי איכא בין דאוריתא לדרבנן
 איכא ביניהו למיחת לניכסי במי שנתחייב שבועה

¹ Ketubot, 90 b.² ואפלו הכי כך הלכה Read.³ Ketubot, 91 a ; our texts read וישרא.⁴ Ketubot, Mishnah, X, 1 ; Gemara, ibid., 90 a.⁵ 'Arakin, 7 b.⁶ Shebu'ot, 41 a.

(Leaf 5, verso.)

דאוריתא ולא משתבע ולא משלים נחתין לניכסיה י
 מאן דמיחיבין . . . דמיחיב¹ ולא מישתבע ולא משלים
 ליה לבעל דיניה לא אלים חיוביה ולא נחתין לניכסיה . . .
 ר' אסי² דאמ' באור' נמי לא נחתין לניכסיה דתנן מציאת
 5 חרש שוטף וקטן וכול' וקאמ' ולרבנן דאמרי מחויב
 שבועה מדרבנן לא נחתין לניכסיה מאי עבדינן ליה
 ליפקע דינא דתובע אילא משמתינן ליה לנתבע אמל'
 רבינא לרב אשי משל זה יש עליו חלוק ושמלה כי נקיט
 ליה בלבושיה מרפי שביק ליה לגלימיה אף זה מחויב
 10 שבועה מדרבנן ואין נשבע ואין חמורה שבועתו לירד
 לניכסיו כש . . . תה מכ . . . הו בשמו אומר³ אחתיה לתובע
 לניכסאי ולא תשמתן דנמצא דנקטיה בכובסיה דהוא
 לבוש . . . תשיבוקיה לגלימיה: אמל' רב אשי הכי קא אמ'
 משמתי עד דמאטי נגדיה וכול' ולמה משמתינן
 15 ליה דלא קא מישתבע שבועה דפרקו⁴ רבנן עליה ולא
 קא מפיים ליה לבעיל דיניה ועד כמה עד ל' יום לאחר
 שלשים יום מנגדינן ליה ושביקין ליה מנגדינן ליה
 דקם באפי קרותא⁵ ובשמ' ל' יומי ושביקין ליה דפטרינן⁶
 ליה ולא משלים שום מידי דלאו מדאוריתא הוה מחויב
 20 שבועה שנים שהטילו לכים זה ק' וזה ר' הלכה
 כראבה⁷ דקאמ' אמ' שמואל שנים שהטילו לכים זה
 ק' וזה ר' השכר לאמצעא אמ' רבה מסתבר טעמיה
 שמואל בשור להרישה ועומד להרישה אבל שור
 להרישה ועומד לטביחה זה נוטל לפי מעותיו זה
 25 נוטל לפי מעותיו ורב המנונא אמ' אפלו שור להרישה
 ועומד לטביחה השכר לאמצע והלכה כראבה מן

¹ Read דמיחיבין ליה שבועה מדרבנן.² יוסי = .³ Read משמתו הוא אומר אחתיה.⁴ ? והטילו⁵ Read באצקורא.⁶ Read יומי שבקין ליה ופטרינן.⁷ Ketubot, 93a, end.

(Leaf 6, recto.)

הרין
 טעמי חרא דאותו ב
 שעק
 מ א

 5 לה אם דלא הוא כ . . . בתיב
 ועוד ראבה דאמ' ושיבה הוא ובת מותו
 וקאמ' מסתברא טעמ' דשמואל¹ כו
 בניכיתא צורבא מרבנן ראבינא אמ . . . ב רב
 כהנא ורב פפי ורב אשי לא אכלין² ואף על גב קאמ' מר
 10 וזטרא מאי טעמ' דמאי דאכיל מיד' דהוה אשדה
 אחזה לאו אף על גב דקאכיל אכילה
 משלים ר' פיר' כתיבת ז . . . ע המד שע ל
 שקל שני . . . בל שנפדות לישנה דקאמ . . . יני כל שתא
 ר' זווי דהוא סלע דתנן³ נתן סלע ופונדיון סלע מ'ט' ל'מ'ט
 15 שני פשלים סלע ומט' שנין סלע מח' פונדיאות פלנינון
 למט' שנין מטי לכל שנה פונדיון ליתא . . . ודת
 והילכתא² כרב כהנא ורב פפי ורב אשי דלא אכלין אילא
 במשכנא דסורא אילו החובל בחבירו בזמן
 הזה כנן קטע את ידו או חוטמו או הפיל שנו או
 20 סמיה עינו ביצר עונשין לחובל ופשטינן להון מן גמרא
 דהחובל ומן גמרא דארבעה אבות ההוא⁴ תורא .
 דאלס ידא דינוקא וראבא אמ' הוק שור בשור דלא .
 מגבינן בבבל אי תפס לא מפקינן מניה מן גמרא
 דאיתמר⁵ פלגו נוקא פימא דפילא . . מן דארבעה

¹ Ketubot, 93 b.² Baba Me'zia, 67 b-68 a.³ 'Arakin, Mishnah, VII, 1; Gemara, ibid., 25 a.⁴ Baba Kama, 84 a.⁵ Ibid., 15 a.

XXII.

Fragment T-S., paper, two consecutive leaves, 19 × 12 cm., square hand, tending to cursive. The fragment contains two Responsa, in incomplete condition, the beginning of the first and the end of the second not being preserved.

1. The first Responsum is identical with the end of Rabbi Sherira's, found in גמ"ס, 44, dealing with the question whether the ritual bath is obligatory at this time when its object can only be partially attained, since the ashes of the red heifer cannot be sprinkled upon the candidate. In spite of its fragmentary condition, the present Responsum throws new light upon the subject, especially through the statement on lines 7-9, which is missing in the Responsum in גמ"ס. The Gaon transmits to us that intercourse with those in a state of impurity was viewed with a considerable degree of leniency in earlier times, while the Jews dwelt chiefly in Sura¹, Nehardea, and Pumbedita. The practice became stricter only after they settled in large numbers in cities like Bagdad, and the Rabbis feared that the prevailing laxity might lead to abuses in the new and more complex surroundings. At first sight, it might seem that the view of the Gaon is contradicted by the statement found in the Geonic Collection ש"ט, 172, which affirms that there is a difference between Babylonia and Palestine with regard to intercourse with one in a state of impurity, such intercourse occurring in Babylonia, but not in Palestine. The contradiction disappears, however, if we assume, as we may, that this statement refers to those

¹ For . . . סב, line 8, on leaf 1, recto, read בארמא.

earlier days during which, the Gaon himself admits, a more lenient practice prevailed in Babylonia.

Whether the change from leniency to rigour coincided with the removal of the Jews to the large cities, as the Gaon maintains, is extremely questionable, in view of the fact that the severer practice obtained in Palestine alike in the earlier and in the later days, and in spite of the fact that there were no populous centres there. A more plausible explanation is offered by a consideration of the influence exercised by the Karaites upon the Rabbanites. As is well known, the Karaites laid great stress upon the observance of the laws of clean and unclean¹. In Palestine their rigour reacted upon the Rabbanites, who stood in friendly relations with them². The effect in Babylonia was the reverse. There the heads of the academies were inclined to slight customs which in principle they cordially endorsed, merely because their opponents, the Karaites, insisted upon them. In the time of Sherira, when the bitter feud between the two parties had been pretty well fought out, the influence of the Karaites made itself felt even in Babylonia, and this would explain the prevalence of a stricter practice in his generation. Also, the fact may not be overlooked, that the Karaites did not actually create the severe practices separating the clean from the unclean in a community. They merely raised them from the plane of custom to that of law³. How far-reaching the influence of the Karaites in this and similar respects was appears from Maimonides, *Issure Biah*, XI, 15, and from the Geonic Responsum, p. 153, no. 576, above.

2. The second Responsum is the Gaon's decision in a lawsuit. A erects a building on a waste lot, having neither received the consent of the owner, who is away from

¹ Comp. Elijah Bashyazi, *Aderet Eliahu*, 73 d, יהודה בשרישא; Judah Haddassi, *Eshkol ha-Kofer*, 110 e, no. 295; and Harkavy, *Studien und Mittheilungen*, VIII, 130, note 12.

² Comp. Pinsker, *Likkute Kadmoniyyot*, Supplement, 33.

³ Comp. Schorr, דהליץ, VIII, 51; Müller, *Maftelah*, 228 (ב); and Rabad, ספר המשע, I, end.

the city at the time, nor been apprised of his objection. On the return of the owner, he insists upon *A*'s removal from the building, while *A*, the squatter, equally insists upon being indemnified for the building. The Gaon decides that *A*'s claim is valid only if it can be demonstrated that the owner of the lot makes use of the building. In all probability, this is the Responsum to which reference is made in Alfasi, *Baba Mezia*, 101 a. Rabbi Hai Gaon decides differently in his *מקח וממכר*, VII, 21 a. Naḥmanides, however, in commenting upon the passage in Alfasi, asserts that Rabbi Hai later changed his view of the case, and came to agree with that held by the Gaon in our Responsum.

(Leaf 1, recto.)

ואם כדברי. התלמידים הללו היה לו לומר וכי
 טהרה לחצאין מה הוב מועיל. כשירחץ מן
 הקרי ומה נידה מועילה ברוחצת מפלטה
 שכבת זרע בין שהיו כן מתחילה ובין מִסֹּף
 5 אלא מצוה היא לרחוץ מכל טומאה
 ואף על פי שמותר לו לאדם להביא עצמו לידי ט
 טמאה וכל הדברים הללו היו נוהגין בהם החכמ'
 בזמן שהיו בנהרדעא גם כן ובפומבדיתא
 אבל עכשו שנין בענו¹ בבגדאד המדינה הגדולה
 10 ראו החכמים כי בזמן שהן מרויחין² בדברים
 הללו לשאת ולתת עם הנידה ובמושבה אף
 על פי שרוחצין לאחר מיכן הרי יש עם הארץ
 מפורצין בדבר ובאין לידי הרגל עבירה ואף
 נשמע כעש³ שפרצו ליבונה שלאשה נהגו איסור
 15 בדבר ועשו סייג לתורה והחמירו בו ואין דורשין
 כזאת בפרקים והואי כדאמרינן⁴ הלכה ואין
 מורין כן וכל החבירים נהגו בבתייהן שתהא
 הנידה רחוקה ולא תעשה מלאכה לא לאפות
 ולא לבשל ופורשין ממנה וסייג גדול נעשה בזה

¹ Read שנקבצו or שנקבצו.² = מקליין; on line 7, verso, it is spelled with ב.³ Read שישי.⁴ *Menahot*, 36 b.

(Leaf 1, verso.)

. זן גדול הוא . . . ראוי שישכנו
 נחש של חכמים כעניין שנא . . פורץ גדר ישכנו
 נחש ועכשיו. שאי אפשר שאנש' חכמה ש . . .
 ה . . אישים ב . . . מור . . את תשובתינו
 5 הל ודברינו עמכן כעניין שנ' אליכם
 איש שאקרא¹ ואמונה הוא שיגדרו גדרות
 בישראל ולא ירבוהו לפרוץ פרץ כי פירצה
 קוראה לגנב² ומה שהן רואים להניד בכל הקהל
 מנידים להחמיר ומי שהוא ראוי להיות בן אנש'
 10 לבב בן יעשה כי בבקשכם הלכה למשה
 מסיני הנדנו לכם דבר על בוריו
 וששאלתם ישראל
 שבא לחצר חרבה ובנה אותה
 בעליה³ ולא היו הבעלין מצויין שם בעינת . ה⁴
 15 בבניין וכשבא בעל החרבה אמר לבונה
 צא מחצירי . . ואמ' לו הבונה תן לי דמי הבניין
 שאצא אמ' לו בעל החצר אין רצוני לעשותה
 אלא . . רדם או חטיות⁵ טול עציך ואבניך וצא
 אמר לו לא אצא עד שתתן לי דמי בנייני ש

¹ Read אישים אקרא and comp. Prov. viii. 4.² Sukkah, 26 a.³ ? בית ועליה⁴ ? בעסן⁵ ? חטיות

(Leaf 2, recto.)

..... ברב

אף הראשונים יש ביניהם

זה על אוטו אשר¹ דאיתמר היורד² לתוך חרבתו
 שלחבירו ובנאה שלא ברשות ואמר הלא³ עיצי
 5 ואבני אני נוטל שומעין לו או אין שומעין לו⁴ ר'
 נחמן אמ' שומעין לו רב ששת אמ' אין שומעין לו
 ובסופה אמ' רבי יעקב אמ' ר' יוחנן בבית ש'
 שומעין לו בשדה אין שומעין לו מאי טעמא מ'
 משום יישוב. ארין ישראל איבא דאמ' משום '
 10 כחאשא דארעא מאי ביניהו איבא ביניהו חוצה
 לארין אלא ששמועה זו בזמן שבעל הבניין הוא
 שאומר אני נוטל עיצי ואבני ובעל הקרקע
 אומ' לשום לו אבל כאן בשאילה שלכם שבעל
 הקרקע אומ' יטול זה עציו ואבניו וילך ובעל
 15 הבניין מבקש את הבניין משורת הדין אין לו דמי
 הבניין ויש לבעל החצר לומר לו טול עציק ואבניך
 משם שאילו בקש הוא ליטול עציו ואבניו לא היה
 שכרו⁵ עליו ליטול דמים שהרי דברי ר' יוחנן
 בבית שומעין לו ואפילו בארין ישראל אלא
 20 שבת דין אומרין לבעל החצר

¹ Reading doubtful ; אתו רב ?² *Baba Me'zia*, 101 a.³ = הלא and comp. verso, line 5.⁴ The last six words not in the printed text of the Talmud, but found in the MS. ; comp. Rabbino'v'ez, ad loc.⁵ Reading doubtful.

(Leaf 2, verso.)

. למה תצריכיה לסתר ביתו¹
 ולהפסיד ממונו ואמור רבנן² אמ' רב יוסף כאן
 שנה רבי לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים
 צריכין לו ואם אין שומע אין גובים ממנו בדין
 5 דמי הבניין אלא יטול הלא³ עציו ואבניו לפי
 שבנה שלא ברשות הבעלים ואם נוטל עצי
 הקורות ומניח את הכתלים בנויות בידי בעל
 הקרקע רואין אחר כך מה יעשה בעל החצר
 אם מקרה על אותו הבניין והוא מניח אתו
 10 להיות נדירות מקרקעות⁴ ולחקן בו צרכיו
 מגלגלין עליו ונוטלין ממנו דמיו בדין כי ההוא
 דאמרינן⁵ ההוא דאתא לקמיה דרב אמ' ליה
 זיל שום ליה אמ' ליה לא בעינא זיל שום ליה
 וידו על התחתונה לא בעינא לסוף חזייה ד
 15 דנדרה וקא מנטר לה אמ' ליה גלית אדעתך
 דניח . . . לך זיל שום ליה וידו על העליונה;
 וכאותה ששנינו⁶ המקף את חבירו משלש רוחותיו
 וגדר את הראשונה ואת השניה ואת השלישית
 אן מחייבין אתו ר' יוסי אומ' אם עמד וגדר
 את הרבעית

20

¹ I do not know whether any letters are missing in the first line.² *Yebamot*, II b.³ = הלה.⁴ Text corrupt.⁵ *Baba Me'zia*, 101 a.⁶ *Baba Batra, Mishnah*, I, 3; *Gemara*, *ibid.*, 4 b.

XXIII.

Fragment T-S., vellum, one leaf, 28 × 23 cm., small square writing. It contains four Responsa, all dealing with laws of כְּתוּבָה. Of the first Responsum but a single line has been preserved, from which only the subject in general can be inferred, but not the specific content.

2. The second Responsum contains a decision by Rabbi Zemaḥ Gaon, regarding a woman who lost her *Ketubah*. It is identical with that quoted by Rabbi Sherira, in Harkavy, 97-8, in opposing the view set forth by Rabbi Zemaḥ in our Responsum. Strange to say, the opinion expressed in ג"ש, 57 a-b, 16-17, by Rabbi Ḥaninah, is not in agreement with that attributed to him by his son Rabbi Sherira.

3. The Gaon specifies the circumstances in which the heirs are not obliged to provide a residence for the widow. It is identical with Responsum 22, p. 33, above, and is given in the form of an explanation of the Talmudic passage *Ketubot*, 54 a. בִּיקְתִּי¹ is defined as "one house," and it is taken to be the same as בִּקְעָתִי, though it is difficult to see how the latter can be made to have the meaning the Gaon gives it. He may have been thinking of בִּקְעָתִי in the meaning of "narrow hole," thence applied to a "small dwelling-place," sufficient for a single family, "one house." Rabbi Zemaḥ Gaon's explanation of the same passage in ג"ש, 53 b, 2, is somewhat different. But as our Responsum is likewise ascribed to Rabbi Zemaḥ, it may be assumed that בֵּית קָטָן in ג"ש is only a different expression for בֵּית אֶחָד in our fragment.

¹ Comp. Perles, *Etymologische Studien*, p. 83.

4. The last Responsum begins by quoting the very lengthy question put to Rabbi Moses Gaon. In spite of its prolixity, it is far from clear in its purport, as the Gaon himself complains. The case is the annulment of a marriage with a woman suffering from an incurable disease, which had been kept a secret from the husband at the time of the marriage. The decision of the Gaon has been preserved only in part. It starts with a lengthy explanation¹ of the passage in the Talmud, *Ketubot*, 75 a-76 b, the *locus classicus* for the annulment of such marriages.

Attention should be called to the excellent idiomatic Aramaic in which this Responsum is couched, the question as well as the reply. It resorts to the use of Persian words, like ²אחניקא, גושפנקי, and הרמנא, which shows that at this time Arabic was not yet the only language of the Jews of Babylonia.

¹ On the prolixity of Rabbi Moses Gaon, comp. Müller, *Mafteah*, 75.

² The word occurs a single time in the Talmud, twice in the *She'iltot*, V, 15 and 16, ed. Rabbi Naphtali Zebi, Berlin, and once in ב"ה"ג, ed. Hildesheimer, 209.

(Leaf 1, recto.)

עומדין והן קורמין לכתובת... הוה הדבר... לא נמצא שטר כתובה מווייף דברים מווייפום הלכך
לא אפשר לכתוב לה אלא כתובת... אלמנה... שאילו מיקמי מר"ב צמח גאון אשה שאברה כתובתה
ונתארמלה או נתגרשה כיצר גובה כתוב ויב... מאתם כתובתה דאורייתא ותוספת אילא וא' לא מביעא
מאתם דגביא אלא אפילו תוספת גביא וכיצד עושה לה מביאין שתיים או שלש כתובות של קרבותיה
5 כמותה בעשירות או בעניות ורואין אותן כמה תוספת יש בהן נותנין לה בפחות שבהן ובשבעה וכך מנהג
בישיבה וכך אנו עושין מעשה ושאלו מיקמיה הא' דחנן ההא יתבה בביתו ויתי רב יוסף³ בביתו ולא
בביתו מה פיר' ביקתי וא' פיר' ביקתי בקתי הת... א' דלית לה אלא חר' בתא יכלין יתמין למימר לה
אילו הוה... לאבינו הלחה או ארבעה או חמשה בתי הוינא יהבין לך חד מנהון עכשיו אין לנו אלא בית אחד
לכי לבית אביך ואנו משגרין לך מוונות והינו דא' רב יוסף בביתו ולא בבקתי שאילו מיקמי מר רבנא
10 משה גאון ראובן בר ב... .. כן... הוה ליה ינוקא דימטא ליה לפירקיה⁵ וארס ליה בת שמעון
מן מדינת הובלת ואחיה לבייתה ואנסבה לבריה וכת שמעון הוה בידה גיטא דגרשה בעלה קדמא
וכד נסבה בריה דראובן... ת בבריה⁶ תרין שנין ופלגא ובני הלין שנין הוות נכפה בביתיה דראובן וכסוי
אמיה דינוקא עם אחותיה מן בני ראובן ולבתר בן עילו שיבבי לביתיה דראובן ומטיה הדין צערא...
תרין תלחה זימנא ואיתדיעת מילתא דינוקא⁷ וכד שמעת אימה דידע ליה לינוקא אחת ליה מן הובלת
15 ונקטתה לברתה ואמרה ליה לראובן ולאמיה אתניה⁸ לאמטויה לברתי להובלת לאמיויה א' לה בר
ראובן דבצרה מדינתא היא ואסיתא מומהו⁹ בבצרה האוין מאי מעמיה בעיה לאמטויה להובלת
שמע מינה דהא צערא הוות בה ככ... ד' מן כד הוה אבואה בחיי ואחון אמעויי אמעיתין בי ועברתון

מקח מעות דאין אדם¹⁰ עם נחש בכפיפה ואי האי צערא צערא בביהא דילגא מקבילגא עלגא
 חרמנא¹¹ דשמיא ומהנפעת עלה אחינא כהינן דאמור רבנן¹² לקח חיב לרפותה ועור נמי שמעון²⁰
 אבוהא נחת נפשיה לא שביקנא ליה נפקא מן בהאי למחא אחריתי מן כרך לכפר ולא קבלית מיניה
 ולא עוד אלא תפסותיה ואמרת ליה דאנת זבנת גריוא דארעא מן ממונא דברוב¹³ במאה דינרי אהדרה
 וכתוב לו ניטא לברתי וקאמת ושקלת כל דיעילת ואולא וי... לה בהובלת השתא דינא מאי ובת
 שמעון אמרה דמעברא וקא בעא אוינא מן ביהא דלאונן והיא בהובלת ובר ראובן חיותה יי
 בבצרה היא ובעל כורחיה נפקת מן ביתיה ואחריו ב... ה דלא למיפק מן ביתיה ולא קבלת ובר חזא
 בריה דראובן דהיא ואמה קמאן בעצתא וקא שקלן מאניה וקא נפקין אסחיר עלה סחרי דשקלת²⁵
 כל מאי דאית לה ונפקת בעל כורחיה השתא אומעלא¹⁴ מילתא דהאי צערא הוה בה ועודה בבית
 אביו יי לה מוונות אילא ואי שבעת על אימה... דהוה בה האי צערא מן כד הות בביתיה ויהי קא
 חולין¹⁵ מאה בצרי¹⁶ דובני גריוא דארעא בעל ואת... ל בהרי חריוא¹⁷ ואכל ואכלוהו בהרי חריוא ויהי קא
 ... נה ניטא מי מייחייב בעל לשלומי הלן מאה דינרי וכן אם שקלא מאי דאיתיהא מן בית נשה
 מאי דאיתיה בעיניה מאי מייחייב בעל לשלומי אילא ואי שקל בעל מוקמי דחיתו לביתיה מאני³⁰
 דהבא וכספא ואיתונן מביהון אינמי גושפנסי דרהבא ו... מופא מ... חינון בע... בי מייחייבא...

¹ גובה ?⁴ Read אהרא.⁸ Read בעינא.¹¹ =^{s. v. ; and Harkavy, 99, end.}¹⁴ = "if it were proved."² Ketubot, Mishnah, IV, 12; Gemara, ibid., 52 b.⁵ Compare Yebamot, 62 b, end.⁹ גבויך ?¹⁰ Read דר אדם, and comp. Yebamot, 112 b.¹¹ Read דר אדם, as in our texts; comp. 'Aruk,¹² Ketubot, Mishnah, IV, 9; Gemara, ibid., 51 a.¹³ Read רינא.¹⁵ Read רינא.¹⁶ Read רינא.¹⁷ Read רינא.³ Ketubot, 54 a.⁷ Read ליטקא.

(Leaf 1, verso.)

לשלומיני לבעל אילא ויא בעיא ניטא וקאמרה ל' מעברנא ואיתפרסמת מילתא דנכפה היא
 מחבעי ליה למיכתב ניטא לאלתר אילא ואיתבעא מזוני למיפרע ולהבא מיחייב אילא
 ואי ילדה ולד בן או בת גבי בעל בעי למיחייב או נבה בעי למיחייב מי אית ליה לבעל למיכור דהא
 איתחא נכפה היא ולא בעינא דהא ולד דילי ליהוי נבה דיל' חס ושלום מיחייב ואי לא אמרה י' . . .
 5 אי . . . דולד' דילי לא יהיבנא ליה לבעלי ונאנא הוא דבעינא לאנוקיה ולרביה אית לה מן דינא י'
 אי . . . לא ואי תבעא מזוני מנקותה מהו אלף מרנא לעברוהי וא' שאילתא דא נפקת לקמאנא
 לבאבא דמתיבתא לבי דינא דמרנא ורבנא משה ריש מתיבתא דמתא מחסיה בריה דמרי ורבנא
 יעקוב ופקידא וקרי יחה ועינינא בה וקמנא על כל מה דכתיב בה וחונא דמיסתמו מילתא ולא
 מפרש מענתה דבת שמעון מא' אינון אי מודיא דהוה בה האי צערא מבית אביה וסבר וקביל מן
 10 זמן משוא . . . להאידנא או דקא מענה דבבית בעלה איתיליד בה האי צערא ולא בבית אביה ולא
 מפרש נמי מאי דשקלא² אי קבעה לה זמן לחדה בת שמעון כהאי צערא אילא ולא מפרש נמי מאי
 דשקלא אי מאי דאיתחא מן בית נשה שקלא או אפילו מאי דעבר לה בעל שקלא ועיבתא דדינא
 הכל לפי הטענה חזינא לפירושנין לְמִלָּה אַחְנָא . היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך .
 להביא ראיה שמשנתארסא נולדו בה מומין אילו ונסתחפה שדהו כולה מיתניתא³ וקתני סופא וחק'
 15 אי' במ' דב' אמ' במומין שבסחר אבל במומין שבנולדו אינו יכול למעון עד כאן לא פליגי רבנן עליה
 דר' מאיר אלא במומין שבנולד אבל במומין שבסחר מודים לו וקאמרינן⁴ מעמא דמאתי האב
 ראה הא לא מיתי האב ראוייה בעל מהימן כני ר' יהושע היא דא' לא מפיה אנו חיים אימא סיפא

נמסרה לרשות הבעל צריך להביא ראיה שעד שלא תתארם היו בה מומין אלו והיה מקחו מקח
 טעות טעמא דמאיתי בעל ראיה הא לא מייתי בעל ראיה אב מדימין אתן לרבן גמליאל דא' נאמנת
 20 וא' 5 רב יהודה א' שמואל ה'ל כרבן גמליאל ולטעמיה דר' אלעזר דא' תברה מי ששינה זו לא שנה
 זו משוי לה לסופה הי'ל ולרשעה לאו הי'ל ומתריין לה רבא למתניתין אליבא דהי'ל כרבן גמל'
 וא' הכי רישה בן נמצאו וכן היו וסיפה 6 בן נמצא וכן היו ומסיפא אותיביה אביי נכנסה לרשות.
 הבעל צריך להביא ראיה שעד שלא תתארם היו בה מומין אלו עד שלא תתארם היו בה מומין
 אין משנתאוסה לא אמאי נימא בן נמצאו וכן היו משנתאוסה הינו טעמא דחוקה דאין אדם שותה
 25 בבוסו אלא בן בודקו והאי ראה וניפוס היא ומקשינן אי הכי עד שלא תתארם נמי עד שלא
 תתארם חוקה אין אדם ניפוס במומן 7 אי הכי משנתאוסה איכא תרתי חדא דהעמיד הגוף על חוקתו דאמ'
 והאי אי הוה ידע לא הוה מקביל לה משנתאוסה איכא תרתי חדא דהעמיד הגוף על חוקתו דאמ'
 חוקה דנופה דלא הוה בה מומא עד שעתא דאשתכח בה וחוקה אין אדם שותה בכוס אלא אם כן
 בידקו ואמר' ואם חימצא לומר האי מומא הוה בה מיקמי דליקדשה חוקה אין אדם שותה
 30 בכוס אלא אם כן בידקו והאי ראה וניפוס הוא מאי אמרת אין אדם ניפוס במומין התם תרין
 חוקי הכא חולא חוקה והדא במקום תרתין לא אמרינן אבל עד שלא תתארם הגוף על חוקתו

¹ Read אכרה היא וזל דלי דמי.

² ודאי אכרה היא וזל דמי. belongs to the following sentence.

³ Ketubot, Mishnah, VII, 8; Gemara, ibid., 75 a, end.

⁴ Ketubot, 75 b.

⁵ Ibid., 12 a.

⁶ Our texts read כי: וסיפה.

⁷ Read במימין.

XXIV.

Fragment T-S., vellum, two leaves, 23 × 24 cm., square hand; much mutilated, but the missing words and letters have been supplied, and are indicated by dots over the letters. The fragment contains the remainder of a collection of Geonic Responsa, thirteen of which have been preserved, though not all in their entirety. The name of no Gaon appears upon the fragment, but the probability is that the author of most of them is Rabbi Natronai Gaon, since a number of them are identical with those known from other sources, as will be shown when we deal with the individual Responsa.

1. The beginning of the first Responsum is missing. The Gaon decides in it that the work connected with the burial of a body, on the second day of a holiday, is to be done by Jews. He bases his view on the Talmud, *Beṣah*, 6a, and he maintains that Rabina's contrary view, *האידינא דאיכא חברי חיישין*, was applicable only to times and places under Persian jurisdiction. According to the Gaon, Rabina was influenced by the fear that, if the Jews performed such labours on a holiday, the *חברי* might force them to do the same for non-Jews. This is doubtless the correct explanation. It is found again, literally, in Rabbenu Hananel and in the '*Aruk*, s. v. *חבר*, and in a modified form in Rashi. To connect Rabina's statement with the objection of the fire-worshippers to burial, as some modern scholars do¹, is absolutely false. In this Talmudic passage *חברי* cannot be taken in its usual sense of fire-worshippers. To translate Rabina's words with "now when there are fire-worshippers," is out of the question. Such an interpretation would make it appear that Rab Ashi and Raba, the authorities preceding Rabina, had lived under other conditions, when, in point of fact, fire-worshippers had been in Babylonia centuries before them. Obviously, Rabina used *חברי* for the followers of Mazdak², who had the upper hand in Persia about 480,

¹ Comp. Kohut, in his '*Aruk*, s. v. *חבר*.

² Comp. Nöldeke, *Aufsätze zur persischen Geschichte*, 109.

the time of Rabina II, the compiler of the Talmud. In accordance with their doctrines of a socialistic and communistic tendency, the Mazdakites, insisting upon an equal division of work and means, opposed the holidays of the Jews, which interfered with the operation of their system.

The same view is set forth in Fragment 18, p. 158, above, a Responsum ascribed in ש"ת, 184, to Rabbi Natronai Gaon. In the former source the city to which reference is made is כשכר (comp. p. 156, above), probably the same as the place called בשכר in the present Responsum, by the substitution of כ for ב, which occurs frequently in old MSS.

2. The second Responsum contains the Gaon's decision with regard to בלאי הכרם, maintaining that the prohibition applies only to a case in which wheat, barley, and grape seeds are sown together. He bases his view on *Kiddushin*, 39 a, and other passages in the Talmud, without considering the difficulty involved¹.

3. The third Responsum is a brief explanation of *Mishnah Bezah*, I, 6, and the *Gemara* upon it, *ibid.*, 12 b.

4. Here we have the very important decision of the Gaon regarding the law of תרומה and similar agricultural provisions, in their application outside of Palestine. The view of the Gaon is that they are limited to Palestine, and were never binding upon the Jews resident in other countries. According to him, the frequent references to the operation of these laws in Babylonia found in the Babylonian Talmud, are to be taken as descriptive of the practices indulged in by extremely pious men desirous of reproducing Palestinian conditions as far as possible upon alien soil. They never intended that their course of action, taken from choice, should be made the rule of conduct obligatory upon all the members of the community. The only other authority² holding the same view is Rabbi Zemah Gaon, as can be seen from his Responsum quoted in כפתר ופרח, XV. Nevertheless, our Responsum cannot be declared identical with Rabbi Zemah's, on account of

¹ Comp. *'Aruk*, s. v. תרומה, Harkavy, 224, and ג"ל, ed. Lyck, 106.

² Comp. the long discussion on this question in *Tosafot* on *Hullin*, 6 b, catchword מחזיר.

the widely different tenor of the two Opinions¹. The passage in the Jerusalem Talmud, *Hallah*, III, 60 a, may be adduced in corroboration of our Responsum. We read there: רבוהיני שבגולה היו מפרישין חו"מ, showing that the practice of giving the priests their lawful portions in Babylonia was merely a custom, and it prevailed only among the scholars and the pious². However, it is surprising that the Gaon pays no attention to the statement of the *Mishnah Yadayim*, IV, 3, which calls the application of the agricultural laws to Babylonian life a prophetic institution. Comp. also *Sukkah*, 44 b, from whence it appears that the Sabbatical year was generally observed in Babylonia.

5. The fifth Responsum is a brief explanation of the Talmudic passage, *Bezah*, 34 a, the text quoted by the Gaon being different from ours. Notice especially the form מהבהבין, instead of מהבהבין.

6. This Responsum is identical with גמ"ז, no. 77. It deals with the question whether a Gentile servant is permitted to kindle a fire in a Jewish house on a holiday, the circumstances being such as to make it possible for him to use freshly cut wood.

7. The Gaon specifies the circumstances in which an oven may be used after Gentiles have cooked and roasted prohibited food in it. It is noteworthy that the Gaon, in agreement with MS. B, reads, in *Pesahim*, 30 b, not טשין, as we have it in our present text, but שטין, a later form of שטחין. In a short form we meet with the same decision in ה"פ, 13, and it may be ascribed in all probability to Rabbi Zemah Gaon.

8. The Gaon decides that bread baked by a Gentile may be eaten by Jews only if a Jew has had some part in the preparation, however trifling. The same decision is in brief found in ה"פ, 13, immediately after the Responsum corresponding to the seventh of our fragment, and we cannot go wrong in ascribing the eighth to the same author as the seventh, namely, Rabbi Zemah Gaon. Comp. also אשכול, III, 129.

¹ Our Responsum is, however, quoted in גמ"ז, I, 29 a, ed. Lemberg.

² The expression רבוהיני שבגולה includes the scholars and the pious; comp. *Yer. Kila'im*, IX, 32 c.

9. This Responsum deals with a case similar to the subject of the eighth Responsum, and it is identical with that found in ש"ח, 273. The words כמו שפרשנו, leaf 2, recto, line 27, prove that this Responsum and the sixth (and the seventh ?) of the fragment have the same author, but who this author is cannot be easily determined. It will not do to attribute it to Rabbi Natronai, as Müller and Bamberger do, on the ground that a similar decision in ש"ח, II, 87, is by him, because, although the two Responsa are alike in tenor, yet the verbal differences between them are too radical to permit of our ascribing them to the same person.

10. The Gaon explains *Pesahim*, 46 a. His explanation of בצק החרש coincides with that of the 'Aruk, and our Responsum shows that the emendation suggested by Kohut is incorrect. The explanation of לנבל by the Gaon is altogether new. It differs from that of Rashi as well as that of the 'Aruk¹. This Responsum is found, in a very corrupt form, in ש"ח, 94, and its author is Natronai Gaon, as can be seen from אשכול, I, 50. Müller was mistaken in his assumption (*Mafteah*, 274) that Rabbenu Hai is the author, as the mention of Hai by Rashba, on *Berakot*, 15 a, does not apply to our Responsum, but refers to that found above, pp. 38-9, or to that quoted in אשכול, I, 49.

11. The eleventh Responsum contains the decision that if the Passover eve falls on Saturday, the leaven need not be removed on Friday. In a shortened form it occurs in ש"ח, 93, where it is attributed to Rabbi Natronai Gaon; comp. עומר, 48 d.

12. Here we have the decision that the leaven may be destroyed in other ways beside burning. This view is referred to as a Geonic decision by Rabbi Zerahiah Gerondi on *Pesahim*, I, catchword הניח חשע, and by Rabbi Jacob in *Tur*, *Orak Hayyim*, 445. Comp. *Saadiana*, 126.

13. Of this Responsum only a part has been preserved. It deals with various questions connected with the Seder, as, for instance, whether it can be properly observed without the use of wine. It is identical with ה"פ, 165, where it is ascribed to Rabbi Natronai Gaon.

¹ Comp. also *Tosafot* on *Hullin*, 122 b, catchword לנבל.

(Leaf 1, recto.)

במתים של ישראל ביום טוב שני אף על פי שלא נישתתה אונסין אותן ואומרין להן התעסקו
 במוותינו כשם שאתם מתעסקין במותם שלכם מדברין¹ דרבינא שמעינן דמישום חבארי הוא דקא
 האישי אבל לענין ישראל כרבא . . . סב . . . א . . . ליה²: עכשו שבטלה מלכות פרסיים אף ראבינא
 מודי דחורנו לדרב אשי להיתירא וכל שכן במקומכם שלא הוה מלכות פרסיים מעולם דלא
⁵ האישי ראבינא והלכה כרב אשי ואי קשייא בני בשכר³: בני בשכר יודעים אנו בהם שאין ביניהם
 תלמודי חכמים ואין בני חורה חוס ושלום מכם וממינו: וישאלהם משום כשותא בכרמא דרב
 עמרם חסידא מנניד עלה⁴ לית הילכתא כרב עמרם חסידא ורב משרשיה יהיב פרוטה לחנינק
 גוי: מידה יתירה הוה עביד ומחמר על נפשית ודרב נחמן ודו' ענן דהוה קא אולו באורחא
 וכוליה⁴ השתא הילכתא ומסקנא כדו' נחמן בר יצחק דאמ' היראנא נהג עלמא כתלחה סאבי
¹⁰ וכול⁵: בר' יאשיה בכלאים דחניא ר' יאשיה אומר לעולם אינו חייב עד שיודע חיטה שעורה וחרצן במפולח
 יד ואף רב נחמן¹ דהוה קאבעי לשמוליה להחוא נברא דקא זרע חיטי ושערי בי נופני
 כיון דאמ' ליה רב ענן לאו קימא לן בר' יאשיה דאמ' עד שיודע חיטה ושעורה וחרצן במפולח
 יד קבלה מיניה ולא שמחיה וכן הלכה . . . א . . . קא דת⁶ . . . בית שמאי אומרין אין מוליכין
 חלה ומתנות כהונה לבזן ביום טוב וב"ה מתירין⁶ אית . . . א . . . ו' יהודה ודו' ימי ואחרים . . .⁷
¹⁵ ושאלתם הלכה בר' יהודה או בר' יוסי או לאהלים: כך ראינו דכוין שאין
 חלוקין במתניתין וחלוקין בבראיתא הל' במתניתין כי דקא אמרינן סתם
 דמתניתין ומחלוקת בבראיתא הלכה כסתם⁸ תב פסוקה הלכה בר' י

עבדין דחניא אמ' י' יס' לא נחלקו בית שפא' ובי' הל' על המתנות שמוליכין על מה
 נחלקו על התרומה שבת שפא' אומרין און. . מוליכין ובית הילל אומרין מוליכין וכך היו
 20 בית שמאי' דנין חלה ומתנות מתנה לבן' ותרומה מתנה לבן' כשם שמוליכין את
 המתנות כך מוליכין את התרומה ואמ' רב יהודה אמ' שמואל הלכה בר' יסי ודרב
 טובי בר רב מתנה דהוה ליה גרמא דחמרא דתרומה והא דאמ' ראב"ה 10 תרומת
 חוצה לארץ מבטלה ברוב וראבינא 11 כי הוה מיתרמי ליה חמרא דתרומה הוה ראמי
 תרין נטלי דחול' וחד דתרומה ששאלם תרומה בזמן הזה הוה נהנא אילא :
 25 שא' 12 בודאי לא נהנא תרומה בזמן הזה דליכא מצות הפרשת תרומה חוצה
 לארץ אילא רבנן ראשונים שאנו אומרין הלכה מפיהו היו מחמירין על עצמן
 בכל דבריהם ומצאנו בכל מקומות שהיו מחמירין על עצמן לעינין בטמא
 וטהרה ואף על פי שהיו שרויין בבבל כב. . . מ. 13 טמאה היו נוהגין טהרה וקדושה
 והיו אוכלין חוליהן במהרה יש שאוכל בחולין שנעשו במהרה הקדש ויש

1 Read עבדין דחניא.
 2 רבנא כבינא ליה ; comp. *Bezah*, 6 a.

3 *Shabbat*, 139 a.
 4 *Kiddushin*, 39 a ; our texts read דנין, instead of נחלקו.

5 ומה דקדש ?
 6 *Bezah*, *Mishnah*, I, 6 ; *Gemara*, *ibid.*, 12 b.

7 *Bezah*, 12 b.
 8 *Yebamot*, 42 b, end.

9 Read דהוה instead of שפא'.

10 Our texts read דנין, ר' הוה בריה דר' יהושע.
 11 Our texts read דנין, ר' הוה בריה דר' יהושע.

12 Read במקום שפא'.

(Leaf 1, verso.)

שאוכל בחולין שנעשו בטהרת הקדש והשאר כטהרת מעשר ואף פירותיהן היו מפרישין מיהן
 תרומה ומעשרות כישראל ששרייין על אדמתן בישיבה של ארץ ישראל ואין להביא ראיה.
 מחכמים שהיו רוצין להחמיר על עצמן ולא היו מתערבין עם עמי הארץ כמה שאשמונו¹
 בגדי עם הארץ מדרג לפורשין ובגדי פרושין מדרג לאוכלי תרומה² ובין מצאנו לעינן מתנות
 עניים לוי זרע בבישר לא היו עניים למשקל לקט ואתא קמיה דרב שישת וכולה³: ובשר
 כלום חיבת בלקט בשכחה ונפאה הא מעשים בכל השנים וכל הדורות הללו שאין מתנות
 עניים לא בבבל ולא בשאר ארצות אילא לוי רצה להחמיר על עצמו לפיכך אין לנו⁴
 בפורני באיו פורני אמרו בפורני של ישראל או אפ[לו] בפורני של גוים נמי כך ראינו
 שמשנה זו לא משום גוים נגעו בה אלא משום עבדן חול נגעו בה שכך אתה רואה הילוכה
 10 מולג להבב באור אבל אין סופלין אותן לא בסיד ולא בחרסית ולא באדמה ואין גוין אותן
 במספרים ולמה שהוא נראה כעבדן חול ואין נוזין את הירק בתספורת כולן שהוא נידאה
 בעבדן חול שאפשר ק... וב... ביד... בפורני דמהו דתימ' הואיל דלאו
 כיתנור הוא וצריך עיסק... יח'... אין אופין ביום טוב בפורני קא משמע לך
 15 דמס'קין בפורני בין דהיא של נזן ובין דהיא של ישראל ומלי פורני ד... ו⁵ תרויה שרין
 ושאלתם פורני גדולה של גוי שרובה גוי וישראל וגוים אופין בתוכה וגוי מסקה
 ביום טוב ועצים שניסקין בתוכה אין באים אלא על ידי נזן פפיק באין ביום

טוב וספיק באין מערב יום טוב כגון זה מותר לישראל לאפות בה אילא כד ראינו
שכיון שאותן עצים ספיק הוא ונוי הוא שפסוקן מותר לישראל לאפות בה דאפילו
20 בהספק ישראל קא אמרין⁹ אמ' רב מנחם עצים שנשרו מן הדקל ביום טוב מרבה

עליהן עצים ומסיקן ומקשיין¹⁰ קושיא אחרנא והא קא מבטיל איסורא ותנן

אין מבטלין איסור לכתחילה ומפרקין הני מילי בדאורייתא אבל בדרבנן

מבטלין ואפילו לרב אשי דאמ' הוה דבר שיש לו מחירין וכל דבר שיש

לו מחירין אפילו בדרבנן לא באטיל הני מילי לכל מוקצה אבל עצים שאני

25 דמיקלא קא קלי ליה לאיסורא אלמא היכא דקלי איסורא אקילו ביה רבנן

וכל שכן היכא דאסוק ביד נוי הוא ועצים נמי ספיק באין ביום טוב וספיק

באין מערב יום טוב ולא גרע מהנך עצים דודאי נשרו מן הדקל ביום טוב

וקא אמרין מרבה עליהן עצים מוכנין מסיקן הילכך מותר לישראל

¹ Read ששינוי or שאמרו.

² *Hagigah*, *Mishnah*, II, 7; *Genara*, *ibid.*, 18 b.

³ *Itallin*, 134 b; compare introductory note.

⁴ Add דברים על דברים similar to it.

⁵ *Beza*, 34 a.

⁶ Our texts read ומתנבין.

⁷ Read ו' מקשיין והא קא מבטיל; the copyist's

⁸ *Beza*, 4 b.

⁹ *Beza*, 4 b.

¹⁰ Read מקשיין from one eye jumped from the other.

(Leaf 2, recto.)

לאפות בה ביום טוב וששאלם מותר לשאל לאפות ביצה בזמן שהנזם צולין בה בשך נבלה
 בין בחול ובין ביום טוב טוב אלא כך ראוי בין שהזקן על פניה היא שורפת כל הונב של בשך
 נבלה ומותר לצלות בה דקא אמרין¹ שהוא תנורא דטחא ביה טחאי אסרה ראבה בר אהילאי
 לרפוחיה למיכלה לעולם אפילו במילחא אותיביה אין לשון את העיסה בחלב ואם לש כל הפת
 5 כולה אסורה מפני הדניל עבירה כיצא בו אין שטין² את התנור באליה עד שיסק התנור הא הוסק
 התנור שרי ואמרין תובתא דראבה בר אהילאי תיובתא... ד הלכה... חכמים הישור בה דאמ'
 ליה ראבינא לרב אשי וכי מאחר דאיתותב ראבה בר אהילאי קשיא הא דאמ' רב קיריות בפסח
 ישברו אמ' ליה רב אשי רב מוקס לה להא בראיתא דאין שפון את התנור באליה בתנור של מתכת
 ודרב בקיריות של חרס ולא קשיא אהדאי דרר אמ' רב אשי³ לעולם חך דאין שטין² נמי בתנור
 10 של חרס ולא קשיא אדרב ומאי טעמא לא קשיא דהיי דתנור דאין שטין² הסיקן מבפנים והיי
 דקיריות דבר הסיקן מבחוץ אמ' ליה קיריות נמי ניבד' להי הסיקא מבפנים ונישתרין אמ ליה קיריות
 לא איפשר דפקעו הילכך האיי בובאי⁴ דהוא טפסא דחרס הסיקן מב[ח]ין הוא ואסור שמעיני מינה
 דכל הסיקן על פניו אין חושין לניעולי נבלה וטרפה וכל שהסיקו מבחוץ בכלי חרס אסיר הילכך הא
 פורנא מותר לישראל לצלות בה בשך וכי הא צריך לשהות אחר בשך נבלה עד שהיתלבן וישוף
 15 את הרוטב וכין לאפות ישראל אהל... צליית גוי בשך נבלה שיעורו בכך וששאלתם פורנא
 שניסיקות על ידי גוים ואין שם מלאכת ישראל כל עיקר לא נחנית עצים ולא שניירה ולא אפייה
 ולא רדייה ולא בהנחה⁵ ולא בנמירת הפת יש שם משום בישולי גוים אילא ושאלה סבורין
 אנו שזו טעות סופר היא צריכה לומר שאסורה בשהיקלו חכמים נמי כך אמרין⁷ שגר גוי ואפא

גוי ואחא ישראל חדי ז'⁸ . . . שפיר דאמי אבל מכמות שאלה זו יש ספק ודאי כישראל
 גוים הוא ואסיר ואף פורנא גדולה של ישראל בעיר שבולא ישראל וחביא בעל פורנא גוי נחום
 והעמיד בה אותן ישראל שאופן בה אנו עושין כמה שאמרו חכמים⁷ הא ריפתא שגר גוי ואפא
 ישראל שגר ישראל ואפא גוי וכולא שמעתא שרי ואילא אסיר: וששאלתם פת בפסח מותר לאפות
 בפורני גדולה או קטנה שהיא של ישראל ואין שם מעשה גוי כלל אבל ישראל אופן זה חמין כל
 ימות השנה מותר או אסור כך ראינו שזו ותנור של חרם נסיקת מלמטה ועל גבה אין שם גדלים
 לאיפות בן מצה בפסח וטפא שהיא חל חרם והיא נסיקת מלמטה ועל גבה אין שם גדלים
 כלל ואין שלהבת עולה על גבה הזפת אופן מלמעלה ואופן בה חמין כל השנה אסור לאפות בה
 מצה בפסח כמה שפרשנו למעלה כי דרבה בר אהילאי⁵ והאי בוכיא⁶ הסיקו מבחין הוא ואסור
 וששאלתם בצק החרש⁹ מאי פירושה כך פירושו בצק שלא החמין כל צורכו ונעשה בחרש
 ואין נעשה שאר זמא לשון חירש כמה שאנו אומרין בלשון ארמי חנוב ליה וזקא אמרין ביום
 הכפורים¹⁰ רופא אומר צריך אומר איני צריך מאבילין אתו על פי רופא מאי טעמא חנובה
 בעלמא דנקוט ליה וזקא אמרין בדרך¹¹ אמ' ליה שריבית¹² לדאבא והא קא אכלא חמרי אמ' ליה

¹ *Pesahim*, 30 a.

² Our texts read ששין, but some MSS. and old authorities have also ששין, comp. Rabinovitz, *Dikduke Soferim*, ad loc.

³ It is doubtful whether יאמי is the Gaon's explanation of the Talmud text, or his reading of the Talmud text. יאמי is a phonetic spelling for יאמי.

⁴ The letters ב and כ are hard to distinguish, and perhaps is to be read as on line 27; comp. Rabinovitz, l. c.

⁵ Read יה"ש, 13, also reads יה"ש. ביהמה דנקוט ליה.

⁶ Read יאמי, 13, also reads יה"ש.

⁷ *Abodah Zarah*, 38 b.

⁸ *Pesahim*, *Mishnah*, III, 2; *Gemara*, *ibid.*, 46 a.

⁹ *Erubin*, 68 a.

¹⁰ The printed texts read שריבית, but the MSS. have שריבית, comp. Rabinovitz, ad loc.

(Leaf 2, verso.)

תונבא בעלמא היא ד'נָקָט' ליה ה'ס' הכא האי ב'צָק' שְׁלָא נְהִמֵּן עַל כָּל שאר שבעולם כמות חרש בפני אדם
 וקא אמרין איך איפשר לשער אם יש ב'צָק' אַחֵר כִּיצַא בו שהחמיץ אף הוא אסור ואמרינ' ² אין
 שם כִּיצַא בו כמה משערין אתו בדרך אמר' אבחו אמר' שמעון. . בן לקיש כרי שיהלך אדם ממנו
 נוניא למבריא מיל' ואמרינ' אמר' אבחו אמר' שמ' בן לקיש כי בעינן שיעור מיל לבצע החרש
 אבל לבבל שובל את העיסה תחילה עד מתי ניקרית חמץ וחוב עליה אוכליה כרי שיהלך ⁵
 ארבעת מילין משעת נבולה ועד שעת אכילתה. לתפילה היה מהלך בדרך והגיע זמן התפילה
 אם יודע שיש לפניו עיר או בית המדרש או בית הכנסת מק[ום] המוחקן לתפילה ברחוק שלשת
 מילין ועד ארבעת מילין אל ה'תפלה עד שמוע לשם ואם מרחוק יתר מארבעת מילין יתפלל
 לאחר במקומו בדרך ואף ע"י שאין דעתו מיושבת עליו לנמילה ידים כגון שהיה מהלך בדרך ¹⁰
 והגיע זמן התפילה ואין שם מים לטול ידיו להתפלל אם יודע שיש לפניו מים ברחוק ארבעת מילין
 ימותין ואל יתפלל עד שהוא מגיע למקום מים ויטול ידיו ויתפלל ואף על פי שעובר זמן תפילה ואם
 מרחוק מן המים יתר מארבעת מילין יתפלל לאחר ואל יבטל מן התפילה ואף על פי שלא נטל
 ידיו מפני שאנוס הוא: ואמ' ר' יסי בר חנינא לא שנו אילא לפניו ששיעורו לתפילה ולנמילה
 ידים ארבעת מילין שהרי דעתו מיושבת עליו שברכתו הוא הולך ובמלאכתו הוא עושה אבל
¹⁵ עבר מן המים בהשכמה קודם זמן תפילה וכיון שהגיע זמן התפילה חושב חשבון דרך ויש לפניו
 ארבעת מילין למקום שיש בו מים ולאחריו מים שעבר עליהם או בית הכנסת שעבר עליו אפילו
 מיל אחד אין מחיבין אותו לחזור ומה טעם מפני שקשה עליו שניבטל ממלאכתו ומצורך שלו

אמ' רב אחא בר יעקב ומידקא דאייק ר' יסי בר חנינא ואמר' לאחריו אפילו טיל אינו חוזר שמעין
 מינה מיל הוא דאינו חוזר הא פחות מיכרי מיל חוזר. וישאלתם ארבעה³ עשר שחל²⁰
 להיות בשבת מבערין את הכל מלפני שבת דבריו מא' מאיר⁴ או הלכה כחכמים או
 הלכה כר' אלעזר בר ר' צדוק כך דאנו דר' מאיר ליתא⁵ חכמים ור' אלעזר מקום שאין תרומה הלכה
 כחכמין ובר' אלעזר שהרי אמרו דבר אחר מקום שיש תרומה כיון שאפשר⁶ לבערו בשבת עבדין
 כר' אלעזר בר ר' צדוק דאמ' תרומה מלפני שבת וחולין בזמנן בשבת וישאלתם בעור חמץ
 במאי חישינן להא דר' יהודה דאמ' אין ביעור חמץ אילא שרופה⁷ אילא כך דאינו שאף על פי שר'²⁵
 עקיבא מפסיע אל ר' יהודה דקא אמרין⁸ אמ' ראבא שמע מינה מדר' עקיבא הלך שמע מינה
 אין ביעור חמץ אילא שריפה וכול' אפילו הכין אין הלכה כר' יהודה שהרי הישיבוהו כמה חכמים
 מדברין⁹ אשם תלוי וחטאת העוף הבאה על הספק לדרבך ויכחו שהן בלא תותירו ואנו אומרין
 בשריפה ואתה אומר בקבורה שחך ונכתלק מטעמו וישאלתם מקום שאין יין מצוי כל עיקר
 לא בקרוב מקום ולא ברחוק מקום והניע ליל פסחים: באיזה צד יעשה מצות ארבעה כוסות:
³⁰ הליל והנה יכל לאומרן על דבש או על שכר של תאנין או על שאר מיני שכר או אין לו חקנה אילא על
 היין או שמא אם עבר לילה הראשון ושני של פסח לאחד מיכן יכול לקיים מצות ארבעה כוסות

¹ = 49 a. ² *Pesahim*, 46 a. ³ *Pesahim*, *Mishnah*, III, 6; *Genara*, *ibid.*, 49 a.

⁴ Read 'מאיר מאיר הלכה כר' מאיר'. ⁵ Read 'ליתא'. ⁶ Read 'אפשר'.

⁷ *Pesahim*, 27 b. ⁸ *Ibid.*, 5 a, end. ⁹ Read 'הישיבוהו הכמים מכמה דברים דאש'.

XXV.

Fragment T-S., vellum, one leaf, 26 x 17 cm., clean, square hand, containing five Geonic Responsa, the first and last in incomplete form.

1. The first Responsum deals with the legal status of a deaf-mute, especially with the question as to whether his written order has validity. The Gaon decides, that a deaf-mute may transact business by means of orders in writing, with the one exception, however, that he cannot divorce his wife in this way if he married her before becoming a deaf-mute.

2. In this Responsum, the decision is handed down, that a man is not obliged to provide for his divorced wife, unless she has an infant at the breast, even if she is in a state of pregnancy. But his duty toward her begins from the moment of the birth of the child, which, according to Jewish law, remains with the mother. It is noteworthy that the question addressed to the Gaon refers to the opposite view held by older authorities, that a man divorcing a pregnant woman has duties toward her. So far as I know, the view here attributed to older authorities exists nowhere in Rabbinical literature¹. It is possible, however, that Maimonides did know of it, which would explain his distinctly setting down his opposition to it in *Ishut*, XXI, 17, whence the later codifiers must have taken their paragraph upon the subject agreeing with the Geonic decision in our Responsum.

¹ Comp., however, *Responsa*, ed. Coronel, 76, and above, p. 214, line 2; and also Geonic Collection, ed. Mantua, 175, this Responsum being repeated in 322.

3. Here we have a brief decision against the view held by the author of the *Halakot Gedolot* on the question, whether in all circumstances heirs attempting to collect bills are to be made to take an oath affirming that their father, the testator, had not received payment. It is the *résumé* of the Responsum found in Harkavy¹, 110, the same one to which reference² is made in *Tur*, *Hoshen Mishpat*, § 82.

4. The fourth Responsum is concerned with the question, whether coined gold is to be considered as money or as merchandise. The author of this Responsum is probably Rabbenu Hai, as may be inferred from the view quoted as his by Alfasi, *Baba Me'zia*, IV, 1, near the beginning, which coincides with the decision given in our Responsum. Comp. also Harkavy, 45, of which our Responsum may perhaps be the *résumé*³.

5. The fifth Responsum deals with the law of מתנתא במרתא. The Gaon's view upon the subject is lost to us through the incompleteness of the fragment. Its probable author is Rabbenu Hai, with whose Responsum in Harkavy, 35, ours has several points of discussion in common.

¹ The passage in י"ה, to which reference is made in the text, is found on p. 431, ed. Hildesheimer, and p. 105 d, ed. Venice.

² Comp. also Müller, *Mafteah*, p. 242.

³ Comp. Müller, *Mafteah*, Introduction, p. 41 (ע"ה), who properly ascribes it to Rabbenu Hai, though in the body of the book no reference is made to it under Hai.

(Recto.)

אמנא¹ רבן שמע' בן נמליאל לפרושי טעמיה דתנא קמא הוא
 דאתא קשיא לנא עלה הדרא מילתא דכתב ידו וקא הוינא דאו
 נמי לא אמר² יוחנן חלוקין עליו חבריו על רבן שמע' בן נמל³ הוה
 ידעיננא דאפילו בפיקח שנתחרש קא אמ' תנא קמא מדקאמ'
 5 לא הילכו⁴ אחר כתב ידו דילמא דהוה אית ליה רב פפא טעמא

דאנחנא לא ידעיננא ליה מכל מקום קאמ' לה רב כהנא אמ' רב
 תנאי לענין גטים ואי לאו דאמ' אביי אף אנן נמי תנינא נתחרש
 לא יוציא עולמית וקא דאייק מינה אף על פי שיכול לדבר מתוך
 הכתב הוה אמרינן מתניתין אתיא לסיועיה כדרב יוסף אף

10 על גב דבריתא אתיאן לאפוקי מיניה דהשתה דקאמ' דאיכא
 דוקא ממתניתין אחריתי דפליגא עליה אשתדחא⁵ לה מילתא
 ומבעי למעבד לחומרא. וכל הנו מילי לענין גטים אבל לענין
 משאות ומתנות ידידיה ליכא מאן דפליג בה. אילא כולי
 עלמא דסמכין על כתבו. והא אביי דבגט קא דאייק דאיכא
 15 עליה פלוגתא התם מסייע ליה ומוקים לה ליגיד פרט לאלם
 בעדות בלבד דמפיהם ולא מפי כתבם אבל שאר כל מילי
 כתבם כשר ודשאלתון איתתא

מעברתא דפטרה בעלה מיחייב למיהב לה מזוני מחמת
 ההוא עובארא אולא דאשבחנן קמאי דאמרי מיחייב
 20 למיהב לה ואוקימו טעמיהו אהא מתניתין⁶ העבר פוסל
 ואינו מאכיל מדאצטריך למימר בתרומה דאינו מאכיל
 מכלל דאית לה בחולין. ואיסתפק לן הדין טעמא דיל'⁷ אירי
 דאצטריך לממנא פוסל תנא מאכיל או נמי ... ל⁷ כי תניא
 ההיא בארמלתא דמיתזאנא מניכסי בעלה אבל גרושה
 25 אין לה. או נמי דילמא כי אתא לאשמועינן איסורא אבל
 היכא דבעל⁸ לית דמילף מינה או דילמא לא שנא מאי
 אנחנא הכין נמרינא דמעוברת דמגרשא לית לה מזונות

¹ = אמינא.² = אמ' ר'.³ Giffin, 71 b.⁴ = הלכו.⁵ Reading doubtful; אסתלקא?⁶ Yebamot, Mishnah, VII, 4; Gemara, ibid., 67 b.⁷ = דילמא.⁸ רבעלה ישראל?

(Verso.)

עד דילתם¹ ושקלא שכר מיניקה ומתניתין לענין איסורא
 והתירא הוא וחויב מזונות לא שיר² בה מילתא כל עיקר וכיון
 דליכא לא מתניתין ולא גמארא דאית על גברא מזונות למעוברת
 גרשה ליכא כה לחיוביה ובהכין נהינינא והכין קא עבדינא:
 5 בשביל הנמצא בהלכות³ יתומים שהוציאו שטר חוב על אחרים
 ואמרו להם ליתומים פרוע הוא נשבעין שפרוע הוא אפילו צוה
 אביהם שאינו פרוע. כתב דהא מילתא דכתיבה בהלכות שלא
 כדן היא ויש תשובתה מפורשת בשאלות. בשביל דינא
 דדהבא לגבי פירא ושאר נכסי בין מקרקעי ובין מטלטלי היכי
 10 דיניה מי האוי כטיבעא וקאני כדן כספא אולא כתב דלא
 האוי טיבעא אלא פירא ויש תשובתה מפורשת בשאלות
 ודשאלתון אמ' רב יהודה⁴ הא מתנתא
 טמרתא. לא מנבינן בה כולה ואמרינן בסופה איבעיא להו
 סתאמא מאי ומסקינן דחשישין לסתאמא וקשיא לן האי שטר
 15 מתנתא היכי דאמי אי דמסריה ניהליה באפי שההדי⁵ מיגרע
 משטארא דכתיב על הנייר או על החרש דקאני שכי⁶ הא
 ולא עוד אלא הוה ההוא שטרא באסניתא לא יהא אלא ק... לחודיה
 מילא קאני יליף מרנא הכין חזינא דכיון דקמא לן דחשישין
 לסתאמא מיבעי למימר דהא תניא⁷ כתב לו על הנייר או על
 20 החרש שדי נתונה לך במתנה הרי זו מתנה קימא בחדא מן
 תרתי מילי או בפשוטה דאיתוקמא הא בריתא במוכר שדהו
 מפני רעתה דכי אמ' שמואל בשטר מכר לא קנה עד שיתן
 דמים ואותיביה רב המנונא מהא בריתא הא אמרינן הוא
 מותיב לה והא מפריק לה במוכר שדהו מפני רעתה ורב
 25 ביבי מסיים בה משמא דרב נחמן במתנה בקש ליתנה לו
 ולמה כתב לו לשון מכר כדי ליפות את כוחו וכי היכי דזביני
 דשדה מפני רעתה שאני משאר זביני דעלמא משום רמוכתא
 מילתא בהאיי מוכר שהוא רוצה להנצל ממנה ובעין יפה קא
 מזבין ואפילו כתב זביני אמרינן האיי במתנה נתן הכי נתן
 שדהו

¹ Read ילדתי.² Read שך.³ ה"ג, ed. Hildesheimer, p. 431, end; ed. Venice, p. 105 d.⁴ Baba Batra, 40 b; שמיחא = שמיחא.⁵ Read שדי.⁶ Reading doubtful; ומאי שני הא?⁷ Baba Batra, 51 a.

XXVI.

Fragment T-S., one leaf, 25 × 21 cm., vellum, squarish hand, rather careless, not tending to cursive, written below the line. It contains a single Responsum, the beginning and the end of which are missing, notwithstanding which its contents can be made out satisfactorily. A man had given power of attorney to two others to write and execute a bill of divorce. The appointed agents, instead of carrying out his instructions to the letter, had the instrument written by a scribe. The question put to the Gaon was, whether their deviation from his orders did not invalidate the divorce. The decision was favourable to its validity, on the ground that it could not be made to appear that the principal had specific reasons for entrusting the actual writing of the bill to his agents. This view is based on *Gittin*, 29, the passage which deals with the law of the messenger bearing a bill of divorce who deposes his errand to another, and the Gaon agrees with the interpretation of the text given anonymously in Alfasi. It may possibly be this very Responsum of ours which is referred to by Alfasi. The Gaon, it is worth while noting, holds that the norm, according to which Rabbi Johanan's opinion prevails against Rab's and Samuel's, is applicable only when he is pitted against Rab alone or Samuel alone, not when the two explicitly agree with each other, and together oppose him—a much mooted point among the later methodologists¹.

¹ Comp. Heilprin, *Seder ha-Dorot*, ed. Maskileson, II, 204; Lampronti, *Paḥad Yizḥak*, 7, 86 a; Malachi Coën, *Yad Maleaki*, no. 558.

(Recto.)

.... דחאתו אינו גט והאיי כותבו דבארי, מתניא אילא

.... דמי שהיה מושלך בבור¹ מידקמפליג במי שהיה מושלך בבור לבארי

... הכא דלא ידעין עדים לחתום עבדו רבנן תקנתא דקתאני² העדים

שאין יודע לחתום מקרעין וכו' אמ' רבן שמע' בן גמל' וכול' עד אין חותמ' ואמ'

5 ארכא³ שמה וכול' שמע'⁴ ואמ' ר' אלעזר מאי טע' דר' שמע' בן גמל' שלא

יהו בנות ישראל ענונות⁵: וכן בכמא דוכאתא עבדו רבנן תקנתא משום ענונות

והמביא גט מארץ יש' וממדינת הים עבוד רבנן תקן' דתנן⁶ המביא גט

בארץ ישראל וחלה הרי זה משלחו ביד אחר דאף על גב דילדיליה שויה בעל

שליח ולא יהב ליח רשותא לשוויי הו' שליח אחיר כיון דמסתמא שווייה שליח

10 ולא אמר ליה לא דאית לך רשותא ולא דלית לך רשותא משוי שליח: וגבי

המביא גט ממדינת הים קתאני⁷ עושה בית דין ומשלחו ואומר בפניהם

בפני נכתב בפני נחת' ואמר' עלה אמ' רב כאנא חלה תנן פשיטא חלה קתאני י.

מהו דתימ' הו' הדין דאף על גב דלא חלה והאי דקתאני חלה אורחא דמילתא

קתאני קמש' לן והוינו בה ומסקינן או בעית אימ' דאמל' הוליד והו' דחלה או

15 בעית אימ' דאמל' את הוליד וחלה שאני או בעית אימ' ר' שמ' בן גמ' היא וחלה

שאני: ומותבין תיובתא אמר לשנים כתבו⁸ גט לאשתי או לג' כו' אינהו אין

אחר לא ואמ' אביי מדיי הוא טעמ' אילא משום קפידא⁹ דבעל בעל אלא¹⁰

קפיד' דטעמ' דמילתא משום דלא קאמ' ליה את הוליד ואיני קאים

אמצעתא דכיון דאמרינן מתנית' בידאמ' ליה את הוליד דכי חלה משוי שליח

20 הוכא דלא אמל' את הוליד אף על גב דלא חלה שמעינן מינה דעבוד רבנן תקנתא

בין דחלה בין כולא¹¹ חלה: ומיהא אף על גב דעבוד רבנן כהלין תקנות לעינין

כתיבה בענן לשמה דכתיב וכתב לה לשמה ותנן¹² כל הגט וכו' מתנ' ואמרינן עלה

אמר רב כולן פסולין בכהונה חוץ מראשון ושמואל אמ' אפילו ראשון וכו'

ואמרינן וועירי אמ' כולם אין פוסל' בכהו' חוץ מן האחרון ר' יוחנן אמ' אפילו אחרון

25 ... נמי פליג ר' יוחנן בכולה דאמ' לא פסלי בכהונה לעינין אחרון רב ושמו' וועירי

קיימין בחדא שיטתא: ולעינין אמצעי נמי רב ושמואל קיימין בחדא שיטתא

וכי אמרינן רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן שמואל כר' יוחנן תלכה כר' יוחנן הני מילי

הוכא דליכא דקאים בשיט' דרב ובשיט' דשמואל אבל איכא דקאים בשיט' דחד

¹ Giffin, Mishnah, VI, 6; Gemara, ibid., 66 a.

² Giffin, 9 b and 19 b.

³ Read מאן דכא רביה.

⁴ = שמעא.

⁵ Giffin, 19 b.

⁶ Giffin, Mishnah, III, 5; Gemara, ibid., 29 a.

⁷ Giffin, Mishnah, III, 6; Gemara, ibid., 29 b.

⁸ Read תנא.

⁹ Our texts read בוין; comp. introductory note.

¹⁰ Read לא.

¹¹ Read דלא.

¹² Giffin, Mishnah, III, 1; Gemara, ibid., 24 a-24 b.

(Verso.)

מינהן לא אמר' הלכה כר' יוחנן ותנן¹ המגרש ראש פיר' כול' מתנ' ואמ' ² מאן
 תנא אמ' חזקיה ר' שמעון בן אלעזר היא דתנן ר' שמעון בן אלעזר אומ' לעו' אנו
 גט עד שיטלו ממנה ויחזור ויתנו לה ויא' ³ הו גטך ור' יוחנן אמ' אפילו תימא רבי
 דילכון אמר שאני הכא הואיל וקנאתו ליפסל בו ומאי ליפסל בו מכהונה
 5 ושמעינן מינה דאף על גב דפסול הוא כיון דאמל' אילא לפלני בין רבי בין
 שמעון בן אלעזר עברו לה תקנתא דיטלו ממנה ויח' וית' לה ויא' לה הרי את מותרת
 לכל אדם: ומאי רבי ור' שמע' בן אלע' דתניא⁴ אמר לה כינסי שטר חוב זה
 וכו' עד שיטלו וכו' דהוה ליה ר' שמעון בן אלעזר לא שאני ליה בין שטר חוב
 זה לאילא לפל' וסבירא ליה דקנאתו ליפסל בו הילכך לית לה תקנתא עד שיטול
 10 ממנה דכמאדאיתיה גביה⁵ קנאתו ליפסל בו ולא יכיל מימר ל . . .
 דהא קניתיה מיהא לחד באבא ולרבי כי נמי גבי כינסי שטר חוב . . .
 ליה דאף על גב דנטא הוא כילו⁶ דקרייה שטר חוב כמאן דבטליה דאמי ואין
 לה שום קנין בגויה לא להכשירה ולא לפסולה ולא צריך משיקליה מינה וכוין
 אמ' לה הוא גטך סגיא: גבי אילא לפלוני כיון דקא מיפסלא לכהונה מודי דלא סאני
 15 לה עד דשקיל ליה והדר יחיב ליה לה ואמ' לה הרי את מותרת לכל אדם ובין
 האבא ובין התם עברו לה תקנתא לאיתכשורי בההוא גט: והיכא ודאי
 דכתביה מיכתב לאילא לפלוני בגט כידתנן⁷ ואם כתבו בתוכו אע"פ כ"ו טעמא
 דמילתא דאמ' רחמ' ספר כריתת וכיון דמעיקרה שוייה להאי ספר כריתות
 בההו אנפא כי מחיק ליה לא יכיל שווייה ספר באנפא אחרינא ואף על גב
 20 דמחקו פס' ומאי טעמ' כיון דשווייה ספר ליפסל בו מן הכהונה לא יכול לשווייה
 ספר לאשתרויי ביה לעלמא וכל כי האי גונא או טעו ואנסבו בהדא הו גט
 ובתר הכין הדר בעל וכתב גט אחרינא מעליא שפיר דאמי לא שנא מן קדם
 ניסואין ולא שנא בתר ניסואין דכיון דבדר תקנה קא מהדרינן ואשכחן למימר
 על ראובן הוא דקפיד על שמעון לא קפיד ולא עברת על דעתיה או טעו ואנסכוה
 25 ובתר כין כתב לה גט מעליא שפיר דאמי וכל שכן היכא דאמר לעדים
 כתבו גט ותנו לאשתי ואמרו אינן לסופר וכתב וחתם ואול ואינסיב בהאי
 גט דבעל נתקח מיניה לההיא אשתו לגמרי בלשון כריתות מעליא ועדים
 הוא דטעו ושוו שליח לכתביבת גט דכר הדרין אינן כתבין גט מעליא אחריא

¹ *Gittin, Mishnah, IX, 1; Gemara, ibid., 82 a.*² *Gittin, 84 b.*³ The words גט . . . ל not in any texts of this passage, but in *Gittin, 78 a.*⁴ *Gittin, 78 a.*⁵ Read גביה.⁶ Read כין.⁷ *Gittin, Mishnah, IX, 1; Gemara, ibid., 82 a; our texts have not ואם, but it is found in the Mishnah, ed. Lowe.*

XXVII.

Fragment T-S., two leaves, paper, 17×12 cm., square hand tending to cursive, very minute writing, thirty-five lines occupying only $13\frac{1}{2}$ cm. The copyist who made the copy before us must have had a faulty model, as appears from several disjointed sentences, and from the fact that leaf 1, recto, contains but five lines at the top of a page, the rest of the page being left blank. The fifteen paragraphs into which I have divided the contents of the fragment are in part only regular Responsa; the rest are merely short decisions, הלכות פסוקות. Possibly, the explanation of the latter is also to be sought in the circumstance that our copyist's model was not accurately written throughout, and he therefore perpetuated only the final decision without attempting to reproduce the disconnected argument.

1. The first Responsum contains an explanation of *Bezah*, 2; and, as said above, is in a very incomplete form as follows:—

ואנן ניקום ניגזר גזירה לגזירה ביצה שנולדה ב'ז"ט משום
פירות שנישרו שהן גופן אין בהן איסור אלא משים נזירה
הן אסרום ניקום ניגזר גזירה לגזירה כול'
גזירה ביצה שנולדה ביום טוב משום משקין שזבו
עגבים שזבו ביום טוב מהן יין הרואה

2. Of the second Responsum, the beginning is missing. It contains an explanation of *Sukkah*, 6, without offering anything of importance.

3. The question is who is to be held guilty of transgressing the prohibition against coupling and muzzling

animals—whether the one who works with them or the one who actually coupled and muzzled them. The decision is in accordance with the statement in *Baba Me'zia*, 90, which holds that the prohibition is aimed against working with animals illegally muzzled and coupled, not against the preliminary preparations for work. It is worthy of mention that the Gaon reads Nathan, instead of Jonathan, as found in our present texts of the Talmud, a circumstance important in fixing the dates of Rabbi Simai, to whom Nathan or Jonathan, as the case may be, addresses the question. Comp. Halevy, *Dorot ha-Rishonim*, II, 55.

4. The Mishnic פניין is explained by the Persian *dashnag*; comp. Lagarde, *Gesammelte Abhandlungen*, 35, 91, and 'Aruk, s. v. פניין.

5. The fifth Responsum is introduced with the words: "The Head of the Academy said," and it gives an explanation of a number of names of plants occurring in the Talmud. Unfortunately, our text is in very bad condition, as in all probability that was from which our scribe copied it. The Gaon apparently identifies the two Mishnic words חלבצים¹ and לעוניים [ה] with the Aramaic הלבלאבא and הילבנא² respectively, whether correctly or not we must leave those to determine whose botanical knowledge is less limited than the present writer's. The two Aramaic words occur nowhere else in Jewish literature, but attention should be called to the interesting fact, that Rabbenu Hai, in his commentary on *Ohalot*, VIII, 1, explicitly states that the word הילבנא was used by the Geonim.

6. The sixth Responsum opens with the formula קשיא, very unusual in Geonic literature. It calls attention to the difference between the view of Rabbi Nahman, as recorded in *Hullin*, 40 a, and in 'Abodah Zarah, 54 a. The incongruity between the two Talmud passages did not escape other authorities. The Gaon's solution of the

¹ Written חלבצים in our fragment.

² It is hard to tell whether these two words are spelled with ה or with ח as their first letter in our fragment.

difficulty is lost to us. Comp. the Geonic collection נ"ק, 41 b, and Introduction, 14 a, and *Tosafot Hullin*, 40 b, catchword רב נחמן.

7. This Responsum deals with *Menaḥot*, 37 a, but further than this nothing can be said about it. Our scribe did not go beyond the first line, apparently discouraged by the state of his model.

8. Here we have a decision by a ראש כלא'. A deposit was left with a man, the act having no witnesses and not being recorded in writing. The deposit was lost, the depositary maintaining it had happened through an unforeseen accident, in which case the law exempts him from responsibility. The Gaon decides that the man's word must be taken, seeing that he might have denied ever having received a deposit. Compare the Geonic collection, ed. Mantua, 66 and 321.

9. This Responsum, like the sixth, begins with קשיא, but this time we have, not alone the difficulty in the Talmudic passage about which the Gaon was consulted, but also the Gaon's solution. The passage in question is *Menaḥot*, 53 a.

10. Here we have the Gaon's explanation of the mnemonic sign פנקענס in *Yebamot*, 74 b.

11. The eleventh Responsum describes itself as an explanation by Rabbi משרשיה. This Rabbi is probably identical with the Gaon Rabbi Moses², whom Rabbi Sherira Gaon calls משרשיה in his famous Letter. The Responsum is nothing more than a translation into Aramaic of the Talmudic passage *Ketubot*, 5 a, end, on the formation and texture of the ear-flap. It is curious that the translated sentence should stand alone, without so much as a

¹ There are three *Babylonian* ראש כלא, whose opinions are quoted in the Geonic literature: (1) Rab Huna, in נה"ג, 8 b; (2) Rabbi Judah, *ibid.*, ed. princeps, 21 d, and ed. Hildesheimer, 131 = ס' השרים, 310; (3) Rabbi Samuel, comp. Müller, *Maṣteah*, 64, and Epstein, in ה"ק, III, 80.

² Comp. Rapoport's biography of Rabbi Nathan ben Yehiel, note 25, and Müller, *Maṣteah*, 63 and 72.

reference to the Talmudic text. It would almost seem as though the copyist had been attracted by the translation evidently quoted in a discussion for a purpose, without being interested in the discussion itself, or it may be that his faulty model prevented him from preserving any more of the Responsum. However that may be, so much is certain, the Aramaic in which the Gaon rendered the Talmudic sentence is perfect—another evidence that the author of the Responsum is Rabbi Moses, who elsewhere shows himself a master of Aramaic. Comp., for instance, p. 212, above, and introductory note, p. 211.

12. This Responsum bears the superscription לבעין אל גאונים, "to some Geonim," which must refer to the rest of the Responsa in our fragment, and probably to a number of others which have not been preserved, at least not as a part of our fragment. In contents this twelfth Responsum is identical with that ascribed to Rab Amram in גמ'יו, 23. It occurs also in Rabbi Judah Albargeloni's ספר העתים, 49-50, where it is combined with another Geonic Responsum¹. It is an explanation of the Talmudic passage, 'Erubin, 42 a, on the law of תחומין.

13-14. These Responsa are probably by the same author as the preceding one, and they supplement the explanation given there.

15. The last of the Responsa in this fragment, which is incomplete, though it is likely that only a few words are missing at the end, contains an explanation of the expression ראש חור occurring in *Sukkah*, 6 b. It is probably the source of the 'Aruk, s. v. ש"ש, I, 68.

¹ Read in the passage in ס' העתים, שיירי, instead of שיירי, and comp. Perles, *Beiträge*, 57-69; Graetz, *Jubelschrift*, 18; and Harkavy, ס' הלוי, 70.

(Leaf 1, verso.)

לו לחי כשרה¹ אותו יום שלשבת ואין כשירה בשאר ימי סוכה אמ' ליה
ראבא אין הם הכין² והאיי דלא קא תאני הכי דלא צריכינן דקל וחומר
הוא השתא שבת דחמירא מסוכה אמרינן מינו ואענ' דאסיר
למלטולי בשאר ימי שבתות דעלמא כד מיתרמי בסוכה מקלינן ליה
5 לחומרא והויא כסוכה דקילא מן שבת לא כל שכן דאמרינן מינו
דמקלינן בסוכה ומשונין ליה להכשירה כהכשר מחיצות שבת דחמירא³

ו החסם בפסח
ו והמוזוג בכלאים לענין דרשה לענין חרישה ומשיכה בכלאים
דקאמרינן דהיכא דחסמה חד ונהג בה חד אינמי דדש בה חד לא
מיחייב ההוא דחסם אלא ההוא דהנהיג ודש דמיחייב דבשעת
10 מעשה הוא דמיחייב דקאמרינן⁴ בעא מיניה ר' נתן מר' סימאי חסמא
מבחוץ מהו לא תחסם שור בדישו בענן והאיכא או דילמא בשעת
דישה בענן והא ליכא ופשט ליה מיין ושכר דקאמרינן בסופה אילא
בשעת ביאה לא תיהו שברות הכא נמי בשעת דרשה לא תיהו חסימא
אילא בשעת מעשה דמיחייב ומוזוג בכלאים נמי עד שעה שמנהג
15 בהן דמיחייב. והדתנן⁵ המנהג סופג את הארבעים והישוב בקרון
סופג את הארבעים הם⁶ לעינין כלאים קאמרינן דהיכא דיוזוג
כלאים למימשך בקרון ההוא דמוזוג לא מיחייב אילא ההוא
דיתיב בקרון דקא משכין ביה כלאים דמיחייב וההוא דקא
מנהיג בהון להלך בהמות דקא משכין בקרון מיחייב ועיקר
20 משנה זו שנוייה במסכת כלאים. ו מאי פיגיון⁷ אמ' ר' שמעון
בן לקיש דשנג דתרין פומיה. אמ' ראש מתיבתא טלימון הינן תלמאי
הי לביצים והלעוניהם הלבלאבא והילבנא. שבצבין הילפי חשיפה
נמי ואורבאני⁸. קושיא אמ' רב חונא⁹ היתה בהמת חבירו רבוצה
לפני עז' כיון ששחט בה סימן אחד אסרה. מיתביב רב נחמן השוחט
25 חטאת בשבת בחוץ לעברה זרה חייב עליה שלוש חטאות אלמא
לא סביר ליה התם¹⁰. אמ' להו רב נחמן פוקו אמרו ליה לעולא כבר
תרגמה רב הונא לשמעתיך. וששאל¹¹ איני¹² והא אמ' ראמי בר
חמא לפי שנ' אך פדה תפדה ונ' יכול אפילו נטרף בתוך בתוך¹³ שלשים
תל' לזמ' אך חלק התם דבגולגולת תלא רחמ' אמ' ראש כלא דמאן
30 דמפקדין גביה בלא שטרא מינו דאיבעי אמ' ליה לא היו דברים
מעולם אי נמי החזרתיו לך יכול לזמ' נאנסו. קושיא
פתות אותה פתים מנתה לרבות כל המנחות לפתיתה¹⁴ יכול שאני מרבה
אף שתי הלחם ולחם הפנים תל' אתה והא אפיקתיה אותה לפתיתין
ולא פתיתין לפתיתין. אם כן נימ' קרא ופתיתיה מאי אותה

¹ Sukkah, 7 a, end.² דכי נכי = comp. note 5.³ Baba Me'zia, 90 b; the printed text of the Talmud has 'ינהג', but MS. M. and others read 'נהג'; comp. Rabbino'vitz, ad loc.⁴ Kilaim, VIII, 3.⁵ = אף; comp. Harkavy, 353.⁶ Baba Me'zia, 84 a.⁷ Comp. introductory note.⁸ Hullin, 40 a.⁹ 'Abodah Zarah, 54 a.¹⁰ Menahot, 37 a; our texts and MSS. read והני; comp. also Baba Kama, 11 b.¹¹ The second בהך is to be cancelled.¹² Menahot, 75 a.

(Leaf 2, recto.)

שמע מינה תרתי¹ בעא מינה ר' פרידא מר' אמון¹ מנין לכל
 המנחות שנילושות בפושרין ומשמרין אותן שלא יחמיצו²
 למדנו מפסח דכתי' ושמרתם אתה מצות ופסח נילוש בפושרין
 והא דרש רבא² אשה לא תלוש לא בחמה ולא בחמין ולא בחמי חמה³
 5 פיר' אמ' רב יוסף התם⁴ מישום דנשים פושעות הן נבי מנחות
 כהנים זריון הן. פיר' שכן פִּנְקֵעֶכֶם⁵ פינול נותר קודש מעילה
 כרות אסור לאונן חֲפֵז חומש ואין לה פידיון ואסור לזרים.
 פירוש' משמא דרב משרשיה מאי טעמא כולה אודנא גרמא
 ותחתאי דילה אליתא דכד שמע גברא מילתא דצערא⁶ נישק לה
 10 להך איליתא וליעילה באודניה כיהיבין דלא לישמע ונפיל תיגרא⁷
 לבקען אל נאונים אמ' רב נחמן אמ' שמואל שבת בבקעה
 ובאו גוים והקיפוה מחיצה⁸ אתה מוצא בבקעה זו הייה
 שלשת אלפים אמה על שלשת אלפים אמה ושבת באמצעיתה
 והקיפוה גוים לבקעה זו מחיצה והייה ממקום שביתתו
 15 למחיצה שני אלפים וחמש מאות אמה לכל רוח מהלך באלפים
 עד אלפים סוף תחומו ואותן חמש מאות אמה שנסתיירו
 מסוף תחומו ועד מחיצה שהקיפוה גוים מטלטל בהן על ידי
 זריקה דסבירא ליה לשמואל דכיון דהקיפו גוים מחיצה
 הויא לה כרשות היחיד ולא כשאר רשות היחיד ואמרין איהכי
 20 או כרשות היחיד דמיא ליטלטל לכתחילה בכולה מאי טעמא
 על ידי זריקה הוא דמטלטל משום דכיון דבאו גוים והקיפוה
 מחיצה בשבת עצמה ולא מבעור יום הוה ליה כל שנאסרה
 מקצת שבת נאסרה כל השבת כולה⁹ ולא לגמרי אלא בזריקה
 שארי שמואל ורב הונא אמ' מהליך באלפים כטעמיה
 25 דשמואל אבל אין מטלטל אלא בארבע דסבירא ליה לרב
 הונא דכברמלית דמיא ולא שרי ליה לטלטולי אלא בד'
 אמות שלו בלבד' ומקשינן לרב הונא הי דטלטולי לא
 מטלטל כדרכיה ניטלטל בכולה על ידי זריקה אמ' לך
 רב הונא אין הכי נמי דשרי ליה לטלטולי על ידי זריקה
 30 אלא גורין שמא ימשוך אחדש¹⁰ חפצו באותן חמש מאות
 אמה דמוסיף¹¹ תחומו ועד מחיצת גוים והדרין מקשינן
 התינח אותן חמש מאות אמה דלאחר תחומו אסר¹²
 רב הונא לא לזרוק דגור שמא ימשך אחר חפצו באלפים אמה
 מיהא תחומו הוא מטלטל כי אורחיה באלפים נמי אסיר ליה
 35 לטלטולי דאסירין ליה הנך חמש מאות אמה דמיסוף תחומו

¹ *Menahot*, 53 a; read אמין instead of אמון.² *Pesahim*, 42 a.³ Our texts read differently, but the MSS. agree with the reading of this fragment; comp. Rabinovicz, ad loc.⁴ *Hullin*, 123 b; the quotation from the Talmud consists only of the words כהנים זריון הן.⁵ *Yebamot*, 74 b.⁶ יריש or נשיב.⁷ Comp. introductory note.⁸ *Erubin*, 42 a.⁹ *Ibid.*, 70 b.¹⁰ Read אחר שחצו.¹¹ Read דמיסף.¹² אמר?

(Leaf 2, verso.)

ועד מחיצה והו' להון שני אלפים אמה דתחומין דיליה כחצר
 שנפרצה במלואה לאחר¹ האסור לה וחייה בר רב אמ' וכול'
 ומסקאנא כרב הונא דקאמרינן אומ' וכן אמ' חיה בר רב'
 וששאלתם היכי דאמי מחיצה שנפרצה במלואה
 5 למקום האסור לה מישום דאקשיתן לרב הונא דאמ' לך מהלך
 באלפים ומטלטל בארבע ואמרת האי דלא מטלטל על פני
 כל הבקעה גזירה שמא ימשך אחר חפצו או מותר לטלטל
 בכולה ומשום גזירה שמא ימשך אחר חפצו הוא באלפים
 מיהא מטלטל כי אורחיה ומאי כי אורחיה כשאר רשות היחיד
 10 אמ' לך רב הונא לא דמיא לרשות היחיד גמורה דמיא למחצה
 שנפרצה במלואה וכמה במלואה ביתר מעשר אמות
 דקתאני² כל פירצה שהיא כעשר אמות מותרת מפני שהיא
 כפתח יתיר מיכן אסור והבא במחיצה שנפרצה במלואה
 ביתר מעשר למקום האסור חמש מאות אמה ואסור
 15 לטלטל בתחומו על ידי זריקה³ וששאלתם
 היכי דאמי תקרת הבית חובטת⁴ כיון דכלת מדתו בשפת
 תקרה מבפנים דשפת תיקרה א'ע'פ' שאותה אנסדרה
 הווה כמה אמות כיון דסוף מידתו מבפנים דשפת תקרה
 חזרה לשפת תקרה כמאן דנחתא וסתמא עד ארעא והויא
 20 לה כבית דמותר לו לטלטל בו כידקאמרינן⁵ פי תקרה יורד
 וסותם וגוד אחית מחיצאתא הכא נמי שפת תיקרה חובטת
 עד הארץ ומותר לטלטל באותו בית וגוד אחית מחיצאתא
 הכא נמי שפת תיקרה חובטת עד הארץ ומותר לטלטל⁶
 באותו בית וגוד אסיק מחיצאתא כיון דנעץ ארבעה קונדיסין⁷
 25 בארבע פינות הנג על שפת הנג כשמגיעות עד סכך כנון
 שקודנסין אילו הווה נבהן חמש אמות ונעוצין על שפת הנג
 שהווה נובהו חמש אמות אומרינן ראה סוכה זו כמו שנבחה
 שש אמות וכל מחיצה שלה בנוי ממנה ביו חמש אמות חיצות⁸
 אותן חמש אמות שלקורנסין⁹ רואין אותן כמו שחתומין והוא
 30 גוד אפיק מחיצאתא וששאלתם היכי דאמי כנגד היוצא
 וכנגד ראש תור¹⁰ כך פירוש סוכה זו עשה שתי דפנות
 דופן מערבית ודופן דרומית נשתירא דופן מזרחית ודופן
 צפונית פתחה שלסוכה וקאמרינן¹¹ תנו רבנן שתיים כהלכתן
 שלישית אפילו טפח ואמרינן עלה אותן טפח היכן מעמידו
 35 אמ' רב מעמידו בדופן מזרחית סמך לדופן דרומות כידהאוי
 לה לסוכה שתי זוויות וזה הוא כנגד היוצא דקא קארי

¹ Read למקום.² 'Erubin, Mishnah, I, 8; Gemara, ibid., 15 b.³ 'Erubin, 42 b.⁴ Sukkah, 18 b, top.⁵ Ibid., 4 b.⁶ Text corrupt.⁷ Read שלקורנסין.⁸ Sukkah, 6 b, below-7 a, top.⁹ Ibid., 6 b.

XXVIII.

Fragment T-S., two leaves, vellum, 31 × 23 cm., good, regular square writing, between lines. It contains Geonic explanations of thirty-six separate passages in *Baba Kama*, occurring on seventeen folios, between fol. 51 a and fol. 82 a. Such a collection of Talmudic comments is a rare phenomenon in Geonic literature, from the point of view of the number of passages commented upon, passages, moreover, that follow each other closely in the same treatise. There are only two parallels, the collection at the end of פ"ק, by Rabbi Nahshon Gaon, on the treatises *Sanhedrin* and *'Abodah Zarah*, and the one by Rabbi Hai Gaon, in Harkavy's *Responsen der Geonim*, pp. 144-5. That our fragment contains actual replies to actual questions put to Geonim, and is not merely an extract from a Talmudic commentary, is proven by such phrases as וישאלתם (leaf 1, verso, line 29, and leaf 2, verso, line 27), and כך אנו שנין (leaf 2, verso, lines 17 and 19), and similar phrases. Though the comments are very concise, they contain excellent material for the text criticism and exegesis of the Talmud.

The following are the chief points of interest in the fragment:—

II. From the Gaon's explanation of the passage on *Baba Kama*, 51 b, it is obvious that his text of the discussion on ברירה differed from ours. According to the present reading, Rabbi Eliezer accepts ברירה, and his colleagues, the חכמים, reject it; while according to the Gaon, the reverse is the case. But what is of still greater importance is the Gaon's contention, that ברירה in this passage has nothing to do with the legal maxim which bears this name in Talmudic literature. Furthermore, it is safe to assume that the Gaon's text lacked Rabina's statement; otherwise his opinion would be wholly untenable. The Gaon's reading

and his explanation of it would do away with the difficulty experienced by a number of commentators and codifiers in reconciling the contradictory statements regarding the principle of ברירה in the Talmud. Comp. Rabbenu Nissim Gerondi, on *Nedarim*, 45 b, and the authorities cited by him. The only authority whose explanation of the passage approaches the Gaon's is Rabbi Aaron ha-Levi, quoted in Rabbi Bezaleel Ashkenazi's שיטה מקובצת, on *Baba Kama*, 51 b. There can be no doubt that Rabbi Aaron had the same text as the Gaon; our present text would make the explanation impossible.

VII. The words וּבִקֵּשׁ לְהַרְבִּיעֵן are doubtless a *lapsus calami*. The Talmudic discussion in 95 a refers to בְּלָאִים, and not to הַרְבֵּעָה. Comp. Rabbi Samson of Sens on *Kila'im*, I, 6.

IX. The Gaon justly compares the Aramaic קִשְׁבָּא with the Arabic קֶסֶב, and explains it as meaning a certain kind of palm-tree, while the author of the '*Aruk*, s. v. חֲצֵב, misled by similarity of sound, explains it as meaning cane-sugar, which, of course, is incorrect¹, notwithstanding the endorsement of Maimonides. But attention should be called to the fact that, in our passage of *Baba Kama*, even the '*Aruk* defines קֶשֶׁב like the Gaon.

XI. On 58 b, the Gaon reads חֲזִין, not חֲזִיז, as our printed text has it, while the manuscripts and many of the old authorities agree with the Gaon's reading. Comp. Rabinovicz, *Diḡduke Soferim*, loc. cit., and on '*Erubin*, 106, 1. Löw (*Aramäische Pflanzennamen*, p. 155) was therefore not wholly justified in rejecting the reading חֲזִין, which has the weight of authority in its favour. The Gaon's explanation of חֲזִין, as young plants of wheat or barley before they have developed stalks, is found literally in Rabbi Bezaleel Ashkenazi's שיטה מקובצת, on *Ketubot*, 60, where it is explicitly quoted from a Geonic collection.

XIV. The Gaon's reading אֶסְפוּרִין in place of the אֶסְפוּרֶק of our text is probably correct. It may possibly stand for

¹ Comp. Löw, *Aramäische Pflanzennamen*, 110.

Isperea in Armenia. Comp. Neubauer, *La géographie du Talmud*, p. 387.

XVIII. The explanation of עֲצֻבָּה as טַפִּיחַ עֲנֹלָה שְׁחֹרָה is very strange. A water-pitcher, טַפִּיחַ, is entirely out of place in this Talmudic passage. There can be no doubt that it should read טַפִּיט, tapestry. Furthermore, the Gaon's description of the colour as black is probably due to the etymology of the word עֲצֻבָּה, depressed, gloomy, dark-coloured. Comp., however, *Bekorot*, 45 b, and 'Aruk, s. v., טַפִּיחַ.

XIX. The explanation here given for קִמְזִית is found literally in the 'Aruk, s. v., the author of which may have had access to our source.

XXI. The definition of אֹרֶכְתָּא is found in Rashi, who explicitly admits having taken it from Geonic Responsa. It is worthy of note that the Gaon reads אֹרֶכְתָּא, with our printed text, and not אֲדִרְכָּתָא, as most of the old authorities have it. Comp. Rabinovicz, ad loc.

XXV. The Gaon's reading רְצִיתָּהּ is found in a single MS. of the Talmud, while all other MSS. read with the printed text רְצִייתָּהּ. Comp. Rabinovicz, ad loc.

XXIX. The Gaon's explanation of כְּלָבִים כְּפָרִים is highly interesting as the probable source, direct or indirect, of Maimonides in his commentary on *Kila'im*, I, 6, the Arabic text¹ of which reads: כָּלֵב כְּפָרִי אֶלְכָּל אֲלִצִּינִי . . . מְנֻסָּב אֵלַי. כֶּפֶר וְהִי אֶלְקָרִיָּה. This would lead to the supposition that the proper reading of כּוֹשִׁי is כּוֹפְרִי. It is not likely that the Gaon would characterize the dog as Ethiopian and Chinese in almost the same breath. Concerning the "Chinese dog," compare Dozy, *Suppléments*, s. v., and Friedlaender, *Der Sprachgebrauch des Maimonides*, s. v.; and also שִׁטָּה מְקֻבָּצָה, ad loc., where an explanation of כָּלֵב כּוֹפְרִי is quoted from a Geonic source nearly identical with that given by Maimonides, except that כּוֹפֵר is taken as the name of a place. Rashi has various explanations in different pas-

¹ Edited by S. Bamberger, Berlin, 1889.

sages. Comp. ad loc., and on *Yebamot*, 59 b; comp. also 'Aruk, s. v., בפר.

XXXI. The explanation by the Gaon of הורשן as meaning "ploughed fields," is very strange. The passage permits of no explanation except "woodland."

XXXII. The fragment is probably corrupt in this passage. Instead of וורו, the reading should be הורו, or, as ה and ו are almost indistinguishable from each other in old MSS. it may possibly be הורו, the more so, as the Gaon goes on to explain חובו as the branch, and הורו as the trunk, of a tree. The Gaon's explanation of חובו is quoted in Rashi from Geonic sources.

XXXIV. The text here is not altogether clear. It seems that the question put to the Gaon must have been, Why does the Talmud repeat the word תיקן with the last of the ten institutions of Ezra? The Gaon's answer cannot be made out very well. Perhaps the question was based upon misreading קריים as קרואים, the false reading suggesting that the tenth of Ezra's ordinances provided that one "called up" to the Torah had to take a ritual bath.

XXXV. Here we have the Gaon's decision that the tenth of the institutions of Ezra, the one on the necessity of a ritual bath in a case of impurity, remained in force in the Gaon's time. Comp. above, pp. 40 and 206.

(Leaf 1, recto.)

I אין¹ חבט לפחות מעשרה ובאריתא דרלאיי הני טעמה דאמ' יש חבט מ...²
 דההיא עשרה טפחים מכריסו שלשור ועד אריתא הווה ארבעה טפחים או חמשה
 II ואריתא עצמה אינה פחותה משה טפחים הרי עשרה טפחים ר' אלעזר
 או' יש ברירה כאיוצד הוא שנינו³ המדלה מים ואמר לחבירו הנח לי ואני אדלה
 5 חיב משיניחו משתמש ר' אליעזר בן יעקב או' משימסר לו דלי במאי פליגו
 תנא קמא סבר יש ברירה⁴ כיון שמניחו והולך ומשתמש זה ברור הוא הדבר
 וידוע שמסר לו ונתחייב בו השני ר' אליעזר בן יעקב סבר אין ברירה בכך עד
 III שימסור לו דלי מיד ליד. מהוא משכוכית⁵ עז או תייש שהוא מהלך בראש
 הצאן ויהא נמשכת אחריו⁶ כך דרש אדם מן הגליל לפני רב חיסדא כשהרועה
 יורה אפו על צאנו עושה לה תייש מושך סמרי⁷ שמוליכה בדרך לא טוב.
 IV הואיל וסופן להשתבר וכי סופן להשתבר טאי האוי כך אמר⁸ טית ראשון
 שנכתב בתורה לטובה נכתב ופתח בו הכתוב תחלה לטובה וירא ימים את
 האור כי טוב ומפני שסוף הדברות והלוחות להשתבר לא נכתב בהן טית
 V שהוא טוב פסיוני מין⁹ סליו הן דאמרינן¹⁰ ארבעה מיני שליו האוי שיכלי
 15 וקובלי פסיוני ושליו ואמרינן¹¹ נמי יש מאכיל את אביו פסיוני וטורדו מן
 VI העולם ויש מטחינו ברחמים ומביאו לעולם הבא. זה ביציו מבחין¹²
 שהן נכרות כביצי הבהמה וזה ביציו מפנים ואין נכרות כביצי עופות.
 הא טענא חדא חדא ביצה בשיחלא והא טענא תרתי תרתי בצים בשיחלא
 VII והאי דקאמ' רב אחא בר אדה משמא דעולא אתיא למינהו למינהו
 20 מיבשה אמ' ר' ירמיה אמ' רב' שמעון בן לקיש המרביע שני מניין שבין
 לוקה בים כתיב אשר שרצו המים למיניהם¹³ בישה כתיב ויעש ימים את
 חית הארץ למינה מה הרבעה דמינין ריבשה אסור אף הרבעה דמינין
 VIII דים אסור' באעי רחבא אנהיג¹⁴ בעינא ושבוטא ובקש להרביען מי
 מיחייב אולא מי אמרינן כיון דשיבוטא לא מצי סליק לגורא ועיזא לא מציא
 25 נחתא למיא חד מינא הוא ולא מיחייב משום כלאים או דילמא מיחייב משום
 המנהיג ופשטנן דלא דמי לחסה ולשעורה דאילו התם כי מרבר¹⁵ בארץ
 מיחייב בחוצה לארץ פטור ואילו עיזא ושיבוטא על הרבעה והנהגה
 IX מיחייב על תרויהון. ההוא גברא דקץ קשבא מהבריה¹⁶ דקל הוא ממין
 תמרים וישמעאלים קוראין אותו קסב. אמר לו ראש גולה אני מכירן
 30 שלוש הן בקן אחת רבוקות זו לזו ואין ביניהם ריוח. המבכר כרמו שלחברו
 X שכורת אתו ועדאין סמדר הוא. חזין¹⁷ מהוא זרע שלחטים או שלשעורים
 XI כשהוא קטן ועדאין לא הוקש לעשות שבולים הוא נקרא חזין¹⁸ אמ' רבינא

נרגני רעיא

על טאניה

עבד נגורא

סמיהא

¹ *Baba Kama*, 51 a.² Read בזהו.³ *Baba Kama*, 51 b.⁴ Comp. introductory note.⁵ *Baba Kama*, 52 a.⁶ Read סמא = סמא.⁷ *Baba Kama*, 55 a.⁸ *Yoma*, 75 b, our texts read קיבלי with.⁹ *Kiddushin*, 31 a, end.¹⁰ Read מהנהיג or מנהיג.¹¹ Read מחבר.¹² *Baba Kama*, 58 b.¹³ Our texts read חזין; comp., however, the introductory note.

(Leaf 1, verso.)

xii בריו תני¹ כך אנו שונים כרוך ותני כפול ושנה² צבתא דחרש קא גרים³ תנן
השולח את הבערה ביד חרש ושטתה וקטן פטור מדיני אדם אמ' רב' שמעון בן
לקיש משמא דחוקיה לא שנו אלא שמסר לו נחלת ולביה והדליק ממנה אבל
מסר לו שלהבת כיון שהיא בערת משלח חייב מאי טע' דהא בר חוקיה⁴ ור'
5 יוחנן אמ' אפילו מסר לו שלהבת נמי אף על פי שהוא בערת משלח פטור
מאי טע' צבתא דחרש דקא גרים ליה דהוא קא אויל מבער לה וממטי לה⁵
xiii נכפפת⁶ מהוא הבערה שאין דולקת למעלה אלא נכפפת והולכת ומבערת
xiv צדה צדה⁷ אמ' רב יוסף תאני גורין⁸ שם חכם הוא ושם עירו אספורין⁹
xv משכבו ולא הגזול היכי מסקנא דשמעתא אמ' רב אילא נגב טלה ונעשה
10 איל עגל ונעשה שור נעשה שינוי בידו וקנאו וקאמרינן¹⁰ אמ' ראבה שינוי
קונה כתיבא ותנינה יאוש גזילה אמרו רבנן דקאני ולא ידענא דאוריתא
או דרבנן דאוריתא הוא דהוה על אבדה כיון דאייאש ליה מאבד
מארה מינה קמא לה ברשותיה דהאי הכא נמי גבי גזילה כיון דאייאש ליה
מארה מינה קמא לה ברשותיה דהאי או דילמא לא דאמי גזילה לאבדה
15 אבדה בהתירא אתאי לידיה גזילה באסורא אתאי לידיה ורבנן הוא
דאוקמוה ברשותיה לעינין טמאה והולכך דרבנן היא רב יוסף אמ'
מדאוריתא יאוש כדי לא קאני ואפילו מדרבנן נמי לא קאני¹¹
ואותביה רב יוסף לראבה גזל חמץ ועבר עליו הפסח ושניליה ראבה
היבא דזה מתיאש וזה רוצה לקנות הכא גבי חמץ בפסח זה מתיאש וזה
20 אין רוצה לקנות דלא ניחא ליה דליקום באיסורא דפסח¹² אותביה
אביי לראבה קרבנו ולא הגזול אימת או נימא לפני יאוש פשיטא דלא
מצי מקדיש ואיש כי יקדיש את ביתו קדש אמ' רחמנא מה ביתו ברשותו
אף כל ברשותו אילא לאו אחר יאוש ושמע מינה יאוש כדי מדאוריתא
לא קאני אמ' רבא ותיסברה מתניתא מתרצתא היא דקתאני סופה משכבו
25 ולא הגזול היכי דאמי אולימא דגזל עמרא ועבדיה משכב כיון דהוה ליה
שינוי מעשה מי איבא מאן דאמ' דלא קאני אילא מאי אית לך למימר
דגזל משכב ממש הכא נמי דגזל קרבן דחבריה דמקדש לחבריה¹³
שלעבדן אין מחשבה מטמאתן זה המעבד את עורות בהמה בסמנין
xvi לעשות מיתן כל צורכן¹⁴ וששאלתם מהי טמאה¹⁵ זאת גללים וכל גולמי
30 כלים שער או¹⁶ לא נגמרה מלאכתן אם מחשבין עליהן בעלים לעשותן
כלים מקבלין טומאה דמחשבה דטומאה כמעשה שויה רבנן דתנן¹⁷
כל הכלים יורדין ידי טמאתן במחשבה ואין עולין מידי טמאתן אילא

¹ *Baba Kama*, 59 a.² *Ibid.*, 59 b.³ דהוא עבר הייקא.⁴ *Baba Kama*, 60 a.⁵ *Ibid.*, 65 b.⁶ *Ibid.*, 66 a.⁷ דאקדש ליה חבירה.⁸ Read בוואה.⁹ Read שצורין = שצורין.¹⁰ *Kelim*, XXV, 9.

(Leaf 2, recto.)

xvii בשינוי מעשה¹ והלא עיצבא שנו כן¹ כל מקום שיש חסרון מלאכה מחשבה
 מטמאתן מקום שאין חסרון מלאכה אין מחשבה מטמאתן אילא²
 אילא xviii עצבא טפיה עגולה שחורה ומקצע ממנה רצועות דקות³ מפני
 שנשתרש בחטא⁴ כיון שעבר שלוש עבירות נגב וטבח ומכר עשה שורש
 xix בחטא והיתה בו השרשת חטא⁵ כרם רביעי⁶ מצינין אותו בקוזית
 6 אדמה באדמה אדומה כדי שיהא ניכר וידעי הכל שכרם רבעי הוא
 xx ויפרשו ממנו⁷ אית ליה ברירה דבר ברור הוא או דבר מחול הוא⁸
 דבר ברור הוא הכרה והבחנה בין זה לזה דתנן הלוקח יין מבין הכותים
 או⁹ שני לונן שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה עשרה מעשר תשעה
 10 מעשר שני מחול ושתה ר' מאיר סבר יש לו ברירה בין תרומה ומעשר
 שבו לחולין שבו והולכך מחול ושותה ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון סברי
 xxi אין לו ברירה והולכך אין מחול ושותה¹⁰ קאמרינן¹¹ באורכתא למאי
 נפקא מינה למתפס פלגא שליח או בעל ממון רב אשי אמ' כיון רכתב
 ליה מן דמתענית מן דינא עלאי שותפא שוייה לשליח בהדיה למאי
 15 נפקא מינה דאו תפיס שליח פלגא דהאיי ממונא דמייתי לא מהנפקין מיניה
 xxii מאי דתפיס¹² נגב ומכר בשבת חייב והתניא פטור¹³ אמ' ראמי בר
 חמא באומר לו עקום תאינה¹⁴ מתאינתי ותקנה לי נגיבתך כיון דקא מיחייב
 בנפשו לית עליה תשלומין דכל הנידון בנפשו פטור מן התשלומין וכל
 המיתחייב בנפשו אין משלם ממון¹⁵ ולעינין מכירה נמי דאמ' ליה לא
 20 תיקנה לי עד שתנוח כיון דקא מקני ליה בה במכירה האוי אילא אף על
 גב דבהאכי דקא מקני ליה ממכרו ממכר וקאני¹⁶ וראבא מדמי ליה לאתנן
 אתנן אסרה תורה ואפילו בא על אמו כיון דבתורת ביאה יהב לה
 אתנן קרינא ביה הכא נמי כיון דאמ' ליה לא ניתא לי דתוקני אלא
 xxiii בהכי האוי תיניה¹⁷ זביני¹⁸ נגב וטבח ביום הכיפורים הלכה כחכמין
 25 דתנן נגב ומכר ביום הכיפורים משלם תשלומי ארבעה וחמשה ומקשינן
 והא ואין לוקה ומת אין לוקה ומשלם אמ' אביי הא מני ר' מאיר היא דאמ'
 לוקה ומשלם ולית הילכתא כואתיה דהלכה רווחת היא אין לוקה ומת
 xxiv ואין לוקה ומשלם¹⁹ וקימא לן הלכה תוך דיבור כדיבור דאמי בר
 xxv מן עבודה זרה²⁰ ומקשינן²¹ מאי חזית דציתת להני צות להני אמ'
 30 אביי בבא הרוג ברגליו²² כנון שהיו שתי כתי עדים אחת אומרת שהרג
 ראובן את שמעון ובאה אחרת והכחישה אותה ולסוף בא שמעון כשהוא
 xxvi חיי דהוה ליה בא הרוג ברגליו²³ דאיעבר מקלוט דר' שמעון²⁴ כך שנינו

¹ Baba Kama, 66 b.² Add וכו'.³ Baba Kama, 68 a.⁴ Ibid., 69 a.⁵ Baba Kama, 70 a.⁶ Baba Kama, 70 b.⁷ Text corrupt, and to be emended according to Baba Kama, 70 b.⁸ Read וביניה.⁹ Baba Kama, 73 a ; Nedarim, 87 a.¹⁰ Baba Kama, 74 b.¹¹ Ibid., 78 b, top.

(Leaf 2, verso.)

לעולם אין מתעברת לא חיה מבהמה ולא בהמה מחיה לא טהורה מטמאה
 ולא טמאה מטהורה חוץ מר' אלעזר ומחלקתו שהיו אומ' חיה מתעברת
 מבהמה ואמ' ר' ירמיה דאיעבר ויליד מקלוט בן פרה ואליבא דר' שמעון דאמ'
 xxvii עד שיהיה ראשו ורובו דומה לאמו¹. ננב ופרע בהקיפו² מהוא כל הלוקח
 5 פרות מחנוני על מנת שיפרע לו נקרית הקפה דתנן³ החנות פתוחה והחנוני מקיף
 xxviii ולא ניחזינהו אינאשי ונירקו⁴ שלא יראו אותן אנשים ויברחו מיהן.
 xxix כלבים כפרים⁵ כלב כושי הוא וישמעאלים קוראין אותו כלב ציני.
 והללו סימנין של חלדה שרצא וחרצא ושוקיה דקין והוא⁶ מין עכברים.
 xxx מתריעין על חכך בשבת⁷ מין שחין הוא דקא רמיין עלה ושאר כל
 10 מיני פרעניות המתרגשות ובאות על הציבור כגון חגיב חכך ומפרקין לא
 קשיא הא בשחין לח הא ביבש דאמ' ר' יהושע בן לוי שחין שהביא הקב"ה
 xxxi על המצרים לח מבחוץ ויבש מבפנים שנ' ויהי שחין אבעבועת⁸. שיהיו
 מרעין בחורשין⁹ מרעין בהמתן בחרישת שדות ואמ' רבא הני מילי בהמה
 דקה בחרישה גסה שאין מפסדת את הנר אבל בהמה דקה בחרישה דקה
 15 שהיא מפסדת לא התנה וכל שכין בהמה גסה בחרישה דקה שהיא מפסדת
 ומרכסת⁹ את העפר ונעשה כארץ רישה. משארי לאדם כך פירוש
 xxxii למאכל בהמה. מהו מן ראובן¹⁰ שלאילן כך אנו שונין מן חובו של אילן
 ולא מן זורו מן ענף שלצידי אילן ולא מן הודו שהוא תורף גידולו מלא
 חבל הריב לא כך אנו שונין אלא כך שנינו מה¹¹ שלטבריה בחלק שלנפתלי
 20 היתה ולא עוד אלא שנטל מלא חבל חרם לדרומה שנ' ים ודרום ירשה.¹²
 xxxiii מצא מת מוטל באסרטיא דרך הרבים היא דאמרינן¹² המוצא מציאה
 באסרטים ובפלטיא גדולה ובכל מקום שהרבים מצויין שם הרי אילו שלו.
 xxxiv תיקן טבילה לבעלי קרואים¹³ לא כמה ששאלתם הו כן שנינו עשר
 תקנות תיקן עזרה שיהיו¹⁴ קוראין בתורה בשיני ובחמישי וכולה שמעתא
 25 ותיקן טבילה לבעלי קרואים¹³ ועלת השמועה וחזרו רבנן לפלפל בה ואחזו
 מן ראש שמועה ואמרו שיהיו קוראין בתורה שני ובחמישי וכי תקנתותא¹⁵
 xxxv והלא מצוה היא¹⁶ ופיסושו אחת אחת ודקדוקיה¹⁷ וששאלתם טומאה
 חמורה היא אולא טומאה חמורה היא בארץ ישראל לאוכל טהרות שנ'
 ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע זו מצוה על קרי ובחוצה לארץ צריך
 xxxvi טבילה כחקנת עזרה. וזיין וגוטראות מהו זיין בינין היוצא מן
 31 הכתלים דתנן¹⁸ זין שעל פי החלון נותנין עליו ונוטלין ממנו בשבת וכא' . נם

¹ Bekorot, 7 a.² Baba Kama, 79 a, top.³ Abot, III, 16.⁴ Baba Kama, 79 b.⁵ Ibid., 80 a.⁶ מנקרה הביה ?⁷ Baba Kama, 80 b.⁸ Ibid., 81 a, top.⁹ Read ומרכסת.¹⁰ דאובו ?¹¹ Read 'מה.¹² Baba Megia, 29 a.¹³ Baba Kama, 82 a; for קריאים read קריאים or קריים.¹⁴ Read שיהיו.¹⁵ ? תן אידו ?¹⁶ = מדאורייתא.¹⁷ Comp. introductory note.¹⁸ 'Erubin, Mishnah, IX, 4; Gemara, ibid., 98 b.

XXIX.

Fragment T-S., paper, 22 × 15 cm., writing square with tendency to cursive. It contains three incomplete Responsa, the last of them numbered twenty-two (22).

1. The first Responsum, the beginning of which is missing, is a part of a long Responsum by Hai Gaon found in Harkavy, 164-7. It deals with the law of מורעה בטול. It is noteworthy that in our fragment, as in the manuscript used by Harkavy, a blank space occurs after the word בטול in the first line of leaf 1, recto, yet that the two are not copies one of the other appears from their differing orthographies. This Responsum is also quoted by Albargeloni, in his השטרות ס', p. 18.

2. The second Responsum contains an explanation of a Talmudic passage, *Menahot*, 55a-56a. The text as quoted in the Responsum differs in some details from our printed texts.

3. A passage in *Menahot* (fol. 37) forms the basis of the point discussed in the third Responsum. The question relates to *Zizit* and *Sha'atnez*. Unfortunately, besides the query addressed to the Gaon, only a few lines of his reply are preserved. There can be no doubt, however, that this Responsum is identical with that quoted by Rabbi Abraham ben Isaac, of Lunel, in his אשכול, II, 101, the author of which, as Müller has shown in his *Mafteah*, 215, was Hai Gaon.

(Leaf 1, recto.)

זביני ולענין ביטול דעל זביני ועל אביזאריה
 אנפשיה דמיתעבדין באונסא תחילה
 היו יודעים דלאו מטופסא דשטרא ביטול
 מודעי לא בהני ולא במתנה וכבר פרישנא
 5 לעילא דלית להון לשהדי למיכתב ביטול
 מודעי ותנאיי לא בשטר מכר ולא בשטר
 מתנה ולא בשטר אביזאריה אילא כדאמ'
 להו בבירור ובטילית כל מודעי ותנאיי
 וכי אמ' להו מוכר בחובו דבטילית כל מודעי
 10 ובאתבין אילאו אנוס הוא לא שנא כתבו ולא
 שנא לא כתבו אי מסר מודעא לא
 מהני ליה ואי אנוס אף על גב דאמ' להו
 בטילית כל מודעי ומודעי דמודעי ומודעי
 דנפקין מינו מודעי עד סוף כל מודעי ביון
 15 דבהווא אונס דאיניס לזבוני איתנים נמי
 למימר הכין ולא כתיב הכין לא באטיל מודעא
 ולא מהני לאונס בטול מודעי דאיכתיב בש'
 בשטאריה שום מידעם ובהכין קא דינינן
 והכין עבדו מאן דקדימין לנא וסמכינן על
 20 ההיא דאמרינן ¹ אמ' רב כהנא אילאו דאודי
 ליה הוה ממטי ליה ולחמאריה לשהואן ².

¹ *Baba Batra*, 47 b.² Comp. Theodor's remark in his edition of the *Midrash Rabba*, 141, note 1.

(Leaf 1, verso.)

ומינה אמרינן¹ אמ' רב נחמן אמ' לי חונא כולן
 שהיבאו ראייה ראייתן ראייה ומעמידין
 שדה בירן נזולן שהביא ראייה אין ראייתו
 ראייה ואין מעמידין שדה בידו ודאסיקתון
 5 אדעתיכון דקמאי דתקינן למיכתב בהני מילי
 בשטר זביני דעתיהו דאי מבטיל נאנס
 מודעא באטיל לאו קושטא הוא אילא מילתא
 בדפרישנא לעילא דעיקר דילה בגט ומתנה
 ומאן דכאטיב הכין בזביני ואביזאריה
 10 לשופרא דשטרא ולהנפוי מילי הוא דכאטיב
 ומשום דאיכא מאן דכד מאסר מודעא אמ'
 לשהדי דמודעא דאי אפילו מבטילנא ליה
 להדין מודעא לא ליבטול תקינו להנפוי
 מילי ולמימר ומודעי דנפקין מינו מודעי
 15 עד סוף כל מודעי לסלוקי ספיקי'. והיכא
 דאיניס ומודעיה מתוך אונס אי אמ' אלפא
 כהני מילי ובאונס אמ' לא מהני מידעם ולא
 באטיל מודעא ודאקשיתון בסוף שאילתא
 לא משכחינן דבטול ההוא מודעא לעולם
 20 הכין הוא כל זמן שהאונס קיים לא באטיל

¹ *Baba Batra*, 47 b.

(Leaf 2, recto.)

יחמיצו ובסופה¹ וחייבין על לישתה ועל עריכתה
 ועל אפייתה יי' נמארא יי' אמ' רב פפא² אפאה
 חמין חייב שתים אחת על עריכתה ואחת
 על אפייתה ודמקשינן והא קתאני ומה
 5 אפייתה מיוחדת שהיא מעשה יחיד והא
 בריתא מפרשא ברישה דהא שמעתא³ לא
 תאפה חמין מה תלמוד והלא כבר נאמר
 לא תעשה חמין לפי שנאמ' לא תעשה חמין
 יכול לא יהא חייב אילא אחת על כולן תלמוד' לומ'
 10 לא תאפה אפייה בכלל היתה ולמה יצאת
 להקיש אליה מה אפייה מיוחדת שהיא
 מעשה יחיד וחייבין עליה בפני עצמה
 אף אני אביא לישתה ועריכתה וכל מעשה
 יחידי שבה לאיתווי קיטוף שחייבין עליה
 15 בפני עצמה הכין קא אמרינן למאי איצטריך
 רב פפא למימר חייב שתים ופרקינן⁴ הא
 דערך הוא ואפה הוא הא דערך חבריה
 ויהב ליה דלא תימא אם ערך הוא ואפה
 הוא אחת חיוב יי' ושאלתין יי' כב'
 20 והא דאמרינן⁴ ראבינא הוה שקיל ואזיל בתריה

¹ *Mishnah, Menahot*, V, 2; *Gemara*, *ibid.*, 55 a.² *Menahot*, 56 a.³ *Ibid.*, 55 b, top.⁴ *Ibid.*, 37 b.

(Leaf 2, verso.)

דמר בר רב אשי¹ בשבתא דריגלא איפסיק קרנא
דחוטיה לא אמ' ליה ולא מידי כי מטא אושפיזיה
קא מעיין ביה אמ' ליה מהתם איפסיק ומאי
טעמא לא אמרת דאישידיתו וכ"ל זה הציצית
5 שנפסיק על ראבינא ונתחרט למה לא השליכו
במה היה אי בסדין פישתן ודאי כדאיפסיק
חד מיניהו בטלה מצותן ונעשה שעטנו
אילא אי ליתיה פשתן מאי טעמא אסיר
מי אמרינן אי האוי חוט קשור ותלוי בבגדו
10 שלאדם אסיר למיפק ביה מנא לן האיי
ועוד הא דאמרינן² שעטנו עד שיהא
שוע וטוי ונוז הילכתא הכי מאי טעמא
נזרינן³ בסדין בציצית משום כסות לילה
אפילו בלילה לובשו מאי טעמא אסיר
15 הא לא שוע ולא טוי או דילמא הכי קאמ'
או שוע או טוי יבאר לנו אדונינו עיקר
אילו המילות שוע וט'ו'י' ונוז מה עיקרם . .
הבין חזינא דמילתא ברירא
בו ובתה⁴ דמשום משא הוא דאסיר בשבת
20 ולא משום שעטנו דעיקר מתניתין ארבע ציציות
מעכבות :

¹ *Menaḥot*, 37 b.² *Kila'im*, IX, 8.³ *Menaḥot*, 40 a-40 b.⁴ Text corrupt.

XXX.

Fragment T-S., paper, two pages, 27 x 18 cm., upright square hand, not early, rather small, possibly a part of the same manuscript to which Fragment XVII belongs. Both fragments have catchwords in the margin. The present one contains three Responsa, apparently nos. 67, 68, and 69 of a collection of Responsa.

1. The first Responsum, of which the beginning is missing, and the end is badly mutilated, deals with a case of conflicting testimony. The parties concerned are mentioned by name, Elisha and Yazliah.

2. The second Responsum contains the Gaon's decision that a kinsman three times removed may act as a witness, a view held by Alfasi as well, while Rabbenu Tam decided against the fitness of such a witness. Comp. II, *Tur*, *Hoshen Mishpat*, 33, and Harkavy, 253. The author is probably Rabbi Nahshon Gaon, whose view, as quoted in אור זרוע, IV, 10 b, agrees with that expressed in our fragment. The same Rabbi Nahshon is the author of a lengthy Responsum on the qualification of witnesses in פ"ק, 1.

3. Here we have a lengthy exposition of the rights of a husband and wife in their joint property, a case dealt with above, p. 155, top; comp. the introductory note on p. 148.

(Recto.)

חד שהרא ולבתר הכין משהדין אחרינא דקאמרינ¹ אין עידותן מצטרפת עד שיראו
שנים באחד ור' יהושע בן קרחא אומ' אפילו בזה אחר זה וקימ' לן היל' בר' יהושע
בן קרחא ואי אמרין דבהדי הדאדי הוינן ומיפלגא שהדותון או נמי קרוב הוא
דעבדין אינשי דטאעי ירושה בחזקת יורשים קימא ועל מוקבל מתנה לברורה
5 ושיריה² לספיקא עליה ואית ליה כל דהוה קני ליה לאלישע עד זמן קדמיתא דחד עד
דאמר³

כי היכין דעבדינן בעד אחד אומ' מנה ואחד אומ' מאתים דמנה מיהא קאני
יש בכלל מאתים מנה ואי מיפלגא שהדותהון טובא איתרעא לה שהדותא ופלגי
להון על הדאדי ובטליה לשהדותהון ואי חד אמ' זמן וחד מספקא ליה ולא מכרע
להי לחבריה הוה ליה האי בארי והאי שמה וסמכין על בארי ולא מיתרעא
שהדותהון:

10 ואי מספקא להון מילתא לתרויהון לכזוני זמן לימכון מרווחא דמילתא לפיט

ל... וכל ספקיהון ליהוי על מקבל מתנה חרא דהוה ליה יתמא ועוד דירושה בחזקה
קימא ועל מקבל מתנה הוא לברורה לזמן מתנתו הולכך או מספיק להון בין
שנא לתרתין ליהוי מן תרתין דהוה ליה שתא דספיקא ליורשיה וכן בין חמש לשית
ליהוי מן שית וכל עיסקא חויבנא דאית ליה לאלישע ושהדון שותפאניה עליה דמן

15 בת... שהדותא דאקניתא דיצליח הוא דיורשים האוי ומהימנין שותפאניה בכל
דכתיב

מדעם וסמכין עליהון ולענין מטלטלי וכל דישבק בביתא כיון
בפיתקא כ... ל... לכל מטלטלי באקניתים ואפיקינן מן
חזקה ד... מין מן שעתא דאקנינ... או אמרין
חדשים... ר... וכו... אתון הו... לאיתויי דאיה... בתר
שהדותא קנ... ולענין עדות ששאלת[ם] שלאישי בראשון וראשון בשלישי
כשר להעד אילא כך ראינו דכשירין זה לזה דקאמ'⁴ שלח ליה רב אבא לרב
יוסף בר חמא הל' שלישי בשני כשר ורבא אמ' אף בראשון מר בר רב אשי אכשר

סה
עדות
קרובים

באבא דבא ולית היל' כמר בר רב אשי דרש מר זוטרא משמא דרב שימי בר
אשי היל' בכל הני שמעתתא כי דשלח ליה רב בבא לרב יוסף בר חמא אמ' ליה
25 רבינא למר זוטרא⁵ הא דרב נחמן מאי אמ' ליה אנו אין גובין מתנינן לה וכן אמ'
רב אשי הא קאמ' לית היל' כמר בר רב אשי ולא קאמ' לית היל' כרבא שמע מינה
היל' כרבא ותוב קאמ' או לאפוקי מדרבא מוסף הו ולא קא מפרקין מדרבא
שמע מינה רבא הכי קאמ' דבראשון שלח ליה רב בבא לרב יוסף בר חמא ואכשר
דאי סלקא דעתא רבא טעמ' דנפשיה קאמ' וקא מכשר הוא בראשון ורב בבא פסיל

¹ Ketubot, 26 b.² ורשיה?³ Baba Batra, 41 b.⁴ Ibid., 128 a-128 b.⁵ This is the correct reading, and not נחמן, as the editions have it; comp. Rabinovitch, ad loc.

(Verso.)

מאי לאפוקי מדרבא אלא שמע מינה רבא לאו איפלוני קא מיפליג אלא הכי מתני
 נכסי מלוג לה לר' בבא שלישי בראשון והיל' כואתיה : וששאלתם ניכסי מלוג
 היכא דזבינו בעל ואשתו תרויהון יכול אחד מהן לחזור בו אולא כך ראינו כל
 היכא דכתב לה בכתובתה או נמי ייחד לה לכתובתה כידקאמ' ¹ לקח מן האיט
 5 וחזר ולקח מן האשה מקחו בטל איפכה מקחו קיים ואמרינן עלה ² אמ' רבה
 בר רב הונא באותן שלוש שדות אחת שכתב לה בכתובתה ואחת שיחד לה לכתובתה
 ואחת שהכניס לה שום משלו ³ והכי דאמי כגון דשאמיה למאי דעייל לה ויהביה
 לה ונפק הוא מאחריות דאמרינן ² למעוטי מאי או לימא משאר נכסים דכי לקח מן
 האיט וחזר ולקח מן האשה מקחו קיים ולא יכלא אשה למיטרף אמאי לא יכלא
 10 ול' דאמ' לה עיניך נתת בגירושין ובמיתה הולכך יכלא למימר
 נחת רוח עשיתי לבעלי ושמעינן מינה דבשאר נכסים לא מיבעי דכי לא קנו מנה
 דיכלא למיטרף בכתובתה אלא אפילו קנו מינה בתר דקנו מן בעלה יכלא למימר
 נחת עשיתי לבעלי וטרפא ואמר' ² ואילא למעוטי נכסי מלוג והא אמ'
 איט ואשה שמכרו בנכסי מלוג לא עשו ולא כלום אלמא סבירא ליה למאן דקא
 15 מקשי דכי אמ' אמימר היכא דקנו מבעל וחזר וקנו מן האשה לא עשו ולא כלום
 ומפרקינן כי איתמר דאמימר היכא דזבין איהו ומית דאזלא איהי מפקא
 ואינמי דזבין איהי ומית דאזיל איהו ומפק בתקנתא דרבנן וכי דר' יוסי בר חנינא
 אבל היכא דזבין תרויהו לעלמא או נמי ל' האזו זבין ואע"ג
 דקני מבעל ברישא ולא יכלא למימר נחת רוח עשיתי לבעלי מאי טעמ' דכיון
 20 דמיעקרה ברשותה אוקמתהו אי' וזו מדעתה קנו מינה הוה יכלא למאני
 ולא הוה הויא לם איבה דהא מעיקרה ברשותה אוקימתהו ולא שויא אחריות
 ל' דקאמ' ⁵ אילו הן עבדי מלוג אם מתו מתו לה אם הותרו הותרו לה
 והכי דאמי בדלא שמתנון על בעל ולא קביל עליה אחריות ומן הדין מסקנא
 שמעינן דנכסי מלוג כי לקח מבעל וחזר ולקח מן האשה מקחו בטל אילא
 25 מודקא מדחיינן ואמרינן ואו בעית אימ' אמימר דאמ' בר' אלעזר דאמ' שניהן
 ישנן ביום או יומים זה לפי שאינן תחתיו וזה לפי שאינן בספו וכול' ולא
 דאמימר נכסי מלוג נמי עד דקאני מהאשה והדר קאנו מבזעל יד בעל השטר
 על התחתונה והיכא דהכניסה שום לבעלה ושמתנין עליה וקיבל אחריות אע"ג
 דשיתנון ברשותיה לא יכול לזבון דקאמרי איתמר ⁶ המכנסת שום לבעלה
 30 והיא אמ' כלי אני נוטלת והוא אומ' דמים אני נותן הדין עם מי רב הורה ⁷ אמ' הדין

¹ Mishnah, Gittin, V, 6; Gemara, ibid., 55 b.² Baba Batra, 49 b-50 a.³ Comp. Rabbinovicz, ad loc.⁴ Read יהיה איהו לדידה ונבא, and comp. Rabbinovicz, ad loc.⁵ Mishnah, Yebamot, VII, 1; Gemara, ibid., 66 a.⁶ Yebamot, 66 a.⁷ Read יהורה.

XXXI.

Fragment T-S., vellum, one leaf, 25 × 17 cm., square writing, but not careful or uniform. The fragment contains thirteen Geonic Responsa, the first and the last incomplete, and the rest not legible in all parts on account of the blurred writing.

1. The Gaon holds, that as a rule the blessing over the light in the *Habdalah* ceremony at the going out of the Sabbath may be recited by one person, the rest of the occupants of the room following in silence. An exception must be made in the *Bet ha-Midrash*, where it would cause an interruption; there each one should do it himself. The same question is discussed in *Berakot*, 53a, where, in our text of the Talmud, the opinion arrived at is the opposite of that advanced by the Gaon. But there can be no doubt that the text as we have it requires emendation, in accordance with what, to judge by the decision he rendered, must have been the reading of the Gaon, an assumption which finds corroboration in *Tosefta*, *Berakot*, V, 6, and in the reading of Ibn Gajat, ש"ש, I, 15. Comp. Coronel, בית נח, 32, and Rabbínovicz, ad loc.

2. The second Responsum gives two reasons for the custom of looking at the hands¹ while reciting the blessing over the lights in the *Habdalah* ceremony. It is noteworthy that the Gaon speaks of looking at the hands, not with *Pirke de Rabbi Eliezer*, XX, and *Seder Rab Amram*, 32 a, at the finger-nails. Our Responsum is perhaps identical with that found in ש"ש, 102, 103 (comp. also ש"ש, I, 15), and the author of this Responsum as of the previous one is probably Hai Gaon.

¹ Comp. Nahmanides, on Genesis v. 1, who quotes Sherira Gaon on palmistry; and comp. Halberstam in Kobak's *Jeschurun*, V, 40.

3. This Responsum is a brief explanation of *Ta'anit*, 26 b, concerning the dances on the fifteenth of Ab. Curiously enough, the Gaon refers not to *Ta'anit*, but to the end of *אלו מלחין*, the last chapter in *Mo'el Kaṭon*, a *lapsus calami* attributable, in all probability, not to the Gaon, but to the copyist.

4. In the fourth Responsum several passages in *Berakot*, 5 b, are explained. A notable interpretation is contained in what the Gaon says about the recital of the *Shema'* before retiring. According to the Gaon, the Rabbis prescribed it to give the unlettered an opportunity to comply with the injunction regarding the study of the law, at least to the extent to which the opportunity may be said to be afforded by the *Shema'*. The learned are therefore dispensed from the duty of *ק"ש על המטה*. The Gaon does not stand alone in his conception of the *Shema'* as study rather than prayer. The same idea is expressed in *Menahot*, 99 b, and *Yer. Berakot*, I, 3 b (*זה שינון וזה שינון*). But what one fails to see is why the theory should require a third saying of the *Shema'*, the *ק"ש על המטה*, seeing that two recitals of the same Biblical passages precede it on every day.

5. Here we have a brief explanation of *Sukkah*, 25 a, concerning the obligation of parents to induct their minor sons into the duty of "dwelling" in a Sukkah.

6. This Responsum deals with *Berakot*, 44 b, where the Talmud gives hygienic laws with regard to certain fishes.

7. In this Responsum, probably suggested by the previous one, we are given the Gaon's opinion as to the permissibility of eating fish cured by Gentiles, or otherwise handled by them. The decision is that small salt fish are permitted, because they can be eaten without being cooked; large fish, however, which require cooking to render them edible, are forbidden if they have passed through Gentile hands.

8. In this Responsum, the Gaon decides, that on all public fasts (*תענית ציבור*) the Pentateuch lesson is to be

Ex. xxxii. 11 et seq., and the Prophetical lesson Hosea xiv. 2 et seq., with the exception of the Ninth of Ab, when Deut. iv. 25 et seq. is read from the Pentateuch, and Jer. viii. 13 from the Prophets. We have two points of importance here. First, the Pentateuchal and Prophetical lessons mentioned are to be read only on the fixed fast-days, a view held also by Amram Gaon (comp. *Tur, Oraḥ Hayyim*, § 566), and Rab Paltoi¹ Gaon (comp. Rabbenu Nissim, on Alfasi, *Ta'anit*, I), while Sar Shalom Gaon maintains that they are to be read at any public fast² (comp. *Tur*, *ibid.*, and ח"ט, 3).

The other point is rather novel. According to the Gaon, *Maftir* is read at the morning service on a fast. So far as known, none of the rituals bears the Gaon out in this respect. The Ashkenazim have *Maftir* on all fasts, but only during the afternoon service, and then the passage read is from Isa. lv. 6 et seq. The Sefardim, Italiani, and the Yemenites have no *Maftir* on any fast except the Ninth of Ab³, when they read *Shubah*.

It is open to serious doubt, whether the text of the fragment is in good condition. It is not improbable that במנחה is to be inserted on line 10, verso, after ומפטירין. If this reading is accepted, the Gaon is concerning himself only with the *Maftir* of the afternoon service. That the text of the fragment stands in need of emendation is patent. On line 11, verso, וצום ה' וצום ה"ז should read וצום ה"ז וצום ה', otherwise the very next line, giving the lesson for the Ninth of Ab (צום ה'), would contain a contradictory statement. It should, however, be mentioned that the custom of reading *Maftir* at the morning service of fasts

¹ Müller, *Mafteah*, under Paltoi, has no reference to this decision.

² The Responsum by Sar Shalom is found also in the Sulzberger MS. of the ס"ר. Comp. Marx, *Untersuchungen zum Seder Rab Amram*, 16.

³ In *Maḥzor Romania*, ed. Venice, 6ra, in connexion with צדקה בזמן, mention is made of *Maftir* for the afternoon service, but with the remark וואו לא נהגו כן, while under השעה באו it is said: ויש קהלות שמפטירין. These קהלות must certainly be those in Romania. Maimonides knows no *Maftir* from any ק"צ.

is not entirely unknown. Comp. *Maseket Soferim*, XVII, 7; Isaiah di Trani the Younger, on Alfasi, *Ta'anit*, II, 2, quoting Geonic authorities for the custom of reading *וירש* on fast days (in the morning?); *ח"ג*, 144¹; and Geonic Responsa, ed. Lyck, 79. Comp., however, *ס"ד*, 28 b.

9. The Gaon decides that those who deny themselves meat and wine during the three weeks from the Seventeenth of Tammuz to the Ninth of Ab, should not abstain from them on the Sabbath, even a Sabbath which is the eve of a fast. On the latter point, comp. the Geonic Responsa quoted by Abraham ben Nathan, in the *Manhig*, 50 a, and Sar Shalom, in *ח"פ*, 192.

10. Due to the fact that the skin on which the fragment is written is greasy and blurred at this point, the tenth Responsum is not quite legible. So much, however, can be made out, that the Gaon permits the reciting of penitential prayers and supplications on New Year's Day and the Sabbath following. In *ח"פ*, a Responsum dealing with the same question follows that by Sar Shalom referred to in the previous paragraph. Comp. also *ש"ת*, 64, and the passage quoted by Müller in his notes on *ח"פ*, 192. The second volume of the *Seder Rab Amram*, as well as the liturgical collection *שפתי רננות*, contain penitential prayers for *ר"ה* and *ש' שובה*. Comp. *הגרן*, IV, 73-4.

11. The Gaon decides, that if the owner of orchards discovers that his Gentile watchmen persist in doing work on the Sabbath, in spite of his repeated injunctions, he is obliged to dismiss them. Comp. *קהלת שלמה*, 59.

12. The twelfth Responsum defines the term *מרובה בבגדים*.

13. Of the last Responsum but two lines have come down to us. It is probably identical with that found in the Geonic Responsa, ed. Lyck, 85, and in *ש"ת*, 26.

¹ Comp. *בה"ג*, ed. Hildesheimer, 623; in this Responsum also *וצים החמישי* is to be cancelled.

(Recto.)

לא שיאתה ר שכל אחד ואחד מברך לעצמו
 ששנו¹ חכמ' היו יושבין בבית המדרש והביאו לפניו אור בית
 שמאי אומ' אחד מברך לכולן ובית הלל אומ' כל אחד ואחד מברך
 לעצמו והלכה כבית הלל ודוקא בבית המדרש דאיכא בטל תורה
 אבל במסיב אחד מברך לכולם²: ושש' מה טעם פותחין את ידיהן
 כדי שיסתכלו בשורטוטין שבידן כדי שיהנו³ מאור אבוקה דהוה ליה
 אד⁴ שיאתו לאורו ועוד יש שרטוט שמיסתייע אדם כשרואה אותן
 במוצאי שבת: לא היו ימ' טו' ליש' כה' באב וכו'⁵ כבר מפורש
 טעמה למה לבו ו⁶ שלא לביש את שאין לו שאאילו⁷ לא היו שואלין
 10 בנות מלכים ועשירי' היו יוצ' בשיראין ובכורך ובסיר⁸ ועניות בסמרטוטין
 והיו מתבישות אילא שואלות כדי שיהו כולן שוות וכמשאמרנן⁹
 בסוף אילו מגלחין בריש בריש¹⁰: וחלות¹¹ דבר מפורש
 בתופים ובמח' ומתרג' ובחינין ולמד בכל זכר למעשה גבעת
 בנימן באותה תקנה שעשו להן ליש' לניסואין: והנותן מטתו צפון
 15 ודרום¹² דוקא ראשו לצפון ורגליו לדרום וליכא בגמרא ואם תלמ' חכמ'
 הוא אינו צריך דכר אמ' ר' חנינא הנותן מטתו צפון ודרום¹² לא שגא
 תלמ' לא שגא עם הארץ: ותלמ' חכמ' פטורין לקרות קרית שמע
 על מטתו דכר אמ' רב נחמן בר יצחק¹³ תל' חכמ' [חכמ'] אינו צריך טעם
 ברור אמר בה מה טעם חיבין יש' לקרות קרית שמע על מיטתן
 20 כדי שיקמו ובשכבך ובק' תלמ' חכמ' ודאי כיון שתמיד עופק
 בתורה אין חיבין והלכה כרב נחמן בר יצ' דאתא ליה אביו ולא חלק
 עליו אילא אמ' בה מילתא אחריתי וצריך למימר פסוקא . . דרמיו:
 והקורא לא אתרחוה רבנן לישב על הקרקע אילא על מטתו
 שכך אמ' חכמ' צריך לקרות על מטתו ואתא ר' אסי¹⁴ ואסמכה
 25 אקרא¹⁵ רגזו ואל על משכב' מה טעם כדי לקים ובשכבך:
 וששאל' ילדה כלתו שלשמי הזקן¹⁶ למר'¹⁷ פחת מעזיבה
 מפני כך להודיענו שחלוקין בית שמאי דתנן¹⁸ נשים
 עבר' וקטנ' פטור' מסוכה ושמאי מחמיר שהיתה

¹ Berakot, 53 a. ² Comp. introd. note; and Rapoport, note 21.

³ This word and a few others have superlinear vocalization. ⁴ זר.

⁵ Mishnah, Ta'anit, IV, 8; Gemara, ibid., 26 b.

⁶ Read לבישות בגדים שאילים.

⁷ Read שאילו.

⁸ = Read בשיראין ובכרך ובסירקין; comp. Shabbat, 20 b.

⁹ כמה שאמרנן.

¹⁰ but in אילו מגלחין; the passage referred to is not found in בנות ירושלים פרקים 5. comp. note 5.

¹¹ חלות.

¹² Berakot, 5 b; our texts read הניא; ר' חסא ב"ר הניא.

¹³ Berakot, 4 b, end; not in our texts, but in the MSS. and old authorities.

¹⁴ MS. M and עמרם, p. 19 a, also read אסי, and not יצי, as our texts have it.

¹⁵ Read קרא.

¹⁶ Mishnah, Sukkah, II, 8; Gemara, ibid., 25 a.

¹⁷ Read למה.

(Verso.)

כלתו יושבת בתקרה ומעזיבה וילדה בן ול ופתח מעזיבה
 וסיבך על גבה בשביל קטן דסבר שמואי קטאן חיב בסכה ואין הל'
 כמותו: ורג קטן מליח פעמים שמואי וכו' ¹ לא שיש בו איסור
 והיתיר כך גמירין רבנן מרנו אתא ² שבימים אילו למליחתו אין לאכל
 5 שמויק וכשם ששמעו סכנתו שמעו רפואתו ולא אמר ול
 וכאין ³ קטנים מלוחין בודאי אין בהם משום בשולי גוים ומוחרין
 משני טעמ' אחד שנאכלין כמות שהן בחי ואחד דאין עולין על
 שלחן מלכים לוכל בהן פת אבל גדולים יש בהן משום בשולי גוים
 ואסורין ואם יש אדם שאוכל בטלה דעתו אצל כל אדם: וכל
 10 תענית ציבור שקורין ויחל משה בשחרית קורין ומפטירין שובה
 ישראל ובצום הד' וצום ה' וצום הז' כולן קורין בשח' ויחל ומפט'
 שובה יש' אבל בט' באב עצמו קורין כי תוליד ומפט' אסף אסף
 בשחרית כמסקנא דבני העיר ⁴: וששאל' ישראל שמיחנין
 מבשר ויין מיו' בתמוז ועד ט' באב האי עדיף או וקראת
 15 לשבת ענג עדיף: תענוג שבת טפי עדיף שאפילו ערב ט' באב
 אמרו חכמ' ⁵ לא יאכל אדם ב' תבשילין אבל אוכל הו' בשר מליח
 וש' יין מניחו ודוקא שחל ערב ט' באב להיות בחול אבל בשבת
 . . . מל' ⁶ וכל שכן מיו' בתמוז ועד ט' באב שמותר וראש שנה
 ובש' וראש שנה ⁷ ליום הכפ' מותר לומר סליחות
 20 .. לה שדמ' ל . . . על מים ⁸ ולהרבות ברחמים כבחול שנ'
 דרשו יהוה בהמצאו אילו ר' ימים שבין ראש שנה ליום הכפ' ⁹
 וש'שא' בארצנו יש' ששוכרין גוים לשמר גינות ופרדס'
 . . . ת אנין ורעש' גרוג' וצימ' ¹⁰ ועשין בשבת כבחול אין
 ברוך ל ש אפשר לשכור יש' ¹¹ אילא אפילו אין יש' כלל
 25 ואי אפשר יסכור גוים ויתנה עמהם בעדים שאין עושין
 בשבת ואם עשין יסלקן לאלתר: מרובה בבגדים שמוציא
 פר הבא על כל מצות ¹² כהן גדול שעירע בו פסול ועבר . . .
 והוא דא"מ ¹³ רבה בר ר' חונא ¹⁴ כיון שנפתח ספר תורה
 אסור לדבר אפילו בדבר הלכה אתא ליה רב חיסדא

¹ Berakot, 44 b.² Read מרואתא.³ Read לאסור ורגין.⁴ Megillah, 31 b.⁵ Ta'anit, 30 a.⁶ Read אם חל אויכל or חל, and comp.⁷ Ta'anit, 29 b.⁸ Read ובשבת שבין ראש שנה.⁹ Read חיים.¹⁰ Rosh ha-Shanah, 18 a.¹¹ האנין ורמיו' גוגרית וצימוקין =¹² Read האנין ורמיו' גוגרית וצימוקין = ¹⁰ the copyist had before him "יש" ישראל ישכור, but he thought the second "יש" to be a dittography.¹³ Horayot, 12 a; comp. introductory note.¹⁴ Read דא"מ.¹⁵ So'alah, 39 a, top; our texts read ב"ר הונא; comp. Seder R. Amram, 28 a.

XXXII.

Fragment T-S., vellum, one leaf, 27×18 cm., square writing, tending to cursive. It contains four Geonic Responsa, all dealing with ה' תפלה.

1. The first Responsum, the beginning of which is missing, contains the Gaon's view as to the time of the Evening Prayer. He holds that no conclusion is reached in the Talmudic discussion, in which some of the authorities maintain that the time of the Evening Prayer follows immediately, without an interval, upon the end of the time set for the Afternoon Prayer, and others maintain that the time of the Evening Prayer begins with nightfall. The Gaon considers it advisable, though not obligatory, to adopt the latter view in practice, that is, recite the Evening Prayer only when night has set in. Furthermore, it is the Gaon's opinion that the week-day service in the evening, the Sabbath Eve prayer, and the Evening Prayer at the conclusion of the Sabbath, all alike are to be recited at the same time of day. However, if it happens that the prayer is recited on the eve of the Sabbath before night, the worshipper cannot at once go on with the Kiddush ceremony, for the Sabbath must be ushered in at the proper time. And again, the recital of the Evening Prayer before nightfall on the day of the Sabbath does not give leave to the worshipper to enter upon secular occupations before nightfall. This Responsum may, perhaps, be merely another version of that found in Rabbi Judah Albargeloni's ס' העתים, 34-41. Comp. ב"ה"נ, 12 d, ed. princeps, or 45-6, ed. Hildesheimer, and also נ"מ"ז, 142, and Müller's note upon it. What Rabbi Isaac Ibn Gajat says in ש"ש, I, 19, seems to be partly directed against the view expressed in our Responsum.

2, 3. These two Responsa, probably by the same author as the previous one, contain explanations of *Berakot*, 27 b, which also forms the main basis for the discussion in the first Responsum of our fragment. A point of particular interest is what the Gaon says in defence of Rabbi Joshua in his controversy with Rabban Gamaliel, given in the Talmudic passage just cited. However, his acquittal of Rabbi Joshua of the charge of having resorted to a subterfuge hardly carries conviction to the mind of the reader. Another noteworthy point is the Gaon's attitude regarding the removal of public officials from their posts. Only immoral or irreligious acts, or tyrannical exercise of their power, are valid reasons for deposing them; but such reasons are imperative, they leave no choice of action.

4. The fourth Responsum, the end of which, though probably not more than a line, is missing, explains the passage in *Berakot*, 30 a, dealing with the form of תפלת הררך.

(Recto.)

לא יאכיל לצלויי ערבית עד הערב ואי מצלי ערבית קמי מיערב שמשא
לא יצא ולר' יהודה דאמ' עד פלג המנחה מן עידן דחלוף זמן תפלת המנחה
יש לו להתפלל תפלת ערבית והני מילי בין בערב שבת ובין בשבת ובין בשאר
כל הימים נמצאו חלוקין בתחלת זמן תפלת ערבית הני סברי מן הערב
5 והני סברי קודם לכן והכי קאמרינן¹ אמ' ליה רב חיסדא לר' יצחק התם אמ'
רב כהנא הלכה כר' יהודה הואיל ותנן בבבירא כואתיה הכא מאי אישתיק
ולא אמ' ליה ולא מידי אמ' רב חיסדא ניהוי אנן מדרב מצלי שלשבת בערב
שבת שמע מינה הלכה כר' יהודה ומקשינן ואילא אדרבה מדרב חונא
וכוליהו רבנן לא מצלו עד לאורתא שמע מינה הלכה כרבנן וקם קושיא ולא
10 איפוך ולא קמא הילכתא לא כרב ושמואל ולא כרב חונא ורבנן נמי מילה²
ולא קמא הלכה לא כר' יהודה ולא כרבנן דאמרינן השתה דלא איתמר הילכתא
כמר ולא הילכתא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד והדין הוא
מסקאנא ואף על גב דאמירין בתריה שמעתאנא פסאקא הדין הוא דעבד
כמר עבד ודעבד כמר עבד וכיון דרב חונא ושאר רבנן לא מצלו
15 ערבית עד לאורתא לא בערב שבת שלשבת ולא במוצאי שבת שלחול
בחול שלחול הכין עדיף למעבד כרבים ואף על פי כן דעבד הכין עבד
ומאן דניחא ליה ומצלי שלשבת בתר פלג מנחה קטנה אחרונה כר' יהודה
ומין ההוא עידאנא באדיל מן מלאכה לחומרא אבל קידוש היום כד קאדיש
יומא ומאן דמצלי שלמוצאי שבת בשבת בתר פלג מנחה קטנה אחרונה
20 לא יאכיל למעבד מלאכה עד שתצא שבת ולא יאכיל לאבדולי עד דמדליק
נר : וששאלת הא דאמ' ר' זירא אמ' ר' אסי אמ' ר'
אלעזר אמ' ר' חנינא³ בצד עמוד זה נתפלל רבי שלשבת בערב שבת וכו'
ודפליג עולא בין עמוד לתמרה ודפליג ראבון בתרויהו כמאן מיניהו איתוקא⁴
שמעתא הא מילתא לית בה מסקאנא ומאי עכפת⁵ לן בצד עמוד
25 מיר⁶ או בצד תמרה היה ור' אלעזר בר ר' יהודה⁷ יוסי היה או ר' ישמעאל
בר ר' יוסי היה שמעתא מסקא דלא איתמר הילכתא לא כמר ולא כמר
וששאלת דאמ'⁸ רבן גמליאל כלום יש אדם שחלוק
עלינו בדבר זה ואמ' ליה ר' יהושע לאו אמאי אמ' ליה הכין והלא הוא חלוק עליו
ומנחה⁹ בחילוף דבריו ואו נים' מישתק בעלמא אישתיק ליה אמירתן¹⁰ לאו
30 במא מוקמינן לה ולא מאן דחאזי האיי מעשה יליף ליה ונאפיק חורבא לעלמא
ולא עוד אילא דקאמליה¹¹ יהושע עמוד עד רנלך וינידו בך ועמיד ר' יהושע
על רגליו וכו' ומאי דעבדו רבנן משום ר' יהושע דקאמליה¹² ר' עקיבא כלום

¹ Berakot, 27 a.² ?³ Berakot, 27 b.⁴ Read איתוקא.⁵ = איכפת ; comp. p. 119, above.⁶ Read היה.⁷ The dots over יהודה indicate that this word is to be cancelled.⁸ ?⁹ Written as one word.

(Verso.)

עשינו אילא לכבודך או עבד והי¹ משום דאמ' רבן גמל' שלא כהלכה
לאו טפי הוה עדיף מכבודו דר' יהושע דאין חכמה ואין תבונה ואין עצה
לנגד ר' ודאמר רתו² ניעבריה היכי מצו למיעבד היכי והא גמירי מעלין
בקדש ולא מורידין הכין אמרין רבנן דבי נשיאה אנוסי הוו והריאת .
5 . . זאת³ שהיה רבן גמל' יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו ואף בזמן
שחלק ר' יהושע עליו בראש שנה התנן⁴ שלח⁵ לו רבן גמל' גזרני עליך
שתבוא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום שחל יום הכפורים להיות באשבוה⁶
לפיכך לא היה רוצה שיהא חלוק עליו בפניו וכשאמר רבן גמל' כלום
יש אדם שחלוק עלינו בדבר זה כן היתה דעתו שלר' יהושע שאין אני
10 רוצה לומר במושב זה שאני חלוק עליך ובהכין מתיקט⁷ מימריה . . . א . .
וזה שעמד ר' יהושע על רגליו ואמר היאך יכול החי להכחיש אמ'⁸ החי . . .
מגיד שאותו האיש לא אמר לו ר' יהושע כלום כאשר אמ' יחזאן . . .⁹
דחאזי האיי מעשה יליף ליה ונאפיק חורבא לעלמא אילו התיר רבן
גמל' דבר אסור כי דקאמרת אבל חלוקה בתפלה בין רשות לחובה
15 מאי חורבא אתי מינה סוף סוף סברי דחובה היא ואתו לאוידה ור . . .¹⁰
בה טפי הולכך אין על ר' יהושע כלום בשתיקתו באותו מושב ואי
אמרת אי עברויה לרבן גמל' משום דאמ' שלא כהלכה לאו טפי הוה
עדיף מכבודו דר' יהושע סלק דע' כי הא מילתא מעבד רישא מ . . .
לאתה¹¹ או שסבורין אנו שהיה מתרים ומתכוין לומר שלא כהלכה ותו
20 עד השתה כמאן דמשקלא קימא בנמרא דהא פליגי בה רב ושמואל וא"מ
ועמא דבר בה כעין חובה וקאמרינן נמי¹² אמ' זעירי חברין בבלאי מאן
דאמ' תפלת ערבית רשות כיון דשרא הומיאניה לא מטרחינן ליה ולמאן דאמ'
חובה מטרחינן ליה והיכי אפשר דניעברוה אהא וכבודו דר' יהושע
עדיף טובא ותלתה זמני צעריה ולענין מעלין בקדש ולא מורידין דקאמרת
25 לאו לעולם אין מורידין ואפילו נמצא עליו עון ואפילו החמין ואפילו צער
רבנן אילא בלא עילתא הוא דאין מורידין אבל משום צערא דרבנן מורידין
וששאלת הא דאמליה¹³ רב ששת לשמאעיה מאי קא
עאבד רב חיסדא אמליה¹⁴ קאי מיקם וקא מצלי תפלת הדרך אמליה¹⁵
לדילי נמי אוקמן דאיצלי מהיות טוב אל תקרא רע¹⁶ היכי מפרשי לה
30 רבנן זו ברורה היא דפליגי לענין תפלת הדרך היכי מצלי ליה
רב חיסדא אמ' כשהוא עומד רב ששת אמ' אפילו כשהוא מהלך וקא
מפרש כי פעם אחת יצאו שניהן לדרך ורב ששת היה מאור עינים
והיה סמוך¹⁷ שבשמתחיל בדרך אומר את תפלתו כשהוא מהלך
נתעכב רב חיסדא שאל רב ששת את משרתו שהוא איסו¹⁸ בידיו מה
35 הוא עושה אמר לו הרי הוא עומד ומתפלל תפלת הדרך אמליה¹⁹ כיון
שזה עמד והו מתפלל מעומד אף אני העמידני שאתפלל כי מדה
יתרה הוא לעמוד כי בהיותו²⁰ עושה מדת חסידות הרי אומרין במשל

¹ Read אי עבדי הי.² Read ודאמרי הו.³ Read אה ראה כזאת.⁴ Read רחנן.⁵ Rosh ha-Shanah, Mishnah, II, 9; Gemara, ibid., 25a.⁶ Read בחשבוך.⁷ Read מתוקם.⁸ Read אה.⁹ Read ואשר אמר' מאן.¹⁰ Read ולחיי ומדוקי.¹¹ ? לא תהי.¹² Shabbat, 9 b; our texts read יצאו, but¹³ comp. נמ"ז, 14r.¹⁴ Written in one word.¹⁵ Berakot, 30a.¹⁶ ? רנה.¹⁷ Read אדחו.¹⁸ Read בהיותו עבד.

XXXIII.

Fragment T-S., paper, one leaf, 19 × 13 cm., small square writing, scarcely a tendency to cursive. It contains three Responsa, probably by Rabbenu Hai, as will be shown later on.

1. The first Responsum is complete all but the Question. It contains the decision of the Gaon with regard to the use of fowl bought from Gentiles, without first subjecting them to an examination as to whether their limbs are unbroken. In discussing the point, the Gaon quotes the main Talmudic passage bearing upon it, *Hullin*, 51 b, with some variants as compared with our text. Another noteworthy feature is the grammatical distinction made by the Gaon between מיקרבי and מקרבי, the former being the participle of the Etpiel, the second the participle of the Aphel.

2. In a corrupt form this Responsum is found in *Eshkol*, I, 56, where it is ascribed to Hai. Instead of ולצלוי, the latter has ולהלוי, which Auerbach, the editor, makes vain efforts to explain.

3. The end of the Responsum is missing, so that it is difficult to tell what was the Gaon's view of the question put before him about the meaning of the word פִּיטוּמָה¹ in the *Mishnah*, *Sukkah*, III, 6. There can be no doubt that our Responsum is identical with that quoted by Ibn Gajjat in ש"ש, 105, and attributed by him to Rabbenu Hai. The expression כלפי לוקט, which Bamberger, the editor of ש"ש, could not explain, is used by the Gaon to describe the top or blossom ends of fruit, the persistent remnant of the

¹ *Mishnah*, ed. Lowe, פִּיטוּמָה; other texts of the *Mishnah* and the *Talmud* have נֶשֶׁמָה. Comp. also *Niddah*, V, 8.

flower, to distinguish it from the tail end, at which the stalk is inserted. The latter might analogously be described as כלפי אילן. The correspondent of the Gaon was probably from Kairwan, as he refers to the Jerusalem Talmud, which at this time was well-known in North Africa, but not in Spain or Babylonia. As to the meaning of the word פיטומת, see 'Aruk, s. v., and Rashi, ad loc.

(Recto.)

לא מקרבי קיטרי לא חישינ¹ וכתבת² כך איבעיא
 לן מינה גוי שהביא צפרים ועופות למכור וידעינן
 דאיכא איולי דמקרבי קיטרי ואיכא איולי דלא מקרבי
 מילת³ אית לן למימר דספיק ספיקא הוא ולא חישינן או
 5 במאי איכא למיקם עלה דמילתא דאית פנים למיחש
 ואית פנים דלא למיחש ילמדנו אדונינו גאון יחי
 לעד לא איתברר לנא מאי איבעיא לכון ומצינו
 במה שכתבת טעות שכך נמצא במה שכתבתם איולי
 ומקרבי או ולא מקרבי ואינו כן אלא איולי ומקרבי ולא
 10 מיקרבי ופירוש' מיקרבי שנמצא ב'ה'ז'כ⁴ בכתבתם
 והוא טעות הן מתקרבין ופירוש מקרבי שהן באמת
 מקורבין והרי אנו מבררין את הטעם וממילה אתם
 יודעים את מה שבקשתם כך הוא הדבר עוף שנחבט
 על הארץ ונפל על גלימא או פשיט ההוא גלימא שנחבט
 15 עליו העוף חישינן משום ריסוק איברים שהעוף כמי
 שנחבט על הארץ ואי עיף⁵ ההוא גלימא ומעפף לא חישינן
 שמה גתרסקו איברי העוף משום דההוא גלימא מקופל
 כמה כפלים איולא ומחדקין קטריה חישינן משום
 ריסוק איברים לא מחדקין קיטריה לא חישינן משום
 20 ריסוק איברים אנן הכין נרסינן ומאן דגארים
 ומקרבין קטריה לא טעה כי הוא מתכוין לכמות⁶
 שלדברים וכך פירוש' שאם נחבט העוף על
 הארץ ונפל על גבי מיטוה שהוא מקושר וקשריו מח

¹ *Hullin*, 51 b. ² וכתבתם. ³ Read מי ליה = מי לאיה.⁴ The copyist indicated his error by dots.⁵ = עיף; compare Rabinovicz, ad loc.⁶ "The correct meaning," "the essence."

(Verso.)

מחודקין ומחוברים זה בזה הרי הוא כמי שנחבט ונפל
 על הארץ וחישנין שמה נתרסקו איבריו ודאמי ההוא
 איזלא לגלימא ופשיט או למאי דאמיר¹ בתר הכין
 כנין
 ויא' נפיץ
 כיתאנא דעביד בזירי שנתקשה ונדמה לאבן
 שנחבט
 5 כיתנא לא חישנין: שהוא רך ואין אבריו מתרסקין
 עלמ' וכך הילוכה שלשמועה כולה:
 ואשר שאלת הא דאמ' מר² מת תופש ארבע אמות
 לקרית שמע לענין כהן שלא יקרב אל המת בארבע
 אמות בזמן הזה או לא כך ראינו שלא נאמר
 10 דבר זה לענין טומאה אלא לענין קרית שמע בלבד
 מרחיקין מן המת ארבע אמות מעיקר³ מה
 ששנינו⁴ מי שמתו מוטל לפניו פטור מקרית
 שמע וכן המשמר את המת ואפעלפי שאינו מתו
 פטור מקרית שמע ועיקר הדבר משום⁵ לועג לרש
 15 חרף עשהו והתם תוך ארבע אמות הוא דאסיר חוץ
 אסיר
 לארבע אמות שרי והכא חוץ לארבע אמות נמי
 וקבר שלאדם חשוב שרי למיקרב נביה ולעלווי בתוך
 ארבע אמות דהא מילתא לית בה משום לועג לרש וכן
 וקעבדינן הכין בכל יום: 0 ואשר שאלת הא דתנינן⁶
 20 לענין אתרוג ניטלה פיטומתו פסול הא פוטמת עם
 החוטם היא וכלפי לוקט דבתלמוד⁷ ארץ ישראל דמה⁸
 ניטלה שושנתו ומשמעו כך וכפיטמה שלדד או עם
 העוקין במקום הדבוק באילן קורם שכורתין את האתרוג

¹ *Hullin*, 57 b.² *Berakot*, 18 a.³ ועיקרו?⁴ *Berakot*, *Mishnah*, II, 1; *Gemara*, *ibid.*, 17 b.⁵ *Berakot*, 18 a.⁶ *Sukkah*, *Mishnah*, III, 6; *Gemara*, *ibid.*, 34 b.⁷ *Yer. Sukkah*, III, 53 d.⁸ "Takes it to be identical with."

XXXIV.

Fragment T-S., two small leaves, square writing, rather thick and free. The first page is blank, with the exception of the owner's name in the left-hand corner at the top: מק' ¹ שקנה שמואל הלוי ב'ר סעדיה נ"ע. In the right upper corner of leaf 1, verso, the letters פור are scribbled in a large hand. About the middle of the same page the following occurs:—

בשמך רחמנ'
פירוש פרק הרואה לר' נסים ז"ק ל'
הא דאמ' ² רב יהודה אמ' רב ארבעה צריכין להודות
מאי טע' לא אמרינן רבנן כסידורא דקרא. הכין
אית לפרושי דקראי סדורין לפי דשכח טפי דהולכי
דרכים ומדברות הרבה מצוין אפילו הולכין מעיר
לעיר ואחריהם מי שחבוש בבית האסורין דמעטה
.

The leaf following contains a lengthy explanation of *Berakot*, 59 b-60 a. There can be no doubt that something is missing between the two leaves, as there is no connexion between the contents of the one and of the other. Again, we have no reason for suspecting that the superscription, פירוש פרק הרואה לר' נסים ז"ק ל', does not apply to all that follows. Accordingly, it appears that leaf 1, verso, restores to us a portion of Rabbenu Nissim's *Mafteah* on *Berakot*, 54 b, missing in our edition, and leaf 2, recto and verso, makes an addition, hitherto unknown, to the same work.

The matter on leaf 1, verso, is identical with Rabbenu Hai's Responsum quoted by the author of the *'Aruk*, s. v. ארבע ³. This is not the only case in which Rabbenu Nissim

¹ Read מה. The owner, Samuel Halevi, is identical with the Samuel in *Saadyana*, 116, and Harkavy, Samuel ben Hofni, note 76.

² *Berakot*, 54 b.

³ Comp. also הלמדי ר' יונה Alfasi, *Berakot*, IX.

used the method of incorporating Geonic Responsa in his Talmudic commentary. The famous Responsum by Hai, on the anthropomorphic passages in the Talmud, to be found in the Geonic Collection, ed. Lyck, 98, is quoted from Rabbenu Nissim by Rabbi Jacob Ibn Ḥabib in his *'En Ya'qob* on *Berakot*, IX. That Ibn Ḥabib did not confuse names, but actually found Hai's Responsum in Rabbenu Nissim's *Maṭteah*, is proved by a Genizah fragment in the T-S. Collection of Cambridge University. There we find the Responsum followed by Rabbenu Nissim's explanation of *Berakot*, 59 a¹. The incomplete state of the *Maṭteah* as published may be due to the fact that the work was written in Arabic, the Geonic Responsa quoted being reproduced in it in their original Hebrew. The translator of the book may have rendered only the Arabic portions. That Arabic is the original language of the *Maṭteah*, of which even Steinschneider in his *Arabische Literatur*, p. 103, and Addenda, was not certain, is no longer open to doubt. In a Genizah fragment, T-S. Collection, I found the following remark by a commentator on the Talmud, who must have lived a short time after Rabbenu Nissim, as he knows neither Alfasi nor Rashi: פירש אותם רבנו ניסים זצ"ל בחבורו: שקראו מפתח . . . המחובר בלשון ישמעאלי.

¹ This fragment begins in the middle of the Responsum with the words: כאלו יצא מפה הכין: Thereafter it is complete until the end, which follows: דעות אחרי' ויש בו דברים אחרים אלא ששחרון דברין אלו כמו שפירשנו ולא הם ושלום דבר שיש בו דימוי ליוצרנו יהגדך וישתבח ויזכיר ויתנשי ויתגדל ויתעלה ויתקדם שמו של מלך מלז' המלזים הק"רה קא . . . להא מברך שמים . . . ועל הגבעות . . . אומ' ברא . . . אשו הנך לאו עושה בראשית נגדו וכו' זה פירוש שלשמונה וו קא סבר אביו שראוי ששול . . . שיה . . . ולומר על הויקין ועל הוועות . . . ל הרוחות ועל הברקים ועל הד . . . ועל המופרות הוא אומ' ברוך שכוה' מלא עולם וברוך עושה בראשית: ורמא סבר שאין ראו לעשות כן אלא ש . . . ושיש מהראשונות בכלל של . . . ואין שניות עם הראשונות כשהמצא אומ' על הויקין ועל הוועות ועל הרוחות ועל הברקים אומ' רצה לברך ברוך עושה בראשית יכול הוא ואומ' רצה לברך שכוה' מלא עולם יכול הוא אבל על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות אף יכול לברך שכוה' מלא עולם That Rabbenu Nissim made use of this Responsum of Rabbenu Hai on anthropomorphisms in the Talmud is proved also by his essay on the subject published by Geiger, in Heilberg's נמש' נמש'.

Attention should be called to the fact that Rabbenu Nissim's reading of *Berakot*, 59 b-60 a, was essentially different from ours. Notice especially the difference he makes between *שאינו לו עכשיו ביוצא בהן* and *אין לו עכשיו ביוצא בהן*. Maimonides, *ברכות*, ה' X, 2, seems to have had a similar reading in his text. Comp. also the reading of MS. P in Rabbinovicz, *ad loc.*

(Leaf 2, recto.)

דתרויהו סבירא להו קנה וחור וקנה דברי
 הכל אין צריך לברך ¹ ואיכא דגרסי בלשנא
 בתרא מכלל דתרויהו סבירא להו קנה ויש לו
 דברי הכל אין צריך לברך כגון מאן דגרסי
 5 והאי דקא מיפלגי להודיעך כוחו דר' מאיר וכל
 אימת דאתית לשוויה להא מוטיבי להאי
 שמעתתא לר' יוחנן ולמימר הוא מפריק לא קא
 סל' דע' ² שמעתא לדילנא כל עיקר וכדמשוית ליה
 לקושיא ולפירוקא לרב הונא סליקא לה שמעתא
 10 ולא קאים בה מידעם' והכין חזינא דמבעי
 למגרם בשלמא ללישנא קמא רב הונא בר' מאיר
 ור' יוחנן בר' יהודה אילא ללישנא בתרא ר' יוח'
 בר' מאיר רב הונא דא' כמאן אמ' לך רב הונא הוא
 הדין דאפילו בקנה וחור וקנה נמי פליגי והאי דקא
 15 מיפלגי ביש לו להודיעך כוח דר' יהודה והכין
 פירושה בנה בית חדש או שקנה כלים חד' ³ דתנן
 ברוך שהח' קאמ' רב הונא הני מילי בזמן שאין לו
 כיוצא בהן שהיה עד שקנה נחוהליה ⁴ זמן
 ברכה אבל אם יש לו כיוצא בהן לא יזמן
 20 לו עכשו לפיכך אינו זמן ברכה
 וז' יוחנן אמ' אפילו יש לו כיוצא בהן כיון שקנה

¹ Berakot, 59 b-60 a.
 and is to be cancelled.
 שחיה עד שקנה בתהילה?

² = סלקא דעת; but דעת is out of place here,
³ = חדשים.

⁴ Text corrupt;

(Leaf 2, verso.)

חדשים זמן הוא שמעון ברכה ובהדין עניאנא
 פלונת דר' מאיר ור' יהוד' ופירוש לישנא בתרא
 קאמ' רב הונא כי חייבתיה מתניתין ברכה בזמן
 שהוא תחלת קנינו שהיה והגיע אליו אבל אם קנה
 5 פעם ראשונה כיון שקנה פעם שנייה חדשים
 צריך לברך ומדקדקי רבנן בלישנא קמא יש לו
 דאי הוה סבירא ליה לר' מאיר שאם קנה פעם
 אחת באותן הכלים אף על פי שעכו מאו מרשותו¹
 אין צריך לברך על השנים לא הוה צריך למימר
 10 ואין לו כיוצא בהן אילא היה מגיד כוחו שלמעמו
 ואומר אם קנה כיוצא בהן פעם ראשונה אפילו
 עכשו אין צריך לברך ומדלא קאמ' הכי שמע
 מינה ר' מאיר מודה שאם קנה וחזר וקנה
 כיון שאין לו עכשיו כיוצא בהן צריך לברך.
 15 ולפום הכין כיון דאיתמר לישנא בתרא
 פלונתא לענין קנה וחזר וקנה איכא לאקשווי
 בשלמא ללישנא קמא רב הונא בר' מאיר דאמ'
 קנה ואין לו כיוצא בהן ור' יוחנן בר' יהודה
 אילא ללישנא בתרא ר' יוחנן בר' יהוד' דאמ'
 20 קנה וישנן לו וחזר וקנה אחרי כן צריך לברך
 רב הונא דאמ' כיון שקנה פעם אחת אין

¹ Read שעכשיו יצאו מרשותו.

XXXV.

Fragment 2669—MS. Heb. d 47, f. 3 a—3 b of the Bodleian, written in Syr. square characters, 8vo, vellum—is the introduction to a Responsum by Rabbenu Hai addressed to Rabbi Judah Alluf of Kairwan. Of the Responsum itself not a line has been preserved, and even of the introduction the beginning is missing, and also a few words at the end. It is unique in more than one respect—as to length, as to style, and as to contents. The first twenty-four lines are Paitanic in form, each hemistich ending with the syllable הַיְּ. Then comes the name of the addressee, and the following eleven lines are in prose. Though Rabbi Judah was a man of worth and eminence, yet it cannot be denied that the terms applied to him and his father in this letter go to an extreme of extravagance unusual even in an Oriental writer. Obviously, we have before us a last desperate effort to maintain the interest and allegiance of foreign supporters and patrons of the Babylonian Academy.

(Recto.)

ויגביה מצריך¹ מעוני וחסרה², וביתך להאמן בממשלת שררה
 ולא ישבת עדי נצח בבוד כסא ומנוהרה, ותפרוץ ים יציפינה³ וגם קוצרה
 ואביך נבירנו אדון עמו וסלרה⁴, יחייהו אלוינו⁵ וכל סברו ומהרה
 יהי חבלו במנעמו וחלקה לו משופרה, ולנצח עדי סלה בריתו לא ינארה
 5 ויצפין לו להקיצו פעלתו ומשכורה, ויד צרו בכל עצר בצרעת ממארה
 ולהפילה באר שחת למי תפונה⁶ ולמדורה, ובו יתברכו גוים בתונרמה וקדרה
 אשר חסרו עלי הכל כאיר עולה וקיטורה, לרוח כל שמניהו במו ירה
 מקושה
 אהלוח מר וקנמון וכל אבקה מתומרה⁷, וטובתו גדולה היא ורבה מושערה⁸
 ומי יחקר תהלתו ומי ממנה⁹ ונספרה, והוא נותן בלא שאלו וגם לבזור יד פקרה
 10 וזב אלף במשקלו בעיניהו כמו נרה, וככרים מאת אלף לפניו כאיסטרה
 והוא מלך לכל נדיב עלי כסא ובקתדרה, וכל צו לפניו כאמה לא ממירה
 וכל אנוה עשה חסד¹⁰ אשר נודע בכל דירה, אשורו אחזה רגלו והשרה
 ונגדו כהתה ידו¹¹ וגם בושח וחפרה, הכי כל נחלת יקר בכל . . . מפוזרה
 אנודה לי אנודה בו וגם עלי מן הורה, אבל מהם הכנתי לפי שעה ואזורה
 15 למאלף ככר אחד וממאה כבושה¹², ואמרת צרפתיה¹³ וקקתיה ותטהיה
 במאזניה משוקלת ובשרד מתוארה, וחונה היא כבמחונה ובמגרה מגוררה
 בעת צהר¹⁴ החישתי¹⁵ עדי ערב ונגמרה, ונמתקה לפי כדבש ונמלצה ושנה¹⁶
 ועם עסקי ורב שיחי וכי ליבי סחרחרה, הגיני באמרי פי כמתנבא
 וחוברה

¹ In the Talmud synonymous with גבול.² Perhaps וצרה.³ Read וצפונה; וצפורה, "and yet it is too small."⁴ Comp. 'Aruk, s. v. סלרין.⁵ = אלוהיט.⁶ Read תחתה.⁷ From הכר; in Talmud מהמרה.⁸ = משרה from משרה, "estimate."⁹ ? יכנה.¹⁰ וכל אינו לעשות הכר.¹¹ Read ידי.¹² Comp. 'Aruk, s. v. כשר.¹³ Read צרפתיה.¹⁴ בוקר = צהר.¹⁵ Read החישויה.¹⁶ Comp. Mishnah, Berakot, V, 5.

(Verso.)

וְבִשּׁוּר שׁוֹרְרָה וְהֵם לְבוֹ¹ לְהִרְהֵרָה, לְכָל חֵנֶם וְכָל סוֹפֵר וּלְקִשְׁרָה
 לְחֻקָּה בַּעֲט בְרוֹז וְעוֹפְרָה², עַלִּי שׁוּרִי³ לְחֻרְשָׁה בַּצֶּפֶרֶן וּשְׁמִירָה⁴
 וּלְפִרְשָׁה לְפָנִימוּ לְעִינִימוּ כְּקִטּוּרָה, בְּפִיחֵמוּ לְשׁוּמָה לְעִרְכָּה כְּדִבְרָה
 לְחֻלְף⁵ אֶת שְׁעָרֶיהָ בְּסַמְנִין בְּמִסְוָה, לְכָל רוֹבָה⁶ לְהַסְדִּירָה כְּפִרְשָׁה וְאַפְטָרָה
 5 קֵרָא אֶתָּה בְּכָל שַׁבָּת וְכָל חֹדֶשׁ קֵרָא מִקְרָא, וְתִפְתָּב וְתִשְׁמַר לְדוֹד אַחֵר וְעַם
 נְבִרָא
 וְהִנֵּה פֶה אֲסִימָה וְאַחֲתָמָה וְאַצְרָה, בְּהִתְחַלֵּת בְּשֵׁם הַטּוֹב וְכֵן אַחֲתָם וְאוֹמְרָה
 יְהוּדָה מִחֲמַדִּינוּ שְׁהוּא אֱלוֹף וְרֹאשׁ סִידְרָא
 וְאֵלּוּ אִמְרָנוּ מֵאֵה אִמְרוֹת כֹּזֶת פַּעַם אַחַת לֹא הִגַּעְנוּ אַחַת מִנִּי אֱלֹף
 מֵאִשֶּׁר אֵל לְבַבְנוּ אֲבָל כֹּאשֶׁר חִפְצָנוּ כֵּן יַעֲשׂוּ חֲבֵרֵינוּ וְתַלְמִידֵינוּ
 10 וְאוֹהֲבֵינוּ אֲשֶׁר שֵׁם וְיִלְמְדֵי וְיִלְמְדוּ אֶת זֹאת וְיִוצִיאֻהָ לְמִרְחוֹק
 יְהִי רִצּוֹן שֶׁתִּנְחִיל עוֹלָמוֹת כְּמִנּוּנָה⁷ כְּכַת' לְהַנְחִיל אֶהְבִּי יֵשׁ וְאוֹצְרוֹתֵיהֶם
 אִמְלֵא. וְהִנֵּה סַבְבָּה בְּבָבֶל כֹּלָה בֵּין כָּל מְבִינֶיהָ וְכָל פְּקוּחֵי עֵין
 לְרֹאוֹת וּלְהִנּוֹת בָּהּ וְעַד אֲשׁוּר וְסוּרִיא הִנִּיעָה וְעַד עֵילָם וּפְרָס וְכָלֵם
 תְּמִיד שׁוֹמְעִים תְּמִיד⁸ רֹאשׁ סִידְרָא נִט' רַח'⁹ מִפִּינוּ וְלֹא זָר וְלֹא
 15 נִכְרִי בְּעִינֵיהֶם כָּל שַׁבָּת אֲשֶׁר יִשׁוּבָה כִּי אִם נִכּוּחַ עֲדֵיהֶם כְּדִבְרֵי
 דְּבוּר עַל אִפְנֵי הַמָּקוֹם יִזְכּוּ לְהוֹסִיף חֲסִדִּים וּמַעֲשִׂים טוֹבִים אֲשֶׁר
 תִּהְלְתוּ תַעֲמֹד לְעַד תֵּלֶךְ וְתוֹסִיף וּפְרַקְלִיטִיו לֹא יִדְּמוּ כַּעֲנִין שֵׁנ'
 וְאֵל תִּתְּנוּ דְּמִי לוֹ עַד יִכּוֹנֵן וְעַד יֵשִׁים אֶת יְרוּשָׁה תְּהִי בָא—וְאֵת אוֹר

¹ Read לבי, "my heart desires;" הם = זה. Comp. Jer. iv. 19. הם לבי would be out of place here.

² = ועופרה.

³ = שורתי.

⁴ = ושמי.

⁵ = לתאלף.

⁶ Comp. *Tamid*, I, 1.

⁷ Comp. the last *Mishnah*.

⁸ = שבת = קמ"ד?

⁹ = נטריה דחמנא.

XXXVI.

Fragment 2680—MS. Heb. d 34, ff. 89-92 of the Bodleian, written in Syr. Rabb. characters, 8vo, vellum—contains seven Responsa, some of them in incomplete form. In the margin the second Responsum is numbered twenty-six, and four is numbered as two, and six as three. As the handwriting is uniformly the same throughout, these curious discrepancies can be accounted for by the fact that the subjects dealt with in the Responsa were of so diverse a character that the compiler divided them into groups according to their contents. No two leaves of the fragment being continuous, there is no way of telling the extent of the collection originally. But the circumstance that these Responsa are all to be ascribed to the same Gaon, in all probability Hai, as will appear later on, is a guarantee that the number of missing leaves cannot be excessively large.

2. The concluding lines (16-22, leaf 1, verso) of the second Responsum give the name of the addressee, Rabbi Judah, Resh Kallah, undoubtedly Rabbi Judah ben Joseph of Kairwan, the well-known correspondent of Rabbenu Hai, as has been noticed by Dr. Cowley in his Catalogue. As to the subject-matter of the Responsum, it is the Gaon's view concerning the difference of opinion between Rabbi Johanan and Resh Lakish in *Pesahim*, 37 b.

3. Of this Responsum the beginning is missing. It is found also in Harkavy, 27, but there the question put to the Gaon is not reproduced. From the Responsa preceding and following it in the Harkavy Collection, we may infer with certainty that it should be ascribed to Rabbenu Hai

as its author. This assumption has been made by Harkavy, as well as Müller, *Mafteah*, 240.

4. The fourth Responsum, the end of which is missing, is identical with ג"ש, 83 b, 29, where it appears anonymously, as it does in our fragment. As in the case of the previous Responsum, so here, the fact that it is preceded and followed by Responsa belonging to Hai, suffices to establish its authorship.

5. This Responsum, the beginning of which is missing, is identical with גמ"ט, 133. In the latter collection, however, the question as well as a part of the answer are missing, so that we are only now in a position to become acquainted with the contents.

6. The sixth is identical with גמ"ט, 134, and חש"ר, II, 32, and as Müller, in his note, justly observes, it deals with another possibility of the very case considered in the previous Responsum.

7. The seventh Responsum, of which both the beginning and the end are missing, has preserved the question in part, and the answer in part, of the Responsum in Harkavy, 18, where only the answer appears. The portion that has reached us enables us to fix its exact date; comp. leaf 4, recto, line 20. It is probable that ברקה, the place whence the Gaon was addressed, is identical with Barco¹, in Italy, which would establish the fact that in the time of Hai a connexion was kept up between Italy and the Babylonian academies, and would corroborate the facts conveyed to us in the superscription to a collection of Responsa, above, p. 57.

¹ Comp. leaf 4, recto, line 5. That it is a town in Christian Europe is proved by the use of the era *anno mundi*, at this period current with Jews in Christian Europe, while the Seleucidan era was current with the Jews in Arabic countries. Comp., however, *Saadyana*, 114, top, which would seem to indicate that ברקה is in Egypt.

(Leaf 1, recto.)

ליה ומתח להון לידיה לעיל כמאן
 דקא מסיק זתים ואי מיתחזי לן נגע
 דיליה דיינינן ביה ואי לא לא מזלזלינן
 ביה ולא אכפת לן בגויה והינו דתנן¹
 5 כמוסק זייתים—ואו האוי נגע באישה
 בבית השחי חזיין לה כמאן דקימא
 ומתחא ידה ואורגת בעומדין ואי מתחזי
 לן נגע דילה דיינינן ביה² ואי לא מתחזי
 לן נגע דילה לא מזלזלינן בה ולא
 10 מצרכינן לה למשלח מאנה ולא מזלזלינן
 בה ולא אכפת לן בנגעה: ואן האוי
 נגע דילה בסביבות בית הערוה חזיין
 לה כמאן דיתבא וקא מינקא ברה ואו
 מתחזי לן נגע דילה דיינינן ביה ואי לא
 15 לא איכפת לן בגויה ולא מזלזלינן בה
 והינו דתנן¹ והאשה כאורגת וכמניקה
 את בנה וקאמרו נמי בדוכתא³
 טמאה בית הסתרים לא מטמיא⁴
 כ"ו ושאלת נוהגין במקומנו
 20 לוקחין סמידא ולשין ליה
 שפיר ועבדין ליה בטיגנא
 במשהא בתר דמצמק

¹ *Nega'im*, II, 4.³ Read בדוכתא אחרייה.² אשה refers to נג and not to טמא.⁴ *Niddah*, 41 b; the quotation is not literal.

(Leaf 1, verso.)

מישחא עבדין לישא
 וקודין אותו ספנג מאי מבדכין עליו
 דאית מאן דאמ' בורא מיני מזונות ולבסוף
 מעין שלש ואית מאן דאמ' המוציא
 5 וחזינא דכתבת שלשין אתו וכתבת
 עבדין לישא ולא כתבת מה יעשה
 ממנו ולא כאיזה יעשה אבל זה כלל
 גדול לומדינו¹ רבותינו שכל מעשי
 אלפס היכא דהרתיח ולבסוף הדביק
 10 לדברי הכל כתנור דאמי וחייב בחלה
 ומברך עליו המוציא ואם הדביק
 ולבסוף הרתיח פלוגתא דר' שמע' בן לקיש
 ור' יוחנן² דר' שמעון בן לקיש אמ' פטור
 מן החלה ולא מברך עליה המוציא
 15 ור' יוחנן מחייב ליה בחלה ומברך עליה
 המוציא והלכה כר' יוחנן³—ואתה
 נכבדנו מרי ורב' יהודה ראש בלא
 נטרך רחמ' דשאלת אילין
 שאילתא יהי רצון שיפתח
 20 הק"ב לבך לתורה כפתחו
 שלאולם וכל מה שישמעו אונך
 יהיה כמוס בלבך ותזכה

¹ Read למדנו.² *Pesahim*, 37 b.³ Comp., however, Alfasi, ad loc., and אשכול, I, 40.

(Leaf 2, recto.)

ועוד כשבאתה ונתועדנו שנינו וישבתה עמי במדינה
 כמה חרשים ולא הזכרת לו דבר בחיי אבי' ולאחר מיתתו
 ולא עוד אילו שמעתי ממך דבר כשהיה אבי קיים
 הייתי מדבר עם אבי ויעמידך על חשבונך ועכשיו
 5 באת לתבעני והרי ספר חשבונות שלאבי מצוי ויש לו
 עליך הוצאה וחשבון אמ' לו ראו' כשהגיע כתביך אלו
 נתביישתי ולא רציתי לביישך ולהכלימך ולומר לך שקר
 דברת עלי וכן כשנתועדתי עמך לא בישתיך ושתיקתי
 לא היית משום שרציתי במה שעשית כי אני לא כתבתי
 10 ולא צויתי לך אף לא רציתי במה שעשית והחשבון
 שלאביך עלי אני מכיר במקצתו—ילמדנו אדוננו
 נאון כיצד הדין אם יש בטענותיו שלראובן ממש
 אולא' כך ראינו כי כיון שהיו ראו' ושמעון נושאים ונותנים
 באגרות שכותבין זה אל זה ומנהגם היה שבשיכתוב
 15 ראו' אל שמע' לתת דבר יתן שמע' ככתבו ואין מחאת'¹
 ראו' על שמע' מן הדרך הזו אלא אגרותיהם חשבות
 כדבריהם ושמע' טוען שהגיע כתבך אלי לתת לאביך
 וראו' אמ' לא כתבתי אליך לתת לאביך הרי זה הדבר דומה
 כאילו שמע' אומר אמרת לי לתת לאבי וראו' או' לא
 20 אמרתי לך לתת לאביך והדין על פי כך שישבע שמ'¹
 שהגיע אליו כתבו שלראו' שאין בו ספק לתת דמי
 הפרקמטיא לאביו בשם שאלו אמ' שמע' אמר לי ראו'
 לתת לו ונתתיו לו במאמרו נשבע ונפטר בן כשאומר
 נתתי לאבי בכתב ראו' ונשבע ונפטר וזה בשם
 25 שאלו אמ' החזרתי לך נשבע ונפטר כמה שאמרו

¹ The same reading in Harkavy, but מחאת, "protest," does not give a satisfactory sense.

(Leaf 2, verso.)

חכמים רב פפא משמיה דראבא אמ' הלכתא המלוה
 את חבירו בעדים אין צריך לפרעו בעדים¹
 ראו' שהיה לו אצל שמע' מנה או שנתן
 לשמ' מנה ואמ' לו היליכי ללוי השלחני ולא אמ' לו
 5 תן לו בפני עדים לאחר זמן נתועד ראו' עם לוי
 שאלו אם הגיע אליו המנה אמ' לו לא הגיע אלי כלום
 הלך ראו' אצל שמע' ואמר לו שמעון כבר נתתיו לו
 ביני לביני אמ' לו ראו' היה לך לתת לו בפני עדים
 לתקוני שדריך ולא לעוותי אמ' לו שמע' אתה
 10 לא הזהרתני מלתת לו ביני לבינו ועוד שיש הפרש
 בין שלחני מלולתו שמנהג בני אדם לתת לשלחני
 ולישא וליתן עמו בלא עדים ואני עשיתי כמנהג
 בני אדם ילמדנו אדוננו מצד הדין אם יש
 הפרש בין שלחני לזולתו אם לאו—כך ראינו
 15 שאם לא צוה ראו' את שמע' לתת את המנה ללוי
 בשני עדים אין שמע' חייב לתת לו בפני עדים
 ואין הפרש בדבר זה בין שלחני ובין זולתו
 ואם אמ' לוי לא נתן לי שמע' בלים נשבע שמע'
 שנתתי לו ונפטר דאמרינן² אמ' ראבא אמ' רב
 20 נחמן אמ' לשניים צאו וקדשו לי את האשה הן הן
 שלוחיו הן הן עדיו וכן בנירושין וכן בדיני
 ממונות ולענין דיני ממונות אמרינן מאי קאסבר
 אי קא סבר המלוה את חבירו בעדים צריך
 לפרעו בעדים הני נוגעין בעדותן ניהו
 25 דאי אמר' דלא יהביין ליה אמ' להו

¹ *Shebu'ot*, 41 b.² *Kiddushin*, 43 a-43 b.

(Leaf 3, recto.)

מעידין עליו וצוה כבותר על עידותו וכששנינו¹ זה פוסל עדיו
שלזה וזה פוסל עדיו שלזה דברי ר' מאיר הרי שנינו וחכמים אומ'
אימתי בזמן שמביא עליהן ראייה שהן קרובין או פסולין אבל אם
היו כשירין אין יכול לפסלן ואפילו לר' מאיר הא קא מתמהו רבנן
5 ואמרו² אמ' ר' שמעון בן לקיש פה קדוש יאמר דבר זה ומפקינן
ליה אנפא³—לפיכך זה שנאמר בשאלה כי הבן הגדול אמ' בציבור
אתם יודעים כי פ"ל לאו בר עדות הוא ומה שנאמר וכל הקהל
מרננים על העדים צריך הדבר להבדל במה אינו בן עדות
ואם נמצא עליו פסול אפילו כמה שאמרו⁴ כל שאינו לו במקרא
10 ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן היישוב אמ' ר' יוחנן ופסול
לעדות⁵ וכל שכן דבר קשה מזה אם נמצא על העד שהוא מן
פסולי עדות ומקובלת עדותן של עדי הבן הגדול כמה שאמרו
חכמ'⁶ אמ' רב יוסף אמ' על תינזק בין הבנים נאמן וזוטל פי שנים
אבל האחר אם שאל המוש
15 זה בכור ואמ' פעם ושתיים ושלוש לאו
ולהעד מפי ראובן לבנו זה על וזה כמו שאמ' השביע
עליהן חמשה פעמים חוץ לבית דין וזבא לבית דין והודו פטורין
כפרו חייבין על כל אחת ואחת השביע עליהן חמשה פעמים
בפני בית דין וכפרו אין חייבין אלא אחת אמ' ר' שמע' מה טעם
20 הואיל ואין יכולין לחזור ולהודות⁷ ומסקאנא
דשמעתא⁸ שבועה בין בבית דין ובין שלא

¹ *Sanhedrin, Mishnah, III, 1; Gemara, ibid., 23 a.*² *Sanhedrin, 23 a, 24 b.*³ = אוקימנה בכמה מילי ; comp. Harkavy, 33.⁴ *Kiddushin, Mishnah, I, 10; Gemara, ibid., 40 b.*⁵ *Kiddushin, 40 b.*⁶ *Baba Batra, 128 b?*⁷ *Shebu'ot, Mishnah, IV, 3; Gemara, ibid., 31 b.*⁸ *Shebu'ot, 32 b.*

(Leaf 3, verso.)

בבית דין ואשר אמ' הבן הקטן לְעֵד בצוארך הדבר תלוי¹ אין
 מוסיף בדיו ואין גורע ממנו אלא אם לא נתקיימה העדות אין
 דבר זה מקיים אותה ואין עדות מקובלת עליו בשביל דבר
 זה ואשר חייב הדיאן את הבן הקטן שבועה כך הוא הדין
 5 אם לא נתקיימה העדות לגדול בבכורה אין לו להשביע את
 אחיו עד שחולקין את נכסי אביהן וכשחולקין מקריבו לבית
 דין ואומ' לו כך וכך יש לי בידך חלק בכורתי וכשיאמר הלה
 אין לך בידי כי איני יודע שאתה בכור מתחייב שבועת היסת
 משום דאיכא דרארא דממונא וכך הוא נשבע כי לא פקדנו
 ג' אבא ולא אמ' לי ואיני יודע כי זה בנו בכורו—וכתוב
 11 אחרי כן סמך לשאלה זו ועוד היה להם חצרות רבות אמר
 הגדול אם תרצה שתתן לי החצרות הטובות בחלקי או תקח
 בחלקך בכל חצר וחצר שלישי יפסיד עליך ואמ' הקטן אילו
 הייתה חצר אחת הייתי לוקח או נחלוק ועכשיו הם חצירות
 15 הרבה אני חלקי מועט יפסד עלי ואתה שני שלישים לא
 יפסד עליך ואני לא יתם² לי שאקח שלישי החצר יפסד עלי
 הדבר ובין החצירות שבקש הגדול ליקח ובין האחרות³ דמים
 הרבה ביותר ואמ' לו הקטן הם חצירות הרבה מהם במקום
 טוב ומהם במקום רע יש לי שאקח ואמ' הגדול אם תקח
 20 אילו שאמרת⁴ או שתקח חלקך בכל מקום יורנו אדונינו גאון
 שורת הדין—וכך ראינו כי אף על פי שאחד לוקח חלקו

¹ In גמ"ז 133: תלוי . . . בשורח !² Read חס"ר as in יהכנ II, 32.³ ! החצירות: 134, גמ"ז⁴ Read שאמרת; "whether you take those houses of which I spoke or you, take your part in each house."

(Leaf 4. recto.)

כבר מכרתי לו זה הקרקע בדמים
 כך וכך ביתר על דמיו שהיה הקרקע
 בזול והוציא עלו מאה בדמיה לאחר כך
 באה שמועה על הבן הגדול שנפטר
 5 בברקה¹ וחיי לרבנן שבק ויש לו בת
 עמד בעל הבת על דודה ואמ' יש לי
 ירושה בחצר מחלק המטורף ועוד
 הדבר ידוע שלא הניח הזקן חצי החצר
 שלא כתב אותה לאשתו במתנה
 10 אלא כתב אותה לחותנו ומצא אנשים
 שאמרו שמענו זה הדבר וידענו
 ויש לדבר זה קרוב לששים שנה
 וטענה האשה ואמרה הוציא מתנת
 חותנך אמרו אילו העדים ראינו שני
 15 כתבים אחד מתנה ואחד כתובה ולא
 אמרו הזמן אילא אמרו יום שנכנסה
 על בעלה ואמרה האשה אין אני יודעת
 מזה הדבר כלום ועוד היה אבי הטוב²
 וכתב כתובתי קודם בניסתי וזמן הכתובה
 20 בשנת תש"י³ ואלו העדים לא ידעו כמה

¹ Comp. introductory note.² Read החפז, "hasty."³ = ר', אלפים וחס"י = 4713 A.M., 953 C.E.

(Leaf 4, verso.)

שנים היה להם באותי הזמן וערערה
 בת הגדול¹ ואמרה שמכרה בבת אחת
 והלה אומרת שלא יתכן מכירת הקרקע
 אלא בבת אחת יורנו אדוננו גאון
 5 איך שורת הדין בזה—אם כן כאשר
 פורש בשאלה זו כך ראינו שאם יקום
 הרב כי ראובן כתב חצי החצר לבת
 הבן הגדול כמה ששנינו² נכסים שיש
 להן אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה
 10 ואמרינן עלה³ אמ' שמואל לא שנו אלא
 שטר מתנה ואפעלפי שאין השטר
 נזפו מצו אלא אם העירו שנים שראו
 שטר מתנה נכון שזכה בו הבן הגדול
 מאביו הרי זו עדות נכונה אלא שצריך
 15 לחקור בדברי העדים אם העירו
 כי ראו את השטר המזוכה כמה
 שפירשנו למעלה בשעה שהיו גדולים
 הרי זו עדות קיאמת אבל אם הם⁴
 קטנים היו בשעה שראו את השטר

¹ בת הבן הגדול =² *Kiddushin, Mishnah, I, 5; Gemara, ibid., 26 a.*³ *Kiddushin, 26 a.*⁴ Harkavy, 18.

XXXVII.

Fragment 2669—MS. Heb. d 47, f. 45¹, Bodleian; Syr. cursive characters; 4to, vellum — contains four Geonic Responsa. It is a remnant of a large Geonic collection, as the third and fourth Responsa are numbered 442 and 443 respectively. The name of the Gaon is not given, but we may assume with a high degree of certainty that they are the Responsa of an authority in Pumbedita. This assumption is based on the statement found in our fragment, recto, lines 25–6. The Responsum hands down the Gaon's view with regard to **אינב**, agreeing with the view of Rabbenu Hai, as given in Harkavy, 93, who supports his opinion by reference to the Geonim of Pumbedita, **מנהגא דאברהם**. On the other hand, we know that Saadia and Hilai (Harkavy, 90 and 93), as well as Samuel ben Hofni, the contemporary of Rabbenu Hai (**עמור**, I, 4 c), hold the opposite view². Thus it hardly admits of a doubt that the Responsum originated in Pumbedita, though we cannot attribute it to Hai himself on account of peculiarities of style different from his.

¹ Fol. 44, in the same hand, is a part of an abstract of **בד"ץ**.

² Comp. also the Geonic Responsum quoted in *Pardes*, 24 a.

(Recto.)

היינו אומרים כיון שאין לו קרקע להחזיק בו אינה נוטלת הוהובים אבל עתה כיון שקנו מידו
 במתנה הזאת היא קונה אותה בחליפין ולא נצרך לחפש אחר הקרקע הולכך ראובן זה
 לשום כל מה שהיה לו בעית כתיבת השטר בין קרקעות בין מטלטלין ובגדים וסחורה וכלי תשמיש
 וספרים וליתן מהן שיעור דמי הוהובים האלה לכלתו זאת ואם יספקו ויהיו כשיעור דינרי
 5 . . ש . ואם יחסרו ישבע בגזירתא ויטול ספר תורה על כתפו וינדר בשמו על כל מי שיהיה
 לו בעת נתינת השטר הזה קרקע או מט"ל משוי פרוטה ולעילא זולתו מה שהודה והוא כופר
 עתה ויאמר אמן וקודם שישביעוהו יאמרו לו הוי יודע שלא על דעתך אנו משביעים אותך
 אלא על דעתנו ועל דעת בית דין ויפסיד הנותר—ואין על האשה הזאת שבועה בזה הענין
 ואינה יכולה להשבע על כל מה שהיה לחמיה בעת כתב לה השטר אבל אם יש עדים
 10 יודעין ידיעה ברורה כי היה לו לראובן בעת כתיבת השטר דבר ידוע קרקעות או מט"ל כשיעור
 סכום הוהובים הכתובים בשטר לא נשביע את ראובן אלא נכופו ונחייבו ליתן לה הוהובים
 בלי חסרון ועליה להביא ראיה ברורה ואם תביא עדים ויעידו בפנינו כיאות תטול ממנו
 ואם לא תביא עדים בדבר ישבע הוא ויפסיד הנותר מסכום הוהובים אבל התכשיטים
 והבגדים וכלי כסף וזהב ומצעות וכל כלי תשמישו הבית אשר הביא ראובן לכלתו ואמ' לה
 15 החתן שלי הם ונטלום אחר זמן בערמה אבי החתן ואמז ואחיותיו למען יסתירום ואחרי כן
 אמרו לה שלנו הם אין ממש בדבריהם וחייבין להחזירם למקומם ולעמוד בדין עמה ואם
 יהיה להם ראיה ברורה בכולן או במקצתן כי להם הם וכי שאולים היו בודאי יחזרו ויטלום
 לכולן או לאשר תעמוד בו הראיה ואם לא ימצא להם ראיה בכך תטול האשה מהם כתובתה
 וסניין שחייבין האב והאם והקרובין האלו להחזיר את אשר לקחהו בערמה ולעמוד
 20 בדין כי כן אנו אומרים¹ ההוא שותא דהו קאמינצא עלה בי תרי האיי אמ' ידי והאיי אמ' ידי
 קדים חד מיניה מסרה לפרהבניא² דמלכא אמ' אביי יכיל למימ' אין מסרתי וידי מסרי
 אמ' ליה רבא כול כמיניה אלא משמתין ליה עד דמהדר לה וקימין מרויהון בדינא
 והרי נתברר לנו כי לא יתכן לנותן מתנה לחבירו מטבע כסף בשטר כי אם בכתבם
 על גב קרקע שהוא יכול להחזיק בו וכי כל זמן שכותב לו מטבע של כסף על גב מה
 25 שאין יכול להחזיק בו לא יקנה המטבע ההוא וכי הכותב הרשאה לחבירו על
 קרקע בארץ ישראל שאינו ידוע ואינו יכול להחזיק בו נעשה שליח ואינו קונה לא קרקע
 ולא מטלטלין ואשר שאלת ומה הפרש בין הכותב מתנה דינרין ו . . .
 ממונו לכותב מנכסיו או מכספו מה משתעבד לכל אחד דע³ כי יש בניהם חלוק הקרקעות
 והמט"ל והעבדים והזהב והכסף וכל דבר זולתי השטרות שאין גופן ממון הרי הן
 30 בכלל לשון נכסים הקרקע והעבדים והזהב והכסף וכל המטלטלין
 ואם יאמר . . . כספי אינו לוקח אלא מדמי כספו חומצא⁴ לו כל

¹ *Baba Kama*, 117 a.² *Comp. Rabinoviez*, ad loc., and *'Arukh*, s.v. פרהבנין.³ *Comp. Baba Batra*, 150 a-150 b.⁴ חומצא?

(Verso.)

הכספים בלבד ומהם ראוי להשתלם הדינרין ת"מב ואשר שאלת ומה הפרש
 בין כותב מתנה ולא היה לו כלום ואחרי כן באו לידו והנם בידו לקונה ומכר והוריש
 וכבר הקדמנו כי הכותב לאחר לא יקנה מקבל מתנה אלא ממה שהיה למקנה
 בעת ההקנאה בלבד לפיכך אם לו¹ היה לו בעת ההקנאה כלום לא יקנה ואף על
 5 פי שקנה נכסים אחרים והנם בידו וכל שכן אם קנה נכסים אחרי כן ומכרם והו'
 מתנה והורישם שאין לו כתב² לו מתנה להשתלם מאומה והכלל הכולל את כל
 אלה הוא אשר הקדמנוהו ואמרנו כי בשטרי מתנות לא יכתבו דאיני ואם
 יכתבו לא יועיל כלום לפי שאין אדם מקנה דבר שלא בא לרשותו אבל בשטרי
 חוב כותבין דאיני וישתעבדו כל הנכסים שיקנה הלווה אחרי כן להשתלם מהו
 10 המלוה הלואתו ואו' אפילו קנה ומכר או הוריש יוציא מיד הירש ומיד הלוקח
 ת"מג וש"א היו מוחזקין בו שהוא בכור ואמר אביו על אחד וכול'
 כן אנו נורסין³ שלחו ליה בני אקרא דאנמא לשמיאל ילמדנו רב' היו מוחזקין
 בו שהוא בכור ואמר אביו על אחד שהוא בכור מהו וכיון שנשתפק' לו מר' שמוא'
 ההלכה כר' שאמר יכירונו לאחרים מיכן אמ' ר' יהודה נאמן אדם לומ' זה
 15 בני בכור וכשם שנאמן אדם לומ' זה בני בכור כך נאמ' לומ' זה בן גרושה ובן
 חלוצה או הלכה כרבנן דאמרי וחכמ' אומ' אנו נאמן שלח להו כותבין הרשאה
 זה לזה ואמרינן בשלמא לר' יהודה דאמ' אב נאמן הני דכת' יכיר ומסיע ליה קרא
 אילא לרבנן דאמרי אין נאמן למא לי יכיר פרקינן אדעתא דרבנן ואמרינן רבנן מוקמי
 ליה ליכיר דכת' קרא בצריך הכרה שאינו ידוע ולא מיחזק והאיי כיון דלא צריך
 20 הכרה ומוחזקין בו שהוא בכור אין. נאמן אביו לומר על זולתו שהוא בכור הדרין
 ואקשינן לרבנן אי בצריך הכרה למאי הילכתא אי אמרת למיתבא ליה פי שנים
 לא יהא אלא מתנה בעלמא אטו אחר מילא יהיב לי מתנה למה לי למיכתב יכיר
 ושנו רבנן אית הפרש בין בכור למקבל מתנה דאילו מקבל מתנה לית ליה
 למישקל אלא בנכסים דעידן עדות דמתנה דקיימא לן אין אדם מקנה לחבירו דבר
 25 שאינו ברשותו⁴ ולא יכיל למשקל מידי מן נכסים דנפלין לאב מן עת עדות ועד
 עת מותו ואי לו בכור שקיל מנכסים שנפלו לאביו מעת הכרתו ועד עת מותו
 ויזיז צריכא לר' מאיר דאמ' אדם מקנה לחב' דבר שלא בא לעולם כד הוי אב נוסס
 ואינו יכול למיזהב מתנה ובכור שקיל בנכסים שנפלו לו כשהוא נוסס ואף על גב
 רבנן⁵ הלכה כר' יהודה דקאמרינן⁶ שלח ליה ר' אבא לרבי יוסף בר חייא
 30 האומר על חינוק בין הבנים נאמן ור' יוחנן אמ' אין נאמן ומתריצין האומ' על תינוק
 בין הבנים בכור הוא נאמן כר' יהודה ור' יוחנן אמ' אין נאמן כרבנן ואמרינן הלכתא

¹ Read לא.² להכתיב.³ Baba Batra, 127 a-b.⁴ The expression used by the Gaon is not exact, he really meant דבר שלא בא לרשותו and not דבר שאינו ברשותו, which implies an entirely different principle of law.⁵ Read מלוי רבנן.⁶ Baba Batra, 128 b.

XXXVIII.

Fragments 2760, MS. Heb. d. 48, fols. 11-12; and 2826, MS. Heb. d 63, fols. 62-73, Bodleian; Syr. Rabb. characters, 4to, paper. These two fragments are written in the same characters, on the same kind of paper, with the same ink, and the same number of lines to a page, and also the contents prove that they actually belong together. Fols. 62 and 63 of Fragment 2826 form a part of the Responsum on fols. 11, 12 of Fragment 2760, though there is a gap between the two parts. We shall first consider Fragment 2760, in connexion with fols. 62 and 63 of Fragment 2826, leaving fols. 64-73 of the latter fragment to be dealt with separately.

The fragment under examination contains fifty short explanations of the treatise *Shabbat*, the first of them of a passage on fol. 3 a, the last, on 57 a. Obviously the fragment is incomplete, possibly to the extent of a quire of two or three leaves, which must have covered the text of *Shabbat* between 8 b and 17 b. There is, of course, no telling whether the commentary did not run on after 57 a to the end of the treatise, as the last explanation preserved breaks off in the middle. Nearly all the comments are brief, and concern themselves mainly with linguistic points, giving special attention to the names of plants, animals, and similar things. The name of the author does not appear. It was probably mentioned at the beginning, which, it should be noted, is missing. The uniform style and character of the explanations leave no room for doubt that all of them were made by one and the same authority. The only clue to the authorship is

to be found in Responsum 23, which forms part of the collection ח"ג (No. 95), where it is ascribed to R. Natronai Gaon¹. In any event, it is certain that the author is one of the older Geonim, which may be inferred from the use of Persian expressions and also Aramaic expressions otherwise unknown. The importance of this fragment lies in the fact that the author of the *'Aruk* made extensive use of it, as will be shown in analysing the separate paragraphs. It is interesting to note, that though he quotes more than thirty explanations contained in our Responsum, he yet does not mention the author, probably due to its having come into his hands as an anonymous Geonic document.

Remarks upon a selected number of the explanations follow below, and we begin with the second paragraph.

2. In this Responsum the Gaon explains the meaning of the term בר פחתי, which he justly² brings into connexion with פחות. He adds, that some read פאתי instead of פחתי, which he asserts are synonymous words, פ[א]תי being used as in Num. xxiv. 17. Sifre Num. 85 has a bearing on this point. There קצין, "prince," is derived from קצה, "end." Analogously, פאתי, "ends," is taken by so early a Jewish authority as Targum Onkelos, as meaning "prince." The author of the *'Aruk*, s.v., made use of our Responsum³, but the words והם בר רברבני הן, leaf 1, recto, line 10, must have been missing in his copy of it, wherefore he deviated from the Geonic explanation⁴. In point of fact, neither the explanation of the *'Aruk* nor the explanation of the Gaon is satisfactory. In the Aramaic of the Babylonian Talmud,

¹ Comp. also Rabbi Isaiah di Trani the Elder, המכריז, 31, who also ascribes it to Natronai Gaon.

² Comp. the Assyrian *bel pihati*, which corresponds exactly to the Talmudic expression.

³ Kohut, Introduction to his *'Aruk*, p. 17, is mistaken in assuming that the *'Aruk* has drawn upon the lexicographical work of Rabbi Zemah Gaon. The two authorities have different explanations of פאתי.

⁴ The words שיהיה לו פנים בהלכה וכו' are, however, not found in the editions and only in some of the MSS. of the *'Aruk*, and are probably a later addition.

ח is often softened to א, so that פִּתְחִי and פִּתְחִי are only orthographic variations of the same word.

3. The explanation of פִּתְחִי appears literally in 'Aruk, s.v. Yet one fails to see, at first sight, how the Gaon happens upon it in dealing with the treatise *Shabbat*, where it does not occur. It cannot be assumed for a moment that he was led to it by the resemblance of the word to פִּתְחִי. The only acceptable hypothesis is that the passage in *Shabbat*, 4 a, in the Gaon's text must have read [פִּתְחִי אוֹכְמָא] לְכִי חִיבֹל עֲלֶה וְכוּ', the first two words having been omitted from our text out of deference to Rabba. The strong expression פִּתְחִי אוֹכְמָא is elsewhere¹ often employed by Rab Nahman, the very one who is administering a rebuke to his disciple Rabba in the passage quoted.

4. The Gaon's explanation of טִרְסָקל is also reproduced literally by the author of the 'Aruk, s.v., with the rather curious addition that טִרְסָקא is an expression of the "holy tongue," while in reality it is a word of Persian origin.

5. The explanation of סְטִי is quoted, not only by the 'Aruk, s.v., but also by Albargeloni, in his ס' העתים, 301.

6. This Responsum is quoted, though in a somewhat shortened form, in 'Aruk, s.v. חָף (5), ed. Kohut, III, 462.

8. The Gaon's explanation of מִנְלַח סְתָרִים is found literally in the 'Aruk, s.v., with the addition of a copyist's error. Instead of the reading שְׂאִינוּ כְּחִלְמוֹר, it has שְׂאִינוּ בְּחִלְמוֹר, which of course cannot be correct. All authoritative Halakot must be based on the Talmud, if they are not found there explicitly. The most interesting information yielded by the Responsum is contained in the Gaon's statement about the use of the Talmud, showing that at so early a period as his time it was widespread.

13. This Responsum appears in the 'Aruk, s. v. עֲסִיּוֹת.

15. The 'Aruk does not contain this Responsum. On the other hand, it is quoted by Rashi, ad loc., who mentions

¹ *Pesahim*, 88 a, and *Megillah*, 14 b; also *Berakot*, 50 a. Rabbi Saadia, in his newly discovered commentary on *Berakot*, explains it as a compliment!

a Geonic Responsum as his authority. As to the reading וזי, comp. Rabbínovicz, ad loc., and 'Aruk, s. v. בר.

16. This Responsum is quoted by three authorities, by the 'Aruk, s. v. חתל, by Rabbenu Hai Gaon on *Kelim*, XVI, 5, and by Rashi on *Shabbat*, 81 b, catchword פריסא. Apparently, our Gaon must have written another Responsum upon the same subject, to which the words וכך פירשנו להם probably refer¹. A better reading would be וכבר instead of וכך.

17. This Responsum was known to the author of the 'Aruk, as can be seen from his definition of זוא, though his reading of it must have been essentially different from ours.

19. From what the Gaon says about אהונא, we may justly infer that his text of the Talmud differs from ours. It must have read והוא אהונא ואשתה ארבתא. Notice also the spelling אהונא and אהונא, our texts reading אהוניא or אהוניא.

20. The twentieth Responsum is literally quoted by the 'Aruk, s. v. שברא, and probably was known also to Rabbi Judah Albargeloni. The Arabic equivalent of שברא given by Albargeloni in his העתים ס', 13, is the same as that appearing in our fragment.

21. The word שנוכח, with which the Gaon explains אכמתא, is found nowhere in Jewish literature. However, there can be no doubt that it is identical with the Syriac שנתא, "moss." It is to be noticed also that the Gaon reads אכמתא, not אוכמתא. This would suggest that אכמתא has nothing to do with אוכמא, "black," but is only a different form of אגמא, "marsh land." אכמתא would thus mean a growth in a pond or a marsh. In Hebrew, the word אגם as used in Jer. li. 32, would furnish an interesting parallel, if the traditional meaning could be accepted without reservation.

22. There can be no doubt that the text of this Responsum is corrupt. It must read שמי (= שמואל) אומ' עוף . . . וקיק שמו ורב יצחק . . . אמר משחא דקוא, שמן וכו'.

¹ Comp., however, below, pp. 310 and 321.

משחא דקוא are the Gaon's explanation of שלגרעיני צמר גפנים. This Responsum was known both to Rabbi Hai Gaon and the author of the 'Aruk, where its use is implied in what he says under קוא. Hai's reference to it occurs in a Responsum of his own reproduced in Albargeloni's ס' העתים, 13, where the Arabic is quoted in so corrupt a form that it may not be superfluous to set it down here again¹:—

קוא משרד (משרד) אלזין לים הוא איסם (אסים) וקאל פיה מן חקדם קולין אחד מנהמא אנה דהן יסתכרג (יסתרגר) מן חב אלקטן (קסן) ואלאכר (יאל אכר) קאל הו דהן יסתכרג (יסתרגר) מן מא אלחמרה (דחמרה) צלוליבא אילני סרק (אילני סרק צלוליבא) אלכרואע.

The Hebrew translation of the above runs as follows:—

קוא הזין דגשה ואינו שם [מקום], והראשונים אשר היו לפנינו נחלקו בפרושו אחד אמר שהוא שמן היוצא מן גרעיני צמר נפן והשני אמר שהוא שמן היוצא ממי פירות. צלוליבא אילני סרק — ובערבי — אלכרואע.

The expression דמרגופנא in our fragment, occurring a second time in Responsum XLI, is noteworthy; it stands for דעמר גופנא, as דמריז in Responsum XLI stands for דעמר עזין. Neither of these two words is found elsewhere in Rabbinic literature, but מרגופנא is found in Syriac. Comp. Löw, *Aramäische Pflanzennamen*, 92.

23. The 'Aruk, s. v. צלוליבא, quotes the Responsum. Probably it was also known to Hai, as is shown by his Arabic Responsum quoted above.

24. This Responsum is nearly identical with that found in ש"ח, 233, where it forms part of a Responsum ascribed to Hai. But not much value can be attached to the superscriptions in the Responsa Collections, as is proved by the very next number, 234. Hai is given as its author as well, although it is beyond the peradventure of a doubt that it belongs to Rab Amram². The 'Aruk, s. v. תרמד, quotes the explanation of our Responsum from חשובות. Comp. Alfasi, *Shabbat*, II, 1.

¹ The words in parentheses are the readings of the העתים; comp. Harkavy, in דגון, VI, 28.

² Comp. below, p. 316.

25. As to the recipe here given for making ink, comp. Löw, *Aramäische Pflanzennamen*, 199.

26. This Responsum is identical with that found in י"ח, 95, where it is ascribed to Rabbi Natronai Gaon¹. It contains the very interesting statement that in olden times *Maftir* was read at the afternoon service, as well as at the morning service, and that the custom fell into desuetude during a period of oppression by the Persians. The persecutions were directed with particular force against the study of the Law. Accordingly, the readings were restricted as much as possible; *Maftir* in the afternoon was dropped, and not reinstated after the pressure from without was removed. The persecution to which the Gaon refers is probably that of Mazdak². It is, however, very doubtful whether the Gaon's explanation of the change that took place in the reading of the *Maftir* is correct. From a Responsum by Hai, quoted by Rabbi Zerahiah Gerondi³, in his מאור, on *Shabbat*, 21 b, we know that so recently as his own time, the eleventh century, *Maftir* was still recited in the afternoon among the Persian Jews. If the afternoon *Maftir* had actually been dropped by reason of persecutions in Persia, one would hardly expect to find the custom there at so late a day. At all events, the statement of the Gaon as to the existence of the custom itself cannot be doubted, corroborated as it is, not only by Hai, but also by the Midrash *Aggadat Bereshit*, which is partly based on the prophetic lessons read in the afternoon⁴. The author of this Midrash beyond a doubt lived somewhere in the neighbourhood of Constantinople, and flourished about the time of

¹ Comp. above, p. 49, a similar tradition regarding the קרושה, which makes both statements doubtful.

² Comp. above, p. 49; but see also, above, p. 217, and Halberstam in Kobak's *Jeschurun*, VI, 127-30.

³ Comp. also Rabbi Isaiah di Trani the Elder, המכריז, 31; עשור, II, 45 d; ס' הערים, 271; and Müller, *Mafteah*, 210.

⁴ These lessons may, of course, not have been *Maftir*; see the following page.

Hai. Thus we have a witness to the prevalence of the afternoon Maftir custom among European Jews as well as among the Persian Jews. In any event, there are traces left in all the rituals pointing to the fact that there was a time when lessons from the Prophets were read at the afternoon service, though not as Maftir. This assumption is the only one that enables us to explain the presence of the קריש דסררא in the afternoon service. From a Responsum by Rabbi Natronai (in the Geonic Collection, ed. Lyck, 90; ש"ח, 55; and *Mahzor Vitry*, p. 26) we know that the קריש דסררא in the daily morning prayer had its origin in the custom of reading from the Prophets after the end of the service; this קריש corresponding to the Maftir's Benedictions after the Prophetical lesson on Sabbaths and holidays. The קריש דסררא in the afternoon service, therefore, proves that a Prophetical lesson was read in the afternoon, only it was not read as Maftir with its customary Benedictions. This conjecture is abundantly confirmed by an old Responsum, quoted by Rabbi Judah Albargeloni¹, which explicitly mentions the custom of having a lesson from the Prophets on Sabbath afternoons, and reading it, not in connexion with the regular Pentateuch lesson, but at the beginning, before the service has started. The service at the conclusion of the Sabbath presents a development the reverse of what took place in the Sabbath afternoon service. While in the latter the Prophetical lesson was put at the beginning, in the former the reading from the Hagiographa² was pushed on to the end, where-

¹ חזקוני, p. 289, where, on line 25, נביא should be read instead of ספר, as the context shows. נביא crept in on account of the use of the word in the previous line. On line 26, read נביא instead of ספר.

² The custom at Nehardea originally was to read from the Hagiographa at the afternoon service, probably at the end. As to the expression נספך ספר, there can be no doubt that Rashi explains it correctly. It refers, not to Maftir, as some maintain, but to readings from the Hagiographa, independent of the Pentateuch lessons. Comp. *Sqferim*, XIV, 4, which probably also refers to public readings from the Hagiographa. For other explanations see דהר"ח, and Friedmann in דהר"ח, IV, 25.

fore we have a קדושה דסדרה after the conclusion of the service. The reciting of Psalm xci at the service at the going out of the Sabbath is a remnant of the readings from the Hagiographa. This is what is meant to be conveyed by the statement of a Gaon found in the Oxford MS. of the *Seder Rab Amram*¹: . . . והדר מבדיל ותנין בני אוריאן וגרסי כל חד וחד כפום דבעי וכר גמריין הלכתיהו קאים. חד בי רב ואמר ברוך אלהינו שבראנו לכבודו וכ"ו. A further corroboration of Rabbi Natronai's theory, that the קדושה concludes a reading from the Prophets or from the Hagiographa, is offered by the custom of reciting it² after the reading of the *Megillah* on *Purim*, and the Book of Lamentations on *Tisha' be-Ab*.

28. This Responsum is given literally in the 'Aruk, s. v. תלא אילן, where the תשובות, Geonic Responsa, are referred to as the source.

30. Also this Responsum is quoted literally by the author of the 'Aruk, s. v. מלל, and probably was known to Hai, in whose commentary on *Kelim*, XXVIII, 7, הרב must be emended to read הרב.

31-32. Of these two Responsa, the second is quoted literally in the 'Aruk, s. v. תרימוס, and the first was probably made use of in the explanation of קדר (1); ed. Kohut, p. 767.

35. This Responsum, the end of which is missing, was probably known to the author of the 'Aruk, whose explanation of טרף (2) seems to have been taken from it.

39. A reference to this Responsum is found in the 'Aruk, s. v. מלבן.

41. It is interesting to notice that the 'Aruk, in making use of our Responsum, s. v. צף (7), substitutes the expressions

¹ Originally they had readings from the Hagiographa for the people, later the readings were abolished, and a שיעור from the Rabbinical literature by the scholars took its place. The same development occurred in the daily morning service; comp. Rabbi Natronai's Responsum quoted above.

² There are many explanations for the reciting of קדושה at various occasions, but they are all unsatisfactory; comp. Abudraham, ed. Warsaw, 67, 68, 96, and 138; and ארדות דיה, I, 219.

in common use for the unique words מרני, מרני, and מרני. The last term, though of Arabic origin, seems to have been used by Aramaic-speaking peoples. It occurs, for instance, in Syriac.

42. The explanation of בית ציאר in our Responsum seems to be identical with that given by the 'Aruk, s. v., though, it must be admitted, Rabbi Nathan is not altogether clear in what he says on the subject. A noteworthy point in this Responsum is the use of the Persian גרובאן, *juruban*, for collar.

43 and 45. These two Responsa are quoted by the 'Aruk, s. v. אפתק and צף (7).

47. The explanation of עפר לבינתא is accepted by the 'Aruk, s. v., though a second explanation is there added.

48. The explanation of כופאדיסמין by גלופקרין, a jasmine mixture by bed-cover, is so odd that there can be no doubt of the corruptness of the text before us. The alternative is offered us either to read גלוקרין¹, γλυκύριζα, or, which is more probable, to assume that the Gaon was giving an explanation of the word גלופקרין occurring in the Talmud on the page next to that on which כופאדיסמין is found.

49. This Responsum is quoted literally by two authorities, by the 'Aruk, s. v. סלקוסתא, and by Rabbi Judah Albargeloni, ס' העתים, p. 32.

Fols. 64-73, Fragment 2826, form a consecutive collection of fifty-one Responsa, by Rabbi Amram Gaon, with the exception of the first ten lines of fol. 64 a, which contain six disjointed Haggadic quotations, five of them from known sources, the sixth not found in existing Midrashic literature. The fragment is unique in the earlier Geonic Responsa literature in giving, not only the name of the Geonic authority to whom questions about certain difficulties were addressed, and the name of the questioner to whom the Responsa

¹ The form גלוקרין for גלוקרין is not improbable. Comp. Krauss, *Griechische und lateinische Lehnwörter*, I, 114.

were sent, but also the exact date when they were written, or, rather, when the letter of inquiry was received¹. The month of the date is Adar, corroborating the statement, hitherto resting upon the unsupported authority of Rabbi Nathan ha-Babli², that the Kallah of Adar was the occasion on which the Geonim submitted the questions addressed to them from the outside to the prominent members of the Academies. At all events, our Responsum testifies to the prevalence of the custom a century and a half before Rabbi Nathan's day. The year 169 of the Seleucidæan era (= 857 C. E.) is also of importance, settling, as it does, the date of the beginning of Rabbi Amram's Gaonate, which some scholars set at a considerable number of years later³. It is possible that our Responsum contained an allusion to the recent death of the Gaon's predecessor, running somewhat like this: שאף על פי שגרמו עונות ונסחלק מר רב נטרונאי נאון זכרו לברכה בכל זאת לא פסקה תורה משיבתנו. The date is confirmed by Rabbi Isaac ben Abba Mari, who, in his עטור, II, 30 a, refers to a Collection of Responsa by Rabbi Amram handed down in the presence of the Ab Bet Din and the prominent members of the Academy in the year 169⁴, and the analysis of the separate Responsa will demonstrate that the עטור has our collection in mind.

The introduction to the collection is couched in practically

¹ אהין on leaf 5, recto, line 11, may mean "submitted" in the Academy for discussion.

² For the time of Sherira, comp. עטור, I, 53 a: וכתב רבינו שרירא הכה איה: קרמא במחיתא וכלה באר שנה ר"פ עסקין [אחי]. The text is somewhat corrupt, after עסקין the name of the Talmudical treatise or chapter is left out which was studied in the Academy in the month of אדר ר"פ ער.

³ Comp. Müller, *Mafteah*, Amram, note 3; Halevy, *Dorot ha-Rishonim*, III, 245-6; and Halberstam, in Kobak's *Jeschurun*, V, 138, where the date 1208 is incorrect; the Parma MS., from which it is copied, probably has 1298.

⁴ The text of the עטור needs to be emended; read ברחשו (= בהשוברו) ; and comp. ibid., 32 a, where, however, אבוח ב"ר is a copyist's error for אב ב"ר; the MS. of the עטור in the Sulzberger Collection of the Jewish Theological Seminary of America reads in the first passage quoted ברחשו בני ברחשו. Müller, *Mafteah*, 125 (כח), reads ברחשו בני ברחשו, but, as the parallel passage shows, אב ב"ר is the correct reading.

the same phraseology as that used by Rab Amram at the beginning of his *Seder*, and also of a Responsum of his quoted in the Geonic Collection, ed. Lyck, No. 56. The designation of Rabbi Zemaḥ as Ab Bet Din, while in the Responsum in the Lyck collection referred to he is described as Dayyana de Baba, is independent proof, in addition to all the other indications we possess¹, of the identity of these two offices. It cannot be determined with certainty which Rabbi Zemaḥ is meant. Probably it is the one who became the Gaon of Sura eight years after the death of Rab Amram².

The greater part of the collection consists of Responsa dealing with questions connected with ה' ציצית. They all, with the exception of a very few, were known to Rabbi Isaac ben Abba Mari, and he made use of them in his עטור, quoting them on the authority of Rab Amram. There can be no doubt, however, that also the few not relating to ה' ציצית originated with Rab Amram; some of them, indeed, are ascribed to him elsewhere. Apparently, the copy of our collection in the hands of the author of the עטור was not so complete as the Genizah copy, as he fails to refer to Rab Amram in a number of cases on which the Gaon's

¹ Comp. Sherira's Letter, p. 38, lines 12 and 15; Harkavy, *Studien und Mittheilungen*, III, note 124, and Brüll, *Jahrbücher*, II, 35, note 42.

² With regard to this Rabbi Zemaḥ, comp. Müller, *Maṣteḥ*, 140 (א); Lazarus, *Die Häupter der Vertriebenen*, pp. 177-8, 180; Büchler, in *Revue des études juives*, L, 158; and Epstein, על ספר ה"ג, end. My reason for identifying Rabbi Zemaḥ ha-Bet Din with Rabbi Zemaḥ ben Ḥayyim is that it seems very improbable to me that the Gaon would refer in a Responsum to the Ab Bet Din at the court of the Exilarch. The relations between the Gaonate and the Exilarchate were never of so intimate a character as to make the other assumption acceptable. The only Responsum by Zemaḥ ben Solomon, the Ab Bet Din at the court of the Exilarchate, preserved to us (comp. Dukes, *Ben Chananjah*, IV, 141), was probably written at a time when the office of Gaon was vacant, possibly after Rabbi Hilai of Sura. Oddly enough, Epstein refers to Rab Amram's Responsum, Geonic Collection, ed. Lyck, 56, as quoting the Ab Bet Din Zemaḥ ben Solomon, at the same time remarking upon the strangeness of the fact, when in reality Rab Amram writes Rabbi Zemaḥ simply.

opinion might have been derived from the MS. now under examination. Comp., for instance, II, 32 c, concerning תכריכי מת; *ibid.*, concerning קופסא; 32 d, concerning בעלח חמש; and 46 c, explaining the Talmudic passage, אמתה של תורה. Müller, *Mafteah*, 125 (מ"ה), quotes a decision by Rab Amram on the subject of ציצית from the עטור not found in our fragment. But this is due to a slip. The words of the עטור, 30 c, רב עמרם ריש מתיבתא בתשובותיו כ"ב, do not refer to the preceding sentence (ר' קשרים), but are the beginning of a separate statement, a quotation of Rab Amram's Responsum (III) in our fragment. Müller's next Responsum (כ"ו) also calls for a word of explanation. It is by Rab Amram, on the same subject of ציצית, and Müller quotes it from the עטור (p. 32 b) without realizing that it is found in the *Seder* (5 a). Rabbi Abraham ben Isaac, of Lunel, a compatriot of the author of the עטור, and a contemporary of his as well, quotes the same Responsum in his *Eshkol*, II, 98, and gives the source correctly. And still again, Müller (p. 124, י"א) goes astray in a similar manner. He failed to notice that the Responsum by Rab Amram referred to by Rabbi Aaron of Lunel in his ארחות ח"י, 32 c (ה'), also goes back to the *Seder* (39 b).

An abstract of nearly all the Responsa bearing on ציצית is given in ה"פ, 70, Rab Amram being named as the authority. It is noteworthy that the order of the Responsa in ה"פ coincides with the order in our fragment, so that there can be no doubt that the two go back to the same document as their original. Though the Responsa under examination are in the form of a commentary on the fourth chapter of *Menahot*, the Talmudic passage concerning itself with ציצית, they nevertheless present a genuine, if primitive, attempt at codification. This is the reason why the order of the Responsa does not agree strictly with the sequence of the passages explained as they occur in the Talmud.

1. The first Responsum consists of a lengthy explanation of the Talmudic passage *Menahot*, 103 b, concerning the

size of the meal offering. The Responsum contains nothing new, but one reading of the text by the Gaon is worth noting: *שאל שאלא לעילא*, a reading preferable to the one in our texts, which themselves offer the same reading in *Shabbat*, 30a. On the other hand, the MS. as written presents a point of very great interest. In the Biblical verses quoted in our Responsum¹, there are never more than two words written out; the rest of the words of the verse are merely indicated by means of their initial letters. This abbreviated system is not an expedient of economy, as might be supposed at first sight. To save space and time, the scribes resort to *ונו'* and *ונו'*. The true explanation goes back to the old ordinance in both Talmudim, *Babli*, *Gittin*, 6b, and *Yer.*, *Megillah*, III, 74a, forbidding the writing of more than two consecutive words in a Biblical citation without *שרטוט*. To escape from the necessity of observing, in very early times, the *Shirṭuṭ*, or the *נקיר*, which was substituted for it in Geonic times², the scribes invented the system of abbreviations, to be applied to all the words of a verse after the second. As this ordinance regarding the writing of Scriptural sentences fell into desuetude³, we are justified in assuming, that if our fragment is not a copy made directly from the original, it is at least not far removed in age from it, and in any event was made by a conscientious scribe.

2. In the second Responsum, a view of far-reaching importance is preserved for us, regarding the authoritative character of the Tannaitic sources not embodied in the Talmud. The Gaon maintains that the opinions of the *Tosefta* and the Tannaitic Halakic Midrashim are valid only if they are supported by Talmudic views, or at least are not contradicted by Talmudic statements⁴.

¹ Comp. also Responsum XVII.

² Comp. *ש"ה*, 39; *ג"ל*, 46; *אשכנז*, II, 43; and *דס"ה*, in *J. Q. R.*, IX, 687.

³ Comp. *Tosafot*, *Menaḥot*, 32b, top.

⁴ About the meaning of the words *הוא לא כסוים הוא*, leaf 6, recto, line 10, there can be no doubt. The Gaon maintains that a statement found in Tannaitic sources not embodied in the Talmud, is neither

In any other case, they have no standing. His argument runs as follows: As the Amoraim repeatedly pronounce against statements in the Mishnah, by far the most commanding work of the Tannaim, as being merely the opinions of individuals, how much less can the other Tannaitic sources lay claim to undisputed authority? The general argument is sound, but the proofs adduced in detail seem unfortunately to be based on an inaccurate use of Talmudic sources. While the Gaon's contention, that certain *Mishnayyot* are declared by the Talmud to be individual opinions, is correct, yet, to my knowledge, the expressions 'מני בית' and 'מחנ' יחידא היא' do not actually occur in the Talmud. It is true that the latter expression is found in one MS. of the Talmud, *Mo'ed Kāṭon*, 19a, only it refers there, not to a Mishnah, but to a Baraita. It will not do to suppose that the Gaon did not have the intention of making a literal quotation from the Talmud, for in that case the expression 'מני ר' עקיבא' would be a useless

decisive nor authoritative, in the sense of being an accepted, settled view. In his *résumé*, the Gaon uses the synonymous expression *מילתא פסיקתא*, just as the *Yerushalmi*, *Berakot*, V, 8a, uses *הלכה קצובה* for the term in the *Babli*, *ibid.*, 31a, *הלכה פסוקה* (Bacher mentions neither of these technical terms in his *Terminologie*). As to the use of *מסרים* as a synonym with *קצוב*, comp. Rabbenu Hai's *Responsum*, quoted in the *Eshkol*, II, 49, where he employs exactly the same expression in characterizing the *Yerushalmi*: *דבר זה אינו מסרים*. Friedmann, in his Introduction to the *Mekilta*, p. 48, misled by the false reading of Azulai's text of the *Seder Tannaim we-Amoraim*, and misunderstanding the exact meaning of the terms *מסרים* and *קצוב*, forces an entirely foreign notion into the text. The expression *קצובה* is hardly borrowed from the Palestinians, as Epstein, l. c., 64, maintains. True, it does not occur in the Babylonian Talmud. *כבורא* is in the same case; it is found in the *Yerushalmi*, but not in the *Babli*, yet no one would assert that the Babylonians went to Palestine for it. Comp. *מנהיג* in *ס"ע*, quoted from *דבר קצוב*, 60.

It may be of interest to call attention, by the way, to a passage in Harkavy, *Geonic Responsa*, 396, bearing on *נל* in the *Responsum* by Rabbenu Hai, which baffled the editor of the *Eshkol*. We learn from it that a case of *נל* was decided differently in Palestine and in Babylonia. The *שני מנהג* mentioned by Harkavy in another passage, immediately preceding the one under discussion, is by no means so new as he would have us believe, seeing that it occurs three times in the *Yerushalmi*, *Berakot*, II, 4 b, and parallel passages. Comp. Müller, *ה"מ*, 32.

repetition of מתני' יחידא היא. Some of the sources containing the present Responsum, to be quoted later on, do, indeed, give different readings of this passage, and though they do not rid us of the difficulty pointed out above, yet the very variations go to show that we have, to say the least, an incorrect copy of the Responsum before us, so far as these readings go. The most acceptable solution would be to assume that the expression עקיבא ר' מתני' מנ' ר' עקיבא is an old gloss explaining מתני' יחידא היא, which has crept into the text of the Responsum. This would in part do away with the difficulty.

Our Responsum has a rather interesting literary history. The greater part of it, to begin with, was incorporated in the oldest methodology of the Talmud, known as the *Seder Tannaim we-Amoraim*, which has come down to us in as many as six versions¹. That our Responsum is the primary source, and not the סת"א, is proved by the faulty readings occurring identically in all the versions². We must guard ourselves against ascribing the *Seder Tannaim we-Amoraim* to Rab Amram. Any desire to do so would be nullified by the fact that this Gaon is on record with views diametrically opposed to some expressed in the book. The Gaon, in six cases, decides with Bet Shammai against Bet Hillel (*Seder Rab Amram*, 5 a; and comp. also Responsum 18 of our frag-

¹ First version by Azulai in his *דברי חכמים*; the second and third by Luzzatto according to two MSS. (Prague, 1858), reprinted from *דברי חכמים*, IV; the fourth version in Filipowski's edition of the *יהושע*; the fifth in Graetz, *Einleitung in den Talmud* (Breslau, 1871), and the sixth from the famous Munich MS. of the Talmud, by Taussig, *נהי שלום*, comp. also Steinschneider, *Geschichtsliteratur*, 12-14, and *Nachtrag*, 173.

² Notice, for instance, the reading כהנא ר' instead of הניא ר'; the author of the *נשר* also had the false reading in his text of the סת"א. Rabbi Amram in his Responsum speaks only of *דפרי*, meaning by it the Tannaitic Midrashim to Exodus, Numbers, and Deuteronomy, which is explained in the text of סת"א by an additional sentence. In *ה' גריות*, ed. Venice, 143 d, end, *בכילתא ודפרי* for *דפרי*, and in so late a writer as *ר"א* (*Nedarim*, 36 b, end), we find the use of *דפרי* for all the Tannaitic Midrashim except Sifra. Comp. Rashi *וזהו* in *הש' חזר' וזהו*, No. 25.

ment), while the *Seder Tannaim we-Amoraim* decides thus in a single case.

The author of the עטור knew our Responsum both from the *Seder Tannaim we-Amoraim* and from the Rab Amram Collection. Müller, in his *Mafteah*, p. 124 (י"ג), completely misunderstood the expression רב עמרם בחשובותיו, with which the עטור, II, 34 c, introduces a quotation from our Responsum. The expression can be taken to mean only that the Responsum is found with Rab Amram and also in the *Seder ha-Mishnah*, which is the designation commonly used for the first part of the *Seder Tannaim we-Amoraim*. A MS. of the עטור in the Sulzberger Collection of the Jewish Theological Seminary of America, formerly in the possession of Halberstam, reads thus: בחשובות וסדר המשנה. The printed text goes back to בחשובותיו וסדר המשנה, which there can be no doubt is the correct reading.

This Responsum seems to form the introduction to the Responsa that follow dealing with ציצית, it being a question of ציצית that affords the Gaon the opportunity to enunciate, and at the same time apply practically, his theory regarding the relation of the Tannaitic sources to the Amoraim. ה"פ, 70, contains nothing of the Gaon's theory as to the authoritativeness of the Tannaitic sources, but it illustrates his practical use of it as applied to ציצית. The practical decision again appears in ש"ת, 159¹, where a number of regulations are given bearing on ציצית.

3. The third Responsum is quoted in the עטור, II, 30 c, and ש"ת, 159. The author of the *Eshkol*, II, 97, also refers to it as בחשובה לנאון. It probably reached him as an anonymous Responsum. The last sentence quoted in the *Eshkol*, וקשר התחתון וכו', which has no meaning, is an abstract of Responsum 17 in our fragment, which probably

¹ The superscription שר שום ז"ל refers only to the first part of that Responsum; from וזכית כל וכן to the end abstracts from several Responsa in our fragment are given.

followed the third Responsum in the MS. at the disposal of the author of the *Eshkol*.

4. Abstracts of this Responsum are found in the עטור, II, 30 b, and in the *'Aruk*, s. v. נרר (4), in the latter source without any mention of Rab Amram.

5. The עטור does not quote this Responsum explicitly, but perhaps it is referred to in the words בהש' הנאון, on p. 31 a. If the conjecture is correct, we are forced to assume that the author had a text differing from ours. ש"ח and ה"פ, ll. cc., both have abstracts of the Responsum.

6. The Gaon's decision, that the ציצית may not be attached by a Gentile, is found in the עטור, 34 b, and in ה"פ, l. c.

7-8. Neither of these two Responsa is referred to in the עטור, and even ה"פ has an abstract of the first only. It seems that at the time these abstracts were made, custom¹ had already declared against attaching ציצית to shrouds. Therefore the epitomizer neglected the Gaon's opposing view.

9. The explanation of *Menaḥot*, 41 b, is highly interesting, as it is based on a reading essentially different from ours. The author of the עטור, 33 c, who noticed the difference between our Talmudic text and the text before the Gaon, ה"פ, l. c., reproduces of the Responsum only so much as bears upon the practical question dealt with; the explanation of the Talmudic text is not referred to.

10. The Gaon explains קלא אילן by Persian and Arabic equivalents. There can be no doubt that לילג should be read לילג², the Persian word for lilac. Comp. Dozy et Engelmann, *Glossaire*, p. 297; and Löw, *Aramäische Pflanzennamen*, p. 348. The *'Aruk's* explanation of קלא אילן as אינרקו does not differ from that given by the Gaon.

11. In discussing the length of ציצית, the Gaon mentions the fact that in his time as many as one hundred myrtle branches were used on *Sukkot*. This statement seems to

¹ Comp. *Tur*, *Yoreh De'ah*, 351, and Nahmanides, *Torat ha-Adam*, 32 a et seq.

² : and ל can hardly be distinguished in the MS.

contradict Responsum 189 in ה"פ, ascribed to Rab Amram. The latter source gives sixty-eight as the number of myrtle branches commonly used. It is probable, however, that the Responsum in ה"פ does not belong to Rab Amram, but rather to Rabbi Natronai, to whom a very similar Responsum is attributed in ש"ת, 312. Comp. שבה"ל, 322-3.

12. It is rather surprising that the עטור, though it discusses the subject of our Responsum in detail, has no reference whatsoever to it. ה"פ, l. c., and ש"ת, 159, both have abstracts of the Responsum.

13. The meaning of this Responsum is doubtful. The expression ופרשנלו may be explained by וכבר פרשנו, referring to a Responsum in which the Hebrew and Arabic equivalents of טעריק were actually given. But there is a more probable explanation, which applies also to the other passages in which the expression occurs in our fragment¹. It seems fairly certain that the Geonim were in the habit of keeping copies of the Responsa they sent out. When the replies to questions were simple, or in their opinion not worth recording, it may be assumed that they merely noted the fact that an answer had been dispatched, without taking the trouble to keep an exact copy of the wording, or even an indication of the character and trend. This assumption would explain the last sentence in Responsum 38, where a passage from the Talmud is quoted without the explanation. Obviously, the Gaon meant merely to record the fact that the passage had been expounded for the benefit of his correspondent, without considering it necessary to set down the explanation, which he may have regarded as self-evident.

14. This Responsum is quoted not only in the עטור, 33 b, and in ה"פ, l. c., but also in ש"ת, end of 159, and *Eshkol*, II, 102. The fragment enables us to correct a mistake

¹ Comp. p. 320, line 19, and p. 321, line 9. The explanation in the text will not do for p. 321, as we have a number of explanations which are of a very simple nature in the Responsa preceding and following it.

which crept into this Responsum. The last two words read ואל יתפר, instead of which, by an error of some scribe, ש"ת has the reading ואפ' תפור. This corrupt reading antedated the *Eshkol*, which found it necessary to explain it by a whole sentence, so interwoven with the text of the Responsum that it cannot be distinguished as a foreign addition, and yet so foreign to the original meaning of the Gaon that it actually contradicts his conception of the subject treated.

15. The fifteenth Responsum is found in the עטור, 29 b, end, and ה"פ, l. c.

16. Also this Responsum is found in the עטור, 31 b, and ה"פ, l. c., and besides, as noticed above¹, it occurs in the *Eshkol* joined to another Responsum.

17. This Responsum is found only in ה"פ, l. c., not in the עטור.

18. This Responsum contains Rab Amram's famous decision concerning סדין בציצית, quoted by many of the old authorities. Comp. *Eshkol*, II, 98 (where it is given anonymously); Rabbi Zerahiah Gerondi, in his מאור, on *Shabbat*, 25 b; and עטור, 32 a. It is found also in ה"פ, l. c. Rab Amram refers to his view upon this subject in his *Seder*, 5 a, and it is not to our Responsum, but to this passage in the *Seder* to which the three authorities just mentioned go back. The author of the *Eshkol* and Rabbi Zerahiah Gerondi give the *Seder* explicitly as their source. As for the עטור, 32 b, though the author refers to a Responsum of Rab Amram, the text shows that it is the Responsum as incorporated in the *Seder*. In accordance with this, Müller, *Mafteah*, 125 (כ"ו), should have referred to the *Seder* instead of the עטור. By ה"פ (74) another Responsum dealing with the same question is ascribed to Rab Amram, but as the style militates against his authorship of it, we are inclined to accept Hai as the author, in agreement with the *Eshkol*, II, 96, corroborated by the manuscript reading of the עטור,

¹ Comp. pp. 308-9.

32 a. The latter reads ריליה instead of ריני'. For a complete understanding, it should be noted that the words 'ורכירנא משום אבא מרי וכו' are quoted by Hai from an earlier Responsum by a Gaon of Sura, whose name was omitted, probably by a copyist's error.

19. The עטור, 32 b, in quoting this Responsum, does not name Rab Amram as the author, but as it follows immediately upon the quotation from the *Seder* discussed in the previous section, we are justified in inferring that the name of the authority given is meant to apply to both Responsa. This is probably the reason the expression בחשובותי is used here as well as in connexion with the Responsum quoted from the *Seder*.

20. The twentieth Responsum is found not only in ה"פ, l. c., but also in *Eshkol*, II, 96. In the latter it is quoted anonymously, and Müller, *Mafteah*, 218 (קפ"ז), misled by the expression לנאן, ascribes it to Rabbenu Hai, while it agrees verbatim with the Responsum in our fragment. Attention should be called to the fact that as quoted in ה"פ and *Eshkol*, the Responsum contains a definition of רשות הרבים not found in our fragment. It is probably a later addition. It is true, however, that the view underlying the definition, here ascribed to Rab Amram, was held by Sar Shalom; comp. ה"ג, 70. Rabbi Judah Albargeloni, in his העתים ס', 306, quotes an anonymous Responsum very similar to ours as given in ה"פ and in *Eshkol*.

21. Though the present Responsum does not deal with ה' ציצית, yet it stands in close relation with the previous one, both occupying themselves with the question of carrying on the Sabbath. As to the subject-matter, comp. Geonic Collection, ed. Coronel, 84. The Geonic origin of this Responsum, it should be said, is doubted by Müller, *Mafteah*, Introduction, 31 (פ"ד).

The twenty-first Responsum concludes the collection on ציצית. The rest of the fragment deals with miscellaneous subjects. The greater number of those that follow relate to *Pesah*, *Hanukkah*, and *Purim*.

22. The twenty-second, the first of the new series, treats of a case of **איסור והתר**. An abstract of it is found in **ה"פ**, 44, so brief that it is open to misconstruction. The real meaning could only be conjectured, which Müller did correctly, as we now see from our fragment. Rashi, *Pardes*, 32 a, probably made use of our Responsum. Comp. also, above, p. 92, and Müller, **חשובות חכמי צרפת ולוחי**, 71. The author of the **עטור** seems not to have known the Responsum under consideration, as appears from what he says upon the subject it treats of, in his work, II, 7 a; in fact, he appears to have known none of those that follow in our fragment. As, on the other hand, the **עטור** quotes practically all the Responsa on **ה' ציצית**, it would seem that our fragment is not a unit, but rather a compilation of Responsa by Rab Amram, given on various occasions and on various subjects.

23. This Responsum is found in **ה"פ**, 86, and in better shape than in our fragment.

24. The seven Responsa beginning with the twenty-fourth concern themselves with **ה' פסח**. The first of them appears in shortened form in **גמ"ז**, 110, where, not **שמסר**, but **שמכר** should be read, with MS. Parma and our fragment. Parts of our Responsum are quoted also by Ibn Gajat, **ש"ש**, II, 83; and **עטור**, II, 50 c. In Müller, *Mafteah*, 126, nos. **נ"ב** and **נ"ז** are parts of the same Responsum, as our fragment now enables us to discern.

25. This Responsum is quoted by Ibn Gajat, l. c., 96.

26. The Geonim Sherira, in **ש"ח**, 96, and **ה"פ**, 164, and Hai, in **ש"ח**, 269, seem to have made use of our Responsum, at least so far as the etymological explanation of **גלש** is concerned. As to the subject-matter, Rab Amram has a far more lenient view. He maintains that **מצה** prepared by **חליטה** may not be used for **מצה מצוה**, while Sherira and Hai prohibited it.

29. The twenty-ninth Responsum is found in **גמ"ז**, 110, and is quoted by some of the older authorities. Comp. Müller, in his note 30. Dealing with the question of **מצה**

prepared by a Samaritan, and whether its use is permitted or prohibited, this Responsum, one of only two in the whole of the Geonic literature making reference to the relations between the Jews and the Samaritans, is of peculiar interest. Rab Amram's view agrees with that of Rabbi Jehudai Gaon, in ש"ת, 272. Curiously enough, the only other decision regarding Samaritan relations is by the same Rabbi Jehudai Gaon. See Müller, *Mafteah*, 69 (נ"ג).

31-32. These Responsa, though they do not treat of פסח 'ה, yet have a degree of connexion with the previous ones, in that they, like them, are based on passages in the treatise *Pesahim*.

The explanation of פוטיחא is the source for the Geonic tradition given in the 'Aruk, s. v.

34. Müller, *Mafteah*, 124 (י"א), quotes a similar decision by Rab Amram from the ארחות חיים of Rabbi Aaron of Lunel, 34 c ('ה), but the contents in the latter source show plainly that it is not considering the matter discussed in the Responsum in our fragment. He has reference to Rab Amram's opinion on the washing of the hands before reciting the grace after meals given in the edition of the *Seder*, 39 b, and in the MSS. of the *Seder*. Comp. Dr. A. Marx, *Untersuchungen zum Seder des Gaon Rab Amram*, p. 7.

Attention should be called to two points of interest. In *Berakot*, 42 a, the Gaon reads רב אחי, the reading of the Munich MS. also. This does away with the conjecture made by Isaac Halevy, in his *Dorot ha-Rishonim*, II, 183, who corrects רב אחי to read רב אחי, in four passages in the Jerusalem Talmud¹, not knowing that the former name אחי occurs in Zacuto's *Yohasin*, s. v., as well as in the Munich MS. of the Babylonian Talmud. As to the origin of the name, nothing can be said with certainty.

¹ Ratner, אהבה ציין, *Ma'aserot*, 122; a Genizah fragment of *Yer.*, *Kiddushin*, I, 61 c, and the Vat. MS. of *Ma'as.* read אחי and not אחי; יב"ה, 28, has אחא.

It may be connected with the Biblical names אחי, אחי, and אחיהאל, and no less with ישי, which is spelled also אישי, if it is derived from ישי, Aramaic אחי. It is true that the name ישי appears in Aramaicized form as אישי, or in its lengthened form, אישין¹. The explanation of אישי as an abbreviation of אשר is untenable. Comp. *Rivista Isr.*, V, 11.

The second point of interest in our Responsum is connected with the expression רבנן דסיומא. As the context shows, the Gaon meant by this the latest redactors of the Talmud, practically the same as Saboraim. In a Responsum by Sherira, found in Harkavy, 138 (also נמ"ז, 143), סיומא is used in the same sense, though it must be admitted that the Responsum as a whole is rather unclear². From other passages it appears that the ר' דסיומא were tutors, "coaches," agreeing with סיים, "to repeat," as used in *Baba Kama*, 117, and *Baba Batra*, 22 a. In modern *Yeshivot*, the corresponding office is performed by the חזר בחור.

35. An abstract of the thirty-fifth Responsum occurs in ה"פ, 185, and in full it is given by Rabbi Judah Albargeloni, in his ס' העתים⁴, 277. The Gaon's explanation is very attractive; it completely establishes the connexion between the two statements of the Talmud in *Megillah*, 32 a. The Responsum shows that the Gaon, like Rashi and the Tosafists, takes ערום as descriptive of תורה, and not, with Maimonides⁵, ס' חורה, or האוחז, as the case

¹ Comp. Harkavy, 365 and 417; אשכול, II, 37, רב דר אישי, who is identical with ר' ישי in Harkavy; and the name אחי, for אחיהאל, in *Erubin*, 12 a, end.

² The explanation given by Hazan, א"י הים, 108 a, is certainly wrong.

³ Comp. Halberstam in Kobak's *Jeschurun*, V, 136-40; and the Genizah fragment published by Cowley in the *J. Q. R.*, XVIII, 404. Halberstam is, however, mistaken in reading סיומי instead of קיומי, in *Responsa*, ed. Lyck, 56. The ב' קיומי are the ב' דרא קימא. As to the grammatical form, comp. above, p. 98, note 1.

⁴ Comp. Rabbinoicz, *Variae Lect.*, *Megillah*, end, where this Responsum was printed before the ס"ז was published.

⁵ Comp. בנין בנין in the Wilna edition of the יד, where attention is called to this view of Maimonides, and reference is made to Rabbi Manasseh Ilier. It is very strange that Schwarz, *Mishneh Thorah*, 83, note 3, does not mention the remark by the author of בנין בנין.

may be. The view of the former is corroborated by *Yer.*, *Shabbat*, XVI, 15 c, line 13 (from below), which assumes the prohibition not to touch the scroll unless it is covered.

36. Here, as well as in ה"פ, 190, this Responsum is incomplete. In our fragment, the sentence explaining סירוסין is missing, and in ה"פ that explaining סרונין.

37. The Gaon's explanation of אמתה differs from that of all other authorities. Comp. Rabbenu Hai, ש"ת, 204¹; 'Aruk, s. v.; Rashi, ad loc.; and *Tosafot*, on *Menahot*, 32 b, catchword הוא מורידן. The only authority that quotes Rab Amram's explanation is Rabbi Isaiah di Trani the Elder, in his המכריע.

38. In explaining the passage in *Shabbat*, 23 b, the Gaon quotes a סימן which does not occur in our text of the Talmud, and which I find myself able to interpret only partly: כבה נמי סלקה כנס.

39. This Responsum is nearly identical with Responsum 24, on fol. 62 b of our fragment. It proves that the tradition with regard to תרמרי is well authenticated, and finds corroboration in the Assyrian *naramdu*, meaning a certain kind of wood.

40. The fortieth Responsum is ascribed to Sar Shalom Gaon in ה"פ, 132, while in ש"ת, 233-4, the three Responsa last enumerated are found in somewhat modified form with Rabbenu Hai as the author.

41. The lenient view of the Gaon with regard to beer manufactured by Gentiles is rather extraordinary, opposing, as it does, the view accepted by all the codifiers.

43. The Gaon's explanation of ס' יוחסין is very interesting, especially his rationalistic view regarding לראש רמאעל לאעל.

44. The explanation of גפה as meaning the "height of power" is well worthy of consideration, notwithstanding

¹ This Responsum by Rabbenu Hai is quoted by many of the earlier authorities, comp. עשר, II, 46 c; אשכנזי, II, 40; and Meïri on *Megillah*, 16 b. Auerbach, the editor of the אשכנזי, tries in vain to explain his text, not knowing that the Responsum as given in ש"ת, 204, as well as in Meïri, is self-explanatory.

the fact that Rashi as well as the 'Aruk define it differently.

47. This Responsum is quoted by Ibn Gajat, ש"ש, I, 21, end.

50. In explaining the passage *Yoma*, 20 b, the Gaon quotes the first Mishnah of the fifth chapter of *Shekalim* in a reading different in many points from the printed text, and agreeing with the MSS. and with ed. Lowe. The student should note especially that the Gaon in his text did not have the identification of Pethahiah with Mordecai. It was put in between the lines by the copyist. *Mishnah*, ed. Lowe, agrees with the reading of the Gaon, and there can be no doubt that it is the correct reading. Also the name אריא is to be noted instead of ארוא, and comp. *Tosefta*, *Yebamot*, end, where the name אריה בן occurs.

51. The last Responsum throws new light on the Responsum in ג"ק, 110, found also in the Geonic Collection, ed. Lyck, 15. In the latter two, the reading הרירי must be adopted, instead of הרורי or חרורי, as the Geonic explanation is based on הר, mountain.

(Leaf 1, recto.)

עד דעקר ליה לחפין מרש' היחיד ומנח ליה ברש' הרבים וקא באעי
מיניה רב מרבי¹ הטעינו חבירו אוכלין ומשקין והוצ' לחון מהו:
כאיזד היה עומד ברשות היחיד ובא חבירו ונתן בירו
אוכל ומש' ויצא לחון חיב אולא· כיון דנפק ליה האי מוציא כשהו
טעון כעוקר חפין ממקמו דאמי וחיב או דילמא כיון דלא עקר
חפין הוא ממקמו כי דקתאני² פשט העני את ידו לפניו ונטל בעל
הבית מתוכה או שנתן לתוכה והוציא שניהם פטור אמל ה
חיב ואינו דומה לידו מאי טעמ' ידו בתר גופו גדירא³ וגופו מינר
II נר: בר פתחי בר דרבנני דכת' והפחות הראשנים: ואית
10 רבנן דגרסין בר פאתי והם בר דרבנני הו' דכת' מחין פתי⁴
III מואב: פתיא אוכמא טפיה כי דאמ' במומין אילו⁵ שחור אל ישא
שחורה מפני שיוצא מיהו⁶ טפיה ומאי קרי ליה פתיא אוכמא
שהיה קצר ושחור ויש לו שם אחיר קרויה דתנן⁷ אבן שבקרויא:
IV, V טרסקל⁸ טיריאנא ויש לו שם אחיר טיסקא: סטיו⁹ בין
15 העמודים הוא דקאמ' סטיו לפניו סטיו ועומד ברש' הרבים
וכברמלית הו דתניא¹⁰ אבל ים ובקעה האסטונית והכרמלית:
VI חיפפי¹¹ פליגי ר' אליעזר ורבנן בצירי רשות הרבים ר
רבנן אמרי כיון דלא רגילין רבים לסנויי אילא באמצע הדרך
ולא דחקין נפשיתון לסנויי עים הכתלים לא כרשות הרבים דאמו
20 ור' אליעזר אמ' לך כיון דזמנין דדחקין רבים ומהלכין עים הכתלים
הילכך כרשות הרבים דאמו וקאמר אומר¹² דאמ' ר' אליעזר צירי
רשות הרבים כרשות הרבים דאמו הני מילי היבא דליכא חיפופי

¹ *Shabbat*, 3 a.² *Shabbat*, *Mishnah*, I, 1; *Gemara*, *ibid.*, 2 a.³ נרירא.⁴ Read הן.⁵ פתהי.⁶ *Bekorot*, 45 b.⁷ Read מיהן or מיהן.⁸ *Shabbat*, *Mishnah*, XVII, 6; *Gemara*, *ibid.*, 125 a; our texts have שבקרויא MS. M. שבקרויא, but in *Yerushalmi*.⁹ *Shabbat*, 5 a.¹⁰ *Ibid.*, 5 b.¹¹ *Pesahim*, 13 b; our texts read מסחי.¹² *Shabbat*, 6 a.¹³ *Shabbat*, 6 a; our texts read יעקב בן יעקב, but the MSS. agree with the reading of this fragment; comp. Rabinovitch, *ad loc.*¹⁴ Read אומר; comp., however, Anan's סה"מ, 119, where אומר = אמר.

(Leaf 1, verso.)

ומה הן חיפופי¹ אילא קורת² או אבנים שקובעין בכותל הסמוך לרשות
 הרבים שמוציאין ראשיהן לרשות הרבים שלא יזיקו גמלים
 ושורים ובני אדם את הכותל שחופפין בו ומשירין ממנו צרורות
 והינו דקאמרין³ אומר⁴ דאמ' ר' אליעזר היכא דליכא חיפופי —
 5 היכא דאיכא חיפופי שאין יכולין בנזי אדם ולא בהמה להלך ב
 VII בצידו מי אמר' דכרשות הרבים דאמז: כ. . .⁴ ופלטיה
 VIII שוק עצמו מקום שמצוין רבים: מגלת סתרים מגילה שיש
 בה הלכות פסוקות בעין ספר הלכות שאינו כתלמיד⁵ שמצוי
 IX אצל כל אדם לפיכך ניקרא מגילת סתרים: בין העמודים⁶
 X זהו סטיו שאמרנו: בית שאין בתוכו עשרה וקיריו משלימו
 II ל' כך פרושו רשות הרבים אינה למעלה אילא עד י' טפחים מ'
 טפחים ולמעלה רש' היחיד דקאמ' רשות היחיד עולה עד לרקיע
 וזה בית שאין בו חלל י' טפח' וקיריו משלימו ל' ופותח לרשות
 הרבים בתוכו אסור לטלטל שכיון שאין בו י' טפחים חלל
 15 למעלה אין נעשה רשות היחיד ואסור לטלטל בתוכו דהוה ל'
 ליה כרשות הרבים: על גנו מותר לטלטל בכול⁷ דכיון דגבוה י'
 XI טפחים הוה ליה רש' היחיד: ושש' לפרש לכם אמ' אביי
 זרק כורת לרשות הרבים⁸ היכן קאמ' אמ' אביי זרק כורת
 והי חלתא והיא שלקנים אם גבוהה י' טפחים למעלה ורחבה
 20 ו' טפח' וזרקה לרשות הרבים פטור מאי טעמ' דכי מיחבי
 זורק מרש' היחיד לרשות הרבים הני מילי זורק חיפץ זילים⁹
 קופה או כיוצא בהן אבל כורת זו כיון דגבוהה י' טפחים ורחבה

¹ *Shabbat*, 6 a.² אילא קורת =³ Comp. n. 14, on previous page.⁴ Read סרשיא.⁵ Read כתלמיד.⁶ *Shabbat*, 7 a.⁷ = בכלו.⁸ *Shabbat*, 8 a.⁹ Superlinear vocalisation.

(Leaf 2, recto.)

- xii שביבת כלים עקירא וליתה דקאמ¹ והשתה דאמ רב הושיע
אמ' רב אסי מאן תנא שביבת כלים בית שמאי היא דמתיר
להשכיר והאי דאיצטריך למימר בית שמאי לאפוקה מן
xiii הילכתא: עססיות ממיני קטנ' שגדולין בארין ישראל
5 ומבשלין אתהן והם רגילין בהן כמה ששנו חכמים לא
תמלא אשה קדירה עססית ותורמסין אבל בארצינו
xiv אין מצויין כל עיקר: ולתן ישראל כלים לצבע ערב
שבת עם חשיכה מותר שהלכה כבית הלל דתנא² בית
שמאי אומ' אין נותנים עורות לעבדן ולא כלים לכובס
10 נוכרי אילא כרי שיעשו מבעוד יום³ ובית הלל
מתירין וכיון דאמ' רבן שמ' בן גמל' נוהגין היו בית אבה
שהיו נותנין כלי שלהן⁴ לכובס נוכרי ג' ימים קודם
לשבת הוה ליה ר' שמ' בן גמל' כבית שמאי ובית שמאי
xv במקום בית הלל אינה משנה: כראכי דזוי⁵ מחצלות
15 גדולות ארוכות שטוענין אותן בספינות ממקום
למקום לסחורה וספינות בלשון ארמית זוי קורין
אותן וקאמ' כיון דברכי דזוי הו כמקצה דאמו ונעשו
xvi כתורי דרידיא⁶ וכתמרי דעיסקא: חותלות⁷ תוהלי
שמן וכך⁸ פירשנו להם וכן פרפיסא ומה מלאכתן
xvii זאזא ענף של אילנות כגון רימון ופריש ודורמסקונין
21 והפרסקין וכל כיוצא בהן בין אילן סרק בין עושה
xviii פרי ושמן נותא: כולך ונושרקא ומטכסא וסירקין⁹

¹ *Shabbat*, 18a. ² *Shabbat*, *Mishnah*, I, 8, 9; *Gemara*, *ibid.*, 17 b-18 a.³ Our texts and MSS. read ביה הלל.⁴ Editions: כלי לבן; MSS.: כלי לבן שלהן; comp. *Rabbinovicz*, ad loc.⁵ *Shabbat*, 19 b; comp. introductory note.⁶ Read דרידיא.⁷ *Shabbat*, 20 a and 20 b.⁸ (?) וכך; comp. introductory note.⁹ *Shabbat*, 20 b; our texts and MSS. read נושרקא.

(Leaf 2, verso.)

- xix ושיריאן הללו כלן שירא פרינדא הן: אהונא¹ כבר מפרש
מאן באעי אהונא ואשתכח ארבתא² וארבתא שיני לערבה
שללולב הוא כי דקא אמרינן³ צפצפה ארבה ארבה צפצפה
מאי נפקא מינה ללולב וכבר נתנו חכמים סימניה שלארבתא
5 שהוא אהונא כי דקא אמרינן⁴ קנה שלה לבן עלה שלה עגול
xx ופיה דומה למגל: שברא בלשון ערבי שמו חרמל⁵ ומיני ז
זרעים הוא ואין נאכל וזרעו מין סימנין הוא וחם הוא ביותר
xxi ושותין אתו למי שיש בו צינה: אכמתי דחריצי ואכמתא
דארבי פרישנן להון שנונתאי דחריצי ודמבואתא והיא
xxii ירוקא שעל פני המים ושמה בלשון ערבי זמא: משחא
ii דקוא⁶ כבר חלוקין בו שמאי אומ' עוף אחד יש בכרכי הים
וקזה שמו⁷ ורב יצחק בריה דרב יהודה אמר שמן שלגרעיני
צמר גפנים⁸ והדא קשיאתא דמרגופנא⁹ ריש לקיש אמ'
xxiii קקיון דיונה ומפרש בבמה מדליקין: ולצלוליבא דאמי
15 צלוליבא אילן אחד יש במקומנו ואילן סרק הוא ועושה
נרעינין ועושיין מהן שמן ומין סמנין הוא וכל מי שיש בו צינה
הרבה שותה ממנו ושמו בלשון ערבי כורווע¹⁰ ושמו קורין
xxiv אתו דוהן כורווע¹¹: תרמדאיי יש עצים כן¹² ושמן תרמדוי
ומביאין עניים מיהן ומסיקין בהן ועולין מאליהן ואין להן
20 דמים וכשאיברין ועריסין פונים ממלאכתן לערבית עניים
שבהן כיון ששוהין בשדה במלאכתן שיעור שעה או חצי
שעה כל אחד מביא חבילה אחת על כתיפו מאותן תרמדוי

¹ *Shabbat*, 20 b; our texts and MSS. read אהוינא or אהונא.² Comp. introductory note.³ *Shabbat*, 36 a.⁴ *Sukkah*, 34 a.⁵ *חרמל*.⁶ *Shabbat*, 21 a.⁷ Our texts read שמואל שאלתינהו לכל נחיתי ימא ואמרו לי עוף אחד יש בכרכי שמו
שמואל שאלתינהו לכל נחיתי ימא ואמרו לי עוף אחד יש בכרכי שמו, but the MSS. and the old authorities agree with the reading
of our fragment, except that they read וקק instead of וקק. שמיא of our
fragment stands for שמיאל.⁸ Our texts and MSS. read משחא דקוא.⁹ דערמר גופנא =¹⁰ *خروج*.¹¹ *دهن الخروج*.¹² כאן =

(Leaf 3, recto.)

xxv להיותחמם בה וקאמ' ¹ מי פסקא רגלא דתדמראי: כשף ² זהו
 שרף שמעולה לדיו מכל דסרפין ³ ושמו צמג ⁴ ערבי ובארמית
 xxvi קומא: ושש' מהו המפטיר בנביא במנחה בשבת ⁵:
 בדורות ראש' כשהיו קורן במנחה בשבת היו מפטירין
 5 בישעה נביא וכולן בנחמות שבישעיה ולא היו מוסיפין על
 פסוקין וגורו פרסיים שמדא שלא להפטיר וביון שסילקו
 xxvii סילקוהו: ושאל' מהו צרי ⁶ ומאי שהו עף ⁷ ופרישנן להון
 כדבמה מדליקין ופיטום הקטרת וגמליהם נשאים נמי ⁸.
 xxviii תלא אילן ⁹ בירה קטנה היא מן חיות וכמות ¹⁰ חתול גדול ומרוקם
 10 הוא ויש בו גונים הרבה וטמא ושמענו שמצוי באיספמאי
 שתופסין בו שפנים ובלשון ארמי שיסקא ובערביא זבוב ¹¹:
 xxix תחש או ¹² איפשר לפרשו דקאמ' בבמה מדליקין לפי
 xxx שעה נידרמן לו למשה וניגנן ¹³: חוץ מן המלל ¹⁴: קאמ' מטלות ¹⁵
 שאין הווה אלא ג' אצבעות על ג' אצבעות כיון דחזיא לעניים
 15 בעולם מקבלת טמאה ודוקא דהויא ג' על ג' אריג חוץ
 מן המלל מלל זהו שיויר שמששיר אוריג בתחילת בנר
 ובסוף בנר שיעור ב' ג' אצבעות והוא ענף של בנר כיון
 ששתי לבדו הו ואין. בו ערב אין מצטרף לאריג ושם אתו
 xxxi ענף מלל ובלשון ערבי הודב ¹⁶: נפישין קטילי קדר ¹⁷:
 20 קאמרין ג' הדרוקונין הן שלעבירה ושלרעב ושלכשפים
 דסבירא לן דלא האוי הדרוקין אילא מג' דברים אילו:
 וראבא לא הוה חייש ולא הוה שכיח ביה ג' דברים אילו ואפילו

¹ *Shabbat*, 21 b; our texts and MSS. read הרמוראי. Comp. note 2, p. 343.² *Shabbat*, 23 a; our texts read קשף, but comp. Rabinovicz, ad loc.³ Read דסרפין. ⁴ صغ عرבי. ⁵ *Shabbat*, 24 a. ⁶ Ibid., 26 a.⁷ Read קשף ומהו.⁸ Comp. Onkelos on Gen. xliii. 10.⁹ *Shabbat*, 28 a.¹⁰ Read וכדמה.¹¹ الزنب.¹² Read אי.¹³ *Shabbat*, 28 b.¹⁴ Ibid., 29 a.¹⁵ Comp. note 2, p. 330, below.¹⁶ هدب.¹⁷ *Shabbat*, 33 a.

(Leaf 3, verso.)

הבין חש ביה אילא היה רגיל שמשחה את נקביו וזה שחש
 בהדרוקין שהיה משהה את נקביו: ומקשינן מפני מה
 היה עושה בעצמו בין ומשהה את נקביו והאיהו¹ דאמ' נ
 נפישין קטילי קדר דקמלין נפשיהון בניבוליא דרעי דילתון
 5 שאין מוציאין אותו בזמנו: ומנ' לן דאמר רבא הבין דאמ' רבא
 דם רבה שחין רבה שכבת זרע רבה צרעת רבה צואה רבה
 הדרוקין רבה מי רגלים רבין ירקון רבה² וקא קרי ליה לצואה
 קדר וזהו פירושו שלקטילי קדר: תרומסין תרומה³ תרומסין
 בארץ יש' ניזרעין ומרים הן הרבי⁴ כי דאמ' אפילו בתורמיסא
 10 ששולקין אתו ד' פעמים ביום ואוכלין אותו בקינוח סעודה⁵:
 xxxiii מאי וסימניך כותאי⁶ סימן לעינין בין השמשות ראה⁷
 חזייה לאביי דקא ראוי למזרח לידע אם הגיע בין השמשות
 אמל מי סברת פני מזרח ממש פנים המאדימין וזהו מערב
 וסימנך כותא: כותא שהיא פתוחה ברוח מזרח זיוה נופל
 15 לרוח מערב וכין ממערב למזרח אף כיון שמגיע בין השמשות
 ומגיע שקיעת החמה במערב מאדימין פני מזרח כמות חלון בבית:
 xxxiv כברה זה כלי שכוברין בו את החיטין וכי דאמ'⁸ אין כוברין
 את התבן בכברה ושמו סרדא ואמרינן⁹ עשותה¹⁰ ישראל למצרים
 כנצולה¹¹ זו שאין בה דנן וקאמ' ר' היה הרוצה לראות בירה¹²
 20 שלמצרים יעלה לראש הכרמל וכ' ולמה מדמה בירה שלמרים
 xxxv לכברה שכיון שענול הוא דומה לפי הבאר: בשר טרופ¹³
 לעינין מצטמק ויפה לו אסור קאמ' וקא חשיב כל המצטמק:

¹ וזהו איהו.² אבר רבה בר ר"ה א"ר קשינא אמר ר"ל *Bekorot*, 44 b; our texts read ר"ל.³ הרבה = ⁴ הורמסי הרומה. *Shabbat*, 34 a; our texts and MSS. have הרומה.⁵ *Bezah*, 25 b; as to the reading, comp. Rabinovitch, *Berakot*, 38 b.⁶ *Shabbat*, 35 a.⁷ Our texts and MSS. have רבא.⁸ *Shabbat*, *Mishnah*, XX, 3; *Gemara*, *ibid.*, 140 a.⁹ *Pesahim*, 119 a.¹⁰ Read עשה or עשה.¹¹ Our texts have כמצורה.¹² בארה =¹³ *Shabbat*, 38 a.

(Leaf 4, recto.)

xxxvi אתיין במנורה וקא אמ' ¹ ור' יוחנן אמ' אנו אין לנו אילא בנר כר'
 שמעון אבל מנורה בין נטלת בידו אחת בין בשתי ידים אסור
 לטלטלה וטעמה מאי דאסור לטלט' רבה ורב יוסף דאמרי תרויה ²
 הואיל ואדם קוביע לה מקום: אמל' אביי וטעמ' דמילתא דאסור
 5 לטלטל לגר משום דאדם קובע לה מקום הרי כילת חתנים
 דאדם קובע לה מקום ואמ' שמואל משום ר' הייה כיל' ³ חתנים מותר
 לנטותה ומותר לפרקה ומתריצין אילא אמ' רחבה ⁴ טעמ' דגר
 דאסור לטלטלו לא משום דאדם קובע לה מקום דקשיא כיל'
 xxxvii חתנים אילא במנורה שלחליות עסיקין: וקרטין ובגדי
 10 עניים לעניים הכין פירושה ⁵: כי היתר רבי לטלטל מחתה
 באפרה דוקא דאית בה במחתה קרטין שיורי בסמים
 שלא שלטה בהן אור: וקא מקשי אביי וקרטין בי רבי מי חשיבי
 למישראל טלטולי מחתה משום קרטין: וכי תימ' חזו הני קרטין
 לעניים: ומי אמרינן הכין והתניא בגדי עניים לעניים ובגדי
 15 עשירים לעשירים אבל בגדי עניים לעשירים לא: לעינן
 טמאה קאמרינן בגד שיש בו ג' טפחים על ג' טפח' חזי לעש'
 xxxviii ומיקרי בגדי עשירים: מטלות ⁶ שאין בה אילא ג' אצבעות על ג'
 אצבעות אין ראוייה אילא לעניים ומיקרי בגדי עניים ⁷: וקאמרינן
 אבל בגדי עניים והן שלעשירים לא מקבלי טמאה: הכא נמי
 20 הני קרטין אף על גב דחזוי לעניים לגבי עשירים לא מטלטלין:
 xxxix מלבנות המטה מלבין שלמטה ד' עצים הן ב' לאורך
 המטה וב' לרוחב המטה כ. . . . בסוכה ⁸ בארוכה ושתי ברעים

¹ *Shabbat*, 45 b.² חרודו =³ כילת Read.⁴ Our texts have אביי. MS. Oxford agrees, however, with the reading of our fragment.⁵ *Shabbat*, 47 a.⁶ Comp. note 2, p. 330, below.⁷ עניים =⁸ כדאמרינן בסוכה? comp. *Sukkah*, 10 b-11 a.

(Leaf 4, verso.)

קצרה וב' כרעים¹ ואף על פי ששנים ארוכים ושנים קצרים כיון
 XL שר' הן קורא אותן מלבנות: לחים. . שלים קובס²: ציפי
 XLI צמר³ צמר מנופס כנון כרוכי דמרנופנא ודמריי⁴ דעברן נשי
 XLII למישד במרדני⁵: מתירין בית הצור⁶ בשבת: הנותן בגדי
 5 חרש לכובס לכבסו ובית צואר שלו פתוח ולא תפור ולא מהדר
 ליה גרובאן⁷ וחייש דילא סתר ביצוריה⁸ מביא חוט משיחה
 וכורך עליו ושוללו וכיון שאותו חוט אינו תפור בחלוק מותר
 לטלו בשבת להתיר בית הצור אבל לא פותחין בית הצואר
 XLIII בשבת: הפתיק⁹: בעל הבית שיש לו אוצר שלגזי צמר
 10 העשוי לסחורה כיון שאין מוכנין להטמין בהן אם טמן בהן אין
 XLIV, XLV מטלטלין אותן: הריות¹⁰ הרואתא דיקלא בפוקרין¹¹ מין אחד
 ממניי שלציפה ממניי דכדוכי¹² דמצבתן נשים למישד: מיהא
 מתוקן וסרוק הוא דתניא יוצאין בפורקין ובציפה: ואין
 מניחין על מכה אילא צמר רך ומשובח וסרוק שלא יתקשה
 XLVI על המכה: גרתקין סהלא¹³ דקינאיי דסקלין ליה לכספא
 16 כד נפיק מן כורא לפיכך תניא חוץ מכלי כסף בגרתקין דהוה ליה
 XLVII, XLVIII מעשה אומן: עפר לבינתא עפרורתאי דקינדרו¹⁴: כוספאדיסמין¹⁵
 XLIX מין גלופקין¹⁶ קטיפתא סליקוסתא איסורתא דנרקיס
 דעברין טינא ורצין לה בגוה דלא יבשא וכמשא אורצה¹⁷
 20 מן איתמל ושלפה ודצה דאמי כמאן דמחתן בכוזא ובקולא
 דמיא ושרי ואולא הויא לה כי מחוברת ואסיר למעיקרה
 L בשבת מן ההו טינא: מוטפת וסרבטין¹⁸ הן הן אפויני¹⁹ כי

¹ קצרים וב' כרעים ארוכים² Reading doubtful; it is probably to be read שלים קובס comp. Rabinovicz, ad loc., and 'Aruk, s.v. לח.³ Shabbat, 48 a. ⁴ דמר נופנא ודמר עיי = comp. introductory note.⁵ מירון = Arab. مِرْدَن. ⁶ הצואר =⁷ Comp. p. 301, above. ⁸ בי צואריה = ⁹ Shabbat, 50 a.¹⁰ Our texts have חריות.¹¹ This is the correct form; comp. Rabinovicz, ad loc.¹² Read סקלא, "polish." ¹³ Read דיסמין.¹⁴ = Arab. كندر, Heb. גִּבְוָה. ¹⁵ Read דיסמין.¹⁶ א' דצה Read. ¹⁷ Comp. introductory note. ¹⁸ גלופקין, גלוקרין.¹⁸ Shabbat, Mishnah, VI, 1; Gemara, ibid., 57 a.¹⁹ 'Aruk in MS. Oxf. אפויני, our texts and MS. M. אפויני; comp. Rabinovicz, ad loc.

(Leaf 5, recto.)

והי רצוי אחיו כיון דאודי ראובן לאחיה¹ אירצו לאשר² :
 ויתרוצצו הבנים בקר היתירו³ צווי יעקב הודה בציוי בוראו וכפר
 בציוי עב' זרה עשו איפכה ש" יוצרי מבטן לע' לו לשו' יע' אליו⁴ :
 עשו איש יודע ציד שידע לצוד נפשות לעב' זרה ולרחקן מתחת
 5 כנפי שכינה כנמרד שנ' בו נבור ציד לפני לוי⁵ ויתרצצו כיון דמטא
 צערא עלה הוה משילא לנשי איכא דמטייה הכין אמרו לה שמענו
 כנמרד : אם כן למה אם רשע הו' למה לי ותלך לדרוש⁶ :
 איש וביתו כיון שביקש יעקב לידר למצ' מיד הישיא כל בני בניו
 שלא יתנו דעתן על בנות מצרים שהן פרוצ' ושטופות בזימה⁷ :
 10 אלה תולדות תרח תרח ב' פעמים למה הבטיחו שבן העולם הבא הוא⁸ :
 אתיאן באדר דשנת קס" כד איתני הגזל עצים ובא לו
 כהן⁹ : עמרם בר ששנא ראש מתיבתא דמתא
 מחסיא לרבנ' מאיר בריה דרבנא יוסף¹⁰ יקר ונכבד עלינו ועל
 שלום רב ורחמנות מן השמים יהיה עליך ועל זרעך ועל כל
 15 ישיבה כלה : שא שלום ממנו ומן מדרב¹¹ צמח אב בית דין ומן
 אלופים ומן חכמי ישיבה ובני ישיבה כולם שכולנו שואלים בשלומך
 ובשלום חכמ' ותלמ' ושאר אחינו הרדין שם ומקוים ומחכים
 לשמוע שלומכם : וכשהגיעו לפנינו שאלות ששאלת ממנו
 19 ששנו ושמחנו בהם הרבי¹² ונתננו הודאה ושבח לפני המקום
 שאף על פי שגרמו עונות¹³ וכו'. ולעינין שאלות ששאלת
 1 ציונו ופירשו לך כמשהראונו¹⁴ מן השמים : הא
 דאמור רבנן¹⁵ בששים נבללין בסא אין נבללין כך פירושן לעינין
 בלאחרבו¹⁶
 מתנרב מנחות אמרו חכמים דתנן¹⁷ מתנרב אדם מנחה ס' עשרונ'

¹ Read לאחיה or לאחיו.² Sifre, Deut., 355.³ Superlinear vocalization.⁴ Comp. *Genesis Rabba*, LXIII, 6.⁵ Comp. *ibid.*, LXIII, 10 and XXXVII, 3.⁶ ?⁷ *Pesikta Zuttarti* on Exod. i. 1.⁸ Comp. *Genesis Rabba*, XXXVIII, 12.⁹ *Baba Kama*, IX; *Yoma*, VII, 1.¹⁰ He is mentioned as a correspondent of Rab Amram in Rabbi Meir of Rothenburg's Responsa, no. 40, ed. Prague.¹¹ Read מר רב.¹² הרבה =¹³ Comp. Harkavy, 117, line 2.¹⁴ כמה שהראונו =¹⁵ *Menaḥot*, 103 b.¹⁶ ?¹⁷ *Menaḥot*, *Mishnah*, XII, 4; *Gemara*, *ibid.*, 103 b.

חכמים
 ותלמידים
 ואחינו
 ישראל
 השרוים
 שם

(Leaf 5, verso.)

ואף על פי שכתוב בה בלולה בשמן וצריך לבוללה
 ואין צריך לטרוח ולהביא בב' כלים אלא עד ס' מביאה בכלי יפה ופה
 אחד ואם נתנדב ואמר סא' מביא ס' בכלי א' ועשרון אחד אף על פי כן
 בכלי אחד: ומפני מה עד ס' מביא בכלי אחד סא' צריך להביא עד ס'
 בשני כלים שכל מנחה¹ לבוללה בשמן חוץ ממנחת חוטא
 5 ומנחת שוטה ושתי הלחם ולחם הפנים דתנן² יש טעונות
 שמן ולבונה שמן ולא לבונה לבונה ולא שמן לא שמן ולא לב'
 וסופה לחם הפנים טעון לבונה ואין טעון שמן שתי הלחם ומנחת
 קנאות ומנח' חוט'³ לא שמן ולא לבונה ושערו חכמ' עד ס' עש' נבללין
 סא' אין נבללין יפה ואמרו חכמ'⁴ שאל שאילא לעילא מר' יהודה
 10 בר ר' אלעאי⁵ מנין לאומר הרי עלי סא' עש' שמביא ס' בכלי אחד
 ואחד בכלי אחד: ולמה אחז ס' ולא נ' ולא ק' פתח ר' יהודה בר ר' אלעאי
 ראש המדברים בכל מקום ואמר שכן מצינו ציבור מביא ב
 ביום טוב הראשון שלחנ' שחל להיות בשבת סא' עש'⁶ דיו ליחיד
 שיפחות מן הציבור אחד ומנין לציבור שמביא ביום טוב
 15 שלראש' שלחנ' שחל להיות בשבת סא' שנ' בו והקרבתם עלה ליי פ'ב'ב'ש'ע'
 וא' ש' כב' ש'א'ע'⁷ תמימים ומנחתם כול' כל בקר נ' עשרונות וכל איל ב'
 עשר' וכל כבש עשר' א' שנ' ושלשה ע'ס'מ'ב'ב' לה' וש' עש' סלת מנ'
 בל' ב' לא האחד וע' עש'⁸ לכבש האחד נמצאו לינ' פרים לט' עשר'
 ולב' אלים ד' עש' וליד' כבשים יד' עש' הרי כן נז' וב' עשר' שלמוספי
 20 שבת שנ' וביום השבת ש' כ' ב' ש' תמי' וש' עש' הרי נז' וב' עשרנים
 שלשני תמידין של שחר ושלבין הערבים הרינן סא' אמר לו
 ר' שמ' והלא אילו פרים ואילים ואילו כבשים אילו בלילתן עבה

¹ Read לבולה.² *Menaḥot, Mishnah, V, 3; Gemara, ibid., 59 a.*³ Our texts and MSS. have the reverse order ומנחת חוטא קנאות.⁴ *Menaḥot, 103 b.*⁵ Editions: שאלו שאילה למעלה; MS. M.: שאל שאילה למעלה מ"ר יהודה בר אלעאי; מ"ר יהודה ב"ר אלעאי.⁶ = עשרונים, neither in the editions nor in the MSS.⁷ פרים בני בקר שלשה עשר ואילים שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימים = the Masoretic text has אילים and not אלים.⁸ ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאל האחד ועשן עשרון.

(Leaf 6, recto.)

ואילו בלילתן רכה אילו בשחרית ואילו¹ בין הערבים אין נבללין מזה
 על זה אמר² לו אמר אתה אמר לו הרי הו' אומ' וכל מנחה בלולה
 בש' וחרבה³ אמרה תורה הביא מנחה שיכולה ליבלל בשמן
 אמר לו כשהן ס' נבללין סא' אין נבללין אמר לו הין וכל מידות⁴
 חכמ' בן ואין להוסיף עליהן וכין מצינו כיוצא בזה⁵ במ' סאה מ
 מקוה הו' טובל מ' חסר קורטב אין יכול לטבול: כבצה מטמא
 טמאת אוכלין כבצה חסיר שמשום אין מטמא טמאת א
 אוכ' ג' על ג' מטמא מדרס ג' על ג' חסיר נימה אחת אין מטמא
 וששאל' תוספתא מהו לסמוך עליהן: מדרס II
 לא דבר קצוב הוא⁶ ולא מסוים⁷ הוא מפני שתוספתא ותורת
 כהנים וסיפרי שמן⁸ בתלמוד בראיתא יש מהן שהן הלכה
 ויש מהן שאין הלכה כאיזד כל בראיתא שאין חלוקין עליה
 בתלמוד רבנן אמורי הלכה כמותה כנון⁹ היה עומד אדם
 בשדה ערום ערום¹⁰ הרי זה מתכסה עצמו בתבן ובקש ובכל
 דבר וקורא קרית שמע אבל לא יתפלל עד שיכסה את לבו
 זו בודאי הלכה היא שאין חלוקין עליה בתלמוד ולא עוד אלא
 שיש לה סיוע מן התלמוד¹¹ אמ' רב תחליפא בר אבימי אמ' שמואל
 הישן בכילה ערום מוצא ראשו חוץ לכילה וקורא קרית שמע
 ואוקימנא בכילה שאין גבוהה י' טפחים משום דמותבינן ת
 תיובתא הישן בכילה ערום לא יוצא ראשו חוץ לכילה ויקר' קר'
 שמע ומפרק' הא דתניא לא יוצ' ראשו בכילה דגביהא י' טפח' דהויא
 לה דומיא דבית ודיקא נמי דקתאני סופה הלכה זו דומה לעומד

¹ Editions and MSS. אלו בלילתן ואלו שחרית.² This is the correct reading, and not אמר, as the editions have it; comp. Rabinovitch, ad loc.³ Editions, כבר אמרה, but MS. M. agrees with the reading of our fragment.⁴ Editions and MSS. read מרה⁵ From *מין* till *בין* not in the editions or MSS., and these words are probably by the Gaon.⁶ Comp. introductory note.⁷ in the British Museum MS. of the סרר ה"א is either a misreading or a misunderstanding.⁸ Read ששן; Filipowski, ששני, probably a misprint.⁹ *Tosefta, Berakot*, II, 15. The quotation is not a literal one.¹⁰ Dittography.¹¹ *Sukkah*, 10 b.

(Leaf 6, verso.)

בבית ערום שלא יוצ' ראשו בחלון ויקרא קרית שמע דהתם ודאי
 לא מכסי נופא כלל או האכילה¹ פחותה מי' טפחים כמאן
 דכריך ומכסי בה דאמי ושרי ליה למיקרא. וכל שכן בשדה
 דכיון דלא איכא² בנדים יתכסה בתבן וקש ובכל כיוצא בהן
 5 ויקרא ואל יבטל³ מתפלה: וכל בראיתא דפליגין עלה בתלמוד
 לית הילכתא כותה דהמת⁴ דדיקא מבראי' ומצא' בכמה מקומות
 דלית הילכ' כואתה זמנין אמרינן מתנ' יחידא היא וזמנין אמרינן
 מתנ' מני בית שמאי היא: וזמנין אמרינן מתנ' מני ר' עקיבא היא⁵ והני
 כולהין לאפוקינן מן הילכ': כגון⁶ העושה ציצית לעצמו אומר ש
 10 שהחינו דלאו הילכ' היא דלא אמרינן שהחינו אלא על מאי דאתי
 מזמן לזמן דאמ' רבה כי הוין בירב הונא אמר' מהו לומר זמן בראש
 שנה ויום הכפ' כיון דמוזמן לזמן קא אתו אמר' או דילמ' וכו' בבבלי⁷
 וכי נמי קאמ' בסופה אתא לקמי רב יהודה אמר' אנא אפילו על
 קרא חדתא נמי אמנא זמן דקרא נמי מן שתא לשתא דאתי אל
 15 אלמא על כל דאתי מוזמן לזמן הוא דאמ' שהחינו: וציצית
 לא קביע לה זמן הילכך לא מברכינן שהחינו על ציצית:
 וכל מקום שחולקין בתוספתא או בסיפרא או בסיפרי
 וסתימ' מתנ' בחד מנהון הלכה כמאן דסתימ' מתנ' כותיה
 וכל מילתא דבמתניתין פליגי בה וסתמ' בבראיתא לית
 20 הילכ' כההי' בראיתא דאמ' ⁸ מיסתמך ואזיל ר' אבהו אכתפא
 דר' נחום שמ' וכולה בהחליין: הילכך ליכא מילתא פסיקתא
 בתוספ' וסיפ' וסיפ'⁹ וכי תימ' איכא סוכה ולולב דקאמ' העושה

¹ הכילה.² דליכא.³ Read *metbēl* מכלכות שמים; Azulai, which is a better reading, as we deal here with שמע קריאה שמים = קבלה על מלכות שמים, and not with הפלה.⁴ דהא מתניהן.⁵ *Megillah*, 2 a; *Bekorot*, 30 a.⁶ *Tosefta*, *Berakot*, VII, 10. MS. E. and editions read שהגיענו, but MS. W. agrees with our fragment.⁷ *Erubin*, 40 b, chapter מציבין.⁸ *Yebamot*, 42 b.⁹ יציב שהם Comp. Rabbeu Tam's *Piyut* סיפרי וסיפרי = *Yebamot*, 42 b. where the same division of Tannaitic sources is given, including the *Mekilta* in ספרי.

(Leaf 7, recto.)

סוכה לעצמו אמר שהחינו וכך והעושה לולב לעצמו אמר שהחינו¹
 וציצית נמי כיון דמצוה היא לידמיה לסוכה ולולב לא ראמי סוכה ולולב
 קביע להון זמן ציצית לא קביע לה זמן : וקאמ' טלוט² כל זמן שמתכנסה
 בה מברך עליה ואפילו כמה פעמים ביום וכך הלכה דקאמ'³ רב יהודה
 5 רמי תכילתא לפריזומא דאינשי ביתיה ומברך כל צפרא להתעטף
 בציצית ומקשיין מדקא ראמי ציצית לאשתו אלמא קסבר
 מצות עשה שלא הזמן גרמא הוא ונשים חיבות : והכי⁴ אמאי
 מברך כרבי⁵ דתניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן
 דברי רבי : והכי⁶ כל שעתא ניברין ומפרקין אין הכי נמי דכל
 10 אימת דמיכסי איניש גלימיה מחיב לברוכי : ורב יהודה
 האיי דלא מברך אילא כל צפרא שאני רב יהודה דאיניש צ
 צניעא הוא ולא שארי ליה לגלימיה מיניה כוליה דיומא אבל
 בל-אימת דשארי איניש גלימיה והדר מבסי ליה צריך לברוכי
 III להתעטף בציצית : וששאל' מהו הפוחת לא יפחות מו' ו
 15 והמוסיף לא יוסיף על יג'⁶ בשהיה תכלת ביד יש' כך היו מטילין
 לאותו שליש גדיל חוליה אחת שלציצית לבנה וחוליה אחת שלתכלת
 וכמה שעורה כי דקאמ' אמ' רב חונא בר יהודה אמ' רב ששת
 אמ' רב ירמיה בר אבה אמר רב תכלת שכרך רובה כשירה
 ואפילו לא כרך בה אילא כוליה אחת כשירה וכמה שיעור
 20 חוליה תניא רבי אומ' כדי שיכרוך וישנה וישלש והני חליות
 דקאמ' תאנא הפוחת לא יפחות משבע חליות⁷ והמוסיף לא
 יוסיף על יג' חליות⁷ וכ' וכאיצד סודרן כשהו מתחיל מתחיל

¹ *Tosefta, Berakot, VII, 9, 10* ; *Talmud, Sukkah, 46 a.*² מליה ? but the spelling with ו is consistent in our fragment.³ *Menahot, 43 a.*⁴ והכא =⁵ *Menahot, ibid.*⁶ *Ibid., 39 a.*⁷ Not in our texts, nor in the MSS., and was perhaps added by the Gaon.

(Leaf 7, verso.)

בלבן ובשהו מסיים מסיים בלבן וכך היה גודיל לאחר קשר התחתון
 חוליה אחת שללבן ועליה שלתכלת וחוליה שללבן ועליה
 חוליה שלתכלת ועליה חוליה שללבן ועליה שלתכלת ועליה
 שללבן וקושר קשר העליון וזה הוא לא יפחות משבע ואם
 iv רצה להוסיף עד י' מוסיף בסדר הזה: עשאה מן ה
 6 הקוצין ומן הנימין ומן הגרדין¹ ומן הסיסין פסולה²: מן הקוצים
 מקום שרובץ צאן בין האטרין בין ההגין בין ההימא בין
 הדרדרין נוטלין קוצין מראש צמר שלרחלים וכבשים ואין
 נידבק בקוצין אלא רע שבצמר ונימין שבצמר אם ליקט
 io אדם מיאותן קוצין ועשה ציצית פסולה וכן מן הנימין
 שבנזוי צמר ועשה מהן ציצית ולא עירב בהן צמר עצמו פסולה
 מן הגרדין¹ כגון אוריג שארג בגד שלצמר אותו חוטין שנותרו
 מן השתי לאחר שניחתך בגד אסור לעשותן ציצית: נימין
 שיש בצמר אסור לעשותן לברן ציצית סיסין פקיעיות שלשתי
 15 ושלערב חלוקין רב ושמואל רב אמ' בשירה ושמואל אמ'
 פסולה דבנן³ טויה לשמה והלכה כשמואל ואף על גב דהלכ'
 כרב באיסורי בהא הילכ' כשמ' דמיסתבר טעמיה דאמ' כנן⁴
 טויה לשמה: והויינן בטעמ' דשמ' בסוּכָה⁵ ומסקינן נבי ציצית
 קראיי כתיבי גרילים תעשה לך ועשו להם ציצית להם משלהם
 20 ושבקניה לטעמ' דרב לגמרי הילכך בין קוצין בין נימין בין
 v גרדין⁴ בין סיסין פסול לציצית: וששאל' צריך להרחיק
 מלא קשר גודל או בתוך ג': הלכה מקשר גודל ועד ג' אצבעות

¹ Read הגרדין.² *Menaḥot*, 42 b.³ דבעינן =.⁴ = בעינן.⁵ *Sukkah*, 9 a.

(Leaf 8, recto.)

דאמ' רב פפא¹ הילכך ד' חוטין וצריך ליתנן בתוך ג' אצבעות שלקרן
 ומשולשת ארבע' כרי שיהיה ארכן שלציצית כשהן כפולות
 ד' אצבע' ואמר' לקמן אמ' ר' יעקב אמ' ר' יוחנן וצריך שירחיק
 מלא קשר גודל מן הקרן ואמר' ואיצטריך רב פפא ואיצטריך
 5 דר' יעקב דאי מדרב פפא הוה אמנא תוך ג' דלא לירחק טפי
 וכמא דמקריב טפי מעלי להכי איצטריך דרבי יעקב ואי מדר'
 יעקב הוה אמנא מלא קשר גודל הוא וכו' הולכך הילכ' בתרויהון:
 VI מקשר גודל ועד ג' אצבעות: וציצית שעשה גוי ל
 לישראל פסולה דאמ' רב יהודה אמ' רב מניין לציצית בגוי שפסולה
 10 שנ' דבר אל בני ישראל ועשו בני ישראל ועשו² ולא הגוים ועשו²: ואף על גב
 דאמל' רב מרדכי לרב אשי אתן הכי מתנ' אן הכי מתנו לה א
 אמ' רב יהודה אמ' רב מנין לציצית בגוי שכשירה שנא' דבר אל בני
 ישראל ועשו ועשו להם אחרים: ליתה לדרב מרד' והלכה כרב אשי
 VII דמל'נ' ציצית בגוי פסולה: וכל⁴ קופסא חיבין בציצית חדא
 15 דקאמ' בהדיא⁵ אמ' רב טובי בר קוסנא אמ' שמואל כלי קופסא
 חיבין בציצית ועוד קאמרינן רבה בר רב הונא איקלע לבי רב
 נחמן⁶ חזייה דמכס⁷ טלות כפולה: ואמרינן בסופה אול שדיא
 ואיכסי אחריתי אמל' מי סברת חובת הגוף היא חובת טלות היא
 VIII וזו⁸ רמי לה אלמא כל הכלים מונחין בקופסא חייבין: וטלת
 20 המ'ת הקאמ' בההיא שעתא ודאי רמיינן לה כי היכי דלא ניבוי
 IX משום שנ' לעג לרש חרף עשהו: והא דרב יהודה⁹ מסר לה
 לקצרא רב חנניה עביד לה סיסא רבינא חייט לה מיהט קאמרינן

¹ *Menaḥot*, 42 a.² The editions have עשו, but MS. C. agrees with our fragment.³ Superlinear vocalization.⁴ Read וכלי.⁵ *Menaḥot*, 41 a.⁶ This is also the reading of MS. M.; the editions have נחמן; comp. Rabbinovicz, ad loc.⁷ דמכסי =⁸ וזו = ווי?⁹ *Menaḥot*, 41 b.

(Leaf 8, verso.)

למעלה איתמר רב אמ' אין מתירין ציצית מבגד לבגד ושמ' אמ'
 מתירין וכו' ואמ' אבוי כל מילי דמר עביד כמר¹ לבר מן תלת דעביד
 כשמ' וכו' ואנב דאמ' רב אין מתירין מבגד לבגד אמר' רב יהודה
 מסר לה לבסותיה לכוביס אמל חזי דמינך בעינא לה לצי' דילה²
 5 כלומר לא נישקלה איניש לציצית דבגד דילי וגרימיה לבגד
 אחר: רב³ עביד לה סיסא כורכה כולה ודובקה עים הכסות:
 רבינא חייט לה לציצית דיליה מן הכסות וכולו שלא יביא אדם
 בהן לידי תקלה ויטלה מכסותיו ויטילה לכסות אחרת אלמא
 כרב סבירא להון דאמ' אין מתירין מבגד לבגד והשתה הילכתא
 10 כידאבוי דאמ' לבר מן הני ג' דעביד בשמואל מתירין מבגד לבגד
 x, xi ומדליקין מנר: קלא אילן לילנג⁴ ולשון ערבי ניל⁵: ושיעור
 אורך ציצית למטה יש שיעור למעלה אין שיעור למטה עד
 ארבע אצבעות למעלה אפילו הארכוה עד זרת הרשות בידו
 דקאמרינן על הא דרב פפא אמ' הילכ' משולש ארבע: למימרא
 15 דאית לה שעורא והתניא וכבר על⁶ זקני בית שמי וזקני בית
 הילל לעלית יונתן⁷ בן בתירה ואמרו ציצית אין לה שיעור
 כיוצא בו לולב אין לו שיעור ומקשינן מאי לאו אין לו שיעור
 כלל לא יש לה למטה אבל למעלה אין לו שיעור⁸ דאי לא חימ' הכי
 כיוצא בו לולב אין לו שיעור הכי נמי דאין לו שיעור כלל ותנן
 20 לולב שיש בו ג' טפח' כדי לנענע בו כשיר אילא אין לו שיעור
 למעלה אבל יש לו שיעור למטה גבי ציצית נמי⁹ אין לה שיעור
 למעלה אבל יש לה למטה: ושוב מצאנו שיש לו ללולב שיעור

¹ Read כרב.² From אמל to דילה not in the editions nor in the MSS. of the Talmud.³ Read דהניח; comp. the last line on the previous page.⁴ לילנג.⁵ ניל.⁶ Read עלו.⁷ Editions יוחנן, but MS. C. and many old authorities agree with our fragment.⁸ Our texts read שיעור למטה אבל יש לה שיעור למטה.⁹ Editions and MSS. הכי נמי.

(Leaf 9, recto.)

למטה ואין לו למעלה ר' ישמעאל אומ' ג' הרסין ושתי ערבות לולב אחד
 ואתרוג אחת: ר' עקיבא אומ' כשם שלולב אחד ואתרוג אחת כ
 כך הדם אחד וערבה אחת¹ זה שיעור למטה ועכשיו הרי אנו
 עושין עד ק'²: ובין בכמה מקומות ראינו שנתנו חכמ' שיעור למטה
 ולא נתנו למעלה אף ציצית כך היא: והדאמ'³ רב פפא הילכתא
 xii 6 ארבעה בתוך שלוש משולשת ד' משום דאיפליגו בית שמי ו
 ובית הילל דתנו רבנן כמה חוטין הוא נותן בית שמאי אומ' ד' וכופלן⁴
 בית הילל אומ' שלוש וכופלן⁴ וכמה תהא משולש בית שמאי אומ' ד'
 אצבעות⁴ ובית הלל אומ' ג' אצבעות⁴: ואתו רבנן אמרו ואפליגו
 io אמ' רב הונא ד' בתוך ד' משולשת ד' ר' יהודה אומ' ג' חוטין⁴ בתוך
 ג' אצבע'⁴ לקרן משולשת ג' אצבעות⁴ ר' אחא בר יעקב⁵ ראמי ד'
 דאינון ח' ורב ירמיה מרפתי ראמי ח' דאינון יו' איצטרבנן לדרב
 פפא למפסק הלכה ד' חוטין כפולים לח' כמשאנו⁶ עושין עכשיו בתוך
 14 ג' אצבע' לקרן משולש' ד' אצבע' שתתא ציצ' כפולה ד' אצבעות
 xiii וזה הוא פירושה: מצדקי⁷ ופרשנלהו⁸ בלשון קדש ובלש' ערבי:
 xiv טלות שנקרעה חוץ משלוש ותפור בהן דאית בה שלוש
 על ג' יש עליה תורת בגד תוך שלוש לא יתפור כיון דליכא עליה
 תורת בגד כי דקא אמ' מר⁹ במטלניות שאין בהן שלוש על שלוש
 לא לעניים חזיאן ולא לעש' חזיאן ובטיל לה וכמאן דליתה דאמי ואל
 xv יתפר: והלוקח טלות המצויצת מן השוק¹⁰ שהו קשה לך מאי
 21 שנא מן התגר כשר ומאי שנא מן ההדיוט פס'¹¹: כך טעמו
 שלדבר תגר כיון שסמוכין אנשים עליו הרבה ולוקח ומוכר

¹ *Sukkah, Mishnah, III, 4*; *Gemara, ibid.*, 34 b.² Refers only to ערבה.³ *Menaḥot, 41 b.*⁴ Explanation by the Gaon.⁵ *Menaḥot, 42 a.*⁶ כמה שאנו =⁷ *Menaḥot, 41 a.*⁸ ופרשנא להו =⁹ *Sukkah, 16 a.*¹⁰ *Menaḥot, 43 a.*¹¹ פסל =

(Leaf 9, verso.)

טלות' הרבה ומדקדק בדבר וחש על ממונו שלא הפסד¹ ואין לוקח אילא
 טלות שהוטלו לה ישראל ציצית כדי שלא יוציא עליו לעז שעושה
 רמיות ושוב אין לוקחין ממנו משום הכי כשר אבל הדיוט גוי
 שאינו תגר כיון שאין לו אלא טלות אחת ואינו רגיל למכר ואין מ
 5 מדקדקין בציצית שלה לפיכך פס' וזה הו טעמו שלרבא² :
 xvi וששאל' צריך אדם לחדש ציציתו כל ל' יום היאך רגילי רבנן
 הכין רגילי רבנן דכמה דאיתה לציצית בעינה ולא איגרדס
 ענף ואיכא שליש נדיל ושני שליש ענף וקשר תחתון וקשר
 עליון במקומו לא אטריחוה רבנן לחדש אותה כל זמן שהיא
 xvii בתיקנה ואפילו שנה וכך מנהג: וטלות בעלת ה' כנפים חיבת
 ii בציצית דתניא³ על ארבע ד' ולא נ' אתה אומר ד' או אינו אילא
 ד' ולא ה' כשהו אומר אשר תכסה בה הרי בעלת ה' אמור הא מה
 אני מקיים על ארבע כנ' כס'⁴ ד' ולא נ' ומה ראית לרבות בעלת ה'
 ולהוציא בעלת נ' מדב' אני בעלת ה' שיש בכלל ה' ד' ומוציא
 i5 אני בעלת נ' שאין בכלל נ' ד' וזה מדרש חכמ'⁵ הוא :
 xviii וששאל' צמר ופשתים פוטרין בכל מקום לציצית או לתפירה
 מה עיסק תפירה כן אילא כל שמעתין⁶ בציצית עסיק דאי כילהן
 שלפישתן מהוא שיפטרו בשלצמר צמר ופש'⁷ הוא דפטרי
 דכיון דתכלת פטורה לבן נמי פטיר אבל פשתן בצמר לא או
 20 דילמא כיון דכתיב לא תלבש שעטנו נדילים תעשה לך לא שנה
 צמר בפשתים לא שנה פשתים בצמר ופשטין דאמ' רחבה
 אמר רב יהודה חוטי צמר פוטרין בשלפשתן וחוט פשתן פוטרין

¹ Read יסדי.² Comp. introductory note.³ *Menaḥot*, 43 b.⁴ כנפות כסוּת; not in our texts, but in MS. M.⁵ i. e. not שמשין ר'.⁶ *Menaḥot*, 39 b.⁷ ופסטים.

(Leaf 10, recto.)

בשלצמר חוטי צמר ופשתים פוטרין בכל מקום ואפילו בשרדאין :
 ופליגא דרב נחמן דאמ' רב נחמן השראין פטורין מן הציצ' ושמע'
 כולה בציצית קא מסניא וליכא תפירה הכא אבל לענין הלכ' אף על
 גב דקאמ' ¹ סדין בציצית בית שמאי פוטרין ובית הלל מחיבין ו
 5 והלכה כבית הלל אפילו הכין כל שיש בו פשתן וכל שכן סדין
 שכולו פשתן אין מטילין לו ציצית ואף על גב דאמ' מר אתי עשה
 דגדילים תעשה לך דחי ליה ללא תלבש שעטנז הני מילי כל מצוה
 דנהגא תמיד ולא מפסיק לה מידי אבל מצות ציצ' כיון דביום הו דנהגא
 בלילה לא נהגא דבעינא וראיתם אתו וליכא התינח ² ביממא אתי
 10 מצות גדילים תעשה לך דאחי לא תלבש שעטנז כשמוגיע לילה
 בטלה מצות ציצית דליכא וראיתם אתו ולא תלבש כדקאיי קאיי :
 והינו דאמרינן בבמה מדליקין ³ ובהתכלת ¹ גזירה משום כסות לילה :
 XIX היא שלבגד וכנפיה שלעור חיבת בציצ' ⁴ מאי טעמ' כיון דכולה טלות
 בגד היא אף על גב דציצ' בעור קא ראמי ועור לא מחיב בציצית
 15 אמרינן זו' ⁵ בתר עיקר ועיקר בגד היא : היא שלעור וכנפיה
 של בגד אף על גב דציצית בבגד קא ראמי זו' ⁶ בתר עיקר ועיקר
 עור הו ופטורה מן הציצית ורב אחאי אויל בתר כנף קסבר
 כיון דציצית בכנף קראמי כנף עיקר או כנף בגד חיבת או כנף עור
 XX פטורה : מי שנפסקה לו ציצית בשבת בדרך אם כרמלית היא
 20 מתכסה בה עד שיבא לביתו ואינו חושש ואם רשות הרבים
 הי יושב ומשמרה עד שתחשך דהילכ' כמר בר רב אשי דלישנא
 בתרא דסופיה דהקומץ ⁷ : אבל סנדל וקמיע אפילו בכרמלית

¹ *Menaḥot*, 40 a.² הא תינח =³ *Shabbat*, 25 b.⁴ *Menaḥot*, 40 b.⁵ וול =⁶ וול =⁷ *Menaḥot*, 38 a.

(Leaf 11, recto.)

ליש' לא תאכל לא תרומה ולא חלה בין שלה בין שלאחרים שלא
 מצאנו שיש קל בין תרומת עצמו לתרומת אחרים ואפילו תרומת
 מעשר שללום חשובה בתרומה גדולה שהרי כתוב בה ונחשב
 לכם תרומת ונ': xxiv וישראל שמכר חמצו לגוי או שנתנו
 לו במתנה נמורה אם משך גוי איתו ואין שם הערמה 5
 ואינו רגיל לעשות כן בשאר שנים אילא מורע¹ הוא מותר
 ליש' לחזור ולקח ממנו אחר הפסח מן הגוי מאי טעמ' כיון
 דקנייה גוי ומשכיה קם ליה ברשותיה וקימ' לן חמין שלנכרי
 אחר פסח מותר באכילה דתנן² חמין שלנכרי שעבר ע
 עליו הפסח מותר בהנאה ואמרינן מנו השתה מתנית' או ר'
 יהודה חמין סתמא קאמ' ואפילו דגוי וארינן³ בסופא וברין
 הוא דאיבעי ליה מיתנא מותר בִּאֲכִי' ואיִיד' דתנא רישה
 אסור בהנאה תנא דנוכרי מותר בהנאה: אלמא חמין דנוכרי
 אחר פסח מותר באכילה: ותנו רבנן⁴ חנות שלנוים ומלוי⁵
 שלנוים ופועלי ישר' נכנסין ויוצאין שם חמין שנמצא שם 15
 אחר הפסח מותר באכילה ואין צריך לומר בהנאה⁶ ותוב
 קאמ' אמ' רבא⁷ הילכ' חמין בזמנו וכו' והאיי מותר דקאמ'
 הכא בין באכילה בין בהנאה: ואף מדרב נחמן מותר
 באכילה דאמ' רבא כי הונן בירב נחמן הוה נפיק יומי ד
 דפיסחא וכו' שמעינן מן כל הלין טעמי דחמין דנוכרי 20
 אחר פסח מותר בהנאה: סריקין שמביאין עיסה xxv
 ולשין אותה בכמן ובפילפלין או בשאר מיני תבלין ועושין

¹ מאורע.² *Pesahim, Mishnah, II, 2; Gemara, ibid., 28 a.*³ איירי? But comp. ואמרינן.⁴ *Pesahim, 31 b.*⁵ The editions have ומלוי, but some of the MSS. read ומלוי; comp. Rabinovicz, ad loc.⁶ Comp. introductory note.⁷ *Pesahim, 30 a.*

(Leaf 11, verso.)

אותה בדפים פעמים שעושין אותו ריקין פעמים גלוסקאות
 ששנו חכמ' ¹ ר' יוסי אומ' עושין סריקין מן ² ריק' ואין עושין מן ²
 גלוסקאות ולצאת בהן ידי מצה בפסח מותר דתנו רבנן יוצ'
 בפת נקיה והדראה וביסר' המצוירין בפסח ואם תאמר כבר
 5 שנו חכמ' אין עושין סרי' המצ' בפ' אמ' ר' יהודה דבר זה שאל בותים בן זונין
 וכו' עד ויקבענה כיון שאין צריכין לשהות עליה ולא יִאָעָרוּ³ אמרו לו
 אף על פי שאיפשר לעשות כין אין עושין מפני החשד: יאמר כל הִסְר'
 אסורין סריקי בותים מוֹח' אלמא אין עושין ובשאיין עושין דוקא סריקין
 של כל אדם שאינו אומנין ואין זריזין ושוהין בהן ובאים לידי חימוץ אבל
 10 שלנחתומין שאומנין הן וזריזין הן מותר דאמ' ר' אלעזר בר' ר' צדוק פעם
 אחת נכנַחְתָּי אמ' בסופה איכא דאמרי לא שלנחתומין אמרו אילא
 xxvi שלכל אדם והל' כלִישְנא בתרא: מעיסה והחליטה⁴ כבר מפורשין
 מעיסא קמח על נבי מגלשין: מגלשין מים רותחין ששומטין את
 השֶׁעֶר⁵ ויד סולדת בהן: חליטה מגלשין על גבי קמח וזה
 15 וזה לעינין חלה הו דתנ' המעיסה ב' שמאי פוטרין וביח הילל מחיבין
 וכו' ומאי מחיבין ומאי פוטרין לעינין חלה אבל למצה אין יוצ' ידי
 חובה בהן דלאו לחם אינון ורחמ' אמ' מצות לחם עני: סיפגנין זה
 xxvii הו בפרינג דמן נשסתנ⁵ עבדין ליה ללחמיה: דובשנין ואיסקריטין
 כושכו⁵ וכיוצא בהן שהן מלאין דבש או שכר או קנד ואוגזין ושקוד
 20 ושומ' דובשנין אופין אותו בתנור איסק עשין אותן מיני טיגן ו
 ומרתחין להין בטנגירא ושאדו עליהון משחא ודובשא והני כולהון
 xxviii לחלה דתנן רבנן הסופ' והר' והאים' כלם פטו' מן החלה: וחלות

¹ *Pesahim*, 37 a.² Editions and MSS. כמין, but the 'Arak, s.v. סרק, agrees with our fragment.³ Superlinear vocalization.⁴ *Pesahim*, 37 b.⁵ Persian.

(Leaf 12, recto.)

המסורת כי דקא מפריש ר' יהושע בן לוי וריש' לקיש בכל שעה':
 אבל לענין פסח לחם עני אמ' רחמ' והני בלהון לאו לחם אינון:
 וישאל' מהו לאפות בפורני ובכירה ובכל דבר שאופין בו במקום
 שאין תנור אנו אין עמנו פורני ואין אנו יודעין מעשיה: אבל אתם
 כלל זה יהיה בידכם כל שמסיקין תחתיו או עליו ואחר כך מדביקין
 את הפת אין בא לירי חמין ומותר: ואם מדביק את הפת ואחר כך
 מסיק חושינו² שמא ישהה ואסור דקאמ'³ הרתיח ולבסוף הדביק
 מותר הידביק ולבסוף הרתיח אסור: ומצה שלכות⁴ בפסח
 מותרת דתנו רבנן⁵ מצות⁶ כותי מותרת ואדם יוצא בה ידי חובתו
 בפסח ר' אלעזר⁷ אוסר לפי שאין פקיעין⁸ בדקד' מצות ר' שמ' בן נמ'
 אומ' כל מצוה שהחז' בה כותיים הרבי⁹ מדק' בה יתיר מיש' ואמרי' ר'
 שמעון בן נמל' הינו תנא קמא ומפרק' איכא בין תנא קמא לדיליה מצוה
 דכתיבא באור' ולא אחזיק בה האי כותי דתנא קמא סבר כיון
 דכתיבא אף על גב דלא אחזיק ור' שמ' בן נמ' סבר או אחזיק
 אין או לא אחזיק לא: ומקשי' יהבי¹⁰ האי כל מצ' שהחזיקו בה כותיים
 אם החזיקו בה מיבעי ליה: וקאימא קושיא ומשנינן אילא איכא
 ביניהו דלא כתיבא ואחזיק דתנא קמא כיון דלא כתיבא אף על
 גב דאחזיק לא ור' שמע' בן נמ' סבר כיון דאחזיק אחזיק: וכיון דפלוג'
 דרבנן ורבנ' שמ' בן נמ' בדלא כתיבא ואחזיק הבר' כתיבא¹¹ מודי
 מודי¹² להו ר' שמעון בן נמל' לרבנן: וכיון דמצת מצוה כתובה
 בתורה הי הוה ליה רבן שמעון בן נמ' ורבנן בחד סברא ור' אלעזר
 דאסר הוה ליה יחיד ולית הילכ' כותיה: פוטיתא¹³ ניריתא

¹ *Pesahim*, 37 a.² חוששני =³ *Pesahim*, 37 a.⁴ שלכותי Read.⁵ *Hullin*, 4 a.⁶ מצה Read.⁷ This is the correct reading, and not אלעזר, as the editions have it; comp. Rabbinovicz, ad loc.⁸ Our texts have בקיעין, MS. M. בקיין.⁹ הרבה =¹⁰ Read אי הכי.¹¹ Read בדכתיבא.¹² Dittography.¹³ *Pesahim*, 24 a, end.

(Leaf 12, verso.)

xxxii ורג טמא הי ושמה בלשון ערבי גרי¹: וששאל' מנחה גדולה ומנחה
 קטנה ופלג מנחה למה נאמרו² לערב הפסח או לערב יום הכפ' או לשבתות
 וימ' טוב': תחלת מה שאמ' חכמ' לעיני תמיד שלבין הערבים
 ופסח זה עם זה דכתיב בתמיד ואת הכבש השני תעשה בין
 5 הערבים וכתיב בפסח ושחטו אותו כל עדת יש' בין הערבים
 ולהקדים תמיד לפסח: ושנינו תמיד נשחט וכו'³ מתנ' וכי ההוא
 גמרא דראשיה דתמיד: ובא ללמדינו שמשש שעות ומחצה
 נקרי' מנחה גדולה שאילו לא כין הינו אומ' תמיד כתוב בו בין הער'
 וכיון ששחטו בשש ומחצה פסול: באה בראיתא זו ללמדינו א
 10 איוז מנ' גדולה ואיוז קטנה: וממנה אנו לומדין בין למנחת
 תפילה שלחול בין לתפילת מוספין ומנחה שלשבת כי דקאמר²
 xxxiii היו לפניו ב' תפילות וכו' עד מצוה שאינה עוברת: יז ריפי
 שני ככרות הדבוקין זה לזה ושמן בלשון ארמי ר'פ'ה⁴ רב אכל יז ריפי⁵
 שהן כו בני נג' לקבא ו' ככרות לכל קב ולא בריך מפני שהיה אוכל
 15 הרבה כלומר ש'ע'ן⁴ לא שבעתי שאומר ואכלת ושבעת: אמ' רב
 נח' עדי כפנא טוב: עדי פירשו זה: אמ' רב נחמן זה ר'עבון לעולם
 שלא בירך על יז ריפי אילא אמ' רב נחמן אין דבר תלוי ברב הונא
 אילא כל שאחרים וכו': וששאל' והתקדשתם אילו מים ראש'
 xxxiv והיתם קדוש' אילו מים אחרונים וכו'⁶ כך הלכה או לא: עכשו
 20 אין אנו נוהגין כמות זו אילא כדכאזצר⁷ אמ' רב אתי⁸ הרגיל
 בשמן שמן מעכבו אמ' רב אשי כי הונן ברב כהנא אמ' משחא
 מעכב לן ואמ' ולית הילכתא בכל הני שמע' אילא כי הא דאמ' רב

¹ جري; comp. I. Löw in *Orientalische Studien*, I, 552.² *Berakot*, 26 b.³ *Pesaḥim*, *Mishnah*, V, 1; *Gemara*, *ibid.*, 58 a.⁴ Superlinear vocalization.⁵ *Berakot*, 42 a, top; read הונא; comp. 'Aruk, s. v. כקך.⁶ *Berakot*, 53 b, end.⁷ כרכיזר; *Berakot*, 42 a.⁸ Comp. introductory note.

(Leaf 13, recto.)

חייה בר אשי אמ' רב ג' תכיפ' וכו' ורב אשי ורב נחמן בר יצחק
הלכה כרב אשי ואו¹ רבנן דסיומא אמרוה בתר רב אשי וכל
xxxv שכין דהוו להין בתראי וקיימ' לן הילכת' כבתראי: תיגלל
מטפחת ואל יגלה ספר תורה² כך פירושו דקאמ' הגולל³ ספר תורה
5 ערום נקבר ערום אילא נוללו במטפחת שלו ואם תאמר נכנסת
מטפחת בין גויל לגויל ונגלת עם ספר תורה וצריך להוציאה
בירו מבין הגוילין ויש לו לספר תורה כעין בזיון מוטב תיגלל
xxxvi מטפחת ואל יגלה ספר תורה: הקורה מגלה למפרע לא יצא⁴
נגין שהחיל בכי מרדכי היהודי ואחריו וכל מעשה ואחריו
10 וישם ועל עד ויהי בימי אחשוורוש זהו למפרע: סירגון כגון שקראה
פיסקי פיסקי ויהי בימי אחשו' ועד גם ושתי ועיכב וקרא עד
ויאמר ממוכן ועיכב וקרא עד ויאמר המן למלך עיכב: מיהא
על הסדר קראה אילא חתיכות חתיכות כי דקאמ'⁵ לא הוה ידעו רבנן
xxxvii מאי סירגון וכו': אמתה שלתורה⁶ כעיקר שבתורה
15 כאמת שלה כגון מצות וחקים ומשפטים שבה: ומחי לה אמוחה⁷:
xxxviii מצות חנוכה עד שתכלה רגל מן השוק⁸: בני אדם עוברין
ושבין ברגליהן כי דכתי' רגלי הגברים: והתחלתה כי דרבייתהו
דרב יוסף וכו'⁹ ואם כבת אחר ערב שמש בשעה אחת או
פחות מכן אין חייב להדליקה דהלכ' בבתה אין זקוק לה¹⁰:
20 זם נס נס סימן: והילכת' כנס¹⁰: ומקש' ובבתה אין זקוק
לה ורמי' מצותה עד שתכלה רגל מן השוק מאי לאו דאו
כביא הדר מדליק לה אלמא זקוק לה ותיוב' דרב הונא לא דאו

¹ וואי.² *Megillah*, 32a, end.³ Our texts read האוהו; comp. introductory note.⁴ *Megillah*, *Mishnah*, II, 1; *Gemara*, *ibid.*, 17a.⁵ *Megillah*, 18a.⁶ *Ibid.*, 16b.⁷ *Ibid.*, 19b.⁸ *Shabbat*, 21b.⁹ *Ibid.*, 23b.¹⁰ Read: ... זם נס = כנהה ... זקוק מיותר [לחשתמש] אין [זקוק] מותר אין אסור . . . כנהה = זם נס . . . זקוק מיותר [לחשתמש] אין [זקוק] מותר אין אסור.

(Leaf 13, verso.)

לא אדליק עד שתכלה רגל מן השוק מדליק או נמי לשיעורא דהיכא
 רכלתה רגל מן השוק ועד¹ אן דולקת אם רצה מכבה או נמי מסלקה
 xxxix תרמא² ציבי דשמוהו³ תרמדי בני אדם פועלים העושין בשרה
 מיתאחרין אחר כל בני אדם וכשבאין מלקטין תרמדי עצים למי
 5 שהן אצון⁴ וטפלהן דלא אפשר למזבן ציבי ותרמדי בחינם:
 xi ואנשים הרבה בחצר אחת: שורת הדין אם משתתפין כולן
 בשמן יוצאין כולם בנר אחת מדנר שיש לה שתי פיות עולה לשני בני
 אדם ומדר' חונא מילא קערה שמן וכו'⁵ ומדר' זורא מראש הוה משתתפנא
 בפריטי⁶ אלמא בשותתות⁷ סניא אבל הרוצה לחבב ולהדר מצות
 10 כל אחד ואחד מדליק נר לעצמו דתנו רבנן⁸ מצות נר חנוכה נר איש
 xli וביתו והמדרין נר לכל אחד ואחד וכו': ושיכרא דארמאי
 בין דחימי ובין דתמרים בין דצמוקין כיון דמירמא רמו ליה
 ולא מבשלין ליה שרי דאמ' רב האי שיכרא דארמאי שרי
 14 וחייה ברי לא נישתי מיניה: ואמרינן לאו משום דאסיר אילא
 xlii דלקי מלקי ליה וכו'⁹: ופוקע¹⁰ שלגוים כיון שהן מטילין בו
 xliii קמח שעורים מבושל אסור: ספר יוחסין¹¹ כיון שהיה
 בו פ'רוש כל משפ' ומשפחה וכמה סגנים ושרים וראשים
 היו בה וכמה נביאים וצדיק' היו בה וכמה בעלי תורה היו
 בה וכמה פגם ופסול היו בה היו מדבקין ונושאין ומשיאין
 20 ומתחברין עם מיוחסין וטובים ומתרחקין מן הפגומין וכיון
 שנננו תשש כוחן ובהה מאור עיניהם שלא היו יודעין באיזו
 משפחה ידבקו ואפילו הן עצמן לא היו יודעין מה היה בהן והיו

¹ ודעין = ² *Shabbat*, 21 b. It cannot be determined whether the correct reading is תרמא or תרמא.

³ Read דשמוהו = דשמוהו.

⁴ Read אינן.

⁵ *Shabbat*, 23 b.

⁶ *Ibid.*, 23 a.

⁷ Read בשותתות.

⁸ *Shabbat*, 21 b.

⁹ *Abodah Zarah*, 31 b.

¹⁰ Arab. *ḡalāʿ*, a beverage made of barley.

¹¹ *Pesaḥim*, 62 b.

(Leaf 14, recto.)

מתיראין ממה שאמרו חכמים¹ כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו
 וכו': ת' גמלי דרשא דמאצל לאצל² לא מדרש שלתורה אילא
 XLIV מדרש מעשה משפחות מה עשו ומה היו ביניהם: פסח
 מעוכין³ כיוון שרביין ישראל אלף⁴ אלף⁴ ברנל דוחקין זה את זה ומעכבין⁵
 5 זה את זה ובאין לידי סכנה: ובירוש' היה נעשה נס ולא היו מצטערין
 ולא היו באין לידי סכנה שכך אמ' חכמ' מעולם לא נתמעך אדם
 XLV בעזרה וכן בתמיד⁶: גפה שלרומי⁷ שנשבעין בני רומי כולן כגון
 רוממותה ובנובהה ובגבורתה ובעוזה ובעוצמה ובממשלתה
 XLVI שלרומי: וגלגל קבוע ומזלות חורון: וגלגל חוזר ומזלות
 10 קבועין שחכמי אומות העולם אומ' דבר זה לא דיני ממנות
 ודיני נפשות הן ולא איסור והיתר הו' שצריך לקבוע הלכה ואף
 על פי כן נראין דב' שאף על פי שאמר רבי תשובה לרבני אומות העולם
 שמעולם לא ראינו ענלה בדרום ועקרב בצפון אלמא גלגל קבוע
 ומזלות חורון משמע כבר בא ראבה⁹ ופרכה לרבי דקאמ'
 15 ודילמא כסדנא דריחיא וכצינרא דרשא¹⁰: דריחיא ורשא חורין
 וסדנא וצינרא עומדין במקומן וקימ' לן הילכ' כבתראי: ועוד
 נמרא דהמוכר את הספינה¹¹ מסיע ליה לראבה דאמ' רבה בר בר
 חנה וכו' ואתנחתה לסלתאי בההי כותא וכו' עד הדר
 גילגלא לדוכ' ושקלת לה אלמא גלגל חוזר: ובין חכמי
 20 אומות העולם אומ' ביום חמה מהלכת וכו' שבזו הלכה כחכמ' אומ'
 הע' דאמ' רבי נראין דבריהם שביום עינות¹² צוננין ובלילה
 רותחין שאין אחד שאחלוק¹³ על רבי בוו: ועוד כך אנו רואין

¹ *Kiddushin*, 70 a.² *Pesahim*, 62 b.³ *Ibid.*, 64 b.⁴ = אלפי אלפים.⁵ Read ומעכבין.⁶ Nothing bearing on it is found in *Tamid*. Either read באכות and comp. V, 11; or the two words belong to p. 345, line 18, and comp. *Tamid*, III, 8.⁷ *Pesahim*, 87 b.⁸ *Ibid.*, 94 b.⁹ רב אחא בר יעקב דאמ'.¹⁰ This is also the reading of MS. B. and some of the old authorities; comp. *Rabbinovicz*, ad loc.¹¹ *Baba Batra*, 74 a.¹² Editions and MSS. have מעינות.¹³ Read שיהלוק.

(Leaf 14, verso.)

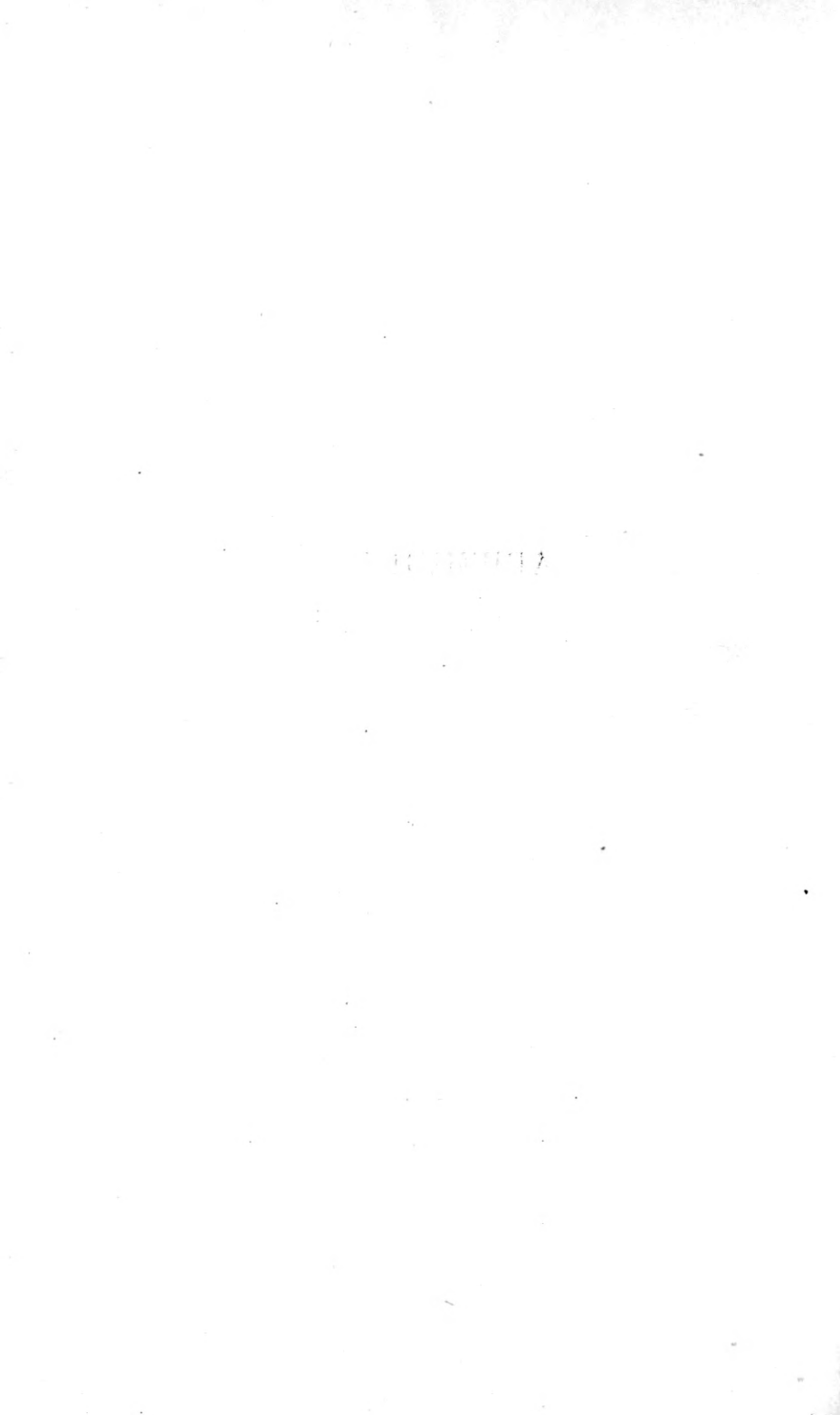
XLVII במעינות שהן כמה שמר רבי: ואסור לאדם שישוט אצבעו קמנה
 במים בט' באב כדרך שאסור ביום הכפר' ¹ הלכה היא וכך אנו עושין
 אילא דוקא בלא ידיו מלוכלכות במיט ובצואה ושלם בשעה שיוצא מבית
 הכסא דלא עדיף ט' באב מיום הכפורים דקאמ' ביום הכפ' אף על פי
 5 שאמרו אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו אם היו ידיו מלכלכות
 XLVIII במיט ובצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש ²: כמצליף ³ האמיר ⁴
 XLIX בהדיא מחוי רב יהודה כמגננא ⁵: רידיא ⁶ כבר מפורש
 בסדר תעניות ⁷ אמ' ראבה האי רידיא כי איגורא ⁸ דאמי וקאי
 L בין תהומא תתא לתהומא עילא וכו': גביני כרוז ⁹ איש שהיה
 IO ממונה במקדש להכריז לכהנים בתחלת היום בהשכמה
 זה יעשה כך וזה יעשה כך רתנו ¹⁰ ואילו הן ממונין שהיו במקדש
 יוחנן בן פנחס על החותמות אחיה על הסלחות מתיה בן שמואל
 פיר' מרדכי
 על הפיסות פתחיה על הקרב' למה נקרא שמו פתחיה שהו פותח
 דברים ודורשן ויודע בשבעים לשון בן אחיה על חולי מעין.
 15 נחוניא חופיר שיחין גביני כרוז בן גבר על נעילת שערים בן
 בכאי על הפקיע בן אריא על הצלצל אנדס בן לוי על השיר בית גרמו
 על מעשה לחם הפנים בית אבטינים על מעשה קטרת אלעזר
 הפרכת פנחס המלבוש: ושנו חכמ' ⁹ גביני כרוז מה היה אומ' עמדו
 כהנים לעבודתכם ליום לדוככם יש' למעמדכם והיה קולו
 LI נשמע בג' פרסאות: בית הרירי ¹¹ מקום שהיה עומד בדרך
 21 בין ירושלים לצוק מקום שנדחף שער המשתלח ומרוחק מירוש'
 ג' מילין ומדבר היה בין מדבר ירוש' למדבר צוק כלומר הרירי בין שני

¹ *Pesahim*, 54 b, end.² *Yoma*, 77 b.³ *Yoma, Mishnah*, VI, 3; *Gemara*, *ibid.*, 53 b.⁴ הא אמיר =⁵ *Yoma*, 54 b, end.⁶ *Ibid.*, 21 a, top.⁷ *Ta'anit*, 25 b.⁸ Our texts and MSS. have יגורא; perhaps it is to be read איגורא = יגורא

"a calfkin."

⁹ *Yoma*, 20 b.¹⁰ *Shekalim*, V, 1; comp. introductory note.¹¹ *Yoma, Mishnah*, VI, 8; *Gemara*, *ibid.*, 68 b.

APPENDIX

APPENDIX

XXXIX-XLVII

THIS appendix contains, either in their entirety or in part, nine fragments (XXXIX-XLVII) of the *Sheëltot* and the *Halakot Gedolot*, belonging to the Taylor-Schechter Collection. Their important place in the study of the Halakic literature of the Geonim is demonstrated in the first volume of this work, pp. 91-2 and 108-9.

XXXIX contains a single leaf, vellum, the first twelve lines of which are given. The rest of the fragment is identical with the beginning of *Sheëlta* IV in the editions. The portion reproduced here is closely connected with the end of *Sheëlta* III in the editions. Both deal with the question whether *הכנסת בלה* is more important than *הלית המה*. Our text of the *Sheëltot* has preserved nothing of the material treated in the present fragment, and, as the latter also is incomplete, it is not possible to determine the exact size of the *Sheëlta*.

XL consists of eight consecutive folios, and it contains the *Derashah* meant to be attached to *Sheëlta* XLIII, which, like all the *Derashot*, is missing in the editions, and, besides, it contains a considerable portion of *Sheëlta* XLIV in a form differing essentially from the text as printed. Although the additions made by the fragments to what we possessed of the *Sheëltot* are almost entirely quotations from the Talmud, it was still thought well to reproduce the whole here, especially in view of its value for the text criticism of the Talmud.

XLI consists of two folios. The first twenty-five lines are the beginning of a *Sheëlta*, not preserved in our printed texts. To judge by the Halakic material in the piece now

rescued from oblivion, it was intended for the pericope תוריע, or מצורע, or אחרי מות. Only so much of the fragment has been copied here as contains the *Sheëlta*. The rest consists of extracts from Halakic and Haggadic works, one piece being particularly interesting. Apparently, it belongs to the *Tanna debe Eliyahu Rabba* and *Zutta*, and, differing from our version, as it does, it is of great importance in the study of this Midrash.

XLII contains two leaves, vellum, thirty-seven lines to a page. The part published here consists of the last thirteen lines of leaf 1, recto, and the first thirteen lines of leaf 1, verso. It is the end of the *Sheëlta* belonging to the Pentateuch lesson מצורע. The rest of the fragment is in our printed texts.

XLIII is written on paper and contains six leaves, the last page blank; pp. 1-8 in neat square writing, while p. 9 is nearly cursive, and large; pp. 10-11, square writing. The first page is blackened and rubbed, and further mutilated by two holes. I have tried to supply the illegible and missing words. What is reproduced here corresponds to nine consecutive pages, containing a Yom Kippur *Sheëlta*. The last two pages are part of a *Piyyut*, probably from an 'Abodah for the Day of Atonement.

This *Sheëlta* is quite new, and it has a number of interesting points. I venture to call attention to some of them.

Leaf 1, recto, line 7, a Haggadah is quoted from the *Midrash Tehillim* with the introductory words וסרי שמם, plainly indicating that the author of the *Sheëltot* had before him a Midrash on the Psalms arranged according to *Sedarim*. The oldest authority known up to the present as having had access to such a Midrash was Rabbenu Nissim of Kairwan¹, who lived three centuries after the author of the *Sheëltot*.

For the history of the liturgy, the Confession of Sin, on leaf 1, recto, lines 26-9, is extremely important.

¹ Comp. Buber, Introduction to his edition of *Midrash Tehillim*, p. 66.

Although badly mutilated, it can still be recognized as identical with the form occurring in Palestinian sources, and different from that in the Talmud *Babli*¹. Yet one must guard against drawing the unwarranted inference, from this agreement between Rabbi Aḥa and the Palestinian sources, that he gave the preference to them. If there is any statement that can be made with certainty concerning Rabbi Aḥa, it is that it was his constant aim to establish the authority of the Babylonian Talmud as the court of highest resort. Our information about the liturgy of the Babylonian Jews of Geonic times is so inadequate that the utmost caution is required in dealing with whatever concerns it. The view, universally held², that the 'Amidah, published by Professor Schechter in the *J. Q. R.*, X, p. 654 et seq., is of Palestinian origin, becomes less certain when it is recalled that so late as the time of Rabbi Natronai (see above, p. 119, end) an 'Abodah commonly considered Palestinian was used in the Babylonian synagogues.

The reason given, on leaf 1, verso, 11. 8-11, for the choice of the Pentateuch passage read in the afternoon of the Day of Atonement³, is cited by Rabbi Abraham ben Nathan, of Lunel (כנהיג, 61 a), as a "French tradition." It is not at all improbable that the old French Jewish scholars may have derived their tradition from this very *She'elṭa*.

The source for the parable, leaf 3, recto, 11. 4-6, is not known to me. Obviously, Rabbi Aḥa must have had it in his text of the Talmud, *Sanhedrin*, 99 a. In any event, it is the short, original form of the New Testament parable of the prodigal son.

XLIV is on paper, six consecutive leaves, square, black

¹ Comp. *Yer. Yoma*, end; *Lev. R.*, III, 3; and *Babli Yoma*, 87 b.

² Comp. Prof. Schechter's remarks, and Dr. Elbogen, *Studien z. Geschichte d. jüd. Gottesdienstes*, p. 49 et seq.

³ The reason given is probably correct. In view of the fact that in olden times folk-dances took place on כסוי between men and women, leading to marriages, the reading of the Biblical laws of marriage is highly appropriate.

writing. It contains a piece of the ה"ג. There is very little new material of importance, but the arrangement is characteristic, differing widely from that of the printed texts of the ה"ג.

XLV, two leaves, vellum, square writing. Like the previous fragment, it contains a piece of the ה"ג. Fol. 4 follows our printed text rather closely, but fol. 2 varies greatly from it. I have therefore copied only the latter portion of the fragment.

XLVI, one leaf, vellum, small square writing. It is a piece of the *Halakot Kēzūbot* of Rabbi Jehudai Gaon corresponding to that published by Horowitz, in חש"ר, I, pp. 15-16, but containing a considerable number of variant readings as compared with it.

XLVII, one leaf, vellum, thick, regular, square black hand. It seems to be an extract from a version of the ה"ג essentially different from ours. With the exception of the first eleven lines, which are contained in ה"ג, ed. Hildesheimer, 623, it is not to be found in the ה"ג. Notice especially that our fragment speaks of נטע, and not of כרם רבעי, thus betraying itself as a Palestinian version, since it was only in Palestine that the prohibition against רבעי applied to all sorts of plantings, and not merely to vineyards¹. The view that רבעי is to be buried in the cemetery is, moreover, in opposition to the ה"ג and to the שאלתות², and probably is another Palestinian custom³.

¹ Comp. *Tur*, *Yoreh Deah*, 294, and ה"ג, ed. Hildesheimer, 644.

² Comp. ה"ג, 16a; ed. Hildesheimer, 643, and *She'iltot*, C, 114, 116.

³ In ה"ג, ed. Hildesheimer, 643, כסקיע is not to be translated with the editor "river" but "depth," by which the depth of the soil is meant.

XXXIX.

אלא שממהרין לצועק יותר מהניצעק¹ ברם צ' אפילו
 דיטריח ליה בכל מלי למכתב כתובה ומקמי דליעול לחת²
 אי אביו שלחתן אי אמה שלכלה וא . . א קמיה תרתי מי
 חדה מבעל בעילת מצוה וחדה מקבר שכבא הינא מינ
 5 אם תמצי לומר בעילת מצוה עדיפה ובתור דבעיל קבר ליד
 בתר דקבר ליה לשבעת ימי משתה נוהג בראשה אי ד
 ימי אבלות תא שמע³ דתניה הרי שהיה פתו אפויה וטבחו
 טבוח יינו מתוקן ומת אביו שלחתן או אמה שלכלה מבניסין
 את המת לחדר את החתן ואת הכלה לחופה ובוכל בעילת מצוה
 10 ופורש ואחר כך קובר את מתו נוהג שבעת ימי המשתה ואחכ
 נוהג שבעת ימי אבלות ובאתן^{שבט} ימים הוא ישן בן אנשים זהיא
 ישינה בין הנשים ואין מונעין טבשיטין מן הכלה כל שלשים יום
 ואלה תולדות נח

¹ *Baba Kama*, 93 a.² Read מת לחופה.³ *Ketubot*, 3 b.

XL.

(Leaf 1, recto.)

..... בסופא¹ הוא א' ליה כסבר כי מטי
 רב פפא האי אסמכתא זמנין קנ
 קניא אשכחיה דקא טרח אזווי לא קני אשכחיה
 וקא שאתי שיכרא קני א' ליה רב אחא מדופתא
 5 ודילמא איש .. אסמכיה אזווי אי נמי לפכחי
 אלא אמ' רבינא אי ודאי קפיד אדמיה קני א'
 קפיד אארעא קני ההוא נברא דובין ליה
 באח א' ליה אי ט מ אי מגבי
 דאית ... לסוף טרפיה מיניה ושטפו מיא ל
 10 סבר רב פפא למימר רב בר שבא הוה
 א' ליה אי יבנא לך פל' מונב ואח לאו² ש
 המ א רב פפא למימר כי אמור ר
 לא קניא יל נין ארעא דלא לזבוני קימ
 וזי א' ליה רב חונא לרב פפא כל דאי לא קא
 15 דאמור רב' אסמכ' לא קניא הילכך .. דרה אר
 אר לר ... של .. קסבר רב נחמן מחילין בטענות
 א איתמר המוכר פירות דקל לחבירו א' רב חו
 לעולם יכול לחזור בו משבאו לעולם אינו
 נחמן א' אפילו משבאו לעולם יכו
 20 או ו ואכיל לא מפק
 מינ איתתא³ דה .. ונו
 בה אמרה א
 ה את נוולה א
 לא גמר .. ר
 25 א רבה

¹ *Baba Mezia*, 66 b.² The reading of the last three words doubtful.³ *Baba Mezia*, 67 a.

(Leaf 1, verso.)

. זוחיה ¹ מפקינן אכל טפי לא מפקינן מיניה
 אבק ריבית הוא ואין אבק ריבית יוצא בדוינין
 מרי עבד רב אשי עובדא ביתמי קטנים כגדולים ²
 מרי אמר ³ בריה דרב יוסף משמיה דרבא האי
 5 ה באתרא דמסלקי לא ליכול אלא בנכיתא ואי
 רבנן הוא אפילו בנכיתא נמי לא ליכול אלא בקיצו
 למאן דאמ' שריא קיצותא אלא למאן דאמ' קיצות'
 אי איכא למימר דאיתמר קיצותא פלני בה
 ב זביר חד אמ' שריא וחד אמ' אס יא והיכי
 10 צותא כנון דאמ' ליה עד חמש שני אכיל
 תא מיכן ואלך אכילנא שיעור זוזי ומסתליק נ
 דאמרי עד חמש שנין אכילנא בלא נכיתא הא וד
 א אלא חמש שנים אכילנא בנכיתא מיכן ואלך
 עד דהוו לך זוזי ופרעת לי ואיכא דאמ
 15 א ר אלא היכי דאמי קיצותא אלא
 דכתב ליה עד חמש שנין
 שיעור זוזי ומסתליק
 מאן דאסר
 סורא דכתב
 20 לא כס

¹ *Baba Mezia*, 67 a.² *Ibid.*, 67 b, top.³ אמר רבא =

(Leaf 2, recto.)

זוהי¹ אנינא אקרי אמרו ליה אנא יהיב
 בני גרמירי גרמירי וקא עילינן בשוקא
 זוטרטא אי אית ליה שרי ואילא אסיר פשיטא מ'
 דתימא ביון דמיטלא קא רבי עד שיבא בני א . . . ר שא . . .
 5 מפתח דמי קמ' לן תניא נמי הכי היה לך² לחלוב את עיזו
 ולגזוז את רחליו ולדרות את כורתו מצאו חבירו ואמ'
 לו מה שעייזי חלבות מכור לך מה שכורת' רודה כך
 וכך מכור לך אסור ואיכא דאמרי הכי א' רבא ביון דממילה
 קא רב' . . שפיר דמי והא תניא כך וכך אסור אמרי הכי
 10 הני דאיכא השתא לאו אינהו דקא רב' תל' לו' אי
 פסקא להי אתי אחרנא בדוכהו³ : רב פפא⁴ ורב חונא בריה
 דרב יהושע דאמ' תרויהו האי משכנתא באתרא דמסלקי
 אין בעל חוב גובה ממנו והכבוד נוטל בה פי שנים ואין
 השביעית משמטתה וא' מר זוטרטא האי משכנתא
 15 באתרא דמסלקי מסלקין ליה ואפילו מתמרי דאבודיא
 ואי אנבהי בסיסני קני ולמא דאמי⁵ כליו שללוקח ברשות
 מוכר קנה לוקח רב אמ' לא צריך למיקנא מיניה רב
 ששא בריה דרב אידי א' צריך למקנא מיניה והיל' צריך
 למקנא מיניה א' איזיל ואיתי זווי לא אכיל איזיל ואיתי
 20 זווי מא . . . בינא א' אכיל רב אשי א' לא אכיל והיל' לא
 אכיל . . . ב כהנא ורב אשי לא אכלי בנכיתא רבינא אכיל
 אמ . . זוטרטא מאי טעמא מן דאמ' אכיל מידי דהוה אשרה
 אחוזה שדה אחוזה לאו אף על גב דהוה פירי שוי
 טובא פריק⁶ להו בארבעה הכא נמי לא שנא ומאי טעמ'

¹ *Baba Mezia*, 64 a. ² Read הוילך or הוילך. ³ Reading doubtful :
 בהריו or בדוכהו ⁴ *Baba Mezia*, 67 b. ⁵ ולמאן דאכר = ⁶ *Baba*
Mezia, 68 a.

(Leaf 2, verso.)

. דאמ' ¹ לא אכיל מידי דהוה אשדה אחוזה
 . . שדה אחוזה הקדש הוא ורחמנא אוקמיה אפידיום
 . . הכא הלואה הוא מתחזיאת כרבית א' רב אשי
 אמרו לי א' רבא לית הילכתא לא כטורשי
 5 דפאפוגי ולא כשטרי דמחונאי דוקפי
 רווחא אקרנא וכתבי אשטרא מי יימא
 בר אמימר
 דהוי רווחא אליה ² מר לרב אשי אבא עבד הכי
 כי אתו מהימן וא' ליה הא תינא ³ כל זמן דאיתיה
 בחיי אי שכיב ונפל שיטרי קמי יתמי מאי . .
 10 הוה כשגגה היוצא מפני השלים ונח נפשיה
 דאמימר לא כחכירי דגרשאי דכתבי הכי
 מניח
 פלניא משכין ארעייה לפלניא והדר חברא
 אימת קני דליקני דכתבין הכי קנינא מיניה
 ושחינא ליה כמה עידנין והדר זה כרונחא ⁴ מיניה
 15 שפיר דאמי כדי שלא תנעול דלת בפני לויין ולא
 מילתא היא : אין מושיבין את התנני למחצה
 שכר
 שכר ולא יתן לו מעות ליקח לו פירות למחצה
 מושיבין
 אלא אם כן נותן לו שכר כפועל בטל אין
 את התורנגלין למחצה שכר אין שמין עגלין וסיחין
 20 למחצה שכר אלא אם כן נותן לו שכר . . מלו ומוזון
 שמין ⁵ עגל עם אמו וסיח עם אמו ובמקום
 שגהנו לעלות שכר כתף לשעות מעלין אין

¹ *Baba Mezia*, 68 a, top.² אמר ליה =

many cases.

⁴ Read חכרניה = חכרניה.³ היתה = א ; for n as in⁵ Not in our text of the *Mishnah*, but quoted in the Talmud, 68 b, from *Tosefta*, *Baba Mezia*, V, 6.

(Leaf 3, recto.)

מושיבין¹ וג' עד כפועל בטל מאי פועל בטל א' אב
 שלאותה מלאכה מאי כפועל בטל שלאותה מלאכה דבטיל
 מיניה עד האידנא: וצריכנא אי אשמיענן חנוני משום
 דלית ליה טירחא אבל לוקח לו פירות אבל חנוני דלית ליה ^{סיר}
 5 אפילו לא טבל עמו אלא בציר זני² ליה קמול³ לן תנו רבנן כמה
 הוא שכרו בין במרובה בין מועטת דברי ר' מאיר ר' יהודה
 או' אפילו לא טבל עמו אלא בציר אפילו לא אכל עמו אלא
 גרונרות אחת זו היא שכרו ר' שמעון בן יוחי או' נותן לו שכרו
 משלם: תנו רב' אין שמין לא עזים ולא רחלים ולא תרנגולין
 10 ולא כל דבר שדרכנו לעשות ואוכל למחצה שכר ר' יוסה ביר'
 יהודה או' שמין את העזים מפני שהן חולכות ^{ה' דר' חללים}
 מפני שהן גוזזות שוטפות ומורטות ואת התרנגולת
 מפני שהי עושה תנא קמא בניזה וחלב לא הוי שכר
 עמלו ומזונו בניזה וחלב כולי עלמא לא פליגי כי פליגי
 15 בנסיובי ותותרי ר' יוסה ביר' יהודה סבר לה כאבוא דאמ'
 אפילו לא טבל עמו אלא בציר תנא קמא סבר לה כר'
 שמעון בן יוחי דאמ' נותן לו שכרו משלם: תנו רבנן
 משכרת אשה תרנגולת לחברת בשני אפרוחין
 בשנה ומותרת אשה שתאמר לחברתה תרנגולת
 20 שליי וביצים שלך תחלוק באפרוחים דב' ר' יוסי לית
 לה שכר עמלו ומזונו איכא בצים מזורות: ר' אליעזר⁵
 מאנורניא הוה ליה ההוא ארישא דהוה יהיב ליה ^{ווי}
 וחבין ליה דינה⁶ ופטים ליה כי פליג לה בהרה הוה
 יהיב ליה קשא בשכר עמלו ומזונו אמרה ליה
 25 דביתהו האי דלא פליג לך באליתא משום דלא יהבת

¹ *Baba Mezia*, 68 a end to 68 b.² סני = .³ קא משמע לן = .⁴ Abbreviation for אה.⁵ *Baba Mezia*, 69 a.⁶ Read בהמה.

(Leaf 3, verso.)

. בהדיה¹ כי פלג ליה ופלג ליה נמי באליתא
 . . ליה הב לי רשא דניפליג א' ליה לאו בעד
 האירנא זווי הוו מיתחזי כרבית השתא זוואי
 ודבוק² שותפי אנן והאי קא טרחת בדידך קא
 שעבד?³
 5 טרחת אי משום פלגא ידי סתם ארשא
 משעבד נפשיה לאיתווי רעיא למריה
 דארעא: שמין⁴ פרה וחמור וכל דבר
 לעשות ואוכל למחצה שכר מקום שנהגו
 לחלוק בולדות יחלוקו לגדל יגדילו רבן שמ' בן נמ' או'
 10 שמין ענל עם אמו ושיח עם אמו ומפרין
 על שדהו ואינו חושש משם ריבית: תנו רבנן⁴
 השם בהמה לחבירו עד מתי חייב לטפל
 בהמה בולדות סומכוס אומ' בולדות שמונה
 עשר חודש בגדרות כ' וך' חודש ואם בא לחלוק
 15 בתוך זמנו חבירו מעכב עליו אבל אינו דומה
 טיפולה שלשנה זו לטיפולה שלשנה אחרת
 תניא אידך השם בהמה לחבירו עד מתי
 ליטפל בולדות בדקה ל' יום בגסה ז' יום ר' יוסה
 ז' ביר' יהודה או' ז' חדשים מפני שטיפולה
 20 מרובה מאי מפכי שטיפו' מרו' תנא מפני
 דקות מיכן ואלך נוטל מחצה שלו וחצי מחצה

¹ *Baba Mezia*, 69 a.
Gemara, *ibid.*, 69 b.

² ווודך?

³ *Mishnah*, *Baba Mezia*, V, 5;
⁴ *Baba Mezia*, 69 a.

(Leaf 4, recto.)

שלחברו¹ רב מנשיא גוריא שקא ה
 בשלו וחצי מחצה בשלחברו אתא לקמיה . . אבי
 א' ליה מאן פלג לך ועוד מקום שנהגו לגדל הוא^{והנ}
 מקום שנהגו לגדל יגדילו הנהו תרי כותאי דהוה
 5 להו שותפות בהדי הדדי אול חד מיניהו פלג ליה זוזי
 בלא אדעתא דחבריה אתו לקמיה דרב פפא א' ליה
 הכי א' רב נחמן זוזי כמא דפליגי וקימי אול אידך פלג ליה
 חמרא בלא אדעתא דחבריה א' רב פפא כגון האי² ודאי
 איבעי ליה לאודועיה זוזי מי איכא סאבי³ מי איכא
 10 חסיכי⁴ א' ליה לא חמרא כן ל' עלמ' ידעי דאיכא
 וקימי
 ואיכא לא בסים: גופא א' רב נחמן זוזי כמה דפליגי
 והני מילי טבי וטבי בישי ובישי תקלי ותקלי אבל טבי
 בישי ובישי טבי וטבי ותקלי תקלי וטבי לא רב חמא
 הוה מגר זוזי כל יומא בפשיטא לסוף כלו זוזי^{דרב}
 15 חמא מעיקרא מאי סבר מידי דהוה אמרה ולא היא
 חמצא
 מרה הדרה בעינה זוזא לא הדרה בעינה אם
 לומר הדרא בעינה מרה ידיע פחתה זוזא לא ידיע
 פחתה א' רבא שרי ליה לאיניש למיתן לחבריה
 ארבעה זוזי ונימא ליה אחפיה לפלניא מאי טע' לא
 20 אמרה תורה אלא רבית' הבאה מלווה למלוה א' רבא
 שרי ליה לאיניש למיתן לחבריה ד' זוזי אמרו ליה רבנן
 לרב פפא והא א' קא אכיל בנך ריביתא א' להו כל
 כהאי ריביתא מאי טע' לא אסרה תורה אלא ריבית

¹ *Baba Mezia*, 69 a.² *Ibid.*, 69 b, top.³ ? סאבי⁴ *Comp. Rabinovitch*, ad loc.

(Leaf 4, verso.)

מ . . . מלוה¹ הכא שכר אמירה הוא מפרין על
 אחר ואינו חושש משום ריבית: תנו רבנן כיצד
 מפרין על שדהו השכיר לו שדה בעשרים כור
 בשנה אמר לו תן לי מאתים זוז ופרנסה ואני
 5 אעלה לך עשרים כור מותר אבל אין מפרין לא על
 החנות ולא על הספהינ חנות לצור בה פורתא וציבי לה
 אמר רב נחמן אצתיה בראשה² פעמים שמפרין על
 החנות ועל הספינה חנות לצור בה פורתא וציבי לה
 אינשי ושריא אגרא טפי ספינה למיזבן לה פיון
 10 דשפידא אסקריא אגרא טפי אמר רב ספינה
 אגרא ופגרא^{פגרא} אמרו ליה רב-כהנא ורב יוסי לרב אי
 אגרא לא פגרא אי פגרא^{גרא} לא אגרא אשתיק אמ' רב
 ששת מאי טע' קא שתיק ליה רב לא שמיעה
 ליה להאי מתניתא דתניא אף על פי שאמרו אין
 15 מקבלין צאן ברזל מיש אבל מקבלין צאן ברזל מזוי
 והשם בהמה מחבירו ואמ' לו בהמה זו עשויה עלי
 בל דינר ואני אעלה לך סלע בחדש מותר לפי שלא
 עשאה בדמים מחיים אבל עשאה בדמים לאחר
 המיתה אמ' רב' פפא הילכתא ספינה אגרא ופגרא
 20 נהונ³ בני כפרי אגרא בשעת משיכה פגרא בשעת
 שבירה מידי במנהגא תליא מילתא אלא משום
 מתניתא איפכא תניא א' רב ענן א' שמואל קעות^{שליהומים}
 מותר להלוותן בריבית א' ליה רב נחמן לרב ענן משום
 יתמי ניסור⁴ אכלי ריביתא יתמי אכלי דלא ידיהו
 25 ניזיל בתר שבקיהו אליה זי גופא דעובדא

¹ *Baba Mezia*, 69 b. ² These two words, written over something else, are a note by the scribe calling attention to the fact that he had written a part of the sentence on the previous line; read אצתיה.

³ *Baba Mezia*, 70 a, top.

⁴ ? דיהמי יינהו

(Leaf 5, recto.)

הִיכִי הָהָא¹ א' ליה ההוא דרודה דהוה לבני רב . . . ביה
והוה מר שמואל תקיל ויהיב ותקיל ושקיל שקי ה
ואגר פחתיה כי הנפקק² אי אגרא לא פחתא אי פחתא
לא אגרא א' ליה כהאי גונא נמי אפילו³ בדוקני נמי שרי
5 מאי טע' בִּין דקביל עליה פחתיה נחשא בכמה
דפחית בציר דמי א' רב ששת תלבת⁴ מעות שליתומם
מותר להלוותן קרוב לשכר ורחוק להפסד:
כי אני הכבדתי שאל⁴ דאלו מאן דמיתיליד ליה
בוכרא בעאניה מחיב להקדושיה לקמי שמוי שנ'
10 קדש לי כל בכור בזמן שבית המקדש קיים כי תם
הוא חלבו ודמו קרוב לגבי המזבח שנ' אך בכור
ובשרו נאכל לכהנים וכי בעל מום הוא נאכל לכהנים
במומן דכ' ובשרם יהיה לך אחד תם ואחד בעל מום בזמן
שבית המקדש קיים ובזמן שאין ב' המק' קיים רועה עד
15 שיפול בו מום ונאכל לכהנים: ואסור למשרא מומא
עד דנפיל ביה ממילא שנ' וכל מום לא יהיה בו
דלא ליקרב דאית ביה מומא הוא בו דאפילו
אסור דתניא כל מום לא יה' בו אין לי אלא שלא יהיה בו
מום בידים מנן שלא יגרום לו על ידי אחרים תל' לו' כל מום
20 אמ' מום ואמ' כל מום: וא' ע' גב דמתיליד ביה
למשחמיה עד דמחזי ליה לחכם ודעבר ושחט לא
חזינא ליה למומן לאחר שחיטה אלא אסרינן ליה
השוחט את הבכור ומראה את מומו ר' יהודה
מהיר

¹ *Baba Mezia*, 70 a. ² ? ביה נשך ³ Read הלכא. ⁴ שאלהא ;
She'illa, XLIV, 136, ed. N. Z. Berlin.

(Leaf 5, verso.)

. אר הואיל ונשחט שלא על פי מומחה אסור
 בה בר בר חנה אר' יוחנן בדוקין שבעין דכולי
 עלמא לא פליגי דאסרי כפליגי במומין שבנוף מר
 סבר גזרינן מומין שבנוף אטו דוקין שבעין ומר
 5 סבר לא גזרינן ואף על גב דקימא לן ר' מאיר ור' יהודה
 היל' כר' יהודה בהא כר' מאיר דא' רב נחמן א' שמואל היל
 כר' מאיר בגזירותיו ואפילו מומחה דאית ליה בכור
 ואית ביה מומא לא חזי הוא לנפשיה אלא צריך
 לאחזוייה¹ לאחר . . . דתניא כל הבכורות אדם רואה
 10 חזין מבכור עצמו: ברם: אלו בכור דאיתליד ביה
 מומא ביומא טבא מה הוא לאחזוייה לחבם ביומא
 טבא ומשחמיה ומיכליה מי אית ביה משום מוקצה
 אילא מי אמרינן כיון דלא מישתרו² מוקצה הוא אי
 דילמא מדאית בדעתיה דהשתא נפל ביה מומא לא
 15 לא הוה מוקצה ואם תימצא לומר היכא דאיתליד ביה
 משום מומא דמובהק וידעי דמישתרי עילויה מי אית ביה
 מוקצה אילא³ אמרינן כיון דידע דמום מובהק הוא לא
 מוקצאי מדעתיה אי דילמ' כיון דלא ידע או מיזדקיק ליה
 קָכָם אלא מוקצה הוא מיפלג פליגי בה ר' יהודה ור' שמעון
 20 דר' יהודה א' לא הואי מוקצה כהאי גונא וא' ע' גב דר' יהודה
 מחמר במוקצה הוא² דהא דעתיה עליה ור' שמעון אמ'
 כהאי גונא הואי מוקצה וא' ע' גב דר' שמעון שרי
 מוקצה בעלמ' הכא אסר דא' מי יימא דמזדקיק

¹ Edition לאחזייה, but in the following sentence as in our fragment.² The scribe could not read his copy in this passage, and left space indicating that words were missing. Read מחזולא and מקיל דהא.³ או נא.

(Leaf 6, recto.)

ליה חכם ומאי היא דתנן¹ בכור שנפל לב
 או' ירד מומחא ויראה אם יש בו מום יעלה וי'
 ואם לאו לא ישחוט ר' שמעון או' כל שאין מומו ניכר מערב
 יום טוב אינו מן המוכן היל' כר' יהוד' אי כר' שמעון בריך
 5 דרשא: על אילו מומין שוחטין ל' ² הבכור: ולענין: תש'
 דאמ' ³ דבי נשיאה הוה ביומא טבי לא הוה חזיא
 ר' אמי שפיר עבד דלא חזי והא ר' אמי גופה ⁴ הוא
 היכא דחזייה מאתמול הוה ולא קביל ביה שהדי דלאו
 היא שָׁרָא ביה מומא וכיון דחזא מאתמול וא' ליה איתי
 10 ליה שהדי למחר לית ביה מוקצא כי ההוא דא' קמיה
 דרבא לאחזויי בוכרא אפניא דמעלי יומא ⁵ והוה קא
 חיף רישה חזייה למומיה א' ליה וי האידנא ותא
 למחר ואיתי ליה שהדי דלאו אית ⁶ רמה ביה למומיה
 אמרו
 למחר א' להו אמרו לי וי גופיה דעובדא היכי הוא
 15 לי הוה קא רמי שעריה להך גיסא דחוצי עייל רישיה
 ופסקא לשפתיא א' להו דילמא אִיפֿון ליה א' ליה לא
 וכי איבון ליה מי אסירא מדהא תניא כל מום לא יהיה בו אין לי
 אלא שלא יעשה בו מום כוליה: אינמי: ברם: אילו יש'
 דובין בכור מכהן מי מהימן אמומיה אילא מי אמדינן
 20 כיון דהוא אכיל ליה לא מהימן מידי ד' ⁷ אכהן אי דילמא
 כהנים הוא דחשו ליה רבנן כיון דכולהו בכורות לדלהון
 הוא דשכיחין תדירא חשו להו רבנן דילמא מקרן וראמי
 מומה נבי יש' לא חשו להו רבנן תש' דאיתמר א' רב
 חסדא א'

¹ The printed text has דהניא, though the passage quoted is a *Mishnah*. On the other hand in p. 379, l. 22 below, the printed text has דהניא, but the MS. דתנן, though it is a *Baraita*. For an explanation of this vague use of the terms דתנן and דהניא comp. above, p. 190.

² This sign stands for אה. Comp. above, p. 358, note 4.

³ אמי ודינאה חזי בוכרא. ר', אמי ודינאה חזי בוכרא. note 2 on p. 363 above.

⁴ Read דהוה דהוה, and comp. note 2 on p. 363 above.

⁵ Read יומא טבא. ⁶ = אה.

⁷ Read דהוה, and comp. note 2 on p. 363 above.

(Leaf 6, verso.)

. רב קטינא ספק בכור יש' צריך שנים מן
 . . . ק להעיד עליו מאי טע' מאן דהוא אכיל ליה הוה
 ליה ככהן דלא מהימן ורב נחמן אמ' בעלים מעידין
 עליו דאי לא תימא הכי אפילו בכור לר' מאיר דאמ'
 5 החשוד על דבר לא דניו ואנו מעידו כיון דכולי עלמא
 חשדין מי מעיד עליו וכי תימא הכי נמי לר' מאיר
 והא תני יהיה ר' יוסה אומ' כל שחליפיו ביד כהן
 פטור מן המתנות ור' מאיר מחייב אלא לאו שמע מינה
 לא חשו להו רבנן שמע מינה: ¹ דרשא: על אילו מומין
 10 שוחטין את הבכור נפגמה אונן מן הסחוס אבל לא
 מן העור נסדקה א'ע'פ' שלא חסרה נקבה מלא
 כרשינה או שיבשה איזו היא יבשה כל שתינקב
 ואינה מוציאה טיפת דם ר' יוסי בן משולם או' יבישה
 שנסדק
 שתהא נפרכת: רס שלעין שניקב שנפגם
 15 והרי בעינו דק תבלול חלזון נחש בעיניו איז הוא
 תבלול לבן הפוסק בסירה ונכנס בשחור ונכנס
 בלבן אינו מום שאין מומין בלבן חברבר ² והמים
 הקבועין אוהו חברבר קבוע כל ששהה פ' יום
 ר' חנניה בן אנטיגנס או' בודקין אתו פ' פעמ' בתוך
 20 פ' יום ואילו הן המים הקבועין אכל לח ויבש שלגשים
 לח ויבש שלשלחין או שאכל את היבש ואחר כך אכל
 את הלח אינו מום עד שיאכל את היבש אחר

¹ The *Derashah* missing in the editions of the *She'iltot* consists of the entire chapter VI of *Mishna Bekorot*, and of *Mishnah*, IV, 3, of the same treatise.

² = הוורור? Or did the scribe confuse הוורור, "albugo," with הזרר, "serpent"?

(Leaf 7, recto.)

הלח חוטמו שניקב ושנפגם ושנסדק שפ . . .
שנפגמה שנסדקה חוטיו החיצונות שנפגמו ו ממו
הפנימיות שנעקרו ר' חנניה בן אנטגנוס א' אין בודקין מן
המתאימות ולפנים אבל לא אָת המתאימות: נפגם
5 הזובן והעריה שלנקבה ובמקו נפגם הזוב מן
העצם אבל לא מן הפרק או שהיה ראש הזוב
מפצל עצם או שיש בשר בין חוליה לחוליה ^{מלא}
אצבע אין לו ביצים אין לו אלא ביצה אחת ר' ישמעאל או'
אם יש לו שני כיסין יש לו שני ביצים אין אלא בים
10 אחד אין לו אלא ביצה אחת ר' עקיבה או' מושיבו על
חרגוזה נתמעך אם יש שם ביצה סופה לצאת ^{מעשה}
שנמעך ולא יצאת ונשחט ונמצאת רבוקה בכסלים
והתיר ר' עקי' ואמר ר' יוחנן בן נורי: בעל חמש רגלים
ושאין לו אלא שלוש ושרגליו קלוטות בשלחמור ^{השחול}
15 והכסול איזהו שחול כל שנשמטה יריכו וכסול כל
שאחת מיריכו גבוהה נשבר עצם ידו ועצם רגלו
א' ע' פי שאינו ניכר מומין אילו מנא ביבנה והודו לו
חכמ' ועוד שלשה הוסיף אמרו לא שמענו את אלה
שנלגל עינו ענול כשלאדם ופיו דומה לשלחזיר
20 שניטל רוב המדבר שללשונו בית דין שלאחריהם
אמרו הרי אילו מומין מעשה שהלחי התחתון
עודף על העליון ושאל רבן שמ' בן נמ' לחכ' ואמרו הרי
זה מום און הגדי שהיתה בפולה אמ' חכ' בזמן

הרחיב
הרח
אלששת
יכול
שלחזיר
2
חם
יכול
ברם
חם
יין
ברך
חם
יין
לענין
חם
יין
דרשא

¹ Read אלשאלה or אלשאלה.² Read שאלה.³ Arabic: this is the order of arrangement; first שאלה, then ברכ, then ילגל, then ילגל, then ילגל.

(Leaf 7, verso.)

מוס צם אחד מוס אם אינה עצם אחד אינה

ושאן

ר' חנניה בן גמל' א' זנב הגדי שהיא דומה לחזיר
בה שלוש חליות הרי זה מוס ר' חנניה בן אנטיגנס אומ'
את שיבולת בעינו שנפסק עצם ידו ועצם רגלו
5 שנפגם עצם של פניו עיניו אחת גדולה ואחת קטנה
אזניו אחת גדולה ואחת קטנה במראה אבל לא
במידה ר' יהודה א' ואחת מביציו גדולה כשתים
בחברתה ולא הודו לו חכמ' . . . זנב הענל שאינה
מונעת ל . . . קוב . . . כל מרבית ענלים כן

ערקוב

10 כל זמן שהן מגדילין הן נמתחות באיזה
אמרו ר' חנניה בן אנטיגנס אומ' בערקוב שבאמצע
הירך על אילו מומין שוחטין את הבכור ופסולי
המוקדשין נשחטין עליהן: אילו שאין שוחטין
עליהן לא במקדש ולא במדינה חברבר והמים
15 שאינן קבועין חטיו הפנימיות שנפגמו
ושנצממו ובעל גרב ובעל יבולת ובעל
חזוית וזקן וחולה ומוזהם ושנעבדה בה
עבירה ושהמית האדם וטו . . ום ואנדרגיס
לא במקדש ולא במדינה ר' ישמעאל א' אין מוס
20 גדול מזה וחב' אומ' אינו בכור אלא . . גזו ונעבד
מי שאינו מומחה וראה את הבכור ונשחט
על פיו הרי זה יקבר וישלם מביתו: דן
את הדין וזיכה את החייב וחייב את

(Leaf 8, recto.)

הזכאי וטימא את הטהור וטיהר את
 שעשה עשוי וישלם מביתו אם היה בית דין
 מומחה פטור מלשלם: שאל¹ דאסיר להון
 לכהני לאמינעה ומארי קנינא כי היכי דליבנן² ליה בכור
 5 לדיליה כדתנן הכהנים והלויים והע. המסייעים
 הרועים ובית הגרנות ובית הטבחין אין נותנין להן
 תרומה ומעשרות . . . שכרן ואם עשו כן חילילו ועליהן
 הכת' או' ושחתם ברית הלוי אמ' יי' צב' ואומ' לא תחללו ולא
 תמ' מאי אומ' וכי תימא לוא ומ. . . ני לא³ לא תחללו ו. . .
 10 תמ' ומשקליה⁴ נמי ברהנך יומי דאמור דמטפולי
 ביה בעלים לא עד כמה יש' חייבין לטפל בבכור
 בהמה דקה ל' יום ובגסה ז' יום ר' יוסה א"ו ז' חדשים
 ואם אמ' לו כהן בתוך זמן הזה תנהו לי ואל ישמע
 לו מאי ט. א' רב ששת מפני שנראו
 15 המ. בית הגרנות: ברם: מה. ני ליה
 כהן ליש' מי חשינן דילמ' אתי לית זק' לך וזבוני
 ויסבר⁵ כי האזי לי בכור איתניה ליה כהיכי למיזלי
 ומזבין ליה והויה ליה ככהן המסיע אילא חשינן: ברך
 דרש⁶ ין הכהן לומר הראיתי בכור זה ובעל
 20 מום. ל נאמנין על מומי מעשר בכור
 א. מת עינו שנקטעה ידו שנשברה רגלו הרי זה
 חט על פי שלשה בני כנסת ר' יוסה או' אפילו יש
 עשרים ושלשה לא ישחוט אלא על פי מומחה:
 וט את הבכור ומכרו ונודע עד שלא . . .

¹ לשונו למארי קנינא. . . דליהנן Read ² She'elta, XLIV, 138. שאלהא =³ Read לא ומיתה לא.⁴ ומשקליה ליה =⁵ Read דיסבר וזבוני דיסבר.⁶ The Derasha, missing in the current editions of Mishnah, Bekorot, V, 5-6;

III, 1- ?

(Leaf 8, verso.)

..... הראה .. מה שאכלו ויחזור ויתן את הדמים
 מ .. שלא ... כלו ... בר יחזור להם את הדמים ^{כה}
 שלא אכלו לו את הבשר ראהו .. יחזיר להן
 את הדמים מ יחזיר להן הדמים
 5 מה אכל .. הן ... ח הבשר והוא חזיר
 להן את ... מים מכר ... א לגוים או' הט ... ל לכלבים
 ישלמו ל .. דמי טריפה ... הלוקח בהמה מ .. הנ .. הו
 ... דע אם ביכירה ואם לא ביכירה ר' ישמעאל או' עז בת
 שנתה ב לכהן מיכן ואלף ספק רחל בת שתיים
 10 בוראי ל מיכן והלך ספק פרה וחמ ... בני שלוש
 בוראי לכהן מיכן והלך ספק א' לו ר' עקיבא אילו בולד
 בלבד בהמה נפטרת היה כדבריו אל לא אמרו סימן ... לר
 בהמה דקה טינוף ובנסה שיליה ובאשה .. שפיר
 ה זה הכלל כל שידוע שביכירה .. ין כאן לכהן כלום
 15 לא ביכירה הרי זה לכהן ואם ספק .. אכל במומו
 עלים ר' אליעז בן יעק' א' בהמה גסה ששפעה חדר ..
 .. דם הרי זו תיקבר וניפטרה מן הבכורה רבן שמ' ב'
 הלוקח בהמה מניקה מן הגוי אינו מא בנה
 של אחרת היה נכנס לתוך עדרו וראה ב
 20 מניקות ואת שאינן מבכרות אינו חושש
 בניו שלזו באו לו אצל זו או שמא בנה שלזו ב
 זו ר' יוסי בן משולם או' השוחט את הבכור ^ש
 מקום לקופים מיכן ומיכן ותולש את השע

XII.

כשהיא נידה ש' ואל אשה בידת מומתה וי' ולא מישתריא עד דפסקא דם נידתה ומנחה
 שבעה נקיים דאמ' ר' זירא' בנות ישראל הם החמירו על עצמן שאפילו ראות דם טיפה
 בחדל יושבות עליו שבעה נקיים ולא מישתריא עד דפסקא דמה ודטבלה במקוה שיש
 ארבעים סאה דחניא² ורחץ את בשרו במים במים במי מקוה שכל בשרו מאי מים
 5 שכל גופו עולה בהם וכמה הם אמה על אמה ברום שלוש ושערו חכמי כמה שיעור
 מקוה ארבעים סאה וכי טבלה צריכה למסרק ראשה במסרקא כהכי דלא ליהויה
 חציצה בין שיערה למאי דחניא³ בשרו ואת הספל לבשרו ומאי ניהו שערו וחניא⁴ הדם
 והדיו והדבש והחלב ויבשים חוצצים לחים אין חוצצים וכל שבעה יומי אסור
 למיכל . . . אפתורה⁵ דחנן⁶ לא יאכל חוב עם חובה מפני הרגיל עבירה דכל חייבי טבילת
 10 תהי בודתא⁷ תהי בנידתא כל שבעה וצריכה למיטבל באורתא דיתניא⁸ כל חייבי טבילת
 טבילתן ביום נידה ויולדת טבילתן בלילה נידה מנין שאינה טובלת מבעוד יום הלמוד
 ל' שבעת ימים תהיה בנידתה תהי בנידתה כל שבעה ויולדת מניין דכל כימי נדת דוולתה
 תטמא חייא בר אשי אמ' רב⁹ נידה שאין לה בנינים מערמת וטובלת וחורת בבניה וכו' . . .
 . . . תא למינקט יומי וסתה דאמ' רב חונא בר כהנא אמ' שמואלא¹⁰ מנין לנידה שסופרה לעצמה
 15 ש' שנאמ' וספרה לה שבעת וי' אמ' רב יהודה החזקה נידה בשכינותי בעלה לוקה עליה מני . . .

אם לא ידעו . . .
 אם לא ידעו . . .
 אם לא ידעו . . .

אם לא ידעו . . .
 אם לא ידעו . . .
 אם לא ידעו . . .

שום נדה ברם צ' א' למ' ¹¹ מימר קא אמר' מי מחייב איניש למיפרש מאיחתיה

 סמוך לוסתה אילא: אינמי היכא דלית ליה אלא ארבעים סאה מכוונות ירדו שנים
 מסלקא ליה טבילה להאי בהראה אילא אינמי אמישך מיא מארובא עד אחו למקוה
 מסלקא ליה טבילה אילא מי אמרינן בריך שמיא תנו רבנן ¹² היתה לומדת להיות רואה
²⁰ יום חמישה עשר ושניחה ליום עשרים זה וזה אסורין פעמים ליום עשרים זה וזה
 אסורים שלשה פעמים ליום עשרים הותר יום חמישה יום חמישה ¹³ עשר וקבעה יום
 עשרים שאין האשה קובעת לה וסותה עד שתקביענו שלשה פעמים ואינה מטהרת
 את הוסת עד שתיעקר ממנה שלשה פעמים היתה ¹⁴ לומדת להיות רואה יום חמישה
 עשר ושניחה לשישה עשר זה וזה אסורין שניחה לשבעה עשר זה וזה אסורין
²⁵ שניחה לשמונה עשר הותרו כולן אינה נאסרת אם' ¹⁵ אלא משמנה עשר מיכן ואילך

¹ Berakot, 31 a.

² Pesahim, 109 a, b.

³ Read למיכל comp. ג'ה, 85 d.

⁴ Shabbat, 120 b.

⁵ Pesahim, 90 b.

⁶ Bezah, 18 a.

⁷ Read למיכל comp. ג'ה, 85 d.

⁸ Pesahim, 90 b.

⁹ Bezah, 18 a.

¹⁰ Ketubot, 72 a.

¹¹ Ketubot, 72 a.

¹² Niddah, 64 a.

¹³ Niddah, 64 a.

¹⁴ Comp. Ketubot, 22 b.

¹⁵ Comp. Ketubot, 22 b.

¹⁶ Comp. Ketubot, 22 b.

XLII.

(Recto.)

25 ברם אילו איתתא דחויא דמא מחמת תשמיש לרם נידה מרמינן
 לה אולא תא שמע דתנו רבנן¹ הרואה דם מחמת תשמיש משמיש²
 פעם ראשונה ושניה ושלישית מכן ואילך לא תשמיש אלא תלך ותנשא
 לאחר ניסתה לאחר וראתה דם מחמת תשמיש משמשת פעם ראשונה
 ושניה ושלישית מכן ואילך לא תשמיש תלך ותברוק עצמה בשפופרת
 30 וכאזיה צד בודקת עצמה מביאה שפופרית שפיה חלוק ומנחת מוך על
 ראשה אם נמצא על ראשה בידוע שהוא מן המקור ואם לאו בידוע שהיא
 מן הצדרין אם יש לה וסת תולה בוסתה ואם יש לה מכה תולה במכתה ואם
 היתה דם מכתה משונה מדם ראייתה אינה תולה ונאמנת אשה לומר מכה
 יש לי בתוך מקור אמרת מביאה שפופרית שפיה חלוק והא מכה עבדא³ אמ'
 35 שמואל שפופרית שלאבר ופיה כפוף לתוכה אמ' ליה רבי שמעון בן לקיש לרבי
 יוחנן ותברוק עצמה בבעל שיני אמ' ליה שאין כל אצבעות שוות אמ' ליה
 ותברוק עצמה בביאה שלבעל שלישי⁴ אמ' ליה לפי שאין כל כחות

(Verso.)

שוות מעשה באשה אחת שהיתה רואה דם מחמת תשמיש אתאי לקמי .
 דרבי אמרה ליה רבי לאברן קום בעתה נפל ממנה כחרדת דם אמר רבי . .
 ניתרפאתא זו מעשה באשה אחת שהיתה רואה דם בשעה שעולה מן הנדר
 אתאי לקמי דרבי יוחנן אמ' לה בתי שמה דמעת⁵ עירך עלתה בך לבי והבעיל
 5 לו על גב הנחר הלכה ונבעלה ונתרפאת אי נמי כל אימת דישכיה איניש
 בביתיה ביומי טהרה לא צריך שיולי לאיתתיה אי תהרה⁶ היא אי לא
 ברם אילו מאן דינפק לאורחא ביומי טהרה והדר אתא ביומי טהרה
 מי צריך לשיולי או לא מי אמרינן אם תימצא לומר כי איתיה בביתיה
 לא צריך שיולי משום דלא מחמדא⁷ אבל כי איתיה באורחא יהבא דעתא
 10 ומחמדא וצריך שיולי או דילמא כיון דטהרה היא דילמא חמיד לא
 חיישין תא שמע דאמ'⁸ רב כהנא שאילתינן לאיניש ביתיה דרב פאפא
 ודרב חונא בריה דרב יהושע כי אתן רבנן מיבי רב ביומי טהרה מי צריכינן לכו
 בדיקה ואמרן לא אחרי מות

¹ Niddah, 65 b, end.² משמשת =³ אפטריו מפרגא Explanation of⁴ Text corrupt.⁵ Our texts, דימח.⁶ Read טהרה.⁷ Comp.

Niddah, 66 a, end.

⁸ Niddah, 12 b, top.

XLIII.

(Leaf 1, recto.)

חטאתי¹ והעויתי והרשעתי דניאל אמר חט
 והעתה והרשעתי² משה אמר נושא עון ופשע . . .
 וחטאה בשע' שהיה מתודה ע . . . דוכות ו . . . ל³
 המורדים כאילו הן שגנות לפניו וחכמ' א
 5 אילא חטאתי עויתי פשעתי אמ' ראב
 שמואל אמ' רב הלכה כדברי חכמים ע
 וסדרי שמיים מספרים כבוד אל . . . לוב ה א
 מפני ערב' אמ' ר' לוי⁴ אמר דויד לפני הק' בר' הוא
 ריבונו של עולם את אלה רב ואנא חובי רברבין
 10 ואילו אלה⁵ רב דשרי ושביק לחובין רברבין . . . ת
 למען שמך יי' וסלחת לעוני כי רב הוא ומתביעי⁷
 לן לצלווי במעלי יומא דכפורי בתפלת מנחה
 ומימר אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל
 חי אחר תפלתו מקמי דיאתיב בסעודתא
 15 דאפסוקי דילמא מיטרדא דעתיה מחמת סעודתא
 ולא יאכיל לאיודוע⁸ דחנו רבנן מצות וידוי ערב
 הכפורים עם חשיכה אבל אמרו חכמים מתודה
 הוא קץ קודם אכילה ושתיה שמא תיטרף דעתו
 בסעודה ואף על פי שהתודה קודם שיאכל וישתה
 20 מתודה לאחר שיאכל וישתה שמה . . . יארע דבר
 קלקלה בסעודה ואף על פי שהתודה ערב מו
 מתודה שהרית שהרית יתודה במוסף במוסף
 יתודה במנחה במנחה יתודה בנעילה והיכן
 אומרה אחר תפלתו ושלילה צבור אומרה
 25 באמצע והיכ . . . א
 לפניך⁹ שבדרך רעה הלכת . . . כמה שעשיתי
 שוב איני עול . . . לא . יהי רצון מלפניך יי'
 אלהינו שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עונותי
 ותסלח לי על כל חטאתי . . . כת' ישוב אל יי' . .
 30 וידחמהו ואל אלהנו כי ירבה לסלוח . . . עבירות

¹ Yoma, 36 b. ² Read והעניו והרשעתי comp. Rabinowicz, ad loc.³ מהפסע רב ⁴ Midrash ⁵ מהפסע רב ⁶ מהפסע רב ⁷ מהפסע רב⁸ מהפסע רב ⁹ מהפסע רב ¹⁰ מהפסע רב¹¹ מהפסע רב ¹² מהפסע רב ¹³ מהפסע רב¹⁴ מהפסע רב ¹⁵ מהפסע רב ¹⁶ מהפסע רב¹⁷ מהפסע רב ¹⁸ מהפסע רב ¹⁹ מהפסע רב²⁰ מהפסע רב ²¹ מהפסע רב ²² מהפסע רב²³ מהפסע רב ²⁴ מהפסע רב ²⁵ מהפסע רב²⁶ מהפסע רב ²⁷ מהפסע רב ²⁸ מהפסע רב²⁹ מהפסע רב ³⁰ מהפסע רב ³¹ מהפסע רב³² מהפסע רב ³³ מהפסע רב ³⁴ מהפסע רב

(Leaf 1, verso.)

שֶׁהַתּוֹדָה¹ עֲלֵיהֶם יוֹם הַכְּפוּרִים זֶה אֵין
 צִדִּיק שִׁיתּוֹדָה עֲלֵיהֶם יוֹם הַכְּפוּרִים אַחֵר
 וְאִם שְׁנָה בָּהֶם צִדִּיק שִׁיתּוֹדָה עֲלֵיהֶם יוֹם
 הַכְּפוּרִים אַחֵר וְאִם לֹא שְׁנָה בָּהֶם וְהַתּוֹדָה
 5 עֲלֵיהֶם יוֹם הַכְּפוּרִים אַחֵר עֲלֵיו הַכֵּת' אוֹמ'
 כִּכְלָב שֶׁב עַל קִיאוּ ר' אֲלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמ'
 וְכָל שָׁכֵן הָרִי זֶה מְשׁוּבָה שֶׁנ' כִּי פִשְׁעִי אֲנִי
 אֲדַע וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָמִיד וְלִמָּה תִּקְנֶנּוּ חַכְמ'
 לַקְּדוֹת בַּעֲרִיּוֹת בְּיוֹם הַכְּפוּרִים שְׁמָה חֵם
 10 וְשִׁלּוֹם נִכְשֵׁל אֲדָם בְּאַחַת מֵהֶם יִשְׁמַע
 וְיִהְיֶה רִי וְיַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה אֵילָא מָה אֲנִי מַקְיִים
 כִּכְלָב שֶׁב עַל קִיאוּ זֶה שְׁעֶבֶר עֲבִירָה וְשְׁנָה
 בָּה כִּדְר' חוֹנָא דְאִמ' רַב חוֹנָא כִּיּוֹן שְׁעֶבֶר
 אֲדָם עֲבִירָה וְשְׁנָה בָּה הוֹתֵרָה לוֹ הוֹתֵרָה לוֹ
 15 סִלְקָא דַּעְתָּא אֵילָא אִימָא נַעֲשִׂית לוֹ כַּהֲתִיר
 וְצִדִּיק לְפָרוּט אֵת הַחֲטָא שֶׁנ' וְיַעֲשׂוּ לָהֶם
 אֱלֹהֵי זֶהָב דְּבָרֵי ר' יְהוּדָה ר' עֲקִיבָא אוֹמ'
 אֵינוּ צִדִּיק שֶׁנ' אֲשֶׁרִי נִשְׁוִי פִשְׁעַ כִּסּוּי
 חֲטָאָה אֵילָא מָה אֲנִי מַקְיִים וְיַעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי
 20 זֶהָב אֲמַר מֹשֶׁה לְפָנֵי הַק' בֵּר' הוּ' רִיבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם
 בִּשְׁבִיל כִּסָּף וְזֶהָב שֶׁהִרְבִּיתָה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל
 שֶׁבָּלוּ שְׁפָתוֹתֵיהֶם מִלּוֹמַר דִּי הוּא גֵרָם לָהֶם
 וְעָשׂוּ עָגֵל אֲמַר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לוֹי² לֹא עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל
 אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה אֵילָא כִּדִּי לִיתֵן פִּתְחוֹן פֶּה
 25 לְבַעֲלֵי תְּשׁוּבָה דִּכְת' מִי יִתֵּן וְהִיָּה לְבָבָם זֶה
 לָהֶם לִירְאָה אֲתִי וּלְשֹׁמֵר אֵת כָּל מִצְוֹתֵי כָל
 הַיָּמִים לְמַעַן יִיטֵב לָהֶם וּלְבִנְיָהֶם לְעוֹלָם
 אִמ' רַב יְהוּדָה אִמ' רַב³ כְּתוּב אֲשֶׁרִי נִשְׁוִי
 פִשְׁעַ כִּסּוּי חֲטָאָה וְכו' . . . בְּמ . . . בִּשְׁעִין⁴ לֹא
 30 יִצְלִיחַ וּמוֹדָה וְעוֹזֵב יִרְחָם וְמַחֲיִיבֵנָן לְמִיכָל
 וּמִשְׁתָּא בְּמַעֲלֵי שֵׁם . . . רִתְנ' . . . אֵייה⁴

¹ Yoma, 86 b.² 'Abodah Zarah, 4 b, end ? ; our texts and MS. read differently.³ Read ומכסה פשעיו.⁴ Read בכעלי יומא וכיפורי דהני רב הייה, and comp. ה"ג, 31 a, ed. Hildesheimer, 155, end.

(Leaf 2, recto.)

מדופתי ועניתם את נפשותיכם בתשעה
 וכי בתשעה מתענין והלא בעשירי מתענין
 אילא לומר לך כל האוכל ושותה בתשעי
 מעלה עליו הכתוב כאילו נתענה תשעי תשי . . .
 5 ועשירי ותינוק בן אחת עשרי שנה מחנכין
 פה ליה ב . . . צחת ¹ כי דתנן ² התינוקות אין
 מענין אותן אבל מחנכין אותן דרב ³ קודם
 לשנה וקודים לשנים כדי שיהו רגילין
 במצות והוונן בה ⁴ קדם לשנים אמרת
 10 מחנכין קודם לשנה מיבעיא ליה אמ' רב
 חיסדא הא בברי הא בחולה וכאז צד
 מחנכין אותן היה רגיל לאכל בשתי
 שעות מאכילין אותו בשלוש שעות
 בשלוש מאכילו אותו בארבע ואי מחי
 15 מחנכין אותן כמד ⁵ ר' יוחנן דאמ' ר' יוחנן בן
 אחת עשרה שנה מחנכין אותן לשעות בן
 עשרה שנה ויום אחד משלימין מדאור
 מדאוריתא בתינוקות בן שלוש עשרי
 שנה ויום אחד משלימין אותן בתינוק
 20 וקימא לן הלכתא בר' יוחנן דאמ' בת שנים
 עשרה שנה ויום אחד משלימין מדאוריתא
 בתינוקת בן שלש עשרה ויום אחד
 משלימין מדאוריתא בתינוק אמ' ר' שמעון
 בן לקיש ⁶ ציר שעל גבי ירק מצטריף
 25 לככותבת ביום הכפורים . . מא אף על
 נב דמשקה הוא כיון דמיתכשר בה אוכלא
 כי אוכלא דאמי האומר ⁷ אחטא ואשוב אחטא
 ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה
 אחטא ויום הכפורים מכפר . . מעלי אין
 30 יום הכפורים

¹ Read במצותה.² Yoma, Mishnah, VIII, 9; Gemara, ibid., 82 a.³ רבר.⁴ Yoma, 82 a.⁵ = כמה דאמר; the text following is corrupt.⁶ Yoma, 80 b.⁷ Yoma, Mishnah, VIII, 9; Gemara, ibid., 85 b.

(Leaf 2, verso.)

מִכְפָּר¹ עֲבִירוֹת שְׁבִין אֶדָם לְמָקוֹם יוֹם
הַכְּפוּרִים מִכְפָּר שְׁבִינוּ וּבִין חֲבִירוֹ אֵין
יִזְם הַכְּפוּרִים מִכְפָּר עַד שִׁלָּךְ וִירְצָה אֶת
חֲבִירוֹ אִמָּ' ר' אֶלְעֹזֶר² אִמָּ' ר' הוֹשֶׁעִיָּה אִמָּ' קִרָּא
מִכָּל חֲטָאֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תַּתְּהִירוּ חֲטָא שְׁאִין
5 מִזְכֹּר בּוֹ אֵילָא הִק' בֵּר' הוּ' יוֹם הַכְּפוּרִים מִכְפָּר
מִכְפָּר הִיָּה ר' מֵאִיר אֹמֵר³ נִדּוּלָּה תְּשׁוּבָה
שְׁבִשְׁבִיל יַחֲדִיד שַׁעֲשַׁה תְּשׁוּבָה מוֹחֲלִין לוֹ
לְכָל הָעוֹלָם כּוֹלּוֹ שֶׁנ' אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹו
10 א' אֶהְיֶה⁴ נִדְבָּה כִּי שֶׁב אִפִּי מִמֶּנּוּ הִיכִי דֹאמוּ
בְּעָלִי תְּשׁוּבָה אִמָּ' רַב יְהוּדָה אִמָּ' רַב כָּל
שֶׁבֶא דִּבְרַ עֲבִירָה בִּירוֹ פַּעַם רֵאשׁוֹנָה
וּשְׁנִיָּה וְנִצֵּל הִימָנָה מִחֻי רַב יְהוּדָה בֹּאוּתָה
אֵשֶׁה בֹּאוּתוֹ מָקוֹם בֹּאוּתוֹ פֶּרֶק רַבִּי יְהוּדָה
15 רֵאמִי כֹת' אֲשֶׁרִי נִשְׁוִי פִּשְׁעֵי כִסּוּי חֲטָאָה
וּכְת' מִכְסָּה פִּשְׁעִיו לֹא יִצְלִיחַ לֹא קִשְׁיָא כֵּן
בְּחֲטָא הַמְּפִיץ⁵ הַמְּפֹרֶסֶם כֵּן בְּחֲטָא שְׁאִינוּ
מְפֹרֶסֶם רַב חֲסֵדָא בֵּר טוֹבִיָּה אִמָּ' רַב כָּאֵן
בְּעִבְרִית שְׁבִין אֶדָם לְחֲבִירוֹ כָּאֵן בְּעִבְרִית
20 שְׁבִין אֶדָם לְמָקוֹם תִּנְיָא ר' יוֹסִי בֵּר ר' יְהוּדָה
אֹמֵר אֶדָם עֹזְבֵר עֲבִירָה פַּעַם רֵאשׁוֹנָה מוֹחֲלִין
לְרֵשׁ . . וְח' מוֹחֲלִין לוֹ שְׁלִישִׁית מוֹחֲלִין לוֹ רְבִיעִית
אֵין מוֹחֲלִין לוֹ שֶׁנ' כֹּה אָמַר יְיָ עַל שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי
יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבַּעַה לֹא אֲשִׁיבוּ וְאִמִּיר הֵן כָּל
25 אֱלֹהִי יַפְעֵל אֶל פַּעֲמִים שְׁלוֹשׁ עִם גִּבֹּר מֵאִי
וְאֹמֵר וְכִי תִימָא הִנֵּי מִלִּי בְּצִיבוּר אֲבֵל
בִּיחִיד לֹא אִמָּ' ר' חִיָּיָה בֵּר אַבָּא אִמָּ' ר' יוֹחָנָן⁷ כָּל
הַנְּבִיאִים נִפְלוּ⁸ לֹא נִתְּנָבֹא אֵילָא לְבַעֲלִי
תְּשׁוּבָה אֲבֵל צְדִיקִים גְּמוּרִים עֵין לֹא רֵאתָה

¹ *Yoma*, *Mishnah*, VIII, 9; *Gemarah*, *ibid.*, 85 b.² *Keritot*, 25 b.³ *Yoma*, 86 b.⁴ Read אֶהְיֶה.⁵ The scribe wanted to write

הַמְּפֹרֶסֶם, but wrote הַמְּפִיץ, which he cancelled.

⁶ Read לוֹ שְׁנִיָּה.⁷ *Sanhedrin*, 99 a.⁸ Read בּוֹקֵן.

(Leaf 3, recto.)

אלהים זולתך יעשה למחבה לו ופליגא דר' אבהוא דארא'
מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים
נמזרים עומדים והיאך והיאך דומים בעלי תשובה
למלך שהיו לא שני בנים אחד הלך בטוב ל
5 ואחד יצא לתרבות רעה ¹ שנ' שלום שלום לרחוק
ולקרב מאי רחוק מדבר עבירה מעיקרה
כיהא דר' חנינא ² דאמר' חנינא מאי קראה
ברוכו ³ יי' מלאכיו נבורי כח עשי דברו לשמוע
בקול דברו ונגני ר' צדוק וחביריו תבעתיא
10 ההיא מטרניתא אמר לה חלש לי ליבאי ולא
ולא מצינא איכא מידי דניכול אמרה
ליה איכא דבר טמא אמר לה מאן דעאביד
הא אכיל הא שגרא תנורא סליק ויתוב בנויה
אמרא ליה מאי האיי אמר לה מן דעביד הא
15 נאפיל בהא מוטב בעולם הזה ולא לעולם
הבא ⁴ אמרא ליה אי הוה ידעאנא כולי האיי לא
הוה מצערנא לך היכי ⁵ דאמי בעלי תשובה אמ' רב
יהודה אמ' רב כל שבא דבר עבירה לידו פעם
ראשונה וניצל הימנו מחוי רב יהודה באותה
20 אשה באותו מקום באותו פרק תנו רבנן ⁶ יש
שהן אומדין אשרי ילדותינו שלא ביישה את
זקנתנו אילו חסידים ואנשי מעשה ויש מהן
אומדין אשרי זקנתנו שכיפרה על ילדותינו
אילו בעלי תשובה אילו ואילו אומדין אשרי
25 מי שלא חטא ומי שחטא ימחל לו אמר' ⁷ יוסי
בר חנינא כל המקניט את חבירו אפילו
כדברים צריך לפיסו שנ' בני אם ערבת
לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך

¹ From והיאך—רעה not in our text of the Talmud; for לא read לו.² *Kiddushin*, 40 a. ³ בורכו? The spelling of ר for Kamez is found elsewhere; comp., for instance, below, p. 388, line 2, דכר = דמיר.⁴ From הבא—מוטב not in our text of the Talmud; after מוטב a word or two are missing; read שאשרף מוטב or something like it, and comp. *Baba Mezia*, 59 a: ... שיפיל עצמו.⁵ *Yoma*, 86 b.⁶ *Sukkah*, 53 a.⁷ *Yoma*, 87 a.

(Leaf 3, verso.)

נלכדת באמרי פוך עשה זאת אפוא בני והנצל
 כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך אמר'
 . . . חק וצריך לפיסו כשלוש חבורות של
 שלוש שלוש בני אדם שנ' ישר על אנשים
 5 ויאמר חטאתי וישר העביתי¹ ולא שוה לי
 אמר רב יוסף אמ"ר אבהו מביא עשרה בני
 אדם ומעמידן על קברו ואמר חטאתי ליי'
 אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו ואמ' ר' יוסי
 בר חנינא כל המבקש מחילה מחבירו אל
 10 יבקש ממנו יתיר משלושה פעמים שנ'
 בה תאמרו ליוסף אנה שא נה פשע אחיך
 וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא וג'
 ומנין² למחל שלא יהא אכזרי שנ' ויתפלל
 אברהם אל האלהים וירפא אלהים וג' אפילו
 15 נתן לו כל ממון שבעולם אין נמחל לו עד
 שייבקש הימנו ועתה השב אשת האיש כי
 נביא הוא תניא נמי האבי כל אילו שאמרו
 דמי צער בושת אבל דמי צער עצמו אפילו
 הקריב כל אילי נְכוּיֹת אין נמחל לו עד שי
 20 יבקש הימנו אמ' ראבא³ כל המעביר
 על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנ'
 נושא עון ועובר על פשע למי נושא נושא
 עון למי שהא עובר על פשע דאג⁴
 מפיים ליה מפיים ליה הא לא מפיים ליה

¹ Read דעיתי.² *Baba Kama*, 92 b ; our texts differ essentially from the reading of the fragment.³ *Rosh ha-Shanah*, 17 a.⁴ Read ואי.

(Leaf 4, recto.)

לא קאים בלא תקום ולא תטור בהדי . . .
 וכת' מי אל כמוך נושא עון למי¹ נושא
 עון למי שהוא עובר על פשע לשארית
 נחלתו רב חונא ראמי כת' צדיק יי' בכל
 5 דרכיו וכת' וחסיד בכל מעשיו בתחלה
 צדיק ולבסוף חסיד ר' אלעזר ראמי כת'
 ולך יי' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו
 בתחלה כי אתה תשלם לאיש כמעשהו
 ולבסוף ולך יי' חסד ואומר ויעבר יי' על
 10 פניו ויקרא יי' א יי' וג' אמ' ר' יוחנן אלמלי
 מקרא כתוב אי אפשר לאמרו מלמד
 שאמר לו ה' ק' למשה כל זמן שישראל חוטאין
 לפני עשה בסדר הזה ואני מוחל להם על
 כל עונותיהם אני הוא קדם שיחטא אדם
 15 ואני הוא לאחר שיחטא אדם ועושה
 תשובה אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד
 ואמת אמ' ריב יהודה ברית כרותה
 לשלוש עשרה מידות שאין חוזרות ריקם
 שנ' ויאמר הנה אנכי כרת ברית אמ' ר'
 20 חננאל בר בונא אמ' ר' שמעון חסידא²
 כל תענית ציבור שאין מתענין בה
 פושעי ישראל אינה תענית ותניא³ על מה
 מה תשובה מכפרת על עשה ועל לא
 תעשה ועל מה תשובה תולה ויום
 25 הכפורים מכפר על כריתות ועל מיתות
 בית דין ועל לא תעשה נמור⁴ מנא לן דתניא⁵
 ר' אליעזר אומ'

¹ *Rosh ha-Shanah*, 17 a, b.² *Keritot*, 6 b; our texts read הנהinstead of כינאל. ³ *Comp. Yoma, Mishnah*, VIII, 8; *Gemara*, *ibid.*, 85 b.⁴ וגומר =⁵ *Yoma*, 86 a.

(Leaf 4, verso.)

א' איפשר לומר נקה שכבר נאמר לא ינקה ואי
 אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר נקה
 כאיו צד מנקה הוא לשבים ואינו מנקה
 לשאין שבים על כל עבירות שבתורה
 5 הוא דמנקה לא שנא קלות ולא שנא חמורות
 בצינעא אין בפרהסיא לא ואת ימצא¹
 לומר בפרהסיא לא לא שנא מחיים ולא שנא
 לאחר מיתה לא מיכפר כלל אורי לנא לאחר
 מיתה אין מחיים לא ברם צריך את מימר
 10 קא אמרינן דאסיר ברחיצה אפילו מקצ'
 מקצת הגוף ואפלו פניו ידיו ורגליו אילא
 אם כן בכלים נגבים מלך והכלה מי שרי להו
 למיסחא אפיהוא אולא מי אמרינן כיון
 מחיבי בכל מילי דיומא דכיפורי כשאר
 15 אב נאשי² דמו אי נמי אמרינן דאסיר או
 ד'למ'א'³ דילמא כבוד מלך וכלה שאני מי
 אמרינן אפילו כיבוד דיום הכפורים
 מחייב כרת ושיערו בכותבת ומן דאכיל
 חלב ודם ונותר ופיגל ושאר איסורי
 20 דכתיב בהו ככרות⁴ שיעוריה בבכיות
 פחות הא קא אמרינן דלא מחייב כרת
 איסורא אית בה ואם תמאצא לומר
 אית ביה ביה איסורא מדאורייתא או
 מדרבנן לה וכאד משתבע דלא אכילנא
 25 ואכיל איסורא בציר מכשיעור דכיון
 דספיקא הוא פחות מכיות דתואכות⁵

¹ Read ואם הימצא.² Read אנשי.

this word is to be cancelled.

⁴ Read הכרית.³ The strokes indicate that⁵ Reading

doubtful ; וכותבת ?

(Leaf 5, recto.)

פחות כחיות¹ אסיר מדאוריתא הוה וספיקא
 דאוריתא ולחומרא ואו מדרבנן הוה ליה
 ספיקא דרבנן ולקולא מימר קא אמרינן
 דמייחייב איניש אהני חמשה עינוין
 5 עילאוי אכילה ושתייה ורחיצה וסיכה
 ונעילת הסנדל ותשמיש המיטה דכ' כי כל
 הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה
 שמייחייב אינים² אהני חמשה עינוין מייחייב
 או דילמא על אכילה ושתייה בלבד מי
 10 אמרינן לא תענה סתמא כתי' והני חמשה
 כתיב בהו עינוי הילכך אכולהון מייחייב
 כרת או דילמא כיון דכתי תענו את נפש'
 וכתי' וכל מלאכה לא תעשו והאבדתי
 אעינוי דאית ביה עינוי נפש הוא דמחייב
 15 כרת מאי נינהו אכילה ושתייה דאו לא
 אביל ושתי³ אבל הנך כי לא עביד להו
 לית בהו איבוד נפש הילכך לא מייחייב
 בריך שמיא דקכ"הו' תא שמע דתנן⁴
 חטאת ואשם ודאי מכפרין מיתה ויום
 20 הכיפורים מכפרים עם התשובה התשובה

¹ Read מכויה.² אי נימא =³ ושהי מיה?⁴ Yoma, Mishnah,

VIII, 8; Gemara, ibid., 85 b.

XLIV.

(Leaf 1, recto.)

שנ' איש איש אל כל שא' בש' כסו' כמשמעה¹ עונ' אלו מזונותיה
 דכ' ויענך וירע' ר' אלעז' בן יעקב או' שא' תן כסותם לפום ש'א'
 תן כסות' שלא תתן שלילדה לזקינה ושלזקינה לילדה
 כסו' ועו' לפום כסו' תן עונ' שלא תתן לה חרשין בימות
 5 החמה ולא שחקין בימות הגשמים ותני ר' יוסף שא' קירוב
 בשר שלא ינהג בה מנהג פרסין שמשמשין מיטותיהן
 בלבושיהן מסייעא ליה לר' חונא דא' ר' חונא כל האו' אי אפשר
 אלא אנא בבגדי והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה: ואילו²
 מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת
 10 ומבשלת ומיניקה את בנה ומצעת לו מיטה ועושה בצמר
 הכניסה לו שפחה אחת לא טוח' לא אופ' ולא מכב' שתין
 אינה מבש' ואי' מיני' את בנה שלש אינה מצעת את
 המיטה ארבע יושבת בקתידרא ר' אלעז' או' אפילו הכניסה
 לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה
 15 לידי זימה רבן שמע בן נמל או' המדיר את אשתו
 מלעשות מלאכה יוציא ויתן כתובה שהבטלה מביאה
 לידי שאמום: טוח'³ סל' דע' אימא מטחנת ואיבעית
 אימא בריחיא דידא מתניתין דלא כר' חייה דא' ר' חייה
 אין אשה אלא ליופי ואין אשה אלא לבנים תאני ר' חייה
 20 אין אשה אלא⁴ תבשיטי האשה: ומני' את בנה תנו רבנן
 תינוק יונק והולך עד עשרין וארבעה חדש מיכן ואילך

¹ Ketubot, 47 b.² Ketubot, Mishnah, V, 5; Gemara, ibid., 59 b.³ Ketubot, 59 b-60 a.⁴ Read להבשיטי.

(Leaf 1, verso.)

כיונק שקן רב' ר' אליעז' ר' יהושע או' אפילו ארבע חמש
 שנין פרש אין מחזירין אהו וכמה פרישתו שלושה ימים
 אמ' ר' יוסף הל' בר' יהושע: והיל' ¹ היא אמרה מניקתא אנא
 ליה לבראי והוא או' משלימנא אנא ליה למניקתא
 5 לדירה שמעינן: בעל או' לה לאיתתיה איניקי לבריק
 והיא אמ' ליה משלימנא אנא ליה למניקתא מותיבנן
 ליה לאיתתא גבי נשי אחריני אתא ומהדרין ליה
 לינוקא על הנך נשי כולהן אי ידע לה לאימיה מכפינן
 לה ומניקא ליה מפני הסכנה והני מלי בגו תלתא ירחי
 10 אבל בתר תלתא ירחי ווריי ידע לה לאימיה ולא צריכא
 בדיקא ומכפינן לה דמניקא ליה: והיכא ² דשכיב ושבק
 ממונא ולא פקיד ואית ליה בני ובנאתא מיתונן בנאתא
 מן נכסי דשבק וכד מינסבן שקלן עיסור ניב' ודוקא
 הוא דמיהאן בעירנא דאינסבן אי בעידנא דבגרן
 15 ואי קא זייני להי כשהן בוגרות אף על גב דלא מחיאן
 שקלן עיסור ניכסי מאי מעם מעולם אחרינן משובל' ³ כ'
 כסופא הוא דלא מחיאן ואי אנסבן ולא מחיאן לית להו
 עיסור ניב' ⁴ דאמרינן אחולי אחליתנן והיל' הבת ניונת
 עם האחין ומעשה' ידיה לעצמה: והיל' ⁵ אלמנה לכהן גדול
 20 נר' וחלו' לכהן הדיוט יש להן כתובה פירות ומוזנות
 ובליות אחר אלמנה ואחר אילונית אם הכיר בהן יש

¹ 71 b. ה"ג. ² 71 d. ה"ג. ³ Written over something else, and reading is doubtful; read מאי מעם משום דאמרינן משום כ'. ⁴ ניכסי. ⁵ ה"ג, 58 a.

(Leaf 2, recto.)

שישלמנו¹ לך שנישואיך נישאי טעות הין אינה מחזרת
 להן כלום ויכולה היא שתאמר עד עכשיו לא לקיתי;
 ואם נישאת לשלישי ולא היו לה בנים ונישאת לרביעי
 והיו לה בנים וחזרה על השלישי ואמרה לו שלם לי כתו'
 5 שהרי נישאת לרביעי והיו לי בנים אינו משלם לה כלום
 יכול הוא לומר לה עד עכשיו לא ניתרפית; והיכא
 דאיעברא ואפילו בנו עשר שנין מניא עשר שנין
 משעה שהפילה; והיכא דאיעברא ואפילא ואעברא
 ואפילא ואיע' ואפי' הוחזקה לנפלים ונפקא לאחר ולא
 צריך למשהא בהדה עשר שנין וכי הוחזקה לדיליה
 10 דא' לא זכה ליבנות ממנה אבל כתו' אית לה והיכא דהוה²
 אית ליה בנין מאחריתי והא³ לית לה ואמרה שהיי בהדי
 עשר שנין בעינא דאיפוק ואינסוב לאחר דלהוי לי בני
 תצא בלא כתו' מאי טע' דהיא לא מפקרא אפריה ורביה
 15 ואי וודיי באה מחמת טענה והיא דא' לאו משום
 פיריה ורביה אלא בעינא חוטרא לירא ומרא לקבורה
 טענתה טענא ומנכי לה כתובה והיא דשהיא עשר
 שנין אינמי הפילה וחזרה והפילה; והיכא דהוא אמ'
 הפילה בנו עשר שנין ואי⁴ לא שהיי עשר תצא שלא
 20 בכתובה והיא אמרא לא אפילי בנו עשר והא שהיי
 לי עשר

¹ דה"ג, 68 d.² דהוא Read.³ דהוא Read.⁴ דהוא Read.

(Leaf 2, verso.)

אמ' רבי אמי היא נאמנת מאי טע' אף על גב דאיכא למימר
 עיניה נתנה באחר אם איתיה דאפילא לא מחזקא נפשה
 בעקרתא דחישין לה אחירים ולא נסבין לה: הוא או'
 הפילה¹ והיא אמ' תלתא אפילי אמ' ר' יצ' בר אלעז' הוה עובדא
 5 ואמרין היא נאמנת ואף על גב דאיכא למימר עיניה
 נתנה באחר אי לאו דאפילא תלתא לא הוה מחזקא
 נפשה בנפלין חישין לה אחירין ולא נסבין לה: והיכא
 דלא שהת עשר שנין ולית לה בני והיא אמרה מיניה
 הוא דאינו יורה כחץ והוא לא קים ליה: ואילא הא
 10 דקאתני התם שמים בינו לבינה יעשו דרך בקשה
 אלמא לאו מהימנא לא משום דלא מהימנא היא אלא
 משום דאמור רבנן מתבעי למעבד הכי הני מילי
 היכא דאינה באה מחמת טענה אבל באה מחמת
 טענה תצא ותיטול כתובה ואף על גב דבר אשונה²
 15 לא שנינן הכי לפי דאקשינן שנינן ולעולם מסקנא
 הכי: והיכא דלית ליה בני מינה וניחא ליה למנסב
 עילוה איתתא אחריתי אית ליה רשותא דא' ראבא
 נושא ארן³ כמה נשין על אשתו והוא דאיפער ליה למיקם

¹ Add ררי.² Read אקשוניה or דביוכתיא.³ = אדם; the spelling with ן is frequently met with in the Geniza Fragments of the Yerushalmi; comp. also below, p. 390, line 5.

(Leaf 3, recto.)

בסיפוקיהו ואי מעכבא ליה לאו כל כמינה ואי
 אמרה לי גירשן והב לי כתובתי הויא לה מורדת
 ותנן המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה
 דינרין בשבת ר' יהודה או' שבעה טורפריקין: ואי
 5 תפישא מידעם מכתובתה לא מפקין מנה ואי לא
 תפישא מידי לא יחבינן לה ומשהינן לה תריסר ירחי
 שתא לית לה מזוני מבעל האי גמרא היא והיידאנא
 בבית דין הגדול¹ בתרתין מתיבאתא הכי קא פסקין
 במורדת ואף על גב דתפסא מכתובתה מידעם קא מפקין
 10 ליה מינה ומהדרין ליה לבעל ויחבינן לה ניטא לאלתר והני
 מילי במאי דכתב לה בעל אבל מאי דאיתא מבי
 אבוהא בין תפשא ליה ובין לא תפשא כל מידי
 דאיתיה בעיניה דידה הוא ויחבינן לה והיכא
 דאיתא ליה מקרקעי הדרין לדידה ואי איכא פירי
 15 להנך מקרקעי כל פירי דתלישי בה היא שעתא
 דקא יהיב לה ניטא כגון חיטי וחצדן תמרי וגזרן
 כל דתליש דבעל הוא וכל מידי דמחבר בארעא
 דאכתי לא תליש אף על גב דבתר הכי סופיה
 לאיתלוש כיון דבההיא שעתא דקא יהיב לה

¹ ה"ג not in the printed texts of the ה"ג. Was the original reading, in Rabbi Jehudai's ה"ג, simply בב"ר ה"ג, indicating the seat of the Gaon of Sura, to which later מתיבאתא was added, without removing the original reading? Then it may be assumed that the printed texts take this next step of removing the original reading, as useless. It is, however, more probable that the ה"ג בב"ר of the two Academies refers to the court presided over by the Gaon in opposition to the court presided over by the אב"ד.

(Leaf 3, verso.)

נִיטָא לֹא תִלְשִׁינְהוּ אִינוֹן רִידָה דִּת' ר' שְׁמַע' אוּ מְקוֹם
 שִׁיפָה כּוּחוֹ בְּכִנְסָתָה הוֹרַע כּוּחוֹ בִּצְיָאָתָה וּמְקוֹם
 שְׁהוֹרַע כּוּחוֹ בְּכִנְסָתָה יִיפָה כּוּחוֹ בִּצ' פִּירוֹת הַתְּלוּשִׁין
 מִן הַקֶּרֶקַע בְּכִנְסָתָה שְׁלָה וּבִצ' שְׁלוֹ וְהַמְּחֻבְרִין לְקֶרֶקַע
 5 בְּכִנְסָתָה שְׁלוֹ וּבִצ' שְׁלָה וְהַלְכָתִין כִּר' שְׁמַע': וְהִיכָא
 דְּעִיילָא לִיה שְׁפָחָה וְיִלְדָה אִי בַּהֲמָה וְיִלְדָה הֵנָךְ וּוֹלְדָת
 הָאוּ לְבַעַל וּבַהֲמָה גּוֹפָה וּשְׁפָחוֹת גּוֹפִיהוּ הַדְּרִין לְדִידָה:
 וְאַף עַל גַּב דְּפִלְגִי חֲנָנִיה וּרְבֵנָן בּוֹלְדִי בַּהֲמוֹת וְאַמְהָאָתָא
 דִּתְנֹ רַב' וּוֹלְד בַּהֲמַת מְלוֹג לְבַעַל וּוֹלְד שְׁפָחַת מְלוֹג
 10 לְאִשָּׁה חֲנָנִיה אִמ' עֶשׂו וּוֹלְד בַּהֲמַת מְלוֹג כּוֹוֹלְד שְׁפַח'
 מְלוֹג מַה וּוֹלְד בַּה' מְלוֹג לְבַעַל אִף וּוֹלְד שְׁפָחַת מְלוֹג נְמוּ
 לְבַעַל וְאִמ' ר' חוֹנָה בִּר חַיִּיה אִמ' שְׁמו' הִל' כַּחֲנָנִיה
 וְהִיכָא דְּמִיחָאן הֵנָךְ אִמְהָאָתָא וּבַהֲמוֹת דְּעִיילָת
 לִיה וְאִיכָא וּוֹלְדוֹת רִידָה מוֹקְמִינָן מִן הֵנָךְ וּוֹלְדוֹת
 15 חַד חַד בְּמִקּוֹם אִימִיה יַהֲבִינָן לָה מִמַּאי מוֹדָקָא
 אִמְרִינָן בְּשִׁלְמָא חֲנָנִיה לֹא חַיִּיש לְמִיתָא אִלָּא תִנָּא
 קִמָּא אִי חַיִּיש לְמִיתָה אִפִּילוּ וּוֹלְד בַּהֲמַת מְלוֹג נְמוּ
 דְּאִשָּׁה נִיהוּ אִי לֹא חַיִּיש לְמִיתָה אִפִּילוּ וּוֹלְד בַּהֲמַת
 מְלוֹג נְמוּ דְּבַעַל נְהוּ וּמִפְרָקִינָן אִמ' רַב מִשְׁרָשִׁיא
 20 לְעוֹלָם חַיִּיש לְמִיתָה וְשָׁאנִי וּוֹלְד בַּהֲמַת מְלוֹג חַיִּינוּ

(Leaf 4, recto.)

עמה דהאוי לבעל דאי נמי מיתא אימיה הא איכא
 זרעא ולא קא כליא קרנא ובחששא הוא דפלינ דמור¹
 אמ' חיישינן למיתה ומר' אמ' לא חיישינן למיתה
 אבל היכא דודאי מיתה בהמה או שפחה ואיכא
 5 וולדות מוקמינן מן הנך וולדות דידהו חד חד במקום
 אימיה ויהבינן לה ושארא שקיל להון בעל: ותנן
 נמי נפלו לה עבדין ושפחות זקנים ימכרו וילקח
 בהן קרקע והוא אוכל פירות בזקנין הוא דפלינ
 דלאו בני אולודי נינהו דאי מייתי כליא ליה קרנא
 10 אבל ילדים דבני אולודי נינהו לדברי הכל לא ימכרו
 דכיון דקא מולידי אי נמי מייתי ונרמא ליה מילתא
 למיפק מבעל מוקמינן מן הנך וולדות דידהו חד חד
 במקום אימיה ויהבינן לה ושארא הויא לבעל:
 והיכא דעיילת ליה דהבא וכספא ומאני ולבושא
 15 וכיסיויא ומאני תשמישתא כל מידי דאיתיה בעיניה
 שקלא ואי אפלו² להו הנך מאני אי נמי אזדבינו ואתכילו
 להו לית לה לאפוקי מבעל מידי ואי עיילת ליה זווי
 ואיתינהו בעיניהו אי נמי קא עבדי בהון עיסקא וידיע
 דהתוא עיסקא מן הנך זווי דעיילת ליה איהי שקלא ליה
 20 לההוא עיסקא כוליה ורואחא דאיכא עילוח שקיל
 ליה בעל

¹ דקר = קר; 1 for Kamez according to the Ashkenazic pronunciation; comp. above, p. 377, line 7.

² Read אהכלו = אהכלו.

(Leaf 4, verso.)

ואי איתכילו להו כולהו ולא פש מיניהו מידי בההיא
 שעתא דקא נפקא מתחותיה לית לה לאפוקי מבעל שום
 מידעם והני מילי היכא דלא כתביתנהו עילויה בכתבתה
 שותינהו עילויה צאן ברזל ומשלים יתהון לה
 5 ממקרקעי והני מילי היכא דקא נפקא היא אבל היכא
 דקא מפיק לה כד אית ליה מקרקעי מגבינן כל דכתיב
 בכתובתה בין דכתב לה איהו בין דאתיאת ליה איהי:
 מבית אבוהא וקבליה עילויה ואם אמר תישבע דלא
 נזלת מידי ממונאי לית ליה רשותא לא שבועה כלל
 10 דתנן רב¹ אבא שאול בר אימא מרים אמ' בין בלא
 נדר בין בלא שבוי' בין נקי נדר בין נקי שבוי' בין מן
 ניכסי בין מן ניכסא אלין בין הוא בין יורשין אין
 משביעין אותה אבל מה אעשה שאמ' חכ' הבא ליפרע
 מן היתומין לא יפרע אלא בשבוי' ואמ' ר' נחמן אמ' שמו'
 15 הלכ' כאבא שמו'² בר מרים: ותנן המושיב את אשתו
 חנונית או שמינה אפטרפיא הרי זה משביעה
 כל זמן שירצה לא הוש' חנונית ולא מינה אפוט'
 הרי זה אינו יכול להשביעה ר' אליעז' או' אפילו על
 פילכה ועל עיסתה: תנו רב' הרי זה לא פטר את
 20 אשתו מן הנדר ומן השבוי' עשאה חנונית או שמינה
 אפוט' הרי זה משביעה כל זמן שירצה לא הוש'

¹ רבי רבנן and not רבנן. ² Read שאול as in line 10, where the scribe first wrote שמואל and then corrected it to שאול; comp. below, p. 390, l. 19.

(Leaf 5, recto.)

חנונית ולא מינה אפוט' הרי זה אינו יכול להשיבה
 ר' אליעז או אפילו לא הוש' חנונית ולא מ' אפוט' הרי זה
 משיבה כל זמן שירצה שאין לך אישה שלא נעשית
 אפוט' אפילו שעה אחת בחיי בעלה על פלכה ועל עיסתה
 5 אמ' לו לר' אליעזר אין אדנ' דר עם נחש בקפיפה: ור' אליע'
 ורבנן וודיי היל' כרב' וקא תאני בסיפא ר' שמע' אימ' בזמן
 שחובעת כתובתה יורשין משיבין אותה אינה
 תובעת כתובתה אין היורשין משיבין אותה
 ואמרין הא ר' שמע' אהידא קא תני לה ומדחינן
 10 מכולהי ומסקינן אמ' רב פפא הא דר' שמע' לאפוקי
 מדר' אליעז' ורבנן דר' שמע' סבר אף על גב דהושיבה
 חנונית ומינה אפוט' בעל כלל לא מצי משיבין
 לה מדקא אמ' ר' שמע' יורשין משיבין אותה
 ואין הבעל משיבין אותה היכא דנפלא לגבי יורשין
 15 הוא דמשיבין לה אבל בעל אף על גב דהושיבה
 חנונית ומינה אפוט' לא מצי משיבין אותה ואף על
 גב דרבנן ור' שמע' הוה ליה יחיד ורבין ואיבא למימר
 היל' כרבנן אלא מדקא קיימא דר' שמע' כאבא
 שמו' ² בר אימא דמרים ואמ' רב נחמן אמ' שמו' היל'
 20 כאבא שאול בר אימא דמרים ואחא רב פפא נמי
 דבתרה ותרצה לר' שמע' וסליקא שמעתא כולה

¹ Comp. above, p. 385, note 3.² Comp. above, p. 389, note 2.

(Leaf 5, verso.)

כדרב' פפא שמע' מיניה היל כר' שמע' דבעל כלל לא מצי
 משביע לה לאשתו אלא יורשין דיליה לאחר מיתתו
 וסתם נמי מתניתין: ואילו נשבעין שלא במענה
 השוחפין והאריסין והאפוטרפין והאשה הנושאת
 5 ונותנת בתוך הבית ובן הבית אלמא בעל לא מצי למימר
 לאשתו אשתבעי לי דלא נזלת מידי מן ממונאי ולא
 אשכחן שבועה גבי אשה לבעל אלא גבי פוגמת
 כתובתה דתנן הפוגמת כתובתה לא תיפרע אלא
 בשבו' ועד אחד מעידה שהיא פרועה לא תיפרע
 10 אלא בשבו' מנכסין משועבדין ומנכסי יתו' והנפרעת
 שלא בפניו לא תיפרע אלא בשבו': הפוגמת כתובתה
 כיצד היתה כתובתה אלף זוז אמ' לה התקבלת כתבתך
 והיא או' לא התקבלתי אלא מנה לא תיפרע אלא בשבו'
 ועד אחד מעידה שהיא פרו' כיצד אמ' לה התקבלת
 15 כתו' והיא או' לא התק' ועד אחד מעידה שהיא פרועה
 לא תיפרע אלא בשבו': מנכסין שעובדין¹ כיצד
 מכר נכסיו לאחרין והיא ניפרעת מן הלקוחות לא
 תיפרע אלא בשבו' מנכסי יתו' כיצד מת והניח נכסיו
 לפני יתו' והיא ניפ' מן היתו' לא תיפרע אלא בשבועה:
 20 והניפרעת שלא בפניו כ'² הלך לו למדינת הים והיא
 ניפרעת שלא בפ' לא תיפ' אלא בשבו': ר' שמע' או כל זמן

¹ משעבדין =² כיצד =

(Leaf 6, recto.)

אלא למפרע אבל לבא יש לה מוונות: והיל בעישור
 נכסין בנרה אינה צריכה למחות נישאת א' צריכה
 למחות בנרה ונישאת צר' למחות ואם לא מיחתה
 הפסידה: דהיכא¹ דקא מיתונא מניכסי האב אית לה
 5 עישור ניכסי עד דגדלא ואם מחיא מקמ' דתבגור
 אף על גב דלא בנרה אית לה עיש' ניכ': ואי קא זייני
 לה אחי כשהיא בונרת ואף על גב דלא מחיא אית לה
 עיש' ניכ' מאי טע' דאמרינן משום כיסופא היא דלא
 מחיא ואי אינסיבא ולא מחיא לית לה עיש' ניכ' דאמרי'
 10 אחולי אחליתנן וכי מיתונא ממקרקעי ולא ממטלטלי
 בין למוונות בין לפרנסה: מוונות מזו' האשה והבנות
 פרנסה פרנ' בעל והיכא² עיש' ניכ': ההוא³ גברא דא' לה
 לרביתהו ניכ' להאי דמעברת אמ' רב חונא הוה המזכין⁴
 לעובר והמוכר⁵ לעו' לא קנה והיל' המזכין⁴ לעובר
 15 לא קנה לכשתלד קנה: ההוא דא' ליה לרביתהו
 ניכסיי לבנין דהוו לין מיני הוה קאים חד בריה אמ' ליה
 ואנא לא בעינא ולא מידי אמ' ליה זיל קנה בחד מנהון
 הנך וודי לא קנו דהא אכתי ליתנהו ר' אבון ור' ירמיה
 ור' מיאשא אמרי הא אית ליה חלק לטליא במקום
 20 בנייא ר' אבהוא ור' חנניה פפי ור' יצחק נפאחא דאמרי
 לית חלק לטליא במקום בנייא וכן היל' ההוא גברא

¹ דהכין? 71 d. ה"ג² דהכין? 71 d. ה"ג³ Read המוכה. 111 b; ed. Hildesheimer, 455.⁴ Read המוכה.⁵ Read המוכה.

(Leaf 6, verso.)

דא' ניכ' לאַתתאי ולבניי אמ' ר' יוסף קניי פלנא לאתתיה
 וא' ר' יוסף מנא אמינא לה מדתניא ר' או' והיתה לאהרן
 ולב' לאה' מחצה ולב' מח' והיל' קניי פלנא: ההוא נברא

דשדר לה פסקי דשראיי לרבתהו אמ' ר' אמי ראוי

5 לבנין לב' והראוי לבנות לב' והני מילי דלית ליה

כלאתא אבל אית ליה כלאתא לא שביק כלאתיה

ומשדר לבנאתיה והני מילי דנסיבן אבל לא נסיבן

לא שבק בנאתיה ומשדר לכלתיה: ההוא נברא

דא' להו ניכ' לבניי הוה ליה ברא ובנאתא מי קארי

10 אניש לחד ברא בניי אילא ולסלוקא לברתה מע'

ניכ' קא אתי הוה לא קארי אניש לחד בריה בניי

ולימשכה לברתיה במתנה קא אתי אמ' אבוי ובני

דן חושים: אמ' ליה ראבא דילמא כידתאני חזקיה

שהיו בנים מרובים כחושים שלקנים אלא אמ' דאמ'

15 ובני פלוא אליאב ר' יוסף אמ' ובני איתן עזריה: ההוא

נברא דא' להו ניכ' לבניי הוה ליה ברא ובר ברא מי קארי

אניש לבר ברא ברא אילא ולא קא מסליק ליה לבר

ברא מירושה ולסלוקה לבר בריה מירושה קא אתי

רב חביבא אמ' עביד אניש דקארי לבר ברא ברא מר

20 בר רב אשי אמ' לא עביד אניש למקרא לבר ברא ברא

תניא כואתיה דמר בר רב אשי המודר הניה מן הבנין מותר

XLV.

(Leaf 2, recto.)

ואפילו לכוונת והיבא¹ דהוה נקים מתנות או דמי מתנות ואיתוד² מיניה דלא מחיב לשלמי לכהן
דאמ' רב חסדא המזיק מתנות כהונה או שאכלן פטור מלשלם. והיבא³ דאיבא ענלא או—

אמרא או נדיא דאישתחית אימיה בימיה ואיערב איהו בהרי אחריו ולא ידע הימניהו
אחריו

וקא באעי משחמ הם⁴ ביומיה מיניהו לעיליהו לדוכתא ולמחניהו וכל דפאריש מירובה
פאריש וכד פיישן תרי לא נישחוטניהו עד למחר סליק הילכות ב...⁵ רה

ולית הילכתא⁶ כרבי שמעון בן יוחאי דאמ' גיורת פחותא מבת שלש שנים ויום אחד אמ' ליה רב נחמן מאי פנעמא
לכהונה ההוא כהנא דהוה נסיב גיורת פחותה מבת שלש שנים ויום אחד אמ' ליה רב הלכה כרבי שמעון בן יוחאי אמ'
עבדת הכי אמ' ליה דאמ' ר' יעקב בר אידי אמ' ר' יהושע בן לוי הלכה כרבי שמעון בן יוחאי אמ'
ליה זיל אפקא ואי לא מפיקנא לך ר' יעקב בר אידי מאוניך והילכתא כר' אלעזר בן יעקב....

הילכתא כרבי יוסי דאמ' גר שנשא גיורת בתו כשירה

¹⁰ דאמ' גר שנשא גיורת בתו פסולה לכהונה הכי קשיא הילכתא אהילכתא אלא בא...¹¹

לימלך מורין לו כר' אלעזר בן יעקב דאמר כנס אין מוציאין ממנו כר' יוסי דשא...¹² ויהלכתא
אין חללה אלא מאיסור כהונה בלבד ומאי נינהו כהן גדול דנסיב אלמנה ומית ליה לא הולמא
הא אלמנה הוא ולכהן הדיינים מיהא שריא אלא מיכי אול' כהן גדול עיליה שוויה הללה

ואסירה לכהן הדיינים וכן כהן הדיינים שנשא גרושה וחלוצה שוויה חללה וזבה וזבה

¹⁵ חללים האוו והילכתא אין זונה אלא גיורת ומשחררת ושניבעלה בעלת זנות

דעריות דחיבי בריחות ניהו ואין ממור אלא ממי שאיסורו איסור ערה וענוש
 ברי: נוי ועבד שבאו על בת ישראל הולד כשר בין בפניה בין באשת איש מיהוא
 או הולד זכר הוא בר ישראל מעליא הוא וכשר בכוהנת לא יהא אלא גר דקומא לן
 דנר כשר בכוהנת ואי נקבה היא ללוי ולישראל שריא לבחן אסירא דהא אמרינן אפילו²⁰
 למן דאמ' נוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר פעם לכהונה האוי מקל וחומר ומה

אלמנה לבחן גדול שאין איסורה שווה בכל בנה פנם זו שאיסורה שווה בכל אינו דין שבנה
 פנם וכי חימא מה לאלמנה לבחן גדול שכין היא עצמה מחללת הכא נמי כיון דבא
 עליה נוי ועבד פסלה מן הכהונה דאמ' ר' יוחנן משום רבי ישמעאל מנין לנוי ועבד שבא
 על כוהנת ליה וישראל שפסלה שנ' ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה חורע אין לה מי ישיש לו

אלמנות וגירושין בה יצאו נוי ועבד שאין לו אלמנות וגירושין בה: ובת ישראל פנויה²⁵
 דמוניא מן ישראל או מן כהן או מלוי דלאו קרובין דאמירין לה מן אוריתא ניהו שריא
 לבחן דאמירין לית הילכתא בר' אלעזר דאמ' פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה
 זונה ואי שומרת יבם היא דמוניא מן ישראל או מכהן או מלוי שריא ליה ואי עבד בה יבם
 מאמר ומאי ניהו קידושין אסורה ליה: ואי זנאי מן ממזר וכותי ונתין נמי פסלה מן הכהונה
 כללן שלדבר כל שפסול לה כיון שבא עליה פסלה מן הכהונה: והילכתא אין אם לנוי אפקור³⁰
 אפקוריה רחמנה לורעיה דכתוב אשר כשר חמורים בשרם וזרמם מוסים זרמם:

¹ ג'ה, 136 b, end; ed. Hildesheimer, 572.

² ג'ה, 134 b; ed. Hildesheimer, 560.

³ ג'ה, 134 b; ed. Hildesheimer, 560.

⁴ ג'ה, 65 a and 69 d; ed. Hildesheimer, 310 and 308.

⁵ ג'ה, 65 a and 69 d; ed. Hildesheimer, 310 and 308.

⁶ ג'ה, 65 a and 69 d; ed. Hildesheimer, 310 and 308.

⁷ ג'ה, 65 a and 69 d; ed. Hildesheimer, 310 and 308.

ג'ה, 136 b, end; ed. Hildesheimer, 572.
 ג'ה, 134 b; ed. Hildesheimer, 560.
 ג'ה, 134 b; ed. Hildesheimer, 560.
 ג'ה, 65 a and 69 d; ed. Hildesheimer, 310 and 308.
 ג'ה, 65 a and 69 d; ed. Hildesheimer, 310 and 308.

הנכרית כְּשֶׁרָה לְיִשְׂרָאֵל וּלְבָנָהּ אִסּוּרָה: מֵאֵן דְּמִשְׁחָךְ אִמְתָּא וּמְתָנִי בְּהִדָּה תְּנָאָה וּבְפֶלֶל לֵיהּ
 20 וּמִינְסַבָּא הָהָא אִמְתָּא וְהָוּ לָהּ בְּנֵי וְלִסְפֹּף לֹא מְקִימָא לֵיהּ לְהֵהָא תְּנָאָה הוּא לָהּ שְׂפַחָה לְמַפְרִיעַ
 וּכְל בְּנֵי דְלִילִיד עֲבָדִי נִינְחוּ וְצִרְיָכִין. לְמַהֲרֵךְ לְשַׁחַדְרִינְהוּ לְדִידְהוּ: הַמּוֹכֵר² עֲבָדִי לְגוּמִים קוֹנֵסִין
 אֲתוּ עַל אַחֵר עֲשֶׂרָה בְּדָמִיו וְעַבְדִּי יוֹצֵא לְחֵרֶת: וְעַבְדִּי וְשִׁפְחָה כָּל כְּמָא דְלֹא מִטְבֵּלִין שְׂרִי לְזַבְנוֹנְהוּ
 לְגוּמִים: עַבְדִּי שְׂהִינִיחַ תְּפִילִין לְפָנֵי רַבּוֹ יוֹצֵא לְחֵרֶת: הַלּוֹקֵחַ עַבְדִּי מִן הַגֵּוִי וְלֹא קִיבֵל עָלָיו לְמֹול מְגֻלָּל
 עֲמּוֹ כָּל שָׁנִים עֶשֶׂר חֹדֶשׁ וְאִם אִינוּ מְקַבֵּל עָלָיו מוֹתֵר לוֹ לְמוֹכְרוֹ לְגוּמִים: הַמּוֹכֵר עַבְדִּי לְחֻצָּה לְאֶרֶץ
 25 כּוֹפִין אֶת רַבּוֹ שְׁנֵי וּמוֹצִיאוֹ לְחֵרֶת אֵין כּוֹפִין אֶת בְּנֵי אַחֲרָיו לְחֵרֶת: הֵי זֶנְגִי אוּ מִינְיָרִי
 שְׂרִי לְמִיעֵל בְּקָהֶל וּשְׁבַעָה גַּיִם נָמִי בִי מִינְיָרִי שְׂרִי וְכִי אִסֵּר רַחֲמֵנָא לֹא תַחֲתוֹן בָּם בְּגִיטָן: אֲבָל
 כִּי מִינְיָרִי שְׂרִי דִאֲשַׁכְחֵן בְּרַחֲבִי הַזֶּה רַמְשַׁבַּעָה גַּיִם הוּא וְאִיזִיורָא: וְנִסְכָּה יְהוֹשֻׁעַ וּנְפֶק מִינָהּ כְּהֵנִים
 וּנְבִיאִים: נִיבְעוּנִים הָרִי הֵן כַּמְמוּרִין פִּיתָן וְיִינָן מוֹתֵר וְקַמְחִיבִין כָּל מַצּוֹת דְּמַחֲבִיב הַחֹדֶשׁ³ וְאִסּוּר
 לִישָׂא מִיָּה וּלְהִשְׁיֹאן וּלְהַעֲד וּלְרִין כְּשִׂרִין וּלְעִינִין חֲלִיצָה פְּסוּלִין וּמֵאֵן⁴ דְּעַבְדִּי וְנָסִיב אִיתְתָּא מִן חִיבִי לוֹ
 30 וְיִלִּיד כְּבוֹר הָהוּא כְּבוֹר נֹטֵל פִּי שְׁנֵים דְּכַחֵ' כִּי תַחֲוִין לְאִישׁ שְׁתֵּי נִשִּׁים הָאֵחָת אֲהוּבָה וְהָאֵחָת שְׁנוּאָה
 וְכִי יִישׁ אֲהוּבָה לְפָנֵי הַקָּדוֹם וְיִישׁ שְׁנוּאָה לְפָנֵי הַקָּדוֹם אֲלֵא אֲהוּבָה בְּנִשְׁוֹאָה וּמֵאֵן נִיָּהוּ כְּשֶׁרָה לְכֶשֶׁר
 סְנוּאָה סְנוּאָה בְּנִשְׁוֹאָה וּמֵאֵן נִיָּהוּ אֲלֵמָנָה לְבָהּ גְּדוֹל גְּרוּשָׁה וְחֲלִיצָה לְבָהּ הַדְיוֹט מְמוּרָת וְנַחֲתָה
 לְיִשְׂרָאֵל וּבֵת יִשְׂרָאֵל לְמַמּוֹר וּלְנַחֲתָן וְלֹא מִיֻּבְעֵי מַחֲבִיבֵי לֹאִין דְּנוֹטֵל פִּי שְׁנֵים אֲלֵא אֲפִילוּ מַחֲבִיבֵי
 כְּרִיתוֹת דְּעִרְוִית נֹטֵל פִּי שְׁנֵים דְּהֶנָּן מִי שֵׁשִׁי לֹא בֶן מִכָּל מְקוֹם: סְלִיק

¹ 2^a ה', 308 a, b; ed. Hildesheimer, 309. ² 2^a ה', 65 a; ed. Hildesheimer, 309.

³ 2^a ה', 65 a; ed. Hildesheimer, 309. ⁴ בְּנֵי גֵר וְרַאֲבִין? ⁵ From ידירה to המכר 25 not in the editions.

⁶ Read ידירה. ⁷ 65 d; ed. Hildesheimer, 313.

XLVI.

(Recto.)

..... הטפתים¹ יר

..... ניהן וקנה על גביהן

עושה בעיצים או בחבלים ועושה עירוב ומניחו בעיניו שאמרנו ואם
 רצה לילך מעיר לעיר ומדינה למדינה מותר לילך אלפיים אמה אחרים
 5 אבל אם רחוקה אותה העיר יותר אפילו אמה אחת כן יעשה בער יקרח
 עירוב שלו שיהא בו משקל שמונה עשרה תאמם בצומים מן כל דבר חוץ
 מן מים ומלח ומברך ומניחו בסוף אלפיים אמה רחוק ממריצה שלו ומותר
 לילך עוד אלפיים אמה אחרות אבל אם רוצה לילך למריצה אחר .. לה .. מל נפש ..
 נפשות או ספר תורה אף על פי שהיא רחוקה יותר מאלפיים אמה מותרין
 10 שם ואם דרך רשות הרבים מפסקת בין המבאות יעשה צורת פתח משו ... צ ...
 .. צדדים בקנים או בחבלים ומותרין כל בני מבאות שבתוך הפתחים של קנ
 ושל חבלים לטלטל זה עים זה בעירוב וכן כל המדינה כולה ימעט פתחים
 בקנים או בחבלים ויעשה כעין צורת פתח ומותרין בעירוב כדקא אמרינן רבא
 מערב .. כולה מתא בעירוב אחר הילכות שבת כל תכשטי אשה
 15 מותרין בשבת הקמיעות מותרין להוליכן בשבת והטבעות אסור ובכל מכה
 מותר להפריס רפואה בשבת עליה ואפילו חתיכת בגד מותר ואסור לכפיל בגד
 בינים בשבת כשיש לו להחליף אם אין לו מותר וכל כלי תשמיש בין של
 עין ובין של חימת ובין של כל דבר לצורך אכילה ושתייה בשבת מותרין לרח'
 לרחוץ עד הנעתה של אכילה ושל שתייה כל היום ואם שכח פת בתנור ואין לו
 20 מה יאכל יוציא ממנו מזון שלש סעודות ומותר וכל מני עשבים שהן
 לצורך אפילו בשבת שוחקן במכתש ומותר לאוכלן אם להוציא מימיהן
 אסור וחרדל אסור לשוחקן במכתש בלבד שיטנה מעט ולעשות קונכי²
 מותר ואל יעבירו בבגד אבל בנפה ובכברה או בקפיפה מצרית שהיא כמות
 שת שלא יבא לידי סחיטה שכל סחיטה אסור ולרוץ לדבר הלכה ולדבר
 25 מצוה מותר וספינה שנכנסה קורים שבת בתוך התחום שני מה רורע שהוא
 . תן השומים והש .. יים אלא פילפל לבר ק שט וקנמן מותר לשחקן

¹ Halakot Kezuzot in ה"ע I, 15-16.² קונדיקון =

(Verso.)

. תין אם . . . ש
 והוציא ממנו . . כל אם
 אשר יצאת מרא משבת ובין שלא . . ש . . .
 אסור למלאות מים מן . . ים בשבת אלא בכלי או בקערה
 5 שקרא על ארבעה טפחים ואסור להשליך בים קליפים ועצמות
 בשבת ים מביאין מים לעצמן מותר לשתות ממנו אבל כל מיני
 ע ים שהביא גוי לישר' או שהביאן גוי לעצמו ויש ממין
 זמנן אסור לאכול מהן בין בשבת בין ביום טבי אבל עבר
 נ אם כמישין מותרין בתוך התחום אבל אם באו מחוץ
 10 אסורין ואם באו בשביל ישר' מותרין לישר' אחר אם הביאן
 רע תרין לישר' פת חמה מן הנ . . מותר לאכול בשבת ממ . . .
 מותר ל . . תחמם כנגד המדורה של גוים ומ . . להשתמש לא ל . . . של
 ומ ל ל . . ת ולחולה לעשות להן כל צרכיהן להד . . שך אש . . קב . .
 . . לבשר . . אסור אים טרם רשים ליולדת בתוך ה' ימים וכן בחולה
 15 נפל כ על אדם ספק הוא שם ספק אינו שם ספק חיי ספק מת ספק ישר'
 ספק גוי מחללין עליו א . . בשבת . . וכן נמי שנפל ל א למר
 להעלותו אפילו במצודה . . אפילו לשוט במים עליו להשוט יש
 ישבוכה בתוך הבית ש ר הדלת ומוציאו ומותר להתיר ולהפר חרמ . . . ר . .
 ונדרים בשבת ומותר משיכת חבל של . . מה ולחלות לה שק של שע
 20 להאכילה והמרדעת שעליה מתיר החבל והיא . . פלת . . ואם יבוא ישר'
 לחצירו של גוי צריך לקנו^ה רשותו בפרוטה או בפילפל או בכל דבר ש' . .
 שיטלטל בשבת אין צריך עירוב מפני החצר של שניים או של רבים
 צריך לקנות מכולם לטלטל בכל החצר ולילך . . א . . ר לכל . . א . . אבר
 ש' ולא קנה מן הגוי אסור אבל מותר לילך אלפיים
 אמה בנלים

XLVII.

(Recto.)

ובחמישי¹ ולשבת הבאה לכל מפסיקין בראשי חרשים ובחנוכה
 ובפורים ובתעניות ובמעמדות וביום הכפורים ואין חוזרין אלא
 לסדר פרשיות כיצד חל מנחה ביום טוב להיות בשבת וכן בשיני
 ובחמישי שמן ראש שנה ועד סוכה אין קורין בסדר ימים טובים
 5 אלא בסדר פרשיות וכן במנחה ביום טוב ושבת וכשחלה שבת
 שמבקשין לקרות בה האזינו קורא כהן מהאזינו ועד זכור ימות עולם
 ולוי קורא מן זכור עד ירכיבהו על במתי ארץ וישראל קורא מן ירכיבהו
 עד וירא יי וינאץ ורביעי קורא מן וירא עד לו חכמו ישבילו זאת
 וחמישי קורא מן לו חכמו עד כי אשא אל שמים ידי וששי קורא
 10 מן כי אשא עד ויבא משה: ושביעי מסיים את הפרשה עד וזאת
 הברכה וסימן שהניחו חכמי' הויו לך: ואסיר² ליה
 לבר ישראל לסרוסי בין שור בין א... ל... יש' בין כלב בין חתול שאנו
 אומרין שאלו את בן זומא מ... סי כלבא אמ' להו כת' ובארצכם
 לא תעשו כל שבארצכם ל... אר'³ שמואל פורסא דידמא תר
 15 בשבא וארבע ומעלי תלתא... לא דכר חשבת מאדים אתי בווני
 ובשיני ובחמישי מאי טע'... פני שבית דין שלמעלה ובית דין ש'
 שלמטה שוין כאחד: ועוד אמרו ארבע דארבע וארבע דארבסרי
 וארבע דעשרין וארבע דעשרין ותמני' כולו סכנתא ראש
 חדש ושיני לו... לו סכנתא מעלי יומא דעצרתא וגורו
 20 רבנן על כל... מעלי יומא דעצרתא משום רוח
 טבוח דמזי... לא יטול אותן זו אחר זו וכשהוא
 מתחיל מת... ומסיים בנודל⁴ ולא יטול ש'
 שתיים זו א...: ולא ליכול תרי⁵ כגון מאי
 כגון ביעי... אכיל חדא או תלתא ולא
 25 לישתי תרי... לתה כאסי וכההוא גברא

¹ ed. Hildesheimer, 623.² Comp. *She'illot*, CV, 140.³ = אמר; comp. *Shabbat*, 129 b.⁴ Comp. *Shulhan 'Aruk, Oraḥ Hayyim*, 260, 1.⁵ *Pesahim*, 109 b et seq.

(Verso.)

דהדר פרצופיה לאחוריה ולא ליסב תרתי נשי אלא או חדא או תלתא
 דהבין אמור רבנן¹ לא ליסב איניש תרתין¹ ואי נסיב תרתין לוסף
 אחרינא ומיחיב איניש לקיומי פריה ורביה ש' ויברך אתם אלהים וי'
 ויאמר להם אלהים פרו ורבו ונ': פדיון פטר חמור:
 5 דאילו מאן דהוי ליה פטר חמור ובאעי למיפרקיה מברך ברוך אתה
 יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצ' וצונו על פדיון פטר חמור:
 ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם שהחינו וקימנו ונ': ומביא כבש ש'
 שדמיו משלשה מעות ולמעלה ואו' תחול קדושת פטר חמור זה על
 השה הזה ונותן השה לכהן פדיון נטע רבעי:² מברך
 10 ברוך אתה יי' אלהינו מה' אשר קדשנו במצ' וצונו על פדיון נטע רבעי
 ברוך שהחינו ונ' ומ. ל. שלשה אנשים ומביא מעט ר'
 בות ממנו ומביא סאי. ידים ואו' תחול קדושת פרדה זה
 הללו שעורים ושורן. ור אותם בבית הקברות:³
 וכל העושה עירוב⁴ לשב. מברך ברוך אשר קדשנו
 15 במצותיו וצונו על מצות עירוב. ת הפת בכלי מיוחד ואו'
 בדין יהא שרי לן לאפקוי ולעיולי ול. טולי ולשדורי מבית לבית
 ומחצר לבית ומבית לחצר ומבית לבור ומזוית לזוית ומשבת זו'
 לשבת אחרת ולכל יש' שבחצר זו: וכ. יום טוב שחל להיות
 בחמישי בשבת או בערב שבת מניח. שלערב יום
 20 טוב שהוא רביעי בשבת מניח. או ביצה
 צלוייה או דג צלוי או מליח ומב. ר' ה' אשר
 קדש' במצ' וצונו על מצות עי. שרי לן למיפא
 ולבשולי ולחקוני ולמעבד מ. לנו ולכל
 יש' שבמדינה הזאת: גולה נו'
 25 גומרין את ההלל ומברכי. צונו לגמור
 את

¹ *Pesahim*, 113a.² Comp. ג"ה, ed. Hildesheimer, 643, and *She'iltot*, C, 114, 116.³ Read: ושורשין לאותם השעורים ואחר כך יקביר: ושושין.⁴ Comp. הש"ר, I, 15.

LIST OF ABBREVIATIONS OF TITLES OF BOOKS

- ה"א, R. Aaron of Lunel's Code, I, Florence, 1750; II, Berlin, 1902, the first part quoted by folio and column, the second by page.
- אשכול or האשכול, R. Abraham b. Isaac of Narbonne's *Talmud-Compendium*, I-III, ed. H. B. Auerbach, Halberstadt, 1867-1869, quoted by page.
- אור זרוע, by R. Isaac ben Moses of Vienna; I-II, Sitomir, 1862, quoted by folio and column.
- ב"הג, a Geonic compendium of law, ed. Venice, 1608, quoted by folio and column. A different version, ed. Hildesheimer, Berlin, 1888-1892, quoted by page.
- השובת הגאונים ליק הר"כר = ג"ל.
- השובת גאון מורה ומעריב = גמ"ז.
- ה"ג. See בה"ג.
- הס"ה, הלכות ספר תורה, an anonymous compendium, published in *J.Q.R.*, IX.
- הלכות פסוקה, ed. Müller, Cracovie, 1893.
- הלכות פסוקה = ה"פ.
- הלוק מיהנים = ה"מ.
- המדה גאון, a collection of Geonic Responsa, Jerusalem, 1863.
- המדה גאון = ה"ג.
- יד = Maimonides, *Mishneh Torah*.
- נפטר ופרח, by Estori Parhi, quoted by chapter.
- לקובי קרמניות = ל"קמ.
- ה'הג, by R. Saadia Gaon, in Harkavy, *Studien und Mittheilungen*, V, St. Petersburg, 1891.
- המ"מ, ספר המצות = סה"מ, by Anan, the founder of Caraimism, in Harkavy, *Studien und Mittheilungen*, VIII.
- ס"מג, ספר מצות גדול = ס"מג.
- ס"מק, ספר מצות קבץ = ס"מק.
- ס"רע, סדר רב עמרם = ס"רע.
- ס"רע, סדר הנאים ואמוראים = סה"רע.
- עבור, the legal code of R. Isaac ben Abba-Mari, I-II, Lemberg, 1860, quoted by volume, folio, and column.
- העתיים, by R. Isaac Albargeloni, ed. Jacob Schor, Berlin, 1903.
- קהלת שלמה, a Geonic Collection, ed. S. A. Wertheimer, Jerusalem, 1900.
- רבוני אליעזר בן יואל הלוי = ראב"ה, author of a compendium of law, quoted from a manuscript.
- שבלי הלקס = ש"הלק or שב"הלק, ed. S. Buber, Wilna, 1886, quoted by page.
- שערי צדק, a Geonic Collection, ed. N. Mod'ai, Salonica, 1792, quoted by folio and number.
- שערי צדק = ש"ץ.

שערי שמחה, by R. Isaac ibn Gajat, I-II, ed. Bamberger, Fürth, 1861-1862.

ש"ת, ed. Lyck. See ג"ל.

ש"ש = שערי שמחה.

שערי השוה, a Geonic Collection, ed. Leipzig, 1858.

ש"ה = שערי השוה.

ש"ג = השוה גאונים קדמונים, ed. D. Cassel, Berlin, 1848.

ש"ה' = גאונים מורה ומעורב. See ג"מ.

ש"ה" = השוה הגאונים, ed. N. Coronel, Vienna, 1871.

Baal ha 'Iffur. See עשור.

Eshkol. See אשכול.

Harkavy, *Responsen der Geonim*, in *Studien und Mittheilung.*, IV, Berlin, 1887, quoted by page.

J. Q. R. = *Jewish Quarterly Review*.

Mafteah, by Müller, Berlin, 1891.

Maimonides. See ד.

Manhig, by R. Abraham ben Nathan, ed. Goldberg, Berlin, 1855, quoted by folio and column.

Müller. See *Mafteah*.

Müller's *Einleitung*. See *Mafteah*.

Pardeš, by R. Solomon ben Isaac (ר"ש), Constantinople, 1807, quoted by folio and column.

R. É. J. = *Revue des Études Juives*.

R. S. B. A. = Rabbi Solomon ben Adret.

Rabbinovitch, *Variae Lectiones in Mishnam et in Talmud Babylonicum*, I-XV, Munich, 1877-1886; XVI, Przemyśl, 1897.

Ratner, *Ahawah Zion We-Ieruschalaim*, I-IV, Wilna, 1901-1907; V, Petrikoff, 1908.

Responsa, Coronel. See ה"ה.

Responsa, Lyck. See ג"ל.

Responsa, Mant. = שארית השוה מהגאונים, Mantua, 1596.

Saadyana, edited by S. Schechter, Cambridge, 1903.

Steinschneider, Cat. = *Catalogus Librorum Hebraeorum in Bibliotheca Bodleiana*, Berlin, 1852-1860.

Vidal de Toulouse, author of the commentary, *Maggid Mischneh*, to Maimonides, *Mishneh Torah*.

Yalkut = *Yalkut Shimeoni*; Part I to Pentateuch; Part II to Prophets and Hagiographa, quoted by paragraphs.

Yaqut = *Mugam Albuldan*, by Alyaqut, ed. Wüstenfeld, Leipzig, 1866-1873.

Yerushalmi, the Talmud of Jerusalem, quoted by treatise, folio, and column of ed. Krotschin, 1866.

Z. H. B. = *Zeitschrift für hebraeische Bibliographie*.

מפתח התשובות

ה' ברכות ק"ש ותפלה

- סדר מאה ברכות, 17-114
מצעה אילפס, 283
הלמיד חכם פסור מק"ש שיעל המכה, 262
קורא ק"ש על משהו ואינו צריך לשב על הפרק, 262
נץ החמה כדו, 92
ש"ץ מהו להזור ולאמור ברכו בשביל בני אדם שאחרו לבוא, 2-91
אין להוסיף בגאולה של שחרית, 91
זמן מנחה גרויה וקשנה ופולג מנחה, 341
זמן תפלה ערבית, 266
שנים שנכנסו להתפלל כל אחד חייב להמתין על חבירו, 91
מקום שאין ו' היורעים לקרות בתורה, הבקאים שונים ומשלשים, 102
הנכנס לבית הכנסת ישב או יעמוד עם הצבור, 120

ה' ציצית

- ציצית שעשאן נוי, 332
שעור הרחקה ציצית מן קרן הנגר, 331, 332
מליה המה מה היא בציצית, 332
כלי קושטא חייבין בציצית, 332
שעור אורך ציצית, 333, 334
אם צריך לחדש ציציתו, 335
מליה בגלה ה' כנשים, 335
צמר ופשתים, אם פוצרין בכל בורים, 6-335
מי שנפסקה לו ציציתו בשבת בדרך, 7-336

ה' שבת והבדלה

- מותר להן נשים לצבוע ע"ש עם השיכה, 320
הערמת שבת אסור, 7-196, 2-81
אסור להשכיר בהמתו לע"כום לרכוב עליה בין בשבת בין ב"ש, 81
פוגמים נכרים שחשין מלאכה ישראל בשבת, 263
ישראל ונכרי שותפין בחנוה, 5-194
ישראל ונכרי שותפין בנהמה, 195
ישראל שנתן מצות לנכרי ליקח בהמות והנכרי חורש בהן בשבת, 6-195
מותר למכור נרמו לנכרי בע"ש כדי שילקשו הנכרי בשבת, 153
כמוס שהדליקו מלו בשבת, 175
אין הלכה כר' מרשין שאמ' אין מדליקין אלא בשמן ויה, 159
הטמנה ברמץ אסור, 9-158
דין המפליג בפנייה, 6-85
שכח איומיל של מלה מערב שבת, 337
אין עושין עירובי הצירות, 121
הענית בשבת, 263
למה פוהדין הידים בברכה הדג, 262

ה' פסח

- בשור המין במה, 227
 פורני מה הא בשעה, 225, 340
 ישראל שמכר חמצו לנכרי, 338
 פת העשוי מקמה ומשמן, 184
 קצוף, 185
 מהו לאפות בשובק, 185
 כלביר נוי מהו לאפות מצה, 185
 עסה שלשין אותה בכמן ופלשין, 338-9
 מצה של כותי, 340
 אפיה מצה על ידי נכרי, 184-5
 מברך על כל ר' כוסות, 185
 אין מברכין על הלל, 185
 בצינה המצה, 185
 יין של צמוקין לר' כוסות, 26
 אם יוכל לאמור הנדה והלל על שאר משקין, 227
 אין מברכין על רחיצה ידים קודם בה"מ בליל פסח, 114
 מי שלא מנה ספירת העומר, 185

ה' יום טוב וראש השנה

- עצים שמביאין נכרי ביום מה הן, 222-3
 מה ביום שני, 220
 דיני יום שני, 158
 פסוקי קרבן מוסף, 119
 נשואין בחול המועד, 184
 כה בחו"מ, 37
 שבע ברכות של מוסף ראש השנה, 47

ה' תענית צבור תשעה באב וחנוכה

- העניה עדיף מצדקה, 152
 הלמוד תורה עדיף מהעניה, 152
 קריאה בה"צ, 263
 רחיצה ידים מלוכלכות בה"ב, 345
 שהיה בנר חנוכה, 343

ה' שהיטה וטריפות

- עוף ששבעתו אינה נכרה, 29
 בעם י"ח טריפות, 33
 אם מא דריאה אנה ממנין ה' אוני, 27
 אם אינונהא דורדא מצטרפת לה' אוני, 27, 32
 בוקא דאשמא דמוף, 28
 חוסין בריאה, 26
 בריקה אוני דריאה, 31
 סיכנה הריאה, 29
 סיכא בסמסון שני ב' ערוגות, 29
 אוני ואומא דסריכין, 27
 סיכא בעינונהא דורדא, 27

ריאה שנכרכה במרשסא דליבי, 29-31
 עוף שלא נמצאה לה מרה, 29
 עוף שנמצאה מכה בין אנפיה, 28
 קרום בין אונא לאומא, 27

ה' בשר בחלב, חלב, דם, עופות, בצים וחגבים

שעם איסור בשר בחלב, 33
 כנהא דהדרא, 26
 לב שנתבשל בדמו, 337
 עופות שנתבשלו בערוהיהן, 118
 יכול לאכול בלי מליחה על ידי חליבה, 102
 דין מולייתא, 92
 הרגלות שנתבשלה עם הכבד, 92
 סמני עוף, 118-19
 סמני עוף וסמני בצים, 120
 חגבים מהים מה הן, 45

ה' עכ"ום, מאכלי עכ"ום ויין נסך

ביב של ע"ו שעובר בהוך ביהו של ישראל
 גה של הרים שעשו בה עכ"ום יין, 193-4
 איוו דגים אסורים משום בשולי גוים, 263
 חמאה של גוים, 153
 יין של צימוקין, 26
 יין של ישראל בבית נכרי, 193
 יין נסך בלוע במצי פרה, 32
 פורנא שעלו בה עכ"ום, 224
 פה של גוים, 26
 פת שנאפה בפורני על ידי עכ"ום, 224-5
 שכר של נכרים, 343

ה' רבית

באיה אופן יכול למכור באשרא, 118
 אוצרי פירות, 117-18
 בעלי בתים שנתנו ממון לטוהרים וא"חכ הוקרו השירות, 80-1

ה' תלמוד תורה

מלמד היטקות אכור, 119
 אם יבשל תלמודו משום הליות המה, 121

ה' נדה, זב ובעל קרי

יולדת נקנה כמה ימים סופרה, 153
 נדה מה היא במלאכה, 206-7
 זב אם יהפיל בבה"כ, 38
 דיני טבילה בעל קרי, 249, 40, 39
 טומאת נכרים, 39

ה' בלאי בהמה, חרישה וחסימה

מזווג בכלאים, 239
חרישה בשור וחמור, 195
ישראל וע"כום שוחפין בנהמה והע"כום חוסם סיה, 195

ה' עבדים

גט שחרור בלשון ישמעאליים, 83
עבר ערל שממאן לכול, 197
עבר נוצרי שלא רצה למול, 81
עבר שהכניסו רבו לבית הספר, 83-4
קנין בגט חירות, 82-3
טפחה שאומרת יהודית אני ומעשיה מעשה עכ"ם, 183

ה' כהונה

כהן המטמא עצמו בומין הוה, 151
כהה שנישאה לישראל, 337-8

ה' אשות, כתובה ונדוניא

פנויה שאומרת מסלתי אני מעוברת, 155
אשה שיש לה מומין אם הקדושין קרושי בטעה, 212-15
נדוניא מה הוא ואין שמין אותה, 77-8
נכסי מלוג, 257 ; 155
אשה שעשתה נדוניה צאן ברזל, 78
כתובה אשה שקודמת בומין לשאר חוב, 79-80
כהונה שחלמו עליה קרובים גם עדים כשרים, 139
אין משביעין לאלמנה שהובעת כתובהה, 155
משביעין לאלמנה גם על מקצת כתובהה, 155
אשה שאבדה כתובהה, 212
כתובה בנין דרין, 199-200

ה' גטין ועונות

עדים שאמרו מודעה היו דברנו בגט, 5-6
בעל שאמר לעדים כתבו והנו גט לאשהי והם אמרו לסופר לנהוב, 233-4
חרש שיכול לדבר מהיך הכהב אם יכול לנרש, 230
סופר ששעה בכהונה הגט הולד בין השורות, 98
סופר ששעה בכהונה הגט מהו לתקנו, 171-3
נכרי פסול להביא גט, 98-9
אשה הובעת גט מפני שבעלה אין יכול לבעול, 152
השוכן פתח פתוח, 160
אין הבעל חייב במונות גרושהו גם אם היא מעוברת, 230
הנהרג בדרך ואין מי שראה כלל אשהו ענוה, 153

ה' חליצה ומאון

ער כמה יכולה למאן, 182-3
יבם משימד שחליץ, 182

ה' ערות

- עדות קרובים, 256
 ערים שמכחישים זה את זה, 256
 ער שהעיר וא"חכ כפר, 161
 החשור על העריות מהו להעיד, 161, 160
 ערים שיוערים עדות בקנין על פה אם צריכים להער, 45

טוען ונטען ושבועה

- ראובן ושמעון היו נושאים ונותנים באגרות ור' טוען שהוציא נסף על מי כתב שמעון והלה מכחיש ואומר שלא כתב לו כן, 4-283
 הוציא עליו כתב יד והלה מכחיש, 155
 הלה יכול לאמור השבע ושול, 150
 האפקיד אצל חבירו בלי עדים יכול לומר נאנסו, 239
 הנשבע בספר החנונים או תפלות, 153
 איך משביעין לאיש ואיך משביעין ואשה, 154
 ראובן הפקיד אצל שמעון בלי עדים ומת אין יורשיו יכולין להשביע לשמעון, 155

ה' הלוואות, והרשאה

- המשכן הנות לזמן קצוב הלה אין יכול להחזיר בו, 4-162
 הלוקח עבר שיש בו מומין והשביחו המוכר חייב להחזיר רמי מומין להלוקח, 150
 עדים שמקמיין חתימת ידיהם אבל אין זוכרים חוכן השטר, 150
 הנובה הרשאה על גבי קרקע שיש לכל אחד בא"י, 291

ה' שותפים ושלוחין

- מבוי לא ניתן להלוקה, 150
 ב' שהמילו לנים איך חולקין השטר, 2-201
 שליח שהציל עצמו בממון חבירו, 151
 שמעון שליח ראובן נתן ממון ללוי בלי עדים ולוי כופר, 285

ה' מקח וממכר ומתנה

- דינר זהב מטבע או פירות, 231
 מה בין כותב מהנה ולא היה לו כלום וא"חכ בא לידו לקנה ומכר והוריש, 292
 מה בין הכותב מהנה מנכסיו לכתוב מכספו, 2-291
 הכותב מהנה לחבירו וא"חכ כתב אותה מהנה עצמה לאשתו בפני חבירו, 3-152
 ויני הכותב מהנה לבניו, 152
 אי אפשר ליהן מהנת לחבירו מטבע נסף על ידי שטר, 291
 דין בטול מורעה בשטר מהנה, 2-251

ה' נחלות ואפוטרפוס

- שני אחים, הגדול אומר אני בנור והקטן כופר בבכורתי, 7-286
 שני אחים שיש להם חצירות רבות איך יחלקו אותן ביניהם, 287
 שני אחים והאחד רוצה לסתום ררך המים על השני אחר שההויק בו זמן הרבה, 40-139
 ראובן מת והניח בנים וננת משתי נשים והם רבים אודות הירושה, 9-288
 אפוטרפוס שרצח למנות אחר במקומו, 2-101

ה' שכירות פועלים, גולה וחובל

פועל אם יכול להזדווג בו, 5-164

הבונה בית בחורבת חבירו, 8-207

החובל בחבירו בזמן הזה, 202

פרושים לתלמוד

ברכה, 5 a, הנהן משהו, 262; 11 a, מקום שאמרו להאריך, 91; 18 a, מה הופס, 271; 27 b, בצד עמוד זה, 266; 27 b, כלום יש אדם, 7-266; 30 a, אמ' ליה ר' ששה לשמייה, 267; 42 a, י"ג רסי, 341; 44 b, דג קטן, 263; 53 a, היו יושבין בב"ח, 262; 53 b, והתקדשם, 341; 54 b, ר' צריבין להודות, 272; 59 a, רב קשינה, 273; 60 a, קנה וחזר וקנה, 275-6; 62 b, עילת לעיר, 4-5

שבת, 7 a, בין העמודים, 319; 8 a, ורק טורה, 319; 18 a, שבתת כלים, 18 a, 320; 21 b, שהכלה רגל, 342; 21 b, הרמורא, 343; 21 a, המפסיר במנחה, 322; 34 b, בין השמישה, 8-127; 45 b, אנו אין לנו, 47 a, בנדי עניים, 324; 85 a, שרונה; 85 b, א' ר' יוחנן, 42; 85 b, שראבא, 42; 139 a, ר' עמרם חסידא, 220; 144 b, טוחס אדם, 121; 152 a, מה שאין לו מנחמין, 37

עירובין, 21 a, כל העולם, 36; 26 a, סימכוס אימר, 142; 42 a, שבת בבקעה, 240-1; 42 b, הקרה הבית, 241; 53 b, תאי ראוכלין חלבא, 185

פסחים, 11 a-10 a, ומי גזר ר' יהודה, 9-13; 37 a, השופנין, 339-40; 37 b, מעיסה ורלושה, 339; 39 b, לא להלוב, 184; 45 b, כופה שאור, 184; 46 a, בצק החרש, 225; 46 a, לגבל, 7-226; 49 a, י"ד שחל בשנה, 227; 55 b, גמיות של הקרש, 13-14; 62 b, פסח מעיכין, 4-343; 71 a, ושמיחה בחי, 141; 86 b, בעל השם, 14; 94 b, חכמי אומות העולם, 5-344; 111 a, נפתח באל, 14

ימא, 20 b, גביני כרוו, 345; 21 a, רדיא, 345; 28 b, וזהמא דשימא, 15; 66 b, פלוגי מדו, 14; 53 b, כמעליף, 345; 68 b, בית הורו, 345

סוכה, 6 b-7 a, כנגד הוצא, 241; 25 a, ילדה כלתו, 3-262; 34 b, נשלה פסוחתו, 27

בצה, 12 b, אין מוליכין הלה, 1-220; 34 a, מולגין את הראש, 222

תענית, 26 b, ימים טובים, 262

מגילה, 16 b, אמהה של הורה, 342; 17 a, למפרע, 342; 32 a, הגלל משהה, 342 מועד קטן, 3 b, י' נשיעה, 4-174; 24 a, ז'ה"ר, 37; 24 b, ברכת אבלים, 37; 27 a, משיחם הגולל, 36

יבמות, 15 a, מעשה בשיקה, 183; 61 a, קביר, 183; 74 b, פ'ק'ע'כ'ס', 240; 77 b, גיורת מכנה, 183; 80 a, א"ר אבהו, 183; 80 b, רבה הוספאה, 183; 108 a-107 b, ר' חנניה בן אנטיגוניס, 3-182

כתובות, 52 b, בבית ולא בבית, 12, 33; 54 a, אנשי ירושלים, 33; 54 a, כחזה ופרכסה, 34; 55 a, ולכתובת בנין ורנן, 34

סוטה, 29 a, ומאחר ראין לו, 3-132; 39 a, כיון שנפתח, 263

גטין, 2 a, מדינה דים, 173; 8 a, סוריא, 174; 34 a, דשוני, 39; 37 a, פורסא דמילתא, 39; 44 a, מין בבית, 39; 37; 79 a, מציצות התחתונות, 98; 80 a, כל

עיריה, 99; 80 b, כתב סופר גב, 101; 81 b, גב קרה, 101; 85 b, א' אבי האי מאן, 171-169

קדושין, 54 b, הפודה נפש רבש, 131-130

בבא קמא, 46 a, המוכר שור, 105; 51 a, אין חבט, 246; 51 b, המולה מים, 246; 53 a, וסופן להשתבר, 246; 59 a, כרוך והני, 247; 59 b, צנחא דחרש, 247; 66 a, שינוי קובה, 247; 66 b, של עבדן, 247; 68 a, שגשריש בחבא, 248; 70 b, וההניא פסור, 248; 71 a, אין לוקה ומיסלם, 248; 73 a, תוך כרי דיבור, 248; 74 b, בנא הורו, 248; 78 b, דאיעבר מקלות, 248; 79 a, ופרע בהקסיו, 249; 80 b, על החיכוך, 249; 81 a, בחורשין, 249; 81 b, חבל

חרם, 249; 82 a, והיקן בבילה, 249

- בבא מציעא, ב 3, פיו שאין מחייבו, 102-3; ב 6, במינין הראוי, 105; א 8, המנביה
 מציאה, 103; ב 9, ארס חשוב, 104-5; א 10, מציאת פועל, 103; א 11, מר אמ'
 חרא, 104; ב 12, נכש גמי, 103; א 17, לפניס, 104; ב 17, בשכרי הלשאהא, 104;
 א 25, מבעא מכריו, 105; ב 47, אסימון, 3-4
 בבא בתרא, א 80, במה מסרסן, 123-4; ב 92, המוכר עבד, 106; א 93, זרעוני גינה,
 106; א 94, בא לנפוח, 106; ב 95, מקפה, 107; א 127, שלחו ליה, 292
 סנהדרין, א 55-54, אמר רב, 46; ב 64, כמשורהא דשוריא, 3
 שביעות, ב 39, א' רב המצנה, 102; א 61, נקטיה בכונסיה, 200-1
 עבודה ודה, ב 35, לא תשהמו, 26
 הוריות, א 12, מרובה בנדרים, 263
 מנחות, א 37, רמי ב' המא, 239; ב 37, רביא הוה שקיל, 4-253; א 39, הפוחת, 330;
 ב 40, היא של בנר, 336; א 41, שליח שנקרעה, 334; ב 41, א"ר שפא הלכתא, 334;
 ב 41, מסר לה לקטרא, 3-332; ב 42, מן הקוצין, 331; א 43, שליח מצוייצה, 334;
 א 56, א"ר שפא, 253; א 75, פתוח אותה, 239; ב 103-103 א, מהרוב, 8-326
 בכורות, ב 45, שחור, 318
 חולין, ב 8, השוחט בסכין של עכו"ם, 32; א 40, נהמה חבירו רבוצה, 339; א 47,
 ד' אוני, 26; ב 51, איולי ומקרי, 1-270; ב 54, בוקא דאשמיא, 28; ב 56,
 בקורבן בלב, 28

מפתח כללי

אכלה = אמר ליה, 82, 83, 97, 102, 105
 266, 269
 אימלך = אימא לך, 103, 199
 אמצעים ע' אנשים
 אימר = נאמר, 318, 319
 אמרה של תורה, 316, 342
 אנדלס, אנדלוס, 30
 אנשא ע' מפקינ
 אנקולונימוס, 55, 57
 אנשים אמצעים, 105
 איסחק בן נטירא, 87
 איספמיא, 322—ע' ספר
 אספון, אספורה, שם מָפֹס, 246, 4-243
 אסקוי = יצחק (זרסית), 111
 אסר, על ידי כשוף, 152
 איסתלקא = נהבשלה, 230
 אפ"ם ע' נוסחי התפלות
 אפריקא, 30
 אריא, שם איש, 317
 אורכתא, 248, 244
 ארע, ע' מורע
 אירופה, 55
 ארץ ישראל, 218, 320, 217, 204, 203
 352, 306, 323—ע' גליל, הוֹף מנהגים
 לשון ארמי, נוסחי התפלות, קדושה,
 הלמוד א"
 ארישא = אריסא, 358
 ר' אשי, 315
 אשכנז, 420—ע' נוסחי התפלות
 אשלי = אשיל, 98
 אשר (בן יעקב), 326
 אשור, 279—ע' נדמו
 ר' אחי, (שם אמורא), 314, 315, 341
 איתור, איתור, 337, 394
 איתרי, 359
 איתוקא = איתוקמא ? 266

באפס הלומדים אין הור לחכמים, 88
 בנא בהראובנא מצינא, סדר של המסכתות, 66
 בנא דמתביטא, 214

אב = אב בית דין, 57, 59, 61, 67, 104
 אב בית דין, 96, 104, 302, 303, 326
 386
 אובו של אילן, 249
 אנד ע' איתור,
 אביואריה, אביואריה, 182, 251, 252
 אינורא, ענל קפן, 345
 אגראביה, שם מקום, 151
 אינרה, 169
 ארום ע' שמר,
 ארן = ארם, 385, 390
 ארונות, האר הכבוד, 83, 26, 29, 34,
 270, 284, 285, 287, 289
 ארר, חרש הכלה, 302, 326
 אהונא, שם צמה, 321, 396
 אהרון, גאון, 67, 87
 או = אי, 230, 256, 257, 266, 381, 397
 אויננין, ע' נוסחי התפלות,
 אויו צר ע' כאיוצר
 אול, בא על אשה, 394
 אוזמיל, 337
 אוזקי, 211, 213, 340
 אחא משבחה ע' שאלתה
 אחונא, שם צמה, 296, 321
 אשי, 363
 איטליא, 281, 55—ע' נוסחי התפלות
 איירנו, אירנ (מן אירי), 100, 358
 איכומי, 30, 31
 אנכמהא, שם צמה, 296, 321
 אינשה ע' עינשה
 אכספר ע' בורלאמא
 אלא = אלה, 319
 איבראני ע' נחום
 אלהי נשמה, 109
 איחנן בן שמריה, 54, 59
 אלישע, 256
 אינכה (ערביה), 67, 420
 אלמערב ע' כערב,
 אלוף, אלופים, 279, 326
 אישומי (ערביה), 18
 אמא, אמי = אמר, 80, 356

חוץ, חוץ שם צמח, 243, 246
 חוקה בן שמואל, 54, 59
 חסוב, חסוף, 288
 חיי לרבנן שבק, 288
 חייה, אבי יצחק, 154
 חלב, שם מקום, 174
 חלבאבא, שם צמח, 236, 239
 חלבאבא, שם צמח, 236, 239
 חלבצים, שם צמח, 236, 239
 החלל ע' מוהלחל
 חולין בטהרה, 40
 חוף מנהגים שבין א"י ובבל, 306
 חונא = חונא, 252, 266, 331, 354, 356
 370, 372, 374, 379, 382, 387, 392
 חקנ'י, 357
 קנות, 361
 הנגאל (בן חושאל), 135
 חנינא, חנינא גאון הלמיר ר' יהודאי, 31
 94, 113
 חנניה בן ר' יהודה גאון, 191, 210
 חסיכי, גרושים, 360
 חפסי, 295, 318-19
 חרגוו, 366
 חרור, ע' הריית
 חרמל, שברא (ערביה)
 חרמא = הרמא, 212
 חרן, 174
 חרוסה, 177, 184
 חוהלא, 296, 320
 חוב ב' שלבוי, 420
 חורין, ע' נסחי החשלות
 ס' טהורות, 17
 מושפה, 325
 מיידי, מיידי, 238
 מנשיסין, 353
 מלימון, שם צמח? 239
 מלפחי, מלפי, 180, 181
 מילור—שגבשטר, כהני יד הגניזה שלהם,
 16, 19, 48, 54, 107, 122, 129, 134,
 143, 156, 166, 176, 186, 203, 210,
 216, 228, 232, 235, 242, 250, 255,
 258, 264, 268, 272, 349
 בלות = מליה, 330, 332, 334, 335, 336
 מליה, 110
 מוכאה וטהרה, 203-4
 מנגידא, מחבה, 339
 מיסקא, מרסקל, 295, 318

הקי, 362
 הלא = הלה, 209
 הילאי נאין (בן: שרונאי), 20, 24, 290, 303
 הילבאבא, ע' הילבאבא
 הלבצים, ע' חלבצים
 הלך, כנוי להשמיש, 394
 הלכה נהררא, 21
 הלכה למעשה, 48, 52, 53
 הלכה פסוקה, 306
 הלוחה של שמועה, 222, 271
 הלכות גדולות, 63, 71, 85, 86, 229, 231
 352, 382-97, 400-1
 הלנות פסוקות, 235, 319
 הלנות ציצית לר' עמרם, 304
 הלנות קצונות, 306, 352, 398, 399
 הולך = הילך, 26, 27, 150, 256, 332
 הימני = ממני, 109
 הלי, ע' ברכת הלי
 הם, כמו נמי, 103, 106, 160, 226, 239
 394
 הכן, 1, 2, 3
 הנפק ע' נסח הנפק
 השתק התשובות, 310
 השנים רפואה, 398
 השחק, 301, 325
 הראונו מן השמים, 302, 303, 326
 הרבי = הרבה, 323, 326, 340
 הרויה, האריך בדברים, 13
 הרויה, 325
 הרמא, 211
 הריי, 317, 345
 ואדי אל קרי שם מקום, 54, 61
 ודוי של יו"הכ, 351
 ותיקן, 52
 זאוא, עתף, 296, 320
 זבוב, הלא אילן (ערביה), 322
 זוגי = סגן, 358
 זוי, ספינות, 320
 זי, זו = זיל? 332, 336, 361, 364
 זיון, 249
 זנגיי, שם אומה, 397
 זורא = זירא, 37, 343
 זורו של אילן, 245, 249
 חובו של אילן, 245, 249
 חברי (אמנושי), 216-17

כהן צרק, גאון (כורא?), 178, 179, 181
185, 189
כִּיָּן, 361
כִּיָּן, 362
כיצר ע' כאיזר
כלאי בהמה, 187, 189
כלב כושי, כ' סיני, כ' כפרי, 244, 249
כלא, חדשי אדר ואלול, 302
כזה, 177
כזהא דהורא, 26
כזא ע' נוסחי התפלות
כסף ע' נכסף
כפרי ע' כלב
כרכא דווי, 295-6, 320
כרפס, 108
כרוח = כרה, 198
כושי ע' כלב
כושנוג, מיני מתיקה, (פרסיה), 339
כשנר, שם מקום, 156, 158, 217, 220
כוספא דיסמיו, 325
כורות צלוליבא, (ערביה), 321
כשף, מין בשמים, 322
כושרה, חלק קטן, 278
כוחא, הלון, 323
כוהים, 314
כתובה, 72, 73, 77, 78
כתר, ע' קדושה

לחש, 9, 14
לוכא, שם עיר, 55, 57
ללגנ, קלא אילן, (פרסיה), 309, 333
לצונים, שם צמח, 236, 239
לפנים, 10, 96, 104
לשון ארמי, 166, 167, 211, 237, 238, 294
295, 320, 322—ע' ארץ ישראל, בבל, גויל
לשון ישמעאליים, ערבי, 82, 83, 321, 322
334, 341—ע' בעיית
לשון פרסי, 96, 104, 236, 301, 309, 333
339
לשון קדר, ע' קדר
לשון ההשבוה, 95
לשון קדש, 334

מאור עיניו, האר הכבוד, 83
מאיר ב' יוסף, 326
מבוססה, 40
מבורך ב' צמראן, 43

בעיית, 105
טפיה, 244, 248
טפא, רעפיה, 224
טצוקי, 334
טוריאנא, מרסקל, 318
מרסקל, 295, 318
מרוך ע' בשד מרוך

יהודה, 43
יהודה ב' יוסף, אלוף, 279, 277, 69, 55
280, 283
יהודאי נאון, 31, 48, 50, 52, 53, 85, 180
314
יהודייה, 183
יונהן (חבר ר' סימא), 236
יחי שמו הגדול = יהא שמייה רבא, 120
יום הכפורים, 136, 141, 142
יוסף ב' אבא מרי גאון, 178, 179, 188
יוסף אבי ר' מאיר, 326
יוסף אבי בהלול, 55, 59
יוסף אבי יהודה, 278, 55, 59
יוגור, מלך פרס, 420
יעקב אבינו, 326
יעקב ב' מרדכי גאון, 29, 30, 31, 85, 86
214
יעקב ב' נחום, 55, 67
יצחק בר חיה, 154
יצחק ב' ישעיה, 154
יצחק בר עוקבא, 154
יצחק ראש גולה, 75, 83
יצליח, 256
ירביחו = יקילו, 207
ירושלים, 52
ירושלמי ע' הלמוד ארץ ישראל
ישיבה, ישיבה, 30, 31, 34, 47, 78, 91
302, 326, 386, 185—
ע' ראש ישיבה
ישמעאליים, 83, 174, 51, 49—בעיית ע'
לשון ערבי, שמד
ישעיה, אבי יצחק, 154
ישעיה ב' יהודה, 43

כאיזר, כאיו צר, איו צר, 328, 341, 372
375, 380
כבלי, 78
כובסא, 191
כברה, 323
כדי, 170

מריצה, 398
 משה, אבי עיזאש, 43
 משה, גאון, 191, 211, 212, 214, 237
 238, 240
 משה, רבינו, 17
 משרשיה, גאון, 240—ע' משה, גאון
 משכוכה, 246
 משולש ב' מרב אנקולונימוס, 55, 57
 מושערה = משוערה, 278
 משומד, 182
 משנה, 306, 307, 357
 משקין, מסכת מועד קטן, 58
 מהיבהא ע' ישיבה, ראש ישיבה
 מהא מחסה, 214
 מהומרה, 278
 מהניהן מ' בית שמאי היא, 306, 329
 מהניהן דחורא היא, 306, 329
 מהתיה, גאון, 191
 מהררעא, 206, 299
 מחילאי, 131
 נח, ע' הויא,
 נהום, אלהון אלברדי, 55, 58, 69
 נחומי, 420
 נחמן, 420
 נחשון גאון, 255, 242, 144, 34, 26
 נשירא, 87
 נשילת ידים לשירות, 108
 נשילת מים אחרונים, 108, 114, 314
 נשילת צפרנים, 400
 נשרונאי ב' הילאי גאון, 90, 23, 24, 20
 216, 156, 145, 14, 107-95
 310, 302, 300, 299, 298, 294, 219
 נכפשה, 247
 נוכרי = נכרי, 98, 320, 338
 ניל, קלא אילן, (ערביה), 309, 333
 נמא יוחקא שעל פני המים, (ערביה), 321
 נמורד, 326
 נמשה, 105
 נוסחי הגב, 166
 נוסחי כהונה, ע' כהונה
 נוסח השפך, 104
 נוסחי התפלות; אפ"ס, 49; אויניון, 49;
 איבליא, 260, 110, 89, 49, 48; ארין
 112, 109, 52, 51, 49, 48
 351; אשכנז, 260, 89, 49, 48; בבי,
 351, 260, 107-12, 52, 49; בורין
 (= מחזור בורין), 49; כפא, 49; מצרים,

מבוק, 174
 מגלה עשה, 36
 מגלשין, 313, 339
 מגלת סתרים, 295, 319
 מדה ראשונה, שניה ושלישית, 16-18
 מדינה, במשמעה עיר, 212, 206, 57, 52
 מדרש מעשה משפחה, 344
 מדרש הגדול, 50
 מדרש הדילים, 350
 מהזור איבליאני, 49; מ' בורין, 49;—ע'
 נוסחי התפלות
 משלות = משלית, 322, 324
 מיהא, מ'ה, 101
 מכילהא, 39, 24; מ' על שמות, 306, 305,
 307
 מכנה, ע' כנה
 מינורי, שכור (פרסית), 104
 מילהא שפיקהא, 306
 מלכ, 300, 324
 מלך בנדר, 87, 88
 מלל, 300, 322
 מנהגי התפלות, ע' נוסחי התפלות
 מנן שנים, 281
 מסויים, 305, 306, 328
 מוסף על שבתו של הק"ה, 50
 מסורה, 327
 מצות הנהיג לסימן, 2, 3, 4
 מעלין בקדש ואין מורידין, 267, 265
 מעמד, מעמדות, 51
 מערב = אלמערב, (ערביה), 63
 משפיר במחזה של שבת, 299, 298
 משפיר בהענית צבור, 61-260
 משפין ליה אנשא, 286
 מצדק שם איש פרסי, 217, 216
 מצות התלויות בארץ, 18-217
 מצרים, 326—ע' נוסחי התפלות
 מצורע, 38
 מור = קר, 388
 מראות ננעים, 282
 מראה ציון, 42
 מרב = מר רב, 69, 67, 59
 מרגושא = עבר גושא, 325, 321, 297
 מרדכי בן יאיר, 317
 מרדכי, אבי יעקב גאון, 86
 מרדכי, פלך, (ערביה), 325, 301
 מרוחין, מקלין, 206
 מריו = עמר עיו, 325, 297
 מרוע, מקרה, 338

סעודה, אבי שמואל, 272
 ספג, מאפה העשירה כספג, 288
 ספר הלכות, 319
 ספר יוחסין (שבתלמוד), 343-4
 ספר שבועות לר' האי, 60
 ספר, הפלות, ס' החנוכה, 153
 סיפרא, ע' הורה נהנים,
 ספר, ע' איסמייא, נוסדו התפלות
 ספרי, 328, 326, 307, 306, 305
 סקל, צהצה, 325
 סקילאה, שם אי, 65
 סורא, 312, 203, 71
 סוריא, 387, 279, 174, 168
 סוריא, סוריא, סורסי, 174
 עבר נוצרי, 81, 74
 ער, זה, 341
 עראן, עד אן, עין, 246, 104, 99, 84, 5, 4
 341, 343
 עראש ב' משה, 43
 עיכפת=איכפת, 266, 190
 עליא?, 213
 עלם, 279, 3, 1
 עלינו ישבה, 7-46
 עמידה, 131, 130
 עכד, עכד על, 284, 131, 130, 12, 10
 עמרן, אבי מבורך, 43
 עססות, 320, 295
 עמרם, כ"י הגניזה שלו, 43
 עמרם, גאון, 297, 260, 238, 179, 176, 19
 16-308, 306, 304, 303, 302, 301
 326-ע' סרר ר' עמרם.
 עפר לבינהא, 325, 301
 עופרה=עופרת, 279
 עצבא, 248, 244
 עיקבא, אבי יצחק, 154
 עקרת השולחן, 180
 ערב, ע' נוסחי התפלות; ערביה ע' טעיה, לשון
 ישמעאלים
 ערובי חצירות, ע"ר תבשילין, ע' ברכת
 הערוך והגאונים, 294
 ערק, ע' נירקו
 עשו, 326
 עשר הדברות, 6-35
 עאפא, 372
 פיגיון, 239, 236
 פרוין נפש רבני, ס' פטר המור, 401
 פושרא, 340-1, 314

48, 49; ספר, 260, 48; ערב, 420;
 צרפת, 110, 49; קרפנטרין, 49; רומי, 49
 רע' איבליא; רומניא, 260, 110, 89, 49;
 הימן, 260-ע' ברכת . . . נאולה, הגדה
 של פסח, מפטיר, קדושה, קריאת התורה.
 ניסים אבי ר' יעקב, 67, 55
 ניסים, פרושו לברכה, 273, 272
 נעריצן, ע' קדושה
 נפק ע' מפקין
 נפאחא, 392
 נפש, במשמעה, איסמימוא, 138
 נוצרים, 174-ע' עבר, שמו
 נקוד על האותיות, 305
 נקדש, ע' קדושה,
 נרמור, שם עץ באשורית, 316
 נירקו=נערקו, 249
 נשיא, נשיאה, 104, 96, 83
 נשכנה, מיני מתיקה, (פרסית), 339
 נושהק, היק, 15
 נתן בן חנניה, 23
 נתן ב' יחיאל, 36, 23-ע' עירך
 נתן בן שהריאר, 83, 75
 נתן חבר ר' סימא, 236
 סבורא, 306
 סגא, שם נוף, 111
 סגי, ע' זוגי,
 סגנון פיישני, 277
 סר ברכות לר' נפואני, 114, 110, 109
 115-17
 סר של פסח, 179, 178, 108
 סרר ר' עמרם, 110, 109, 108, 89, 49
 304, 303, 300, 262, 261, 260, 258
 312, 311, 307
 סרר הנאים ואמוראים, 307, 306
 סררי שמים, ע' מרש ההלים
 סהל ב' נפירא, 87
 סהורים, 105, 96
 סשיו, 318, 295
 סין, ע' כוב סיני,
 סים, ע' מסויים
 סיומא, ע' רבנן רסיומא
 סלילה, סל קסן, 45
 סלקוה, בסלוד, 101-ע' איסתלקא
 סלקוסתא, 325, 301
 סלר, 278
 סמנים בתלמוד, 342, 316
 סומניא, סומניא ריש כלא, 31, 21
 סעדיה, גאון, 290, 146, 45, 25, 16

קרושה, 48, 49, 51, 52, 53
 קוא, שם עוף, 297, 321
 קוויז, 244, 248
 קשילי קור, 300, 322-3
 קשיפהא, 325
 קלא אילן, 309, 333
 קללה, 181
 קלונמוס ע' אנקלונמוס
 קלש, 36
 קומא, שרף אילנה, 322
 קמאיי, הנאנים הראשונים, 230
 קמברדגא, ע' מילור—שענשער
 קמץ (נקודה), 377
 קנר, מין סוקר (בפרסית), 339
 קסב ע' קשנא
 קצוב ע' דבר קצוב
 קראים, 188, 189, 203
 קריאת נביאים וכתובים בשבת, 299-300
 קריאת שמע על המטה, 259
 קריאת התורה במידה של יוה"כ, 351; בתענית
 צבור, 260
 קירואן, 54
 קרשין, 324
 קרשנרץ ע' נוסחי התפלות
 קשבא, 243, 246
 קושקושי, ענפים, 13
 ראה, ע' הראינו
 ראיה, 53
 ראם אלמתיבה, 69
 ראם מתיבה סורא, 71
 ראש נולה, 75, 83—ע' נשיא
 ראש ישיבה, ראש (ריש) מתיבה, 2, 8, 54
 59, 69, 71, 214, 236, 239, 326
 ראש, ריש נלא, 21, 31, 237, 239
 ראש סדר
 ראש סדר, רוש סידרא, 54, 59, 279
 רב ור' יחנן, 232, 233
 רב הלוי, 111
 ריב=רב, 379
 ראבה=רבה, 224, 225, 247, 323, 344
 ראבינא=רבינא, 221, 253, 254
 רבואהא קרמאי, 68
 רבוהינו שבנולה, 218
 רבין רסומא, 315, 342
 רבין ראשינים, 221
 רבח, ע' ירביחי, מרוהין
 רוח ע' הרוה

מיזומה, 271, 268
 סלגס, 105
 פלסוי, נאון, 19, 24, 54, 59, 360
 פלפיה, שוק, 319
 פומבריהא, 206, 290
 פינחס, 113, 121
 פאס, 43
 פסיוני, 246
 פסקי סדרא, 299
 פסקהא ד'ר כהנא, 9, 15
 פוקע, מין שער (ערביה), 343
 פקיען=בקיין, 340
 פוקרין, 301, 325
 פקרה=הפקרה, 278
 פרובינציאה, 55
 פרעהניא, פרעהנן, 291
 פורים, ע' המן, קדושא רסורא
 פרינג?, 339
 פרנה, צרפת, 55, 57
 פרנס, 35
 פרס, פרסיים, 216, 217, 220, 236, 30, 298, 322—ע' חברי, לשון פרסי,
 מצדק, שמר.
 פורס על שמע, 116
 פרס ע' הפרס, 212
 פירקא,
 פירוש מרב אהרון, 67
 פירוש שבת, 56
 פרושי הלמוד להנאיים, 242
 פתיא אינכא, 295, 318
 פהיכתא, 78
 צדוק, נאון, 31, 75, 83, 30, 31
 צלוליבא, 297, 321
 צמג, מין שרף אילנות (ערבות), 322
 צמח נאין (ב' חייה, ב' פלסוי, ב' שלמה), 19
 210, 219, 177, 149, 28, 23, 20,
 212, 217, 218, 294, 303, 326
 ציפי, 300-1, 325
 ציצית בתכריכי מר, 309
 צרפת, 55, ע' נוסחי התפלות, פרנה,
 פרובינציאה
 קאמיליה=קא אמר ליד, 18
 קבה, 49
 קאבס, 68
 קור, 105, 278
 קדושא רסורא, 299, 300

שענמער, ע' מילור—שענמער
 שקור=סוקאר, 339
 שריבד, שם אמורא, 225
 שרפוש, 305
 שרפושין שבידים, 258
 שרירא גאון, 61, 57, 26, 22, 20, 19
 302, 210, 203, 191, 190, 75, 67,
 313, 315
 ששנא, אבי ר' עמרם גאון, 326
 שוהפא ישראל עם ע"כ, 187
 חברייתא, שברים (חשבון), 36
 הוגרמדי, 278
 הרמראי ע' הרמרי
 תחש, 322
 הימן ע' נוסחי התפלות
 חלא אילן, 322, 300
 הלמאי? 239
 הלמוד, 329, 328, 319, 307, 306
 הלמוד ארץ ישראל, 177, 142, 138, 94, 39
 316, 314, 306, 271, 259, 218
 הלמידי הנמים, 105, 96
 המר ע' מהומרה
 הנזי=הנאי, 6
 הינא=הינד, 357
 הניא, הנן, 379, 364, 190
 הוספא, הוספא, 306, 305, 126, 94, 71
 357, 329, 328
 הוספא, 48
 הענית צבור ע' משפיר, קריאת התורה
 תקן, 28
 הרגום, ה"ג, 262, 104, 91, 90, 42, 15
 318
 תרניקא, 68
 תרח, אבי אברהם, 326
 תרמדי, 343, 321, 316, 297
 תרומסין, 323
 תרומה ע' מצות
 תרנוגלין, תרנוגלין קרנוגלין, 358, 357
 תורה כוהנים, 329, 328, 306, 305
 תשובה הגאונים היצאת הרבני, 250, 8
 השעה באב ע' משפיר, קרואא דסורא, קריאת
 התורה
 הותב, הוש הנדבך בראה, 26
 הרדא, 105

רשלא, רשאלות שם מטבע (ערביה), 4
 רומי ע' נוסחי התפלות
 רומאני, שם פרי, 170, 167
 רומניא, ע' נוסחי התפלות
 רעבון, איש לא ידע שבעה, 341
 ריץ ע' מריצה
 רצה, בעמידה, 112, 351
 רצה והנחיל לבניהם שבתות למנוחה, מנן
 לשבת, 51
 רשות הרבים לשבת, 312
 רשימות קצרות מש"ת הנאונים, 71-54
 שאל שאלא לעילא, 327, 305
 שאלהות ו"ר אחא, 81-353; 51-349
 שאמום=שעמום, 382
 ושאר במשמעת וגומר, 50
 סדר שבוועה, 154, 148
 שובק? 185, 181
 שברא, שם צמח, 321, 296
 שגל=שגר, 104
 שדך, 42
 שהראן, 251
 שהריאר, 83, 75
 שובה ע' מפסיר
 שכא=שכח, 224, 218
 שכנא, מה, 353, 121
 שלום, נאון, 312, 308, 261, 260, 186, 90
 316
 שמואל ב' חפני, נאון, 290, 191, 59
 שמואל אחי פיזח, 112
 שמואל הלוי ב"ר סעדיה, 272
 שמואל, אבי חזקיה, 59, 54
 שמואל רב ארא בר אבהא, 101, 94
 שמואל ו"ר יוחנן, 233, 232
 שמר, 322, 298, 52, 51, 50, 49—ע' חברי,
 מצדק.
 שמח=שמא, 256, 17
 שמים ע' הראינו
 שמעיה בן יצחק ראש גולה, 83, 75
 שמירה=שמיר, 279
 שמירה, אבי ר' אלחנן, 59, 55
 שני כהנים הבאין כאחד, 84
 שנתא, שנתא, שם צמח, 321, 296
 שגר ע' מושגרה

ADDITIONS AND CORRECTIONS

P. 1, top. Comp. below, p. 57, n. 4.—P. 1, n. 1. Comp. Dr. Davidson, *Parody in Jewish Literature*, 21-2.—P. 2, l. 3. The effigy was first crucified and then burnt, hence the accusation against the Jews that they do it "in contemptu Christianae fidei." Comp. *Corpus Juris Civilis*, lex 11, Codex Justinianus I, 9, and Cassel in Ersch und Gruber, *Encyclopädie*, XXVII, 79. We may well assume that on account of this false accusation, the Jews living in Christian countries changed the old custom of burning Haman to that of "knocking."—P. 2, end. This Responsum is identical with that found in *Responsa*, Mantua, 178, and Harkavy, 173.—P. 3, l. 15, read ודפירשו.—P. 4, l. 6, read ודאמרין.—P. 4, l. 7. Comp. Wertheimer, פירוש ר' סעדיה נאון, 22 b, where שעיר is explained to have the meaning of ישר; some may have put this explanation into the text of the Talmud and therefore the question in our Responsum.—P. 4, l. 18, read החוור.—P. 4, n. 1. Comp. חש' ריטלן in שב"הל 172=ש"ש I, 6; for ריטלן in חש' חכמי צולו"ט 62, read ליטרין.—P. 4, n. 9. Comp. *Index*, s. v. עדאן, the above-quoted passage from R. Saadia's Commentary, אבות ר' נתן, ed. Schechter, 164, and ה"ג 12 c.—P. 5, l. 3. Harkavy, לעניין הגט.—P. 5, l. 14, read כבד החמו.—P. 5, l. 14, read אהם שם.—P. 6, l. 4, read הגט.—P. 6, l. 5. Harkavy, ומוסר לפנייהם.—P. 6, l. 13, read כי בשביל.—P. 6, l. 17, read מודעא.—P. 6, l. 18, read הוה.—P. 6, n. 9. Harkavy, גירשה.—P. 6, n. 15, read דאיתנים.—P. 7, l. 9 from below. Comp. Conforte, קורא הרורות, 5 a, ed. Cassel, and below, p. 59, top.—P. 8, ll. 9 and 14, for 106 read 105 b.—P. 8, l. 2 from below. Comp. R. Saadia's Commentary on Berakot, 6 b.—P. 13, n. 16. Add. and ג. —P. 16, l. 22. Comp. Albargeloni's יצירה, 335.—P. 16, l. 23, read לה.—P. 16, last line, read הימים.—P. 17, l. 15, read חצי.—P. 18, l. 6, read על של.—P. 20, l. 12, add. The authorship of R. Hai is however very doubtful.—P. 20, l. 4 from below. Comp. *Pardes*, 31 c, where this Responsum is ascribed to R. Zemah.—P. 21, l. 16. Comp. שב"הל, 399.—P. 21, l. 18, read 411, 114 b.—P. 21, l. 25. Comp. vol. I, pp. 8-9 and 47.—P. 22, l. 30. Comp. *Pardes*, 21 b-21 c, and Epstein in הנרן, VI, 70.—

P. 23, l. 34. Comp. Dr. Aptowitzer's instructive note on this Responsum in *J. Q. R.*, XVIII, 135-40.—P. 24, l. 30. Comp. below, p. 219.—P. 26, l. 2. The usual spelling אינוניתא is met with below, p. 32, l. 9.—P. 38, n. 3, end. Comp. R. Abraham Ibn Sabba, צרור המור, 97 c (ed. Venice, 1567): ואמרו אם נכנס לבית הכנסת עושין לו מחיצה גבוה ' טפחים ורחבה ד' אמות [מצורע] על ד' אמות נכנס ראשון ויוצא אחרון כדי שיהיה מושבו לבדו ולא יטמאו העומדים שם באויר שיש מהפתח עד המחיצה. Ibn Sabba does not give his source for this statement, but we may well assume that he drew on a Geonic writing. Comp. also Horowitz, תוספתא עתיקתא, V, 26.—P. 39, l. 4. 'Aruk, s.v. רפן, reads likewise דפנוה, our texts of the Talmud have דפנוי.—P. 39, ll. 8 and 15, read גיאולין.—P. 46, l. 15, read האמורות.—P. 48, l. 5 from below, read Bet ha-Midrash.—P. 48, last line. The מנהג ערבי, given in Berliner-Hoffmanns, *Magazin*, 1886, 11, has כתר for שחרית.—P. 49, l. 12. That the old Italian ritual knew only כתר can be seen from *שב"ה*, 38.—P. 49, last line. Comp. vol. I, 207 top, where a Geonic Responsum is quoted, according to which the insertion of שמע in the קרישה had its origin in the religious persecution of the Jews by the Persian king Yesdegerd (about 456). Another change in the liturgy is also ascribed to a religious persecution by the Persians, comp. below, p. 298, probably that instigated by Yesdegerd. The statement of Samuel al-Maghribi (*Monatschrift*, XLII, 123 et seq.) goes back to these Geonic traditions. Attention should be called to the fact that Kalir had before him שמע in the קרישה, as can be seen from his *Kedushah* for *Rosh ha-Shanah* in the German Mahzor.—P. 50, n. 7. Comp. מר' על הכל הק"בה ואינו מוחל על כבוד שמו: הנעלם, *Bereshit*, end.—P. 51, l. 2. מעמר is about the same as פסוקי דזמרה which precede ברכות שמע ותפלה.—P. 51, l. 11. Concerning this insertion, comp. my note in *Z. H. B.*, IX, 106.—P. 52, l. 12, read ואומר.—P. 52, l. 18. This statement regarding שמר תקנת seems to contradict the statement on p. 51, l. 2, according to which שמע was recited *במוסף*; but this contradiction disappears if we take here *במוסף* to have the meaning "in addition."—P. 53, n. 2. Comp. vol. I, 4, n. 1, and R. Moses of Coucy, ס"מ, Commandement, 63.—P. 54, 16. Comp. vol. I, 7, n. 1, where this Hezekiah is identified as the grandson of R. Tob and great-grandson of R. Paltoi. He was a prominent member of the Pumbeditan Academy and my theory

concerning the title ראש סדר is accordingly untenable. Comp. also the Babylonian R. Asaph, ר' סדר, in *R. É. J.*, LV, 50.—P. 54, bottom, read אלקרי.—P. 55, l. 24. The Spaniard R. Yom-Tob (ריט"בא; Gittin, 76) calls R. Moses of Tachau (Bohemia) הצרפתי and in the same way is the German R. Meir of Rothenburg described as ראש ישיבות . . . צרפת by the Provençal R. Menaḥem Meiri in the introduction to his בית הבחירה. On the other hand R. Isaac of Corbeil uses אשכנז instead of צרפת in the introduction to his סמ"ק. צרפת was the general name applied by the Spaniards and Provençals to any European country except their own, while the Germans and the inhabitants of Northern France applied אשכנז to any European country which was not ספרד or פרובוציה. Even to-day we describe the Jews in Slavic countries as אשכנזים, by which term we distinguish them from the ספרדים.—P. 56, כ"ה. Comp. *Responsa*, Lyck, 59.—P. 57, l. 1. אלדרנ = מר רב = מר רב. —P. 57, l. 2. הקונטרס הרביעי. —P. 58, ll. 11–18; in Hebrew = שתי שאלות אחת מהן; השחת ושאר; המאכלים ועוד שאלה על דבר ערלה . . . ביציאות השבת . . . ראובן שנסא את בת שמעון. —P. 58, l. 2 f. below, the text is unintelligible to me and seems to be corrupt.—P. 58, n. 3. Read: 5 a and 44 a.—P. 59, l. 2; in Hebrew = ושאלה אחרת והיא. —P. 59, l. 4. למרב = למר רב. —P. 59, l. 10 = הקונטרס החמישי. —P. 60, l. 4 from below, in Hebrew = וצריך לדעת שמי שאין לו שטר ולא קנין. —P. 60, bottom = הקונטרס החמישי. —P. 60, n. 5. Read *Responsa*. —P. 61, l. 5 = ואשאלה אלה לר' דוסא נאון. —P. 61, l. 6. The Hebrew for אלאספאריה would be הנסיעות or הספרים, but neither of the two makes any sense; perhaps אלפאראסיה = Hebrew פרס and comp. *Hullin*, 61 b.—P. 61, l. 8 = בנות היענה נם כן בערבית. —P. 61, l. 10 = על עשיית הציצית. —P. 61, l. 12 = חולה שצוה צואה. —P. 61, l. 14 = בפלגא . . . פסק דין שנוכר בו דין חבר בר מצרא. —P. 61, l. 17 = הקונטרס הששי. —P. 65, n. 7. Read: in any other place except *Ketubot*, 45 a.—P. 67, ll. 1–5 = זהו [רשימה] מהחלק. —P. 67, l. 10. This R. Aaron is undoubtedly R. Aaron Sargado, the Gaon of Pumbedita.—P. 69, l. 1 = ומצאו לאדונינו ראש הישיבה. —P. 69, ll. 3–15 = הקונטרס התשיעי. —P. 69, l. 16 = שתי שאלות; על חנבים שנשלחו על ידי נזיר והשאלה השניה שבאה על ידי מר רב . . . ; צבור שהתפללו ולא היה בהן ביניהם; ראש המקום שנור [תענית] על הצבור; הראש הזה שנור נדוי על איש אחד; שלח צבור שברך

במוצאי שבת. The last Responsum deals with the question whether the blessing over the light in the *Habdalah* ceremony may be recited by the Ḥazan, the congregation following in silence. Comp. below, p. 258.—P. 69, l. 17. For יגרי read יגרי; in Hebrew = ראינו. האם המנהג לשנות [בגדים?] בחשעה באב = שרב נחום החזן מברדאן פסק; י"ד של ניסן שחל בשבת מותר; מי שנשבע שלא יקנה שום דבר לעולם (ה') אצלינו בבית הכנסת יש מקום מיוחד; ראש חדש שחל בחול ולא אמר [אם יאמר?] אלהינו = P. 70, l. 2. לאבלים; comp. Nahmanides, מלחמות, *Berakot*, VII, end.—P. 70, l. 4, Hebrew = אמרו שבארץ ישראל = P. 70, l. 6. אשה שהיתה מסופקת אם בעלה יכול לאכול סעודת הערב שמיני בסוף היום. The meaning of the Arabic is very obscure, it may refer either to סעודה המפסקת or to שמיני בעל קרי שיש; על משכב נדה; משכב נדה חזב = P. 70, ll. 8-22. עצרת ומושב; אם מותר שהאב [החלזין או החלוצה] יהיה אחד מה' דיני חליצה; יבם שאינו רוצה לא לחלזין ולא ליבם; מה שבפי הבריות אין טומאה ממת [נכרי?]; אם נולד ממזר, לפני כמה אנשים ימולו אותו; מהל ששכח סבין המילה ביום השבת; נער שלא הגיע לפרקו אם יכול לקבל ולתת מתנות.—P. 71, l. 2 = שבעל הלכות גדולות אמר.—P. 71, l. 4 = ראונו התובע את = P. 71, l. 8 = ראונו שנתן רבע שלו = P. 71, ll. 9-12 = הקונטרס השנים עשר שאלות לרבינו האי שבאו אליו מבצרה; החלמידים = P. 72, end. Comp. the Responsum by R. Nathan b. Hananiah of Kairwan in אור זרוע, I, 176, and the formula for a *Ketubah* by R. Hai Gaon in הפסנה, III, 46, 7.—P. 74, l. 15. The Responsum in *Responsa*, Man., 120, is an extract of that in our Fragment.—P. 76, end. Comp. Ittūr, II, 18 c, who quotes a Geonic Responsum contradictory to the view given in our Fragment.—P. 81, end. Comp. below, pp. 196-7.—P. 85, top. This Responsum is fully discussed by me in vol. I, pp. 101-3.—P. 85, l. 1 of the Hebrew. The superscription, אלהינוענבים, is a note by the copyist indicating that he took this Responsum from a quire (= דרנ), which began with an explanation on *Berakot*, 44 a, top, הביאו לפניו, and continued till תאנים וענבים. Our texts of the Mishnah and Talmud, *Berakot*, l. c., read לפניו, but MS. M has the plural להם, and in a similar passage, *Tosefta*, *Berakot*, IV, 8, we have likewise להם; *Berakot*, 43 b, הביאו לפניו.—P. 87, l. 11. Comp., however, *J. Q. R.*, XVIII, 402, and XIX, 106, where references are made to a prominent man by the name of R. Aaron, who flourished about this time.—P. 87, end of the English. The writer of this letter is perhaps R. Joseph, the opponent of R. Saadia.

It is true R. Sherira in his *Letter*, 40, 11, informs us that R. Joseph settled in Bozrah, but he may have stayed for a short time in Bagdad.—P. 87, l. 1 of the Hebrew. For הפיך is perhaps to be read הפץ.—P. 89, l. 6. Comp. R. Saadia in his commentary, ad. loc.—P. 89, l. 8. This insertion in the Geüllah is found in a Genizah Fragment, comp. *R. É. J.*, LIII, 236—P. 89, end. Comp. vol. I, pp. 134–5, where this question concerning the Geüllah is fully discussed.—P. 89, n. 1. Read in the MS.—P. 91, l. 24, read הפורם.—P. 94, l. 20, read Haninah instead of Hananiah.—P. 95, end. The language of this Responsum is rather obscure; תפים may refer to the person as well as the property.—P. 96, l. 10. Comp. above, p. 10, last line.—P. 96, n. R. Sherira in his *Letter*, and R. Nathan ha-Babli use נשיא and נשיאה for the exilarch; comp. also above, p. 83, the Chronicle of Ahimaaz, 130, 15, and *Hekalot*, ed. Wertheimer, 9 b.—P. 98, n. 6. Comp. below, p. 166.—P. 99, l. 4: מעלין “related.”—P. 101, l. 16. Comp. *Bet Yosef, Hashen Mishpat*, 290, 30.—P. 102, ll. 9 and 13, read קנס.—P. 103, l. 6, read משעבר.—P. 103, n. 7, read הם, and comp. *Index*, s.v. R. Amram in his Responsum quoted in *Aruk*, s.v. פסד likewise uses הם in the meaning of נמי.—P. 106, l. 14, read והמוכר עבר.—P. 106, n. 2. For הם read הם, and comp. addition to p. 103, n. 7.—P. 106, n. 15, read *Baba Batra*, 94 a.—P. 108, l. 4. Attention should be called to the fact that the benediction has רחיצת ידים and not נטילת ידים; the use of the same expression by the author of the תנא רבי אליה would rather indicate the Geonic time, and not the Mishnic as Friedmann maintains in his introduction, 126.—P. 110, l. 22. R. Saadia in his commentary on *Berakot*, 22 a, explains רגליות by חמיד ואבות ומקומן של זבחים.—P. 110, l. 5 from below. A Geonic Responsum in תנ”ק, 31, describes בני תורה in the following words: כל דמצין נפשיה בציצית, and this statement seems to corroborate my assumption that the Tallit was not worn generally.—P. 111, l. 19. The text in p. 118, ll. 10–12 can, however, be restored; read מהו למלוג נדיים ומלאים ועופות כשהן בעורותיהן ופהן בכלי ראשון כך ראינו שאסור באכילה . . . וכיון דמבשל אסורין הן משום איסור חלב ואיסור דם.—P. 111, n. 1. Is רב הלוי = רבי הלוי?—P. 112, l. 15. In ח”נ 100 this decision is ascribed to R. Paltoi.—P. 112, l. 21. Comp. below, p. 351.—P. 113, l. 15. Perhaps פנחם ראש ישיבה; comp.

Harkavy, *Saadia*, 114.—P. 114, l. 3, read השנה.—P. 115, l. 19, read אלהי נשמה.—P. 115, l. 23 : יום.—P. 116, l. 14, read יוצר.—P. 116, n. 5. For לא read איננו.—P. 118, ll. 10–12. Comp. additional note to p. 111, l. 19.—P. 118, n. 3. Our texts read.—P. 119, ll. 20–21, read ועשה נישבין לצור בהן.—P. 119, l. 25 : על הקטנים.—P. 119, l. 26 : לאו מזהלף “removed.”—P. 119, l. 99 : רבינו שבבבל.—P. 131, l. 10 : להעמידה.—P. 138, n. Comp., however, *Yerushalmi*, *Peah*, VIII, 21 a, according to which יפה is a euphemism for מקולקלת.—P. 141, l. 27, read : pp. 70 (פ”ג), 139 (ל”ב), 149 (פ”ט), and comp. *Responsa*, Mant., 91.—P. 145, 10 end, read : as that found in *Responsa*, Mant., 139, and also quoted.—P. 145, l. 29. This Responsum is perhaps only a different version of that by R. Nahshon Gaon, quoted by R. Bezalel Ashkenazi in his שמה מקובצת, *Ketubot*, comp. Müller, *Mafteah*, 134.—P. 146, l. 9. Comp. also *Responsa*, Mant., 122 ; the author is R. Hai.—P. 146, l. 14. This Responsum is found in *Responsa*, Mant., 226.—P. 147, bottom. A similar symbolic use of a cock is its use as כפרה ; comp. R. Solomon ben Adret’s *Responsa*, I, 396.—P. 148, l. 17, read : found in *Responsa*, Mant., 15, and in.—P. 149, l. 2. This Responsum is identical with that found in *Responsa*, Mant., 29.—P. 149, l. 12. Our Responsum is shortened from that given in *Responsa*, Mant., 16.—P. 149, l. 17. This Responsum is found in *Responsa*, Mant., 17.—P. 152, n. 5. Comp. also Sachs, *Beiträge*, I, 63, and Grünbaum, *Gesammelte Aufsätze*, 421–3.—P. 157, l. 20 read : This Responsum is identical with that by R. Nahshon given in ש”ץ, 43 b, 48, of which 99 a, 22 is perhaps another version.—P. 160, n. 2. Comp. *Index*, s.v. הם.—P. 167, n. 1. After having written this I found that Mr. A. Epstein has given a similar explanation of the three yods in דיתיהייין, comp. the Hebrew periodical, הכרם, 1887, 87–88.—P. 176, l. 15. Comp. R. Saadia’s Commentary on *Berakot*, note 121.—P. 191, l. 17. Comp. קהלת שלמה, 72 (ו), where the Responsum by R. Sherira and R. Hai concerning כתובת בנין ורכון is referred to.—P. 204, n. 3. Comp. ח”מ, 15, 16.—P. 218, n. 2. In *Midrash ha-Gadol* I, 709 is אבותינו corrupted from רבותינו.—P. 258, l. 20. Comp. also *Yalkut Makiri* on *Mishle*, ed. Grünhut (= לקוטים VI, 14 a), where the reading is the same as in our Fragment.—P. 290, l. 13, read : we know that the Geonim of Sura, Saadia.—P. 299, l. 11. In the Talmud passage, *Sotah*, 49 a, קרואה רסירא is סירא

=פרק הלכה in opposition to the following אנדתא. Rapoport, אנרות ש"יר, misunderstood the proper meaning of it.—P. 306, l. 4 (note). Comp. also *Midrash ha-Gadol*, 632 אחר סובר.—P. 307, n. 2. Comp. also תוספות על התורה, Exod. xii. 30, where ספרי = מכילתא.—P. 339, l. 18. Perhaps בספני is to be read instead of בפריני, comp. p. 283.—P. 343 (XLIII). Comp. Sachs, *Beiträge*, II, 156–8.—P. 343, l. 18: המלביש or המלבוש.—P. 366, l. 17. Comp. R. Hai, מקח וממכר, 82 a, who has the reading ר"ג מנה ר"ג.—P. 388, n. 1. The spelling מור—from which מורנו as title among the Ashkenazim!—is found in הלכות ראו, 121.

University of California
SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
305 De Neve Drive - Parking Lot 17 • Box 951388
LOS ANGELES, CALIFORNIA 90095-1388

Return this material to the library from which it was borrowed.

4/15/02

11:05 AM 4/15/02

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

A 000 875 704 9

BM
501.5
G43g
v.2

